

ELMÉLKEDÉSEK A VILÁGHÁBORÚRÓL.

I. KÖTET

A VILÁGHÁBORÚ ELŐZMÉNYEI, A SARAJEVÓI GYILKOSSÁGIG.

ÍRTA

VÁGI ISTVÁN

A SOPRONI BÁNYA- ÉS ERDŐMÉRNÖKI FŐISKOLA NYILV. RENDES TANÁRA,
A VILÁGHÁBORÚBAN A ZOMBORI VOLT CS. ÉS KIR. 23-IK GYALOGEZRED
TARTALÉKOS TISZTJE.

KAPHATÓ: MAHR ÁRPÁD
KÖNYVKERESKEDÉSÉBEN.

SOPRONT 1927.
VITÉZ TÓTH ALAJOS KÖNYNYOMDAI MŰINTÉZETE.

Ajánlom e munkámat soha el nem felejthető lövészárk bajtársaimnak a „Hladkyi és Toutril” agyagembereknek, hogy lássák: miért volt hiába való, annyi hősiesség, lemondás, keserűség, amit tőlük 4 esztendőn keresztül követeltek.

Előszó.

Mikor a világháború kezdetén kitűnt, hogy az Entente óriási túlereje dacára győzni nem tud, akkor kezdett először kialakulni az Entente közvéleményében az a tudat, hogy az Entente államférfiai rossz számítást végeztek. Mikor pedig a világháború után általánosan ismeretesek lettek a nagy véráldozatok és bekövetkezett a nagy gazdasági válság, akkor a volt ellen ségünk oldalán mind szenvedélyesebben hangoztatták, hogy a háború igen rossz üzlet volt és mind élesebb támadások hangzottak el az Entente vezető államférfiai ellen. Ezek most egy szerre igen kellemetlenül érezték magukat és könyvek egész légiójában akarták elhitetni a világ közvéleményével, hogy őket nem lehet felelősségre vonni a világháború miatt, mert ennek egyedüli okai a volt központi hatalmak.

Ha azonban ezeket a műveket kritikailag vizsgáljuk és azok adatait a nyilvánosságra került legtitkosabb okmányokkal összehasonlítjuk, akkor bátran kimondható, hogy az egész elmúlt eddigi történeti korszak alatt annyit nem hazudtak, csaltak hamisítottak, mint ahogy ezt az Entente államférfiai a világháború kitörése óta tették. Csak mélységes megvetéssel veszi tudomásul a kutató, hogy államfők, nemzetek első emberei mint hazudozók, csalók mutatkoznak be és az igazmondással szemben valóságos moral insanytiben szenvednek. És az ilyen egyének még ma is szerepelnek Európa politikájának porondján és közreműködnek a világtörténelem nagy csalásában a népszövetségben és azt az emberiség legnagyobb vívmányának tüntetik fel. *Hogy pedig a magyar közvélemény lássa, mit várhat a népszövetségtől, a nemzetek kibekülésétől és hasonló jelszavaktól addig, amíg Poincaré és társai az örök béke megőrzésén mesterkednek. Azért írtam meg elsősorban munkámat.*

Bevezetés.

A háborúk túlnyomó része a megtámadott fél nagy államkormányzati hibáiból vette eredetét, mert felébresztette a támadó félben azt a reményt, hogy könnyűszerrel eredményt fog elérni.

Fichte.

Egynéhány hónappal a világháború kitörése és a háborús lelkesedés lelohadása után sötét gyanúként kezdett terjedni a volt központi hatalmak közvéleményében az a nézet, hogy a világháborút a központi hatalmak előre megfontolt szándékkal robbantották ki, hogy bizonyos régen kívánt imperialisztikus célokat valósítsanak meg. Ez a gyanú különösen akkor terjedt el erősen, mikor 1914 telén és 1915 tavaszán a lausannei Payot cégnél Dr. Grelling „L'accuse” című munkája látott napvilágot. Ebben a műben a német szerző rendkívül nagy készséggel bizonyítja azt a tételt, hogy a volt központi hatalmak vezetői gonosztevők módjára borították lángba az egész világot, hogy katonai imperialista célokat valósítsanak meg. A világháború vége felé a hivatalos okmányok ismerete nélkül ez a könyv a német katonára nagy hatással volt és ezt a könyvet különösen 1918-ban millió számra csempészték be Németországba, ahol mohón és titokban olvasták. Különösen nagy hatással lehetett ez a könyv a német katona lelkiületére, mert a franciák rengeteg német katonát fogtak el, akik mind azt mondták, hogy a könyv elolvasása után belátják, hogy becsapták a német nemzetet, amikor azt 1914-ben háborúba vitték.

De nemcsak külföldről terjesztették azt a hírt, hogy a német felelős politikusok okozták a világháborút, hanem magában Németországban is fennhézva hirdette ezt Liebknecht radikális szociáldemokrata képviselő. Ez a *sémi* szocialista 1916. május 3-án letartóztatása után a berlini királyi Kommandantur-

gericht címére levelet küldött, amelynek elejéből a következőket idézem:

„A német kormány az osztrák kormánnyal egyetértve bujtatott a világháborúra és így őket terheli a háború közvetlen kitöréseért a legfőbb felelőség. A háborút pedig csak úgy idézhette elő t. i. a német kormány, hogy úgy a népet, mint a birodalmi gyűlést félrevezette és most is megvetendő eszközökkel azon dolgozik, hogy a népben a háborús hangulatot szítsa”.

Ezt a levelet a börtönből terjesztették a német nép között és különösen az alsóbb néposztályokban szerezhettek sok hívet.

Még több híve lett a központi hatalmak háborús bűnös ségének, mikor 1918 kora tavaszán megjelent *Lychnowsky* volt londoni német nagykövet brosúrája „Meine Londoner Mission”, amelyben komolyan állítja, hogy a világháborút a berlini és bécsi kormányok gonoszsága idézte elő, míg az entente csak önvédelemből vette fel a harcot a központi hatalmakkal. Ezt a röpiratot is millió számra terjesztette 1918-ban az entente Németországban, úgy hogy a fegyverszünet megkötése után millió és millió ember harsogta, hogy az 1914 nyarán kitört világháborúért egyedül a német kormány felelős.

Bizonyította *Lychnowsky* látszólagos igazát az is, hogy 1918 november 23-án a hivatalos „Münchener Korrespondenz» útján Kurt Eisner, alias Kozmanovsky galíciai sémi, forradalmi bajor miniszterelnök nyilvánosságra hozta a berlini bajor követnek, gróf Lerchenfeldnek 1914 július 18-i kormányához küldött jelentését, mely jelentésből idézem azt a részt, amely különösen fontos a háborús bűnösség kérdésében, amennyiben a monarchia Szerbia elleni lépésével foglalkozik és amely így szól:

„Az a lépés, amelyre a bécsi kormány Belgráddal szemben elhatározta magát, egy jegyzék átadásából fog állani és az e hónap 25-én fog megtörténni. A lépésnek ezen időpontra való elhalasztása azért volt szükséges, mert be akarják várni Poincaré és Viviani elutazását Pétervárról, nehogy a kettős hatalmak ellenakcióját elősegítsék. Addig is Bécsben békés viselkedést fognak tanúsítani és azért úgy a hadügyminisztert, mint a vezérkari főnököt szabadságolják. Ez irányban az újságokat és a tőzsdét eredményesen befolyásolták ... Itt az a nézet, hogy Ausztria sorsdöntő órájáról van szó és azért bécsi felszólításra minden kertelés nélkül azt válaszolták, hogy minden ottani lépéshez hozzájárulnak, még orosz háború esetén is... A birodalom vezetősége azon ürügy alatt, hogy

a császár északi útján van, a hadügyminiszter és a vezérkar főnöke pedig szabadságon tartózkodik, azt fogja állítani, hogy őt az osztrák lépés épp úgy meglepte, mint a többi hatalémakat.”

Ezt a jelentést a Westminster Gazette így kommentálja:

„A bűnösség kérdése bámulatosan tisztázódott. Lerchenfeld bemutatja azt a cliquet, amely Bécsben és Berlinben el volt szánva arra, hogy a világra reá szabaddítsa a háborút. A történelemben még büntényt ennyi hidegvérrel és józan számításal nem követtek el. E mellett a kis bécsi és berlini összeesküvő csoport mellett még maga Napoleon az ő legrosszabb óráiban is ártatlan ember volt. Igaz, hogy ők más háborút terveztek és a Kaiser nyugodtan tehetette a kezét a szívére és állíthatta, hogy ő nem akarja ezt a háborút. Az a háború, amelyre ő számított, gyorsítással földhöz verte volna Franciaországot és azután egy gyors mozdulattal elintézte volna Oroszországot és így Németország Európának diktálta volna a feltételeket. Pokolibb terv még nem létezett soha, azonban annyi hamis feltevésen alapult, hogy csődöt mondott. Most a világon a sor, hogy a bűntény felbujtóit az igazságszolgáltatás kezébe adja.

A *Daily Telegraph* pedig így nyilatkozik erről a jelentésről:

„Lerchenfeld leleplezései igazolják azt a felfogásunkat, hogy egész Németország vállalni akarja a császári kormány felelősségét és azért egész Németország ugyanazt az Ítéletet és büntetést várhatja.”

Oman angol egyetemi tanár, aki 1918 decemberében a világháború előzményeiről az angol hivatalos kiadványt sajtó alá rendezte és kiadta, Lerchenfeld leleplezéseiről így nyilatkozik:

„Ha ez a rettenetes okmány nem fog pontatlannak bizonyulni, ami nem valószínű, mert a német kommentárok pontosnak tartják, akkor a háborús bűnösség kérdése el van döntve. A német császári diplomácia jelleméről nem is kell többé szólni. II. Vilmos miniszterei azt hangoztatták, ami nem igaz és mit szóljunk a parancsolójukról, aki 1914 júliusától 1918 szeptemberéig száz beszédben azt hangoztatta, hogy a háborút Németországra rákényszerítették.”

1919 január 19-én pedig Poincaré kijelentette, hogy az Eisner-féle publikációk Németország borzalmas bűnét a háború kitörésének kérdésében a napvilágra hozták.

Ezekután természetes volt, hogy az entente bizottság, amely a Versailles! béketárgyalások alkalmával a háborús bű-

nösség kérdésével foglalkozott, szintén felhasználta az Eisner - féle publikációkat a német béke delegációval szemben.

Hogy azonban ez a publikáció milyen hatással volt a németekre, az látható a következőkből:

„Az a német tudományos bizottság, amely a háborús bűnösség kérdésében az entente vádjait volt hivatva megcáfolni, megcáfolta azokat, azonban ezt a cáfolatot a német béke delegáció tagjai csak hosszú rábeszélés után fogadták el, mert maguk sem tudták elhinni, hogy a német kormány nem volna bűnös a háború előidézésében.

Kurt Eisneren kívül még egy nagyon ismert nevű ember munkálkodott annak a bebizonyításán, hogy a világháború előidézésében a volt központi hatalmak a főbűnösök. Ez pedig a híres müncheni pacifista egyetemi tanár Foerster. Csodálatos változáson ment keresztül ez az exaltált ember rövid idő alatt. Még 1916-ban így írt:

„Milyen gyönyörűen emelkedett fel Németország az augusztusi napokban, biztosítékot nyújtván a bekövetkezendő időkre. Úgy volt, mintha ez az óriási esemény a német lelkét egész mélyében felébresztette, megrázta és megvilágította volna.”

(Foerster: „A német fiatalság és a világháború. Leipzig 1916. 3. kiadás, 39. oldal.) Ugyanebben az évben a német császárról még így nyilatkozik:

„Császáruk ellenségeinknek a mozgósításnál időt engedett, hogy maga a békeszeretben megtartsa az előnyt.”

Azonban 1917 június 4 én egyszerre azt írja, hogy Németországot az entente nem akarja megsemmisíteni, ezt a szándékát csak bizonyos politikai érdekcsoporttal szemben tartja fenn.

1918 szeptemberében aztán már annyira süllyedt, hogy akkor, amikor a német nemzet a legsúlyosabb válságát élte Svájcban Ambroise Got francia katonai attachéval találkozva azt átölelte, mondván neki:

„Franciaország mentette meg a világot”.

ahogy ezt a tiszt „L. Allemagne après le debacle” című munkájában elbeszéli.

Foerster továbbá büszkén hivatkozik azzal, hogy mikor 1918-ban egy délnémet jött hozzá és Európa romlását féltette Ludendorff győzelmétől, ezt válaszolta neki:

„Legyen nyugodt, az egész világ imádsága a német támadás ellen van. Ludendorff nem fog győzni.”

(Foerster: „Mein Kampf gegen das militaristische Deutschland. 18 ik oldal.)

Ez az egyén aztán a fegyverszünet megkötése után, mint svájci bajor követ Eisnert felhívja, hogy csak hozza nyilvánosságra a titkos okmányokat. Később aztán francia megszállott területen francia szuronyok védelme alatt pacifista újságjaiban a legszemszedettebb hazugságokat és perfidiákat fogja reá Németországra. Nagyon csodálatos, hogy Foerster 1917—1918-ban az utolsó szerencsétlen magyar király közelébe is tudott furakodni és neki tanácsokkal szolgálni.

Ilyen segítőtársak támogatásával aztán könnyű dolga volt az ententének Versaillesben, mikor Németország mellének szegezte a fegyvert és Clemenceau a június 16-iki kísérő okmányában a következőket mondhatta:

„A társult és szövetséges hatalmak felfogása szerint az 1914 augusztus 1-én megkezdett világháború a legnagyobb büntetés, amit egy nemzet, amely magát civilizáltnak nevezi, öntudatosan elkövethet az emberiség és a nemzetek szabadsága ellen. Németország uralkodói a porosz tradícióknak megfelelőleg már sok évvel azelőtt uralkodni akartak Európa felett. Ők nem voltak megelégedve azzal a jóléttel és befolyással, amelyet az összes népek hajlandók lettek volna Németországnak engedélyezni a szabad és egyenlő nemzetek társaságában. Ők azt akarták, hogy abban a helyzetben legyenek, hogy egy leigázott Európának parancsoljanak és azt tiranizálják. Céljaik elérése végett minden eszközt felhasználtak arra, hogy alattvalóikat abban a felfogásban neveljék fel, amely szerint a hatalom egyenlő a joggal. Ők sohasem hagyták abba a német fegyverkezést szárazon és a tengeren, miközben azt a hamis felfogást terjesztették, hogy Németországnak erre szüksége van, mert a szomszédok irigyek Németország jólétére és hatalmára. Ők a nemzetek között ellenségeskedést és gyanút élesztettek béke helyett. Ők kémrendszert és intrikákat szerveztek, miáltal abban a helyzetben voltak, hogy szomszédaik területén felkelést és nyugtalanságot idézzenek elő, közben titkos előkészületeket tettek, hogy szomszédaikat adott pillanatban nagyobb biztonsággal és nyugalommal összetörjék. Ők Európát az erőszakkal való fenyegetődzéssel folytonos izgalomban tartották és mikor látták, hogy a szomszédok elszántak arra, hogy fennhájzó akaratukkal szembeszálljanak, elhatározták, hogy uralmukat Európában erőszakkal megalapozzák. Mihelyt az előkészületekkel megvoltak, az előzékeny szövetségest felbátorították, hogy 48 órá határidőn belül Szerbiának hadat üzenjen. Pedig tudták, hogy egy konfliktus, mely a Balkán ellenőrzését foglalja magában,

nem fékezhető és biztosan általános háborút jelent. Hogy azonban mindenképen biztosra menjenek, visszautasítottak minden egyezkedési kísérletet és megbeszélést, míg végre mindenről lekéstek és kikerülhetetlen lett az a háború, amely a világot lángba borította, amelyre összeesküdtek és amelyre egyedül ők voltak felkészülve az összes nemzetek között.”

Soha nagyobb hazugságot előre megfontolt szándékkal diplomáciai okmányban papírra még nem fektettek, mint ahogy ez a Clemenceau-féle jegyzékben megtörtént. Miután azonban minden hazugságnak rövid a lába, nagyon hamar összedőlt a központi hatalmak ellen emelt vád és különösen az ellenséges országokban léptek fel félelem nélküli harcosok a világtörténelemben egyedülálló hazugság megdöntésére.

A legelső helyen áll ebben a harcban az angol munkáspárt egyik vezetője *E. D. Morell*, aki már 1916-ban a „*Truth and the War*.” és 1917-ben a „*Tsardoms Part in the War*” című műveiben bátran szembeszállt azon váddal, mintha csak Németország volna egyedüli oka a világháború kitörésének. A béke megkötése után pedig megalapítja a „*Foreign Affairs*” nevű folyóiratot, amelyben folyton harcol a háborús bűnösség felderítésének érdekében. Ebben a folyóiratban a háborús bűnösség kérdését a következőképpen foglalja össze:

„Miért kell minden tisztességes és előrelátó elmének újból megvizsgálnia azt a legendát, hogy Németország összeesküvése a semmit sem sejtő Európát háborúba kergette volna? Mert ez a legenda már a háború kitörésének pillanatában tarthatatlan volt és azóta a különböző beismerések folytán valószínűséggel neveltségessé vált. Mert ma tudjuk, hogy a cári Oroszország 1909 tavasza óta lázasan készülődött a háborúra és 1912-1914 között ezek a készülődések óriási mérvet öltöttek. Mert ma tudjuk, hogy az osztrák trónörökös meggyilkolása egy szerb katonai klikk műve volt, amely a szerb kormányt is a kezében tartotta. Ennek a politikája pedig azt célozta, hogy Ausztriát háborúra izgassa. Mert ma tudjuk, hogy februárban, a háború kitörése előtt Oroszország a tengerszorosok kérdésének erőszakkal való megoldását határozta el; ez pedig háborút jelentett. Mert ma tudjuk, hogy az orosz és francia vezérkarok a cár közreműködésével ünnepélyesen abban állapodtak meg, hogy az orosz általános mozgósítás, egyértelmű a hadüzenettel. Mert ma tudjuk, hogy az angol és francia vezérkar már 8 évvel a háború kitörése előtt közös előkészületeket tett egy Németország elleni háborúra és a sztratégiai tervek már annyira tökéletesek voltak, hogy még az élelmezési helyek is meg voltak állapítva Franciaország-

ban az angol csapatok vonulási irányában. Mert ma tudjuk, hogy az angol admirális a franciával közös megállapodás alapján fegyverkezett Németország ellen és hogy az elhalt tengerészeti miniszter kétszer is arra akarta szorítani az angol királyt, hogy meglepetésszerűen támadják meg a német hajóhadat és ezt egyesítsék egy partraszállással Pomeraniában. Mert ma tudjuk, hogy áprilisben a háború kitörése előtt egy angol-orosz tengerészeti megállapodás alapjai jöttek létre és ettől az időponttól kezdve orosz és angol tengerészeti szakértők Németország ellen terveket kovácsoltak a keleti tengeri hadműveletekre. Mert ma tudjuk, hogy a világháború kitörése előtt Németország sok gabonát adott el Franciaországnak és Oroszországnak és hogy a német hajóhad a háború kitörésekor nem volt összpontosítva és végül, hogy magasrangú tengerésztisztek és katonák még egy pár nappal a szerencsétlenség kitörése előtt szabadságon voltak.”

A legtökéletesebb és legszebb munkájában „Méreg, amely pusztít” Morell a háborús bűnösség kérdésében pedig így nyilatkozik:

„A versaillesi szerződés a leghibásabb ítélet, amit az emberi igazságszolgáltatás a műveit emberiség történetében elkövetett. Egy hibás ítélet, mely annyira borzalmas és rettenetes, hogy maga az egyik bíró hajlandó implicite beismerni azt, hogy az ítélet hamis volt.”

Németországról pedig ebben a munkájában Morell így nyilatkozik:

„Egy olyan Németországot ismertünk meg, amely nem akarta a háborút, hanem félt tőle. Az első kezdő hiba után, amely abból a helytelen feltevésből keletkezett, hogy Oroszország nem fog háborúba keveredni és amely abból állott, hogy Ausztriának a szerb viszályban korlátlan támogatását odaígérte, a legelkeseredettebb erőlködéseket tette, hogy a szövetségesét visszatartsa. Egy olyan Németországot ismertünk meg, amely nagyon hatalmas és jól szervezett katonai gépezettel bírt. Ezt a hadsereget azonban a két ellenség Franciaország és Oroszország hadserege óriási mértékben túlszárnyalta. Maga a francia hadsereg ugyanolyan lőszer-tartalékkal bírt, mint a német és habár nehéz ágyukban alatta maradt, a könnyű tüzérség tekintetében azonban fölényben volt. Ez a Németország egy-két héttel a háború kitörése előtt gabonát és aranyat szállított ki, ami nem tételezhető fel egy nemzetről, amely háborús merényletre készül.”

(„Méreg, amely pusztít”, német kiadás, 37. oldal.)

A legmegrázóbb azonban, amit a háborús bűnösség kérdésében Morell magának a német nemzetnek mond és ezt különö-

sen megszívlelhetik azok a németek, mint Foerster, akik francia szuronyok védelme alatt a legszemenszedettebb hazugságokkal illetik a saját önön fajukat, Morellről pedig úgy nyilatkoznak, hogy Morell nem ismeri a német militarizmust. Morell szózata így hangzik:

„A háború tovább tartott és azokat az ígéreteket, amelyek a fegyverszünet előtt tettek és amelyek alapját a becsület, az adott szó, az államművészet, az igazság, a jóindulat és a józan emberi ész képezték, mind elsodorta az engeszthetetlen bosszúvágy. Ebből keletkezett aztán a versaillesi szerződés, amely a világ átka lett. Az erkölcsi igazolás, amelyen a szerződés alapult, a népeknek azon meggyőződésével volt magyarázható, hogy az a nemzet, amely a világegés kitérőéért felelős, a bűneiért ki kell, hogy igya a büntetés poharát fenékgig és pedig nemcsak ebben a generációban, hanem a következőben is.

Az a német, aki ezt nem látja be, teljesen értelmetlenül áll szemben azzal a problémával, amellyel szemben Németország ma áll és a jövőben is szemben fog állani. (Méreg, amely pusztít, német kiadás 12. oldal.)

Ebben a munkában a német baloldálnak pedig ezt üzeni:

„Mit fog a német baloldal vagy a baloldálnak egy része elérni, ha igazságosan elítéli a régi kormányzatot és ezáltal elátkozza a német nemzetet is? Fenntartani az új bizonyítékok ellenére azt a nevetséges mesét, hogy a háború az előbbi német uralkodóknak a szomszéd államok elleni hidegvérű összeesküvéséből származik, háromszoros bűn volna, miután bármely nemzetiségből származó józan ember előtt világos, hogy a megosztott felelősség a megdönthetetlen igazság . . . (17. oldal.)

A német baloldaliak egy csoportja nem akar tudomást szerezni azon megdönthetetlen eredményről, hogy a felelősség a háború kitérőéért megoszlik, mert fél, hogy ezáltal vádjá a régi kormányzattal szemben meggyöngülne.

De a bizonyíték, hogy a háborús bűnösség megoszlik, nem gyöngítheti a régi kormányzat elleni vádat. Ez el van átkozva azzal az igazán toronymagasságú képtelenségével, amellyel a külügyeket vezette.”

Vagyis Morell a régi német kormányzat bűneit nem az előre megfontolt szándékban, hanem annak tehetségtelenségében látja és úgy látszik, hogy Morell itt a legközelebb jár az igazsághoz.

Morell azonban a német bűnösséget folyton hangoztató önvádolókat még élesebben is elintézi, így Dr. Fried bécsi pacifista, cionista író ellen így hadakozik:

„Egyetlen orosz, angol és francia kutató, aki a háborús bűnösséggel foglalkozik, nem állította még azt, hogy az ő országa egyedül felelős a világháborúért. Fried állásfoglalása egyedülálló a maga nemében, mert szerinte egy kormány sem bűnös ebben a kérdésben, csak a német. Dr. Fried és társai ezáltal nemcsak a német népnek ártanak - ami végre az ő dolguk, - *de egyúttal támogatják azokat az erőket, amelyek a versaillesi béke mögött állanak és ez valamennyiünkre nézve szerencsétlenséget jelent*”

Más helyen pedig ezen tudatosan ferdítők ellen így érvel:

„Hogy Angliában a versaillesi béke revidióját célzó törekvéseink olyan nagy ellenzésre találunk, az avval magyarázható, hogy bizonyos politikai irányzatok Németországban minden alkalommal azt hangoztatják, hogy Németország egyedül okozta a háborút. Ez a viselkedés Németországban tétlenséget és megalázó hangulatot teremtett úgy, hogy minden igazságtalanságot, ami Németországot éri, minden tiltakozás nélkül elfogadják. Ez a viselkedés megakadályozza azt, hogy az angol munkásság Németország igazát győzelemre vigye. Ha ez a viselkedés még tovább fog tartani, akkor ennek következménye az angol munkásnál az lesz, hogy az nem fog többé törődni Németország felújításával. Az az elmélet, amely Németország egyedüli bűnösségét hangoztatja, csak a szövetséges hatalmak imperialisztikus terveit segíti elő, *mert felbátorítja őket arra, hogy egy nemzetet még továbbra is megalázzanak, amely úgy látszik, jól érzi magát akkor, ha önmagát elitéli.*”

De nemcsak Morell, hanem más angol történetírók sem tudják magukat kivonni a napvilágra került okmányok hatása alól éspl. *Headlem Morley* cambridgi egyetemi tanár a „*Contemporary Review*” nevű folyóirat 1921. márciusi számában így nyilatkozik:

„Abszolút butaságnak kell minősítenem azt az állítást, hogy Németország a békeszerető világot háborúval rohanta meg és ezt az állításomat azért hangoztatom, mert mint történetíró vizsgálom a tényeket.”

*Morley*en kívül különösen *Gooch* cambridgi tanár veti el a német nemzet kizárólagos bűnösségét a háború kitörésének kérdésében és az olvasó örül, amikor látja ennek a szerzőnek a munkájában, hogy milyen igazságosan ítéli meg a volt központi hatalmaknak a helyzetét.

Igen nehéz helyzete van a volt központi hatalmaknak a történeti igazságot illetőleg az északamerikai Unióban, ahol a

megszervezett Northcliff propaganda teljesen megmérgezte a lelkeket és rendkívüli gyűlöletet ébresztett különösen Németország ellen. Ezen nem is csodálkozhatunk, *mert ha a háború alatt egész Amerikán keresztül kisebb-nagyobb csoportokban belga gyermekek utaztak, akiknek hiányzott a kezük és a lábuk s akiket úgy mutattak be, mint akiknek a fémetek vágták le a kezüket és lábukat, akkor természetes, hogy az amerikaiak csak megvetést és gyűlöletet tanúsítanak mindennel szemben, ami német* *Ma azt is tudjuk, hogy ezeket a gyerekeket, akik valamely szerencsétlenségnél elvesztették végtagjaikat, az entente-propaganda elvette az anyáktól és utaztatta Amerikában, mint a német bestialitás bizonyítékait.*

Hanem hála az Égnek, még az ilyen eszközök sem tudják az igazság diadalát megakadályozni, mert gondolkodó, becsületes emberekre az 1920-1924. évek alatt nyilvánosságra került okmányok mindenesetre hatást gyakorolnak. Így *Sir Philipp Francis* amerikai szenátor a new-yorki Staatszeitungban így nyilatkozik:

„Mikor Amerika beavatkozott a világháborúba, közülünk csak kevesen értettük meg az európai diplomáciát és politikát s így nem tudtuk, hogy ez a háború nem volt más, mint véres játék a zsákmány körül és hogy a szövetségeseknek más céljuk nem volt, mint a zsákmányolás. A szövetségesek közül sokan azt hitték, hogy ez a háború az igazságnak, a szabadságnak és a demokráciának harca a nyers militarizmus ellen, *sőt még ma is vannak amerikaiak, akik ebben az alakoskodásban hisznek.* Egyedüli biztosítéka Amerikának egy másik véres, drága és céltalan tapasztalat ellen az volna, ha általánosságban megismerné a francia és angol propaganda hamisságát.”

Különösen akkor kezdtek Amerikában foglalkozni a háborús kérdéssel, mikor E. Morei munkái az Unióban terjedni kezdtek és az entente-propaganda ezeket a műveket agyonhallgattatni többé nem tudta. Morelnek óriási eredményei vannak, mert tisztán tudományos téren ma az Unióban igen szenvedélyes vita indult meg a háborús bűnösség kérdésében, ami annál figyelemreméltóbb, mert még 1919-ben Amerikában úgy gondolkoztak, ahogy azt az entente-propaganda jónak látta. De Morei fellépésének még egy nagy diadala az, hogy egy olyan amerikai államférfit győzött meg, aki eddig mindig az entente igazára esküdött. Ez az ember *Robert L. Owen*, az amerikai kongresszus szenátora, aki 1923 december 17-én az Unió szenátusában több órás szenzációs beszédet mondott,

amelyben követelte a háborús bűnösség újbóli megvizsgálását.

Beszédjében a következőket mondja:

„Azok az okmányok, amelyekre a szenátus figyelmét felhívtam, tisztán bizonyítják, hogy a német katonai hatalmasok nem akarták a háborút, sőt azt ki akarták kerülni. A háborúba csak azért bocsátkoztak, mert felfogásuk szerint a folytonos orosz és francia mozgósítások a háborúra való elhatározást jelentették és titokban orosz-francia hadüzenetnek voltak tekinthetők. Ezek az okmányok azt mutatják, hogy az orosz és francia vezetők el voltak szánva a háborúra és hogy a mozgósítások a háború kezdetét jelentették, amely háborút sok éven keresztül évi katonai értekezleteken mérlegelték, előkészítették és haditervekben kidolgozták.”

Ennek a beszédnek meg is volt a hatása, mert az amerikai szenátus külügyi bizottsága csak nyolc szavazattal hat ellen utasította vissza *Owen* javaslatát, hogy egy bizottságot küldjenek ki, amely a háború okait újból megvizsgálta volna. Nagy eredmény ez egy olyan országban, amely még mindig az ellenséges propaganda szemüvegén keresztül nézi a világot. Legújabbán az Egyesült Államokban *Harry Elmer Barnes*, a *Northamptoni „Smith Egyetem”* tanára foglal állást, a -háború kitöréséről szóló és az Entente által terjesztett felfogások ellen és a *„New-York Times, Current History”* 1924. évi májusi számában megjelent nagy dolgozata: „A bűnösség a világháború kérdésében új mérlegelések alapján” az Entente által hangoztatott valótlanságokat valósággal pozdorjává törli. Ahogy pedig a *„Kriegschuldfrage”* folyóirat 1925 novemberi számában bonckés alá veszi Poincarének a newyorki *„Foreign Affaires”* 1925 októberi számában megjelent cikkét és ahogy reámutatott Poincaré valótlan állításaira az igazán elsőrangú dolog, miközben férfiasan bevallja, hogy eddig azt hitte, hogy a háborús bűnösség kérdésében a sorrend, Ausztria, Oroszország, Franciaország, Németország, Anglia, azonban a szerb kormány szerepének tisztázása után kénytelen az előbbi sorrendet megváltoztatni és Oroszországot Franciaországgal együtt első helyre teszi.

Franciaországban még évekig úgy gondolkodtak a háború bűnösségének kérdésében, ahogy azt Poincaré és Viviani akarták. Azonban a nyilvánosságra került *„Livre noir”* és az orosz *„Livre orange”* hihetetlen hamisításai ott is megtörték a jeget és a legújabb munkák szerzői a legnagyobb szenvedélyesség-

gel okolják Poincarét és társait, hogy tulajdonképpen ők az okai az embergyilkolás bekövetkezésének és hogy a nagy emberáldozat nem érte meg az eredményt.

Itt főleg két ember munkájára hívom fel az olvasók figyelmét és különösen azokét, akik bizonyos kéjjel olvasgatják azt, hogy Magyarország levitézlett köztársasági elnöke, gróf Károlyi Mihály Londonban előadásokat tart és bennünket magyarokat okol a világháború kirobantásáért. Ez a két ember Morhard és Margueritte.

Morhard Emil Zolával együtt egyike volt a Dreyfus-pörben szereplő védőknek, azután pedig 13 évig volt a „*Ligne des Droits de l'Homme*” főtítkára és mint ilyen már a háború kitörése után igazságosan ítélte meg a háborús bűnösség kérdését és 10 éves szigorúan tudományos kutatásait 1924 tavaszán „*Le Crime de droit commun. – Le Crime diplomatique*” című munkájában adta ki.

Ezen munkának a legértékesebb része a bevezetés, amely mutatja, hogy még az elfogult franciák is, ha bizonyos tudományos gondolkodással bírnak, nem tudják magukat kivonni az okmányok bizonyító hatása alól. Ebből a bevezetésből idézem a következőket:

„Mi nem átaljuk bevallani ezen a helyen, hogy a háború eredetének a kérdése főbb vonásaiban meg van oldva. Azon kutatások, amelyeket a történetírók egyszer végezni fognak azokban a levéltárakban, amelyek jelenleg zárva vannak, azok nem eredményezhetnek mást, csak anekdotaértékű részleteket. A háborút az általános orosz mozgósítás okozta. Ezen anyagi ténnyel szemben, amely nyilvánvaló és megdönthetetlen, minden felhozott ellentmondás megdől. Két ellenvetés azonban mindenesetre megérdemli, hogy a figyelmünket néhány pillanatra reája tereljük, bár azok egymásnak ellentmondanak és az egyik jóformán kizárja a másikat. Egyik oldalról azt állítják, hogy az általános orosz mozgósítás, amely a háborúnak legelső ténye volt az időrendi sorrendben, tulajdonképpen a Lokalanzeigernek 1914 július 30-i délutáni 1 órai számában megjelent hamis német mozgósítási hírre volt visszavezethető. A másik oldalról pedig azt állítják, hogy az általános orosz mozgósításnak nincsen meg az a fontossága, amelyet neki tulajdonítunk és hogy a háború mégis kitört, az más okokra vezethető vissza.

Kár hosszadalmasan vitatkozni azon a hatáson, amelyet a Lokalanzeiger hamis híre Pétervárott okozott, mert ez több órával későbben érkezett meg, mikor az orosz mozgósítás már el volt rendelve.

Különben az orosz diplomácia legkevésbé sem tett célzást erre a hamis hírre, amit Pierre Renouvin, George Demartial és gróf Montgelasse tábornok után tudományos alapos-sággal megállapít a sorbonne-i előadásában. Ez a hamis hír semmiféle befolyással nem volt az orosz általános mozgósításra, mert ez már abban a pillanatban folyamatban volt.

Most már csak a másik véleménnyel állhatunk szemben, hogy tudniillik nem az orosz mozgósítás indította meg a világháborút, hanem az összeütközések a többi okokra vezethetők vissza.

Kétségenkívül nem hallgathatjuk el a szarajevói kettős gyilkosságot és nem tagadhatjuk le, hogy e kettős gyilkosság folytán Ausztria-Magyarország ultimátumot küldött Szerbiának. De ha a szarajevói gyilkosság az általános közvélemény előtt jogi és erkölcsi problémának tűnik is fel, amely felett a hármasszentes diplomáciája érthetetlen könnyedséggel túltette magát és amelyet nekünk a leggondosabban meg kell vizsgálnunk, akkor tényleg meg kell állapítanunk azt, hogy sem a gyilkosság, sem az ultimátum, sem Ausztriának Szerbiához küldött hadüzenete nem okozták a világháborút.

A világháború kezdő napja pontosan megállapítható: ez pedig akkor volt, mikor az általános orosz mozgósítás elrendeltetett.

Ez nem is lehetett másképp, mert maga a mozgósítás már a háborút jelentette. Ez a tény megdönthetetlen és kétség fel sem merülhet. Ellenvéleményen lévőknek azt a tényt szegezhetjük szembe, hogy államfők, miniszterek, nagykövetek, ezek az egyedül illetékesek, akik ebben a dologban véleményt nyilváníthatnak, egyértelműleg hivatalosan úgy nyilatkoznak, hogy az általános mozgósítás olyan természetű, hogy elkerülhetetlenné teszi a háborút.

1892 augusztus 18-án III. Sándor cár és Boisdeffre tábornok a francia kormány képviselője kijelentik és egyértelműleg elismerik, hogy az általános mozgósítás azonos a hadüzenettel, 1892-1914-ig a francia-orosz szerződés megbeszéléseknek volt a tárgya és minden további megbeszélés alkalmával látjuk azt a véleményt, hogy az általános mozgósítás már maga a háború. Ez a beismerés egy általánosan elismert elvet fejez ki, amelyet az összes nemzetek katonai szerződéseinek alapvonalaiban megtalálunk.

Kétségen kívül az általános mozgósítás a francia-orosz szerződés értelmében egyszersmind jelenti a központi császárságok mozgósítását.

A központi hatalmakra nézve az általános orosz mozgósítás éppen olyan föltétlen veszedelmet jelentett, mint amilyen veszély fenyegette volna Orosz- és Franciaországot a német általános mozgósítás esetén.

Azt hiszem Morhardt bizonyításához bővebb kommentár fölösleges.

De nemcsak a tisztán tudományos gondolkodású emberekre hatnak ilyen módon az okmányok, hanem publicistákra és regényírókra is.

Így Victor Marguéritte a „L'Ère nouvelle” 1924 augusztus 7-iki számában így nyilatkozik:

„A német és az osztrák imperializmus bűnösök, de a legsúlyosabb felelősséget sem Vilmos császár, sem Ferenc József nem viselik. *A fő munkálkodók a háború érdekében és az igazi felelősök az általános gyilkolásért Raymond Poincaré és René Viviani.* Az egyik abban az időben miniszterelnök, csak árnyék volt, a másik elnöke volt a köztársaságnak és dacára annak, hogy hatalmasabb volt a cárnál, mégis marionette volt Sassanov kezeiben. Ezek az emberek szövetkezve a cári udvar háborús pártjával, okozták a szerencsétlenséget.”

A L'Ere nouvelle augusztus 27-iki számában folytatólagos értekezését Margueritte így végzi be:

„Azt hiszem, hogy tisztán bebizonyítottam, hogyha az osztrák jezsuitizmusZés a német militarizmus a világháború kitörésében igen is vétkesek, a döntő ok mégis Pétervárról ered. *Egy erősebb hatalom, mint Sassanov, kényszerít ette a császári kezét a gyilkolást parancsra ...ez pedig a lotharingiai-nak hideg, elhatározott akarata volt, aki ragaszkodott életcéljához, a revanchehoz.*”

Ugyanazon újság augusztus 28-iki számában pedig Margueritte ezt mondja:

„A legtöbb francia még ma is azt hiszi, hogy az augusztus 2-iki visszavonulást egy német támadás okozta. Franciaország egyáltalában nem lett volna köteles beavatkozni a háborúba s hogy mégis beavatkozott, azt Poincarre, Viviani, Paleologue machinációi okozták. Az ő szomorú szerepük 10 év múlva látható a sárga könyv hamisításaiból és kihagyásaiból. És ennek dacára az örökös szónok, az ügyvéd, vörös talárban szónokol az áldozatok sírján az igazság nevében. A többi cinkos többé-kevésbé mind kitöltötte büntetését, a Romanovok, Hohenzollernek és Habsburgok; nem akarják már Franciaországban is a port a gyökerénél kezdeni?”

A hajnal pirkadása már Franciaország egén is mutatkozik!

Morhardt és Margueritte fenti munkáin kívül a háborús bűnösséget tárgyaló francia munkák közül feltűnik „*La Victoire*” Fabre Luce-tól és a „*La paix Malpropre*” Alcide Ebray-tól.

Fabre Luce „La Victoire”-ja első részében a háború kitörését tárgyalja, második részében pedig az elmulasztott békét.

Ez a munka a legsúlyosabb vád a francia politika ellen, azonban bizonyos irányban mégis kompromisszumnak tekinthető, mert nem látja olyan tisztán a francia bűnösséget, mint *Morhardt*. Kompromisszumnak azért nevezem, mert ma - figyelemmel a francia sárgakönyv és az orosz narancskönyv gálád hamisításaira, továbbá az Iswolsky-féle okmányokra, amelyek szemeink elé tárják, hogy Poincaré milyen hidegvérrel és előre megfontolt szándékkal vette meg pénzzel saját hazájában azokat, akik háborús tervei ellen voltak. Végül tekintettel azon tényre, hogy a Monarchia trónörökösének *szándékolt meggyilkolásáról a szerb kormány előre tudott és annak megakadályozására semmit sem tett – többé már nem mondható az, amit Fabre Luce jóhiszeműen állít, hogy amit Németország és Ausztria cselekedett, az- a háborút lehetővé tette, míg a hármas entente olyat cselekedett, ami a háborút bizossá tette Ezt már azért sem lehet többé állítani, mert éppen az előbb említett új tények ellenségeink felelősségét a háború kitörése körül annyira fokozták, hogy a központi hatalmak felelőssége ezzel szemben valósággal eltörpül.

Alcide Ebray „*La paix Malpropre*”-ban a háború előzményeit csak röviden tárgyalja, azonban olyan módon, ahogy ezt a német tudományos kutatás előírja. A munka túlnyomó része a versaillesi békekötéssel foglalkozik és itt maró gúnnyal osztorozza azokat az igazságtalanságokat, amelyekkel a legyőzött nemzeteket sújtották és kimutatja, hogy a győzők, akik folyton hangoztatják a nemzetek önrendelkezési jogát, azt a jogot lépésről-lépésre megsértették.

Csak természetes, hogy a hivatalos Franciaország sajtójában ezen két munka okfejtéseivel nem tudván vitatkozni, egyszerűen agyonhallgattatja azokat.

Közben Németországban is megkezdődött a harc a háborús bűnösség kérdésében és különösen az entente-ot támogató publikációkat vette bonckés alá a tudomány, miközben nagyon csodálatos dolgok derültek ki. Először az Eisjier-féle publikációt vették vizsgálat alá, mert erre a leleplezésre hivatkozott leginkább az ellenséges oldal; és akkor két fontos tény került napvilágra. Az első az volt, hogy ezt a rendkívül terhelő jelentést nem is az európaszerte ismert bajor diplomata gróf *Ler-*

chenfeld írta, hanem egy kezdő diplomata, *Schöen* követségi tanácsos, amit a berlini bajor követség már 1918 november 25 én megállapít, ami azonban elkerülte a figyelmet.

A második tény pedig az volt, hogy 1919 augusztus 2-án maga *Schöen* a „Deutsche allgemeine Zeitung”ban kijelenti, hogy Eisner leleplezésében az ő jelentését hamisan adta vissza, mert a legfontosabb részeket, amelyeket elhagyni nem lett volna szabad, egyszerűen elsikkasztotta és azért az egész jelentést szórói-szóra ismertette. Ebből az eredeti jelentésből aztán mindenki által kivehető az, hogy Eisner az eredeti jelentésnek majdnem a felét és különösen azt a részét hagyta ki, amely ragyogóan bizonyítja, hogy, ha Németországnak nem is volt kifogása az ellen, hogy Ausztria az őt épségében veszélyeztető Szerbiát megbüntesse, de azért minden áron meg akarta akadályozni azt, hogy a konfliktusból világháború keletkezzék.

Ez a kihagyott rész, amely nélkül ezt a jelentést nyilvánosságra hozni nem is lett volna szabad, így hangzik:

„A német kormány kifejezésre fogja juttatni azt, hogy az összes monarchista államok érdekében állana, ha a belgrádi összeesküvőbarlang már egyszer kifüstöltetnék. Azonkívül azon fog dolgozni a német kormány, hogy a hatalmak arra az álláspontra helyezkedjenek, hogy a vita Ausztria és Szerbia között e két állam ügyét képezze. A német csapatok mozgósításától el fognak tekinteni és a mi köreinken keresztül Ausztriát is úgy fogják befolyásolni, hogy ez ne az egész hadseregét, de különösen ne a Galiciában levő csapatokat mozgósítsa, nehogy ezzel automatikusan az orosz mozgósítást váltsa ki, miután ez bennünket és Franciaországot is hasonló lépésekre kényszerítene és ezáltal európai háború keletkeznék.”

Az idézett sorok mutatják, hogy azok milyen fontosságúak és valóban csak Eisner hagyhatta ki azokat egy publikációból, amelynek ezáltal egész értelmét megváltoztatta.

Eisner megérdemelt halála után Fechenbach nevű titkára port indítván a müncheni „Süddeutsche Monatshefte” szerkesztője ellen az Eisner-féle publikáció 1922 májusában egész terjedelmében a müncheni bíróság elé került, ahol az egész világ történetírói, mint szakértők, szakvéleményt mondtak a publikáció értékéről. Ezek a szakvélemények egyértelműleg abban konkludálnak, hogy ez a publikáció megvetésre méltó hamisítvány. A legélesebben azonban erről a publikációról *Du-jardin* párisi egyetemi tanár nyilatkozott a bíróság előtt és ezt

a szakvéleményt egészében idézem, különösen azok részére, akik Eisnerben bizonyos jóhiszeműséget tételeznek még fel. A szakvélemény így hangzik:

„Hogy én arra a kérdésre, lehet-e azokat a kihagyásokat, amelyeket Schöen jelentéséből a „Bayrische Staatszeitung” 1918 november 26-i számában kihagytak, hamisításnak minősíteni, – szakvéleményt adhatok, azt annak köszönhetem, hogy történész és a vallástörténet tanára vagyok. En a szövegeket ugyanazzal az objektivitással vizsgáltam és tanulmányoztam, mintha itt régi, a könyvtárak porából napfényre került okmányokról lett volna szó és ma abban a helyzetben vagyok, hogy véleményemet minden habozás nélkül megmondhassam.

A hamisítások többfélék lehetnek, mint ahogy a hazugságok is többfélék. Ismeretes az utcai csibésznek a meggondolatlan hazugsága, amellyel a neki felrótt tettet tagadja, de ismeretes az escobár előre megfontolt hazugsága, aki kétértelmű eszközökkel, anélkül azonban, hogy az igazságnak ellent mondjon, azt a hitet kelti, mintha az, ami valóban létezik, tulajdonképpen nem volna meg. Senki sem kételkedhet abban, hogy ez a második hazugság sokkal veszedelmesebb és súlyosabb büntetés alá esik, mint az első. Schöen úrnak jelentését, amely a német kormányának a Szerbia részére átadandó jegyzék körüli közreműködését tárgyalja, egészében vizsgálva kitűnik, hogy az a személyiség, aki ezt a jelentést a „Bayrische Staatszeitung”-ban kiadta, egyebek között nem valami diplomáciai szócséplést hagyott ki, amelynek kihagyása érthető lett volna, hanem éppen lényeges részeket hagyott ki.

Ezekben a német kormány úgy tűnik fel, hogy egyrészt a konfliktust lokalizálni szándékozik, másrészt azonban csapatainak mozgósításától óvakodni akar és befolyását Ausztriára is érvényesíti, hogy az is tartózkodjon az általános mozgósítástól. Ez a személy tehát nem úgy hamisított, hogy egy szót cserélt ki, hanem elkövette a sokkal súlyosabb hamisítást, amennyiben egy bizonyítványnak az értelmét hamisította meg úgy, hogy lényeges részeket kihagyott. Ez nem az utcai csibésznek hazugsága, hanem egy escobárnak a családja.

Összefoglalván az egészet, nézetem az, hogy a világtörténelem legnyilvánvalóbb és leg lelkiismeretlenebb csalásai egyikének minősíthető az az eljárás, ahogyan a jelentés szövegét a „Bayrische Staatszeitung”-ban leközlötték.”

És ezt a Kurt Eisnert még ma is vértanúnak tekintik. Halála után azonban még súlyosabb dolgok kerültek napvilágra erről az emberről. 1923 nyarán a hagyatékából nyilvánosságra került egy kimutatás, amely a forradalmi bajor minisztertanács előtt is feküdt és amelyből kitűnik, hogy Eisner 1918 szép-

tember 25-től egész november 16-ig 164,727.02854 millió arany-márkát fizetett ki pénztári utalványokkal, minden különös indokolás nélkül. Miután ő csak 1918 november 8-án lett miniszterelnök a november 16-ig történt kifizetéseket esetleg állami pénzekből eszközölhette, ez az összeg azonban csak 27 millió márkát tett ki, úgy hogy most az a kérdés, hogy a megmaradt 141 millió márkát Eisner miből fizette ki? Ez a pénz olyan óriási összeget képvisel, hogy azt egyhamar Németország leggazdagabb embere sem tudta volna folyósítani. Ez a pénz nem lehetett más, mint entente pénz, mert Eisner a német többségi szocialisták pártpénze felett nem rendelkezett és ha rendelkezett is volna, ez az összeg nem lehetett nagyobb néhány milliónál, így aztán megérthető most az, hogy 1917 tavaszán Lloyd George miért kért az argol parlamentben 500 millió fontot (12 milliárd arany koronát) csak azzal az indokolással, hogy a németeket csak németek segítségével lehet legyőzni.

Minél jobban kezdik szellőztetni Eisner szerepét, annál jobban tűnik ki, hogy milyen elvetemült ember volt ez a galíciai zsidó. Így 1919-ben a Berni szocialista konferencia alkalmával szó szerint a következőket mondta:

„Nem a német kormány, hanem az egész német nemzet bűnös a háború kitöréséért. Ezért köteles az egész nemzet ifjú és agg, hogy köveket hordjanak a szétlőtt területek részére. De a foglyok sem követelhetik azt, hogy hazajöjjenek, hanem kötelesek a fogoly sorsot elviselni addig, míg az elpusztított területek nem épülnek újból fel, még ha ez 15 évig is eltart, mert éppen ők segédkeztek idegen területnek az elpusztításánál. Aki pedig ki akar bújni az alól az erkölcsi kötelezettség alól, hogy segítsen az elpusztított területek felépítésénél, az gyáva gazember”.

Azt hiszem, hogy Eisner szavaihoz nem kell bővebb magyarázat és csak a szegény német hadifoglyok lelkületében képzelem el magamat, akiknek a francia borzalmas fogolytáborokban már egynéhány nap múlva felolvasták, hogy Németország képviselője Bernben kijelentette, hogy csak akkor mehetnek haza, ha majd az összelőtt területek felépülnek.

Hanem ennyi gonoszság felett még Eisnernek szocialista társai sem tudtak napirendre térni és az ülésen Eisner beszédje után az olasz szocialista kiküldött magából kikelve vágott Eisner fejéhez egy aktacsomót, azután pedig az arcába köpvn ezt kiabálta neki: „*Sie sind ein Schuft, ein gemeiner Lump*”, „*Sie*

haben kein Recht im Namen des deutschen Volkes zu sprechen”. A dán megbízott pedig annyira felháborodott Eisner beszédjén, hogy megrohanta és Eisner csak futva tudott menekülni a dán atléta pofonai elől, miközben a kalapját is elveszítette.

Azonban a schweizi kormány sem tudta már elviselni Eisner viselkedését és felszólította, hogy 6 órán belül hagyja el Schweiz területét, mert különben letartóztatja, úgy hogy Eisnernek szégyenszemre menekülnie kellett Schweizből.

És ez a minta ember szerepelt éveken keresztül, de szerepel még ma is mint korona tanú, a volt központi hatalmak állítólagos háborús bűnösségében.

A „J'accuse” szerzőjét dr. Grellinget is elérte a nemezis. Már 1915 tavaszán *Th. Schiemann* német egyetemi tanár így nyilatkozik róla:

„A vádlónak végül a következőt üzenem: A könyvét az igazság könyvének nevezi, a valóságban pedig ez a könyv a legnyomorultabb rágalmozás, amelyet a hazai földtől elidegenedett egyén írt. .. Egy ember, akitől minden ember megvetéssel fordul el és ha neve egyszer a nyilvánosságra kerül, akkor általános megvetésnek lesz kitéve és azt fogják róla mondani: *Isten óvja a gyermekeinket és ezeknek gyermekeit attól, hogy olyanok legyenek, mint az az ember, aki nemzetünk harcánflk legnehezebb órájában ellenségeink csatlósává szegődött.*

Igaza volt Schiemannak, mikor ezt írta dr. Grellingről, mert az utolsó 9 évben nyilvánosságra került okmányok mind azt mutatják, hogy Grelling könyve óriási hazugság és a legdurvább hamisításoknak gyűjteménye. Sajat nemzetét rendszeresebben soha senki annyira nem piszkította be, mint ő és most érthető, hogy dr. Grellingnek miért adta vissza Lloyd George közbenjárására az olasz kormány firenzei elkobzott birtokát mindjárt 1918 őszén a fegyverszünet megkötése után és ezzel Grelling egész munkássága kellő megvilágításba kerül. Legszebb azonban az, hogy az igazmondás e nagy bajnokát ajánlja a másik nagy igazmondó – Foerster – Eisnernek, hogy alkalmazza őt Németországban vándorszónoknak a háborús bűnösség kérdésében.

Nem csoda tehát, hogy még a külföld is csak megvetéssel nyilatkozik az ilyen emberekről. Így E. Watson, a Reuter tudósítója a Rajna mentén, róluk következőképp nyilatkozik:

„Teljes undorral fordulok szembe azokkal a nyomorultakkal, akik olyan időben, amely valamennyiünkre nézve borzalmas, hátba

támadják hazájukat. Engedje meg, hogy fellélegezzek és hálát adjak az Istennek, hogy nálunk ilyen kreatúrák nincsenek. Irtózatossan szégyenleném magamat, ha egyetlen egy angollal is találkoznék, aki pénzért egy olyan újságba írna, amelynek az a célja, hogy hazáját az ellenség és a semleges külföld szemében lealacsonyítsa, sárral megdobálja és a közvéleményt ellene hangolja . . . Ezeket a tiszteletreméltó urakat, akik a svájci semlegesség védelme alatt a legnehezebb harcban levő országukat iparszerűen piszkolják, fel kell világosítani arról, hogy őket nálunk és Amerikában éppen úgy ítélik meg, mint Németországban. Igaz, hogy mi felhasználjuk őket a propagandához és ezzel nekünk szolgálnak. Mi azonban óvatosan távartjuk őket magunktól, nehogy a velük való közelebbi érintkezés folytán önmagunkat bepiszkoljuk.

Ezek a kreatúrák, akiket a háború felvetett és igazi világitásba helyezett, hazaáruló munkájukról maguk mondják ki az ítéletet. *Az ön által felveteti téma reám nézve egy okkal több, hogy örüljek annak, hogy nem vagyok német, mert hogyha egy ország olyan nagy számban termeli az ilyen kreatúrákat, akkor ez az országra bizonyos árnyékot vet és ezt ön éppen úgy érzi, mint én.*

Ha mi a háború befejezése után újból felvesszük az érintkezést az ellenséges államokkal, ezek az urak kint maradnak. A nemzetek tisztasági érzéke nincs ugyan egyenlően kifejlődve és Németországban vannak is emberek, akik semmi különöset nem találnak abban, hogy a saját fészüket bepiszkítják. *Angol felfogás szerint azonban a leghitványabb gonosztett az, ha valaki ahelyett, hogy a saját égő házát oltaná, pénzért a lángot szítja.* (Süddeutsche Monatshefte. 1924. június 197. oldal.)

Még egy emberről kell megemlékezni, aki egymaga ugyan rengeteget ártott a volt központi hatalmaknak, de mivel tudományos metodikával dolgozott, belátta, hogy tévedett. Ez az ember Kautsky Károly, a radikális szocialista, aki szocialista létére legszélső pánszláv cseh és akit a német nemzet nagyobb dicsőségére azzal bízott meg a forradalmi német kormány, hogy adja ki a háború kitörése előtti hónapok német diplomáciai okmányait, mert nem bíztak a német tudományban, hogy az valóban az igazságnak megfelelően fogja azokat feldolgozni. Kautsky nagy ambícióval és azzal az előre megfontolt meggyőződéssel feküdt neki a munkának, hogy az egész világot lázba fogja hozni a különböző súlyosan terhelő okiratokkal.

Azonban rendkívül felsült, mert az okmányokból semmiféle terhelőt kimutatni nem sikerült. Azért mégis megírta „Wie der Weltkrieg entstand” című broszúráját, amelyben különösen

a német császárt támadja és őt alsó nadrágban akarja bemutatni olvasóinak. Eltekintve attól, hogy egy jóízű ember egyszerű embertársait sem kívánja látni alsónadrágban, tehát annál kevésbbé a német császárt; Kautsky brosürája óriási felsülés.

Kautsky brosürájában valóságos mestere a tények kifordításának és Delbrücknek adott válaszára, hogy szerencsére a történetet Delbrück a berlini egyetemen csak előadja, mert a történetet máshol csinálják, csak az a megjegyzésem, hogy hozzá ellett volna, fűznie, hogy a történelmet pedig én egy kissé javítgatom.

Az azóta nyilvánosságra jutott részletek, amelyek az orosz mozgósítást megelőző körülményeket feltárják, még egy laikus előtt is azt mutatják, hogy Kautskynak nagy készséggel megírt bizonyításai önmaguktól omlottak össze, azonban a német tudomány még ezeknek ismerete előtt pozdorjává törte Kautsky tételeit, s miután ő nem tudván magát kivonni ezeknek hatása alól, egy újabb „Delbrück und Wilhelm II. című brosürájában a következő vallomást teszi:

„Itt beismerhetem, hogy volt idő, mikor igazságtalan voltam a német kormánnyal szemben. Igaz, hogy nem volt meg bennem Delbrück sziklaszilárd meggyőződése, amellyel ő a német kormány programjának tisztasága és megfontosságával szemben viseltetett, azonban mégis feltételezhetem azt, hogy tisztában volt eljárásának minden ész elleni voltával, amikor elhatározta Ausztria támogatását.

Akkor az ismert tények alapján nem lehetett mást feltételezni, mint azt, hogy Németország 1914-ben akarta a háborút és azt tervszerűen idézte elő. Azonban ez a háború preventív háborúnak minősíthető.

Nagyon meglepődtem azonban, mikor betekinttem az okmányokba. A régebbi felfogásom tarthatatlannak bizonyult. Németország a világháborút tervszerűen nem idézte elő. Sőt végül ezt meg is akarta akadályozni.”

Vagyis Kautsky visszavon mindent, amit előbbi publikációjában bizonyítottnak vélt, azonban ha tudományos diszciplínája miatt be is látja tévedését, pánszláv német gyűlöletében ugyanakkor a német kormány ellen a következő kirohanást intézi:

„A világháború kitörésekor azt látjuk, hogy Németországban a költők, gondolkodók és a legnagyobb tudományos eredmények országában egy olyan kormányrendszer uralkodott, amely olyan elemeket hívott meg a kormányzásba, akik tehetetlenek és könnyelműek voltak.

Ezek ész nélkül kalandokba lovalták a népet, amelyekből más kivezető út nem volt, minthogy hadat üzenjenek Orosz- és Franciaországnak, amivel az egész nemzetet a mélységbe rántották.”

Hogy a háború kitörése előtti német kormányférfiak, de különösen Bethmann-Holweg minden más volt, csak nem államférfi, azt talán az irattárak megnyitása után többé kétségbevonni senki nem fogja. Azonban az igazság kedvéért meg kell állapítanom azt is, hogy mikor kormányra került, már süllyedőben levő hajó vezetését vette át. És hogy az orosz-osztrák-magyar ellentét nem volt másképp megoldható, mint háborúval és a német államférfiak tehetetlensége éppen abban nyilvánul meg, hogy nem akarták a gordiuszi csomót kettévágni akkor, amikor 1904-ben Anglia is csatlakozott az orosz-francia szövetséghez. A gordiuszi csomó pedig egy preventív háború segítségével lett volna megoldható 1904-1913 között, amikor 6 alkalmat mulasztott el a központi hatalmak diplomáciája, hogy a még készületlen ellenséggel leszámoljon. Ezt azonban azért mulasztotta el, mert pacifista gondolkodásával nem akarta magára vonni a háború megindításának ódiúmat, amely körülmény a legragyogóbb bizonyítékot szolgáltatja arra nézve, hogy éppen azok, akiket Kautsky annyira támadott, nem voltak háborús hiénák, akár milyen tehetségtelenek is voltak más-különb, amely tehetségtelenségük miatt Kautsky jogosan támadja őket.

A háborútól való félelem idézte elő' azt is, hogy ez a diplomácia 1898-1901 között Anglia szövetségi ajánlatát visszautasította, mert tisztában volt azzal, hogy ez Oroszország elleni háborút jelent, miután Oroszország Angliát Indiában veszélyeztette.

Ez a szövetség valóban egy Oroszország elleni háborút jelentett, ami abból is látható, hogy Anglia – Németországgal zöld ágra vergődni nem tudván – Japánnal kötött szerződést, mire 1904-ben – három évre rá – ki is tört az orosz-japán háború, Hogy pedig ez a diplomácia 1914 nyarán a leglehetőlenebb politikai helyzet mellett mégis háborúba vitte népeit, az avval magyarázható, hogy azokban a napokban belátta, hogy amit eddig tett, az mind helytelen volt és ebben a lelki tusában úgy cselekedett, mint egy fuldokló ember, aki öntudatlan állapotban kapkod, miáltal súlyos baklövéseket követ el.

Kautskynak, mint pánszlávnak biztosan tudnia kell, hogy eredetileg orosz-német ellentét nem is volt, hanem ez abból fejlődött, hogy Németország nem akarta a Monarchiát Oroszországnak prédául odadobni és ha ezt évekkel azelőtt megteszi, – (a világháború kitörésének pillanatában ez már késő volt) – akkor sok minden másképp alakúit volna ki. De a német jellemnek, akár milyen kellemetlen tulajdonságokkal bír is, alapvonása a hűség és el sem lehetett volna képzelni, hogy a német kultúrával bíró Monarchiát prédául dobja oda a félbarbár moszkovitzizmusnak.

Ha azonban Kautsky úgy gondolja, hogy azt kellett volna tenni a németeknek, mint ahogy azt tették a csehek, ez a par excellence „kezet fel” nemzet a tótokkal a pittsburgi egyezmény kérdésében, mikor már egynéhány hónapra reá szemérmetlenül túltették magukat rajta, akkor összetévesztené a németeket a csehekkel, akik egész állami létüket csalásnak árulásnak és a gyalázatnak köszönhetik.

1920-ban Németországban egy csoport, félig beszámíthatatlan pacifista-rajongó újból sűrítette a háborús német kormány elleni vádakát és ezeket 10 pontban foglalta össze.

Ez a társaság az úgynevezett „Neues Vaterland” nevű egyesülés, melynek a fő mottója: „A hazánk az emberiség” és ebből már látható, hogy milyenek a céljai. Ennek az egyesülésnek elnöke Hellmuth Gerlach, tagjai pedig Bernhard, a Vossische Zeitung főmunkatársa, akik 1924 augusztusában és szeptemberében, mikor a német kormány végre hivatalosan ki akarta nyilatkoztatni, hogy a német nemzet nem felelős a világháború kitöréséért, a legerősebben ellenezték azt.

Ezen nem is lehet csodálkozni, mert Gerlach volt az, aki még 1923 július 12-én az „Ere Nouvelle” című lapban azt írta, hogy a világháború kitöréséért a német kormány viseli a felelősség túlnyomó részét. És pedig ezt ugyanaz a Gerlach hangoztatja, aki 1920-ban kiadta Vilmos császár és II. Miklós orosz cár levelezését, ahol kijelenti, hogy ő biztosan tudja, miszerint a német császár nem akarta a háborút.

Hogy micsoda társaság ez a „Neues Vaterland”, a legjobban kitér arról, hogy ez terjesztette leginkább Grelling munkáját annak dacára, hogy a „Neues Vaterland” főtítkára így nyilatkozik egyik levelében Grellingről: „Nekem teljesen mindegy, hogy Grelling csirkefogó-e vagy nem, – aki különben

sem szimpatikus ember; arról van csak szó, hogy mit mond. A tények napról-napra neki adnak igazat. Hogy ő egyszer kisebb vagy nagyobb mellékes dolgokban tévedett vagy pedig, hogy igaza legyen, hamisításokat is elkövetett, nekem ez teljesen mindegy,” (Deutsche Politik 5. évfolyam 1920. 3. füzet, 92. oldal.)

Ennek a társulatnak tagjai Hohenlohe herceg és Deimling gyalogsági tábornok, volt hadseregpáncsnok is. Hohenlohe a „Menschheit” című folyóiratnak a munkatársa, amelynek 1924 júliusi számában a következőt olvashatjuk:

*„Azon a nézeten vagyunk, hogy a német nemzet saját erejéből nem tud megszabadulni a porosz militarizmustól; ha tehát mi a becsapott és meghazudtolt német nemzet előnyére lapunknak további megjelenését azzal tettük lehetővé, hogy a nyomtatás helyét megszállott területre tettük át, akkor ez a költséges átköltözködés a valódi német érdele miatt történt, tehát hazafias tett. Azok, akik az újságot betiltották, nem a német állam képviselői, hanem a német köztársaság kimondott ellenségei. Hogy mi velük szemben élni fogunk a szólás szabadságával, mely a megszállott területen uralkodik, az természetes. *Mi a szövetségesek által gyakorolt katonai ellenőrzést, mint a német nemzet javára szolgáló külföldi védelmet tekintjük, amely biztosítékul szolgál azzal a hatalmi csoporttal szemben, amely ilyen intézkedések nélkül a német nemzetet újból szerencsétlenségbe rántaná.*”*

És ilyen emberek közel állanak azokhoz, akik a német népet a népszövetség körül képviselték! Minden jobbízlésű ember csak csóválja a fejét, hogy vannak ilyen elvakult emberek.

Így aztán nem csoda, hogy hazafias emberek, látván azt, hogy ilyen perfidiák megtorlás nélkül maradnak, titkos társulatokat alkotnak, amelyek csak úgy hemzsegnék egész Németországban és saját maguk akarják az igazságot szolgáltatni! Ennek pedig politikai gyilkosságok a következményei, miközben persze ártatlan emberek is szenvednek.

Ezeken az embereken kívül megemlíthető még Lychnovsky herceg volt londoni német nagykövet is, aki „Meine Londoner Mission” című brosúrájával sokat ártott a volt központi hatalmaknak. Tudniillik Grelling munkáinál nagyon hamar észrevette az intelligensebb elem, hogy Grelling tulajdonképpen nem is személyiség, míg Lychnovsky neve már a háború előtt ismeretes volt Európában és azért volt az ő munkájának nagyobb súlya. Azonban Lychnovsky is nagyon megjárta és ha előre sejtje, hogy fellépésével sokak figyelmét ma-

gára vonja, biztosan hallgatott volna. Így különösen az angol államférfiak és publicisták emlékeznek meg róla, legkivált azok, akik vele tárgyalásokat folytattak. Ezekben a művekben Lychnovsky mint hülye, együgyű szerepel, sőt Shawszent együgyűségnek nevezi őt el.

A nyilvánosságra került okmányok Lychnovsky egész munkáját semmivé teszik. Hogy azonban Lychnovsky mennyire szereti az igazságot, legjobban látható a következőből. Azt állítja tudniillik a munkájában Lychnovsky a pétervári német nagykövetről, hogy ez azt jelentette volna kormányának, hogyha Ausztria fellép Szerbia ellen, Oroszország nem fog megmozdulni és hogy erre alapította a német kormány a világháború kitérőse előtti napokban a viselkedését. A pétervári német nagykövet egy harmadik személy közvetítésével még a háború alatt Lychnovsky kezeihez juttatta pétervári jelentéseit, amelyek éppen az ellenkezőjét bizonyítják Lychnovsky állításainak, aki még sem akarta belátni, hogy tévedett s nem igazította helyre állítását annak dacára, hogy ezen okmányok azóta nyilvánosságra is kerültek

Általában jellemző ezekre a vádlókra, hogy tőlük helyre igazítást senki sem kaphat.

Ami a magyarság szerepét illeti a világháború kitérőseben, azt egész röviden a következőképpen foglalom össze. A világháború elmúlása utáni években nyilvánosságra került hiteles adatok azt mutatják, hogy a Monarchia a válságos napokban bizonyos előnyt nem használt ki. Ez pedig az lett volna, hogy a gyilkosság utáni napokban azonnal vonult volna be Szerbiába minden különös bejelentés nélkül és így kihasználta volna azt a néhány napot, mikor az egész világ közvéleménye még a frissen lefolyt gyilkosság hatása alatt állott. Ez pedig azért történt, mert gróf Tisza István belátván a Szerbia elleni háború veszedelmességét, 1914 július 14-én ellenkezett a Szerbia elleni lépést. Mikor azonban gróf Tisza hozzájárult a Monarchiának Szerbia elleni lépéséhez, akkor a sorsdöntő július 19-i minisztertanácson egyedül gróf Tisza követelte, hogy a Monarchia jelentse ki, hogy Szerbia ellen nem visel hódítóháborút, mert belátta azt, hogy a Monarchia Szerbia elleni lépését Európa csak akkor fogja érteni, ha látják, hogy a Monarchia Szerbia ellen csak végső önvédelemből lép fel. Gróf Tisza fellépésének a minisztertanácsban meg is volt az eredménye, azonban a minisztertanács határozata gróf Berchtold mesterkedései folytán először igen lány-

hón és elég későn jutott a nagyhatalmak tudomására, Ezért azonban gróf Tisza nem felelős, hanem Berchtold.

Miután gróf Tisza volt a magyarság képviselője, ezzel a magyarságra a háborús bűnösség kérdése el is van intézve. Aki mást állít, annak pozitív tudásában kell kételkednem és az ismert tények alapján azt nem is lehet komolyan venni.

Ezen bevezetés végén meg kell említenem a háborús bűnösség fogalmának nagy fontosságát, amellyel szemben a nép többsége még értelmetlenül áll.

A versaillesi, trianoni és a többi békeszerződések a világtörténelemben egyedül állók a maguk nemében, miután felvetik a háborús bűnösség kérdését és egyúttal az állítólagos bűnösöket büntetik. Ez a büntetés abból áll, hogy jóvátételek címén kirabolják a legyőzötteket és hogy ezek ne tudjanak védekezni, teljesen , lefegyverzők őket, míg a győző államok korlátlanul fegyverkeznek. Ezek a békeszerződések a világot két nagy csoportra osztják és pedig olyan népekre, akik önvédelemből fogtak fegyvert, hogy egy bizonyos rablótársasággal szemben szabadságukat megvédjék, azután azokra, akik a háborúban támadtak. Ezek az utóbbiak a gonosztevők, akikkel mindent szabad tenni és akikkel szemben legfeljebb azok a humánus elvek jöhetnek számításba, amelyeket az államok a fegyházak lakóival szemben alkalmaznak.

Addig, amíg ez a csoportosítás meg van, béke, igazság Európában nem lesz és ennek az állapotnak a megváltoztatására az egyedüli eszköz a háborús bűnösség elleni radikális harc, amelyhez a hivatalos tényezők – sajnos – csak a legutolsó időkben csatlakoztak és ezt a kérdést annál is inkább tisztázni kell, mert maga az egyik ítélőbíró Lloyd George, aki azonban egyúttal vádló is volt, 1921 márciusában a következőképpen nyilatkozott: „A békeszerződés épülete azon alapszik, hogy a németek az okai a háborúnak s ha ennek az elvnek a helyességét megdöntik vagy feladják, akkor a szerződés megszűnik.”

I. FEJEZET.

A német-francia viszony kifejlődése 1870-től egészen a francia-orosz szövetség létrejöttéig.

Élt 1300 körül Coutancesban egy Pierre Dubois nevű francia ügyvéd, aki mint politikai író működött és a francia királyt arra biztatta, hogy francia világhuralmat létesítsen. Mivel pedig Nagy Károly valamikor Németországban is uralkodott, ezért Dubois szerint ez az ország a francia királyok örökölt tartománya, amelyet el kell foglalni. Hogy pedig ez könnyen keresztülvihető legyen, Dubois azt ajánlotta a királynak, hogy kegyetlenségeket vigyen véghez, miután ezek a legjobb eszközei a hódításoknak, mert a kegyetlen pusztítással az ellenség bátorságát és ellentállását letöri.

Dubois politikai tanításait a későbbi francia politika magáévá tette és 500 éven keresztül a gyakorlatban is alkalmazta s így Franciaország folytonos rablőháborúkkal megszerezte a túlnyomó részt német lakossággal bíró Elszászt és Lotharingiát. Azonban e hódítás a francia politikának még nem volt elég, mert Franciaország a Rajna egész balpartját akarta megszerezni, mikor utolsó pillanatban a nemzeti egységet létrehozó Bismarck útját állotta a francia terjeszkedési váagnak.

Ezért keletkezett aztán a francia-német háború 1870-1871-ben.

Tény, hogy ezt a háborút Franciaország akarta és tervszerűen ki is robbantotta. Bismarck szerepe ebben a háborúban csak az volt, hogy nagy államművészetével megakadályozta, hogy Franciaország szövetségesre tegyen szert. Maga Giuseppe Mazzini, III. Napoleon politikájának legjobb ismerője, így nyilatkozik róla:

„A háborút III. Louis Napoleon akarta, provokálta és eszelte ki minden ok nélkül. Ez a háború a villafrancai béke

után tervbe volt véve, Sadova után pedig el lett határozva. Beharangozásaképpen először határkiigazításokat követeltek, amit visszautasítottak, miért is ettől a pillanattól kezdve a háború a kaszárnyákban napiparancs alakjában lett kiadva és különböző tervek és katonai előkészületek által előkészítve. Végre ez a háború a császárság szükségességévé fejlődött ki.” Mazzini, *La guerra franco-germanica in Scritti editi e inediti* vol. XVI. 42. oldal.

Ebben a háborúban Franciaország vereséget szenvedett és Bismarck, hogy a Rajnát biztosítsa, megtartotta Elzászl és Lotharingiát, ezeket az elrabolt régi német országrészeket, azonban ellenezte a német vezérkarnak a követeléseit, amelyek oda irányultak, hogy Németország sztratégiailag megfelelőbb határvonalat kapjon.

Bismarck tisztában volt azzal, hogy a franciák nem fogják elfelejteni a két tartomány elvesztését, de a Rajna védelme két tartomány birtokát parancsolólag megkövetelte. Hogy Elzász és Lotharingia megtartása valóban a legszigorúbb védelem szempontjából történt, látható Bismarcknak 1870. szeptember 13-i és 16-i körrendeleteiből, amelyet a porosz diplomáciai megbízottaknak küldött; ezekből a következőket idézem:

... „A többség és a nemzet, a szenátus és a közvélemény képviselői majdnem egyhangúlag olyan hangosan és meggyőzően követelték ezt a támadóháborút ellenünk, hogy az egyes békebarátok nem mertek szembe szállani és Napoleon császár nem mond éppen valótlanúságot, mikor ma azt hangoztatja, hogy őt a közvélemény kergette a háborúba. Ilyen tényekkel szemben a jövőben a francia sentiment ellen biztosítékot kell, hogy szerezzünk. Nem tévedhetünk abban, hogy e háború miatt állandó béke helyett nemsokára támadást várhatunk Franciaország részéről. Ez pedig független azoktól a feltételektől, amelyeket Franciaországnak fogunk szabni. Éppen ez a vereség és a mi győzelmes védekezésünk az, amit nekünk a francia nemzet soha sem fog megbocsátani Azért azok a feltételek, amelyeket a békéhez fűzünk, azt a célt kell hogy szolgálják, hogy megnehezítsük Franciaországnak a német határ és különösen Délnémetország védtelen határai elleni támadását. Ezt pedig csak úgy érhetjük el, ha a határt, a francia támadások kiinduló vonalát, beljebb Franciaország felé helyezzük és Németország olyan erődöket vesz tulajdonába, amelyekből eddig Franciaország bennünket veszélyeztetett és ezeket védőbástyákká alakítja át.”

(T. Palamenghi Crispi „Ki bűnös a világháború előidőzésében” *Süddeutsche Monatshefte* 1922. szeptember 260. oldal.) Szép-

tember 16-i körrendeletéhez pedig Bismarck a következőt fűzi hozzá:

... A német kormányok és a német nemzet egyhangúan azt követelik, hogy Németország jobb határok segítségével a különböző fenyegetések és erőszakoskodások ellen, amelyeket velünk szemben a különböző francia kormányok már évszázadok óta elkövettek, jobban meg legyen védve. Addig, amíg Metz és Strassburg francia tulajdonban maradnak, addig a francia offenzíva a mi defenzívánkkal szemben egész Dél-németországban és a Rajna mentén stratégiaileg előnyben van. Egy francia Strassburg Németországgal szemben mindig támadó kaput képez. Ha azonban Strassburg és Metz német kézen vannak, akkor védő jelleggel bírnak.

Több mint 20 háborúban sohasem voltunk mi a támadók és mi Franciaországtól mást nem követelhetünk, mint a saját biztonságunkat saját országunkban, amely biztonság Franciaország részéről annyiszor volt súlyos veszélynek kitéve. Franciaország ezzel ellentétben a megkötendő békét csak fegyverszünetnek fogja tekinteni, hogy a mostani vereségét megboszulja. Igyekezni fog kikezdeni velünk és ugyanazzal a lelkiismeretlenséggel, mint a mostani esetben, fog bennünket megtámadni, ha erre vagy a saját erejéből vagy másokkal való szövetségben képes lesz". (Parlamenghy Crispi ugyanott, mint fent.)

Bismarck azonban ezt a meggyőződését a franciáknak is nyíltan megmondta és 1870 szeptember 21. én Jules Fares előtt így nyilatkozott:

... „Ti Sedant sohasem fogjátok elfelejteni, mint ahogyan Waterloot és Sadvát sem tudjátok elfelejteni, pedig az utóbbihoz semmi közötök nem volt. Én nem engedem magam megcsalni és ismerem a francia nemzet eltökélt szándékát, hogy Németországot azért támadja meg, hogy tőle területének egy részét elvegye. Ez a cél XIV. Lajostól kezdve egészen III. Napoleonig nem változott meg” ...

Ezek a tények mind azt mutatják, hogyha Bismarck önmagához hű maradt volna és hogy, ha ugyanolyan irányban dolgozott volna, mint amikor az 1864 és 1866-iki háborút készítette elő, akkor a nagy francia veszélyt tekintve, Franciaországgal szemben sokkal szigorúbb feltételeket kellett volna felállítania, mint ahogyan ezt a valóságban tette.

A német kormány által kiadott „Die grosse Politik der Europäischen Kabineté 1871-1914” című óriási okmány-gyűjtemény azt mutatja, hogy Bismarck 1871 után nem úgy gondolkodott, mint 1864 és 1866 között, hanem az 1871-től 1890.

terjedő két évtized alatt majdnem pacifistává alakult át és nagy államművészetével minden háborút ki akart kerülni, ami valóban sikerült is neki.

Így tehát önmagától összeomlik az az általánosságban vallott nézet, amelyet különösen a szociáldemokrata világnézetben levők és ellenségeink – az okmányok ismerete előtti 30. esztendőn át – terjesztettek, hogy Bismarck erőszakos külpolitikája veszélyeztette az európai békét! Ellenkezőleg, Bismarck akadályozta meg a háborúkat!

Már az 1871-i békekötés után Bismarck a még megszállás alatt levő terület parancsnokának előzékenységet és a francia hatóságokkal való szíves egyetértést tanácsol, amint ez Manteuffel tábornoknak Bismarckhoz írt leveléből látható:

... „Mikor öfelsége engem a megszálló hadsereg parancsnokává kinevezett, excellenciád szóbelileg azt az utasítást adta, hogy azon esetben, ha a hadsereg helyzete veszélyeztetve lenne, a legnagyobb energiát tartja helyénvalónak, azonban azt is méltóztatott kívánni, hogy a francia kormánnyal jó viszony fejlődjön ki. Az ön felfogása szerint a győzőnek a helyzete megköveteli azt, hogy nagylelkű legyen, miután az ilyen viselkedéssel semmit sem veszít. Excellenciád megemléltette előttem, hogy Thierst mindig lekísérte a lépcsőn ... G. P. 31. sz. okmány.)

Bismarcknak ez a viselkedése meg is hozta az eredményt, mert maga Mac Mahon 1873 szeptember 4-én, mikor a német megszálló csapatok elhagyták Franciaországot, Manteuffel tábornoknak a következő levelet küldte:

Főparancsnok úr! Abban a pillanatban, amelyben a német csapatok a francia területet elhagyják, ki kell hogy fejezzem parancsnokuknak azon érzelmeimet, amelyeket vele szemben azért az igazságosságért és pártatlanságért, amellyel a reábízott nehéz misszióknak eleget tett, táplálok.

Fogadja nagybecsülésemet.

A francia köztársaság elnöke:
Mac Mahon tábornagy. Duc de Magenta
(G. P. 117. okmány)

Ezeket a le nem tagadható tényeket különösen azoknak ajánlom figyelmébe, akik az évtizedes német erőszakosságról beszélnek és akik nem akarnak tudomást szerezni arról, hogy mi történt a versaillesi béke után a megszállott német területeken a megszálló színes francia csapatok által. *Kell, hogy*

felemlítem, miszerint 1919-ben a versaillesi béketárgyalások alkalmával a német békedelegációnak pihenőhelyül egy 4 méter széles és 16 méter hosszú helyet jelöltek ki, amely embermagasságú kerítéssel volt körülvéve és amely mögött száz és száz francia férfi és nő nézegette őket, mint ahogy a királytigris nézik az állatkertekben, így viselkedtek a lovagias franciák a legyőzöttel szemben, akit nem is saját erejükből, hanem „csak” az egész világ segítségével tudtak legyőzni.

A béke megkötése után Bismarck semmit sem tett, hogy meggátolja a francia hadsereg reorganizációját, melynek béke létszáma 1872-ben 460.000 ember volt, ahogy ezt Thiersnek 1872 január 24-i leveléből láthatjuk, míg a német birodalom t első véderőtörvénye értelmében a békelétszám csak 402.000 ember volt. Hol van itt a német militarizmus?!

Tévedés volna azonban feltételeznünk, hogy Bismarck nem vette észre a francia hadsereg újbóli megerősödését, mert 1872 január 31-én bejelentette I. Vilmos császárnak a gyalogsági fegyver megjavítását, azt a következő indokokkal ajánlva:

„Ha tekintetbe vesszük, hogy Franciaország rossz pénzügyi helyzetének dacára nagy összegeket költ hadseregére, akkor ebből az következik, hogy még mindig a kontinens első hatalma akar lenni”. Ha Burg ezredes (német katonai megbízott) azt jelenti, hogy az nem meglepő, ha Franciaország a kellő időben kész akar lenni, akkor ennek csak abban az esetben nem tulajdonítható fontosság, ha Franciaországnak alapos oka volna arra, hogy esetleg valaki megtámadja. De miután a tudatlan és könnyen megtéveszthető francia nemzetnek hiányzik a hite és képzelődése ahhoz, hogy ellene bármely oldalról támadás készül, azért annak a törekvésnek, hogy »jókor készen lenni» csak az lehet az alapja, hogy alkalmas időben újból támadásba menjen át. (G. P. 66. sz. okm)

Mindezek dacára Bismarck Franciaország ellen semmiféle fellépést nem kezdeményezett, amellyel annak fegyverkezését megakadályozta volna.

Bismarck azonban a francia sovén fellángolással szemben sem tett semmit és amikor 1871-ben már a béke megkötése után a még meg nem szállott francia területeken németeket gyilkoltak meg s a gyilkosokat az esküdtszékek felmentették, akkor 1871. december 7-én a következőt írja:

... „Ha olyan bűntények, mint amilyen az előre megfontolt gyilkosság, büntetés nélkül maradnak, akkor a közvélemény megtorlást követel, mert nincs kilátás arra, hogy az

igazságnak eleget tegyenek. Ha mi a párisi vagy meluni jogszolgáltatás alapjára helyezkednénk, akkor odajutnánk, hogy ha egy franciát a saját jogszolgáltatás területén gyilkolnánk meg, akkor a tény nem vonna maga után büntetést. Ezt a lehetőséget azonban a német nemzetnek erkölcsi képzettsége és becsületet szerető igazságérzete egészen kizárja.

(G. P. 60. sz.)

Ez a levél azért olyan értékes, mert Bismarck akkor írta, mikor még nagy francia területek állottak német megszállás alatt, tehát könnyen gondoskodhatott volna kellő megtorlásról, de még sem tette.

Az okiratok azonban azt is mutatják, hogy 1871 augusztusában Bismarck egyenesen kérte a francia megbízottat, hogy ennek kormánya egy sovénellenes nyilatkozatot adjon ki, mely szerint a két nemzet biztos legyen abban, hogy legalább egyelőre egynéhány évig békében fognak élni egymással (G. P. 30 sz.) Ez a nyilatkozat a franciák részéről nem történt meg.

1874-ben Bismarck még élesebben világítja meg a francia szándékokat, de preventív intézkedéseket még sem tesz,

„Senki sem tévedhet abban, hogyha Franciaország elég erős lesz ahhoz, hogy a békét megzavarja, akkor vége is lesz a békének.”

(G. P. 152.)

1875-ben a franciák rendkívül nagymérvű módon emelték hadseregük létszámát és pedig annyira, hogy a gyalogságot 144 zászlóaljjal erősítették meg s ugyanakkor pedig 10.030 lovat is vásároltak.

Ezekkel az intézkedésekkel aztán Franciaország hadserege erősebb lett, mint a német hadsereg, annak dacára, hogy Németország sokkal több lakossággal bírt. Ezeket a nagy készülődéseket a németek is észrevették és a „Kölnische Zeitung”, valamint a „Post” az április 9-iki számban bejelentik az új szövetségeket, de azt is, hogy háborúra van megint kilátás. Ezekből az újságcikkekből nagy vita kezdődött, amely különösen francia részről folyt nagy heveségei, mert Hohenlohe herceg, a párisi német nagykövet, a francia külügyminiszterrel való beszélgetése közben odavetette ennek, hogy ezek a francia intézkedések a közeli háborúval vannak össze függésben. Ebbe a vitába Gortschakov és az angol kormány is beleszólt, sőt Gortschakov és Derby lord úgy akartak

szerepelni, mint akik 1875-ben Bismarckkal szemben megmentették a békét; sőt Poincaré 1921-ben megtartott előadásai-ban azt állítja, hogy 1875-ben a német támadási szándék bizonyítottan vehető, ezt a támadást azonban Anglia és Franciaország megakadályozták. A „Diplomatische Aktenstücke” . . . azonban azt mutatja, hogy 1875-ben Franciaország és a német birodalom között a legkisebb konfliktus sem volt és Poincaré állításai légből kapott valótlanágok. Az akták ellenkezőleg azt mutatják, hogy dacára a francia haderő nagymérvű megerősödésének, a német kormány nyugodtan ítélte meg a helyzetet s Bismarck azonnal megcáfolta a Kölnische Zeitung és a Post rémlátásait, (G. P. 161. sz.) sőt maga I. Vilmos császár követelte, hogy a szerkesztőségeket figyelmeztessék arra, hogy az ilyen esztelen és légből kapott hírekkel ne nyugtalanítsák Európát. (G. P. 173. sz.)

Különösen azoknak ajánlható az 1875. évi állítólagos háborús veszedelem tanulmányozása, akik mindig azt hangoztatják, hogy Németország nagy flotta építéseivel izgatta Angliát és ez jogosan vezette emiatt a bekerítési politikát Németország ellen. Pedig Németország nem is akarta utolérni Anglia hajóhadát, hanem hajóhadával, mely Anglia hajóhadának a felét sem tette ki, csak a rendkívül nagymérvű kereskedelmi hajózását akarta megvédeni. Hiszen ha Angliának igaza volna abban, hogy jogában állott megakadályozni a német hajóhad fejlődését, akkor mennyivel több joggal rohanhatta volna meg Németország Franciaországot 1875-ben, mikor ez az állam, dacára kevésszámú lakosságának, utólérte a német birodalom haderejét, amely birodalom lakossága sok millióval túlszárnyalta Franciaországét. Németország ezen mérsékelt viselkedését . . . azonban ennek dacára sehol sem látjuk kellő módon méltatva.

A 70-es évek végén Bismarck Franciaországgal szemben új politikát kezd, amennyiben minden eszközzel támogatja Franciaország gyarmati hódításait, azt gondolván, hogy Franciaország talán elfogja felejtetni Elszász-Lotharingiát. Az akták azt mutatják, hogy Bismarck ezzel a politikájával tévedett, mert a német birodalom lemondván a gyarmati terjeszkedésről, Franciaország könnyű szerrel óriási gyarmati birodalmat szerzett ugyan, de egy pillanatra sem felejtette el Elszász-Lotharingiát.

Már 1879-ben védi Bismarck a francia tuniszi politikát az angolokkal szemben és ennek a helyességét a francia nagy-

követ előtt is beismeri, sőt ennek tudomásul adja azt, hogy esetleges olasz felszólalásokat is el fog utasítani. (G. P. 656. sz. okmány.)

1880-ban a madridi konferencián a marokkói protektorátus ügyében Bismarck támogatta a franciákat és a német nagykövetnek szóló utasításából a következő idézem:

„. . . A birodalmi kancellárnak az a nézete, hogy a tárgyalásoknál ne lépünk előtérbe, hanem politikai okok miatt működünk együtt Franciaországgal, mert ez algíri birtokai miatt jogos érdekeit védi Marokkóban. Legyünk ezért egyetértésben a francia nagykövettel és támogassuk annak fellépését.

(G. P. 664. sz. okmány.)

Ez a támogatás valóban olyan erőteljes volt, hogy Barthélemy St. Hilaire kijelentette, miszerint semmiféle támadástól sem fog megijedni és írásban is meg fogja köszönni a német hathatós támogatást. (G. P. 667.)

1881-ben Bismarck még valóban azt hitte, hogy sikerülni fog neki elfelejteni a franciákkal az 1870-1871-ki háborút, ami különösen a párisi nagykövetnek küldött utasításból látható:

„A Földközi tengeren elég hely van, ahol Franciaországnak szabadkezet engedhetünk és abban reménykedem, hogy a francia politika végre be fogja látni, hogy a 45 milliós baráti viszonyban levő Németország mégis hasznosabb Franciaország részére, mint az 1 milliós Elzász-Lotharingia.

G. P. 668.) Bismarck francia barátsága már annyira ment, hogy az egyiptomi francia-angol konfliktusban Franciaország pártjaca állt, sőt 1884-ben a londoni német nagykövetet meg is fedti, mert nem támogatja a franciákat úgy, ahogy ezt ő akarta.

Bismarck egész egyéniségét legjobban az 1885. év eseményeiből ítéelhetjük meg, de ez az év mutatja azt is, hogy a francia bosszúvágyat semmiféle eszközzel sem lehetett elaltatni.

Franciaország tudniillik féktelen gyarmati terjeszkedésével 1885-ben belekeveredett a tonkingi háborúba és Langson mellett súlyos katonai vereséget szenvedett. A vereség hatása alatt és mert a közvélemény nagyrésze a tonkingi kaland liquidálását követelte, a Fery-kormány Kínával békét akart kötni és azért megkérte Bismarckot, hogy közvetítsen a francia

és a kínai kormány között. Bismarck tudta, hogy ez a kérés a francia nacionalisták részéről vehemens támadásnak lesz kitéve, azért a legdiszkrétebben kezelte az ügyet és megengedte, hogy a francia nagykövet a kínai követtel Hatzfeld gróf házában találkozzon, mely alkalommal a béke lehetőségéről tárgyaltak. Ferry kérése azonban nyilvánosságra került és a dolog valóban úgy történt, ahogy ezt Bismarck előre látta. Clemenceau kijelentette a kamarában, hogy a német segítséget igénybe venni a francia nemzet megbecstelenítését jelenti és viharos viták után a Ferry-kormány, mely Németországgal jó viszonyban akart élni, megbukott.

1886-ban Bismarck is beláthatta, miszerint eddigi erőlködései, hogy Franciaországgal jó viszonyba kerüljön, hiábavalók voltak, különösen mikor 1886-ban Boulanger tábornok került a francia kormányba, aki a revanche megtestesülése volt. Ő alatta történt meg 1887-ben a híres Schnäbele-eset, mely miatt hajszálon függött, hogy háborúra nem került sor. Ez a Schnäbele a francia-német határon rendőrbiztosként teljesített szolgálatot és mint ilyen nagyon sokszor német területre is ájtott hivatalos minőségben. Ő azonban állásával visszaélt és egy Németország ellen irányuló kémszervezetnek lett a feje s működéseben már oly kihívó volt, hogy a német hatóságok figyelmét „is magára vonta. Ezek erre, midőn egy elfogott kém nagyon terhelő vallomást tett ellene, őt egy német rendőrtiszt segítségével átsalták a határon, ahol letartóztatták. Emiatt Németország ellen óriási-felzúdulás tör ki Franciaországban, amely még akkor sem csillapodott le, mikor Bismarck közbelépésére Schnäbelet azonnal visszaengedték Franciaországba. Más államokban ezzel ez a kérdés el lett volna intézve, de nem úgy Boulanger országában, ahol a háborút akarták. A német akták elárulják tudniillik azt, hogy Grévy francia köztársasági elnök tudomására adta gróf Münster német nagykövetnek, hogy Boulanger kétszer akarta őt háborúra kényszeríteni és pedig először, mikor a német tartalékosokat az ismétlőfegyver kezelésének betanítása céljából gyakorlatra hívták be, másodsor pedig a Schnäbele esetből kifolyólag. (G. P. 1275. szám.)

Grévy elnök azonban Boulangert megbuktatta és így 1887-ben háborúra nem került a sor.

Azonban nemcsak a német okmányok, hanem a belga követségi jelentések is mutatják, hogy 1887-ben milyen háborús

hangulat uralkodott Franciaországban. Így gróf Vann Straten párisi belga követ 1887 január 28-iki jelentésében így nyilatkozik: . . .

„A háború Franciaország és Németország között kikerülhetetlen. Az 1815-ből való szerződések a sebeket kigyógyították és Európának 50 évre biztosították a békét. Élszász-Lotharingia elszakítása azonban vérző seb maradt és ez már 16 éve okozza a revanchelázt Franciaországban. Franciaország sohasem hagyta abba a készülődést, hogy ezeket a tartományokat visszaszerezze és csak várja a kedvező alkalmat/ hogy Németországot megtámadhassa . . .”

(Zur Europäischen Politik, V. kötet, 166. oldal. Schwertfeger.) Bár támadta volna meg 1887-ben Franciaország Németországot, mert akkor a mai generáció nem élne olyan nyomorúságban, miután ez a háború a franciák súlyos vereségével végződött volna, annál is inkább, mert Anglia akkoriban Németország pártján állott.

Anglia tudniillik 1887-ben az egyiptomi kérdés miatt a franciákkal ellentétbe került és nyíltan bátorította a németeket, hogy újból számoljanak le Franciaországgal, sőt Lord Salisbury hivatalos lapjában, a „Standart'-ban, 1887 február 4-én „diplomatikus” aláírással egy cikk jelent meg, mely bátorítja a németeket, hogy csak vonuljanak Belgiumon keresztül. Ebből a cikkből idézem a következőket:

„Az útjognak időnkénti használata egész más dolog, mint egy terület állandó jogtalan elfoglalása. Anglia Bismarcktól könnyen kaphat biztosítékokat az irányban, hogy a befejezett konfliktus után a belga terület érintetlen maradjon ép úgy, mint azelőtt...

E lapnak, mely Salisbury lord szócsöve volt, ugyanazon számában egy vezércikk is megjelent, amely foglalkozik „diplomatikus” érveléseivel és arra a konklúzióra jut, hogy Angliának nem volna kifogása az ellen, ha Németország Belgiumon átvonulna s ha garanciákat adna, hogy a háború után a belga területet újból kiüríti.

1887 júniusában Sir Dilke, a liberális párt egyik vezető tagja, a „Fortnightly Review” nevű folyóiratban a belga semlegességről a következőképpen nyilatkozik:

„Az 1839-i belga szerződés sokkal régebb keletű, mint az 1855-i szerződés Svédországról. Franciaország és Anglia örültségnek minősítenék, ha nekik a svéd integritást Orosz-

országgal szemben védeniök kellene. Hasonlóan gondolkodik most Anglia Belgium „esetében is”.

Ezek a reminiszcenciák azt mutatják, hogy milyen alkoskodást vitt véghez az angol diplomácia, mikor 1914 augusztusában a belga semlegesség megsértését háborús oknak tekintette, de mutatják az angoloknak azon felfogását is, amely sítetiirt a szerződést meg lehet szegni, ha az Anglia előnyére van, míg ha Anglia hátrányát szolgálja, akkor annak megszegése irtóztatós gazztett.

Bismarck az angol csalogatásra 1887 ben a „Post” február 24-iki számában válaszolt és kijelentette, hogy az angol ajánlatok minden alapot nélkülöznek, mert Németország sem preventív háborút nem fog viselni, sem pedig nem fogja a háborút úgy megkezdeni, hogy ezáltal európai szerződést sértsen meg.

Ugyanabban az időben az osztrák-magyar monarchiának bécsi körei szerették volna, ha Németország preventív háborút kezdene nyugaton, hogy így az orosz kérdés tisztázódjon; Bismarck Reuss hercegnek, a bécsi német nagykövetnek a következőt írja:

„Nehezen érthető meg, hogy komoly osztrák politikusok hogyan jöhettek ilyen gondolatokra. Mi semmit nem nyerhetünk Franciaországtól, miután annak nincsen semmije, ami bennünket izgathatna. Azért a kancellár úr előtt érthetetlen, hogy ezek után nálunk még léteznének emberek, akik tisztán csak frivolitásból háborúba akarnak vinni egy 90 éves uralkodót. A kancellár úr az önnel szemben elfoglalt bécsi álláspontban csak a megítélés hiányát láthatja, amely vagy az illetők korlátoltságán kell, hogy alapuljon, vagy pedig azon, hogy a mi politikai vezetésünkben nagyfokú esztelenséget tételeznek fel; ez annál szomorúbb, mert politikánkat, amely bizonyos bécsi felfogásokra támaszkodik, teljesen bizonytalanná teszi. Rendkívül naiv az a kifogás, hogy nálunk egy katonapárt uralkodik, mert van néhány tiszt, aki a háborúról beszél. Ha ilyen értelemben beszélnék egy katonai pártról, akkor valamennyi nagyhatalom háború előtt állana, mert a katonák szeretik csörtetni a kardot, jól tudván, hogy a béke úgyis megmarad. A kancellár úr kéreti önt, hogy mindazoktól, akik háborús kedvünkről és a nem létező katonai pártról beszélnek, megkérdezni méltóztassék, hogyan lehet ilyen örültségeket kigondolni. Az önnel szemben használt gondolatmenet rossz és nem ismeri a francia viszonyokat. A franciák a nagy katonai kiadásokat azzal indokolják, hogy mi megakarjuk őket támadni, bár ezt ők maguk sem hiszik. Az ő készülődéseik támadójellegűek és azt akarják elérni, hogy a német hadsereget túlszárnyalják,

hogy így kilátásuk legyen a győzelemre, ha egyszer eljön a kedvezőnek vélt pillanat.

Az csak természetes, hogy ellenségeink tudatos hazugsággal támadóknak állítanak oda bennünket és Phädrus „A farkas és a bárány” című meséjének értelmében elferdítik a tényállást. De hogy bécsi barátaink annyira el vannak vakulva, hogy ezt elhiszik, az nagyon szomorú, mert akkor azt ítélezzük fel rólunk, hogy mi a legnagyobb butaságot fogjuk elkövetni» amelyet egy kormány elkövethet. Ez annál érthetlenebb, mert nem hisszük, hogy ilyen megítélésre alapot szolgáltatottunk volna.”

(G. R 1256.)

Ez a nagyszerű okmány fényes bizonyítéka Bismarck nagy békeszeretetének. Ha ellenségeinknek csak egy ilyen okmány állana rendelkezésre, akkor arról egész irodalom beszélne; azonban ellenségeink publikációiban hiába keressük ezt a klaszszikus okiratot.

Nagyon érdekes volna pszichológiailag meganalizálni „azt, hogy Bismarck 1886-1887-ben miért nem akarta a háborút, úgy mint 1866-ban, pedig 1887-ben a Monarchia Németország mellett állott, Anglia pedig semleges maradt volna. Hogy Bismarck még sem akarta a háborút, annak a legfőbb oka bizonyára az volt, hogy Németországnak Franciaországgal szemben nem voltak többet háborús céljai, hiszen Elzász-Lotharingia elfoglalásával a német Rajnának a francia terjeszkedési vágyakkal szemben való biztosítása megvalósította ak látszott A második ok az volt, hogy Franciaország 1887-ben még egyedül állott és így Németország minden veszély nélkül bevárhatta volna Franciaország támadását. Félreértések elkerülése végett azonban ki kell jelentenem, hogyha az 1905. évi külpolitikai helyzet már 1887-ben alakult volna ki, akkor Bismarck nagy államférfíúi tehetségével egy pillanatig sem habozott volna azon, hogy preventív támadó háborúval a Németország körül keletkezett vasgyűrűt szétrobbantsa, amit gyenge utódai 1905 ben nem mertek megcselekedni, hogy aztán 9 évre reá hihetetlenül rossz külpolitikai viszonyok között mégis háborúba keveredjenek.

Az 1886. és 1887. évek politikai válságai után úgy látszik maga Bismarck is belátta azt, hogy előzékenysége Franciaországgal szemben hiábavaló volt. Keserűen panaszkodik e miatt De Launay olasz nagykövet előtt, aki ezt kormányával jelentés alakjában tudatja, amelyből a következő nagyon jellemző mondatokat idézem:

„Hogy Bismarck a békét fenntartsa, arra törekedett, hogy a versaillesi béke után Franciaországgal jó viszonyban legyen és azért nem gátolta a franciák terjeszkedését Tuniszban, Nyugat-Afrikában, Madagaszkárban, Tonkingban, sőt az egyiptomi kérdésben egyenesen támogatta a francia igényeket. Törekvései azonban meddők maradtak és 15 éves igyekezete, mely sokszor a lemondáshoz hasonlított, csalódással végződött. A francia közvélemény mindig visszatér a revanche gondolatához és elkeveredett ellensége lesz mindazoknak, akik ezzel a bosszúvágygal nem azonosítják magukat.”

(Palamenghi Crispi Süddeutsche Monatshefte 1922 szeptember í”64. oldal.)

Bismarck e csalódásából le is vonta a következtetést és mikor 1887 nyarán az egyiptomi kérdés miatt Anglia és Franciaország között újból kiélesedett a viszony és az utóbbi megint Németország segítségét akarta igénybe venni, akkor Bismarck fia, Herbert az eljáró francia nagykövetnek a következőket mondta:

„Angliával barátságban élünk és ezt a barátságot annál is inkább meg kell becsülnünk, mert az elmúlt 16 év tapasztalatai azt mutatják, hogy francia jóakaratra és közeledésre nem is számíthatunk. Mi hosszú időn át arra törekedtünk, hogy a francia-német viszonyt megjavítsuk, de – sajnos – Franciaország részéről köszönetet vagy elismerést nem kaptunk. Az a várakozásunk, hogy lojális viselkedésünk, amelyet mi a háború befejezése óta Franciaországgal szemben tanúsítottunk a sovinizmus mérséklését és végül a revanche-lárma lecsendesedését fogja eredményezni, nem teljesedett be. A francia közvélemény és a sajtó még sohasem volt olyan ellenséges indulatú velünk szembe, mint az elmúlt esztendőben. Mi nem zárkozhatunk el továbbra is annak a belátása elől, miszerint minden igyekezetünk, hogy Franciaországgal őszinte és bizalmas barátságba lépjünk, hiábavaló fáradozás volt és ha a nagykövet úr most amiatt panaszkodik, hogy mi az egyiptomi angolellenes állásfoglalást illetően a francia kezdeményezésekhez nem akarunk hozzájárulni, akkor a nagykövet úr azért a saját honfitársait kell hogy felősségre vonja”.

(G. P. 1269)

Így nézett ki az imperialista politika, amely a központi hatalmak pacifistái szerint logikusan készítette elő a világháborút.

I. Vilmos halála után 1888-ban az európai helyzet Bulgária miatt a végsőig feszült és Bismarck, aki Battenberg herceg és Frigyes császár barátsága miatt európai háborútól

tartott, III. Frigyes császárnak 1888 április 3-án egy olyan helyzetjelentést küldött, amely az egész világtörténelemben egyedülálló a maga nemében és a béke politikájának legszebb megnyilatkozása volt. Ebből a helyzetjelentésből idézem a következőket:

... „A német birodalom politikája a francia béke óta a béke fenntartására törekedett és megakadályozta a németellenes szövetségek kialakulását. Ennek a politikának sarkpontja Oroszország, feladata pedig az, hogy Sándor cárnak ezen politikához való bizalmát megerősítse, amire őfelségének szüksége van, hogy alattvalói háborús akaratának tartósan ellen tudjon állani . . .

Nagy valószínűséggel feltehető az, hogy Franciaország mindaddig, amíg Oroszország nem lesz segítségére, békében fog bennünket hagyni vagy pedig ismét vereséget fog tőlünk szenvedni. Ha azonban Franciaország orosz segítségre számíthat, akkor a háború mind a két hatalommal egyidejűleg biztosra vehető.

Boldogult I. Vilmosnak az volt az igyekezete, hogy a békét Oroszországgal fenntartsa. Igaz, hogy még 6 hónappal azelőtt háborús veszély fenyegetett, de helyes diplomáciai lépésekkel megjavítottuk viszonyunkat Oroszországgal és így meg van a kilátás arra, hogy a béke fennmaradjon.

Németországra és a többi békeszerető államra nézve nagy szerencsétlenséget jelentene, ha eddigi eredményeinket hibás lépésekkel veszélyeztetnénk. A boldogult uralkodónak elutasító magatartása a bolgár fejedelemmel szemben biztosította a békés viszonyt Oroszországgal. Azért a bolgár fejedelemhez való közeledés kimondhatatlan hatással lehetne a cásra, miért is e közeledésért saját országunk előtt a felelőséget nem vállalhatnám. Igaz, Németország elég erős és nagy ahhoz, hogy a dinasztia jóakarátát a battenbergi herceggel szemben megengedhesse magának, azonban a porosz monarchia tradíciói közé nem tartozott az, hogy az uralkodó nem vette volna figyelembe az ország békéjét és alattvalóinak jólétét.

A nagy európai hatalmak békés együttélése csak akkor lehetséges, fia a dinasztia és a kormányok nemcsak saját népük igényeit veszik figyelembe, hanem a szomszédnépek és uralkodók igényeit és kívánságait is és amíg azt a becsület engedi, minden okot kikerülnek, amely elkedvetlenedést okozhatna. Miután a béke fenntartása körül rendkívül nagyok a nehézségek és miután háború esetén annak kiterjedése nehezen volna meggátolható és mivel Oroszországgal és Franciaországgal sem nemzeti, sem politikai céljaink nincsenek, bátorodom Felsőgednek azt tanácsolni, hogy a volt bolgár fejedelemhez mindennemű kö-

zeledést uralkodói gondossággal mellőzni kegyeskedjék, miután ez a közeledés háborús bonyodalmakhoz vezethet.” (G. R 1331, 1332.)

Így nézett ki a valóságban az a politika, amely – állítólag – már évtizedekkel azelőtt a népek leigázását akarta.

1886-ban a francia németellenes agitáció már olyan nagymérvű lett, hogy a Franciaországba utazó németeket súlyosan bántalmazták. Így pl. a Belfortba átránduló német diákokat a csöcselék majdnem meglincselte. Bismarck ezekről az esetekről nem is akart tudomást szerezni, sőt elégtételt sem követelt és a francia nagykövetet Herbert Bismarck csak úgy melleleg így figyelmeztette az esetre:

„Eddig a megtörténeteket fel sem említettem Önnek, mert tudom, hogy ezekért a francia kormány nem felelhet. A tulajdonképpeni hiba a francia nép jellemében van, azt pedig ejégtételkéréssel megjavítani nem lehet. Az Ön kormánya eleget tett kötelességének és büntetett is, amennyire ezt a közvéleménnyel szemben megtehetette. De Önök nem biztosíthatnak bennünket arról, hogy a következő alkalommal nem fognak-e békés németeket megtámadni, mert a kormányuk gyenge.” (G. P. 1282.)

Miután azonban a francia agresszivitás továbbra is veszélyeztette a német állampolgárok épségét, azért a német kormány 1889-ben visszautasítja a párisi vilákiállításra szóló francia meghívást és ezt Herbert Bismarck a francia nagykövet előtt a következő módon indokolja meg:

„Franciaország a szertelen izgatás miao nem lehet vendégszerető ország a németekkel szemben. Ön befogja látni, hogy# Németország hivatalosan nem vehet részt a kiállításon. Az Ön kormánya nem vállalhatja a felelősséget azért, hogy a német kiállítók nem fognak károsodni. Egy vasárnap délután a felizgatott párisi tömeg egy lelketlen izgató által vezetve benyomulhat a kiállítás területére, elpusztítja a német osztályt és bemocskolja a német színeket. Mi nem akarjuk a kormányukat ilyen lehetőségeknek kitenni, mert a békét akarjuk .. . Ha volnának németek, akik részt akarnának venni a kiállításon és tőlem tanácsot fognak kérni, azt fogom nekik mondani, tv)gy inkább utazzanak Afrikába, sem minthogy Parisba vigyék bőrüket a vásárra. Az a meggyőződésem, hogy Afrikában a németek biztosabban utazhatnak, mintsem hogy kitegyék magukat az úgynevezett francia vendégszeretnek ... Ha egyszer a két ország között egy nagy kínai fal fog végighúzódni, akkor talán meg fogjuk érteni egymást”.

(G. P. 1282.)

Hogy a franciák német gyűlölete mennyire nem ismert határt, az azokból a cikkekből látható a legjobban, amelyek I. Vilmos születésnapja alkalmából a francia újságokban megjelentek. Itt idézek a „La France” címaú lapból, amelyet a párisi belga követ a kormányának is megküldött, mint nagyon jellemző politikai tünetet:

„Sohasem fogjuk elfelejteni azt, hogy Németország a mai hatalmát a mi rovásunkra érte el. Mi az 1871-i szerencsétlenségre, a német fenyegetésekre és az Elzász-Lotharingiai véreink üldözésére gondolunk. Ezt érezzük mi azon ünneplés alkalmával, amelyet a németek császáruk születése napján a világnak bemutatnak. Ránk nézve Vilmos császár neve vért, rablást és gyilkolást jelent.”

(Schwertfeger. Zur Europäischen politik V. kötet. 186. old.)
1888-ban Bismarck maga sem hiszi már, hogy a német-francia viszony továbbra is kielégítő lesz és azért 1888 május 20-án a párisi nagykövetnek a következőket írja:

„A belforti események ... azt mutatják, hogy a franciákban meg van a háborús hajlam és azért meg kell barátkoznunk azzal a gondolattal, hogy ez a hangulat ki fog robbanni, mihelyt a francia kormányban beálló változás a robbanáshoz szükséges gyújtóanyagot szolgáltatni fogja. Eddig arra törekedtünk, hogy ilyen összetűzések ki ne élesedjenek, de félek, hogy a jövőben ez hiábavaló igyekezet lesz. Nem tudok szabadulni attól a benyomástól, hogy ez a békés udvariasság a francia kormányának kényelmes és kellemes lehet. A francia nép olyan jellemmel bír, amely gyengeségnek tekinti az udvariasságot és a tisztességes formákat és azért szemtelenségükben még elbizakodottabbakká lesznek. Épen ezért mi sohasem fogunk velük kikezdeni és a háború, amelytől annyira félek, nem fog tőlünk kiindulni. Sajnos, már magam is kételkedem abban, hogy az a módszerünk, amellyel eddig a szakítások elől kitértünk, helyes volt-e egy olyan nemzettel szemben, mely oly kevésbé fogékony a tisztességes bánásmód iránt. Én e módszert legalább is nem fogom oly bizalommal ajánlani, mint eddig.”

(G. P. 1283.)

Az első közeledések Oroszország és Franciaország között úgy látszik 1888-ban kezdődtek, ahogy azt a Parisból 1888 március 4-én küldött belga követségi jelentés sejtene engedi:

„A nyilvánosság egy alkalmat sem mulaszt el, hogy az Oroszországhoz való ragaszkodást ki ne mutassa, mert a cári

birodalom ma divat. A színházban, az utcán és az újságokban minden alkalmat tüntetésre használnak fel. . .

(Schwertfeger, V. kötet, 214. oldal.)

Ezt a közeledést a berlini belga követ, Greindl báró szintén észreveszi.

... „Részben megérthető és megbocsátható az, hogy a franciákban meg van a revanche vágya, de az biztos, hogy az 1870-iki évet könnyebben felejtenek el, ha nem bíztatnák őket Moszkvából egy szövetség megkötésének „a lehetőségével”

Ezeket a közeledéseket Bismarck is észrevette és azért annak dacára, hogy Oroszországgal 1887-ben az úgynevezett Rückversicherungsvertragot megkötötte, 1889 január 11-én a londoni német nagykövetnek egy diktátumot küld, amelyben felkínálja Angliának a német szövetséget és úgy látszik az egyszer egész komoly formában, ahogy ezt a nagy német okmánygyűjtemény mutatja. Ebből az ajánlatból idézem a következőket:

„Az utolsó friedrichsruhe-i tartózkodása alkalmával felkértem önt, hogy első bizalmas beszélgetését Salisbury lorddal arra használja fel, hogy neki azon meggyőződésemet tolmácsolja, miszerint a béke, amely Anglia és Németország részére egyaránt kívánatos, vagy legalább az az időhaladék, amely alatt ezek a jövőendő háborúk nagy veszélyeire való figyelemmel megfelelően felfegyverkezhetnek, a legbiztosabban csak úgy érhető el, ha Németország és Anglia oly szerződést kötnének, amelyben a két állam meghatározott időre lekötne magát egy francia támadás közös visszautasítására. Ha ily titkos szerződés lehetséges volna, akkor az biztonságot nyújtana a háború kimenetelét illetőleg; a háborút azonban csak egy nyilvános megállapodás akadályozhatná meg. Angliát és Németországot más mint francia támadás nem veszélyezteti ... A két barátságos államot, Angliát és Németországot, csak az egyedüli közös szomszéd, Franciaország veszélyezteti, mert más közös szomszéd nem létezik Nem arról van szó, hogy erősebbek legyünk a háborúban, hanem arról, hogy a háborút megakadályozzuk, A békét sem Oroszország, sem Franciaország nem fogja felborítani, ha hivatalosan tudni fogja, hogy a béke megzavarása esetén Anglia is ellenük fordul. Ok csak akkor fogják a békét megzavarni, ha abban reménykedhetnek, hogyha egyenkint támadhatják meg az európai békeszerető népeket. Ha azonban tudomásuk lesz arról, hogy Anglia francia támadással szemben német szövetséggel, Németország pedig angol szövetséggel van megvédve, akkor a nyilvánosan publikált szövetség idejére az európai békét biztosí-

tottnak látom ... Az én gondolatom az, hogy, – ha Ófelsége ehhez hozzájárul, az angol és német kormányok között egy szerződés kötéssék, amelyben a két fél kölcsönös támogatásra kötelezné magát arra az esetre, ha Franciaország a következő 1, 2 vagy 3 év alatt a két fél egyikét megtámadná, és hogy az a szerződés, amely Németországra parlamenti hozzájárulás nélkül is kötelező, az angol parlamentnek jóváhagyás végett bemutatandó, a német birodalmi gyűlésnek pedig nyilvánosan tudomására hozandó lenne.”

(G. P. 943.)

Bismarcknak ez a lépése az angol politikának akkori nézetei miatt sikerre nem vezetett. Salisbury a szövetségi ajánlat megismerése után időt kért ugyan, hogy gondolkozhasson és hogy politikai barátaival megbeszélje a helyzetet, mikor azonban márciusban Bismarck fia, Herbert, egy különleges misszióban Londonban járt, Salisbury tudomására adta neki, hogy az angol-német szövetség nagy hatással lenne az európai békére, ennek keresztülvitele azonban lehetetlen, mert a szövetség miatt a parlamenti többség felbomlana és a kormány megbukna.

(G. P. 945.)

1890 márciusában Bismarckot egy fiatal uralkodó tapasztalatlansága, a túlzásig kifejlődött császári önérzete, a külügyi hivatal alantas személyzetének intrikája és a császár körül felelőtlenül működő katonai egyének áskálódása kiemeli kancellári állásából és ekkor már semmi sem állotta útját annak, hogy Franciaország Oroszországot hálójába fonja. Ez a közeledés először akkor mutatkozott, mikor 1891 július 23-án Kronstadtban megtörtént az orosz-francia hajóhad találkozása, mire 1892 augusztus 17-én megkötik az orosz-francia katonai konvenciót, amelynek tartalma csak a világháború után lett ismeretes.

Az 1891/1892. évek sorsdöntő jelentőségét, amelyet a Bismarck utáni német diplomácia nem is vett komolyan, különösen a belga diplomácia méltatta nagy lelkiismeretességgel és talán önkéntelenül is érezte a német-francia viszony hatását a kis belga királyságra.

Így Greindl báró, a berlini belga követ, a kronstadti flottalátogatásról így emlékezik meg:

„Ha a kronstadti látogatást nem is követné egy szövetség vagy entente, mégis azzal a hátránnyal fog járni, hogy a két ország szélsőséges elemeinek a reményeit fokozni fogja.

Ez a találkozás csak növelni fogja a robbanóanyagot, amelyet egyes emberek nagy örömmel gyűjtanának meg. Ez a közleledés csak az oroszok és franciák németgyűlöletével magyarázható meg és csak támadó jelleggel bírhat. Éppen ezért hiába akarják a francia és orosz tisztek elhíttetni a világgal azt, hogy ez a szövetség csak egy második békeliga jellegével bír” ...

(Belga követségi jelentések, V kötet, 286. oldal. Schwertfeger.)

A központi hatalmak ellenségei Greindl báró jelentéseit azzal a magyarázattal akarják értéktelenné tenni, hogy ez a követ németbarát volt és azt jelentette, amit a német külügyi hivatal akart. Azért nézzük meg, hogy a többi belga követ más országokból mit jelentett. Így Solvyns báró, a londoni követ, 1891 augusztus 1-én a következőt jelenti:

„Az angol közvélemény nem téved és helyesen ítéli meg a kronstadti látogatást és megtudja érteni azt is, hogy az a fogadás, melyet Gervais admirálisnak és tiszteinek rendeztek, nem lesz azonnal veszélyes Európa békéjére, de egy oly állapot kezdetét jelenti, amelyből a legsúlyosabb zavarok fejlődhetnek. A hármasszövetség csak tétlen-szövetség, amely védelem céljából alakult és emiatt óvakodni fog veszélyes vállalkozásoktól. Egész más jellegű a francia-orosz szövetség, amely nem fog megelégedni avval, hogy csak ellensúlyozza a hármasszövetséget, mert ha nem akarja lelohasztani azokat a reményeket, amelyek ezt a szövetséget létrehozták, akkor nem lehet más, mint támadójellegű” ...

(B. K. j., V. kötet, 286-287. oldal, Schwertfeger.)

A párisi követ 1891 augusztus 5-én pedig azt jelenti, hogy a franciák nem is számítottak arra, hogy a cár a francia hadihajók fedélzetére fog jönni és hogy különös nagy hatással volt rájuk az a jelenet, mikor a cár a „Marseilleise”-t végighallgatta. A követ szerint egész Franciaország boldog izgalomban volt, hogy az orosz szövetség már kész dolog. (B. K. j., V. kötet, 287. oldal. Schwertfeger.)

Igazán érdemes volna megtudni, hogy milyen német hatóságok voltak hatással a párisi és londoni követekre, hogy ezek is hasonlóan ítélték meg a helyzetet, mint Greindl báró és azért ennek a jelentéseit semmiképp sem lehet elfogultaknak minősíteni.

1891 késő őszén a londoni követ megint a következőt jelenti:

„Londonban meg vannak győződve, hogy a legkisebb incidens összetűzést okozhat és így Európa lángba borulhat.”

(B. K. j., V. kötet, 304. oldal.)

Greindl báró pedig a következő megállapítást teszi:

„ ... Nekem úgy rémlik, hogy nagyon sokat ismétlgetik azt, hogy a béke biztosítva van. Ha ez valóban annyira biztosítva lenne, akkor nem volna szükséges, hogy nyolcnaponkint visszatérjenek ehhez a tárgyhoz” ...

(B. K. j., V. kötet, 304-305. oldal. Schwertfeger.)

A belga diplomaták már előre láttak mindent, csak a német külügyi hivatal főmozgatója, Hollstein báró, akiről maga Bismarck is azt állította, hogy hiéna szemű ember és akit Bülow csak azért tartott, nehogy elejtése esetén beteges bosszúvágyában árulásokat kövessen el, nem látott semmit és Greindl báró jelentésében megemlíti, hogy Hollstein kijelentette, miszerint a cár legyőzhetetlen ellenszenvvel viseltetik azzal a gondolattal szemben, hogy szövetséget kössön a francia köztársasággal, miután ez a cár monarchistikus nézeteinek ellentmond”. (B. K. j. V. kötet, 96. oldal.)

Bizony ezek nagyon különös elvek a külpolitika intézésében.

Ez a Holstein, akiről még többször lesz szó és akit a legújabb okmányok majdnem örültnek minősítenek, nem is vehetett észre semmit, mert üldözési mániájában folyton attól félt, hogy a megbukott Bismarck, akinek bukásában ő is tevékenyen közreműködött, vissza fog térni és ezt remegő gonosztevő módjára meg akarta akadályozni, miközben külügyi politikáját egészen félreismerte.

A francia-orosz közeledésről az első években sem az oroszok, sem a franciák nem nyilatkoztak, csak itt-ott volt látható, hogy ez a közeledés egy egész új politikának a kezdetét jelenti. Így Ribot külügyminiszter 1891 szeptember 27-én Bapaumban Faidherbe tábornok szobrának a leleplezésénél így nyilatkozik:

„Európa egy bizonytalan korszak után végre nekünk szolgáltat igazságot. Egy gondos és határozott uralkodó, akinek olyan békések a szándékai, mint a mieink, megmutatta azt, hogy az országok között nagy a vonzódás. Az orosz nép a cárral együtt érez, hogy bebizonyítsa a velünk szemben táplált meleg barátságot. Önök tudják, hogy ezek az érzelmek nálunk milyen viszhangot keltenek.”

„14 nappal előbb pedig Freycinet francia hadügyminiszter a keleti hadgyakorlatok alkalmával azt szónokolja a tiszteteknek, hogy Franciaország egészen új helyzet előtt áll és azért ön-

magának szerencsét kivan a francia hadsereg fejlődése miatt, amelyre egész Európa figyel.”

Ez a beszéd minden volt, csak nem békebeszéd.

Még meg sem kötötték a francia-orosz szövetséget, máris látható volt, hogy a franciák még agresszívbabbak lesznek, mint eddig voltak. Legjobban észrevehető ez a következő esetből: II. Vilmos német császár, hogy legalább társadalmi és művészeti téren közeledést hozzon létre a franciák és németek között, édes anyját, Victoria angol királyné leányát, Parisba küldte, hogy a francia művészeket a berlini művészeti kiállításon való részvételre bírja. Az özvegy császárné meg is érkezett Parisba, azonban egy pár nap múlva csaknem futva volt kénytelen menekülni Parisból, mert nagyarányú tüntetések készülődtek ellene azok részéről, akik nem akartak közeledést Németország és Franciaország között.

1892 augusztusában megkötik a francia-orosz katonai konvenciót, amelynek tartalmát csak a világháború után ismertük meg és amelyről ma kimondható, hogy rendkívüli éllal bírt Németország ellen. A tartalomból ma az is megérthető, hogy ez a konvenció miért nem került nyilvánosságra és hogy III. Sándor cár miért követelte olyan határozottan a konvenció titokban tartását. A cár tudniillik attól félt, hogy a konvenció nyilvánosságra kerülése esetén Németország hadat fog üzenni és ezt az orosz hadsereg készületlensége miatt ki akarta kerülni. Most már ismeretesek a katonai konvenció pontjai és bátran megmondhatjuk, hogy 1892. augusztusától kezdve a Németország elleni háború abban a pillanatban tört volna ki, amelyben Oroszország katonai téren eléri azt a készültséget, amellyel a gyorsabban mozgósító Németországnak kilátással ellent tud állani. A katonai konvenció 2.-3. fejezetében a következőt olvassuk: „Hogyha a hármasszövetség bármely tagja mozgósít, akkor az összes francia és orosz csapatok minden külön meg egyezés nélkül mozgósítandók és a legnagyobb sietséggel és eréllyel használandók fel”. Vagyis, ha a hármasszövetség bármely tagja Oroszországgal konfliktusba keveredne és az orosz fenyegetések hatása alatt mozgósítana, akkor hiába kísérli meg a hármasszövetség másik két tagja, hogy közvetítsen és hogy a konfliktus lokalizálva maradjon, mert Franciaország automatikusan mozgósít, ez pedig Németország mozgósítását vonja maga után és ezáltal megvan az európai háború. *Ha pedig*

Oroszország és Franciaország egyszer mozgósított, akkor ez már egyúttal a háborút is jelentette, mert a „Harmadik francia sárga könyv” (Editeur Berger Levrault 1918) 150. oldalán elárulja, hogy 1892 augusztus hó 18-án Ill. Sándor cár és a francia megbízott Boisdeffre tábornok megegyeztek abban, hogy az általános mozgósítás azonos a hadüzenettel.

Ehhez a felfogáshoz csatlakozott az orosz megbízott Obrutschev tábornok is, aki kijelentette, hogy a francia-orosz, mozgósítást háborús tettek kell hogy kövessék, mert a mozgósítás nem választható el a hadüzenettől.

Ez a francia-orosz felfogás a központi hatalmakra óriási veszélyt jelentett, mert orosz-francia általános mozgósítás befejezése után minden hadüzenet nélkül megkezdődtek volna az ellenségeskedések orosz-francia részről.

A katonai konvenció tárgyalásánál azonban még egy másik dolgról is volt szó, tudniillik arról, hogy miképpen lehetne rákenni a központi hatalmakra a háborús ódiomot, amint ez a valóságban – 1914-ben – meg is történt. Boisdeffre tábornok 1892 augusztus 20-án a hadügyminiszternek egy jelentést küldött, amelynek 4-ik pontjában a következők olvashatók:

„Ausztia vagy Olaszország ellen elrendelt általános mozgósítás Európa előtt a támadó szerepét jelenti, azért a semlegesek előtt nehéz volna a helyzet. Ha azonban kellő óvintézkedések alkalmazásával várakozó álláspontra helyezkednénk, míg Németország mozgósít, akkor ő magára vállalja a támadó szerepét az összes hátrányokkal együtt, míg Franciaország és Oroszország ezáltal bebizonyítanak, hogy ők a békét óhajtották s csak tisztán védelemből cselekedtek”.

A világháború kitörésénél az orosz általános mozgósítás ezt a tervet megdöntötte, azonban az entente diplomáciai igazmondása egynéhány évig elhitette a világgal, hogy nem Oroszország rendelte el elsőnek az általános mozgósítást és ezt Pekar prágai cseh tanár valótlanságai sem tudják igazolni.

Hogy pedig a két hatalmi csoport között bármely hadüzenet európai háborút jelentett, evvel már a franciák a katonai konvenció körüli tárgyalásoknál is tisztában voltak, mert Freyeinet hadügyminiszter 1892 augusztus 12-én Ribot külügyminiszternek a következőt írja:

... Fenntartom azt az álláspontomat, hogyha Oroszország és Ausztia között kitör a háború, vagy hacsak a haderejüket mozgósítják, akkor sem Franciaország, sem Németország nem

bír azzal a szabadsággal, hogy a konfliktuson kívül maradjon. De hozzáteszem azt is, hogy nem volna a mi érdekünkben, hogy távolmaradnánk az ügytől.”

Ebből látható, hogy a franciák milyen hidegvérrel borították lángba az egész világot, mikor 1914 júliusában bátorították Orosz-Országot, hogy mozgósítson, amint ezt ma az okmányok minden kétségen kívül bizonyítják.

Hogy 1892-ben még nem került a sor a francia-orosz támadásra, habár a helyzet politikailag kedvező volt, az avval magyarázható, hogy Oroszország hadászatiilag még nem volt kész és ezért *Franciaország 1892-1914. 22 milliárd frank kölcsönt engedélyezett Oroszországnak, amely összeg segítségével Oroszország 1914-ben azt hitte, hogy annyira fel van készülve, hogy a háborús lépésre elszánhatja magát.* Hogy 1892-ben Oroszország katonailag még nem volt kész, azt a belga diplomaták észrevették és a belga külügyminiszter ezt egy körrendeletben a diplomáciai megbízottaknak tudomásul is adja.

... „A hármasszövetségnek nem kell félnie az orosz hadseregtől, mert szelleme rossz s a valódi és a papíros létszám között nagy a különbség. A közigazgatás hihetetlen rossz, azonkívül felütötte a fejét a nihilizmus”.

B. k. j. V. kötet 301/362. oldal. Schwertfeger).

Hozzájárul még az orosz tehetetlenséghez a periodikus inség, amely egyes tartományokban borzasztó áldozatokat szedett és amelyről Greindl báró berlini belga követ szintén megemlékezik: ... „A pánszláv párt erősebb, mint a cár s háború és béke fölött dönt, azonban Európa legbiztosabb záloga, hogy béke legyen, az Oroszországban dühöngő éhség.”.. .

Ha az ismert adatokat összefoglalva vizsgáljuk, akkor kimondhatjuk azt, hogy a francia-orosz szövetség csak olyan politikai célok elérésére jött létre, amely célokat csakis európai háborúval lehetett volna megvalósítani és így ennek létrehozói az 1914/1918-i nagy embergyilkolásnak tulajdonképpen előkészítői és közvetve okozói voltak.

II. FEJEZET.

A keleti válságok lefolyása az orosz-francia szövetség létrejöttéig.

Oroszország egész külügyi politikája Nagy Péter cárnak állítólagos végrendeletében leli magyarázatát. Ez a végrendelet az orosz köztudatban úgy hangzott, hogy Oroszország legszen-
tebb feladata felszabadítani a keresztény kis szláv nemzeteket a török járom alól és kitűzni a Hagia Szófián a félhold helyébe az orosz keresztet. Természetesen ezzel együtt járt volna a Dardanellák elfoglalása és ilyen módon Oroszország szabad kijáratra tett volna szert a Földközi-tenger felé és egyúttal a Fekete-tenger orosz tengerré alakult volna át. Ez a politika nagyon is megérthető, mert hiszen abszurdumnak tekinthető az, hogy az óriási Orosz-birodalom nem bírt szabad kijáratot a Középtengerre, ott pedig, ahol szabad tengere volt, a szigorú téli hónapok megakadályozták minden hajózást. Miután az előbb említett célok Oroszország egész helyzetére rendkívül nagy hatással voltak, nem csodálkozhatunk azon, hogy e céloknak elérése szabályozta Oroszország külpolitikáját és ha időnként úgy is rémlett, hogy Oroszország ezektől a céloktól eltért, úgy azt azért tette, mert kerülő utakon akarta azokat elérni.

E célokat szem előtt tartva segített Oroszország 1849-ben Ausztriának a magyar kérdésben is, mert úgy gondolta, hogy Ausztria hálából a tengerszorosok kérdésében Oroszországgal szemben jóindulatot fog tanúsítani. Oroszország a perfid osztrák kamarilla hamis játéka miatt nagyon csalódott, mert mikor Oroszország az 1854-i krími háború alkalmával meg akarta oldani a török kérdést, Ausztria fegyveres semlegességével nagyon sokat ártott neki ellentétben a porosz királlyal, amely megtagadta Oroszország elleni közreműködését a nyugati

hatalmakkal és emiatt a két monarchia között évtizedes barátság és közeledés következett be.

Ausztriának ezt a viselkedését, amely szelíden mondva, a legrútább árulás volt, sem a hivatásos orosz politika, de még kevésbé a pánszláv mozgalom elfelejteni nem tudta és idővel forró gyűlölet fejlődött ki Ausztriával szemben úgy, hogy a krími háború után Oroszország hóititkos, hol nyílt ellenségként szerepel Ausztriával szemben és ez a bosszú szintén hozzájárult ahhoz, hogy a feszült politikai helyzet 1914 nyarán a világháború kirobbantásában keresett enyhülést.

A krími háború tudniillik halálos dőfést mért Nagy Péter végrendeletének megvalósítására, amennyiben a szövetszektett nyugati hatalmak Szebasztopol elfoglalása után Oroszországot békére kényszerítették és megtiltották Oroszországnak, hogy hadihajókat tartson a Fekete tengeren. Ezzel a lealázó feltétellel az orosz pánszlávizmusz a szó szoros értelmében akcióképtelen lett, mert hajóhad nélkül sem Konstantinápoly, sem pedig a Dardanellák elfoglalhatók nem voltak és így természetesen a bosszúvágysz Ausztriával szemben még nagyobb lett, *amely gyűlölet azután átment 1867-ben, a kiegyezés megtörténte után, a keletkezett új osztrák-magyar monarchiára is.*

A krími háború lezajlása után Oroszország egészen 1870-ig nyögött a lealacsonyító béke következményei alatt, mikor aztán a francia-német háború alkalmával és a szedáni bukás után II. Sándor cár, megszerezvén Bismarck hozzájárulását, 1870 október 31-én hivatalosan tudomására adta Európának, hogy az orosz kormány a Fekete-tengernek a párisi béke által megállapított semlegességét többé nem ismeri el. Anglia, kinek politikusai akkortájt azonnal lázrohámot kaptak egy olyan hírre, hogy Oroszország újból készülődik a Dardanellák elfoglalására, azonnal tiltakozott az orosz lépés ellen, mert az angol kereskedelmi politika nem tűrhette azt, hogy az indiai tengeri utat Oroszország veszélyeztesse. Anglia Bismarckot is megakartá nyerni ezen orosz lépés ellen, azonban az eljáró angol nagykövetség Bismarck 1870 november 21-én a következőket mondta:

„Az 1856-i szerződés olyan pontokat tartalmaz, amelyeket nézetem szerint nagy nemzetek egymásra ne erőszakoljanak. A nemzeti öntudat még a területveszteségeket is elbírná, de nem viseli el azt, hogy az ország szuverenitását az

ország határain belül ellenőrizték. Azok a feltételek, amelyek erődített helyek lerombolását követelik, azután azok, amelyek ilyen helyek közelében a tervezett építkezések engedélyezését idegen ellenőrzés alá helyezik, folyton sértik az ellenőrzés alatt levő ország nemzeti önérzetét. Úgy gondolom, hogy egy európai nagyhatalomra nem lehet olyan pontokat rákényszeríteni, mint pl. azt, hogy az orosz zászlót egy olyan tengeren amely orosz partokkal bír, ellenőrizzék.

(G. P. 222. sz...)

Hogy Bismarck e szavai milyen ellentétben állanak azzal az eljárással, amelyet a győztes államok ma a világháború után a legyőzöttekkel szemben alkalmaznak, felesleges kimutatnom.

1870-ben ezen orosz lépés miatt majdnem európai háború fenyegetett, azonban Bismarck nagy körültekintéssel elhárította a háborús veszedelmet és létrehozta a pontusi konferenciát, amelynek eredménye a pontusi szerződés volt. Ebben a szerződésben (1871. március 13.) Anglia ugyan nem tudta megakadályozni a Fekete tenger semlegességének felfüggesztését és az orosz hadiflotta újbóli építését, de a szerződés 2. pontjának segítségével bezárta Dardanellákat Oroszország előtt.

Ily módon ugyan Oroszország a Közép-tengerre nem juthatott ki, azonban a fekete-tengeri ellenőrzés felfüggesztése után újból megkezdhette a hagyományos politikáját Törökországgal szemben, amelyet úgy vélt szolgálni, hogy különböző ágensek útján izgatott Boszniában és Bulgáriában, mire 1875-ben kitört a nagy felkelés Boszniában és a Balkánon, mikor aztán Oroszország mint az elnyomott népek védője lépett a porondra, előidézvén ezáltal az 1876-79-i nagy keleti válságot. Oroszország azonban tudván azt, hogy a Monarchia Törökország megsemmisítését nem fogja szó nélkül eltűrni, legyőzte a mélyeséges ellenszenvét a Monarchiával szemben és tárgyalásokat kezdett vele, melyeknek eredményeképpen 1876 július 8-án létrejött a reichstadi egyezmény. Ebben az egyezményben I. Ferenc József és II. Sándor cár megállapodtak abban, hogy a jövőendő orosz-török háborúban a Monarchia semleges marad s jutalomképpen megszállhatja Boszniát és Hercegovinát.

A hagyományos orosz gyűlölet a Monarchiával szemben azonban nagyon sajnálta ezt a megegyezést és Oroszországban rövid ideig úgy gondolkodtak, hogy először a Monarchiával kell leszámolni és csak azután valósítandók meg a törökországi tervek. Legalább erre vall Werder tábornoknak az orosz

cár melletti német katonai megbízottnak 1876. október 1-i távirata, amelyben Werder kérdezi Bismarckot, hogy egy orosz-osztrák háború esetén Németország milyen álláspontot foglalna el. (G. P. 239.) Vagyis Oroszország háborúra gondol a Monarchiával szemben annak dacára, hogy 1873-ban a német császár, I. Ferenc József és az orosz cár megkötötték a „hárcsászári megállapodást”, amely, ha nem is szövetség, de Entente jellegével mindenesetre bírt.

Bismarck Werder fogas táviratára a következő klasszikus választ adta Schweinitz német nagykövet útján:

. . . „Mi elviselhetjük azt, hogy barátaink egymással szemben csatákat nyerjenek vagy elveszítsenek, azonban azt nem tűrhetjük, hogy az egyik közülük annyira megsebesüljön vagy kárt szenvedjen, hogy nagyhatalmi pozíciója Európában csorbát szenvedjen.”

(Bismarck emlékiratai. II. kötet. Berlieni kongresszus.)

Ez a válasz az oroszokat úgy látszik, kijózanította úgy, hogy Oroszország megkötötte a Monarchiával 1877 tavaszán a pesti egyezményt, amelynek értelmében Oroszország és Törökország esetleges háborújában a Monarchia semleges marad és ellenértékképpen megszállhatja Boszniát és Hercegovinát.

Bismarck azonban 1876-1877-ben minden áron megakadályozni igyekezett a küszöbön levő orosz-török háborút és azért 1876 május 13-án Berlinben a három kancellár találkozásán az úgynevezett berlini memorandum alapján a nagyhatalmak közös lépését kívánta Törökország ellen, anelyet azonban Anglia visszautasított, ahogy visszautasította Bismarcknak azt a fáradozását is, amellyel 1876 októberében Szerbia, Montenegró és Törökország között fegyverszünetet akart létrehozni. Anglia, úgy látszik, akarta az orosz-török háborút, mert még a konstantinápolyi nagykövetségi konferencián is (1876 december 11-1877. január 20-ig) az angol második megbízott direkt izgatta Törökországot a nagykövetségi tanács javaslatai ellen, s mivel ezek folytán Törökország tudta, hogy Anglia nem támogatja a tanács javaslatát, amely úgy szólt, hogy a török integritást figyelembe véve, Bosznia és Hercegovina lokális autonómiát kapjon, ezt a javaslatot visszautasította, mire Oroszország 1877-ben április 24-én megüzente a törököknek a háborút.

Ebben a háborúban Törökország alul maradt ugyan, de a

török katona hagyományos vitézsége olyan veszteségeket okozott az oroszoknak, hogy mire ezek elérték a Konstantinápoly melletti San-Stefanot, Oroszország a végkimerülés előtt állott.

Ekkor lépett közbe Anglia, amelynek diplomáciája nem engedhette meg, hogy az Oroszország által életre keltett Bulgária, amely tulajdonképpen Oroszország hűbérese volt, kiterjedjen az Égei-tengerig és azért 1878 január 31-én Derby Lord a londoni orosz nagykövetnek memorandumot adott át, amelyben tudomására adja az oroszoknak, hogy Anglia nem engedheti meg Konstantinápoly orosz megszállását és ha ez megtörténne, Anglia a legenergikusabb rendszabályokkal védené meg veszélyeztetett érdekeit. Hogy pedig az angol fellépésnek súlya is legyen, hajóhada február 13-án egyszerűen befutott a Dardanellákba és Konstantinápoly előtt horgonyt vetett.

Az európai helyzet ekkor egy nagy európai háború árnyékát vetette előre, mint az ehhez hasonlóan 1914 június 28. után is megtörtént. Oroszország és Anglia is háborúval fenyegetődött és mind a két állam nagy katonai előkészületeket tett, sőt Anglia indiai csapatokat is hozott Mai tára, hogy kéznél legyenek. Március végén a helyzet a két állam között már annyira élére volt állítva, hogy [Münster gróf, a német nagykövet Londonból már azt jelenti, hogy lord Salisbury azért veszi át a külügyi hivatalt, mert biztos a háborúban és hogy a helyzet azért olyan reménytelen, mert a háború már csak véletlen-ségeken múlik. (G. P. 379. szám)

Ekkor lépett közbe Bismarck és orosz kérésre nagy nehézségek árán összehozza a berlini kongresszust, amelyet először ő is ellenezett és amelynek gróf Andrassy Gyula volt a főszószólója. (1878 június 13-tól július 13-ig.) Az okmányok azt mutatják, hogy csak Bismarck hihetetlen türelme és nagy tekintélye tudta ezt a kongresszust létrehozni. Ekkor állott a nagy államférfiú pályájának kulminációs pontján és egyúttal ekkor aratta békepolitikája legnagyobb győzelmét. A kongresszus azonban nagyon kellemetlen helyzetbe hozta Bismarckot, mert Gortschakov, az orosz megbízott, félázsiai és barbár felfogásával folyton azt akarta, hogy Bismarck az orosz álláspontot tegye magáévá az angol és a monarchia álláspontjával szemben és sehogy sem akarta megérteni azt, hogy Bismarck miért akarja csak az ellentéteket kiegyenlíteni.

Bismarck maga mondja emlékirataiban (II. kötet, 217. oldal), hogy az oroszok annyira mentek, hogy azt követelték tőle, hogy még a titkos gondolataikat is fejtse meg és azokat védelmezze, még mielőtt azokat Oroszország kimondaná, ne-hogy értük a felelősséget Oroszországnak kelljen vállalnia. A kongresszuson a drámai jelenetek egész sora játszódott le és pedig első sorban az angol és orosz megbízottak között. Többször hajszálon múlt, hogy a konferencia eredménytelenül szét nem oszlott, sőt Bismarck kénytelen volt egy kritikus pillanatban az angol megbízottakat „*après tout la politique honnête est encore la meilleure*” (G. P. 1338.) szavakkal figyelmeztetni a megállapodásokra.

Orosz és angol részről is hivatalosan igazolták a kongresszus után, hogy annak békés befejezése csak Bismarcknak köszönhető. Így az orosz nagykövet Sándor cárnak bejelenti, hogy csak a német császári kormány támogatásának köszönheti, hogy a kongresszus háborúval nem végződött. Azt is bevallja, hogy három esetben csak úgy lehetett tovább folytatni a tárgyalásokat, hogy a német meghatalmazottak személyesen működtek közre, hogy az angol és osztrák követeléseket változtassák meg, hogy ezeket Oroszország is elfogadhassa. (G. P. 433. szám.)

A berlini kongresszus békésen végződött és a nagy Bismarck akkor tündökölt államművészetének teljes fényében, de ma megállapítható, hogy ugyancsak akkor követte el politikájának nagy hibáját is. A berlini kongresszus tudniillik egészen megváltoztatta a san-stefanói békét. Bulgáriát visszavetette az Égei-tenger partjáról. Oroszország orra előtt elcsukta a Dardanellákat, a Kaukázusban pedig szintén megnyirbálta az orosz hódításokat úgy, hogy Oroszország tulajdonképpen vesztes félként hagyta el a konferenciát. Hogy az orosz diplomácia szépítse kudarcait, odahaza azt kezdte hirdetni, hogy Oroszország azért veszítette el a diplomáciai csatát, mert Bismarck és a német kormány nem támogatták eléggé, amely állítás, ahogy ez az okmányokból is kitűnik, egyáltalán nem helytálló. Az orosz diplomácia segítségével az orosz pánszláv újságok Németország árulása miatt nagy izgatást kezdtek a németek ellen és az orosz közvéleménybe szuggerálták azt az ideát „hogy Konstantinápoly elfoglalása csak Berlingen keresztül lehetséges” és így a gyűlölet, mely az oroszoknál eddig csak a

Monarchia ellen irányult, most egyszerre Németországra is kiterjedt és így Bismarck, aki tulajdonképpen a berlini kongresszuson mentette meg Oroszországot, hibáján kívül új ellen-séget szerzett magának és hazájának. Természetes, hogy ez akkor nem volt előre látható, de helyesebben tette volna Bismarck, ha szabadjára engedte volna a háborút Anglia, a Monarchia és Oroszország között, amely háború az orosz kimerültség miatt bizonyára Oroszország súlyos vereségével végződött volna, amely körülmény hosszú időre megszabadította Európát a moszkovita veszélytől. Ma tudjuk Bismarck orvosától és titkárától, Chrysender dr.-tól, hogy Bismarck is belátta, hogy tévedett és a berlini kongresszust élete legnagyobb örültségének tartotta, azt hajtogatván, hogy neki meg kellett volna engedni, hogy Oroszország és Anglia egymást felfalják, mint az a két oroszlán az erdőben, amelyeknek csak a farkuk maradt meg és akkor sokkal több befolyása és nyugalma lett volna Németországnak, azonkívül kevesebb veszély is fenyegette volna.

Igy tehát mindjárt a konferencia befejezése után orosz részről támadások kezdődtek Németország ellen, különösen a Dardanellák kérdését vetvén annak a szemére. Hogy pedig mennyire alaptalan volt ez a vád, legjobban kitűnik abból, hogy Bismarck még I. Ferenc Józsefet is reá akarta bírni, hogy támogassa az orosz keleti terveket, mondván: *„Ha osztrák miniszter volnék, nem akadályoznám meg az oroszokat abban, hogy Konstantinápolyt elfoglalják, mert az az Oroszország, amely egy lábával Szófiában, a másikkal pedig Konstantinápolyban áll, sokkal gyengébb, mint egy Oroszország Krakkó irányában.*

(Ballhausen 365. oldal. Bismarck II. 263. oldal.)

A pánszláv politika izgatásával végre II. Sándor cárt is megnyerte, pedig ennek már igazában tudnia kellett volna, hogy Bismarck mit tett Oroszország érdekében és ez 1879. augusztus 15-én I. Vilmosnak durva, fenyegető levelet ír (G. P. 446. sz. amelyben háborúval fenyegetődzik. Bismarck erre szeptember 7-én a következő helyzetjelentésben vázolja az ősz császárnak az általános politikai helyzetet.

. . . Napoleon bukása óta az, európai békét csak a szlavofil Oroszország veszélyeztette. Úgy látszik, mintha Oroszország a szláv propaganda vezetése alatt átvette volna a napóleoni cezarizmust. De egyúttal átvette a missziót is, hogy

az európai béke láthatárán fekete felhőket idézzen elő. Addig, amíg az orosz harci kedv, mely a szerencsétlen krimi háború után a hosszú békének volt a következménye, Ázsiában keresett kielégítést, addig Európa abban reménykedhetett, hogy az idő és a hangulatok változása a bajt nagyobb kár nélkül kigyógyíthatja . . .

Az 1877/1878-i győzelmes háború, mely oly nagy áldozatokkal és nagy eredményekkel járt, nem hűtötte le az orosz pánszláv harci kedvet. A* két év előtti reménységek, hogy a győzelmek, előléptetések, Györgykeresztek, tedeumok, zsákmányolt lófarkok az orosz hadsereg tettvágyát ki fogják elégíteni, nem teljesedett be. Csak az oroszok igényteljes öntúlbecsülése növekedett meg és ez kényszeríti Európát arra, hogy óvatos legyen azokkal a veszélyekkel szemben, melyeket a szláv cézárság sovinizmusa a békére hozhat. Ezek a veszélyek napról napra növekednek. A már amúgy is óriási számú orosz hadsereg napról-napra gyarapodik annak dacára, hogy Oroszországot senki sem veszélyezteti. Az ilyen hadsereg felállítása az orosz támadótervek létezését igazolja. A biztos védelmet nem a bizonytalan orosz barátságban való hitben látom, hanem abban, hogy meg legyen az akaratunk, hogy védjük magunkat és abban, hogy a veszélyeztetett szomszédok összefognak a közös védelemre.

(G.P. 461. szám.)

Bismarck aztán megfelelőleg a Monarchiával tárgyalásokat kezdett egy kettősszövetség létrehozására, azonban I, Vilmos nem akart hinni az orosz veszélyben és egy német-osztrák-magyar szövetségben perfidiát vélt látni az orosz cárral szemben, miért is a tervbe vett szövetséghez a hozzájárulást megtagadta.

1879 szeptemberében egészen október 3-ig harcolt Bismarck a szövetség érdekében és segítségül hívta az öreg Moltkét, a trónörökös, akik mind a szövetség megkötése mellett érveltek, sőt Bismarck a lemondását is felajánlotta arra az esetre, ha az ősz császár nem járul hozzá a szövetségi tervezethez. A német okmányok egész híven mutatják be a német birodalom ősz uralkodójának harcát, lelkiismerete és a haza java között. így az ősz császár Bülow előtt a következőképpen nyilatkozik:

„A helyzetem nagyon nehéz és kínos. A lelkiismeretem miatt nem járulhatok hozzá a birodalmi kancellár javaslatához . . . Rettenetes dilemmában vagyok, de inkább eltávoztom a porondról és a kormányzást a fiamnak adom át, semmint-

hogy a jobb meggyőződés ellenére perfidiát kövessenek R| Oroszországgal szemben.”

(G. P. 460.)

Egy levelében pedig, amelyet Bismarcknak ír, így nyilatkozik:

Meg sem mondhatom Önnek, mily fájdalmasan érintett ez az epizód, amely úgy tűnt fel, mintha 17 év óta most először nem értenénk meg egymást ...”

(G. P. 466.)

Bismarck pedig így ír Stolberg grófnak:

„Őfelsége minden kényszer nélkül a hétéves háború helyzetét idézi elő. A császár olyan módon veszélyezteti az ország jövőjét, hogy később minden jóakarat mellett sem lehet ezt jóvátenni. Nem hiszem, hogy érvekkel hatást érnének el, kivéve talán avval az érvel, ha Őfelségét az elé az alternativa elő állítanánk, hogy vagy hozzájárul ma, vagy pedig holnap miniszter nélkül marad.”

(G. P. 490. sz.)

Bismarck győzött az ősz uralkodóval szemben és október 3-án ez megadja a szövetséghez a hozzájárulását úgy, hogy október 7-én már aláírják a Monarchia és Németország közötti szövetségi szerződést és Bismarck védve volt legalább egyidőre az orosz támadástól. Németország ellen azonban az orosz gyűlölet emiatt még jobban feléledett.

Ez a szövetségi szerződés a szó szoros értelmében defenzív természetű volt, mert a két fél segítő kötelességét csak abban az esetben állapítja meg, ha Oroszország a támadó fél. Bismarck mindig ragaszkodott a szövetség defenzív természetéhez és sehogysem akart hozzájárulni I. Ferenc József azon felfogásához, hogy ez a szövetség érvényes az osztrák balkáni érdekekre is vagy pedig arra az esetre, ha a tengerszorosok kérdésében a középtengeri hatalmak Oroszországgal hajba kapnának.

Az 1879. évi kettős szövetségnek mindjárt megvolt a jótékony hatása a hivatalos Oroszországra, amely azonnal békülékeny hírokat kezdett pengetni Németországgal szemben. A békülékenység annyira ment, hogy már 1881-ben létrejön a hármas császáriszövetség, Németország, a Monarchia és Oroszország között. Ebben a szövetségi szerződésben a három uralkodó megígéri egymásnak, hogyha valamelyik közülük a bekövetkezendő három évben egy negyedik hatalommal háborúba

keverednék, akkor a másik két szövetséges jóakarató semlegeséget fog tanúsítani... Ilyen módon Bismarck 3 évre biztosította a békét, de egyúttal megakadályozta a francia-orosz közeledést, amelyet Orlov herceg, párisi orosz nagykövet és Freycinet francia miniszterelnök szorgalmaztak. Ez az új szövetség azonban nagyon erőltetett dolog volt, mert az orosz cár a Monarchiával csak Németország kedvéért állott össze és így nem csoda, ha az országban a pánszláv mozgalom tovább izgatott a központi hatalmak ellen. Különösen Skobelev és Ignatiev tábornokok izgattak a pánszláv tábor élén. Az utóbbinak sikerült is az orosz cárt arról meggyőzni, hogy a pánszláv mozgalom a legjobb ellenszere a nihilizmusnak, amelytől az atyuska annyira félt.

A belga követek szintén észrevették a pánszláv mozgalmat és Greindl báró Berlinből 1882 március 17 én jelenti:

„Németország nem tévedhet abban, hogy a pánszlávizmus a berlini szerződésben vereséget lát és azon dolgozik, hogy revanche-ot vegyen. Ignatiev gróf ennek a németellenes politikának a vezetője”.

(B. K. jel. V. kötet, 36. oldal. Schwertfeger)

1882-ben az európai politika megint egy új szerződéssel és pedig a hármas szövetségi szerződéssel gyarapodott. A mérhetetlenül ügyes olasz diplomácia, hogy egyrészt védje magát Franciaországgal, másrészt pedig a Monarchiával szemben, mely utóbbinak közvéleménye, különösen az ausztriai részben, Olaszországot mind Erbfeindot tekintette, – felvételét kérte a hármas szövetségbe. Ma tudjuk, hogyha voltak is egyes olasz államférfiak, akik őszintén hittek a hármas szövetségben, a közvélemény azt csak időnyerésnek tekintette, amelyre Olaszországnak szüksége volt, hogy elkészüljön a szerintük Déltirolt és Triestet oly sokká bitorló Ausztria ellen..

Bismarck tisztában volt az olasz diplomaták titkos céljaival, hiszen elég alkalma volt megismerni őket 1866 óta. Akkor tudniillik az olaszok Custozánál szégyenteljes vereséget szenvedtek, de Bismarck segítségével Olaszország mégis megkapta Veneciát. Ezért hálaból az olasz főparancsnok La Marmorára és II. Viktor Emanuel Franciaországnak Németországról fontos értesítéseket adtak, ahogy ez kivehető Bismarcknak Moltke tábornagyhoz írt leveléből, amelyben óvja Moltkét az olaszoktól.

Mikor tehát Olaszország 1882-ben a szövetségbe való felvételét kérte, Bismarck ezt nagyon vegyes érzelmekkel fogadta és az olasz kormányról így nyilatkozott:

„Ennek a kormánynak az ígérete a másik félre nem lehet biztosíték, ha az ígéret betartása nem érdek Olaszország részéről. Még ha az ígéret szerződés alakjában adatik is, még akkor sem biztos, hogy be lesz-e tartva. Az olasz ígéret a világbéke fentartása szempontjából teljesen értéktelen.” (G. P. 535.) . . . „Az egész ottani helyzetet figyelembe véve, ez a szerződés nem volna két, hanem egyoldalú szerződés. Nagyon kérdéses, hogy Olaszország a jövőbeni minisztériumok alatt hajlandó lesz-e a szövetségi köteletségnek eleget tenni, vagy hogy egyáltalán képes lesz-e erre.” (G. P. 539. szám.)

Azonban az olaszok az ő utolérhetetlen ügyességükkel még Bismarckot is lekapták lábáról és így jött létre 1882 május hó 20-án a hármass szövetségi szerződés, amely az első ásonyomot jelentette a volt központi hatalmak sírjához. Ha ez a szerződés nem jön létre, úgy egész biztosra vehető a háború a Monarchia és Olaszország között, mely Olaszország súlyos vereségével végződött volna. Ha pedig Olaszország mellé Franciaország és Oroszország állanak, akkor az európai háború 1 vagy 2 évtizeddel előbb tör ki, s – figyelembe véve a világháború eseményeit – ez az entente vereségével végződött volna. Ha pedig a diplomácia megakadályozza a háborút Olaszország és a Monarchia között és Olaszország Franciaországgal lép nyílt szövetségbe, akkor úgy Németország, mint a Monarchia, levonva a konzekvenciát, sokkal nagyobb eréllyel vitte volna keresztül a haderők szaporítását, mint ahogyan ezt akkor tette, amikor Olaszország tagja lett a szövetségnek.

A. F. Pribram könyvéből „Die politischen Geheimverträge Österreich-Ungarns 1879-1914.” ismerjük ennek az első szerződésnek a tartalmát és itt csak a szerződés I. pontját említem fel, hogy megismerhessük Olaszország későbbi viselkedését. Ebben a pontban a szerződő felek egymásnak barátságot és békét biztosítanak és megígérik egymásnak, hogy semmiféle szövetségben vagy szerződésben, amely a három állam egyike ellen irányulna, részt nem vesznek.

A szerződés többi pontja pedig azt mutatja, hogy ez a szövetség a legszigorúbb védelmi szövetség volt, amely még ilyen alakban sem irányult Anglia ellen, ahogy ez a szerző-

déshez csatolt 3 miniszter nyilatkozatából is látható. Ennek a hármass szövetségnek valódi gyengeségéről 15 évig nem tudott a világ semmit, mert csak úgy érthető a franciák gyűlölete az olaszok ellen, akik jó egynéhány évig azt hitték, hogy Olaszország eladta magát Németországnak. Emiatt Olaszország és Franciaország között nagyon hideg viszony fejlődött ki és mikor 1896-ban az olaszok bizonyos barátságosabb viszonyt óhajtottak Franciaországgal, valószínűleg azért, mert már elég erősnek érezték magukat ahhoz, hogy szövetségeseiket elhagyják, akkor Bugois francia miniszter az olasz megbízottnak a következőt mondta:

„Jegyezzék meg maguknak, hogy minden francia csak az elvesztett tartományokra gondol és történjék bármi is, nem fogja megengedni azt, hogy e gondolatát elsikkasztthassák. Soha sem fogjuk Elzász-Lotharingia elszakítását véglegesnek tekinteni. Ehhez a kérdéshez idomítják a franciák a többi kérdéseket is és azért közöttünk és Olaszország között soha megegyezés nem jöhet létre, miután Olaszország, mint Németország szövetségese ezt az elszakítást elismeri.”

(Palamenghi Crispi (Ki okozta a világháborút.) 271. oldal.)

Ezek a szavak mutatják a francia mentalitást egész meztelenségében, de látni fogjuk, hogy ennek dacára 1900 és 1902-ben Olaszország mégis milyen barátságos viszonyba került Franciaországgal.

1884-ben került sor a hármass császári szövetség újbóli meghosszabbítására, mikor is váratlan nehézségek támadtak orosz részről. Tudniillik a berlini orosz nagykövet, Saburov, a szövetség felújításánál a szerződésben meg akart emlékezni Törökország esetleges felosztásáról és ebben a szerződésben biztosítani akarta az orosz aspirációkat Törökországgal szemben. Nagynehezen sikerült a cárt lebeszélni ezekről az utópisztikus tervekről, de a szerződés megújításánál a cár rendkívül élesen nyilatkozott a Monarchia ellen. Mikor tudniillik Schweinitz német nagykövet a cárnál kihallgatáson volt, ez neki örömét fejezte ki afölött, hogy a titkos szerződés meg lett újítva, mert ez nagy hasznára lesz a két államnak és a béke a két állam között biztosítva lesz, azonban Ausztriáról, mondja a cár, azért nem emlékszik meg, mert Oroszország és Ausztria között sok ellentétes érdek van. Mikor a nagykövet a Monarchiát védeni kezdte, a cár a következőt mondta neki:

„Ön sokkal jobban ismeri Oroszországot, semhogy ne tudná, miszerint nálunk minden megállapodást önökkel szívesen vesznek, míg ha ilyen megállapodás Ausztriával jönne létre és ez nyilvánosságra kerülne, ezt nálunk elégedetlenséggel fogadnák.”

(G. P. 628. szám)

Emiatt aztán a hármass császári szövetséget a legnagyobb titokban tartották és Oroszországban nem is tudták, hogy a Monarchia is bent van a szövetségben. A német okmányok mutatják azt is, hogy a cár miért nem szerette a Monarchiát. Schweinitz nagykövet egy jelentésében ugyanis így jellemzi a cárt:

„A cár gyanakodása Ausztria ellen már fiatal korában kezdődött, mert bebeszélték neki, hogy Ausztria hálátlansága haláláig bántotta I. Miklós cárt. A krimi háborút is hasonló értelemben adták be neki.”

(G. P. 638. szám.)

Ezek után nem is lehet csodálkozni azon, hogy melegebb viszony a Monarchia és Oroszország között nem fejlődhetett ki, annak dacára, hogy megvolt a szövetség.

1885-el veszi kezdetét a nagy európai válság, amely 1888-ig tartott és amelynek lefolyását bámulatos szabatosággal mutatja a német okmányok gyűjteménye

1885-ben kitör Afganisztán miatt a háború veszélye Anglia és Oroszország között és ezzel az eseménnyel egy kissé hosszabbban is kell foglalkozni, mert iskolapéldája annak, hogy Anglia miként tartja meg az általa megkötött szerződéseket. A berlini kongresszus tudniillik elzárta a Dardanellákat az orosz flotta elől, de más országok flottái is csak a szultán engedelmével mehettek volna a tengersizorokon keresztül; ehhez természetesen Anglia is hozzájárult, sőt ez az állam legjobban közreműködött abban, hogy a tengersizorokat elzárták. Mikor azonban Anglia 1885-ben Afganisztán miatt háborút akart Oroszországgal és ezt a háborút a Kaukázusban és Perzsian keresztül (G. P. 778. sz.) gondolta viselni, akkor Anglia részére nagyon kellemetlen volt a Dardanellák elzárása és az azokon való áthajózást minden áron meg akarta kísérelni. Először diplomáciai úton egyengette a talajt és Sir Paget *Kálnoky* grófnak azt magyarázta, hogy a tengersizorok elzárása egy angol-orosz háború esetén Angliára nézve hátrányos és azért azok el-

zárása nem semleges viselkedés Angliával szemben. (G.P. 769. sz.) Mikor azonban Bismarck nem akarta az 1879-i szerződésnek ezen interpretációját elfogadni, Anglia erőszakosan akart keresztül hatolni a Dardanellákon és tisztjeivel titkosan ki is kémleltette a Dardanellákat, gondolván, hogy erőszakos átvonulás esetén Törökország is Oroszország ellen vonul.

E kritikus pillanatban megint Bismarck mentette meg a helyzetet, amennyiben a hármass császári szövetség nagyon erélyesen lépett fel Konstantinápolyban és e nyomás hatása alatt a török szultán a tengersizosok elzárását határozta el. Anglia pedig fogcsikorgatva kénytelen volt engedni és így a háborúból nem lett semmi.

1885. szeptemberében kezdődik a bulgáriai válság, amely majdnem három évig izgalomban tartotta Európát és 1887-ben igazán csak a csoda mentette meg az európai békét. Oroszország tudniillik Bulgáriát hűbéresnek tekintette, míg a bolgár fejedelem, Battenberg herceg, önálló bolgár politikát akart folytatni és 1885 szeptemberében önhatalmúlag egyesítette Kelet-Rumeliát Bolgárországgal. Bulgária emiatt Oroszországgal került ellentétbe, sőt Szerbia, amely féltékeny lévén Bulgáriára, hadat üzent neki, azonban Szlivnica mellett csúfos vereséget szenvedett. Most a Monarchia politikája nem valami ügyesen működött. Először nem engedte meg Battenberg hercegnek, hogy a szlivnicai győzelmet kiaknázza és így megmentette Szerbiát, másodszer pedig, mikor Oroszország meg akarta bukattatni Battenberg herceget és ellene az országban forradalmat is rendezett, Battenberg herceg pártját fogta, sőt mikor ez kénytelen volt távozni Bulgáriából, a visszatérésén is fáradozott. Emiatt úgy a hivatalos Oroszország, mint a pánszláv mozgalom vérig volt sértve és dacára, hogy megvolt a hármass császári szövetség, a Monarchia és Oroszország között a borotva élén függött a háború. Miután Németország úgy a Monarchiának, mint Oroszországnak szövetségese volt, belesodródott a válságba, dacára, hogy a bolgár kérdés a Németbirodalmat nem is érdekelte. Komplikálódott a helyzet még annyiban is, hogy 1887-ben Boulanger működése folytán Németország és Franciaország között is feszült helyzet állott be olyannyira, hogy általános európai háborútól kellett tartani.

A bolgárkérdésben úgy a Monarchia, mint Oroszország Németországot, a harmadik szövetségést, a maga pártjára akarta

vonni és a német okmányok mutatják azt a nagy harcot és azt a szívósságot is, amellyel Bismarck a háborút ki akarta és ki tudta kerülni.

Így a német okmánygyűjtemény 989. számú okmánya mutatja, hogy Schuvalov gróf Berlinben milyen nyíltan beszélt a Monarchia ellen Herbert Bismarckkal, aki ezt az apjának tudomásul adja:

„ . . . Tegnap megint fesztelenül beszélgettem Schuvalovval, miután nála ebédeltem. Ez a beszélgetés az ő részéről már azért is nagyon szabad volt, miután jó hangulatának fokozására, mely már az asztalnál is emelkedett volt, egyik pezsgősüveget a másik után hozatta a kabinetbe, ahol én és Muravjev gróf tartózkodtunk. Nagyon épületes volt nézni, hogy ez utóbbi milyen kényelmetlenül érezte magát főnökének a kitöréseinél ... A nagykövet, akinek olvasás közben kiszáradt a torka, több pohár pezsgőt ürített ki és elkezdte szidni Ausztriát. Mít vár ön ettől a megbízhatatlan baráttól? Ausztria önöket el fogja árulni, mihelyt meg lesz hozzá a bátorsága és alkalma. Ha önök Franciaországgal háborúba keverednének, Ausztria biztosan tétlenül maradna. Mi hasznunk van egy olyan szövetségéstől, akivel olyan szerződésünk van, amely miatt velünk háborúba keveredhetnek? ...” Én nevetve mondtam neki, ha Franciaország megtámad bennünket, mi majd magunk védjük meg a bőrünket. Ezt gróf Muravjev élénken helyeselte, míg a nagykövet a következőt mormolta: „Önöknek szükségük lesz még a mi barátságunkra. Csak az egészséges szövetség tartós és ez csak kettőnk között lehetséges; átkozom Ausztriát és sohasem tudtam magamat a hármasszövetség gondolatába beleélni. Feltétlen szükséges, hogy Ausztriát eltüntessük az európai térképről; önök megkapják a német országrészeit és akkor bennünket politikailag semmi sem tud többé elválasztani; donc laissez nous chier sur l'Autriche . . .”

De éppen így beszéltek Ausztriáról Pétervárott is a német diplomáciai megbízottnak 1888 nyarán, mikor már a háborús veszedelem némileg elmúlt.

„Mi a legjobb egyetértésben élnénk, ha csak az az Ausztria ne volna...

... Ma, mikor Ausztriának Olaszországban nincs keresnivalója, a Habsburg-Monarchia szemei a Balkán félsziget felé néznek és ezt Oroszország állandóan nem tűrheti. Ausztriának megsemmisülése ma politikai szükségesség ...

Ha Ausztria úgy, mint eddig az oroszok, tartózkodásából továbbra is előnyöket akar húzni a Balkánon, akkor az elkeveredés pohara hamar meg fog telni és ki fog ömleni. A fel-

halmozott méreg Ausztria ellen olyan, hogy egy osztrák-orosz konfliktust ma már elkerülhetetlennek tartok.”

(G. P. 1344. sz.)

De Bismarcknak a Monarchiával is nehézségei támadtak, mert az utóbbi diplomáciája a német szövetségbe, mely a legszigorúbb defenzív szövetség volt, offenzív célokat akart belemagyarázni, különösen akkor, mikor 1887-ben létrejött a hármas entente Anglia, Olaszország és a Monarchia között és mikor félt, hogy ez a Monarchiát Oroszországgal háborúba fogja keverni. Így Bismarck nem akarta elfogadni I. Ferenc József felfogását, hogy nem az a támadó, aki az első ütet méri, mert Bismarck szerint a casus foederis csak abban az esetben következik be, ha az orosz hadseregek a galíciai határt átlépik.

Ha azonban Ausztria eltökélte azt, hogy nem fogja megtámadni Oroszországot, de Oroszország mind nagyobb hadseregek felállításával veszélyezteti Ausztriát és azáltal nyilvánvalóvá válik a támadási szándék, akkor Bismarck nézete szerint is nem lehetnek kételyek abban, hogy ki a megtámadott és ki a támadó. (G. P. 1190.)

Különösen nehéz volt a helyzete Bismarcknak Angliával szemben, amely Ausztriát akarta felhasználni arra, hogy neki Oroszország elől a sült gesztenyét a tűzből kikaparja. Így az okmányok is mutatják Angliának azt a felfogását, amely szerint Ausztria arra van predesztinálva, hogy átvegye azt a feladatot, amit az angol hajóhad nem tud megoldani (G. P. 863), sőt önzésében az angol diplomácia odáig ment, hogy felállította azt a tételt, hogy Angliának nem is kell a keleti érdekeivel törődnie, mert ezekért harcolni a Monarchia kötelessége. Mire Bismarck fia figyelmezteti is a bécsi köröket arra, hogy Anglia ebben az esetben elvérezni engedné Ausztriát, hogy aztán Gladstone programja szerint Oroszországgal a monarchia rovására kiegyezzen.

Bismarck Angliának lelkiismeretlen izgatását Oroszország ellen nagyon elítélte és nagykövete útján a következő 'gúnyos tanácsot adja Angliának:

. . . „Ha Anglia azt akarja, hogy politikáját támogassák, akkor maga is lépjen közbe és ne számítson arra, hogy majd mások kaparják ki számára a tűzből a gesztenyét. Ausztriát támogathatja Anglia, de nem helyettesítheti. Ha Angliának

nincsen hadserege, akkor angol pénzen a török hadseregből csináljon magának hadsereget. Pénzzel Törökországban minden lehetséges, sőt még egy új szultán is trónra ültethető. Azonban Anglia keresztbe tett kezekkel nem vonhatja ki magát és másokat nem küldhet tűzbe.”

(G. P. 864.)

Hogy pedig Bismarck mennyire tisztában volt Anglia ravaszságával, azt a következő sorai mutatják:

„Churchillnak azt az állítását, hogy Ausztria abban az esetben, ha a feléje dobott keztyűt felvinné, Anglia támogatására számíthatna, nem tartom őszintének és az csak arra szolgál, hogy Ausztria beugorjon és akkor faképnél hagyják vagy esetleg a mi segítségünkre utalják, míg Anglia semleges maradna. Oroszország keresi a háborút, miután tudja, hogy fölényben van és hogy Ausztria szövetséges nélkül marad. Ha Oroszország biztos volna abban, hogy Ausztriát megtámadtatása esetén Anglia segíteni fogja, akkor a támadás elmaradna. Angliának Pétervárott csak ki kellene jelentenie, hogy ebben az esetben Ausztriát támogatni fogja és akkor a becsületes béke megmaradna.”

(G. P. 873.)

Angliának ekkori viselkedése mindenben hasonlított ahhoz a viselkedéséhez, amelyet 1914 júliusában tanúsított. Akkor sem akarta kijelenteni Anglia Pétervárott, hogy egy orosz-francia-német háború esetén semleges marad, hanem csak kitérő tanácsokat adott, pedig egy határozott kijelentés Pétervárott megmentelte volna akkor is a világbékét.

Az 1886/1888. évek kritikus napjaiban még egy másik nagyon jellegzetes eset történt, amely eset szintén többször megisméltődött a világháború előtti években. Mikor tudniillik létrejött 1887-ben Anglia, a Monarchia és Olaszország között az entente és akkor annak bizonyos írásbeli alakot akartak adni, akkor Salisbury kijelentette, *hogy ezt a megegyezést olyan formába kell hozni, amely lehetségessé teszi azt, hogy interpelláció esetén a kormány a szövetséget letagadhassa.* (G. P. 885.) Ugyanígy történt a dolog az 1905-ben létrejött angol-francia katonai megegyezéssel is, amelyet szintén nem vetettek papírra és így a parlament előtt hosszú éveken át ünnepélyesen kijelentették, hogy Anglia és Franciaország között nincs kötelező szerződés, pedig ezek a kijelentések tudatos félrevezetések és valótlan-ságok voltak, mert valójában meg volt a szóbeli, becsületbeli megegyezés, ha nem' is foglalták azt szerződéses alakba.

Bismarcknak a harca a béke fenntartásáért nemcsak az előbb említett hatalmak ellen irányult, hanem harcolnia kellett úgy a német, mint a monarchia katonai körei ellen is, melyek a preventív háborút követelték Oroszország és Franciaország ellen, azt hangoztatván, hogy a háború előbb-utóbb úgyis kikerülhetetlen, tehát jobb akkor kezdeni, amikor az ellenség még nem készült fel. A történet ebben az esetben a katonának ad igazat, ami természetesen semmivel sem csökkenti Bismarck akkori nagy harcának a jelentőségét. Így, mikor a Monarchia vezérkarának kérésére a német vezérkar bizonyos engedményeket tett, akkor Bismarck a katonai kabinetiroda főnökének, Albedyll tábornoknak a következőt írja:

„A politikánknak az a feladata, hogy a háborút egészen elkerüljük, vagy ha ez nem volna lehetséges, akkor azt legalább el kell tolni. Más politikában én nem működhetek közre.”

(G. P. VI. 59. oldal.)

Mikor pedig a bécsi német attaché, Deines őrnagy, I. Ferenc Józsefét Oroszország elleni támadásra bátorította, akkor azt rendreutasította, azonkívül tudomásul adta neki, hogy nem osztja az orosz háború elkerülhetlenségéről vallott nézetét és ő nem talál okot a háborúra abban, hogy azért, - mert a jövő háború nagy valószínűséggel elkerülhetetlennek látszik, már most kelljen háborút viselni. (G. P. VI. 29. oldal.)

Bismarck Kálnoky külügyminisztert is figyelmezteti, hogy ne engedje át a cselekvést a katonának, mert ezek sokkal háborúsabb gondolkodásúak. (G. P. 1187. sz.) A vezérkar preventív háborúja ellen pedig így védekezik:

„Addig, amíg miniszter leszek, nem járulhatok hozzá egy Oroszország elleni preventív támadáshoz. Egy orosz elleni támadásban részt venni nem fogunk, még ha a mi katonáink meg is vannak győződve, hogy a háborút most sokkal kedvezőbb viszonyok mellett vívhatjuk, mint később.”

(G. P. 1887.)

Hogy Bismarck a Monarchiát visszatartsa az Oroszország elleni támadástól, annyira megy, hogy megfenyegeti a Monarchiát, miszerint abban az esetben, ha az megtámadja Oroszországot, Németország azonnal támadást kezd Franciaország ellen egész haderejével és ezáltal a Monarchia kénytelen volna az orosz tömegek támadását egyedül felfogni. (G. P. 1186.)

Ha Bismarck minden áron azon is volt, hogy a békét

megóvja, mégis abban az esetben, ha a háború kitör, a legenergikusabb cselekedetre gondolt. Így 1887. december 27-én a bécsi német nagykövetnek tudomásul adja, hogy kötelességének tartja a háború kitörését megakadályozni, mivel egy francia-orosz háború a Monarchia és Németország részére nagy kalamitás, akárhogy is végződik az. De egyúttal kijelenti, hogy a Monarchiát nem szabad Oroszországi támadásra biztatni. (1186 sz.) Ha azonban osztrák támadás miatt kitör a háború a Monarchia és Oroszország között, akkor Bismarck felfogása szerint, Németország abban nem fog résztvenni, hanem azonnal meg fogja támadni Franciaországot és az orosz háborúhoz való igazodás a francia háború eredményétől fog függni. (G. P. 1163. sz.) Mint az okmányok mutatják, Bismarck tudatában volt annak is, hogy Németország kelet felé nem viselhet egész erejével háborút, amíg nyugaton a francia haderő támadásra készen áll. Azért Bismarck az orosz-osztrák háború kitörése után akar hadat üzeni Franciaországnak és csak a nyugati határ biztosítása után lépne fel Oroszország ellen. (G. P. 1186. sz.)

Bismarck azonban még ezekben a kritikus napokban is rendületlenül arra törekedett, hogy szerződésekkel biztosítsa a békét, dacára annak, hogy az orosz pánszláv izgatás hihetlen lelkiismeretlenséggel dolgozott úgy Németország, mint a Monarchia ellen. A német okmányok feltárják az autokrata Oroszországnak a sajtóval szemben követett politikáját, amely belügyi kérdésekben minden kritikát a legszigorúbban betiltott. Rekompensációképpen azonban megengedte azt, hogy külpolitikai kérdésekben a sajtó legszabadabban nyilatkozhatson. (G. P. 980. sz., 977. sz.) Természetesen, miután az orosz újságok belpolitikai kérdésekben hallgatni voltak kénytelenek és az újságok kis terjedelmüknél fogva az olvasó közönségnek semmit sem nyújtottak, s csak külpolitikával foglalkoztak olyan modorban, amely úgy a Monarchiában mint Németországban nagy megütközést keltett és természetesen a német és magyar újságokban is nagy visszhangra talált. Erre aztán a cár is reagált, kijelentvén, hogy nem érti, hogyan lehet az orosz újságoknak válaszolni, mikor az, amit mondanak, fontossággal nem bír. Természetesen nyugaton, ahol ismerték a sajtónak a hatalmát, ezt nem akarták elhinni és így a kölcsönös izgatás vígan tovább folyt.

Ez a pánszláv izgatás 1887-ben aztán már olyan mérveket öltött, hogy a cár, mikor arra került a sor, hogy az 1884. évi császári szövetséget újból meghosszabbítsák 3 évre, nem merte a Monarchiával újból megkötni a szövetséget, mert attól félt, hogyha ez nyilvánosságra kerül, akkor az orosz nép és a történet őt nagyon el fogja ítélni, amiért a gyűlölt Monarchiával szerződést kötött. (G. P. 1073. sz.) így aztán Bismarcknak nem maradt más hátra, minthogy Ausztria nélkül újítsa meg az orosz-német császári szövetséget, mely annak idején a híres Rückversicherungsvertrag neve alatt olyan éles támadásoknak volt kitéve úgy, hogy Bismarckot a Monarchiával szemben áruházzal is vádolták. Ma az új okmányok ismerete alapján ezt a vádat nemcsak egészen megdöntöttnek tekinthetjük, hanem ellenkezőleg bebizonyult, hogy ez a szerződés Bismarckot a legmagasabb piedesztálra emeli, mert ezzel biztosította a békét és megakadályozta a francia-orosz közeledést

Ennek a szerződésnek volt egy titkos függeléke, amelyben Bismarck t. i. megígérte, hogy Battenberg herceg visszajöveteléhez hozzájárulását nem fogja megadni, azonkívül erkölcsi és diplomáciai támogatást helyez kilátásba arra az esetre, ha Oroszország a Fekete tenger kulcsát védeni volna kénjtelen egy más hatalommal szemben. Ezt az engedményt igazi macchiavellistikus tettnek minősítik, mert ugyanakkor Bismarck a nyugati hármas ententének is jóakarató támogatást ígért, ha Oroszország a Közép-tengerre ki akart volna törni. Hogy miként lehet macchiavellizmusnak minősíteni Bismarcknak azt az igyekezetét, amellyel Angliát és Oroszországot egymástól elválasztani és a háborút elkerülni akarta, úgy a Boszporius, mint a Dardanellák elzárása által, amely célt pedig a Rück Versicherungsvertrag biztosította, azt az okmányok ismerete után nagyon nehéz megérteni.

Hogy pedig Bismarck ezzel az új, annyira elítélt szerződéssel mit vélt elérni, az látható abból a nyilatkozatából is, amelyet a szerződésről tett:

„A bekövetkezendő 3 évben, amelyre a szerződést megkötöttük, olyan viszonyban állunk, hogy segíteni fogjuk Ausztriát, ha azt Oroszország megtámadja, de semlegesek maradunk, ha Ausztria Oroszországot támadja meg. A két császárság ezáltal kényszerítve lesz, hogy egymással békében éljen . . .”

A német-orosz szerződésnek az a főhatása, hogy Orosz-

ország semleges marad, ha bennünket Franciaország három éven belül megtámad”.

(G. P. 1100. sz.)

Azok pedig, akik azt állítják, hogy Bismarck elárulta evvel a szerződéssel a Monarchiát, olvassák el Bismarcknak a bécsi német nagykövethez küldött rendeletét, amelyből kivehető, hogy Bismarck egyenesen szerette volna, ha orosz indiszkréción folytán megtudják a szerződés megkötését, mert lelkiismerete a Monarchiával szemben nyugodt volt. (G. P. 1099-1100. sz.) Hogy ezek után II. Vilmos császár, aki 1888-ban került trónra és aki ismerte ezt a szerződést, miképpen írhatta 1892-ben abban a híres levelében I. Ferenc Józsefnek, hogy a titkos szerződés – a double fonde – Bismarcknak főtette volt, amelyet I. Ferenc József háta mögött kötött és amelyet ő felbontott, az igen nehezen érthető meg. Annál is inkább, mivel az okmányok azt mutatják, hogy II. Vilmos semmi különösét a szerződésben nem talált és azt 1890-ben meg is akarta újítani, amire azonban nem került a sor, mert Bismarck bukása után a német külügyi hivatal alantas tisztviselői megakadályozták a szerződés megújítását.

Az 1890-es esztendőben dőlt el Bismarcknak és ahogyan ma látjuk, a német nemzetnek a sorsa. Ez évben bukott meg tudniillik Bismarck, vagyis jobban mondva rossz cseléd módjára kergette el II. Vilmos császár a német birodalom megalapítóját. Már 1888-ban kezdték meg az aknamunkát a császárnál Bismarck ellen és ebben a munkában Waldersee gróf, vezérkari főnök, azután Bismarck különböző miniszterei működtek közre, akik már nem tudták elviselni a szellemóriás irányítását. II. Vilmos és Bismarck között a munkáskérdésben tört ki a formális ellentét és mikor Bismarck látta, hogy a miniszterei ebben a kérdésben a császárral tartanak, figyelmeztette őket az 1852. évi szeptember 8-i legmagasabb elhatározásra, amely szerint a miniszterek a miniszterelnöknek bejelenteni tartoznak, ha az uralkodónak valamit előadni kívánnak. Ezt Bismarck azért tette, hogy ezáltal megakadályozza a kormány tagjainak II. Vilmostal való közvetlen tárgyalását. Mikor ezt II. Vilmos megtudta, követelte ennek a legmagasabb elhatározásnak a megváltoztatását, amibe Bismarck nem akart belemenni és így 1890 március 17-én kitört a nyílt ellentét a vas kancellár, a birodalom megalapítója és II. Vilmos, a német birodalom öntudatlan eljátszója között. Ezen a napon

küldte tudniillik Bismarck II. Vilmosnak a kievi német konzul Raffaufnak a jelentéseit, amelyeket ez már hetekkel ezelőtt írt meg, de csak későbben küldött Berlinbe. II. Vilmos elolvasva a jelentéseket, nem nézte meg azoknak berlini megérkezési idejét, hanem látva, hogy ezek már régebbi keletűek, afölötti hirtelen haragjában, hogy a jelentéseket előtte Bismarck eltitkolta, egy fél lap gyászpapirosra a következőket írta: „A jelentések a legtisztábban mutatják, hogy az oroszok stratégiai felvonulást végeznek, hogy aztán háborúba menjenek át és azért nagyon sajnálom, hogy olyan keveset kaptam a kievi jelentésekből, ön már régen figyelmeztetett volna a rettenetes veszedelemre. Már a végső ideje, hogy figyelmeztessük az osztrákokat ellenintézkedések megtételére. Ilyen viszonyok mellett a krasznói útra részemről többé nem is gondolok. A jelentések kitűnőek. W.” Ez a cédula nyíltan végigment az összes hivatalokon Bismarckhoz, aki azonnal válaszolt és kioktatta az uralkodót, hogy ő semmit sem titkolt el előtte, hanem ellenkezőleg, a késedelmeket az okozza, hogy a császár magánál tartja az iratokat; és ezt a választ nyíltan küldte vissza az uralkodónak. Miután pedig a császár a katonai és civilkabinet iroda főnöke útján Bismarcktól azt követelte, hogy a belpolitikában neki deferáljon és ezt egyenesen ultimátumszerűen követelte tőle, Bismarck beadta lemondását és II. Vilmos parancsára ott is hagyta a kancellári székét. Németország későbbi sírásói diadalmaskodtak!

Bismarck bukása és annak különleges körülményei Németországban nagyobb emóciót nem okoztak, de annál nagyobb volt a hatás külföldön és egy olasz meg is jegyezte, ha náluk Cavour és az uralkodó között tört volna ki egy ilyen válság, ők természetesnek vették volna, hogy az uralkodó vonult volna vissza Cavour elől. *Ma, ismervé Bismarck bukásának összes körülményeit, megállapítható, hogy kevés eset van a világtörténelemben, ahol olyan nyíltan kitűnik az emberi nagyság semmibevevése és hogy egy fiatal uralkodó túlhajtott önérzete még sohasem járt olyan katasztrofális következményekkel, mint ez esetben és sohasem bosszulta meg magát egy uralkodónak rövidlátása, politikai tehetetlensége olyannyira, mint Bismarck bukása alkalmával. De a világtörténelem még sohasem igazolt apát olyannyira, mint II. Vilmos édesapját, III. Frigyes császárt, mikor azt írta 1886 szeptember 28-án Bismarcknak, hogy a fia nem érett és miután meg van a hajlama a fennhéjázáshoz és*

túlbecsüléshez, azért egyenesen veszedelmesnek tartja, hogy külpolitikai kérdésekkel foglalkoztassák. (Bismarck: Gedanken und Erinnerungen. III. kötet 660. oldal. (Kézi kiadás.) *Mikor 1918 november 9-én II. Vilmos gyámoltalanul, mint menekülő jelent meg a holland határon és bebocsátásért könyörgött, akkor ez a telte nem volt más, mint az 1890 március 17-i viselkedésének természetes következménye.*

Igaza van Bismarcknak, mikor emlékiratai III. kötetének 128. oldalán így nyilatkozik II. Vilmosról: „Das germanische Lohnrecht gibt dem Vasallen, ausser dem Besitz des Gegenstandes, wenig Anspruch, aber doch den auf Gegenseitigkeit der Treue zwischen ihm und dem Lehnherrn; Verletzung derselben von der einem wie von der anderen Seite heisst Felonie/Vagyis Bismarck azt veti a császár szemére, hogy megszegte a kölcsönös hűséget.

Bismarck bukása azonnal nagy hatással volt a német külpolitikára, dacára, hogy utóda, Caprivi tábornok és a császár azt állították, hogy külpolitikai változás nem fog történni. A változás azonban mégis megtörtént, hogy azután az 1914-i világháborúnak és az 1918-i őszi forradalomnak kitörésében mutassa meg sikeres voltát.

Az új változásnak azért kellett bekövetkeznie, mert Bismarck bukása után II. Vilmos még azokat a legegységesebb óvintézkedéseket is mellőzte, amelyeket még a legkisebb birtoknak más kézbe való átmenése esetén az új gazda alkalmazni szokott, mikor az előbbi birtokos eddigi gazdálkodását veszi kritika alá. II. Vilmos elkövette azt az égbekiáltó hibát, hogy új kancellárt adott ugyan a birodalomnak, azonban ennek fogalma sem volt, hogy a birodalom külpolitikája eddig milyen mederben mozgott. Miután pedig neki egyenesen meg volt tiltva, hogy Bismarckkal az eddigi külpolitikáról tárgyaljon, azért akkor, mikor betekintést nyert a szellemóriásnak egész rejtett gondolatvilágába, azt megérteni nem is tudta és a külügyi hivatal alantas személyeinek, akiknek Bismarck úgy sem engedett betekintést a kártyáiba; a rábeszélésére ezt a politikát mint zavarost, elejtette.

Az új politikai irány azonnal észrevehető a Rückversicherungs Vertragnak újbóli meghosszabbításánál. Ez a szerződés 1890 június 18-án járt le és azért már 1890 február 10-én Schuwalov gróf, a berlini orosz nagykövet, a meghosszabbítás miatt Bismarcknál érdeklődött és miután látta Bismarck hajlan-

dóságát, hogy a szerződést felújítsák, Pétervárra utazott és március 17-én, éppen Bismarck bukásának a napján visszaérkezett Berlinbe azzal a meghatalmazással, hogy a szerződés G évre megújítható. Ekkor tudja meg Schuwalow Bismarcktól, hogy ő már bukott ember, mire a nagykövet kijelenti, hogy ilyen titkos ügyben uralkodója mással, mint Bismarckkal tárgyalni nem fog és valószínűleg a szerződés sem lesz megújítva. Ezt a nyilatkozatot Herbert Bismarck március 20-án II. Vilmosnak be is jelenti és hogy atyjának az értékét kidomborítsa, talán túl sötéten adta vissza az orosz nagykövet mondatait. II. Vilmos császár, aki azonban csak Bismarcktól akart szabadulni, de külpolitikáját továbbra is folytatni igyekezett, még ugyanaznap éjjel küldönc útján magához kérte a nagykövetet és kijelentette előtte, hogy fel fogja újítani a szerződést, mondván neki: *Faites savoir Votre Souverain que je suis prêt á entres dans ses Vues.* (G. P. VII. kötet 21. oldal). Ezt a nagykövet táviratilag Pétervárra jelentette, ahol minden okmányt előkészítettek és azokat küldönccel Berlinbe akarták küldeni. Ekkor a nagykövet március 28-án meglepetésszerűen jelenti, hogy német részről e kérdésben váratlanul nehézségek merültek fel. (G. P. VII. kötet 15. oldal.) A nehézségek úgy keletkeztek, hogy a német külügyi hivatal alantas tisztviselői, akiket Bismarck sohasem avatott bele mélyebben a terveibe, a szó szoros értelmében összeroffentek, hogy megbuktassák Bismarcknak talán legügyesebb művét és felhasználták e célból Caprivanak és az új külügyi államtitkárnak, Marschalnak, külpolitikai kérdésekben való tájékozatlanságát,

Ezek az alantas tisztviselők névszerint a következők voltak: Gróf Berchem alállamtitkár, Holstein és Raschdau külügyi tanácsosok. Közöttük úglátszik Raschdau mellett Holstein játszotta a főszerepet, aki igen félt attól, hogy Bismarck visszakérül a kancellári székbe, mert rejtett utakon közreműködött ő is Bismarck eltávolításán és azért Bismarck művét is mindenáron el akarta gáncsolni. *Ez a három ember teljesen félreértve Bismarck gondolatvilágát, azt gondolta, hogy a Rückversicherungsvertrag a hármasszövetség szellemével ellentétben van és ez a szerződés a német politika becsületére árnyékot vet Továbbá Bismarck egész szövetségi rendszerét túl bonyolultnak tartották és azt hajtogatták, hogy egy olyan ügyes jongleur, mint Bismarck, a legkülönbözőbb golyókkal játszhatik; utódai azonban*

erre nem lesznek képesek és azért nem szabad megújítani a Rückversicherungsvertragot. Hogy ezt elérjék, II. Vilmost kellett leszerelni, akiről tudták, hogy meg akarja újítani a szerződést. E célból először Marschalt, az új külügyi államtitkárt szerelték le, aki kijelentette, hogy nem is fogadja el az új állást, ha megújítják a szerződést. Továbbá Pétervárról Berlinbe hívták Schweinitz tábornok német nagykövetet, akit szintén megdolgoztak és megnyertek. Azután pedig mind a hárman március 23-án Caprivinél közös jelentéstételre jelentek meg, ahol a szerződés megújítása ellen állást foglaltak. Végül március 25-én Berchem grófnak szakvéleményét nyújtották be Caprivinek, amelyben Berchem igen élesen állást foglal a szerződés felújítása ellen. Ezeknek a lépéseknek a hatása alatt Caprivi is ellene volt a szerződés megújításának és március 28-án Schweinitzzel megjelent II. Vilmos előtt, akinek előadta, hogy a szerződés megújítása nem tanácsos. Mikor II. Vilmos látta, hogy a pétervári nagykövet is ellene van a szerződés megújításának, ő is átnyergelt, kijelentvén, hogy ő ugyan igen sajnálja, de hát ha a dolog nem megy, akkor nem megy.

A szerződés meg nem újítása mutatja II. Vilmos kapkodó és könnyen befolyásolható természetét. Bismarckot elkergette „Weil er mir nicht gehorchen wollte“ Caprivi előtt pedig egy olyan kimondhatatlan fontos kérdésben, mint a „Rückversicherungsvertrag” déferai, pedig Caprivinek semmiféle fontos önálló szerepet nem szánt, mert tulajdonképpen ő maga akart a birodalmának kancellárja lenni.

Péterváron a szerződés meg nem újítása miatt az orosz külügyminiszter Giers, meg volt ijedve, mikor ezt neki március 31-én a német nagykövet tudtul adta és csak akkor nyugodott meg, mikor a nagykövet biztosította őt arról, hogy a szerződés fel nem újítása a valóságban az orosz-német viszonyban változást nem idézett elő.

Később azonban Giersnek mégis gondot okozhatott a szerződés fel nem újítása és azért május 14-én Schweinitz előtt kijelentette, hogy nagyon kellemetlen volna, ha június 18-a után a szerződésből semmi sem lenne. Sőt Giers annyira ment, hogy nem is akart szerződést, amennyiben neki elég volna egy levélváltás az uralkodók között és lemondott volna a Rückversicherungsvertrag titkos toldalékáról is, amely a tengerszorosok kérdéséről szól. (G. P. VIL 30.) VII. 18. V. 25.

VII. 356.) Ez az orosz előzékenység nagy hatással volt a német nagykövetre és egy magánlevélben, de hivatalosan és sürgősen ajánlotta Caprivanak, hogy az oroszokkal egyezzenek meg. (G. P. VII. 17., 20.)

A magánlevélben kéri Caprivit, hogy a cár kinyújtott kezét ne utasítsák vissza, miután a nagyon leszállított orosz igények miatt valami írásbeli megegyezés jöhetne létre, mely francia támadó háború esetén legalább az első hetekre biztosítaná az orosz semlegeséget. (G. P. VII. 20.) A hivatalos jelentésében pedig figyelmezteti a nagykövet a kancellárt, hogyha Oroszországgal bármilyen írásbeli megállapodáshoz jutnak, akkor az orosz kormány Franciaországhoz nem tudna közeledni, míg ha Németország visszautasítja az oroszokat, akkor ezek kénytelenek lesznek máshol keresni támaszt.

(G. P. VII. 17.)

A német nagykövet figyelmeztetései hiábavalók voltak, mert a Holstein-Kiderlen Wachter-Raschdau-féle triumvirátus a kancellárt olyképp befolyásolta, hogy II. Vilmos is visszautasította az orosz közeledést, amit június 4-én a német nagykövet Giers külügyminiszternek be is jelentett. Ez azonban dacára ennek, folyton azt hajtogatta, hogy mégis csak valami írásbeli megállapodást kellene kötni.

Ez a visszautasítás annál érthetlenebb, mert amikor 1891-ben a román király nem akarta megújítani a német-osztrák-magyar-román szerződést, akkor Kiderlen Wächter a román királyt azzal akarta megnyerni, hogy tudomásul adatta neki, hogyha a szerződést nem újítja meg, akkor a hármasszövetség a politikáját egy esetleges ellenséges Románia miatt meg kell, hogy változtassa és más barátokat kell, hogy keressen. (G. P. VII. 168.)

Hát mikor a 6 milliós Romániáról volt szó, akkor Kiderlen Wächter egy esetleges ellenséges Romániát figyelembe vesz, de nem gondolja meg azt, hogyha visszautasítja az orosz ajánlatot, akkor a 140 milliós orosz nemzet szintén kénytelen számításba venni egy esetleges ellenséges Németországot és magát biztosítani egy ilyen eshetőséggel szemben olyan módon, hogy más barátokat keressen. Ezen német okmányokat olvasván, az ember igazán nem tudja megérteni II. Vilmost, hogy ilyen átlagemberek előtt meghajolt, míg Bismarcktól éppen a legválságosabb pillanatban vált meg.

Az események az orosz szövetség visszautasítása után

aztán úgy folytak le, ahogy azt a pétérvári német nagykövet megjósolta, amennyiben Oroszország ajánlatának visszautasításában barátságtalan lépést látott Németország részéről és új barátok után nézett. Ezt annál könnyebben tehetette, mert 1890 július 1-én létrejött a szerződés Anglia és Németország között, amelyben a minden hájjal megkent angol diplomácia a Kiderlen-Holstein-féle együttest az újjá körül csavarta és Helgoland sziklaszigetét becserélte Zanzibárért és óriási kiterjedésű sok millió lakossal bíró országrészekért Kelet-Afrikában. *Természetesen az orosz diplomácia nem tudta elképzelni, hogy egy szikláért országokat adjanak oda és ezt a nagyon egyoldalú szerződést csak úgy magyarázta, hogy biztosan titkos megállapodások is történtek, melyek nagy előnyt biztosítanak Németországnak és azért tett ez olyan nagy engedményeket Angliának.* Ezt a gyanút megerősítette még az a tény is, hogy Anglia 1891 májusában a hármasszövetség felújítását nagy örömmel üdvözölte és hogy júliusban II. Vilmost Londonban nagy lelkesedéssel fogadták. *Így tehát Oroszországnak nem maradt más hátra, miután Anglia akkortájt oroszellenes volt, mint hogy engedjen a francia csábításoknak és már 1891 augusztus végén létrejön a francia-orosz megegyezés, amelyet 1892-ben a francia-orosz katonai konvenció követett. Ez nagy veszélyt jelentett az európai békére.*

A német okmányok azt mutatják, hogy az orosz félelem a németek ellen egészen alaptalan volt és a francia-orosz szövetség nem volt indokolt, mert csak a német vezető diplomácia hihetetlen naivsága kelthette azt a látszatot, hogy Oroszországot veszélyeztetik. Ezt persze akkoriban a felelős orosz államférfiak nem tudhatták.

A német történet tehát jogosan vetheti a szemére Bismarck utódainak, hogy nehezen érthető optimista viselkedésük segítségével elősegítették a francia-orosz közeledést és szövetséget, amelyet Bismarck 1871 óta nagy államművészetével meg tudott akadályozni. Ezen szemrehányás azonban semmi összefüggésben sincs a háborús bűnösség kérdésével, sőt ellenkezőleg, bizonyítja a német vezetők békés szándékait, mert hiszen az orosz közeledést nagyrészt azért utasították vissza, mert nem akartak emiatt Angliával feszült viszonyba kerülni; de a Monarchiát sem akarták elidegeníteni, mint ahogy ugyanazok az emberek 10 év múlva éppen megfordítva cselekedtek. Visszautasították az angol szövetségi ajánlatokat csak azért,

mert nem akartak emiatt Oroszországgal rossz viszonyba keveredni.

Hanem nagyon különös a sors iróniája: II. Vilmos azért távolította el Bismarckot, mert ez a felforgató elemek, a szociáldemokratákkal szemben az államhatalom egész tekintélyével akart fellépni, míg a császár nekik igazságos, jó uralkodójuk akart lenni. Azonban négy év sem múlt el és II. Vilmos már megtartotta híres beszédét, amelyben felhívja alattvalóit, hogy harcoljanak a vallásért, erkölcsért és rendért a felforgató elemek ellen. Ugyanakkor pedig a felfordulást előidéző elemek ellen még a fegyverhasználatól sem riadna vissza. Vajjon a friedrichsruhei magányában visszavonultan duzzogó szellem- » óriás mit szólhatott a hirtelen pálforduláshoz?

De II. Vilmos külügyi politikájával is nagyon hamar úgy járt, mint belpolitikai kísérletezéseivel. A Rückversicherungsvertrag lejáratánál alkalma lett volna Oroszországgal jó viszonyba kerülni, ezt azonban tanácsadóinak befolyása alatt elmulasztotta. De még négy esztendő sem múlt el és nagyon fontos változások történtek az európai politika porondján. Létrejött ugyanis az orosz-francia szövetség, amely Oroszország részére óriási jelentőséggel bírt és azért nagyon nagy okoknak kellett volna közrejátszani, hogy Oroszország felbontsa ezt a szövetséget. És mit látunk ennek dacára? Mikor II. Miklós cár az orosz trónra került, II. Vilmos egyszerre megint Oroszországhoz akar közeledni s az orosz cárnak olyan alázatoshangú leveleket írogat, hogy azoknak olvasásánál még ma is minden önérzetes német a szégyentől pirul.

Mikor II. Vilmos 1890 március 18-án a parancsnokló tábornokok előtt kijelentette, hogy Bismarckot elbocsátotta, akkor a távozás alkalmával Moltke tábornagy a lépcsőn lefelé menet, a következő nyilatkozatot tette: „Nagyon sajnálatos esemény; a fiatal úr még sok rejtélyt tart fenn számunkra.”

Az 1890-1918. évek története azt mutatja, hogy II. Vilmos nagyon sok rejtélyt tartogatott a német nemzet részére, amelyek közül az 1918 november 9-i rejtély talán a legnehezebben fejthető meg.

II. Vilmos személyével foglalkozván, a következő megállapítást kell, hogy tegyem. A német nemzet az 1918. évi forradalommal annyit veszített, hogy a kutató, az összeomlás okait keresvén, nem állhat meg II. Vilmos császár személye

előtt anélkül, hogy államférfiúi működését igen alapos kritika tárgyává ne tegye. Az igazság kedvéért azonban ki kell jelenteni, hogy a német politika egyes nagy hibáit II. Vilmos ellenzése dacára követte el. II. Vilmos politikai balfogásai azonban még nem adnak jogcímet arra, hogy magánéletét, családi vonatkozásait, a leggyalázatosabb módon és gyűlölettől elvakítva, hazugságokkal fűszerezve, a nagy nyilvánosság előtt szellőztessék, mint ahogy ezt az ismert német író, *Ludwig*, alias Cohn, a legújabb munkájában teszi. Az ilyen munkák, méregtől csöpögő pamfletek, melyek II. Vilmosról csak torzképet adnak, tehát nem felelnek meg a valóságnak. A *Frontbanner rot-weiss-gold* nem lehet büszke Ludwig tagtársra, mint ahogy nem büszkélkedhet azzal, hogy egyik nagygyűlésén dr. Deutsch, volt osztrák hadügyi államtitkárt vezérszónoknak szerepeltette. Ez t. i. egyik munkájában bevallotta, hogy mint a hadügyminisztériumhoz beosztott tiszt, a hivatalosan tudomására jutott intézkedéseket, amelyek felforgató elemek ellen szóltak, szociáldemokrata elvtársainak elárulta. Ezt azért voltam kénytelen megemlíteni, hogy mindenki lássa, hogy milyen légkörben született meg Ludwig munkája és akkor ez kellően lesz értékelve.

III. FEJEZET.

Az európai helyzet az orosz-francia szövetség létrejötte után a francia-angol entente megszületéséig.

Az orosz-francia szövetség létrejötte után az európai hatalmak két nagy csoportra tagozódtak és pedig a hármasszövetségre, mely védekező jelleggel bírt és az orosz-francia ententera, mely – legalább akkortájt – csak a franciák részéről tekintetett támadó jellegűnek. E két nagyhatalmi csoportosulás között lavírozott az angol világhatalom, amely nagyobb szárazföldi hadsereg híján, csak nagy hajóhadára támaszkodott és azért bármely pillanatban kész volt arra, hogy valamely szárazföldi hatalom hadseregét saját céljaira felhasználja, anélkül azonban, hogy ő maga a porondra kilépjen. Angliának ez az elszigeteltsége hozta magával 1892-1904 között, hogy Anglia egyszer az orosz-francia érdekeltséggel, máskor pedig Németországgal zördült össze, azonban ezekből az összecsapásokból háború már azért sem fejlődhetett, mert a szárazföldi hatalmak nem akarták Angliának kikaparni a tűzből.

Így 1893 nyarán kitör a konfliktus Sziám miatt Anglia és Franciaország között, éppen akkor, amikor II. Vilmos Angliában volt. Eulenburg herceg feljegyzései nagyon behatóan és kissé gúnyosan mutatják, hogy micsoda ijedelem volt Angliában a franciáknak Sziámhoz intézett ultimátuma miatt, míg a német aktagyűjtemény azt mutatja, hogy Anglia akkor Olaszországot és Németországot akarta mint „buffer states”-t Franciaországgal szemben kijátszani. (G. P. VIII. 125. oldal). Ha tehát a német birodalom valóban már évtizedekkel ezelőtt készült volna a leszámolásra, ez a pillanat nagyon alkalmas lett volna, mert Oroszország akkor még háborút viselni nem

tudott, míg Olaszország Tunisz és Tripolisz miatt minden bizonnyal Németország oldalán lett volna.

1894 februárjában az orosz-angol feszültség miatt Anglia azt a kérdést intézi Németországhoz, *hogy egy angol-orosz háború esetén a hármasszövetség Franciaországot „en échec” fogja-e tartani és hogy biztosítani fogja-e Angliát Franciaországgal szemben.* (G. P. IX. 130.)

Az akkori kancellár, Caprivi azonban kijelentette, hogy nem akar két fronton háborút a tengerszorosok kérdése miatt. (G. P. IX. 136.) *Vagyis ismét egy új alkalom lett volna arra, hogy a németek leszámoljanak Franciaországgal és ezt még sem tették.*

Milyen csodálatos dolog, hogy Poincaré úr előadásában ezekről az eseményekről nem akar megemlékezni.

1894-ben kitör a japán-kínai háború, mely Kína vereségével végződött, mikor a simonosekii békében, – melyet 1895 április 17-én írtak alá, – Japán Formosa szigetét és Port-Arthurt vette el Kínától. A fiatal japán nagyhatalom terjeszkedése ellen első-sorban Oroszország lépett fel, mert maga tartott igényt a port-arthuri jégmentes kikötőre; Németország először jóindulattal viseltetett Japán iránt úgy, hogy Moki követ a berlini operaház egyik Lohengrin előadásán megköszönte a németek lojális viselkedését. Amikor azonban a japán katonai párt a német tanácsokat – nagyzási hóbortjában – nem akarta elfogadni, Németország is fellépett Japán túlzó követelései ellen. (G. P. IX. 253.) és amikor Oroszország 1895 április 8-án azt ajánlotta, hogy közösen lépjenek fel Japán ellen, hogy az kínai szárazföldet annektálni ne tudjon, Németország is csatlakozott ezen lépéshez. (Franke: „Die Grossmächte in Ostasien von 1894 bis 1914” 73. oldal.) Mikor aztán a simonosekii béke aláírása után az angol-, orosz-, francia- és német követek tiltakoztak a béke ellen, akkor a német követet, báró Gutschmidet a többi követ előre toltva ezáltal az egész dolognak az lett a színe, mintha Németország lenne a tulajdonképeni mozgató, míg a többiek csak statiszták. A német követ, valószínűleg tiszta vérű porosz, imponálni akart és azért szajkó módra előadta a japán külügyminisztériumban a kapott utasítást, amely azonban csak az ő személyének szólt és amelyben arról is volt szó, hogyha Japán nem enged, akkor Németország kellő nyomtatékot is fog adni a követeléseihez. Hogy pedig a hatás még nagyobb legyen

írásbeli feljegyzéseket is hagyott vissza báró Gutschmid, hogy így a japánoknak írásban is megmaradjon erélyes fellépésének a nyoma. Természetes, hogy Japán kénytelen volt engedni a hatalmak nyomásának és ezért Németország egy sereg ellenséget szerzett magának a japán államférfiak között. Igaz ugyan, hogy Franke az előbb említett kitűnő munkájában azt állítja, hogy Németország ezen lépése nem hagyott mélyebb nyomot a japán közvéleményben és hogy a németek elleni gyűlölet csak a japán-angol szövetség megkötése után fejlődött ki angol ügynökök hazug agitációja folytán. Ha Franke nézete sok valószínűséggel bír is, bizonyos ellentétben van Hoffmann tábornoknak, az Ober-Ost híres vezérkari főnökének japáni tapasztalataival. Mikor tudniillik Hoffmann az orosz-japán háború idejében a japán oldalon mint katonai megbízott összegyűjtött Terouchi japán hadügyminiszterrel, ez a következőket mondta neki:

„Németország, Franciaország és Oroszország ultimátuma kényszerített bennünket arra, hogy Port Arthurt a kínaiaknak visszaadtuk. Hogy az oroszok ultimátumot küldtek, az érthető, mert ők maguk akarták Port-Arthurt és Dalnyt, a jégmentes kikötőt. Hogy Franciaország Oroszországot segítette, az is természetes, mert szövetséges volt. Azonban mi közük volt önöknek az egész dologhoz?”

(Hoffmann: „Der Krieg der versäumten Gelegenheiten.” 14. oldal.) Terouchi tábornok hadügyminiszter gúnyos kérdése azt mutatja, hogy Japán nagyon is megjegyezte magának Németország akkori fellépését és azt 1914 nyarán vissza is fizette. A nagy német aktagyűjtemény 1895 nyarán az angol politikának egy különleges lépéséről tesz említést. Tudniillik 1894-1895-ben Törökországban megkezdődött az örmény mészárlás, de egyúttal Kréta-szigetén és Macedóniában is fel-lángolt a nemzetiségek Törökország elleni harca s ezért az európai hatalmak reformokkal akartak segíteni a törökországi keresztényeken, amelyeknek azonban Törökország egy keleti nép minden ravaszágával ellent tudott állani. Ekkor villant meg lord Salisbury agyában az eszme, hogy Anglia ejtse el eddigi keleti politikáját és engedje meg az oroszoknak, hogy azok a tengerszorosokat megszállják. Ezt az eszmét Salisbury különösen Hatzfeld londoni német nagykövet előtt hajtogatta, (Gy. P. X. 41. old.) kifejtve előtte Törökország felosztásának tervét. Szerinte Oroszország megkaphatta volna Örményországot,

Olaszország Albániát, Tuniszt, Tripoliszt, a Monarchia Szalonikiig terjeszkedhetett volna. Franciaország megkapja Marokkót, Anglia pedig Egyiptomot. Ebből a tervből nem lett azonban semmi, mert II. Vilmos angliai tartózkodása alkalmával 1895 augusztus 5-én Salisburyval tárgyalt és Törökországot védelembe vette, azonkívül Oroszország is egyszerre nagy törökbarátnak mutatkozott, minden bizonnyal azért, mert Oroszország először kelet-ázsiai aspirációit akarta megvalósítani, miért is reája nézve a török kérdés hirtelen megoldása időszerűtlen volt. Ha azonban Salisbury terveit jobban szemügyre vesszük, kivehető belőlük, hogy ezen tervek keresztülvitelénél az érdekelt hatalmak egymással feltétlen háborúba keveredtek volna. Először a Monarchia került volna szembe a tengerszorosok miatt Oroszországgal, Tuniszt Olaszország csak francia-olasz háborúval szerezhette volna meg, míg Albánia miatt Olaszország és a Monarchia között lett volna elkerülhetetlen a háború, ami pedig a hármas szövetség bukásával egyértelmű. Vagyis Salisburynek az volt a terve, hogy összeveszítse a hatalmakat s ezáltal Egyiptomban könnyebben érezze magát, továbbá, hogy háttérből lesvén az eseményeket, a kellő pillanatban előállt volna saját számlájával. A minden hájjal megkent Salisburytól ki is telt ez a pokoli terv!

Az 1895-i esztendő hirtelen egy egész új politikai jelenség kialakulását mutatja, ez pedig az angol-német ellentét, amelyről még igazán komoly emberek is – nem szólván a demokrata Delbrückről – azt állítják, hogy a német hajóhad építésében leli magyarázatát. 1895-ben még szó sem volt a német hadiflotta építéséről és már olyan gyűlöletet látunk angol részről Németország ellen, amelyet el sem hisz az ember. Mi okozta ezt az angol gyűlöletet Németország ellen? Röviden kimondható: ez a gyűlölet abban lelte magyarázatát, hogy az angol ipart és kereskedelmet a német ipar és kereskedelem a világpiacon kezdte kiszorítani. A német ipar és kereskedelem nagymérvű fejlődése tudniillik a 90-es évek elején indult meg s olyan mértékben kezdte kiszorítani az angol cikkeket, hogy Anglia minden Németországból jövő iparcikkre „Made in Germany” felírást használt, gondolván, hogy emiatt német árut Angliában és a gyarmatokon vásárolni nem fognak.

A „Made in Germany” azonban a német kereskedelem előnyére szolgált, mert az elsőrangú német gyártmányok ki-

állották a versenyt és már az egész világon „Made in Germany” árút kerestek olyannyira, hogy már az angol árukra is „Made in Germany” megjelölést használtak. Hozzájárult még az angol gyűlölethez az is, hogy különböző angol szakemberek keresztül-kasul utazván Németországot, látták, hogy az új német gyártelepek mennyire elhagyják a hasonló angol vállalatokat; ezek aztán Angliában folyton izgatták a szakköröket azzal, hogy a német konkurrencia ellen valamit tenni kell. Így már 1895. júniusában Lord Curson a nála megjelent hajóstársaságok kiküldöttei előtt kijelentette, hogy a német versennyel szemben törvényes intézkedésekkel fognak védekezni. Rosebery Lord pedig így nyilatkozott:

„Bennünket egy rettenetes ellenfél szorít, mely rágcsál rajtunk úgy, ahogy azt a tenger a laza tengerparttal teszi. Németországra gondolok. Az egyesült királyság kereskedelme folyton csökken és amit veszít, azt túlnyomó részt Németország nyeri el”

A „Saturday Review” folyóiratban pedig 1895 augusztus 24-én a következő állt:

„Mi angolok eddig csak a kereskedelmi és forgalmi ellenlábasaikkal szemben viseltünk háborút, de a főriválisunk ma Németország és nem Franciaország. Németország elleni háború esetén abban a helyzetben lennénk, hogy sokat nyerjünk anélkül, hogy veszítenénk valamit.”

Ezek a dolgok akkor íródtak, mikor még a német hadiflotta építése tervbe sem volt véve.

Az angol-német kereskedelmi ellentét azonban csodálatosan nem itt Európában, hanem messze Délafrikában tört ki. Itt tudniillik holland parasztok, akik folytonos harcban állottak a kafferekkal és zulukkal, megalapították a transzváli és oranjei köztársaságot, amely államokban igen sok német telepedett meg és így a német tőke is erősen érdekelve volt. Ezek a csendes hollandi kivándorlók hosszú időn át békésen szánthatták volna földjeiket, ha a kegyetlen sors a földjükön aranyat és gyémántot nem hoz a napvilágra. Ettől a perctől kezdve meg volt peccsételve a sorsuk, mert az angol világhatalom kapzsi kezeivel a nemes érc után nyúlt. Ugyanazon világhatalom tette azt, melynek fia, Lord Byron, életével fizette meg a görög szimpátiákat, míg a világhatalom maga egy pár évre reá képes volt arra, hogy 200 görög hajót kobozzon el azért, mert egy Pacifico nevű portugál zsidónak, aki angol alattvaló volt, a

görög kormánynál pénzkövetelései voltak. *Ilyen hasonló, de talán még alávalóbb eszközökkel dolgozott a 400 milliós világhatalom a búrokkal szemben, akik asszonyostul, gyerekestül 300.000 embert számlálhattak.*

Anglia még 1884-ben keresztülvitte, hogy a délafrikai köztársaság nemzetközi szerződéseket csak Anglia jóváhagyásával köthet; így kötött 1885-ben Németországgal a délafrikai köztársaság kereskedelmi szerződést, amely után ez a kis ország fejlődésnek indult. 1895-ben azonban a Cap-gyarmat miniszterelnöke, Cecil Rhodes, anektálni akarta Transzvált és a Chartered Compagny hivatalnok Jameson, aki Cecil védenca volt. 1895 telén előkészületeket tett, hogy fegyveresen törjön be Transzválba. Ez ellen a Németbirodalom a legélesebben foglalt állást és 1895. december 28-án Marschall külügyi államtitkár az angol nagykövetnek a legkomolyabban tudomásul adta, hogy Németország követeli Transzvál függetlenségét az 1884-ki szerződés értelmében és a Cecil által tervezett változásokhoz a status quo-ban nem járulhat hozzá, mert ez a változás sérti Németország érdekeit. (G. P. XI. 16. oldal.)

Cecil és Jameson azonban az egész világot kész dolog elé akarták állítani és azért az utóbbi a Chartered Company 800 felfegyverkezett emberével december 30-án betört Transzválba, hogy azt erőszakkal elfoglalja. Az egész európai közvélemény, de különösen a német, felszisszent a *hallatlan gaztett miatt* és gróf Hatzfeld, a londoni német nagykövet, még aznap parancsot kapott, hogy azonnal kérdezze meg a külügyi hivatalban, hogy az angol kormány azonosítja-e magát a betöréssel és ha igen, akkor azonnal kérje útlevelét. (G. P. XI. 2590. sz.)

Az angol kormány erre megszeppent és ki is jelentette, hogy nem azonosítja magát Jamesonnal, amit valószínűleg csak azért tett, mert látta, hogy Németország nem hajlandó elismerni a fait accomplit. Mivel azonban a pretoriai német konzul azt jelentette, hogy Cecil Rhodes a betörés által előállott helyzetet ki akarja használni, a német kormány egy rendkívül éles jegyzéket adatott át Londonban, melyet azonban a külügyi hivatalban nem nyitottak fel, mert Salisbury vidéken tartózkodott. Időközben a helyzet megváltozott, mert január 2-án Krügersdorf mellett a búrok megverték Jamesont, aki erre kitűzte a fehér zászlót és megadta magát, mire a német nagykövet visszakövetelte a jegyzéket a külügyi hivaltaltól, miután a jegy-

zék a krügersdorfi kapitulációval tárgyalanná vált és azt felbontatlanul vissza is kapta. így a helyzet azonnal megnyűlt. Január 3-án azonban újból súlyosbodott, mert aznap küldte II. Vilmos híres táviratát Krüger elnökhöz, amelyben szerencsét kíván a búroknak, hogy saját erejükből legyőzték a támadókat. *A távirat elküldése mindenesetre helytelen volt, mert ezáltal felizgult az angol közvélemény, ha azonban figyelembe vesszük a Jameson-féle betörés gonoszságát és a felháborodott német közvéleményt, akkor II. Vilmos jogos felháborodása emberileg megérthető, habár uralkodók nem gondolkozhatnak úgy, mint közönséges hadlandók és tetteiket jól meg kell hogy fontolják.*

Egy azonban ebben a dologban még sem érthető meg. Tudniillik ha II. Vilmos elküldte a táviratot, akkor ő azért a felelősséget is vállalta és így nem lehet komolynak venni azon állítását, hogy ő ellenezte a táviratot és csak politikai tanácsadói szorították a távirat elküldésére.

Miután a Krüger-táviratról a nagy német aktagyűjtemény nem ad kellő felvilágosítást, Thieme, Hamann és Mayer foglalkoztak a Krüger-sürgöny előzményeivel és ma ez a kérdés körülbelül tisztázva van. Csodálatosképpen ezek a kutatások azt mutatják, hogy a dolog nem úgy van, ahogy azt II. Vilmos adja elő. Mayer kimutatja az „Archiv für Politik und Geschichte” 1924. június-júliusi számában, hogy II. Vilmos január másodikán este magához hívatta Radolin herceg konstantinápolyi nagykövetet, akinek egy Krüger elnöknek szóló táviratot olvasott fel, amely miatt Hohenlohe kancellár beadta a lemondását, nem akarván a táviratért vállalni a felelősséget. Thieme pedig az „Europäische Gespräche” 1924 május-júniusi számában nyilvánosságra hozza Marschall külügyi államtitkár feljegyzéseit, amelyek szerint január 3-án, délelőtt 10 órakor tanácskozás folyt a császár, a birodalmi kancellár, Marschall, továbbá Hollmann, Knorr és Senden admirálisok között. Ezen a tanácskozáson a császár különleges, lehetetlen terveket hangoztatott, így protektorátust Transzvál felett, a tengerészeti gyalogság mozgósítását, csapatok szállítását Transzválba és így tovább. A politikusok lebeszéltek a császárt e veszélyes tervekről, mire hosszabb vita fejlődött ki és szünetközben a gyarmati osztály vezetője, dr. Kayser, Marschallnak azt ajánlotta, hogy nagyobb baj megakadályozása végett a császár elégedjen meg egy Krüger elnöknek szóló üdvözlő-távirattal. Ő mindjárt meg is

fogalmazta és írta a sürgönyt, melyet Marschall elfogadott és a császárnak is elfogadásra ajánlott. A császár elfogadta a táviratot, mire ez továbbítva lett. Mayer azonkívül elmondja az előbb említett „Archiv für Politik und Geschichte” idézett számában, hogy Radolin herceg 3-án, délelőtt 11 órakor hosszabb ideig beszélgetett Hohenlohe kancellárral a kancellári kertben és a beszélgetés után azt mondta a reá várakozó Mesmern-Saldern századosnak: „Hála Istennek, a császár engedett, a Krügerhez szóló táviratot másképp fogalmazták; ezért a kancellár vállalja a felelősséget és visszavonta a lemondását.” Azonban Radolin herceg hozzátette, hogy a távirat az új enyhébb formában is elég nagy zajt fog okozni a világban. Thieme végül aztán azt is kisüti, miszerint úgy látszik, hogy Knorr admirális a császárt még erről a táviratról is lebeszélte és ehhez II. Vilmos hozzá is járult, azonban a távirat már akkorára elment. *Most akár úgy volt a dolog, hogy II Vilmos akart egy táviratot elküldeni, amelyért Hohenlohe kancellár nem akarta a felelősséget vállalni, vagy II. Vilmos Marschall táviratát fogadta el, mindkét esetben komolyabb következményű lépésektől tartották vissza II. Vilmost a tanácsadói és nem áll az az állítása, hogy ő ebben az esetben a tanácsadónak volt az áldozata.*

Ezzel a kérdéssel azért foglalkoztam hosszasan, hogy bemutassam, milyen komplikált volt ebben az esetben is II. Vilmos egész lelkivilága.

Németország erélyes fellépése 1895-1896-ban megmentette a birokot és Németország még későbbben sem volt hajlandó feláldozni őket, sőt Marschall 1896 február 13-án kijelenti, hogy Németország követeli a délafrikai köztársaságok fenntartását és azért éles ellentétben áll mindazokkal a törekvésekkel szemben, amelyek a délafrikai államok függetlenségét veszélyeztetik. Ha pedig ezek a törekvések eredményt érnének el, akkor ez súlyosan sértené a német érdekeket.

Habár a német fellépés nagyon bántotta az angol közvéleményt, a hivatalos angol diplomácia sokkal számítóbbr volt, semminthogy ezt érezte volna Németországgal, sőt ellenkezőleg, mikor 1896 március 1-én a túlnyomórészt csak csontbuzogányokkal és lándzsákkal felfegyverkezett abessziniiai Adua mellett teljesen tönkreverték Barotieri 40.000 olaszát annak dacára, hogy ezek ismétlő puskákkal és ágyúkkal voltak felszerelve, az angolok II. Vilmos közbenjárására elhatározták

a dongolai expedíciót, hogy az olaszokon segítsenek. Ebből az expedícióból azután Kitchener lordnak a híres Mahdi elleni hadjárata fejlődött ki, amely a Mahdi birodalmának a pusztulásával végződött.

1898-ban az omdurmani győzelem után hirtelen nagyon komoly háborús veszedelem fenyegetett Franciaország és Anglia között. Tudniillik Nyugat-Afrikából Marchand francia őrnagy vezetése alatt egy francia expedíció vonult keresztül egész Közép-Afrikán és Fasodában, Sudánban kitűzte a francia lobogót, mire az északról jövő Kitchener megfenyegette Marchandot, hogy erőszakkal távolítja el a zászlót, mire Marchand valóban elvonult. Ebből az incidensből olyan válság keletkezett, hogy az angol hadihajók már gőz alatt voltak, hogy meginduljanak a francia partok ellen, azonban a francia politika, amely már akkor angol-francia közeledés lehetőségére gondolt, takerodót fűjt és így a háborús veszedelem elmúlt, ahogy ezt egyes politikai írók állítják.

Pedig ez a felfogás egész hamis, mert a fasodai incidens alkalmával Franciaország háborút akart és segítséget is kért oroszországi szövetségésétől. Azonban Oroszország akkor nem volt még felkészülve háborúra és azért Witte és az orosz külügyminiszter Lembsdorf gróf, Franciaországnak azt ajánlották, hogy engedjen. Hogy pedig milyen legenda az az állítás, hogy Del cassé annakidején azért engedett, mert tervbe vette az Angliával való megegyezést, látható abból, hogy az elintéztett konfliktus után Pétervárott termett, ahol azon tanácskozott, hogy miként lehet majd a jövőben Angliát sakkban tartani. Továbbra pedig azt követelte az oroszoktól, hogy a legsürgősebben építsék ki az Orenburg-Taschkenti vasutat, hogy Oroszország adott esetben fenyegethesse Judsát (Witte Erinnerung. Német kiadás 232 oldal). Azt hiszem nem is kell bizonyíték arra nézve, hogyha Delcassé a fasodai incidens elintézése alkalmával azt tartotta volna a szeme előtt, hogy Angliával a közeljövőben megegyezzen, akkor nem viselkedett volna Péterváron úgy, ahogy ezt a valóságban megtette.

A fasodai incidens az angolok szeme elé tárta azt, hogy Anglia egyedül áll a világon, most tehát az angol politika gondolkodni kezdett azon, hogy valamely szárazföldi hatalomhoz közeledjék és azért *1898-1901 között Anglia többször közeledett Németországhoz, sőt valóságos szövetségi ajánlatokat is tett.* Hogy

pedig Anglia miért éppen Németországhoz akart közeledni, az avval magyarázható, hogy a német-angol közeledéssel meg akarta akadályozni a német hadiflotta építését, amelynek érdekében 1898-ban kezdődött meg a nagymérvű agitáció Németországban. *Anglia tudniillik sohasem akarta elismerni a tengerek szabadságát, sőt 1874-ben Bruxelles-ben a leghatározottabban visszautasította azt, hogy szóba hozzák a tengerek szabadságát háború esetén, mert Anglia abban látta a leghatalmasabb eszközét, hogy nem ismervén el háború esetén a tengeren a magántulajdon sérthetetlenségét, szabadon kalózkodhatott és ellenfelének egész kereskedelmét megsemmisíthette úgy, ahogy azt leghíresebb tengerészei már évszázadok előtt tették, akik nem is voltak mások, mint közönséges kalózok.*

Miután a német kereskedelmi hajóhad folyton növekedett, az angolok pedig háború esetén nem akarták elismerni a tengeren a magántulajdon sérthetetlenségét, a németek az 1896-iki búr események hatása alatt egész logikusan azt kezdték hajtogatni, hogy a német kereskedelmi flottát hadihajókkal kell védeni, mert másképp háború esetén a német kereskedelmi flotta elvesztése a német kereskedelemnek és iparnak pótolhatatlan károkat okozna. Evvel a flotta építéssel Németország egyáltalán nem akarta fenyegetni Angliát, az angolok azonban rettenetesen elleneztek a német hadiflotta kiépítését, mert még a sokkal kisebb német flotta felépítése után is már bizonyos veszéllyel járt volna a kalózkodás, de az angol kereskedelem is szenvedett volna a német hadihajóktól. Ezért akart tehát Anglia közeledni Németországhoz, de meg azért is, mert a búrokat be akarták kebelezni, akik fölött azonban egyelőre Németország örködött. *Ezekben a sorsdöntő órákban mutatkozik az angol diplomácia egész államművészete, míg a német diplomácia az élén II. Vilmostal, sohasem tudja, hogy tulajdonképpen mit akar.* Ez jól látható abból, hogy az angol diplomácia valóban kivonta a német védelem alól a búrokat annak dacára, hogy óriási német gazdasági érdekek fűződtek a búrok függetlenségéhez.

1898 márciusában kezdődtek meg angol részről az első közeledések Németországhoz, mikor 25-én Balfour lord Alfred Rotschild házában nagy titokban találkozott Hatzfeld gróf londoni német nagykövettel és vele másfél óráig beszélvén, a német-angol közeledés lehetőségét hozta szóba. *Egypár napra rá pedig Chamberlain, az angol kabinet legértékesebb tagja, a*

német nagykövet előtt nyíltan kijelentette, hogy Anglia az elszigeteltség politikáját többé nem űzheti és azért meg akarja oldani a német-angol gyarmati ellentéteket és Németországgal kötelező megállapodásokat akarván kötni, mivel Nyugat-Afrikában Franciaországgal vannak súrlódásai, míg Kelet-Azsiában az angol-orosz ellentét kiélekedése kísért.

Ezen első közeledési kísérletek után még több kísérlet is történt, de a leghíresebb Chamberlainnek 1898 május 13-i beszéde volt, amelyben a legélesebben kikelt azok ellen, akik az angol-francia-orosz közeledésnek a hívei, azt mondván az oroszokról, hogy azok Ígérek valamit, tie aztán 14 nap múlva ígéretüket megszegték, ennél fogva, ha valaki az ördöggel egy tából akar levest enni, akkor hosszúnyelű kanalat használjon. Ezen beszéd után pedig június 2-án Salisbury lord maga is úgy nyilatkozott gróf Hatzfeld előtt, hogy ő is azonosítja magát Chamberlain gondolatmenetével és helyesli a Németországhoz való közeledést, de ő jobbnak tartaná, hogy formai szerződést csak akkor kötnének, ha veszély következne be. Erre aztán a német nagykövet jelenti a kormányának, hogy nemcsak az angol kabinet összes tagjai vannak Chamberlain mellett, hanem még az ellenzék vezérei is.

Egy ideig e kérdésben csend volt, mikor 1898 december 8-án Chamberlain wakefieldi beszédében kijelentette, hogy Németország veszélyes konkurens Anglia részére, azonban ő szívesen szívesen saját földjei előtt, ha emiatt ellenséges álláspontra helyezkednének, a német barátok pedig ne féljenek attól, hogy az angolok részére majd ők fogják a gesztenyét a tűzből kikaparni. Becsületesebb eszmecsere keretében meg lehet állapítani azokat a kérdéseket, amelyek mind a két fél érdekeit érintik és amelyekben meg lehetne és meg kellene egyezni még szövetség nélkül is.

Igazán érthetetlen az, ahogyan ezekkel a komoly angol közeledési kísérletekkel szemben úgy a német külügyi hivatal, mint a német császár viselkedett, mely érthetetlen viselkedés kiinduló pontja volt Németország katasztrófájának is. Így a német aktagyűjtemény mutatja, hogy az akkori külügyi államtitkár, Bülow, Hatzfeld gróf végtelenül fontos jelentéseit nem is vette komolyan és azzal az igen gyenge érveléssel hozakodott elő, hogy Angliával nem lehet szerződést kötni, miután azt a parlament nem fogja ratifikálni. Hiába jelentette Hatzfeld, hogy Chamberlain kinyilatkozta előtte, hogy biztosan keresztülviszi a szerző-

dést a parlamentben, Bülow az oroszoktól való félelemből mégsem mert közeledni Angliához, mert attól félt, hogy abban az esetben, ha az angol parlament nem ratifikálja az angol-német szerződést, Németország kompromitálva lesz Oroszország előtt is. Úgy látszik a máskülönben éles felfogású Bülowot ezekben a pillanatokban elhagyta a jó angyala, mert hiszen tudhatta volna azt, hogyha az angol parlament nem ratifikálja az angol-német szerződést, akkor ez Chamberlain és az egész angol kormány bukását jelentette volna s azért Chamberlain sohasem kezdett volna olyan akciót, ha nem lett volna biztos emberei támogatásában.

Még csodálatosabb azonban az, hogy Bülow 1898 áprilisában nagykövetének azt a tanácsot adja, *hogy nem kell beugrani Angliának, mert Anglia nem térhet ki a létért való harc elől és ebben a harcban -csak Németország lehet a szövetségese, tehát Anglia először ábránduljon ki abból a tévhitéből, hogy ő magának megválaszthatja a szövetségeseit.* Később pedig, mikor angol részről sürgették a tárgyalások megkezdését, a nagykövetnek szóló instrukciókban direkt gúnyolja az angolokat. Ha Bülowot és munkatársait még idejében hidegre teszik, biztosan nem folyt volna annyi vér hiába a világháborúban.

A német császár az angolok közeledésével szemben még lehetetlenebbül viselkedett mint államférfiai. így az angol ajánlatokat bejelenti május 30-i levelében az orosz cárnak és élénk fantáziájával még olyan dolgokat is tesz hozzájuk, amelyekről az angolok nem is beszéltek és aztán nagyhangúan kérdezi az orosz cárt: „*hát te mit ajánlasz ezzel szemben nekem?*” Mire az orosz cár ütőkártya gyanánt június 3-i levelében azt válaszolta, hogy Anglia egynéhány hónappal azelőtt neki is nagy ajánlatokat tett, – ami persze nem volt igaz.

Az első angol közeledések idejében jött létre Anglia és Németország között a portugál birtokok kérdésében kötött szerződés, Portugália ezidőtájt súlyos anyagi zavarokkal küzdött; a portugál megbízottak Londonban és Berlinben is megvételle ajánlották a portugál gyarmatokat és ez a szerződés arra az esetre szólt, ha Portugália kénytelen volna birtokait eladni. *Ez a szerződés egész meztelenségében mutatja a német politika következetlenségét.* így Németország még 1896-1897-ben a legélesebben ellenezte a búrországi angol terveket, sőt a híres Krüger-távirat is megszületett, amely annyira elmérgesítette

az angol-német viszonyt, de öt évre reá egy teljesen problematikus szerződésben ugyanaz a diplomácia átengedi Lorenzo Marquest Angliának azért, hogy megkapja a nyugat-afrikai portugál birtokokat és ezáltal tulajdonképpen cserbenhagyta a búrokat és transzváli érdekeit is. *A sors iróniája pedig, hogy Smuts búr generális volt az, aki aztán a világháborúban angol csapatok élén elfoglalta a német gyarmatokat és aki a versaillesi békekonferencián olyan nagy szerepet játszott.*

A német politika ingadozása az első angol közeledési kísérletek alkalmával arra készíti Angliát, hogy válaszul 1899-ben megkötí Portugáliával az úgynevezett windsori egyezményt, amelyben Anglia és Portugália egymásnak biztosítják az afrikai gyarmatokat. *Anglia 6 hónappal azután, hogy megkötötte Németországgal a portugál birtokokat felosztó szerződést, ugyanazzal a Portugáliával olyan szerződést köt, amelyben garantálja a portugál gyarmatokat. Kétszínűbb viselkedést, mint ezt, talán a világtörténelem alig ismer és teljesen igaz van Kantnak, a königsbergi nagy gondolkodónak, aki az angolokról így nyilatkozott: JVa az angol nemzetet mint népet tekintjük, akkor ez a legértékesebb embertömeg, ha az egymáshoz való viszonyát vesszük figyelembe, mint állam azonban a többi állammal szemben a legromlottabb, legerőszakosabb, legjobban uralkodni vágyó és a többi államok között ez idézi elő leginkább a háborút*

Az 1898. év az európai nemzetek történetében egy új meglepő jelenséget vetett a felszínre, amelyre a világ pacifistái nagyon büszkék voltak. Ez pedig az volt, hogy maga egy nagyhatalom vette a kezébe a pacifisták eddigi sokak által csak rajongásnak és utópiának minősített programját az örökös világbékéről és az általános leszerelésről.

1898 augusztus 28-án gróf Muravjev orosz külügyminiszter egy körjegyzékben felhívta az összes hatalmak figyelmét, hogy nemzetközi megbeszélések alapján találjanak módot arra, hogy az összes nemzetek az állandó és igazi békének a jótéteményét élvezzék és hogy a fegyverkezéseknek gátat vessenek. 1899. január 11-i körjegyzékében pedig újból leszögezi azt, hogy meg kell akadályozni úgy a szárazföldön, mint a tengeren a további fegyverkezést és tanakodni kell afelett, hogy milyen módon lehetne békés eszközökkel megoldani a nemzetek közötti ellentéteket.

E két jegyzék megjelenése után a világ pacifistái ujjong-

tak, mert ideális és fennkölt terveik keresztülvitelét remélték és ő tőlük kapta II. Miklós orosz cár, a békecár melléknevet. *Ma az okmányok kellő ismerete után, – azt hiszem, – az akkori pacifisták elszégyelnék magukat amiatt, hogy milyen naivul hittek a világ legravaszabb diplomáciájának, mert ezek az okmányok mutatják, hogy a megindult orosz békemozgalom nem volt más, mint az emberiség legmagasztosabb törekvéseivel való legocsmányabb visszaélés azért, mert ezek a magasztos célok akkortájt az orosz diplomácia rejtett céljainak palástolására szolgáltak.* Így Bogissevics volt berlini szerb követségi megbízott „Kriegsursachen” című -könyvének 11. oldalán a következőt mondja:

„Hogy Oroszország először a keletázsiai kérdést megoldhassa és erre időt nyerjen, gróf Muravjev II. Miklós utján az első hágai békekonferencián teszi meg a javaslatát”, de Bogissevics mindjárt hozzá is fűzi: „. . . Fel kell vetni a kérdést, hogy miért teszi ezt a lépést éppen Oroszország, mely állam az összes nagyhatalmak között a legtevékenyebb hóditó politikát űzi”.

Bogissevics erre kielégítő választ adni nem tudott, a legújabb kutatások azonban erre is kielégítő választ adnak. Így a német nagy okmánygyűjteményből kivehető az, *hogy az orosz leszerelési ajánlat azért történt meg, mert az akkori, teljhatalmú orosz miniszter, Witte, egy orosz-német-francia szárazföldi szövetséget akart nyélbeütni Anglia ellen, miáltal a szárazföldi hadseregek további fejlesztésére nem lett volna szükség, a megmaradó pénzüsszegekből pedig egy hatalmas flottát akart építeni Anglia ellen.*

Witte miniszter emlékiratai még jobban megvilágítják az orosz békelépés hátterét és itt az a banális dolog tűnik ki, *hogy 1898-ban Oroszország pénz nélkül állott, ugyanakkor pedig a Monarchia a visszamaradt tüzérségét nagyobb mértékben akarta fejleszteni, amire Oroszország akkor nem volt képes és azért akarta a Monarchia hadseregének a fejlesztését a leszerelési konferenciával megakadályozni.* (Witte emlékiratai, 83. oldal, francia kiadás.)

Ha tehát figyelembe vesszük a leszerelési konferencia létrejöttének titkos rugóit, az első hágai békekonferencia nem is végződhetett másképp, mint ahogy végződött, vagyis minden eredmény nélkül. *Miután ellenségeink az első hágai konferencia eredménytelenségét a központi hatalmak háborús akaratának tulajdonítják, azért a konferenciával részletesebben foglalkozom annál is inkább, mert az entente részéről rengeteget hazudoztak*

össze az első hágai békekonferenciával kapcsolatban és az összes a központi hatalmak ellen írt publikációk, így dr. Grelling „J'accuse”-e, az első békekonferenciáról tudatos valótlanságokat tartalmaznak.

Mindjárt a hágai békekonferencia összeállításánál észre vehette minden elfogulatlan ember, akit nem vakított el a pacifizmus, hogy ott valami huncutság készül, legalább is az orosz indítványok arra engedtek következtetni. Ezek az indítványok pedig így szólottak: 1. Öt év lefolyása alatt az anyaország jelenlegi békelétszáma nem emelhető. 2. Ha lehetséges volna, akkor ez időszak alatt a szárazföldi hadseregek békelétszámát számokban kellene megállapítani, természetesen a f yarmati csapatokat kivéve. 3. A hadsereg kiadások öt év alatt nem emelhetők.

Ezek voltak azok a híres orosz ajánlatok, amelyeket valamennyi ententepublikáció tudatosan elferdít, különösen azáltal, hogy kihagyják a gyarmati csapatokról szóló részt, pedig a tulajdonképpeni csalás ebben rejlik.

Miután az ott levő katonai megbízottak nem estek a fejük lágyára, az oroszokat megkérdezték, hogy mit értenek ők gyarmati csapatok alatt, mire ezek azt válaszolták, hogy az ázsiai csapataikat. Aki pedig ismeri az orosz csapatok elosztását Ázsiában, tudja azt is, hogy a központi hatalmak abban az esetben, ha elfogadják ezt az ajánlatot, nagy hátrányba kerülnek, mert a saját hadseregük nem fejlődhetik, míg az orosz hadsereg óriási gyarmati csapatokkal rendelkezvén, amelyek elszállítása az európai harctérre csak idő kérdése volt, nyugodtan tovább fejlődött volna.

Ennek megfelelőleg azután az orosz javaslatot 1899 június 26-án az összes államok delegátusai Oroszország szavazatával szemben, leszavazták. A szavazás előtt a német katonai megbízott, Gross ezredes, egy beszédben megindokolta elutasító álláspontját és ezt a beszédét rója fel az entente Németországnak, de ugyanakkor elhallgatják azt, hogy mindjárt a német megbízott beszédje után Monnier francia tábornok szintén felszólalt és kijelentette, *hogy neki német kollegája beszédjéhez semmi hozzátenni valója nincs, mert ő is ugyanazt vallja.*

Milyen szegénységi bizonyítványt állít ki magának Poincaré úr az igazmondásáról, mikor a már többször említett előadásában az első békekonferenciáról így nyilatkozik:

„Gondoljanak csak vissza az 1899. május 18-án megnyílt hágai konferenciára és gondoljanak vissza azokra a hosszú és eredménytelen fáradozásokra, amelyeket kiváló barátom, Leon Bourgeois, az orosz megbízottal karöltve, kifejtett, hogy a fegyverkezési örületet csökkentsék. Gondoljanak vissza Németország legyőzhetetlen ellentállására és akkor adják meg, ha van bátorságuk, II. Vilmosnak az amnesztiát, vagy pedig merjék még akkor is elátkozni II. Miklóst.”

Poincarének színházi pózban kiejtett szavaihoz csak az a szerény kérdés fűzhető, hogyha az ő kiváló barátja, Bourgeois, olyan nagy harcot folytatott a leszerelés mellett, mégis mikép történhetett meg, hogy Monnier tábornok mindenben helyeselt Gross német megbízottnak, dacára annak, hogy Bourgeois volt a francia delegációnak a vezetője, akire Monniernek is hallgatni kellett. Vagy talán Monnier tábornok látta, hogy Bourgeois erőlködése nem valódi meggyőződésből fakad? *Ami pedig az orosz delegátus heroikus küzdelmét illeti, erre vonatkozólag idézem magát Wittét, aki az orosz-japán háborúval kapcsolatosan az első hágai konferenciáról így nyilatkozik: „Mindenesetre mi magunk mutattuk meg azt, hogy a sok szóbeszédünk a békéről, a leszerelésről nem volt más, mint üres frázis.”*

Aki pedig még az elmondottak után sem akarja elhinni, hogy milyen csalás volt az első hágai békekonferencia, az megtudhatja még azt is, hogy ugyanakkor, mikor Hágában állítólag azon fáradoztak, hogy az emberiségnek az ötök békét biztosítsák, Anglia az utolsó előkészületeket tette meg arra, hogy megfosszon országától és szabadságától 200.000 búr parasztot. Ezeknek nem volt más hibájuk, mint az, hogy a kiszámíthatatlan sors folytán a rajongásig szeretett hazájukban, amelyet lépésről-lépésre hódítottak meg a civilizáció részére afrikai emberevők és vadak lábai alól, aranyat és gyémántot fedeztek fel, mely természeti kincsek az éhes angol világuralom figyelmét magukra vonták.

Az angol-búr háború volt a világtörténelem legriszkosabb háborúja és az angol nemzet örökös szegényfoltja fog maradni, akár hogy is erőlködnek az angolok, hogy a szegény bélyegét magukról lemassák. De ugyanez a háború egyúttal mutatja a német államférfiak hihetetlen rendszertelenségét és tehetetlenségét is.

1896-ban Németország fellépése mentette meg a búrokat. Az akkori német kormány állásfoglalása az egész német

nemzet ujjongása között történt meg, ami annál érthetőbb volt, mert hiszen a transzváli köztársaságokban óriási német gazdasági érdekekről is volt szó. Természetesen annál kínosabban érintette a német közvéleményt, mikor Anglia úgy viselkedett a búrokkal szemben, hogy ebből látható volt, miszerint a német kormány megváltoztatta eddigi politikáját és a búrokat feláldozta. Ez a pálfordulás azért történt meg, mert Bülow a teljesen problematikus angolai szerződés miatt cserbenhagyta a búrokat.

Természetes, hogy a német nemzet nem követte Bülowot a megváltozott politikájában, hanem az angol-búr háború kitörése után nagy lelkesedéssel fogta pártját a búroknak.

Emiatt sokan, különösen a demokrata világnézet táborában levők, az akkori német nemzetieket és az alldeutschokat, bolondoknak minősítették; sőt maga II. Vilmos is úgy nyilatkozott róluk, hogy nincs eszük. Ez nagyon súlyos tévedés volt, mert az alldeutschok éppen ellenkezőleg önmagukhoz hűek maradtak és logikusan követték az 1896-i német politikát. Míg ellenkezőleg a német kormányférfiak és Vilmos császár voltak azok, akik indokolatlanul megváltoztatták politikájukat, ami kisebb hiba lett volna azzal szemben, hogy az új politikai irányt is a legközelebbi idő múlva éppen ellenkező irányban változtatták meg: Ezáltal ez a politika egymást kizáró célok után tört, ami nem vonhatott maga után mást, mint a legcsúfosabb felszülést.

Igazán bámulatos, hogy a német diplomácia ezekben az években a fejtelenség terén mit művel. Így 1899 november hónapjában az egész német nemzet szenvedélyes tiltakozása dacára II. Vilmos, a császárné és Bülow kancellár Angliába utaztak, ahol az angolok nagy szívésséggel fogadták őket. Ott a windsori ünnepségek alkalmával világtörténeti események fejlődhetek volna ki, ha Bülow egyáltalában tudta volna, hogy mit akar. *Windsorban tudniillik Chamberlain úgy Bülownak, mint a német császárnak az angol-német viszonyról beszélt és oda konkludált ki, hogy Anglia, Németország és az Unió között szövetség jöjjön létre.* Ennek a nagy koncepciójú angolnak a logikája alól Bülow sem tudta magát kivonni és azért megkérte őt, hogy az angol, amerikai és német szorosabb viszonyról a nagy nyilvánosság előtt nyilatkozzon, ahogy ez látható Chamberlainnek 1899 december 1-i, Eckardstein báró londoni német követségi tanácsoshoz írt leveléből. Erre a felszólításra

tartotta aztán Chamberlain november 30-án a híres leicesteri beszédét, amelyben hallgatóinak nagy helyeslése között kijelentette, *hogy Angliának nincsenek olyan érdekei, amelyek Németországgal ellentétben volnának és hogy a politikai helyzet nagyon javult, mert Anglia és a nagy német birodalom között a közös érdekekre való tekintettel szövetség, vagy megegyezés készül. Ugyanakkor pedig a legélesebben kikelt Franciaország ellen, azt mondván a franciáknak, hogy csak piszkálódjanak továbbra is, vegyék azonban tudomásul azt, hogy butábbak nem is lehetnek, mert ez az & erejüket meghaladja.*

Ez a szenzációs beszéd nem volt más, mint a legnyíltabb felszólítás Németországhoz, hogy Angliával kössön szövetséget. Ennek dacára Bülow a visszatérése után Eckardstein bárót bizalmas rendeletben felszólítja arra, hogy világosítsa fel Chamberlaint, miszerint a szövetségi ajánlatot nem fogadhatja el, mert a német közvélemény ellene van az angol együttműködésnek. Már pedig neki számolni kell a német közvélemény felfogásával is, vagyis Bülow válasza udvarias visszautasítás volt. Mi történt Bülowval, hogy Chamberlainnek ezt az érthetetlen választ adta? A búr háborúval kapcsolatban és az angol vereségek hatása alatt tudniillik az egész német közvélemény az angol szövetségi ajánlatot arcuclsapásnak minősítette, de nemcsak az alldeutschok dühöngtek emiatt, *hanem a liberálisok és demokraták is élesen ellene voltak az angol szövetségnek annak dacára, hogy ma erre már nem akarnak visszaemlékezni és az akkori hibákért minden felelősséget az alldeutschokra akarnak hárítani.* E német közvéleménytől való félelmében hátrált meg Bülow és fújt takarodót az angolokkal szemben. Ha azonban alaposan megvizsgáljuk Bülow közvélemény előtti visszavonulását, bizonyos érthetetlen tényekkel állunk szemben. *Ilyen érthetetlen tény az, hogy mikor a búr háború kitörése előtt az alldeutschok annyira ellenezték a búrok cserbenhagyását, vagy mikor 1899 novemberében az alldeutsch-közvélemény a legélesebben és a legszenvedélyesebben támadta a német császár angliai utazását, akkor Bülow egyáltalában nem törődött a német közvéleménnyel; vagy talán a közvélemény előtte csak akkor lett becses, mikor a liberális kürtök is a riadót fújták Anglia ellen?* Akárhogy is volt a dolog, Bülow viselkedéséből hiányzott minden logika, mert ha már arra az elhatározásra jutott, hogy feláldozza a búrokat és a német délafrikai érdekeket

akkor a legelemibb logika is azt követelte volna tőle, hogy ezért az áldozatért kellő ellenértéket keressen. Ez pedig meg volt Chamberlain szövetségi ajánlatában, mert Németországnak ez a szövetség olyan beláthatatlan előnyöket nyújtott volna, amelyekhez képest a búrérdekek számításba sem jöhettek. De hogy aztán Bülow a legkritikusabb pillanatban egyszerre a közvéleményre való hivatkozással, amely közvéleményre úgyszem adott máskor semmit, ilyen kimondhatatlan horderejű alkalmat elmulasztott, elérte azt, hogy teljesen hiábavalóan feláldozta a délafrikai német érdekeket. Ugyanakkor pedig az angoloknál a visszautasított ajánlat miatt komolytalan emberré zsugorodott össze, akivel nem is érdemes komoly eszmecsere-t folytatni. Ennek megfelelőleg aztán Chamberlain Eckardstein-nak 1899. december 26-án írt levelében megjegyzi, hogy már minden jól ment és Salisbury lord is ugyanolyan nézetten volt a jövőben kifejlődő angol-német viszonyról, mint ő, Bülow viselkedése miatt azonban, amelyről részletesebben nem kíván nyilatkozni; ő is belátja, hogy a szövetségi kérdésben további tárgyalásoknak nincs helye. *Így aztán Németország két szék között a padlóra esett, mert Bülow úr nem tudta magát elhatározni, hogy melyikre üljön rá!*

Bülow azonban áldásos működését Chamberlain visszautasítása után is tovább folytatta, csakhogy most a visszautasított fél nem az angolok, hanem az oroszok voltak. Oroszországnak, amelynek Kelet-Ázsiában, Afganisztánban és Tibetben áthidalhatatlan ellentétei voltak Angliával, fel akarta használni az angol-búr háborút, hogy Angliának kellemetlenkedjen és a búrkérdésben beavatkozásra készült. E célból a berlini orosz nagykövet 1900 január 12-én Bülow államtitkárnál megkérdeztette, hogy Németország miként viselkednék, ha Anglia Lourenco Marquez kikötő ellen lépéseket tenne, mert ezen kikötőn át szállították a búroknak a municiót és a hadianyagot. A következő napon pedig az orosz nagykövet a nagykövetséget meglátogató II. Vilmos előtt felemlítette, hogy Oroszország Afganisztánban érdekei miatt interveniálni akar.

A német politika valódi tükrét adják vissza azok a válaszok, amelyeket az orosz nagykövet kapott.

Így II. Vilmos kijelenti, hogy ő sem Kelet-Afrikában nem akar a kettős szövetség érdekében őrszem lenni, de Indiában sem akarja Anglia érdekeit védeni. Sőt a nagykövetnek arra a megjegyzésére,

hogy az angol flotta nem áll a helyzet magaslatán, azt a gúnyos tanácsot adta, hogy a dánokat, görögöket és portugálokat ugrassák be az angol flotta elleni támadásra. Oroszország azonban a császár elutasító és nem komoly viselkedése dacára is szívósan ragaszkodott ahhoz, hogy kihasználja Anglia szorult helyzetét. 1900 március 3-án az orosz nagykövet megint jegyzéket ad át Berlinben, amelyben azt javasolja, hogy Németország, Franciaország és Oroszország a bűrkérdésben Londonban lépjenek közbe. Bülow azonban kijelentette, *hogy nem hajlandó a tengeri hatalmakkal összekülönbözni, míg nem biztos Franciaország állásfoglalásában, mely állásfoglalást Bülow úgy akarta biztosítani, hogy a szerződő államok a meglévő birtokukat néhány évre garantálják egymásnak.* Természetes, hogy ilyen feltételek mellett Oroszország látta az intervenció lehetetlenségét, mert tudta, hogy Franciaország Elzász-Lotharingiára való tekintettel Németországgal garanciális szerződést soha nem köthet, mert minden ilyen kormányt egyszerűen elsöpört volna a francia közvélemény. Azonban, hogy Bülow a német külügyi politika vezetője, miképpen ismerhette annyira félre a francia psychét, hogy ilyen garanciális szerződés eszméjét fel tudta vetni, azon nem is lehet csodálkozni azok után, amiket ma Bülow szerepéről az angol közeledési kísérletekkel kapcsolatban tudunk. *Úgy látszik, Bülow ideológiájában csak az a felfogás uralkodott, hogy a politikában akármilyen akció csak akkor jöhet létre, ha a két fél között bizonyos testvéri szeretet uralkodik, még abban az esetben is, ha olyan ellentétekről van szó, amelyek egyes nemzetek vérébe mentek át és amelyek áthidalásához hosszú idő keli.* Pedig Bülownak, mint a külügyi politika vezetőjének, alkalma lett volna felfogásának a helytelenségéről meggyőződni, hacsak egy kissé beletekintett volna a Bismarck-kornak diplomáciai okmányaiba, ami neki nagyon kevés fáradságába került volna. Ott aztán gyönyörködhetett volna abban, hogy a francia diplomácia, mely sohasem mondott le Elzász és Lotharingiáról, ezt a kérdést sohasem feszegette, mikor arról volt szó, hogy Németországot közös fellépésre bírja Anglia ellen az egyiptomi kérdésben, így tehát Bülow egész nyugodtan belemehetett volna az orosz javaslatba és a garanciális javaslat felvetése csak a helyzet teljes félreismeréséből származhatott.

Amíg Európában ezek a diplomáciai csatározások folytak, addig Délafrikában a búrok élet-halálharcukat vívták. *Ez a há-*

ború az angolokat igazi mivoltukban mutatja be s egy kissé különös színben tűnnek fel akkor, amikor a világháborúban és utána a központi hatalmakat nagymérvű kegyetlenséggel és barbarizmussal vádolták a különböző háborús cselekedetek miatt. Így az angolok a németeket hunoknak nevezték el, ami direkt groteszkül fest egy olyan nép részéről, melynek tábornagya, Roberts, a következő hadiparancsot adta ki a búr háború alkalmával: „Ha megkísérlik valamely vasútvonalnak az elpusztítását, akkor 10 mértföldes körben az összes parasztgazdaságokat és házakat fel kell égetni, a marhát el kell hajtani és az élelmiszer elszállítandó. A lakosok pedig élelmiszer nélkül kikergetendők a házakból a szabad ég alá.” Azt hiszem, ilyen kegyetlenségek a volt központi hatalmak részéről seholsem történtek meg és ezek nagyon hasonlítanak az indiai angol kegyetlenségekhez, amelyekről Tagore, a kelet bűbájós lírai költője, így nyilatkozik:

„Amióta Londonba érkeztem, annyi ember vesz körül, hogy a levelezésem majdnem lehetetlen. Azok után, amit hallok és látok, megértem azt, hogy mi a hústfogyasztó angolok patái alatt szenvedünk. Mikor tavaly a borzalmas angol kegyetlenségek Pandsab-ban megtörténtek, azt hittem, hogy azok egy groteszk pánik hatása alatt történtek. De most, mikor a parlamenti vitákról olvasom a hivatalos tudósításokat, tisztában vagyok azzal, hogy ez az emberevői érzéktelen brutalitás vérükben van és hogy ez a brutalitás egész a csontvelőig hatja át őket. Ezek között az emberi lények között voltak olyanok is, akik Dyer tábornok vértől csöpögő tetteit mint gyönyörű brutalitást megcsodálták.

„Egészen le vagyok törve, mert még az asszonyok között is látom ezt a vérengző vadságot. Elérkezett az idő, mikor be kell, hogy lássuk azt, hogy sem az angol kormánytól, sem az angol néptől nem várhatunk semmit. Tőlük valamit várni egyenlő azzal, mintha önmagunkat megsértenénk. Olyan sokáig voltunk a reménységnek csalfa befolyása alatt, hogy elhittük, miszerint ők adni, mi pedig kapni fogunk. Ok lettek volna az adományozók, mi pedig a koldusok. De mi szerencsések lehetünk, hogy ők nincsenek abban a helyzetben, hogy valamit adjanak, mert az ajándékok könnyebben elpusztítják a gyengébbet, mint a csalás. Ha mi erősek volnánk, akkor bennünket az ajándékok elfogadása nem alacsonyítana le és lelkünk nem hervadna el. Minden nagy nemzet fogad el ajándékokat más nemzettől. Ez úgy van, mint az adókkal, akinek van valamije, az kap is valamit. A király mindig kap valamit, a koldus soha semmit. Így aztán még a halál is jobb reánk nézve, semmint a kezeinket nyújtánánk azért, hogy egy olyan nemzettől, mint az angol, ajándékokat fogadjunk el.”

Így néz ki ez a nemzet a valóságban és Tagore, az indusok nagy költőjének a szemeiben. És ez a nemzet éveken át szemérmetlenül állította, hogy a németek hunok és barbárok, nem akarván tudni többé arról, hogy a délafrikai háború alatt ezer és ezer asszonyt, gyermeket és aggot pusztított el azokban a híres koncentrációs táborokban, amelyek csak azzal a céllal lettek felállítva, hogy azokban minél több búr elpusztuljon.

Nem akarom, hogy azt mondják, hogy az angolokkal szemben elfogult vagyok és azért kijelentem, hogy a háborúban általában nem érvényesülnek mindig az emberséges felfogások és sok minden a nyers katonai eszközök hatása alatt történik, de azért az angoloknak legkevésbé van joguk beszélni a német hunokról és barbárokról

Ha az angolok viselkedése a háború alatt a humanizmus szempontjából semmivel sem menthető, a háború befejezése utáni állásfoglalásuk ragyogó példája a tökéletes államművészetnek. És azok az emberek, akik az angol viláгурalom hanyatlásában reménykednek, azoknak jó lesz, ha ezzel a viselkedéssel behatóbban foglalkoznak, mert akkor látni fogják, hogy ott, ahol ilyen nagyszabású politika folyik, ott a viláгурalom megrendüléséről szó sem lehet.

Az angol politika a búr háború lefolyása után, mikor a kedélyek már egy kissé lecsillapultak, igen céltudatosan teljes autonómiát adott az új meghódított területeknek, sőt létrehozta a délafrikai Uniót is, amelyben a búr miniszterelnök játszotta a főszerepet. Ennek az igazán ragyogó államművészi tettnek aztán az lett a következménye, hogy a búrok megtanulták becsülni az angol világhatalmat, úgy, hogy mikor 1914-ben kitört a világháború, a búr haderők voltak azok, amelyek Német-Nyugatafrikát és Keletafrikát elfoglalták, sőt a búrok hűsége annyira ment, hogy mikor De Wet tábornok, a búrok legnagyobb szabadsághőse és a búr nemzet szemefénye lázadást akart szervezni a világháború alatt, a búrok egyszerűen faképnél hagyták. Azt hiszem ragyogóbb példája a valódi államművészetnek, mint amilyen az angolé volt a búrokkal szemben, a világtörténelemben nem is található. Milyen tökéletlen volt ezzel szemben a német államművészet, mely még azt sem tudta elérni, hogy a visszafoglalt Elzász-Lotharingiában, mely 90 százalékban német anyanyelvű volt, legalább a német lakosság hálás lett volna ezért a nagy német nemzetnek.

A sors azonban jót akart a német nemzettel és a megtörtént hibák dacára az eddig elmulasztott angol-német közeledési lehetőségek helyett újabb közeledési alkalmakat nyújtott. Az első új alkalmat a marokkói kérdés szolgáltatta, amelynek felvétele 1905-1911 között olyan nagy port vert fel s amelyet 1900-ban minden nagyobb emóció nélkül lehetett volna elintézni, miután az angolok részéről meg volt a hajlandóság arra, hogy a németekkel barátságosan megegyezzenek. Chamberlain tudniillik már 1899 novemberében hozzájárult ahhoz, hogy Marokkó déli része német fennhatóság alá kerüljön, mert akkor-tájt a franciák is szemet vetettek a marokkói birodalomra. Bülow azonban nem tudta magát kellő lépésre elszánni, csak Delcassénak jelentette ki, hogy földünk ezen idegducával szemben érdeklődéssel viseltetik. *Hiába könyörgött Hatzfeld, a londoni nagykövet 1900 május 21-i jelentésében, hogy a marokkói kérdésben ne tépelődjének, mert Chamberlain ebben a kérdésben tárgyalni akar és kellő ajánlatokat vár s azért azt ajánlja, hogy Németország jelentse be igényeit Dél-Marokkóra; a német kormány semmibe sem vette Hatzfeld tanácsait, hanem ellenkezőleg éppen azt tette, ami a legrosszabb volt, amennyiben Péterváron keresztül figyelmeztette a franciákat, hogy Marokkóban további lépéseket ne tegyenek.* Mikor ezt az angolok megtudták, megint olyannak vették azt, mintha Németország nem akarna velük tárgyalni és azért visszahúzódtak. így Bülow habozása ismét egy új alkalmat szalasztott el, hogy Németország Marokkóban hatalmas gyarmati területre tegyen szert.

1901 telén és tavaszán következett be az utolsó alkalom, hogy Anglia és Németország egymással szorosabb viszonyba lépjenek és miután ezen események a német diplomácia tehetetlenségét mind fokozatosabb mértékben mutatják, ezekkel részletesebben foglalkozom.

1900-ban egész erejével tombolt a boxerlázadás, amelynek az európaiak közül sok áldozata volt, sőt még a német követ, Ketteler báró is áldozatul esett egy ilyen fanatikus boxernak. Ezek az események az európai nagyhatalmokat és Japánt fegyveres közbelépésre kényszerítették és Waldersee tábornagy parancsnoksága alatt az európai államok csapatai a boxerek ellen nagyobb katonai operációkat is végeztek. Ezzel a közös fellépéssel azonban mindjárt napvilágra kerültek az egyes nagyhatalmak titkos vágyai és céljai Kínában. Így Oroszország

megszállta Mandzsúriát s füle botját sem mozgatta, hogy ezt az országot kiűritse, sőt még Tientsinben is nagyobb területet véve birtokba, azt állandó foglalásnak minősítette, bár erről a német kormány fellépésére később lemondott. Evvel párhuzamosan az orosz kormány szorította a kínai központi kormányt, hogy ratifikálja azt a titkos szerződést, amelyet egy kínai generális kötött Alexejev helytartóval és amely szerződés veszélyeztette a többi európai nagyhatalom érdekeit Észak-Kínában.

Így aztán Oroszország ellentétbe került az úgynevezett jangtsei egyezményvel, amelyben Anglia és Németország abban egyeztek meg, hogy a jangtsei medencében a kereskedelem az összes államok hozzátartozói részére szabad legyen és az összes kínai területeken, ahol befolyásuk volt, a szabad ajtók elvét fogják szem előtt tartani. Ezenkívül Anglia és Németország megígérték egymásnak, hogy a kínai birodalom területi integritását fenn fogják tartani és ha egy harmadik állam területi foglalásokat eszközölne, akkor Anglia és Németország az esetleges lépésekről előre fognak megegyezni. Mikor tehát 1900 október 16-án a jangtsei szerződés nyilvánosságra került, még a vak is láthatta, hogy egy világtörténelmi szerződés jött létre, amely Oroszország ellen irányult, miután csak ez a nagyhatalom veszélyeztette Kína integritását.

Bülow azonban nem így magyarázta a jangtsei szerződést, miután politikai világnézete szerint a szerződések senki ellen nem szólhatnak és így a második szerződő fél, az angol, jogosan becsapottnak érezhette magát, sőt Bülow felfogását – enyhén szólva – akár árulásnak is minősíthette volna.

Mielőtt azonban a jangtsei szerződés körül keletkezett angol-német vitára térnék át, felemlítem az ezidőtájt történt további angol szövetségi ajánlatokat is, amelyek mutatják, hogy Anglia ekkortájt milyen komolyan akarta a közeledést Németországhoz.

1901 január 16-án a chatsworth-i kastélyban Chamberlain miniszter és a devonshirei herceg Eckardstein báróval nagyon komoly beszélgetést folytattak, amelyben kijelentették, *hogy Anglia részére a fényes „Splendid Isolation” korszaka elmúlt, azért Anglia hajlandó megoldani a világpolitika nyílt kérdéseit, de a megoldást Chamberlain a meglevő két hatalmi csoportosulással karöltve képzei. Az angol kabinetben azonban olyan hangok is hallat-*

szottak, hogy Anglia csatlakozzon a kettős szövetséghez (Franciaországhoz és Oroszországhoz). Ők ketten azonban azok közé tartoznak, akik Németországhoz és a hármasszövetséghez húznak; ha azonban kiderülne, hogy a csatlakozás Németországhoz nem volna lehetséges, akkor ők is azon lesznek, hogy Franciaországgal és Oroszországgal működjenek együtt, akár milyen nehéz áldozatokat is kellene hozni Marokkóban, Perzsiában és Kínában. Ha létrejönne a német-angol szövetség, akkor az volna a terv, hogy Anglia megszállja Tangert és az egész marokkói középtengeri részt és ezt ellenőrzés alá venni – a spanyol birtokokat kivéve, – Németország pedig az atlanti partokon kereskedelmi és szénállomásokat szervezhetne, így Cassablancában, Mogadorban és Rabatban. Ennek megtörténte után pedig megkezdődne a marokkói birodalom békés vagy esetleg fegyveres elfoglalása és végül a két birodalom felosztása Marokkót egymás között.

Mindenki aki ezt az ajánlatot elolvassa, tisztában van azzal, hogy Chamberlain a szövetség reményében tálcán hozza a németeknek Marokkót, – amely gyarmati foglалás a német kereskedelemre és iparra óriási kihatással lett volna – és minden józan eszű ember várja, hogy Németország ezt az ajánlatot komoly tárgyalások alapjául fogja elfogadni.

Mit mutatnak ezzel szemben a nagynémet okmány gyűjtemény és Eckardstein emlékiratai, pedig a kifürkészhetetlen sors mindent megtett, hogy elősegítse az angol német szövetséget l

így a január 16-i történelmi megbeszélés idejében már haldoklott az angolok nagyasszonya, Viktória királyné, és II. Vilmos 20-án már Angliában volt, hogy nagyanyjának halálos ágyához siessen; ekkor Eckardstein a január 16-i történelmi beszélgetésről a császárnak jelentést tesz, amelyet a császár nem is értékel és Berlinbe csak azt üzeni, hogy „úgy látszik, az angolok jönnek és ez az amire vártunk.” Azonban úgy látszik Bülow Berlinben semmire sem várt, mert már 21-én Londonba azt a tanácsot küldi: „... Most már minden azon múlik, hogy az angoloknak ne vegyük el a kedvét, de amellet idő előtt mi sem kössük le magunkat és ne mutassunk nagy érdeklődést ebben a kérdésben.” Azonban rendeletének további részében olyan kitételek is találhatók, amelyek azt mutatják, hogy Bülowot elhagyta a jó szelleme, mert az angol ajánlatra azt tanácsolni, hogy a mesteri dolog az lenne, ha el lehetne érni, azt hogy az angolok reménykedjenek, Németország pedig ne

kösse le magát, az igazán egy olyan ember gondolkodása, akinek az Isten elvette az eszét, hogy tönkre tegye. Bülow hozzá teszi a rendeletében, hogy „az az angol fenyegetés, miszerint a kettős szövetséghez fognak csatlakozni, csak a németek ijesztésére való, mert Angliának a kettős szövetséghez való csatlakozása esetén rendkívül nagy áldozatokat kellene hozni, amelyek Angliának a létért való küzdelmét csak rövid időre fogják kitolni”, és ezzel Bülow azt mutatja, hogy az európai politikai helyzetet nem ismerte, de különösen lebecsülte az angol világnemzet állani fentartó képességét.

Azonban még érthetlenebb dolgokat irkál és táviratoz a külön Holstein Berlinből, mikor Eckardstein az angol közeledési ajánlatot Berlinnek jelentette. így január 21-én azt táviratozza, hogy „*az angol-francia-orosz megegyezés csalás és Németország várhat, mert az idő neki dolgozik és Angliának nehéz helyzetét először át kell éreznie*”. *Ami pedig Angliának azt a fenyegetését illeti, hogy Kínában és Perzsiában vissza fog vonulni, hogy Franciaországot és Oroszországot kibékítse, az Holstein szerint hülyeség és csalás, mert Franciaországnak ebből nem volna előnye, amennyiben Franciaország semmiféle engedményért nem lesz hajlandó Tangert és a Gibraltári-szorost átengedni Angliának. Ha pedig Anglia erősíti az ellenségeit, mondja Holstein, akkor a létért való küzdelmét igazán kikerülhetetlenné teszi.. . .* Miért nem akarta a kifürkészhetetlen sors, ha már elősegítette az angol közeledést, azt is, hogy ezekben a sorsdöntő pillanatokban Holstein és társai bizonyos időre a porondról eltűnjenek? Ez esetben a nagynémet kultúrnemzet sorsa nem végződött volna olyan szomorúan, mint ahogy az 1918 őszén történt.

Holstein mániákus rögeszméi ellen azonban semmi sem segített és hiába könyörgött a londoni német nagykövet 1901 február 10-i jelentésében, hogy a német külügyi hivatal vegye komolyan az angol szövetségi ajánlatokat, mert Lord Lansdowne becsületesen akarja a szövetséget. Hiába figyelmeztette Hatzfeld a külügyi hivatalt, hogy az angol szövetségi ajánlat azzal magyarázható, hogy Angliában belátják, miszerint Anglia egymaga nem képes a kínai és a többi kellemetlenséggel szárazföldi szövetséges nélkül megbirkózni. Ez a szövetséges pedig Németország volna és ha ez a szövetség nem sikerülne akkor Anglia kénytelen volna politikát megváltoztatni és áldozatok árán is Oroszországgal és Franciaországgal megegyezni.

Sőt a nagykövet érezvén a sorsdöntő órákat, már annyira ment, hogy maga írta meg Beninbe, mit kellene az angoloknak válaszolni. Berlinből pedig erre az volt a válasz, hogy a patológikus Holstein szenvedélyes támadásokat intézett Salisbury személye ellen, a szövetségi tárgyalásokról pedig nem is akart hallani.

Az egész dologban azonban a legszomorúbb, hogy a legújabb adatok szerint Holstein nemcsak hogy mániákus ember volt, hanem még a fegyházat is megérdemelte volna, mert ki van mutatva, hogy hivatali állását a külügyi hivatalban arra használta fel, hogy a leggyalázatosabb tőzsdespekulációkat folytatott nyereszkesedési vágyból. És ez az ember irányította a 67 milliós nemzetnek, a gondolkodók és tudósok országának egész külügyi politikáját.

Pedig olyan könnyű lett volna az angolokkal megegyezni, hiszen még II. Vilmos császár londoni tartózkodása alkalmával is az angol kormány Oroszország kínai terjeszkedése miatt a jangtsei szerződés alapján közös lépést ajánlott Oroszország ellen, amit II. Vilmos jó szemmel nézett és így könnyen jöhetett volna létre a közeledés. Bülow azonban a birodalmi gyűlésen a január 16-i angol szövetségi ajánlat dacára egyenesen ész nélkül kijelentette, hogy „a jangtsei egyezmény nem vonatkozik Mandzsúriára”, amely országról még külön hozzátette, hogy ennek sorsa Németországot nem érdekli és az ő kihívó modorával hozzátette azt, hogy „Németország Kínában csak német érdekeket fog védeni és szabad kezet enged az angoloknak, hogy ők maguk védjék meg az angol érdekeket”.

Olvasván Bülownak ezen válaszát, teljes egészében igazuk van azoknak, akik Bülow államférfíui tulajdonságainak még a nyomait is tagadják. Mert Angliától 2 hónappal azelőtt a legkomolyabb szövetségi ajánlatot kapni, amelynek sorsáról még a végső döntés nem is volt és akkor a kínai kérdésben tett angol javaslattal szemben ilyen nem komoly választ adni, minden volt, csak nem okos dolog, annál is inkább, mert a válasz a jangtsei szerződés után az angolok részéről sértésnek is volt minősíthető.

Sajnos, az alldeutschok akkor ellene voltak az Angliával való együttműködésnek, amit különben most a liberális demokrácia fel is használ ellenük. Azonban bebizonyított tény, hogy nem az alldeutschok oroszbarát fellépése hiúsította meg az angol-német szövetséget. Tudniillik mikor az angol-japán szövetség

létrejött és ezen szövetség ellen Oroszország fel akart lépni és 1902 februárjában Németországot felszólította, hogy közösen lépjenek fel Kínában abban az esetben, ha az új szövetség sértené az érdekeiket, akkor Bülow ezt a leghatározottabban visszautasította. Az orosz külügyminiszter azonban még egy hónapig erőlködött, hogy rábírja Németországot állásfoglalásának megváltoztatására, ami nem sikerült és így Bülownak ez az új visszautasítása ragyogó bizonyíték arra, hogy nem az alldeutsch mozgalom hiúsította meg az angol-német szövetséget, mert hiszen az alldeutschok oroszbarát állásfoglalását sem fogadta el Bülow, hanem ez a nagyszerű debatter, aki gúnyos, vicces mondataival az összes ellenfeleit legyőzte, maga sem tudta, hogy mit akar és rendszertelenül ugrált ide-oda Anglia és Oroszország között, míg végűi is mind a két állam olyan politikusnak tekintette őt, akivel nem érdemes tárgyalásokat folytatni.

Bülow március 15-i érthetetlen beszéde azonban még mindig nem riasztotta vissza az angolokat és már március 19-én Landsdowne lord *felkeresi Eckardstein német követségi tanácsost és bejelenti neki, hogy német-angol védelmi szövetséggel foglalkozik, mert Anglia politikai válaszáton van, hivatalos ajánlatot azonban addig nem tehet, míg nem tudja, hogy azt Németország elfogja-e fogadni.* Március 27-én pedig ugyancsak Landsdowne újból kijelentette a német nagykövetségnek, hogy egy emlékiratot állított össze, amelyet lord Salisbury miniszterelnöknek is bemutatott, aki kijelentette, hogy hajlandó belemenni egy szigorúan meghatározott védelmi szövetségbe és minden lépést fel kell használni, hogy ezt a szerződést a parlamentben keresztül lehessen vinni. *Erre az új ajánlatra német részről az volt a válasz, hogy először II. Vilmos március 28-án Sándor cár ezrednek ünnepén Berlinben nagy oroszbarát beszédet mondott* Lord Balfour és a többi angol miniszter erre kijelentette, hogy a német császárnak és Bülownak nem lehet többé hinni, mert mindig Oroszország felé néznek. Ezt persze II. Vilmos is megtudta és a berMi angol nagykövettel éles szóváltásba elegyedett, végűi azonban mégis levelet írt az angol királynak, amelyben oroszbarát beszédjét mentegeti, de a levél végén az angol minisztereket lehülyézi. *Ezt az alkalmat az angol király felhasználta arra, hogy közbe lépjen, magához hívatta Eckardstein követségi tanácsost és kijelentette előtte, hogy ő még mindig azt gon-*

dolja, hogy miszerint Németország és Anglia a legtermészetesebb szövetségesek lehetnének és együtt láthatnák el a világrendőrséget. Németország gyarmatokat kaphatna, mert Anglia és Németország részére elég hely van a világon. Azonban a császár bakkecskeszerű ugrásait Anglia nem tudja elviselni.

Az angol király közbelépése is hiábavaló volt, mert az angol szövetségi ajánlattal szemben Hollstein egyszerre csak azzal hozakodott elő, hogy Anglia a hármasszövetséggel kössön szövetséget, pedig Anglia éppen csak Németországot akarta lekötni és nem a hármasszövetséget.

1901 májas 18-án Landsdowne lord a német nagykövetnek újból azt ajánlotta, hogy szerkesszék meg a szövetségi szerződés alapelveit, mire Hatzfeld berlini utasítás alapján azt válaszolta, hogy Németország csak olyan szerződést köthet, amely biztosítja Anglia részéről a szövetségi köteleiséget még arra az esetre is, ha Németország a Monarchiának segítségére siet az esetben, ha ezt két hatalom megtámadná. Landsdowne udvariasan tudomásul vette Hatzfeld válaszát, de kijelentette, hogy neki sok nehézséggel kell megküzdenie, vagyis előre bejelentette, hogy így a dolog nem fog menni.

Pedig az angolokkal egyidejűleg a londoni japán követ, Hayashi, szintén közreműködött egy angol-német-japán szövetség létrehozásában; azonban Hollsteinnél és Bülownál eredményt elérni nem lehetett, mert ezek mindig Oroszország felé kacsintgattak. Bülow ki is jelentette, hogy Anglia és Németország között azért nem jöhet létre megegyezés, mert az oroszok efeletti bosszankodásukban egész dühüket Németországgal éreztetnék és ezt Anglia a szövetség dacára, arra használná, hogy Oroszországgal jóban legyen és gyarmati kérdésekben Németországot kijátssza.

Bülownak ebben a felfogásában csak az a csodálatos, hogyha ő annyira szívén viselte Oroszországot, miért utasította vissza kereken az orosz ajánlatot akkor, mikor Oroszország az angol-japán szövetség miatt akart Németországhoz közeledni?

1901 június hónapjában aztán az angol politika végre belátta, hogy a németekkel tárgyalni nem lehet, mert nem tudják, hogy tulajdonképpen mit akarnak és beszüntette egyelőre a további szövetségi ajánlatokat. Rotschild Alfréd báró, az angol-német szövetség meleg pártolója, Eckardsteinnek június 14-én meg is írja, *hogy Angliában nevetnek a német ügyetlenség-*

gen és hogy Chamberlain kereken kijelentette, hogy a berliniekkel tovább tárgyalni nem akar, mert ha ők nem akarják maguk belátni azt, hogy egy egész új világkonstelláció függ ettől, akkor rajtuk segíteni nem lehet. Julius 9-én pedig maga Eckardstein is jelenti Londonból, hogy lord Salisbury sem tartja többé időszerűnek az angol-német szövetséget.

1901 júliusában történik aztán angol részről még egy utolsó kísérlet, hogy Németországgal együtt lépjenek fel Marokkóban Franciaország ellen és e célból Sir Arthur Nicholson megjelent a német nagykövetségen, ahol azonban tárgyalásokat folytatni nem is tudott, mert a német nagykövetségnek e lépésről történt jelentésére Berlin egyáltalán nem is válaszolt.

Mikor így aztán nyilvánvaló volt, hogy Anglia és Németország között közeledés nem jöhet létre, a legelső alkalommal kitört a két állam között az ellentét, amely mutatta, hogy milyen ellenszenv uralkodik a két állam között. Különösen jól látható ez Chamberlain 1901 október 25-i beszédével kapcsolatos összeütközésből. Az európai sajtó tudniillik az angolok gyalázatos viselkedését a búrokkal szemben jogos kritika tárgyává tette és ez az öntelt angoloknak nagyon fájt, annál is inkább, miután az egész világ gúnyolódott rajtuk, hogy a 200.000-nél több angol hányszor szenvedett vereséget a maroknyi kis búr hadseregtől.

Hogy az európai sajtó támadásait ellensúlyozza, Chamberlain elmondta híres beszédét, amelyben kikelt a szárazföldi sajtónak jogos kritikája ellen. Letagadja az állítólagos kegyetlenségeket és kijelenti, hogy ezek az állítólagos kegyetlenségek meg sem közelítik azokat a kegyetlenségeket, amelyeket 1870-ben, Boszniában, Tonkingban és a Kaukázusban követtek el más nemzetek. Chamberlain kitételeit, mint hazugságot, az egész európai sajtó a legélesebben visszautasította, azonban a beszéd miatt legjobban Németországban izgultak fel és a közvélemény Bülowtól követelte, hogy vágjon vissza Chamberlainnek. Hiába figyelmeztette Metternich német nagykövet Londonból Bülowot, hogy egy sértő válasz beláthatatlan következményekkel fog járni az angol közvéleményre, Bülow nem hallgatott reá dacára annak, hogy lord Landsdowne kijelentette a német nagykövet előtt is, hogy Chamberlain nem akarta megsérteni Németországot. Az angol nagykövet ezt még a német külügyi hivatalban is megismételte és így Bülownak

semmi oka nem volt, hogy Chamberlainnek válaszoljon. Bülow azonban, aki szerette a frázisokat, a birodalmi gyűlésen fel szólalt és a következőt mondta Chamberlainre: *„Hagyjátok futni ezt az embert és ne izguljátok, mert úgyis gránitba fog harapni.”*

Bülownak ez az ok nélküli szájaskodása, dacára annak, hogy az angolok részéről megkapta a kellő diplomáciai elégtételt, nagyon bántotta az angol közvéleményt és Chamberlaint. Ez 1902 február 6-án az angol királynál megtartott nagy diner után, – miután a francia nagykövettel hosszabb ideig billiárdozott, – beszédbe elegyedett Eckardsteinnal, kijelentvén neki, *hogy Bülowot már egyszer megszegényítette és hogy most már torkig van ezzel a bánásmóddal s az angol-német együttműködésről többé nem is lehet szó.* Este pedig maga az angol király behívatta Eckardsteint dolgozó szobájába és kijelentette neki *hogy a jövő elé nem néz valami vérmes reményekkel és az angol-német együttműködésről most már nagyon hosszú időre szó sem lehet, továbbá bejelentette Eckardsteinnek, hogy most Franciaországgal fognak megegyezni. A végén pedig újból emlékeztette Eckardsteint arra, hogy ő és a miniszterek túlnyomó része akarták a német szövetséget és a németekkel való együttműködést, de hát a dolog nem ment.*

Ezzei az angol-német közeledési kísérletek végleg bezáródtak. A német diplomácia hihetetlen kapkodásán mulott az angol-német szövetség vagy közeledés megghiúsulása és ezzel meg volt pecsételve a német nemzet sorsa. A nagy német aktapublikáció és Eckardstein okmányai mutatják, hogy ebben a sorsdöntő órában Bülow és társai Oroszország miatt nem mertek közeledni Angliához. Mikor pedig Oroszország közeledett Németországhoz, akkor Angliára való tekintettel, ezt a közeledést is visszautasították úgy, hogy a német diplomácia két szék között a padlóra pottyant. *Azonban a német diplomáciának ez a hihetetlen kapkodása, mely semmivel sem menthető, a német nemzet történetében tragikus hiba volt. Mégis döntő bizonyíték arra nézve, hogy a német diplomácia a végtelékig békeszerető volt, mert hiszen az angol szövetséget azért utasította vissza, mert félt, hogy akkor Angliával Oroszország ellen háborúba keveredik, úgy, ahogyan a japánok 3 évre reá, valóban háborúba is keveredtek.* Ez a békeszeretet azonban semmit sem változtat azon a tényen, hogy II. Vilmos és diplomáciája a német hajót egy zátonyokkal

és sziklakkal telt tengerszorosba vezették, amelyből azt alig lehetett kiszabadítani.

Ha az ember a nagynémet aktapublikációt olvassa, akkor annak XVII. kötetében a 187. oldalon egy nagyon jellemző dolog köti le figyelmét. Tudniillik az angol-búr háború angol kegyetlenségeinek hatása alatt egy híres német filantróp Bodelschwingh pásztor, a német kultúrának egy legkimagaslóbb alakja sok emberbaráti intézménynek megalapítója, 5 millió aláírást tartalmazó beadványt akart II. Vilmoshoz juttatni oly célból, hogy Németország az angol borzalmak ellen fellépjen és esetleg fegyverhez is nyúljon. II. Vilmos erre a birodalmi kancellárnak megparancsolta, hogy hívassa magához a pásztert, akinek a hasát úgy polírozza meg, hogy elmúljon a kedve attól, hogy népszavazással beleszóljon a császári privilégiumokba egy olyan konvent által, amely pásztorokból, junkerekből és öreg grófkisasszonyokból áll.

Ha tehát ennek a nagy-német gondolkodónak egy jogos felháborodásban szerkesztett felirat miatt polírozni akarták a hasát, akkor milyen polírozást fog véghezvinni egyszer a történet II. Vilmos és diplomatáinak a hasán, azért, mert az angol szövetségi ajánlatok idején olyan viselkedést «tanúsítottak amely semmivel sem menthető.

Mikor Olaszország 1914 augusztusában megtagadta a hármasszövetséget, azután pedig 1915 tavaszán az, egykori szövetségeseit hátba támadta, a központi hatalmak közvéleménye egyszerre visszaemlékezett arra, hogy Olaszország már 1904-1914 között több esetben nemcsak cserbenhagyta szövetségeseit, hanem határozottan ellenük is dolgozott. Az új meglepetés hatása alatt sokan kérdezték, miként lehetett az, hogy az olaszok szándékait nem vették észre már évekkel ezelőtt; sőt azt sem értették, hogy a tripoliszi kaland Németország és a Monarchia jóakarató tudomásvételével zajlott le. Mások pedig azt hajtogatták, miként lehetett Olaszországot szövetségeseinek tekinteni az algezirasi konferencia óta és hogy lehetett a központi hatalmak közvéleményét elaltatni olyan frázissal, mely szerint a megbonthatatlan hármasszövetség biztos támasza a világbékének.

A nagynémet aktagyűjtemény azon része, mely az 1897-1903 esztendőket foglalja magában, nemcsak mindenben igazat ad az előbb említett kritizálóknak, hanem még súlyos vádat is

jelent a német diplomáciára, mert ezek az okmányok azt mutatják, hogy a német diplomácia már 1901 óta tisztában volt azzal, hogy a hármasszövetség nem létezik és dacára annak majdnem 14 évig hangoztatta a hármasszövetség erősségét s ezáltal áltatta a központi hatalmak közvéleményét. Milyen más előkészületek történtek volna úgy a Monarchiában mint Németországban, ha a közvélemény tudja, hogy 1902 óta tulajdonképpen hármasszövetség nem is létezik és így Olaszországra háború esetén számítani nem lehet. így az akták nyilvánosságra hozzák Schlieff fen gróf, német vezérkari főnök, 1901 márciusában kelt beadványát,

amelyben a birodalmi kancellárnak megmagyarázza, hogy az olasz segítőcsapatok átszállítása Németországba nem lesz keresztülvihető, mert az olasz közvélemény ellene fog szegülni annak, hogy 5 hadtestet kivigyenek az országból. Azért nagyon határozott akarattal kellene bírnia annak az olasz kormánynak, amely ennek dacára ezt keresztül tudná vinni. Miután azonban ez az akarat hiányzik, azért erre a 200.000 emberre nem lehet számítani és így gróf Schieffennek nem volna kifogása az ellen, ha Németország ezt az olasz kötelezettséget elejtené.

(G. P. 18. kötet, 694. oldal)

Hogy ezek után miként lehetett 1901. tavaszán visszautasítani az angol szövetségi ajánlatokat és Angliának azt ajánlani, hogy a szerződést a hármasszövetséggel kösse meg, mikor tudták, hogy az olaszokra számítani nem lehet, azt józan ésszel megérteni nagyon nehéz; azonban ez II. Vilmosnak és Bülownak a felelősségét a német nemzettel szemben csak súlyosbítja.

Különben az olaszok nem is titkolták, hogy az ő segítségükre Németország nem számíthat, mert mikor 1902-ben megkezdődtek a tárgyalások a hármasszövetség felújítására, akkor Prinetti január 4-én kijelentette Wedel gróf nagykövetnek, hogy neki szabad keze van ugyan a hármasszövetség kérdésében, azonban megígérte Bareére francia nagykövetnek, hogy a szövetségi szerződésben semmi olyan nem lesz, amit Franciorság elleni agresszivitásnak lehetne minősíteni. Ebből a német diplomácia láthatta volna, hogy az olasz szövetségesre nem számíthatnak még egy Oroszország elleni háborúban sem, mert a francia-olasz szövetség kötelezi a franciákat a háborúban való részvételre és akkor Olaszország kiesik a játékból. De ennek dacára a német diplomácia ragaszkodott a hármas szövetség-

hez, bár olasz részről nagyon kevés hajlandóság mutatkozott a szövetség felújítására, sőt valóságos zsaroló kísérletek történtek különböző kereskedelmi szerződések révén. A németek azonban lázasan futkoztak az olasz szövetséges után, ami igazán kellő megvilágításba helyezi a német diplomáciát, azt a diplomáciát, amely az egy évvel ezelőtt tálcán kínált angol szövetséget visszautasította.

Igazán klasszikus, hogy Bülow, a nagynémet nemzetnek ez az előkelő szónoka, mivel indokolja a hármasszövetség fenntartását, mikor maga is tudta, hogy ez a szövetség gyakorlatilag teljesen értéktelen volt. Egyik márciusi rendeletében tudniillik így nyilatkozik:

„Két vonás jellemzi a mai európai helyzetet. Ezek egyike a közvélemény, a parlamentek és az újságok nagy ideges sége, míg a másik a nagy vágyódása békére és kölcsönös megértésre.

Ebből pedig szükségképpen következik, hogy úgy Németországra mint a Monarchiára nézve a szövetség változatlan alakban megújíttassék; mert a hármasszövetség megváltoztatása vagy pedig elejtése felizgatná mind a három országban a közvéleményt és ezáltal nagy bizalmatlanságot idézne fel.”

Igazán gyönyörű indokolás Bülow részéről.

Sxhlieffen vezérkari főnök pedig azért akarja meghosszabbítani a hármasszövetséget, mert nem akarja, hogy a Monarchia megismerje a valódi helyzetet. Azért még több évre dolgozták ki a Monarchia vezérkarával karöltve az olasz hadseregnek a Monarchia területén való átszállítását bár a német vezérkar tudatában volt annak, hogy erre sohasem fog sor kerülni. Ez is csodálatos indokolás a szövetség felújítására.

Ilyen érthetetlen szerepet játszott Bülow, mikor 19.02-ben a központi hatalmak sajtójának dicshimnusa között megújították a hármasszövetséget, amivel a német nemzetet és a Monarchia közvéleményét rútol becsapták. Ez t. i. abban a boldog tudatban ringatta magát, hogy a meghosszabbított hármasszövetség minden támadással dacolni fog. Ezáltal különösen a pacifista gondolkodás kapott erős támaszt és a hadseregek további fejlesztése ellen úgy Németországban mint a Monarchiában állást foglalt.

A szerencsétlen és tehetetlen Bethmann-Hollweg ellenségei különleges argumentumot gondolnak kívágni akkor, mikor azt

hangoztatják, hogyha Bülow 1914 júliusában birodalmi kancellár lett volna, akkor ő megakadályozta volna a világháborút, sőt még hozzáteszik azt is, hogy a világháború utáni káoszban szintén rendet tudna teremteni. Az előbbieik ismerete után igazán nagymérvű naivitást kell feltételezni azok részéről, akik Bülowban összes reményeiket központosították.

IV. FEJEZET.

Az angol-francia közeledés, az orosz-japán háború, az első marokkói válság és az angol-orosz köze- ledés korszaka.

Mikor Angolországnek nem sikerült Németországot az 1898-1901-ig terjedő időszakban szövetségi ajánlatokkal lekötni és miután Oroszország messze keleten Tibettől Koreáig komolyan kezdte veszélyeztetni az angol érdekeket, Anglia más szövetséges után nézett, amelynek segítségével Oroszország keletázsiai terveire halálos csapást akart mérni. Németország külpolitikai kapkodása miatt nem akart szövetségese lenni Angliának, de annál inkább sietett Anglia segítségére Japán, mely országot az orosz terjeszkedés halálosan fenyegette. így jött létre az angol-japán szövetség 1902-ben kizárólag Oroszország elleni éllel. *Mennyivel helyesebben ítélték meg a politikai helyzetet a felkelő nap országának a vezetői mint Hollstein és társai, pedig ők is tisztában voltak azzal, hogy ez a lépés kikerülhetetlenné teszi a háborút Oroszország ellen. Ők azonban nem félték a háborútól és megvolt bennük az elhatározás, hogy preventív háborúval és Anglia jóakarató támogatásával elintézik az orosz, mielőtt az keleten annyira megerősödne, hogy Japán helyzetét reménytelené tenné. A történelem igazat kell hogy adjon a japán államférfiaknak és Japán ezzel a szerződéssel állapította meg nagyhatalmi pozícióját.*

Mikor azonban Anglia megtalálta keleten a csatlósát, aki majd elintézi Oroszországot, azonnal megtette a kellő lépéseket, hogy nyugaton is találjon szövetségest, aki majd segíteni fog a német kereskedelmi vetélytárs tönkremenésében. *A franciák elszász-lotharingiai fájdalmai önmaguktól megmutatták, hogy Anglia hol keresse ezt a szövetségest.* Pedig ehhez nagy elhatározás

kellett, tekintetbe véve az évszázados angol francia ellentéteket. *Azonban az angol államférfiak nem voltak soha érzelmi politikusok, különösen akkor nem, mikor Anglia egész kereskedelmének a jövőjéről volt szó.* Hogy pedig milyen nagy volt az angol államférfiak pálfordulása, mikor a franciákkal barátságosabb viszonyba akartak lépni, legjobban látható abból, hogy Jean Carrere, aki 1914 elején annyira dicsérte az angolokat, hogy háborúba sodródtak, 1903 május 9-én a „Revue Hebdomadaire”-ban még így ír:

„Nem hallgathatjuk el, hogy a francia nemzet gyűlöli az angolokat és ezt a gyűlöletet már hosszú idő óta meg is szokta. De ne habozunk megmondani azt sem, hogy az angol nemzet is éppen olyan erősen gyűlöli a franciákat. Ez a gyűlölet nem tegnapi keletű, mert ez az ükapák ideje óta átment a két nemzet véérébe és húsába”.

De még ilyen kölcsönös gyűlölet mellett is tudta az angol politika, hogy mit tesz, mert az első német flotta-törvény az angolokat sürgős cselekvésre buzdította. Ezen nem is lehet csodálkozni, mert a felépített új német hajóhad veszélyeztette az angolok kalózkodási szabadságát, ami az angolokra életkérdés volt. Tudniillik lord Russel már 1861-ben kijelentette, hogy Anglia azért nem járulhat hozzá a tengeren a magánvagyon sérthetlenségéhez, *mert Anglia nagy hajóhadával a vele háborúban álló nemzet kereskedelmét el akarja pusztítani és így meg fogja őrizni tengeri uralmát*”. Ehhez a felfogáshoz csatlakoztak később az angol tengernagyok is, akik nyíltan kimondták, *„hogy a tengeren a magánvagyon sérthetlenségének az elismerése felér több elvesztett csatával*”. Mikor pedig a hágai konferencián Anglia a többi hatalommal szemben ebben a kérdésben már nem tudott olyan merev álláspontot elfoglalni, akkor Fisher admirális, angol megbízott kijelentette, *hogyha Anglia mégis elismerné a magánvagyon sérthetlenségét, akkor abban az esetben, ha Anglia érdeke azt követelni fogja, az ördög sem fog törődni a nemzetközi jogi megállapodásokkal*. Ilyen felfogások mellett természetesen a fejlődő német flotta túske volt az angolok szemében, pedig ez a hajóhad az angol flotta felét sem tette ki és így egyáltalában nem veszélyeztette ennek hegemoniáját. *És ha Németország akarta volna is utólcérni az angol hajóhadat, ami azonban sohasem volt a német politikusok célja, még akkor sem volt ez jogcím Anglia bekerítő politikájára és valóságos körvadászataira Németország ellen. Hiszen ugyanazon a jogcímen*

Németország Franciaországot is megrohanhatta volna, vagy pedig bekerítő politikát űzhetett volna ellene, mert a sokkal gyengébb Franciaország már 1874 óta elérte sőt sokszor túlhaladta a német hadsereg békelétszámát és ez ellen Németország semmiféle intézkedéseket nem tett. Csak azon csodálkozom, hogy még a hazafias német irodalom egyrésze is jogosnak ismeri el az angolok félelmét a német hegemonia előtt és sohasem emlékezik meg arról, hogy Németország nyugodtan vette tudomásul azt, hogy Franciaország hadiereje túlszárnyalta a német hadsereget. Azonban a flotta építés mégis hiba volt, mert milliárdok vonattak el a szárazföldi hadseregtől, holott ezt kellett volna először növelni Németország rossz stratégiai helyzete miatt.

VII. Eduárd volt a Németország elleni bekerítőpolitika legfőbb megszemélyesítője, aki munkáját igen célszerűen végezte. Így már 1903 januárjában megjelenik Parisban a „Times”-nek új képviselője, La vino úr, aki rendkívül nagy agitációt fejtett ki amellet, hogy Anglia és Franciaország egymáshoz közeledjenek, miután az ellentétet a két állam között Németország szítja és ezt a német munkát legjobban úgy lehetne hatálytalanítani, ha a két állam egymáshoz közeledne. Lavinonak ez az agitációja eredményes volt és különösen a francie köztársaságiak örültek nagyon ennek a tervnek és mikor aztán a talaj kellőképpen elő volt készítve, 1903 májusában VII Eduárd is megjelent Parisban, ahol nagy ünnepekkel fogadták. Ő pedig hálából elysei pohárköszöntőjében az angol-francia közeledés szükségességét hangoztatta.

Megkönnyítette VII. Eduárd terveit még az is, hogy Delcasse volt a francia külügyminiszter, aki már a fachodai konfliktust is azzal az állítólagos utógondolattal intézte el, hogy közeledést hozzon létre a két állam között. Így aztán a látogatás alkalmával VII. Eduárd megjelent Delcasse külügyminiszternél reggelin, ahol egynéhány óra alatt elintézték az összes angol-francia ellentéteket és mikor 1903 júliusában Loubet elnök visszaadta az angol király látogatását, akkor már a verebek is azt csiripelték Európában, hogy a közeledés Franciaország és Anglia között létre fog jönni. Mikor aztán így a két állam közvéleménye kellőképpen elő volt készítve, akkor 1904 április 8-án Delcasse aláírta az angol-francia szerződést, amellyel az egyiptomi és a marokkói kérdést rendeztek. Ebben a szerződésben Franciaország elismerte az angolok által előidézett hely-

zetet Egyiptomban és kötelezte magát arra, hogy az angol kereskedelemmel szemben Marokkóban 30 évig a szabad ajtó elvét fogja gyakorolni. Viszont Anglia nem ellenezte többé a francia protektorátust Marokkó felett. *Így aztán a két állam olyan országok ügyében egyezett meg, amelyek felett nem is rendelkezett, így jött létre az angol-francia közeledés, amely még sokkal többel járult hozzá az 1914. évi világháború kitöréséhez, mint a francia-orosz szövetség és igaza volt lord Roseberynek, mikor Lloyd George előtt a francia-angol közeledésről azt mondta: „hogy nincs igazatok. . . előbb vagy utóbb ez bennünket háborúba kell, hogy rántson.*

A német birodalmi gyűlésen az új szerződés ellen nagyon éles hangok hallatszottak, azonban Bülow herceg, Németországnak ez az aranyszájú mesélője kijelentette, hogy Németországnak nem lehet kifogása az új szerződés ellen, sőt ebben az új közeledésben a béke biztosítékát is látja.

A francia-angol közeledés létrejötte előtt azonban még egy esemény történt, amelyről csak a világháború lezajlása után kerültek közelebbi részletek a napvilágra, ez pedig az olasz-francia közeledés. *Erről az eseményről csodálatosképpen nem nagyon emlékeznek meg, pedig ez a közeledés bontotta meg a hármasszövetséget és ez okozta azt, hogy a központi hatalmak helyzete a világháború kitörésének pillanatában olyan nehéz lett, hogy csak abban az esetben lehetett kilátásuk a győzelemre, ha hibák egyáltalában nem fordulnak elő, amivel azonban biztosan számítani nem lehetett.*

Olaszország tudniillik 1882 óta annyira megerősödött, hogy 1902-ben már azt gondolta, hogy itt az ideje az aspirációnak a monarchiával szemben való megvalósítására s mivel ez csak francia segítséggel volt lehetséges, azért Franciaországhoz közeledett. Hogy azonban politikájának megváltozását a Monarchia észre ne vegye, amely ez esetben egy ellenséges Olaszországra állította volna be egész politikáját, azért 1902 nyarán Olaszország megújítja a hármasszövetségi szerződést, melynek I. pontja értelmében Olaszország kötelezte magát arra, hogy nem fog résztvenni egy olyan szövetségben, vagy megállapodásban, mely a hármasszövetség államai ellen irányulna. A II. pontja értelmében pedig a hármasszövetség másik két hatalma segíteni köteles, ha Franciaország megtámadja Olaszországot, míg a III. pontban kifejezetten az áll. hogyha valamely hármas-

szövetségi hatalom két vagy több hatalommal önhibáján kívül háborúba keveredne, akkor a másik két hatalomra nézve bekövetkezik a casus foederis esete.

A „Les Accords Franco-Italiens de 1900-1902.” (Paris 1920) mutatják, hogy Olaszország valóságban mennyire vette komolyan a hármasszövetségi kötelezettségét. Ebben a munkában nyilvánosságra került tudniillik Prinetti olasz külügyminiszternek a római francia nagykövethez 1902 november 1-én küldött 'átírata a francia-olasz egyezményről, amelyből idézem a következőt:

„Ha Franciaországot egy vagy főbb hatalom közvetve vagy közvetlenül megtámadná, akkor Olaszország szigorúan semleges lesz. Ez érvényes arra az esetre is, ha Franciaország provokáció esetén kényszerítve volna becsülete és biztonsága miatt háborút üzenni.”

Vagyis olyan mondatok ezek, amelyek ellentétben vannak a hármasszövetségi szerződéssel.

Olaszország tehát két olyan szerződést kötött, amelyek kizárják egymást, tehát úgy a franciákat, mint a központi hatalmakat rítul becsapta és várta, hogy melyik párt fog nagyobb előnyöket nyújtani, amelyhez aztán végleg csatlakozni fog. Ezáltal tulajdonképpen meg is szűnt a hármasszövetségi szerződés, legalább is Olaszországot figyelembe véve. Hogy pedig a franciák tisztában voltak azzal, hogy 1902-ben Olaszország elveszett a hármasszövetség részére, arra koronatanú Poincaré, aki 1912 májusában erről a kérdésről Isvolskival tárgyalt és akinek szó szerint a következőket mondta:

... „Ennek a szerződésnek értéke Franciaország részére nem azokban vagy ezekben a szavakban áll, hanem abban, hogy Olaszország csatlakozása óta valóságban félbehagyott a francia határon minden védő és támadó intézkedést és az előkészületeit az osztrák határra helyezte át.

Abban nem lehet kételkedni, mondja Poincaré Isvolskinak, hogy a döntő pillanatban Olaszország meg fogja találni annak a lehetőségét, hogy a szerződésnek a neki kívánatos magyarázatot adja, amit Poincaré akkor meg is érzett. Azonban újból megismételte Isvolski előtt, hogy a szerződés gyakorlati értéke Franciaország részére abban van, hogy katonai helyzetét az olasz határon gyengítheti, mert Olaszország az erődítések és a sztratégiai vasutak építését beszüntette és Franciaország összes erejét és intézkedéseit Németország ellen irányíthatja.”

(Isvolski okmánygyűjtemény, 2. kötet, 606. sz. okmány.)

Az olaszoknak ezt a különös viselkedését a központi hatalmak diplomáciája észrevette ugyan, de nem volt erkölcsi ereje ahhoz, hogy ezt a közvéleménnyel tudassa, hanem ellenkezőleg, folyton azt hangoztatta, hogy Olaszország szilárd támasza a hármasszövetségnek és ezért volt az a kínos felszisszenés a világháború kitörésekor az olasz állásfoglalás miatt.

Az olaszoknak ezt a kétszínű viselkedését azonban a franciák és oroszok is észrevették és azt kellőképpen meg is bélyegezték, amint az Isvolski párizsi orosz nagykövet 1914 január 1-i szigorúan bizalmas leveléből látható:

„Ebből a levélből kitűnik, hogy a franciák ismerték az olasz állami chiffre kulcsot és minden olasz táviratot, amelyet a párizsi olasz nagykövet kapott, megtudtak fejteni. Ebből aztán a franciák megtudták, hogy az olasz külügyminiszter a római francia nagykövetnek sem mond igazat és Isvolskinak francia részről ezt tudomásul is adták azzal a hozzáadással, hogy ezek a meg nem magyarázható ellentmondások az olasz diplomácia őszinteségének hiányában és hazug természetében rejlenek.”

(Isvolski 1197. okmány.)

Igazán nagyszerűen jellemzi Isvolski az olaszokat, akiket a mi hivatalos és félhivatalos sajtónk 14 éven keresztül dicsért és hű szövetségesnek emlegetett.

1904 februárjában tört ki az orosz-japán háború, amelyet úgy Japán mint Oroszország is akart. E háború miatt hagyta ott Oroszország egynéhány évre a Balkánt és emiatt játszott el az orosz diplomácia 1898-ban az első hágai békekonferencia dicstelen komédiáját. 1902-ben II. Miklós bevallotta II. Vilmosnak, hogy keleten Japán ellen kikerülhetetlen a háború, erre azonban csak néhány év múlva fog sor kerülni. Ezt nagyon jól érezték a japánok, mert Korea orosz kézre jutása fejlődésük befejezését jelentette volna, de Anglia is féltette Indiát és azért kötötték meg a szövetségi szerződést, amely kizárólag Oroszország ellen szólt. *Mikor Japán 1903 telén látta a nagymérvű orosz készülődéseket, igen helyesen preventív háborúra szánta el magát, mert egynéhány év múlva helyzete kilátástalan lett volna és azért 1904 február 8-án a diplomáciai viszony megszakítása után hadüzenet nélkül éjjeli támadással megrohanta a Port-Arthur előtti orosz hajóhadat, három nagy hajót harcképtelenné tett és ezáltal stratégiaileg a tengeren szabad kezet nyert, megnyervén így a háborút!*

A nagynémet aktapublikációnak az a része, amely az orosz-

japán háborúval foglalkozik, igen érdekes részleteket hoz nyilvánosságra Anglia szerepéről, amelynek diplomáciája nem tud elég szemrehányást tenni Németországnak, hogy nem lépett fel eléggé erélyesen a Monarchia ellen 1914 júliusában, akkor, mikor a Monarchia Szerbia miatt Oroszországgal ellentétbe került *Az angol diplomáciának ez a viselkedése annál érthetlenebb, mert hiszen Angliának 1903 késő őszen alkalma lett volna megakadályozni az orosz-japán háborút, de ezt előre megfontolt szándékkal nem tette meg. A német okmányok (G. P. 17. kötet 362.) tudniillik feltárlják azt, hogy 1903 novemberében, a cár a háború előtti félelmében, vagy esetleg talán azért, mert tudta, hogy Oroszország a háborúra még nem kész, hirtelen meg akarta akadályozni a háborút és azért felkérte Angliát, hogy közvetítsen: miközben hajlandó volt Japán összes követeléseit teljesíteni. És akkor az az angol politika, amely mindig szemforgatóan hangoztatta a béke fentartását ezt a közvetítést azzal utasította vissza, hogy a dolog már elkésett. Hogy az angol politika helyesen járt el, az igaz, mert Japán csak akkor remélhette a győzelmet, ha nem kész Oroszországgal háborúzik, azonban Angliának akkori viselkedése igen csodálatos színben tünteti fel Angliának bírói szerepét Németországgal szemben.*

A meglepetésszerű japán támadás a legvégső veszélyből származott, mert Japán csak így számíthatott eredményre és azért eljárása katonailag meg volt okolva, bár az akkori felfogásnak megfelelőleg nemzetközi jog szempontjából kifogás alá esett. *Miután azonban a világháborúban Japán az entente oldalán volt, soha ezt a lépését Oroszországgal szemben nem ítélték el, míg a németek átvonulását Belgiumon keresztül, habár ez a belgáknak előre be volt jelentve, a legélesebben elítélték és elítélik, dacára annak, hogy ma nyilvánvaló, hogy ez a lépés végső önvédelemből történt.*

Az orosz-japán háború kitörése azonban kitűnő alkalom arra nézve is, hogy bemutassam Bülow és társainak államférfiúi előrelátását.

Ezért idézem a német félhivatalos N. A. 2. cikket, amely egynéhány nappal az ellenségeskedés kitörése előtt Íródott, hogy felvilágosítsa a német nemzetet a keletázsiai helyzetről és így szól:

„Ha a tárgyalások megszakadnának, akkor ez még egyáltalában nem jelenti azt a fordulatot, hogy háború lesz. Sőt

ellenkezőleg nagyon jól elképzelhető az, hogy Japán Koreában bizonyos vállalkozásokat fog keresztül vinni, amelyekre az előkészületek már régen megtörténtek. Oroszország az ilyen vállalkozások miatt nem fogja megváltoztatni eddigi tartózkodó viselkedését, hacsak Japán nem fogja felhasználni a hadműveletet arra, hogy megtámadja Oroszország pozícióját Északkoreában és a Jalu folyón. Természetesen a helyzetnek ilyen módon való kialakulásánál, amelyet előbb leírtunk, nem kell feltétlenül nagy japán csapatszállításokkal számolnunk, mert az a sok japán telepes, kereskedő és munkás, akik Koreában letelepedtek, hazájuk hívó szavára azonnal fegyvert fognak ragadni. Így japánnak egy elég hatalmas haderő állana rendelkezésére, hogy a viszonyoknak megfelelően biztosítsa helyzetét Koreában. Azonban olyan magas feszültségek mellett, amelyek Keletáziában kialakultak, háborús összeütközések nem zárhatók ki egészen, bár az összes jelek azt a felfogást látszanak igazolni, hogy az ilyen fordulat, ha ez a valóságban be fog következni, nem fog azonnal megtörténni, hanem csak lassan és fokozatosan fog bekövetkezni.”

Két napra reá a japán torpedók elsüllyesztették az orosz hajókat és ezek után azt állítani, hogy Bülow jól ismerte a keletázsiai helyzetet, igazán nagymérvű naivitás lenne.

Ez a háború, amelyben Anglia Japánnal szemben, Németország Oroszországgal szemben jóakarátú semlegességet tanúsított, egyúttal azt is mutatja, hogy Anglia mit ért semlegesség alatt. Míg tudniillik a japán flotta angol szénrel működött, addig az angolok megakarták akadályozni, hogy a messzi keletre induló orosz balti hajóhad német szénrel használjon fel, azt hangoztatván, hogy a német viselkedés nem felel meg a semlegesség fogalmának, ahogy ez II. Vilmos 1904 október 27-i II. Miklósnak szóló táviratából látható. Angliának ez a szemtelensége már annyira ment, hogy Hollsteh báró Osten-Sacken orosz nagykövet előtt kijelentette, hogyha Anglia hivatalosan bejelenti a tiltakozást az orosz flotta szénellátása ügyében és esetleg fegyveresen védeni akarja a japán érdekeket, akkor Németország ki fogja jelenteni, hogy Oroszországgal közösen fog cselekedni. *Csodálatosképpen Franciaország nem nagyon támogatta a szövetséges oroszokat, míg az oroszok a német jóakaratot és szimpátiát bizonyos gyanakvással fogadták, pedig a balti flotta német szén nélkül sohasem jutott volna ki Kelet Ázsiába.* Az orosz-japán háború is a német diplomácia egész rendszertelenségét mutatja. Az a Németország, amely 1890-ben az orosz szövetségi ajánlatokat visszautasította, most futkározott Oroszország

után annyira, hogy ez az állam maga sem tudta, mire vélni a dolgot és azért bizonyos tartózkodást tanúsított a német jóindulattal szemben.

Az orosz szovjetkormány a „Krasny Archiv” 5. kötetében kiadta az 1905. évi német, orosz és francia tárgyalásokat, amelyek a német császári diplomáciának egész naivságát feltűnteti, de bemutatják az orosz diplomáciát is, amely kézzel-lábbal kapálódzott a német-francia-orosz kibékülés ellen és ugyanakkor lefestik a francia vezető államférfiak feneketlen gyűlöletét Németország ellen.

Ezek az okmányok azt mutatják, hogy II. Vilmos szövetségi szerződést ajánlott fel az orosz cárnak, amelybe Franciaországot is be akarta venni, mire a cár II-Vilmost felszólította, hogy ismertesse vele a szerződésnek általa tervezett alapelveit és ha ez megtörténik, akkor Franciaországot is fel fogja szólítani, hogy csatlakozzon hozzájuk. (1904 október 29-iki távirat.) Vilmos császár már a következő napon válaszol a cárnak és tudomására hozza neki azt a három pontból álló szerződési tervezetet, amelyet Bülow kancellárral együtt nagy titokban megszerkesztettek. Bár úgy az orosz külügyminiszter; Lambsdorf, mint a berlini orosz nagykövet a német ajánlattal szemben nagyon tartózkodóan viselkedtek (1904 október 28-i és november 17-i levél) mégis az orosz cár, valószínűleg a hulli eset hatása alatt, 1905 július 24-én Björköe mellett találkozik II. Vilmostal és aláírja a björköe-i szövetségi védelmi szerződést Németországgal, melynek 4. pontja értelmében azt az orosz cár – a hatálybalépés után – a franciákkal is meg fogja ismertetni és ajánlani fogja nekik a szerződéshez való csatlakozást. Ez ellen a szerződés ellen különösen a párisi orosz nagykövet Nelidov működött, ki a külügyminiszternek az új szövetség hátrányait magyarázta. Azonban az orosz cár mégis megmaradt ama felfogása mellett, hogy a franciákat bele kell vonni az új szövetségbe. Erre a külügyminiszter utasította a párisi nagykövetet, hogy a legnagyobb diszkrécióval vegye reá Franciaországot az új szövetséghez való csatlakozásra. (Lambsdorf 1905 szeptember 23-i levele.) Erre a levélre az orosz nagykövet október 18-án válaszol. Ez a válasz bámulatosan világítja meg a franciák német gyűlöletét. Mint a nagykövet levelében elmondja, igen diszkrétan kérdezte Rouvier francia miniszterelnöktől, hogy nem erősödne-e meg még jobban a francia-orosz szövetség, ha

esetleg Németországot is bevonnák a szövetségbe. Mire Rouvier a leghatározottabb hangon olyan választ adott, hogy maga az orosz diplomata jelenti miniszterének, hogy ezen válasz után további lépéseket a francia-német közeledés érdekében nem tehet. Rouvier tudniillik a következőket mondta Nelidovnak.

„Nekünk hódítási szándékaink senkivel szemben nincsenek. Bizonyítékot szolgáltatunk, hogy kívánjuk a békét, 35 éve elmúlt, hogy egy szerencsétlen háború után elvettek tőlünk két tartományt és a békéért több milliárdot kellett fizetnünk. Nemzetünk az előtt meghajolt és azóta az az igyekeztünk, hogy a veszekedéseket és félreértéseket kikerüljük. Hogy a kieleződő nehézségeket elkerüljük, bátor voltam nemrég még hazám önszeretetét is egy kissé megbántani. Tőlünk többet nem kívánhatnak! A nemzet nagyobb közeledést Németországhoz nem túrme meg. A nemzet nem felejteti el, hogy mit szenvedett és azt, amire nemrég céltalanul és vigyázatlanul újból figyelmeztették. A szövetség Németországgal ki van zárva. A kormány kénytelen az ország érzelmeit figyelembe venni” ...

Ez a jelentés, amely a francia mentalitást egész meztelenségében mutatja azért olyan fontos, mert Rouviernek a gondolatait tolmácsolja, annak a Rouviernek, aki 1905 nyarán Delcassét buktatta meg, mert ez Anglia segítségére számítva nem rettent vissza a háborútól Németország ellen. Vajjon mit válaszolhatott volna Delcassé az orosz nagykövetnek, ha ez ilyen ajánlattal Jött volna hozzája.

Ez az okmány a legjobb bizonyíték arra nézve, hogy micsoda szemenszedett hazugság az az állítás, mely szerint Németország már évtizedek óta készülődött Franciaország ellen. Sőt ellenkezőleg ez az okmány azt mutatja, hogy Németország halálos ellenségével is jó viszonyban akart maradni és vele szövetséget akart kötni.

Ha Németország valóban háborúra gondolt, akkor arra soha jobb alkalma nem lett volna, mint 1904-1905-ben, mikor játszva lehengethette volna Franciaországot, amelyet Oroszország nem lett volna képes megsegíteni, miután hadserege száználmas állapotban volt. *Csodálatosképpen Poincaré úr az igazmondás e nagy apostola, nem emlékezik meg előadásában ezekről a dolgokról, annak dacára, hogy rendelkezésére állanak a francia legtitkosabb levéltárak is.*

A francia ellenzés miatt aztán a björköe-i szerződés sohasem lett ratifikálva és így csak papíron maradt meg, pedig

annak életbelépése esetén nem pusztult volna el az a sok millió ember a szibériai hómezőkön és a Visztula között.

Még az orosz-japán háború alatt fejlődik ki az első marokkói válság Németország, Anglia és Franciaország között, *mely válság csak Delcassé bukása miatt és az orosz készületlenség folytán nem alakult át európai háborúvá.*

Az 1904. évi április 8-án megkötött angol-francia szerződést a hivatalos német diplomácia bizonyos megnyugvással fogadta, azt gondolván, hogy az angol-francia ellentét kiküszöbölése jobban fogja biztosítani az európai békét és azért Bülow herceg a német birodalmi gyűlésben elhangzott támadásokra azt válaszolta, hogy Németországnak Marokkóban csak gazdasági érdekei vannak és nem tételezi fel, hogy ezeket valamely hatalom figyelmen kívül hagyja. Bülow akkor még nem tudta, hogy a nyilvánosságra hozott angol francia megegyezés, amely kijelenti, *hogy Marokkó politikai helyzetét érintetlenül hagyja, hazugság volt, mert a megegyezés mellett még egy titkos záradék is létezett, amely egyenesen felosztja Marokkót Franciaország és Spanyolország között.* Ez a csalás aztán úgy derült ki, hogy 1904 október 5-én megint nyilvánosságra hoztak egy francia-spanyol egyezményt, amelyben újból kijelentik, hogy szigorúan ragaszkodnak a marokkói birodalom sérthetlenségéhez a szultán suverenitása alatt. Erre az új szerződésre a Reuter távirati iroda megjegyezte, hogy az angol kormány előtt a francia-spanyol egyezmény összes részletei ismeretesek, *de még a titkos megállapodások is, melyek nyilvánosságra nem kerültek* így aztán a németek egyszerre megtudták, hogy Marokkóban történt valami az ő rovásukra és ezt előttük titkolják. *1911-ben nyilvánosságra kerültek ezek a titkos klauzulák és akkor kitűnt, hogy a francia-spanyol szerződés nyilvánosságra hozott megállapodásai hazugságok, mert a titkos pontok felosztják Marokkót Franciaország és Spanyolország között, sőt ugyanezen titkos megállapodások között van egy kikötés is, amely egyenesen kizárja Németországot Marokkóból.*

Nem csoda, ha ilyen leleplezések után a nemes angol pacifista, E Morel, Marokkóról így nyilatkozik:

„Marokkó diplomáciai történetének pártatlan vizsgálata rekordszámba menő árulást és csalást hozott napvilágra, olyan csalást, amelyet az angol és francia külügyi hivatalok az angol és francia népen követtek el, de megcsalták Marokkót és az

egész világot is. Ez a család olyan nagymérvű, hogy még a diplomácia annaleseiben sem található hasonló eset".
(E. Morel. Truth and the War.)

Természetesen a német diplomácia 1904 őszén az angol, francia és spanyol szerződések titkos záradékait nem ismerte, azonban a titkos pontok létezése a Reuter-ügynökség leleplezése folytán bizonyítva volt és így a német diplomácia éber szemmel kezdte figyelni a marokkói eseményeket, miután a német érdekeket csak abban az esetben látta biztosítva, ha Marokkó továbbra is önálló állam marad. Mikor tehát a marokkói császári konzul, Vasell, Berlint arról értesítette, hogy a francia megbízott, Saint-René Taillandier, a szultántól különböző engedményeket követelt, amelyek Marokkó önállóságát sértik, *akkor a német diplomácia a cselekvés terére lépett és az egész világ előtt dokumentálni akarta, hogy nem hajlandó elfogadni Marokkó szuverenitásának az elsikkasztását.* Tette pedig ezt a dokumentálást úgy, hogy Bülow II. Vilmos császárt, ellenzése dacára rábírta arra, hogy a középtengeri utazása alkalmával kiszálljon Tangerben és ott politikai vonatkozású beszédet tartson. Mikor már a császári yacht a tengeri vizeken volt, II. Vilmos még min'dig ellenezte tangeri szereplését, csak mikor Kühlmann, a német követség titkára, megjelent a hajón és bejelentette a nagy fogadási előkészületeket, akkor szállt ki a partra, ahol két óráig tartózkodott és ahol a szultán nagybátyjához, Mulay Abd el Malekhez beszédet intézett, *kijelentvén, hogy ez a látogatás a szultánnak, mint független uralkodónak szól és hogy Németország el van szánva arra, hogy érdekeit teljes hatalmával megvédje.*

Csodálatosképpen Franciaország a németek fellépését egész nyugodtan fogadta és talán érezte, hogy mégis csak egy kicsit erős dolog volt, mikor a jogos német érdekeket Marokkóban nem vették tudomásul.

Ezt érezhette maga Delcassé is, mert március 31-én, a tangeri császárlátogatás napján, felszólt a francia kamarában és kijelentette, hogy a többi nemzeteknek is joguk van Marokkóban biztosítani kereskedelmi érdekeiket.

A német kormánynak eddigi viselkedését a császár tangeri útjával kapcsolatban csak helyeselni lehet, mert hiszen a német birodalom nem engedhette meg, hogy Marokkóban ki nullázzák és azért azok a szemrehányások, amelyek különösen

a német demokrácia részéről érik ebben a kérdésben az akkori német politikát, semmi mással nem magyarázhatók, mint a szociáldemokraták azon alaptulajdonságával, hogy önáluk minden rossz, ami német, még ha akármilyen jó dolog volna is az, míg ellenben mindaz, ami az ellenség részéről történt, nagyszerű és kifogástalan.

Ami azonban a tangeri látogatás után történt a német külügyi hivatal részéről, az igenis a legélesebb kritikát hívja ki és ezekben a napokban Bülow és társai éppen olyan értelmetlenül viselkedtek, mint az angol szövetségi ajánlatok idejében.

Ha a nagy-német aktagyűjteménynek ezen kritikus napokra vonatkozó részét tanulmányozzuk, akkor sok érthetetlen eseménnyel állunk szemben. Így Delcassé, akit a francia szocialisták nagyon szorítottak, beláthatta azt, hogy egy kissé elhirtelenkedte a dolgot a marokkói kérdésben és azért a németekkel tárgyalni akart; már április 4-én megkérte Radolin herceget, hogy tárgyaljon vele, kijelentvén előtte, hogy ő el akar tüntetni minden félreértést. Azonban Radolin Bülow utasítására csak mosolyogva hallgatta végig Delcassé, neki választ nem adott, azonban látván Delcassé jószándékait, kormányának jelentette, hogy Franciaországgal a jó viszonyt helyre kellene állítani. Bülow és Holstein azonban elutasító álláspontot képviseltek és úgy viselkedtek, mint a megsértett mennyasszony. Delcassé, dacára e bánásmódnak, még többször akart a németekhez közeledni, sőt még abba is belement volna, hogy Németország Marokkóban egy kikötőt kapjon. *A berlini külügyi hivatal azonban Dodonát játszotta és még válaszra sem méltatta Delcassé, mint ahogy az angol szövetségi ajánlatokra sem adott soha egyenes választ.* A berlini külügyi hivatalban tudniillik valami Kriege nevű jogász, titkos tanácsos dominált, akinek az volt a rögeszméje, hogy a marokkói kérdésben a franciákkal közvetve ne tárgyaljanak, hanem azt egy nemzetközi konferencia intézze el, amihez Bülow is hozzájárult. *A német diplomáciát tehát már akkor is bizonyos rögeszmék kínozták, éppen úgy, mint a világháború alatt, mikor megegyezései béke, a nemzetek kibékülése és a Wilson-féle 14 pont nagyon kedves rögeszméje volt a háborús német politikának.*

Április 20-án a francia kamarában meglepetésszerűen nagy támadást intéztek Delcassé ellen úgy, hogy ettől a naptól kezdve Rouvier miniszterelnök őrizte ellen Delcassé, sőt

maga vette kezébe a marokkói kérdés megoldását. E célból már április 28-án kijelenti a német nagykövetnek, *hogy Franciaország minden elégtételt meg fog adni Németországnak és hajlandó Németországgal barátságos viszonyt folytatni.* Nem lelkesedik azonban a konferenciáért és inkább azt ajánlja, hogy Franciaország először a nagyhatalmakhoz intézzon egy jegyzéket, és ha a nagyhatalmak ellene vannak annak, hogy Franciaország Marokkóban terjeszkedjék, akkor Franciaország onnan vissza fog vonulni. *Rouvier azonkívül érdeklődött azíránt is, hogy milyen engedményeket követel Németország, ha a maga részéről is lemond a konferenciáról és hajlandónak mutatkozott volna arra is, hogy az összes vitás gyarmati kérdésekben megegyezzen Németországgal.* Rouvier erőlködése azonban hiábavaló volt, mert a nagykövet Berlinből kapott utasítás alapján hidegen és érdeklődés nélkül hallgatta meg Rouvier ajánlatát, azt Berlinbe továbbította, amelyre természetesen válasz nem érkezett. DE Rouvier Rómában is lépéseket tett a Németországgal való barátságos megegyezés érdekében és Luzatti az ottani német nagykövetnek kijelentette, *hogy Franciaország télies elégtételadásra hajlandó.* A római német nagykövet azonban hiába adta Berlinben azt a tanácsot, hogy most jó alkalom kínálkozik a Berlin és Paris közötti barátságos viszony létesítésére, a német külügyi hivatal füle botját sem mozgatta ebben a kérdésben. Hanem Rouvier előzékenységére június 5-én Flotov párisi nagykövetségi tanácsosnak azt a megbízást adta, hogy jelentse ki a francia külügyi hivatal előtt, hogy a német kormány nincs abban a helyzetben, hogy Delcasséval tárgyaljon.

Emiatt június 6-án úgy a francia kamarában mint a francia minisztertanácsban viharos jelenetek voltak, mert a megsértett Delcassé háborúra akarta vinni a dolgot, azonban a minisztertanácsban leszavazták, a kamrában pedig Jaurès nagy támadást intézett ellene úgy, hogy Delcassé kénytelen volt lemondani. Delcassé tudniillik tudta, hogy Anglia ellene van Németország marokkói fellépésének, mert hiszen 1905 február 3-án tartotta Lee, az admirális civil lordja, a világtörténelemben is páratlan beszédjét, *amelyben megfenyegette Németországot, kifejtvén azt, hogy az angol hajóhad adott esetben tudni fogja a kötelességét, még mielőtt az Északi tenger másik partján a hadüzenetet olvassák.* Delcassé tudott azonkívül mást is, amit mi csak a világháború lezajlása után tudtunk meg Repington angol ezredes könyvéből.

És pedig azt, hogy *Landsdowne marquis angol külügyminiszter írásban biztosította Cambon Pál londoni francia nagykövetet, hogy Anglia fegyveresen fogja segíteni Franciaországot német támadás esetén.* így aztán Delcassé június 6-án könnyen hivatkozhatott a minisztertanácsban arra, hogy Anglia 100000 emberrel fogja segíteni Franciaországot. A *francia miniszterek azonban ennek dacára ellene szavaztak, jól tudván azt, hogy az angol szövetség még nem jelent semmit, miután Oroszország a japán háború miatt segíteni nem tud.*

Június 6-án, Delcassé drámai bukása napján, Rouvier elküldte bizalmasát Flotowhoz és kérte, hogy most már a német kormány, miután ő Delcassét feláldozta, jelentse ki a békés megegyezésre való szándékát. *Válaszul azonban Flotow megjelent a külügyi hivatalban és berlini parancsra energikusan követelte, hogy Franciaország fogadja el a konferencia tervét, mire Rouvier valóságos dührohamot kapott. Ezekben a napokban Bülowot és társait elhagyhatták az összes jó szellemek, mert máskülönben nem jöhetett volna Berlinből Flotownak június 6-i jelentésére az a válasz, hogy Németország hajlandó kijavítani a kárt, melyet Delcassé okozott, azonban ez nem megy már öl-hónapra, amennyiben ez csak fokozatosan történhetik meg.*

Június 9-én Rouvier a barátságtalan német válasz dacára újból kérte Flotowot, hogy jelentse Berlinbe, hogy a konferencia Franciaország részére megalázó és azért minden más megoldást elfogad, továbbá hajlandó a marokkói kérdéssel együtt az összes kérdéseket rendezni, amelyek Franciaországot is érdeklik és hivatkozott Kelet-Ázsiára és a bagdadi vasútra is.

Így tehát Németország egy kis ügyességgel nagy előnyökre tehetett volna szert, azonban a külügyi hivatalban Berlinben elmezavar uralkodott, mert Rouvier ajánlatára válaszképpen június 11-én Radolin herceg újból a konferenciát követeli és majdnem fénygetődzve emlegeti, hogy Marokkó mögött Németország áll. Azonban a német nagykövet Rouvier becsületességéről meggyőződve 11-én azt táviratozza Berlinbe, hogy Rouvier kijelentette, miszerint egész jövője biztosíték arra nézve, hogy a megegyezést keresi, azonban Németországnak is támogatni kell, Rouvier törekvéseit. Erre a jelentésre maga II. Vilmos is oda írja, hogy: „jó, nagyon szívesen”, ez meg fog történni; azonban dacára ennek Radolin herceg június 16-án berlini parancsra egy új jegyzéket ad át, amelyben a német kormány visszautasítja a

franciák azon ajánlatát, hogy a konferencia céljairól és programjáról már előre tárgyaljanak, még mielőtt a franciák a konferenciához való hozzájárulásukat megadták volna. Június 23-án Bülow maga nagyon komolyan figyelmezteti Bihourd francia nagykövetet, *hogy a dolog tovább így nem mehet s hogy abból baj lehet.* így aztán végre Franciaország megadta a hozzájárulását a konferenciához, *de ugyanakkor a francia-német viszony olyan feszült lett, mint Boulanger idejében.*

A német diplomácia viselkedése a konferenciát megelőző hónapokban egészen érthetetlen, mert külsőleg azt mutatta, mintha háborúra törekedne, belsőleg pedig semmisenem állt tőle távolabb, mint a háború. Ha a német diplomácia azt célozta volna, hogy Marokkó egy részét birtokba vegye és emiatt le akar számolni Franciaországgal még akkor, mikor Oroszország nem tud segíteni szövetségesének, akkor Bülow viselkedésében logika lett volna, mert ezzel a háborúval Németország hosszú évekre megsemmisíthette volna a francia veszedelmet és ezáltal biztosította volna a helyzetét Közép-Európában.

De izgatni a francia önértetést csak azért, hogy Franciaország egy problematikus konferencián résztvegyen, mikor nagy előnyöket akart biztosítani Németországnak, ha lemond a konferenciáról, annak semmi célja nem volt, mert hiszen az algécirási konferencia megmutatta, hogy Németország mindenben déferait Franciaország előtt.

Hogy pedig milyen kapkodás volt Berlinben ezekben a hónapokban, legjobban látható abból, hogy amíg Bülow a franciákat a konferencia elfogadására szorította, addig *ugyanakkor 11. Vilmos kijelentette a francia katonai attaché előtt, hogy esze ágában sincs Marokkó miatt háborút viselni.* Hát csoda akkor, hogy a franciák a német külügyi hivatal terveivel szemben ellenállást tanúsítottak?

Néhány hónappal Delcassé bukása után enyhült a marokkói helyzet, azonban az algécirási konferencia előtt a kuliszák mögött nagyon csodálatos dolgok történtek, amelyekről csak a világháború után hullott le a lepel. Ugyanis Angliában 1905 decemberében a konzervatív párt katasztrofális vereséget szenvedett és az angol liberális párt került a kormányzat élére és akkor a francia kormány nagyon félt attól, hogy talán az új kormány nem fogja respektálni Landsdowne bizonyos ígéreteit. Ezért a londoni francia katonai attaché, Hugnet, Repington ezredes útján megkérdezte Greytől, az új angol külügy-

minisztertől, hogy magáévá teszi-e Landsfowne ígéreteit, mire Grey Repington útján azt válaszolta, hogy igen. *Tette pedig ezt egy olyan kimondhatatlan horderejű kérdésben, amelyben az egész angol kabinetnek és az angol törvényhozási testületnek a hozzájárulására lelt volna szükség. Ma azt is tudjuk, hogy Greynek e lépéséről az angol kabinetnek csak három tagja tudott és pedig Halldane, Asquith és Grey ministerek, az angol parlament pedig, – a parlamentarizmus hazájában, – erről a Grey-féle lépésről csak a világháború kitörését megelőző napon lett tájékoztatva.* Tudniillik Grey és társai a parlamentarizmus nagyobb dicsőségére egyszerűen letagadták a parlament színe előtt a franciáknak adott ígéretet.

Mikor azonban Grey tudomására adta Repingtonnak, hogy átveszi a Landsdowne-féle megállapodásokat, akkor 1906 január 10-én megjelent nála Cambon, a londoni francia nagykövet, a legeszesebb, de talán a leglelkiismeretlenebb diplomatáknak egyike és ezeket a megállapodásokat ki akarta bővíteni még pedig úgy, hogy Grey jelentse ki, miszerint abban az esetben, ha Németország Franciaországot megtámadná, Anglia fegyveresen fogja segíteni Franciaországot.

Grey azonban ekkor éppen úgy viselkedett, mint 1914 augusztus első napjaiban, – mikor a németeknek sem akart pozitív választ adni, – hanem azt válaszolta Cambonnak, hogy ezt a kijelentést nem teheti meg, azonban hozzájárul ahhoz, hogy a két vezérkar és a két flotta vezetősége egymás között nem hivatalos híreket kicserélhessen és egymással megbeszéléseket folytathasson. (Spender 30-ik fejezet.) Grey válasza ennek az angol politikusnak mesterműve és míg a központi hatalmak ilyen emberekkel nem rendelkeznek, addig világpolitikáról ne is álmodjanak. *Greynek e válasza tudniillik lehetővé tette azt, hogy az angol kötelezettséget úgy az angol parlament, mint a német nagykövet előtt formailag letagadhassa, dacára, hogy kijelentései lényegileg véve, valótlanságok voltak, mert az a tény, hogy a két vezérkar egymással a legkisebb részletekben is együtt működött, mutatta, hogy a szövetség valóban megvolt, annak dacára, hogy írásbeli szerződést nem kötöttek.*

A Monarchia és Németország között 30 évig tartott az írásban is lefektetett szövetségi szerződés és sohasem voltak a vezérkarok között olyan intim megbeszélések, mint az angol és francia vezérkarok között, sőt a világháború kitörésekor még tulajdonképpeni közös terv sem létezett Oroszország ellen.

Hogy pedig a vezérkarok nem hivatalos tárgyalásait az illetékes tényezők Angliában hogyan magyarázták, látható Haldane hadügyminiszter „Before the War” című könyvéből, ahol a 31. és 168. oldalon elmondja, *hogy mihelyt Grey átvette a Landsdowne-féle kötelezettségeket, azonnal érintkezésbe lépett a francia katonai attachéval, hogy Belgiummal szemben kijelöljenek egy területet, amelyen az angol expedíciós hadsereg gyülekezni fog. Fischer lord pedig Repingtonnak kijelentette, hogy ő a Landsdowne-féle megállapodások alapján már a hajók összevonását megkezdte, hogy egy hirtelen támadással a német hajóhadat megsemmisítse.* Mindezek a tények bizonyítják, hogy mennyire nem voltak igazak azok az információk, amelyeket Grey német nagykövetnek az angol-francia viszonyról adott.

A világháborúban a németek kezébe került belga okmányok nagyon csodálatos leleplezéseket hoznak a marokkói első válság idejéből. Ezek az okmányok azt mutatják, hogy Anglia 1906 tavaszán nemcsak hogy Franciaországgal folytatott legbizalmasabb katonai megbeszéléseket, hanem ugyanakkor a belga vezérkarral is folytatott tárgyalásokat, amelyekben a belgák állásfoglalását akarta megtudni egy angol-francia-német háború esetére. Így *Barnardiston angol katonai attaché Belgiumban Ducarne belga vezérkari főnökkel tárgyalt és 1906 kora tavaszán megállapodtak az angol segítőcsapatok nagyságában, azoknak Franciaországon és Belgiumon keresztül menő útirányában, sőt a legkisebb részletekben még az élelmezést is megbeszélték arra az esetre, ha Németország Belgium semlegességét megsértené.* Barnardiston alezredes 100.000 angolt ígért segítségül, Ducarne pedig kijelentette az angol attachénak, hogy a legélesebb ellenállást fogják kifejteni a németekkel szemben. Ducarne ezekről a megbeszélésekről április 10-i jelentésében értesíti a belga hadügyminisztert. E jelentés került 1914-ben a németek kezébe.

Nagyon csodálatos dolog, hogy Anglia, amely annyira tisztelőben akarta tartani Belgium semlegességét, olyan lépésre szánta el magát egy semleges állammal szemben és vele ilyen természetű megbeszéléseket folytatott, beleavatkozva a legbensőbb belga honvédelmi ügyekbe. Azonban még csodálatosabb dolog az, hogy Ducarne vezérkari főnök Belgium legnagyobb katonai titkait árulta el Angliának, miáltal Anglia óriási előnybe került Németországgal szemben úgy, hogy az adatok ismerete után Belgium többé nem volt semleges, hanem igenis szövetségi szolgálatokat teljesített Angliának.

Ilyen előzmények után ült össze az algecirasi konferencia, amely 1906 január 16-tól április 7-ig tartott, de a drámákban bővelkedő tárgyalások csak nagyon lassan haladtak előre. Különösen Holstein volt az, aki hirtelen minden áron megakart akadályozni a konferencia sikerét, amelyért eddig harcolt, azt gondolván, hogy egy sikertelen konferencia esetén egy fél év múlva könnyebb lesz a megegyezés Franciaország és Németország között. Hozzájárult a huzavonához még az is, ami csak egy dégenérait ésnél volt lehetséges, hogy Holstein feneketlenül gyűlölvén Radowitz urat, a konferencia német meghatalmazottját, neki határozott utasítást soha nem adott» Mikor pedig Bülow észrevette Holstein okvetetlenkedéseit, egyszerűen elvette tőle a konferencia ügyeit és ő maga dolgozta fel a konferenciáról jövő jelentéseket, mire Holstein hirtelen átnyergelve, mindenben a végletekig engedni akart, hogy Bülowra rákenje, miszerint ennek a gyengesége hiúsította meg az ő erőteljes politikáját. [A. Hamann: „Der Missverständene Bismarck.” „Bilder aus der letzten Kaiserzeit.” (Die graue Eminenz.) Haller: „Die Aera Bülow.”]

Akárhogy is volt a dolog, Holstein viselkedéséből azt lehetett következtetni, hogy ő esetleg háborúra is számít és azért állott elő az a lehetetlenség, hogy míg II. Vilmos és az orosz cár a björk@í egyezmény segítségével kibékülést, sőt szövetséget akart Franciaországgal, addig a német külügyi hivatal viselkedése nemcsak a franciákban, de az oroszokban is azt a gyanút ébresztette föl, hogy Németország háborúra készül Franciaország ellen; vagyis a német külügyi politika teljes anarchiába fült és egymás mellett fenn nem tartható célok után törtetett. Ilyen viselkedés mellett aztán Németország a konferencián egyedül maradt, csak a Monarchia támogatta, míg Franciaország, Oroszország, Anglia, de még Olaszország is Németország ellen foglaltak állást s így a konferencia ugyanazt a hatalmi csoportosulást mutatja, amelyből 8 év múlva a világháború keletkezett.

Ilyen viszonyok mellett aztán nem is volt csoda, hogy az algecirasi konferencia Németország súlyos diplomáciai vereségével végződött. Franciaország mindent elért, amit akart, míg Németország kivívta ugyan azt, hogy az algecirasi aktában kimondták, hogy Marokkóban fenntartják az összes hatalmakra nézve a nyílt ajtók elvét, azonban erre vonatkozólag semmiféle biztosítékot kapni nem tudott és ez a bizonytalanság már

előre vetette egy újabb marokkói válság árnyékát, amint az későbbben be is következett. *Sokkal szomorúbb azonban ebben a dologban az, hogy a Monarchia és Németország nem vonták le Olaszország viselkedéséből a következtetéseket, hanem ezt az országot továbbra is szövetségesnek tekintették és ezáltal a közvéleményt a szó szoros értelmében bűnösen félrevezették, ahelyett, hogy egy új politikai konstellációt kerestek volna Olaszország nélkül.* Ami pedig Bülow hercegnek azt a taktikáját illeti, amellyel az olasz árulást úgy akarta a birodalmi gyűlés előtt elűzni, hogy Olaszországot egy táncosnővel hasonlította össze, akinek egyszer egy extratúrt is kell engedélyezni, arra a megjegyzésem *hogy tőle más nem is volt várható, mert ha egy birodalmi kancellárban csak annyi önérzet volt,* hogy mikor egyszer II. Vilmos a Hohenzollern hajón kifogásolta nadrágjának a színét, mert elrontja az időt, ő azonnal másszínű nadrágot húzott fel, akkor az ilyen embertől nem is volt várható, hogy az olasz árulást más szemmel nézze, mint ahogy é azt a valóságban megtette.

Hogy pedig Anglia az első marokkói válság alatt milyen szerepet játszott, azt megint a belga követ jelentéseiből olvashatjuk ki, aki bámulatos szimattal ítélte meg Anglia szerepét, így 1905 február 7-én gróf Lalaing Londonból jelenti, hogy a sovinizta gondolkodás nagyon terjed az angol közönségben és a brit érzékenység Berlinnel szemben folyton növekszik, ahelyett, hogy csökkenne. (Belg. Akten Nr. 1.) Hogy pedig 1905-ben a belgák mennyire komoly dolognak tekintették a német-angol ellentétet, látható a belga külügyminiszternek a követeihez küldött körjegyzékéből, amelyben egy angol-német háború eshetőségével foglalkozik.

Ebben a körrendeletben különösen az ellen foglal állást a belga külügyminiszter, hogy Németország Anglia ellen háborút akarna és a következőt mondja . . . „Németország nem képes Angliát megtámadni, mert, hogy angol területen egy hadsereget szállítson partra, ahhoz szükséges volna, hogy egy pár napig uralja a tengert, amire pedig Németországnak nincs kilátása.

Németország flottája, amely a Vilmos császár csatorna két kijáratánál lesben áll, a német kikötők blokádját megakadályozhatja, mert egy éjjel az egyik tengerből a másikba juthatna. Felhasználhatná azt a pillanatot is támadásra, mikor az ellenséges hajóhad legénysége kifáradt vagy a gépek elkoptak. A német hajóhad csak erre a célra épült, azonban

arra nem képes, hogy Anglia partjain tengeri csatát vívjon, mert az erők számbeli különbsége nagyon aránytalan. Ami pedig az angol gyarmatok elleni német támadást illeti, arról nem is kell beszélni, mert erre nem is lehet gondolni . . . Egy konfliktus a német hadiflottát, a kereskedelmi hajókat és a külföldi kereskedelmet pusztítaná el. Mert Anglia vereség ellen védve volna, Németország ellenkezőleg nagyon is megsebezhető . . .”

(Sahwertfeger II. kötet 83-84. old.)

Ez a körrendelet azonban kihagyta Greindl bárónak egy igen helyes megállapítását, mely szerint az angol gyűlölet Németország ellen csakis egyedül a német flotta, a kereskedelem és a német ipar fejlődésében leli magyarázatát.

Hogy 1905-ben Németország, amely pedig akkor egyedül lett volna képes a háborúra, nem akart háborút, azt megint a követi jelentések igazolják. Így 1905 október 28-án Londonból a belga követ a következőt jelenti:

A háborút nem kívánják, mert még nem képesek háborúskodni. Franciaország sem akarja a háborút ebben a pillanatban, mert Oroszország nem segíthet. Csak Németország volna képes jelenleg háborút viselni. Emiatt gondolkozni kell és óvatosságnak kell lenni . . .

(Belga követi jelentések II. kötet 84. oldal.)

December 11-én pedig Berlinből jelenti a követ:

... „A német nép óriási többsége csak akkor fogadná el a háborút, ha arra támadással kényszerítenek. A német nép meg van elégedve Európa politikai elosztásával, nem akar új területeket szerezni és nem akarja kalandokkal kockára tenni azt, ami már tulajdonában van. Az alldeutsch kis csoport nem számít, mert sem tekintélye, sem befolyása nincs.
(B. k. j. II. kötet 94-95. oldal. Schwertfeger.)

Pedig a történelem ennek a kis csoportnak, az alldeutschoknak adott igazat, akik azt hangoztatták, hogy a készülő hurok ellen csak a még fel nem szerelt ellenségek elleni preventív háború segíthet. A világháború eseményeit figyelembe véve ez a harc 1905-1906-ban a központi hatalmak részéről katonai séta lett volna, annál is inkább, mert a német hadsereg élén Schlieffen gróf állott.

Ezekből a követi jelentésekből kitűnik, hogy micsoda aljas, minden bizonyíték nélküli rágalom és hazugságok azok az ellenségeink által hangoztatott állítások, hogy Németország már 1905-ben akarta a háborút.

Az algécirasi konferencia idején, 1906-ban a belga okmányok újból mutatják, hogy milyen ideges hangulat uralkodott akkortájt Európában s hogy a felbujtók hol voltak megtalálhatók.

Így 1906 április 5-én Berlinből Greindl báró a következőt jelenti:

... „Nem lehet kételkedni többé abban, hogy az angol király volt az, aki kormányától egész függetlenül Delcassé árat háborús politikára szorította, megadván neki azt a nem teljesíthető ígéretet, hogy Holsteinban 100.000 angol katonát fog partra szállítani. A királynak Parisban való tartózkodása alatti tette, hogy meghívta Delcassét, csak kihívásnak minősíthető. És ha e dologban még kételemek merülnének fel, akkor ezeket eloszlatná Barnardiston különleges lépése Ducarne tábornoknál. . .”

(B. k. j. 17. sz.)

Mikor pedig II. Vilmos május 16 án Bécsben látogatást tesz, Greindl erről így nyilatkozik:

. . . „Azok között az eszközök között, amelyekkel Németország elszigetelését elősegítik, leghatásosabb és legjobban alkalmazható a sajtó. Ez Németországot évek óta mapiavellisztikus tettekkel gyanúsítja, amelyek azonban éppen úgy, mint a neki tulajdonított nagyravágyó tervek, távol állnak Németország szándékától, miután ezekre soha sem gondolt. Ezeknek a hazugságoknak az ismétlésével elérték azt, hogy a német politikát a békére veszélyesnek tartják, miközben elfelejtik, hogy ez a politika már 35 éve biztosítja a békét és hogy a veszély nem Német' országtól származik, miután ez a birtokával meg van elégedve, hanem olyan államoktól, amelyek arra törekednek, hogy az európai térképet megváltoztassák. . .

A hármasszövetség hosszú idő óta biztosította Európa békéjét és nagyon bizonytalan, hogy a hatalmak új csoportosulása, amelyet létre akarnak hozni, ugyanolyan biztosítékot szolgáltatna-e?”

(B. k. j. II. kötet 117., 118. oldal. Schwertfeger).

Az algécirasi konferencia lezajlása után 1908-ig az annexió válság kitöréséig, Európában aránylag csend volt. Azonban a nyilvánosságra került okmányok és különböző publikációk mutatják, hogy bizony a kulisszák mögött erősen folyt a harc a központi hatalmak ellen. Itt különösen megemlékezem egyesekről, mert az angol politikusok tág lelkiismeretét teljes meztelenségében világíthatom meg. Elsősorban Haldanjfe angol ügyvéd-hadügyminiszterre gondolok. Ez az angol politikus Németországban tanult és ott sok német barátot szerzett maga-

nak, akikkel aztán továbbra is fenntartotta összeköttetéseit. 1906-ban hadügyminisztere lett a liberális kormánynak és mint ilyen, egyike volt azoknak a minisztereknek, akik tudtak a Franciaországnak tett kötelező angol Ígéretekről. Mint angol hadügyminiszter ismerte a két állam vezérkarai közötti megbeszéléseket, amelyek az angol segítő hadseregről szóltak. Ezeknél a megbeszéléseknél aztán kitűnt, hogy az angol hadügyminisztérium nem tudja eléggé gyorsan mozgósítani a segítő hadsereget és akkor *Haldanse olyan lépésre szánta el magát, mely hazájának ugyan sokat segített, de azért minden jobb ízlésű ember csak megvetéssel gondol reá.*

Haldanne tudniillik 1906 őszén elutazott Németországba, hogy a barátait meglátogassa és ekkor annak az óhajának adott kifejezést barátai előtt, hogy szeretné tanulmányozni a német mozgósítást és összeköttetései révén valóban megengedték neki, hogy a hadügyminisztériumban a mozgósítási munkálatokat tanulmányozhassa. Könyvében „Bevor the War” ő maga mondja el, hogy még Ellison ezredest is magával vitte, hogy csak minél többet tudjanak elsajátítani és hogy a német hatóságok a legnagyobb előzékenységgel jártak a kezére. Ennek a tanulmányútnak aztán az lett az eredménye, hogy ő 3 év múlva 160.000 emberből állósegítő hadsereget tudott mozgósítani 12 nap alatt, míg az előbbi terv szerint 2 hónap alatt csak 80 000 ember mozgósításával számoltak. *A határtalan perfidia Haldanne viselkedésében az, hogy ő mint hadügyminiszter tudta, hogy Anglia köteles segíteni Franciaországot egy német háború esetén és dacára annak visszaélt német barátainak becsületességével és náluk tanulmányozta azt a mozgósítást, amelyről tudta, hogy majd egyszer a németek ellen fogja felhasználni.*

Az akkori vezérkari főnök, Moltke, a felesége által kiadott leveleiben bizonyos lenéző kicsinyléssel emlékezik meg volt elődjéről, Schlieffen tábornagról, aki 1905 decemberében vonult nyugalomba és azért nagyon jó, hogy Haldanne hadügyminiszter nyilvánosságra hozta németországi szereplését, legalább látható belőle, hogy ki volt Moltke, aki alatt ilyesmi megtörténhetett. De a marnei csatában megtörtént Hentsch-féle epizódon sem lehet azok után nagyon csodálkozni.

Az 1906-os esztendő Németországra katonai szempontból is sorsdöntő változással járt. Tudniillik 1906 január 1-én távozott el a német vezérkar éléről gróf Schlieffen tábornagy. Amit

ma tudunk erről a kivételes tehetségű katonáról, nyugodtan állítható, hogy a sors ugyan nem adta meg neki, hogy hadvezéri tehetségét a csatatéren kimutathassa, de munkáiból kitűnik, hogy az összes idők egyik legnagyobb katonai gondolkodója. De nemcsak gondolkodó volt Schlieffen gróf, hanem a szó szoros értelmében hadvezéreket nevelt, és a tannenbergi nyári és téli mazuri csaták, a lodzi és nagyszebeni csaták örök időre igazolni fogják, hogy Schlieffen gróf katonai felfogásai igen helyesek voltak és hogy azok, akik a kezei alól kikerültek, nagyszerűen értették a katonai tudományt. Gróf Schlieffen éppen az első marokkói válság idejében állott a német hadsereg élén és nem titkolta, sőt minisztertanácson is kijelentette, hogy a háború kikerülhetetlen Franciaországgal és azért azt 1905-ben kellene végigharcolni, mert Oroszország Franciaországnak segíteni nem tud. Ezért ebben az esztendőben ki is dolgozta a német felvonulási tervet Franciaország ellen, amit utódja Moltke 1914-ben annyira eltérőleg alkalmazott. Természetes, hogy Schlieffen grófnak felfogása a francia-német háborúról igen kellemetlen volt Bülownak és azért eltávolításán dolgozott, Bülow ugyan ezt tagadja, azonban a tábornagy maga állította, hogy őt Bülow távolította el, amennyiben II. Vilmosnak javasolta, hogy fiatalabb vezérkari főnököt vegyen magának, mert a 70-éves Schlieffen nem fog tudni megbirkózni egy európai háborúval. II. Vilmosnál még azzal is dolgoztak Schlieffen ellen, hogy szenilisnek, túl öregnek, agylágyultnak állították oda. Tették pedig ezt azért, mert Schlieffen tisztában lévén azzal, hogy Németország a következő háborúban az egész világ ellen fog harcolni, azért az 1905. évi vezérkari utazás alkalmával már a hadműveleti feladatot úgy állította fel, hogy benne franciák, angolok, belgák, oroszok, olaszok, románok és szerbek is szerepeltek. Schlieffen grófnak ezt a geniális előrelátását II. Vilmos császár környezetében levő emberek, akiknek fogalmuk sem volt arról, hogy Németország helyzete már 1905-ben milyen veszélyes volt, aggkori szenilitásnak nézték és II. Vilmosnak az 1905. évi nyári tengeri utazásán folyton azt súgták a fülébe, hogy Schlieffen operációs tervei olyan téren mozognak, ahová józaneszű ember követni nem is tudja. Természetesen, hogy II. Vilmos császár ezekre a hírekre reagált és Schlieffen gróftól 1905. év végén nyugdíjba küldte és a helyébe Moltkét nevezte ki, dacára, hogy ez kijelentette,

miszerint fogalma sincs arról, hogy a modern milliós hadseregeket miként kell vezetni. Schlieff fen gróf 1913 január 4-én meghalt és nem vehetett volna részt a világháborúban, azonban éppen akkor távozott el a német hadsereg éléről, mikor a német hadseregnek legjobban lett volna reá szüksége és az ő menesztésénél is látható az emberi nagyság semmibevevése, olyan hasonló módon, ahogy ez Bismarck bukásánál történt.

Az 1907. esztendő a szó szoros értelmében VII. Eduárd agilis működését foglalja magában, amely működés Németország teljes elszigetelését célozta.

Február hónapban az angol királyi pár először Parisba utazik, hogy így az egész világ előtt dokumentálja a francia-angol jó viszonyt. A párisi belga követ erre a látogatásra azt jegyzi meg, hogy

minden bizonyára fontos célja lehetett, habár a cél még hem hámozható ki. Talán VII. Eduárd jobban akarja lekötni Franciaországot, mert esetleg fél, hogy Franciaországra való befolyása gyengülne.

Egy második jelentésében pedig azt kérdi a követ:

...”Kérdés, hogy VII. Eduárdnak sikerülni fog-e mindenkit meggyőzni arról, hogy az ő általa erőszakolt francia barátság valóban olyan önzetlen dolog, amelynek nincs más célja, minthogy létrehozza az európai egyensúlyt a béke fenntartása érdekében.”

[B. k. j. II. kötet 140-141. oldal.) Schwertfeger.]

A párisi belga követ ebből az alkalomból még a következőt mondja jelentésében:

„Nem lehet tagadni, hogy ez a taktika, mely kívülről azt a célt szolgálja, hogy a háborút mellőzze, Berlinben kellemetlen érzést fog előidézni, de elő fogja idézni azt a vágyat, hogy az átkarolásból, amellyel az angol politika Németországot szorongatja, minden áron szabaduljanak. Franciaország ezidőszerint akarja a békét és azt is, hogy javuljanak a viszonyai Németországgal. Azonban nagy erőfeszítéseket kell, hogy tegyen Berlinben annak a bebizonyítására, miszerint Németországnak az entente-cordiale miatt nem kell nyugtalankodni és hogy ez entente nem azért jött létre, hogy Németország expanzióját megakadályozza.”

[(B. k. j. II. köt. 144-145. oldal.) Schwertfeger.]

1907 április 8-án VII. Eduárd a spanyol királlyal találkozik Cartagenában, 10-én pedig az olasz királlyal Gaetában

Az ebben az időben kelt belga követi jelentések megint rehdkívül tanulságosak, mert lerántják a leplet az uralkodói találkozás igazán jelentőségéről.

Így már 1907 március 28-án a berlini követ jelenti, hogy ... „a francia szemtelenség mér megint olyan mérvet öltött, mint a második császárság legrosszabb napjaiban, aminek az oka az entente-cordiale. Sőt egy fokkal még nagyobb, mert a Pétervár és London közötti tárgyalások, amelyekhez Franciaország közel áll, valószínűleg ententeba fognak átmenni ...

... Az angol sajtó még nagyobb elkeseredéssel folytatja a rágalmozási hadjáratot. Ha valahol Angliát valami kellemetlenség éri, ott német kezét gyanít. Ha szükséges, még egész meséket is kigondol, mint pl. a keleti tenger bezárását.” (B. k. j. 26 sz.)

Április 8-án pedig ugyanez a követ a következőt jelenti a kormányának:

„Ahogy látja báró úr, Franciaország éppen úgy avatkozik be olyan dolgokba, amelyekhez semmi köze nincsen, mint 1870-ben, de mindezen felül abban a képzelődésben szenved, hogy joga van vétót mondani olyan megállapodásokkal szemben, amelyeket két független állam egymással kötött.

... *Ha Franciaország a történelem folyamán elég erősnek érezte magát, akkor az egész világ felett akarta megszerezni a túlsúlyt. Most az entente-cordiale adja meg neki a hozzá való bátorságot.*” (B. k. j. 27. sz.)

Április 18-án pedig Greindl újból jelenti Berlinből:

... „Ahogy a japán szövetség, az entente-cordiale és az oroszokkal való tárgyalások más célt nem szolgáltak, mint Németország elszigetelését, éppen úgy az angol királynak a spanyol királynál tett látogatása nem volt más, mint olyan manőver, mely Németország izolálására törekszik; ezt a hadjáratot VII. Eduárd személyesen és nagy kitartással vezeti . . . *Az a buzgalom, hogy közös védelemre összekapcsoljanak olyan államokat, melyeket senki sem veszélyeztet, – teljes joggal nagyon is gyanús.* Berlinben nem felejtetik el az angol királynak Delcassé úr előtt a 100.000 emberről tett ajánlatát. Mi magunk is feljegyezhetjük Barnardiston ezredesnek különleges nyilatkozatait Ducarne tábornok előtt és ki tudja, nem voltak-e más hasonló intrikák, amelyek nem jutottak tudomásunkra.”

(B. k. j. 29 szárn.)

Hogy pedig a gaetai látogatás alatt mi történt, látható a római belga követség 1908. március 31-i jelentéséből, mely

jelentést fontosságánál fogva a belga külügyminisztérium az összes követeinek körrendeletben adott tudomásul:

„Tavaly az angol király középtengeri utazásán megkísé reite, amint azt a látszat mutatja, hogy Olaszországot a hármasszövetségtől ha nem is elszakítsa, de legalább közelebb hozza az angol-francia barátsághoz.”

B. k. j. II. 200-201. old.)

Hát a belga külügyminiszter és a római belga követ is a Wilhelmstrasseból kapta-e az információkat, ahogy ezt Poincaré ráfogja a berlini belga követre, Greindl báróra előadás sorozatában, mely a költészet, igazság, szemérmetlen ferdítések és diszkrét csalások keverékéből áll?

Hogy pedig a belga diplomácia semmiféle manifesztációtól sem csapatta be magát, látható abból, hogy mikor 1907 májusában angol újságírók jelentek meg Németországban, ahol őket nagy szeretettel fogadták és a naiv közvélemény ebből az alkalomból arra következtetett, hogy a viszony Németország és Anglia között javult, a berlini követ ez alkalomból május 30-án egy olyan jelentést küld, amely annyira érdekes, hogy részletesebben idézek belőle.

... „Anglia kaján szemekkel vizsgálja Németországnak bámulatos fejlődését az ipar, a kereskedelem és a kereskedelmi hajózás terén. Miután Anglia megszokta, hogy ellenfél nélkül álljon, minden konkurrenciára úgy tekint, mintha ez a jogait érintené. A német hadiflotta fejlődése miatt Anglia gondokban gyötrődik és kétszínűsködik, amelyek nyíltságában azonban kételkedem. Mert hiszen tudnia kell, hogy egy német támadás még a messze jövőben is lehetetlen. Ellenkezőleg, Németország mindentől félhet, mert Anglia már évszázadok óta azt cselekedte, hogy megsemmisíti idegen nemzetek hajóhadát, ha azok bizonyos jelentőséggel bírnak. Hollandia után Franciaországnak kellett ezt tapasztalnia. Azután Dániára is rá került a sor, amelynek hajóit minden ok nélkül elpusztította Nelson tengernagy, aki pedig mint barát futott be a koppenhágai kikötőbe. A német gyanú népszerűvé tette a flotta kiépítését, amely csak olyan erős, hogy legjobb esetben is csak védő szerepe lehet. A nemzet túlnyomó része a kiépítésről addig hallani sem akart, míg angol barátságra vagy angol semlegességre számítottak. A gyanút növeli az angol király személyes erőlködése, amellyel az egész világgal - kivéve Németországot - ententeot akar kötni, pedig Németország ellen semmi panasa sem lehet. Az újságok is hozzájárulnak a dologhoz, mert az angol külpolitika minden sikerét arra a végcélra állítják be, hogy Németországot elszigeteljék.

Ki meri azt állítani, hogy ebben a pontban tévednek ... A feszültség az angol-német viszonyban csak kicsiny és rövidlátó politikai törekvéseknek segíthet, *azonban veszélyezteti a magasabb érdeket és pedig az európai béke fentartását, amelyet a német túlsúly már 36 éve biztosít. Ez a feszültség azokat az államférfiakat bátorítja, akik a statusquo-val nincsenek megelégedve*".

(B. k. j. 31. sz.)

Miután Anglia az orosz ellenlábását Japán által kelet Ázsiában megverette és Oroszország Anglia részére már nem volt olyan veszélyes, azonnal megtette a lépéseket, hogy Oroszországot is bekapcsolja Anglia Németország bekerítésére irányuló politikájába. Itt is VIL Edward vezette az egész ügyet. Mikor 1905 szeptemberében Witte, az orosz béke-delegátus, Parisba érkezett a Poursmouthi békekötés után, akkor nála megjelent a londoni orosz nagykövetség titkára és őt nagykövete megbízásából Londonba kérte, hogy ismerkedjen meg az angol királlyal. Witte, aki ismerte az angol király intencióját, a meghívást nem fogadta el, mire az orosz nagykövetség titkára Witte kezeihez juttatott egy orosz-angol megegyezési tervezetet, amely vonatkozott Afghanistanra, Tibetre, Perzsiára, és a Perzsa-öbölre. Witte gróf ezt az ajánlatot is visszautasította és megüzentette az angol királynak, hogy ő sohasem volt Anglia ellensége, de ő azért ilyen előterjesztésekhez nem járulhat hozzá, mert Oroszország a japáni veresége dacára még mindig olyan nagyhatalom, semhogy a kezeit lekösse. (Katechismus zur Kriegsschuldfrage 1926. 19-20 oldal). És valóban Witte külügyministersége alatt Anglia Oroszországhoz többé nem közeledett. Mihelyt azonban Witte megbukott és Iswolski került a külügyi hivatalba, Anglia újból közeledett Oroszországhoz és 1907 augusztus 31-én létre jön Anglia és Oroszország között a Perzsiáról szóló konvenció, *amely a világháború előidézésében az orosz-francia szövetség és az angol-francia entente cordiale mellett a harmadik etappe-ot képezi*. Ezzel a konvencióval megszűnt az angol-orosz ellentét Perzsiában és Indiában, mert Oroszország lemondott afganisztáni és tibeti érdekelttségéről, Perzsia felett pedig úgy egyeztek meg, hogy Perzsiát 3 zónába osztották, amelyek közül az északi az orosz érdekszférához tartozott, a középső semleges maradt, míg a déli az angol érdekkörbe lett beosztva; vagyis Anglia megint fényesen becsapta az orosz diplomáciát, mert az orruk előtt zárta be az.

ajtót az indiai tengerhez. *Hogy pedig a nagyvilágot is becsapják, a konvencióban ünnepélyesen biztosítják Perzsia függetlenségét és sérthetetlenségét és fenntartják a nyílt ajtók elvét a többi nemzeteknek is. A csalás annyira szemérmetlenül ment, hogy Anglia hivatalosan tudatta a perzsákkal, hogy a két hatalom e konvencióban örökre biztosítani akarja Perzsia függetlenségét.* (Rüssel: „The Policy of the Entente 1904-1914.) A szegény perzsák néhány évre reá biztosan tapasztalatokat szereztek ezen a téren, hogy mit jelentenek ezek a hivatalos ünnepélyes kinyilatkoztatások és hogy mit jelent a gyakorlatban az úgynevezett békés átszűrődés. *Ez a konvenció a valóságban nem is volt más, mint a legkirívóbb példája annak, hogy az imperializmus hogyan nyomorított meg egy független, szabad és fejlődésképes nemzetet.* Ez az angol-orosz konvenció, mely – Poincaré saját szavai szerint – nagyon nehezen jött létre, miután nem lehetett egykönnyen a szövetségest és a barátot egymással kibékíteni, Oroszországot megint a közeli Kelet problémái felé kényszerítette és ez a Balkánra és a Dardanellákra vetette pillantásait, ahonnan ezeket a pillantásokat a távoli Kelet céljai egy néhány évre elterelték volt. Oroszország azonban most egész más kilátásokkal fordulhatott az Aja Sofia irányába, mert a legveszedelmesebb ellenlábasa Anglia, amely előbb terveit élet-halálra ellenezte, most már más szemekkel nézte Oroszországot, miért is a tengersizorok kérdésében most már csak a Monarchiával és Németországgal kellett megbirkóznia. *Ennek a csatának az időpontja attól függött, hogy a forradalmak által szétmarcangolt Oroszország mikor fogja képviselni azt a hatalmat, hogy nyugaton felléphessen. A történet azt mutatja, hogy a francia arany 7 év alatt annyira rendbehozta űz orosz haderőt, hogy ez 1914-ben megkísérelhette a történeti cél elérését; de a harcban elbukott, mert vezető emberei nagyot tévedtek Oroszország újbóli meggyógyulásának mértékében.*

1907-ben játszódott le a második hágai békekonferencia amelyről az ellenséges háborús irodalom és a különböző ellenséges pacifisták még több valótlanságot halmoztak össze, mint az első konferenciáról. Gróf Montgelas és Zorn tanár legújabb munkái alapján erről a kérdésről is lehullott a lepel és látható, *hogy Németország szerepe távolról sem volt olyan, mint ahogy azt a világgal elhítenni akarták, mert egyrészt nem lévén igaz azon állítás, hogy Németország akkori szereplése akadályozta volna meg⁹² általános leszerelést, másrészt pedig valótlanság volt az is, hogy*

Franciaországnak akkor olyan nagyon a szívéen fekiúdt volna a leszerelés, mint ahogy ezt Poincare úr az előadásában el szeretné hitetni.

Az 1907. évi békekonferencia előzményei 1904-re nyúlnak vissza, mikor október 21-én John Hay, az Unió államtitkárja, a hatalmakat egy új békekonferenciára hívta össze, amelyen az első békekonferencia meg nem oldott kérdései kerültek volna megbeszélés alá. *Ez az összehívás annál érthetlenebb, mert rövid idővel azelőtt az amerikai békevágyak igazolására Rooseveltnök a nagy flotta-javaslatot terjesztette be, úgy, hogy erre Bebel, a német szocialisták vezére maró gúnnyal jegyzi meg 1904 december 4-ki beszédében:*

. . . „Nagyon csodálatos, hogy Rooseveltnök ugyanazzal a csepp tintával írta alá a meghívót a második békekonferenciára, amellyel a flotta javaslatot aláírta, amely javaslatnak pedig az a célja, hogy az amerikai hajóhad hatalmasan megerősödjék”

Éppen ez új lépés mutatja, hogy milyen hihetetlen módon ment már akkor is a spekuláció a közvélemény tudatlanságára és jóhiszeműségére.

Ennek a lépésnek azonban eredménye nem volt, mert akkor dúlt a harc a messze keleten Japánon keresztül az angol és az orosz világbirodalom között, amely a portsmuthi békével az orosz birodalom vereségével végződött. A béke megkötése után, mikor az orosz nagyhatalom testét a forradalom marcangolta és mikor még nyílt kérdés volt az, hogy nem-e fog ez a harc az orosz cári hatalom bukásával végződni, meglepetésszerűen újból előáll a békecár, aki pedig 2 évvel azelőtt hidegvérrel küldte katonái százezreit a mészárszékre és 1906 március 29-én egy új békekonferenciára javaslatot készített. E javaslatban azonban a leszerelésről szó sem volt, mert ezek a javaslatok tisztán a tengeri háborús jogról, a genfi konvenció alkalmazásáról, a tengeri háborúról, a döntőbíróságokról és végül a szárazföldi háború vezetéséről szóltak.

Az érdekesség kedvéért felemlítem még azt, hogy ezt a programot a leszerelés kérdésével is meg akarták toldani és 1907 tavaszán Martens orosz békebarát fáradozott különböző államoknál ennek az érdekében Iswolski orosz külügyminiszter tudtával. *Iswolskinak ez az állásfoglalása azért olyan érdekes, mert mint kopenhagai követ kijelentette német kollegája előtt, hogy*

az általános leszerelés és a népek közötti béke nem egyéb, mint hisztériás asszonyok és szocialisták agyréme. (Schöen báró: Erlebtes 31. oldal.) A sorsnak különös iróniája az, hogy Iswolski, aki az 1907. évi békekonferencia előtt visszautasította a német részről jövő ajánlatot, hogy a leszerelést, mint keresztül nem vihető dolgot vegyék le a konferencia programjáról, volt az, kiről ma csaknem hihetetlen számú okmány bizonyítja, hogy ő volt a világháború tervszerű lelkiismeretlen előkészítője. *Ebből aztán látható hogy mennyire vehető komolyan az a sok alakoskodás, melyet Oroszország a békekonferenciák érdekében kifejtett.* A leszerelés kérdését a második békekonferencia előtt csak Campbell Bannermann, az angol miniszterelnök volt hajlandó elfogadni és 1907 március 1-én a „Nation”-ban ez irányban állást is foglalt, *azonban azt a különös állítást kockáztatta meg, hogy az angol flotta a békét szolgálja, míg a többi hatalmak hadseregei és hajóhadai a háborús célt szolgálják.*

Németország ellene volt annak, hogy a békekonferencia a leszerelést tárgyalás alá vegye, mert lehetetlenségnek tartotta, hogy egy olyan formulát találjanak, amely a különböző földrajzi, gazdasági, katonai és politikai helyzeteket figyelembe tudná venni és azért ezt a kérdést gyakorlatilag megoldhatatlannak tartotta.

Legélesebben tiltakozott azonban a leszerelés ellen Franciaország, amelyről azonban Poincaré úr az előadásaiban mélységesen hallgat. Igaz, hogy Franciaország megbízottja a konferencián nagyon békés hírokat pengetett, azonban az igazi közvélemény, a francia sajtó, mely a francia külügyi hivatalhoz nagyon közel állott, egész másképp beszélt és különösen a Temps kelt ki nagyon élesen Campbell Bannermann pacifista gondolkodása ellen. így ez az újság az angol miniszterelnöktől kérdi, hogy minő joga állítja ő azt, hogy 1899-ben lehetséges lett volna a leszerelés?

. . . „Azután hivatkozik a búr s az orosz-japán háborúra és kérdi, hogy ezeket meg lehetett volna-e akadályozni és végül megjegyzi, hogy a leszerelésnek csak akkor volna értelme, ha a világ olyan szigetekből állana, amelyek elég gazdagok volnának ahhoz, hogy lakosaiknak táplálékot adjanak, de amellet mégis olyan szegények lennének, hogy egy vetélytárs irigységét fel ne ébresszék.”

A Times 1907 március 3-ki számában pedig elmondja, hogy a józaneszű franciák a felett gondolkoznak, hogy

„bizonyos liberális angol államférfiak nem élnek-e a bolondok országában, meri nem látják, hogy ellenségeik mit cselekednek. Mindenesetre a francia lakosság $\frac{9}{10}$ része a fegyverkezés korlátozása ellen van.”

Ez volt az igazi hangulat a fegyverkezés kérdésében, nem pedig az, amit Poincaré úr előadásában állít.

Hogy pedig Angliában Bannermann fellépése dacára hogy festett a valóságban a lefegyverezési áramlat, kiviláglik abból, hogy mikor Ramsay Macdonald munkásvezér 1907 márc. 2-án az angol alsóházban azt ajánlotta, hogy csökkentsék a tengerészeti és hadügyi kiadásokat, az angol alsóház ezt az ajánlatot 320 szavazattal 73-al szemben elvetette, pedig ugyanez az alsóház 1906 májusában nagy lelkesedéssel fogadta Viviani ajánlatát a fegyverkezés csökkentéséről.

Ebből is kivehető, hogy a lefegyverzés hogy fest, ha ezt a gyakorlatban keresztül akarják vinni.

Még fényesebben viselkedett azonban a lefegyverzés kérdésében Roosevelt, aki 1906 december 3-án az évi üzenetében kijelentette, hogy egy igazságos háború egy nemzet lelkére sokkal jobb hatással van, mint a legvirágzóbb béke.

Ilyen előzmények után látható, hogy a lefegyverzést az összes nagyhatalmak nem vették komolyan és így a leszerelés a 2-ik hágai konferencián szóba sem került úgy, hogy ezen csak a döntőbíráóságokról volt szó. Ez a konferencia azonban semmi gyakorlati eredményt nem ért el, mert a tengeri háborús jog törvényei, amelyek ezen a konferencián lettek megállapítva és amelyekből aztán az 1909 februári tengeri jogi deklaráció fejlődött ki, az angol kormány által sohasem lett ratifikálva és így megérthető Fischer admirális, angol megbízott kijelentése az első hágai konferencia alkalmával: „*Ha Anglia léte azt kívánja, akkor az ördög fog törődni a nemzetközi jogi megállapodásokkal.*” (Friedjung: Das Zeitalter des Imperialismus. 277. oldal.)

Az ellenségek által terjesztett rágalmak, hogy Németország állítólag ridegen viselkedett a 2-ik békekonferencián, csak abban az egy szemrehányásban zsugorodnak össze, hogy Németország ellenezte a kötelező választott bíróságot, amelynek azonban csak jogi kérdésekben lett volna szava. Azonban még ilyen alakban is ez a szemrehányás nem felel meg egészében a valóságnak, mert nemcsak Németország ellenezte ezt, hanem a Monarchia, Törökország, Svájc és a balkáni államok

is míg Olaszország és Japán ebben a kérdésben tartózkodtak a szavazástól, ami azt jelentette, hogy semmi esetre sem voltak a választott bíróság mellett

Hogy pedig Németország miért ellenezte jogi kérdésekben a választott bíróságot, annak nagyon nyomós okai voltak. Tudniillik Németországnak Angliával és az Unióval már egy-néhány évvel azelőtt volt ilyen választott bírósági szerződése, azonban mikor arra került a sor, hogy a búrháborúból kifolyólag választott bíróság elé kerüljön a német állampolgárok elszenvedett kára, akkor Anglia egyszerűen úgy tért ki az elől, hogy kijelentette, miszerint ez a kérdés nem jogi természetű, hanem politikai természetű. Így tehát Németország már a gyakorlatból tapasztalta, hogy az ilyen bíróságnak semmi gyakorlati jelentősége nincs.

Az Unióval kötött döntőbíróági szerződés pedig azért bukott meg, mert az amerikai szenátus magának akarta fenntartani azt a jogot, hogy a felajánlott megegyezést minden egyes esetben elfogadhassa vagy visszautasíthassa, tehát alapjában véve a döntőbíróágot az Unió kötelezőnek elfogadni nem akarta. *Hogy pedig Németország viselkedése nem volt oka annak, hogy a leszerelés nem sikerült, legjobban mutatják a világháború lezajlása utáni évek. A volt központi hatalmak a különböző békeszerződések által teljesen le vannak fegyverezve, tehát belátható időn belül senkit veszélyeztetni nem is tudnak, de azért volt ellenségeink olyan örült fegyverkezést folytatnak, amelyhez képest még az 1914 év előtti fegyverkezési állapot is csak gyerekjátéknak minősíthető és pl. a volt Monarchia területén keletkezett utódállamok majdnem kétszer olyan nagy hadsereggel bírnak, mint a háború előtti Monarchia, amely államot pedig a mi pacifistáink militarista jelzővel tisztelték meg.*

Hogy pedig az első és a második békekonferencia alatt és után milyen államoknak kellett volna megkezdeni a leszerelést, röviden megvilágítom a legfőbb európai hatalmak katonai erejének fejlődését 1870-1914 között, *amelyből látható lesz, hogy milyen hazug jelszó volt az a nálunk elterjedt felfogás, mely szerint a Monarchia és Németország békebontó militaristaállamok voltak.*

Franciaország 1871 óta minden erővel azon volt, hogy minél erősebb hadsereget szervezzen és 1871-1894 között 11 milliárd államadóságot csinált, amelynek egész összege katonai

célokra szolgált. Evvel aztán Franciaország ki is fejlesztette hadseregét úgy, hogy 1874-ben a hadseregének békelétszáma elérte a német létszámot és ezt a létszámot megtartotta egészen 1914-ig, mikor a francia békelétszám több mint 100.000 emberrel volt nagyobb a németénél. Azonban Franciaország már 1914 előtt is egyes években nagyobb békelétszámmal és hadilétszámmal bírt, mint Németország így 1879-ben Németország hadilétszáma volt 923 gyalogászlóalj és 2640 ágyú, míg Franciaországé 1266 gyalogászlóaljból és 4572 ágyúból állott. 1886-ban a német békelétszám 427.274, a francia 471.811, felelt meg; 1889-ben pedig a német békelétszám volt 468.409, a francia pedig 489.000. (Rüdt v. Collenberg: Die deutsche Armee von 1871 -1914.) Hogy pedig Franciaország ezt a nagy békelétszámot kihozhassa, 1889-ig fentartotta az ötéves katonai szolgálati időt és csak ekkor ment át a hároméves katonai szolgálati időre. Miután pedig Franciaország lakossága nem növekedett, hanem apadt, a nagy létszám miatt a katonakötelesek 76-82%-a teljesített aktív katonai szolgálatot.

Az első hági békekonferencia idejében az egyes nagyhatalmak hadereje a következő volt:

Az ország neve	A haderő békelétszáma	A lakosság hány százaléke volt katona ?	A lakosság száma
Németország	604.000	1·1 ⁰ / ₀	55 millió
Monarchia	346.000	0·76 ⁰ / ₀	45·3 „
Olaszország	258.000	0·8 ⁰ / ₀	32 „
Franciaország	574.000	1·49 ⁰ / ₀	38·5 „
Oroszország	896.000	0·69 ⁰ / ₀	130 „

(Montgelas: Leitfaden der Kriegsschuldfrage, 12. oldal.)

Ebből a kimutatásból látható, hogy 1899-ben a 38·5 millió lakosságú Franciaország 220.000 emberrel nagyobb hadsereget tartott, mint a Monarchia, melynek lakossága akkor 45·3 milliót tett ki, míg az 55 milliós Németország csak 604.000 emberből álló hadsereggel bírt. Hogy pedig ez a létszám milyen terhe

rótt a francia nemzetre, látható abból, hogy míg a Monarchiában 131 emberből 1 teljesített szolgálatot, addig Franciaországban 131 emberre 2 katona esett.

1905-1907 között a Monarchia a haderejét egyáltalában nem, Németország 7000, Franciaország pedig 20.000 emberrel emelte.

1907-ben a második konferencia idejében a nagyhatalmak békelétszámát megint a következő táblázat mutatja:

Az ország neve	A haderő békelétszáma	A lakosság hány százaléka volt katona ?	A lakosság száma
Németország	629.000	1·01%	62 millió
Monarchia	382.000	0·79%	48·2 „
Olaszország	284.000	0·84%	33·8 „
Franciaország	559.000	1·43%	39·2 „
Oroszország	1,254.000	0·83%	150 „

Montgelas: Leitfaden der Kriegsschuldfrage, 14. oldal.)

Ebből a kimutatásból kivehető, hogy a Monarchia még Oroszországnál is kevésbé használta ki lakosságának a számát, pedig akkor Oroszország lakossága már 150 milliót ért el. De az is látható ebből a kimutatásból, hogy mennyire jobban használta ki Franciaország a lakosságot, mint Németország és a Monarchia. 1907 után az összes államok folyton növelték hadseregük létszámát és átlagban 1901-1910 között a költségek a hadseregekre következők voltak: Németország 117, Franciaország 101, Anglia 167 milliárd; 1881-1910 között pedig Németország 25·2, Franciaország 26·9, Anglia 30·9 milliárdot költött a hadseregére. (Generalleutnant Schmidt: Vergleiche zwischen der Deutschen-Französischen Armee, Stuttgart 1912.)

1913-ban Franciaországban újból áttértek a hároméves katonai szolgálatra, ugyanakkor pedig a katonai korhatárt 21 évről 20 évre szállították le, míg a katonaköteles időt a 45-ik évtől a 48-ig évig hosszabbították meg. Ezeknek az intézke-

déseknek az volt az eredménye, hogy 1914-ben a francia hadsereg békelétszáma Buat tábornok adatai szerint 794.000 volt, ehhez pedig még 86.000 afrikai csapat jött, míg a német hadsereg békelétszáma 778.000 embert tett ki, akkor mikor Franciaország lakossága 38 milliót, a német birodalomé pedig 67 milliót számlált. Doumer szenátor az általa összeállított „Note sur la reorganisation de l'armée Française” c. munkában pedig kimutatja, hogy 1914 nyarán a francia békelétszám 883.500 ember volt, míg a hadilétszám 4,900.000-es hihetetlen számot érte el ugyanakkor, mikor a 67 milliós Németország hadilétszáma 4,870 000 ember volt. Buat tábornok pontosan mind a két állam hadilétszámát 511 millióban állapítja meg.

Oroszország a világháború előtti években szintén hihetetlenül fejlesztette a hadseregét és 1913 nyarán annyival több újoncot vonultattak be katonai szolgálatra, hogy az orosz békelétszám 1914 nyarán 1,581.000, 1914 telén 1,981.000, 1915 nyarán 1,803.000, 1915 telén 2,193.000 embert tett volna ki. (Kuhl: Der Deutsche Generalstab in Vorbereitung und Durchführung des Weltkrieges. 62 oldal.)

Hogy pedig a Monarchia hadügyi erőlködése milyen siralmas volt, kivehető abból, hogy a békelétszáma 1914-ben csak 478.000, a hadilétszáma pedig, ha beleszámítjuk az 1 millió póttartalékost, csak 3 millió volt a francia 5 millióval szemben, holott ugyanakkor 10 millióval nagyobb lakossággal bírt, mint Franciaország.

Így tehát nem csodálkozhatunk azon, ha Buat kiszámítja azt, hogy a világháború kitörésekor 135 osztrák-magyar és német hadosztály állott szemben 192 orosz-francia hadosztállyal.

Hogy pedig végül bebizonyítsam, hogy mi is volt igaz a német militarizmusból, amely ellen olyan ádáz harcot folytatott és még ma is folytat a demokrata, liberális és szocialista sajtó, idézem Buat francia tábornok könyvét: „L'armée allemande pendant la guerre de 1914-1918”, amelyben ismerteti a német hadsereget, amelyet ő, mint a francia hadsereg hírszerzőosztályának főnöke a legjobban ismert. Buat ebben a könyvben először is megállapítja, *hogy a háború kitörésénél Franciaország olyan erős volt, ha nem erősebb, mint hatalmas ellenfele és azt is leszögezi, hogy Franciaország a háború kitörésekor több katonailag kiképzett emberrel rendelkezett, mint Németország.*

Azután kifejti Buat azt is, hogy milyen helytelen állítás az, hogy Németország 1914-ben nagyon megerőltette volna magát, ha – a két állam lakosságának a számát figyelembe véve, ami azonban nem helyes, – a tartalékjait olyannyira használta volna ki, mint Franciaország. Azt is elárulja Buat, hogy Németországban azoknak száma, akik katonailag alkalmasnak találtattak, sokkal nagyobb volt, mint az a szám, amelyet a költségvetés az aktív hadsereg részére előírt és így az emberek a sorozásnál a legszigorúbb vizsgálatnak voltak alávetve és Buat szerint 1911-ben 1,200X00 katonaköteles közül 700.000-et mint alkalmatlant visszautasítottak, pedig ezek mind megtudtak volna felelni a katonai szolgálatnak.

Buat egyenesen megvetőleg nyilatkozik Németországról, mert nem tett olyan nagy erőfeszítést hadseregének fejlesztésénél, mint Franciaország, mert ha ezt megtette volna, akkor – Buat szerint – Németország még 600.000 embert sorozhatott volna be hadosztályokba és ezzel az erősítéssel a németek átkarolhatták volna az angol-francia hadsereg balszárnyát és ezáltal elfoglalhatták volna azokat a városokat, amelyek legközelebb voltak Angliához és így a marnei csata nem is jöhetett volna létre.

Ha pedig ezek után még valaki a központi hatalmaknak túlhajtott militarizmusáról beszél, annak komolyságában igazán kételkednem kell.

Mikor 1907 ben létrejött az orosz-angol megegyezés, akkor tulajdonképpen kialakult az a konstelláció, mely 1914 nyarán kirobbantotta a világháborút. *1907-ben azonban ez a politikai konstelláció csak politikai érdeksopornak volt tekinthető, amelynek tagjai diplomáciailag egymást segítették volna, katonai együttműködésről azonban akkor nem lehetett szó, mert a szövetség katonailag még nem volt felkészülve.* Oroszország az elvesztett kelet-ázsiai háború miatt nagy belső forradalmon ment keresztül, katonai hadereje majdnem egészen lezüllött és évek kellettek ahhoz, hogy katonailag helyreálljon. De Oroszország akkortájt vasúttechnikai szempontból is hátrányban volt Németországgal szemben és mozgósítása emiatt a német gyors mozgósítással szemben erősen hátrányban maradt és azért itt keleten orosz részről csak akkortájtban volt várható aktívabb mozgolódás, ha ezek a hiányok némileg pótolva lettek. Ez azonban a franciák által megadott kölcsönök segítségével csak évek múlva volt pótolható. Anglia a tengeren kész volt, sőt ő reája nézve a

támadás mielőbbi megkezdése kívánatos lett volna, miután a folytonosan épülő német hajóhad egynéhány év múlva veszedelmes ellenségnek nőtte ki magát, viszont Anglia szárazföldi hadereje szempontjából egy hadjárat még várható volt, mert akkortájt még az angol expedíciós hadsereg körüli mozgósítási munkálatok egészében befejezve nem voltak. Egyedül Franciaország volt kész, hogy háborút viseljen, azonban egymaga szövetséges segítség nélkül biztosan óvakodott volna minden háborús bonyodalomtól.

Most az a kérdés, hogy a központi hatalmak felelős vezetői tisztában voltak e azzal, hogy az előbb említett konstelláció mi célból jött létre és hogy ez mivé fejlődhetett ki bizonyos idő múlva. Az erre vonatkozó irodalom azt mutatja, hogy a központi hatalmak diplomáciája részben megértette azt, hogy ez az új érdekszövetség ellene jött létre, azonban nem gondolta, hogy ez a szövetség háborús végcélra van beállítva és azért benne különösebb háborús veszélyt 'nem is látott, miután a megítélés alapjául a saját pacifista gondolkodását állította oda.

A sors azonban a központi hatalmaknak jót akart, mert egy olyan embert állított nekik vezető pozícióba, aki éles szemmel észrevette, hogy a hármasszövetség mit jelent a központi hatalmak részére és hogy Olaszország is tulajdonképpen hozzájuk tartozik és azért a készülő hurkot a legjobb ellenszerrel, a még fel nem készült ellenség elleni preventív háborúval akarta elvágni.

Ez az ember Hötzendorfi Conrad, a Monarchia vezérkari főnöke volt!

Conrad korának egyik legérdekesebb egyénisége és vele a világtörténelem még nagyon sokat fog foglalkozni. Én benne nem látok olyan nagy hadvezért, akármilyen nagy katona is volt, de tagadhatatlan, hogy talán az összes idők legnagyobb külpolitikai stratégája volt. Mint katonával foglalkozni fogok vele munkám harmadik kötetében, azonban már most kijelenthetem, hogy nem azonosíthatom magam Fabius kiváló katonai író véleményével, aki őrá a következőképpen nyilatkozik:

„Meiner vollsten Überzeugung nach, ist Conrad der grösste militärische Schädling der Monarchie gewesen, der sein vollgerüttelt Mass von Schuld an deren Zusammenbruche hat“.

Habár munkája IV. kötetének megjelenése után Conrad sokat veszített eddigi katonai glóriájából, annál csodálatosabb

azonban, hogy ez a kiváló külpolitikai stratégia a Monarchia belső ügyeiben egészen járatlan volt, sőt olyan felfogásokat vallott, melyek felett mosolyogni lehetne, ha a dolog nem volna olyan nagyon szomorú. Az első, ami Konrád gondolkodásán feltűnik, az izzó magyar gyűlölet, amit ő ugyan munkájában „Aus meiner Dienstzeit”, némileg tompítani akar. Ez az ellen-szenv azonban azon emberek munkáin látható, akik Conrad közvetlen környezetéhez tartoztak és akik az ő személyének közvetlen hatása alatt a magyarokkal szemben hihetetlenül elfogultak voltak, pedig máskülönben igen tárgyilagosan írnak, mint pl. a német katonai meghatalmazott Cramon tábornok. Conrádnak ezt az érzését mi magyarok nagyon zokon vettük, pedig Conrad ezért az érzelmeiért nem is tehetett, mert ezek az érzelmek a k. u. k. hadsereg nevelésének természetes eredményei voltak. Ezzel a neveléssel a k. u. k. tisztek túlnyomó részénél, akik nem voltak magyar születésűek és érzésűek, átment a vérébe a »Kossuth rebell” fogalma és így a magyar gyűlölet is és bármilyen magasabb idegen nemzetiségű tábornok került volna Conrad helyébe, épp úgy gondolkozott volna, mint ő, mert csak úgy érthető meg az, hogy 1918-ban a király elnök lése alatt megtartott marshaltanácon a 4 éves világháborúban a magyar katonával szerzett tapasztalatok után a legmagasabb tábornokok – egyet kivéve – *a magyar hadsereg megteremtése ellen foglaltak állást, állítólag azért, mert féltették a hadsereg egységét, a valóságban azonban azért, mert nem bírták elviselni az önálló magyar hadsereg felállítását.*

Conrádnak szemében szálla volt az önálló Magyarország, melyet az 1867 i kiegyezés megteremtett, mert szerinte a magyarok elnyomták a nemzetiségeket és ezeknek elkedvetlenítése folytán szenvedett a hadsereg harcképessége. *Conrádnak e felfogásában bizonyos logikátlaniságot látok, mert ebből az következik, hogy ha megfordítva a 10 millió magyart nyomták volna el, akkor a magyarok elkeseredettsége talán fokozta volna a hadsereg készségét, kivéve, ha Conrad azt állítaná, hogy a magyar korona országaiban az igazi katona elemeket a nemmagyar nemzetiségek képezték volna, amit a világháború tapasztalatai után igazán neveléses volna állítani.* Conrad 1907 április 6-i híres beadványában ki is emeli, hogy az eddigi kiegyezés megszüntendő és ha erre szükség volna, az alkotmány felfüggesztésétől sem kellene megijedni, *mely ajánlatok – enyhén szólva – a*

hazaárulás fogalmával határosak. Ezeknek a lehetőségeknek a felsorolása azonban csakis Conrad abszolút nemzetiség nélküli érzésében lelik magyarázatukat.

Ha Conrad nekünk magyaroknak azt veti szemünkre, hogy mi a nemzetiségeket elnyomtuk, ez azt mutatja, hogy nem értette meg Magyarország 19. századbeli történetét, mert akkor tudhatta volna, hogy a nemzetiségi kérdést úgy a románoknál, mint a tótoknál, mely nemzetiségek tulajdonképpen csak igen szerény történettel bírnak, az önállóság utáni vágy nem is fejlődhetett volna ki önmagától, Bécsből szították csak azért, hogy vele a magyar függetlenségi mozgalmat ellensúlyozzák. *A bécsi levéltárnak legújabb titkai azonban azt is mutatják, hogy még a történeti múlttal bíró horvátoknál is az illyr mozgalom nem a történetből veszi spontán természetes keletkezését, hanem a bécsi kamarilla pénzében és az okmányok azt mutatják, hogy még Gáj Lajos az illyr mozgalom istenített kezdeményezője sem volt már, mint a bécsi kamarilla fizetett ágense.* El tudom képzelni, hogy ez a leleplezés milyen hatással volt a horvátokra, mert még ma is visszaemlékszem azokra a pillanatokra, mikor mint kis diáknak egy bosnyák középiskolában az irodalomtörténet tanára hazafias tüzzel magyarázta Gáj önzetlen, nagy hazafias érdekeit az illyr mozgalom megindítása körül.

Hogy pedig az osztrák államférfiak miképpen viselték a szívéükön a magyar nemzetiségek sorsát, tisztán látható abból, *hogy mikor a magyar szabadságharcot leverték és mikor alkalom lett volna arra, hogy a nemzetiségeknek ünnepélyesen megígért kívánságait kielégítsék, akkor a kívánságok kielégítését úgy a tótoknál, mint az oláhoknál és horvátoknál a valóságban úgy intézték, hogy a Bach-korszak alatt éppen úgy németesítették őket, mint a legyőzött magyarokat, aki pedig ellenkezett, azt börtönbe vetették.*

Azt hiszem nem sokat tévedek, ha azt állítom, hogy ha Conrad intenciói szerint megsemmisítették volna a magyar állam önállóságát, akkor ugyanolyan viszonyok állottak volna be, mint 1849 után, *mert a nemzetiségeket védeni csak addig volt divat, míg azzal a magyaroknak ártani lehetett.* Legjobb bizonyíték erre nézve az a leleplezés, hogy még 1917-ben Dr. Bardolf tábornok, aki pedig a meggyilkolt trónörököshöz és Conrádhoz is nagyon közel állott, II. Vilmosnak azt ajánlotta, hogy Magyarországot el kell németesíteni, ahogy ezt ma József fő-

herceg tábornagtól tudjuk és egy szóval sem veszi figyelembe a többi nemzetiségeket.

Hogy azonban a nemzetiségeknek milyen helyzetük volt a valóságban Magyarországon és hogy bebizonyítsam, *hogy milyen valótlanság az, hogy az elnyomott nemzetiségek miatt tört ki a világháború, a Conrád-féle ideákban élő emberek részére* idézek az Újvidéken megjelenő „Deutsches Volksblatt” 1924 július 23-i számából, mely újságra mindent lehet mondani, csak azt nem, hogy nagyon magyar érzelmű lenne. Ebben a számban az újság összehasonlítja a szerbek helyzetét Nagy-Magyarországon a mai szerb nemzetiségek helyzetével és a következőt írja: „Kezdjük az iskolaüggyel. A magyar uralom alatt a szerbeknek meg voltak a szerb tannyelvű iskoláik és pedig úgy az elemi iskolák, mint a gimnáziumok.

Ezeket az iskolákat ők maguk vezették, a tanítókat és tanárokat maguk nevezték ki anélkül, hogy az államot meg is kérdezték volna, miután az állam az általános ellenőrzésen kívül a szerb tanintézetekre hatást nem gyakorolt. A szerbeknek meg voltak a tanítóképzőintézeteik is, amelyben a tanító személyzetet nemzeti irányban nevelték, anélkül, hogy az állam ezt megakadályozta volna. Ez a szabadság annyira ment, hogy a szerb iskolák a bizonyítványaikat cyrill betűkkel a^k ki, anélkül, hogy az állam ezt kitogásolta volna.

Gazdasági téren a szerbek a magyar uralom alatt teljesen szabadok voltak. Saját bankokkal rendelkeztek, amelyek minden ellenvetés nélkül szerbnek nevezhették magukat; meg voltak a szerb parasztszövetkezetek is, amelyeknek senki sem tiltotta meg, hogy a hasonló szerbiai intézetekkel összeköttetésbe léphessenek és ezek is minden akadály nélkül szerb-parasztszövetkezeteknek nevezhették magukat. Senki sem írta nekik elő, hogy milyen nyelven vezessék a könyveiket. Gazdasági téren szabadon mozoghattak és senki nem gördített akadályokat működésük elé, vagy hogy valamivel gyanúsította volna őket.

Kulturális téren a szerbek a magyar uralom alatt szintén jól állottak. Nemcsak, hogy minden faluban meg voltak a szerb olvasóköri, hanem Újvidéken saját nemzeti színházzal is rendelkeztek, amelyben nemzeti dramatikusaik műveit előadhatták, sőt a szerb drámát még a vidékre is kivihették, anélkül, hogy valaki abban őket megakadályozta volna. Megvolt azután Újvidéken a „szerb maticájuk”, mely a szerb nemzeti élet és a szerb irodalom fejlesztésében kimondhatatlan érdemeket szerzett. És ezt a szerb maticát az állam nemcsak hogy nem gátolta, hanem az összes körök előtt nebánsvirágként szerepelt, amelyhez senki sem mert volna nyúlani. De a legkevésbé jutott volna valakinek az eszébe, hogy a szerb

képviselők politikai viselkedéséért a maticát tegye felelőssé, vágy hogy éreztették volna vele a szerb politikusok ellenzéki magatartását. A szerb nemzeti nyelv ápolása és a szerb irodalom semmi által nem volt gátolva, sőt még a szerb iskolákban használt iskolakönyvek is szerbek által és szerb nyelven voltak írva és az állam a szerzőknek még jutalmakat is adott.”

Ebből látható, hogy Conrad és társai milyen fogadatlan prókatorai voltak a magyar nemzetiségek állítólagos elnyomásának Conrádnak, Pittreictinek, azután Auffenbergnek, de különösen Ferenc Ferdinánd trónörökös katonai irodája vezető embereinek, Brosch és dr. Bardolff törzstiszteknek ma már le nem tagadható beteges magyar gyűlölete, azután pedig a eiopyi meg nem érthető hadiparancs nagyon komoly következménnyel járt. Mert ezen vezető embereknek magyarellenes kijelentései ellenőrizhetetlen hírek alakjában kerülő utón a magyar politikai világ tudomására jutottak és ott mély gyanút ébresztettek a hadsereg vezetősége ellen, mely gyanút még fokozta az osztrák katonai lapok fenyegetődzése, hogy a hadsereg be fog vonulni Magyarországba. A magyar nemzetnek nagy része ilyen módon a/hadsereg vezetése ellen fordult és bizalmatlansággal fogadta a' hadvezetőség követeléseit a hadsereg fejlesztése terén, mert nem tudott szabadulni attól a gondolattól, hogy a hadvezetőség talán egyszer mégis a nemzet ellen fogja vezényelni a hadsereget, így fejlődött ki a harc a véderő követelései körül. *Nem akarom állítani azt, hogy a hadvezetőség magyarbarát viselkedése esetén a magyar nemzet az önálló magyar hadsereget és a vezényleti nyelvet nem követelte volna, mert hiszen ez a követelés a magyar állami függetlenség fejlődésének természetes következménye volt, annál is inkább, miután az 1867-i kiegyezést csak a Bach-korszak megszűnésének az öröme fogadták el, mert ez a nemzeti üldöztetések korszakához képest mégis csak óriási haladást jelentett. Ez a haladás azonban nem volt megállítható, hanem az folytonosan fejlődött, míg a magyar nemzet teljes állami önállóságát el nem éri, tehát még egy magyarbarát hadvezetőség sem tudta volna megakadályozni a magyar hadsereg és a magyar vezényleti nyelv kérdését. De igenis állítom azt, hogyha a magyar függetlenségi párt és mindazok, akik a magyar vezényleti nyelv mellett küzdöttek, meg lettek volna győződve arról, hogy a hadsereg vezetői pártatlan álláspontot képviselnek a magyar nemzet követeléseivel szemben, soha sem fejlődött volna ki az a harc*

azzá, amivé lett és bizonyos méltányos kompromisszumok jöhettek volna létre, amelyek a haderő javát szolgálták volna. így azonban mikor az ellenzék látta, hogy a hadvezetőség vezető körei a magyar kormányférfiak egyenesen nevetséges kis követeléseivel szemben is a legridegebb álláspontra helyezkedtek, akkor ez csak erősítette bennük az érzést, hogy a hadvezetőség nekünk ellenségünk, amely a hadsereget egyszer ellenünk fel akarja használni! Ezért elleneztek a hadvezetőség terveit! *A magyar ellenzéknek ez az állásfoglalása azonban mégis igen nagy hiba volt, mert a nagy nemzeti védelem érdekeit nem vették figyelembe a külső ellenséggel szemben, amely talán mégis csak a legveszedelmesebb ellenség volt. Azonban azt állítani, amit Conrad és társai állítanak, hogy a magyar ellenzék viselkedése egyedüli oka annak, hogy a hadsereg a többi európai állam hadseregével szemben annyira elmaradt, az a történet félreismerése, mert az ő és társainak magyar gyűlölete legalább is olyan bűnös a mulasztásokért, mint a magyar ellenzék viselkedése.*

Ha Conrad állásfoglalását velünk magyarokkal szemben nagyon élesen kell is elítélni, *meg kell hajolni külpolitikai éleslátása előtt és mint külügyminiszter a Monarchiát nem vezette volna oda, ahova Aehrenthal és Berchtold a valóságban elvezették.* Ő már 1906 november 18-án, mikor kinevezték vezérkari főnöknek, észrevette azt, hogy az ellenpárton koalíció jön létre, amely azonban még nem kész és miután a Monarchia új szövetségesek hiányában megerősödni nem tud, azért azt ajánlotta az uralkodónak 1907 április 6-i híres felterjesztésében, jvogy számoljanak le Olaszországgal egy preventív háború keretében, még mielőtt ez az állam az entente-al együtt ránk rohanna. *Olvasván ezt az április 6-i felterjesztést és annak függelékét, mondható, hogy minden úgy következett be, ahogy azt Conrad előre megjósolta.* Hiába hivatkozott Conrad arra, hogy ebbe a háborúba az entente nem fog beavatkozni, mert még készületlen, amit igazolnak ma Suchomlinov leleplezései az orosz hadsereg katasztrófális helyzetéről. Hiába hozta szóba az uralkodó előtt a karinthiai hadgyakorlatok alkalmával az olasz kérdést, a békeszerető agg uralkodó Aehrenthal külügyminiszter hatása alatt nem fogadta el Conrad előrelátó terveit. Conrad a legtisztábban látta az olasz aspirációkat is és még akkor sem engedte magát becsapni mikor az olaszok 1907 tavaszán valahogy megéreztek, hogy ellenük esetleg valami

lépés történhetne és azért gyorsan értesítették a Monarchiát, hogy hajlandók a hármasszövetségből kifolyó katonai megbeszéléseket folytatni, amiből Aehrenthal azt a hamis következtetést vonta le, hogy Olaszország szövetséges kötelezettségeinek akar eleget tenni.

Igazán klasszikus, ahogyan Conrad az olasz lépést Aehrenthalhoz intézett 1907 május 13-i levelében megítéli, kijelentvén, hogy ez az olasz lépés nem más, mint védekezés, mert Olaszország belátja, hogy ma még nagyon gyenge. Azért mindent megtesz, hogy egy esetleges háborút elkerüljön addig, amíg maga nem készült fel és ezért szorgalmazza ezeket a megbeszéléseket, hogy még ezáltal is betekintést nyerhessen a Monarchia vasútügyeibe. De Conrának minden érvelése a nagy Aehrenthallal szemben hiábavaló volt és ez utóbbi még^ későbbben is, úgy az annexiós krízis alatt, mint a tripoliszi háború idejében megakadályozta Conrad helyes terveinek a keresztülvitelét és a nagy érdemeiért még grófi címet is kapott.

Igazán nagy szerencse, hogy a titkos okmányok lassan nyilvánosságra kerülnek, mert így aztán látjuk, hogy ki volt az a nagy Aehrenthal a valóságban az akkori idők tagadhatatlan legnagyobb diplomatájának, VII. Eduard angol királynak a szemeiben. Ez a nagy uralkodó 1908 augusztusában a cronbergi uralkodói találkozás alkalmával kijelentette II. Vilmosnak, *hogy Aehrenthalról nem tart sokat, mert az egy szegény ember és nem is nagyon tehetséges.* (Tirpitz: „Politische Dokumente” 72. oldal.) Ma, – a megcsonkított kis hazánkra gondolván – igazat kell adnunk VII. Eduárdnak, mert csak ilyen szegény jóakarátú emberek munkája tette lehetségessé azt, hogy erre a szomorú sorsra jutottunk. *A magyar nemzetnek pedig az volt a tragédiája, hogy azok, akik tisztán látták a helyzetet, vele szemben ellenségképpen viselkedtek, ami legjobban bizonyítja, hogy a magyar nemzet milyen természetellenes módon kapcsolódott bele egy nagyhatalomnak a politikájába.*

V. FEJEZET.

Az annexiók válság előzményei, az 1908-1909. évi balkáni válság és az 1908-1909. évi német-angol flottaválság.

1389 június 28-án vették el a Rigómezőn, a Kossovopoljén, a szerb királyság függetlensége, amelyet csak a XIX. elején vívott ki újból a szerb nemzet. Igazán bámulatos, hogy a szerb nemzet a majdnem 500 éves török jármot elbirta anélkül, hogy elveszítette volna nemzeti jellegét és a jövőben való bizalmát, amihez elsősorban hozzájárult a szerb népdal, mely egyetlen egy nemzetnél olyan nagy mértékben kifejlődve nem volt. Ez a népdal folyton emlékeztetükbe véste a szerbeknek, hogy létezett valamikor Dusán Süninek nagy birodalma, amelyet újból életre kell kelteni.

A XIX. század elején aztán Kara György és Obrenovics Milán voltak azok, akik véres harcok árán Szerbia részére bizonyos függetlenséget biztosítottak, azonban egymás ellen is élet-halál harcot folytattak, úgy, hogy Obrenovics Milán Kara Györgyöt meg is gyilkoltatta. Ez az ellentét a Karagyorgyevicsék és az Obrenovicsok között fenállott aztán az egész században is és nem egy politikai gyilkosság volt ennek a következménye. Mikor Szerbia elérte függetlenségét, barátságos viszonyba került a Monarchiával, sőt Risztics és Gyorgyevics szerb államférfiak elárulják, hogy gróf Andrassy Gyula 1870-ben a szerbeknek azt ajánlotta, hogyha jóakarátú semlegességet fognak tanúsítani, úgy abban az esetben, ha a Monarchia valamely állammal háborúba keverednék, meg fogják kapni Boszniát, Hercegovinát és Albániát. Az akkori szerb államférfiak Oroszországra való tekintettel azonban ezt az ajánlatot visszautasították, amit a Monarchia nem vett zokon, sőt ellenkezőleg

1878-ban a berlini kongresszuson keresztülvitte, hogy Szerbia megkapta a nisi és piroti kerületeket, annak dacára, hogy ezek a kerületek bolgár lakossággal bírtak és Oroszország nagyon is amellett kardoskodott, hogy ezt a két kerületet Bulgáriához csatolják.

A viszony a Monarchia és Szerbia között ilyen módon a legbarátságosabb volt, amihez hozzájárult I. Ferenc József és Milán szerb király személyes barátsága is. Ez a barátság mentette aztán meg 1885-ben Szerbiát, mert a Monarchia a slivnicai nagy bolgár győzelem után hatalmi szavával megállította a bolgárok további előnyomulását és elhárította Szerbia megcsönkítését. Ezekben az években Szerbia egészen a Monarchia érdekszférájába tartozott, úgy ahogy akkortájt Bulgária orosz befolyás alatt állott. [Deutschland und die Kriegsschuldfrage Delbrück: Serbien Oesterreich, Russland 90-106 oldal].

Azonban már ezekben az években kezdődik Oroszország munkája, hogy Szerbiában a Monarchia befolyását gyengítse. Bogisevics volt berlini követségi megbízott „Kriegsursachen” című munkájában elmondja, hogy már a 80-as években Hitrovosz orosz bukaresti követ a román fővárosban egész agitációs központot szervezett meg, amelynek segítségével izgatott Milán király ellen, sőt a zajecsári összeesküvés, amelyben Pasics is részt vett, az ő munkájának eredménye volt. Különösen a radikális párt, Pasiccsal az élén, dolgozott orosz pénzzel Milán király monarchiabarát politikája ellen, azzal a végcéljal, hogy a Monarchia délszláv területeit egy nagy Szerbia» bekebelezze és balkáni lelkiismeretlenséggel nem akarták elismerni azt, hogy Szerbia évtizedeken át a Monarchiától csak jól élvezett, minden ellenszolgáltatás nélkül. Ez a radikális párt Milán bukásával valóban hatalomra is került és minden áron azon volt, hogy Oroszország felé fordítsa a szerb politikát.

A Monarchia sajnos semmit sem tett abban az irányban, hogy az ügyek Szerbiában reája nézve kedvező fordulatot vegyenek, mert Milán király fia, Sándor, aki terhelt benyomását tette, olyan viselkedést tanúsított mint uralkodó, hogy a Monarchia levette róla a kezét és nem idegenkedett attól a gondolattól, hogy az Obrenovics dinasztiát felváltsa a Karagyorgyevics dinasztia.

Bogisevics elárulja könyvében, hogy a Karagyorgyevicsek sohasem tudtak volna a trónra kerülni, ha Goluchowski, a

Monarchia külügyminisztere, nem segítette volna őket, gondolván, hogy ezáltal az új uralkodót lekötelezi a Monarchiával szemben. Így aztán Karagyorgyevics Péter Goluchowski jóvoltából a Monarchia területén többször találkozott összeesküvő társaival, sőt a Ballplatz információs osztályának vezetője, Müller Péter, Karagyorgyevics Péter egyik rokonával, Nenadovicssal, tárgyalásokat is folytatott.

Karagyorgyevics Péter azonban ugyankkor a szerbiai radikális párttal is Összekötetésbe lépett, mire Belgrádban Sándor király ellen katonai összeküvés jött létre, amelynek célja az volt, hogy a trónról a királyt eltávolítsák. Az összeesküvők vezetője Dimitrijevic (Apis) kapitány volt, ugyanaz, aki 1914 június 28-án Ferenc Ferdinándot is meggyilkoltatta. Ezek az összeesküvők 1903 júniusában vadállati és igazi balkáni módon meggyilkolták a királyi párt, sőt a holttesteiket az ablakon keresztül kidobták az udvarra. Bogisevics azonban egy eddig még nem ismert nagy titkot árul el ebben a szörnyű királydrámában és pedig azt, hogy Péter egyedül követelte az Obrenovics dinasztia kiirtását, mert félt, hogy máskülönben nem fog tudni az Obrenovics-párt ellen uralkodni. Az összeesküvők, ahogy Bogisevics elárulja, először csak a királyi pár eltávolítására törekedtek, azonban félvén attól, hogy a királyi pár egy néhány nap múlva osztrák-magyar szuronyokkal fog visszajönni, elhatározták a gyilkosságot is. Miután azonban Péter tudta, hogy a Monarchia nem fog segítségére sietni Sándor királynak és ezt az összeesküvőknek nem árulta el, azért a kiontott vér csakis az ő lelkiismeretén szárad.

Bogisevics azt is elárulja, hogy a belgrádi orosz követ, Tscharikov, szintén tudott az összeesküvésről és a gyilkosságot a királyi palotával szemben levő orosz követség ablakaiból végig is nézte, a gyilkosság után pedig meglegedésének adott kifejezést, hogy így a szerb néppel elhitesse, hogy Oroszország szabadította meg az Obrenovics dinasztiától.

Mihelyt azonban Karagyorgyevics Péter, ez a sötétlelkű balkáni, a trónra került, mindjárt megmutatta a Monarchiának a valódi arcát és első dolga az volt, hogy az oroszbarát radikális párt karjaiba dobta magát és környezetéből eltávolította mind azokat az embereket, akik a Monarchiával szemben szimpátiával viseltettek.

A radikális párt egészen Oroszországra támaszkodott és

Pasics bolgár születésű miniszterelnök alatt tervet dolgozott ki, hogy szélsőséges agitáció val a Monarchiában lakó szerbeket és horvátokat annyira megdolgozza, hogy ezek a Monarchiától elszakadjanak és Szerbiához csatlakozzanak. W. Graadt, az utrechti Tageblatts főszerkesztője, a világháborúról irt „De Voorgeschie denis von den oorlog” című könyvében a radikális pártnak ezt a programját, az úgynevezett koronázási programot, amelyet Sveta Simics, a szerb külügyminisztériumnak titkára, Pacics megbízásából papírra vetett, nyilvánosságra hozta. Ennek a programnak a főbb pontja:

1. Szövetség Montenegróval, esetleg megegyezés Bulgáriával.
2. A szerb-horvát ellenzéki pártok bátorítása, Szerbia felszabadítása a Monarchia uralma alól, felhívás forradalomra a megszállt tartományokban s végül a Monarchia közigazgatásának lehetetlenné tétele Boszniában,
3. Megegyezés Olaszországgal az adriai kérdésben.
4. Egy olyan állandó bizottság megszervezése, amely olyan munkát végezne, amivel a hivatalos politika nem foglalkozhatik.

Ezt a programot Péter király magáévá tette és Protics szerb politikus igen helyesen jegyezte meg, hogy ez a program torpedó, amivel a Monarchiát és a hármasszövetséget fel lehet robbantani.

Ennek a programnak megfelelőleg megkezdődött 1903-ban a Monarchia területén és Boszniában az izgatás nagy Szerbia érdekében, amit megkönnyített a magyar rövidlátó politika, amely Khuen-Héderváry báró segítségével már 2 évtizeddel ezelőtt mesterségesen erősítette a szerbeket Horvátországban, úgy, hogy ezek 1904-ben mint erős párt szerepeltek és pl. a híres Pribisevics testvérek, a mai Jugoszlávia legismertebb és leggyűlöltebb személyei, szintén Horvátországban végezték előkészítő munkájukat a Monarchia védőszárnyai alatt.

Mussulin legújabb leleplezései, amelyek a „Das Haus am Ballplatz” című munkájában kerültek napvilágra, azonban a monarchiának Szerbiában végzett diplomáciai munkájára *külön- \ leges fényt vetnek* és így megérthető, hogy miért tudott Oroszország Szerbiában olyan eredményesen működni. Mussulin tudniillik elárulja, hogy mikor J 901 késő tavaszán három hónapra átvette a belgrádi követség vezetését, az iránt érdeklődött, hogy milyen titkos alapok állanak rendelkezésre a szerb közvélemény megdolgozására, mire azt a hihetetlen választ kapta, hogy ilyen célokra pénz rendelkezésére nem áll. *De*

megtudta azonkívül azt is, hogy a belgrádi követségnek szerb bizalmasai nem voltak és egyetlen egy újsággal sem állott összeköttetésben, úgy, hogy a követség egyetlen egy monarchiabarát cikket a szerb újságokban elhelyezni nem tudott. Ha figyelembe vesszük, hogy Belgrád volt a monarchia keleti politikájának legfontosabb pontja, mert éppen ott harcolt az orosz befolyás a monarchia törekvéseivel szemben és ennek dacára ezen a helyen nem rendelkeztek kellő anyagi eszközökkel, akkor ez hihetetlen dilettantizmust jelent a Goluchowski-féle egész külpolitikára és valóban az olvasó nem tud attól a gondolattól szabadulni, hogy a sors a Monarchiái minden áron el akarta pusztítani.

Mielőtt azonban folytatnám az értekezésemet, kénytelen vagyok egy hazug legendával leszámolni, amelyet különösen azok terjesztenek, akik a világegésért mindenben a Monarchiát okolják. Tudniillik ma már mindenki tisztában van azzal, hogy a belgrádi gyilkos barlangban futottak össze a szálak, amelyek az egész világot lángba bontották és azért Szerbiának a Monarchiával szemben való viselkedését azzal akarják igazolni, hogy Szerbiának a Monarchia jugoszláv területeire történelmi igényei voltak. Azok között, akik ezt állítják, elsősorban *Bernadotte E. Schmitt*, a chicagói egyetem tanára is tartozik, aki 1926 április 3-án a chicagói „Council of foreign Relations”-ban Barnes tanárral vitát folytatott a legelőkelőbb közönség előtt és a Monarchia és Szerbia közötti kérdésben szó szerint a következőképpen nyilatkozott:

„ ... Ausztria és Szerbia közötti vita ugyanolyan természetű, mint a 60 év előtti harc Ausztria és Szardínia között. A történet Ítélete úgy szól, hogy az egyesített Olaszország, amely úgy jött létre, hogy Cavour annak idején kihívta Ausztriát, meghozta az igazolást és ugyanez érvényes felfogásom szerint Jugoszláviára is.

Meg kell állapítanunk azt, hogy Bosznia és Hercegovina – a kérdéses terület – a Habsburg-monarchiának nem képezték történelmi részét. Az osztrákok azt 1878-ban a lakosság kívánsága ellenére és fegyveres ellentállása dacára foglalták el. Ezeknek a provinciáknak a lakossága szerb fajú és részben mohamedán vallásúak; az utolsó, amit akart, az volt, hogy a Habsburg-monarchiához csatoltassék. A lakosság tiltakozott a berlini szerződés határozmányaival szemben, amelyek őt Ausztriának kiszolgáltatta és később az osztrák csapatoknak, akik az országot el akarták foglalni, fegyveresen ellentállt. Az osztrák érdek ezekre a tartományokra nemcsak korábbi

keletű volt, hanem az a lakosság kívánságaival szemben egyes ellentétben volt. Ezért nem olyan természetellenes az, ha a szerbek Boszniát és Hercegovinát jogilag öhozzájuk tartóznak tekintették.”

Schmitt tanár ezen állításaihoz a következőket jegyzem meg: Az igaz, hogy Lombardia kérdésében a történet igazolja a keletkezett új Olaszországot, azonban az olasz egyesített nemzet jogát Lombardiára és Veneciára összehasonlítani Szerbiának jogával Boszniára és Hercegovinára, az azt mutatja, hogy Schmitt tanárnak fogalma sincs Bosznia történetéről. Bosznia és Hercegovina soha a történelmi szerb királysághoz nem tartoztak. Sőt a boszniai bánuszok, azután a bosnyák királyok folyton harcban voltak a szerb királyság ellen és a bosnyákok legnagyobb nemzeti uralkodójuk, Tvrtko Tvrtkovic, a legélesebb harcban volt a szerbek nagy uralkodója, Dusan ellen és mindig a Magyar királyságra támaszkodott. Boszniának egyes részei a solii bánóság, azután Ráma, időnkint a Magyar királyság jogára alá tartoztak és a törökök elleni harcban magyar csapatok védték Mátyás király alatt Észak- és Közép - Boszniát. A történelmi Bosznia, megalakulása óta, Szerbiában mást, mint ellenséget, nem látott és Szerbia ellen folyton harcolt. Hogy ezek alapján Schmitt milyen módon állíthatja azt, hogy Szerbiának történelmi joga volna Boszniára, az igazán érthetetlen.

Még érthetlenebb Schmittnek állítása a boszniai okupációval kapcsolatosan. Ő azt állítja, hogy a bosnyák lakosság ellenezte a monarchia bevonulását. Ez igaz, azonban Schmitt nem domborítja ki, hogy kik voltak azok, akik elleneztek a Monarchia bevonulását. Mindenki, aki ismeri az okupáció történetét, tudja, hogy a Monarchia részben azért is volt kénytelen Boszniába bevonulni, mert ott a katolikus és görögkeleti jobbágyok felkelésben voltak a mohamedán földesurak ellen és már százezerszámra menekültek át Horvátországba és Dalmáciába és ezeknek a foglalkozás nélküli menekülőknek a fentartása nagy áldozatot kívánt a Monarchia részéről, azonkívül pedig állandó nyugtalanságot jelentettek, úgy, hogy a Monarchia kényszerítve volt arra, hogy a határain túl rendet teremtsen. Mikor azonban a monarchia csapatai Boszniába bevonultak, akkor őket a felkelésben levő keresztények mint felszabadítókat fogadták és ezek képezték a lakosság túlnyomó részét,

úgy hogy Schmitt állítását, hogy Bosznia lakossága mindent akart, csak azt nem, hogy a csapataink bevonuljanak, perfid valótlanárnak kell minősítenem. Azok, akik Boszniában fegyverrel ellenezték a csapataink bevonulását, azok éppen a szerbeknek leghalálosabb ellenségei voltak és éppen a mohamedán földesurakkal szemben vette védelmébe a monarchia a boszniai szerbeket és katolikusokat és ezek a földesurak még nagyobb elkeseredéssel védték volna magukat, ha szerb csapatok vountak volna be Bosznia területére.

Schmittnek törekvése, hogy a mohamedánoknak, a szerbek halálos ellenségeinek ellentállásából azt következteti, hogy Bosznia Szerbiához akart tartozni, az komolyan nem vehető és ez kézenfekvő történethamisítás.

A nagy szerb agitáció részére nagyon hálás terület volt Bosznia, ahol a szerb pópák, tanítók, a legkülönbözőbb énekegyesületek, de legfőképpen a sarajevói „*Prosvjeta*” nevű kultúregyesület terjesztették a nagyszerb propagandát. A háborúban megtartott törvényszéki tárgyalások különösen az utóbbi egyesületről nagyon érdekes adatokat hoztak nyilvánosságra.

Tudniilik ez az egyesület Bosznia és Hercegovina nagyobb városaiban kultúrestélyeket tartott, amelyen természetesen az egész lakosság, sőt még a hatóságok is résztvettek, mely estélyeken valóban nagy kultúrmunkát is végeztek. Az estély befejezése után azonban a vezető egyének titkosan összejöttek, ahol aztán politikáról tárgyaltak, sőt a Monarchia katonai haderejéről kicserélték a híreket és Belgrádba továbbították azokat.

Hogy a szerb agitáció már 1905-ben Boszniában milyen eredménnyel működött, azt magam is, mint kis realista a banjalukai főrealiskolán tapasztaltam az orosz-japán háború idejében. Még ma is szemem előtt áll, hogy a szerb diákságban és a szerb tanároknban milyen óriási izgalom uralkodott azokban a napokban, mikor a Rozdesztvenszkij-féle flotta a Tsusima szoroshoz közeledett. Én aznap délben édesapám révén megtudtam a flotta sorsát és délután, mikor még erről senkinek tudomása nem volt, az erre vonatkozó táviratot felolvastam a 6. osztályban. Soha életemben ezt a jelenetet elfelejteni nem fogom. Kiváló szerb történettanárunk úgy sírt, mint a gyerek, de sírt a diákság is és zokogva hangoztatták, hogy az Isten az orosz atyuska ellen van és ők így sohasem fognak megszabadulni a

Monarchia járma alól és így sohasem lesz nagy Szerbia. *Tehát mar a gyerekek is tudták, hogy Oroszország mit jelent nekik.*

De hogy még a nők között is milyen eredményeket ért el a szerb agitáció, azt szintén láttam 1906-ban, mikor Banjaluka városában egynéhány tekintélyes polgárt a katonai bíróságok hazaárulás és katonai titkok elárulásáért súlyos fegyházbüntetéssel sújtottak. Ezek között volt tudniillik egy iskola-társamnak az édesapja is, aki tisztában volt azzal, hogy öreg édesapját látni többé soha nem fogja. Azonban dacára ennek, sem rajta, sem az anyán, sem a húgán nem láttam azt, hogy az a szerencsétlenség hangos fájdalom kitörésében mutatkozott volna. Erre egyszer édesanyja jelenlétében azt a kijelentést tettem, hogy mégis csak örültség ilyen észnélküli tettekkel az egész családi boldogságot tönkretenni, mire az asszony könnyekkel a szemeiben a következőt mondta nekem: *»Nem tudod, hogy mennyire szenvedünk mi, de nekünk szerbeknek ez a sorsunk és ha nem hoznánk áldozatot, sohasem lesz jobb jövőnk és sohasem leszünk szabadok; különben is fiam, te ezt, mint magyar, nem is tudod megérteni».*

Természetes, hogy ilyen felfogás mellett a saját nemzethez tartozó vezető egyéniségeket hihetetlenül gyűlölték, ha látták, hogy ezek nincsenek a nagyszerb párt mellett. Így láttam ezt a banjalukai metropolita, Letica személyénél is, aki közismert monarchiabarát főpap volt. *Őröla szerb tanáraink csak úgy nyilatkoztak, mint fizetett gazemberről és az utcán nem egyszer láttam, hogy a főpap előtt emberek, sőt még gyerekek is, mint valami bélpoklos előtt undorral elfordultak és kiköptek.* Különösen a Boszniában megjelenő szerb újságok izgattak a Monarchia ellen és így rendszeresen ásták alá a bosnyák hatóságok személyes tekintélyét. Elsősorban a sarajevói „Szrbzska R^ecs”, amelynek katolikus szerb volt a főszerkesztője, üzött nagyon hatásos propagandát az idegen elemek ellen és valósággal megvetésreméltó egyéneknek állította őket oda, akik csak egy üres bőrönddel jöttek be az országba, hogy aztán telelopott bőrönddel távozzanak el. Ez az újság az idegeneket *kufferásoknak* nevezte el és ha egy bosnyák a másiknak valami gyalázatosat akart mondani, akkor csak kufferásnak kellett őt nevezni és kész volt a késeles.

És a közös pénzügyminisztérium hagyta ezt az agitációt, sőt még a szerbeket vette védelembe, ha az idegenek jogos

felháborodásukban védték önmagukat. Ez a korszak egy volt nagyhatalom gyarmatosító politikájának legszomorúbb emléke.

Pedig milyen könnyű lett volna letörni ezt az agitációt, ha a legfelsőbb kormányzat ismerte volna a helyzetet és *nem ítélte volna meg a megszállt tartományokat a fényes esti sarajevói korzó után*. Aki tudniillik csak rövid ideig tartózkodott Boszniában, mindjárt észrevehette azt az irtózatos gyűlöletet a horvátok, (katholikus) a szerbek és a mohamedánok között. Ha eszembe jut, hogy pl. a középiskolák tanuló ifjúsága nemzetiség szerint, hogyan gyűlölte egymást és 8 éves középiskolai tanulmányaim alatt nem egyszer láttam, hogy egy szerb vagy horvát trikolor miatt milyen komoly és kínos jelenetek voltak az iskolában, *még ma sem tudom megérteni, hogy a Monarchia vezetősége miért nem határozta el magát arra, hogy a katolikusokra és mohamedánokra támaszkodják, amivel a nagyszerb agitáció önmagától összeomlott volna. így azonban a Monarchia legmagasabb államkormányzata elérte azt, hogy a Monarchia természetes szövetségesei, a horvátok és a mohamedánok, ellenzékbe voltak kénytelenek lépni*, azután pedig látván azt, hogy a magyar politika dédelgeti a szerbeket, Bosznia nagy része Magyarország ellen fordult és most már a meghasonlott közvéleményben a szerb agitációnak, amely folyton a szláv testvérekről beszélt, könnyű dolga volt.

1907-ben ez az agitáció már olyan hatalmas volt, hogy Burián november 9-14-e között Sarajevóban szerb gyűlést engedélyezett, amelyen ugyan Burián megtiltotta a politizálást, de a gyűlésre a hatósági megbízottat elfelejtette elküldeni, úgy hogy ez a gyűlés mással, mint politikával nem is foglalkozott. Ezen a gyűlésen a szerbek olyan követelésekkel állottak elő, ami akkortájt minden bevándoroltnak az arcába kergette a vért. így a gyülekezet azt követelte, hogy az idegen elem távozzék és balkáni szemtelenségében nem akart tudni arról, hogy ezek az elemek 30 éven belül Ázsiából Európát hoztak létre a megszállt tartományokban. Ez a gyülekezet azonkívül autonómiát is követelt, azonban perfidül hozzátette azt, hogy későbben fognak határozni a felett, hogy a házukat milyen színre fogják befesteni, ami azt jelentette, hogy majd csak később kerül sor a Szerbiához való csatlakozásra.

Természetesen ilyen monarchiaellenes tendencia láttára a monarchiahű közvélemény és a katonai hatóságok követelték

a szerb túlzókkal való leszámolást, azonban Burián és utódja, Bilinski, semmit sem akartak tenni, hanem tovább engedték fejlődni az eseményeket, míg azok végül 1914 nyarán a trónörökös meggyilkolásában nyerték csattanós befejezésüket.

A közös pénzügyi kormányzatnak a bosnyák szerbekkel szembeni gyengeségével bizonyos ellentétben állott a monarchia külpolitikája, mert mikor a külügyi hivatal Péter király trónralépése után látta, hogy Szerbia egészen Oroszország mellé állott és észrevette a szerb agitációt is a délszláv területeken, Szerbia ellen gazdasági háborúba kezdett, úgy hogy Szerbia termékeit kiszállítani nem tudván, nagy gazdasági válsággal küzdött. *A Monarchiának ez a lépése azonban csak akkor következett be, mikor már Szerbia éveken át űzte a monarchiaellenes agitációját és egyáltalában nem igaz az állítás, amit a levitézlett vöröshadsereg-főparancsnok Böhm, azután Jászi Oszkár állítanak a munkáikban, hogy a Monarchia gazdasági háborúja növesztette nagyra a Monarchia és Szerbia közötti ellentéteket és kergette Szerbiát Oroszország karjaiba.*

Ilyenek voltak a viszonyok a megszállt tartományokban, mikor 1908 őszén Bosznia és Hercegovina annexiója folytán villámszerűen kitört a lappangó válság a Monarchia és Szerbia között, olyan nagy lángok alakjában, hogy még a vaknak is meg kellett volna látnia, hogy itten valami nincs rendjén, amit erős kézzel kell rendbe hozni, amit azonban a Ballplatz legfőbb irányítója meglátni nem akart, gondolván, hogy holmi kis gazdasági háborúval Szerbiát térdre lehet kényszeríteni.

Maga az annexiós-válság azonban elsősorban Oroszország és a Monarchia között játszódott le és azért az oroszok szereplését is röviden vázolni fogom.

Oroszország tudniillik a XIX. század végén hirtelen elh拉斯ztotta a tengerszorosok kérdésének megoldását, mert messze keleten akarta először realizálni a terveit, amelyeket azonban az orosz-japán háború megakadályozott, úgy ahogy megakadályozta 3 évre reá az orosz-angol megegyezés a perzsakérdésben annak a lehetőségét, hogy Oroszország kijusson az Indiai óceánra és így aztán az orosz diplomácia megint kénytelen volt visszatérni Nagy Péter végrendeletének a megvalósításához.

Az emberiség nagy szerencsétlenségére Iswolski koppenhágai orosz követből orosz külügyminiszter lett és ez a pánszláv diplomata, mikor látta, hogy Oroszország már legyőzte

a forradalmat, elhatározta, hogy döntő lépéseket tesz a tengerszorosok kérdésében és azért 1908 január 21-én Pétervárott nagyon fontos miniszteri tanácskozás folyt le, mely tanácskozás jegyzőkönyvét Pokrovski moszkvai egyetemi tanár „Három konferencia” cím alatt nyilvánosságra hozza. Ebből a jegyzőkönyvből kivehető, hogy a tanácskozáson elsőnek Iswolski szólalt fel, *aki kifejtette, hogy Oroszország a távoli keleti vereség után a közeli kelet felé kell, hogy forduljon és azért követeli, hogy Oroszország a Balkánon cselekvő politikát folytasson és e célból közeledést keressen Angliához.* A minisztertanácsban résztvevő többi miniszter azonban ellenezte Iswolski terveit és Poliwanov, a hadügyminiszter helyettese, kijelentette, hogy az ilyen politika támogatására az orosz hadsereg még nincs felkészülve, mert a katonai kiképzés visszamaradt, aminek pedig a forradalmi állapot volt az oka, de azonkívül hiányos a tüzérség, kevés a géppuska, sőt még a ruházatban is sok a kívánnivaló. Hogy a hadsereg megint rendbe jöjjön, sok időre és sok pénzre lesz szükség. A hadügyminiszter aggodalmait a tengerészeti miniszter is magáévá tette, kijelentvén, hogy egy feketetengeri hadműveletre az orosz flotta még nem alkalmas, miután kicsi a személyzete, azonkívül hiányzik a szén, a muníció és az aknák!

Az orosz hadsereg lesújtó helyzete dacára Iswolski nem akar lemondani a terveiről, hanem még egyszer megkérdi a minisztertanácsot, hogy elhagyhatja-e az eddigi defenzív politikát és hogy ez megengedi-e neki, hogy olyan határozottsággal lépjen fel, mint ahogy ez egy nagyhatalom külügyminiszteréhez illik. Iswolski második felszólalására aztán Stolypin, a minisztertanács elnöke, válaszol, kijelentvén, hogy kötelessége Iswolskit figyelmeztetni, hogy a mai viszonyok mellett cselekvő politikája támogatására ne számíton, mert egy új mozgósítás megint erősítené a forradalmat, amelyből pedig Oroszország csak nemrég lábalt ki. Ilyen pillanatokban, folytatja Stolypin, nem lehet kalandok után futkározni, de még nemzetközi kérdésekben sem lehet erélyesen fellépni. Ha Oroszország egy néhány év múlva egészen konszolidálódik, akkor Oroszország más hangon beszélhet, de a mai viszonyok mellett mást, mint a legszigorúbb védelmi politikát folytatni nem lehet, mert más politika nem volna egyéb, mint egy abnormális kormány lázas látománya, mely veszélyeztetné az orosz dinasztiát és

Stolypin mégegyszer a leghatározottabban kijelenti, hogy a mozgósítást semmiképp sem lehet keresztülvinni.

Így tehát Iswolskinak erőszakos fellépését 1908 telén maga az orosz minisztertanács utasította vissza

Iswolski azonban nem esett kétségbe. Sőt mikor látta, hogy katonai erővel a tengerszorosok kérdését megoldani nem tudja, diplomáciai úton akarja elérni céljait. Ezért 1908 július 2-án a Monarchiának egy *aide memoir et* adott át, amelyben felajánlja a Monarchiának a megszállt tartományokat, sőt még a Szandzsák annexiójához is hozzá járul, *ha a Monarchia barátságos viselkedést fog tanúsítani Oroszország konstantinápolyi tervei iránt.* (Friedjung „Das Zeitalter des Imperialismus” II. 220. oldal.) Ezt Iswolski annál könnyebben tehette meg, mert hiszen Oroszország 1876-ban a reichstadti megállapodásokban, azután 1877, 1878, 1881 és 1884-ben hozzájárult ahhoz, hogy a Monarchia az annexiót keresztülviheti.

Oroszországnak ez a lépése óriási jelentőségű volt, mert megmutatta, hogy Oroszország hajlandó feláldozni Szerbiát, mely állam a szerencsésen és ügyesen vezetett boszniai agitációja után várta a pillanatot, hogy az okkupált tartományok kérdéséhez ő is hozzászóljon, elsősorban számítva Oroszország támogatására. Oroszország tehát a saját érdekeiért hajlandó volt feláldozni Szerbiát úgy, ahogy feláldozta a balkáni háborúk után Bulgáriát, mikor látta, hogy Bulgária veszélyezteti az orosz terveket. Pedig Bulgáriával legkötelezőbb katonai szövetsége volt.

Aehrenthalnak, a Monarchia külügyminiszterének, Iswolski ajánlata éppen a legjobbkor jött, mert 1908 júliusában kitört Törökországban az ifjú török forradalom, mely végre kivette a hatalmat Abdul Hamid szultán kezeiből és ilyen módon lehetetlenné tette a legravaszabb, de egyúttal a legvérengzőbb autokraták egyikét, akinek a lelkiismeretén sok olyan ember élete szárad, akik nyomtalanul eltűntek a márványtenger habjaiban. Az új törökök által Törökország alkotmányhoz jutott és így a megszállt tartományoknak, amelyek névleg a szultán fennhatósága alá tartoztak, szintén alkotmányt kellett volna adni, de ez csak akkor volt lehetséges, ha a megszállást az annexióval váltják fel és azért Aehrenthal Iswolski akcióját szívesen fogadta.

Aehrenthal az augusztus 17-i minisztertanácson bejelentette a monarchia államférfiainak Iswolski ajánlatát, azonban lemon-

dott a Szandzsákról, mert a Szandzsák birtokáért Oroszország Konstantinápolyt és a Dardanellákat követelte és már augusztus 27-én értesíti Iswolskit arról, hogy nincs kifogása az ellen, ha a tengerszorosokat Oroszország előtt megnyitják, de követelte, hogy a tengerszorosokat Románia és Bulgária hadihajói előtt szintén megnyissák. Az előzetes tárgyalások után aztán szeptember 15-én a két államférfi Buchlauban találkozik, ahol az összes kérdéseket a legbarátságosabban elintézték és abban állapodtak meg, hogy a Monarchia annektálja a megszállt területeket, kiüríti a Szandzsákot, azonban köteles az orosz külügyminisztert az annexió időpontjáról értesíteni, amelyről Aehrenthal megjegyezte, hogy azt október 9-én fogja nyilvánosságra hozni, viszont Oroszország felvetheti a tengerszorosok kérdését és ebben a Monarchia Oroszországot támogatni fogja. *Mind a két kérdés elintézése után pedig az új helyzetet európai konferencia fogja szentesíteni. A buchlaui találkozás alkalmával tehát Oroszország megegyezett a Monarchiával és cserbenhagyta Szerbiát, mely igényt tartott a megszállt területekre, a Monarchia viszont olyan kérdésben segített Oroszországnak, mely kérdésnek orosz részről való bolygatása a berlini kongresszus óta háborús veszedelmet jelentett a Monarchia és Oroszország között.*

A buchlaui tárgyalásokról szóló osztrák-magyar okmányok még nem kerültek napvilágra, azonban a német akták ebből az időből azt mutatják, hogy Iswolski és Aehrenthal között valami írásbeli megállapodás is létrejött. így Polírovski moszkvai egyetemi tanár már 1919 februárjában nyilvánosságra hozza, hogy Iswolski és Aehrenthal között írásbeli megállapodásnak kell lennie, mert mikor a két államférfi között éles vita fejlődött ki, Aehrenthal a megegyezés nyilvánosságra való hozatalával fenyegetődött és ezzel kényszerítette Iswolskit, hogy a külügyi hivatal éléről távozzon. A német akták pedig, amelyekbe Brandenburg egyetemi tanár betekintett, 1908 november első feléből azt mutatják, hogy II. Vilmos és Ferenc Ferdinánd eckartsauai találkozása alkalmával a trónörökös a császárnak kijelentette, hogyha Iswolski továbbra is úgy fog hazudni, akkor nyilvánosságra hozzák az okmányok közül az írásbeli hozzájárulást az annexióhoz. 1909 márciusában pedig Pourtalés gróf, a pétervári nagykövet jelenti, hogy Iswolsky nagyon fél attól, hogy Bécsben nyilvánosságra hozzák a hozzájárulását, amelyet a cár és Stolypin miniszterelnök előtt eltitkolt.

Hogy pedig Iswolsky mennyire tudott az annexió bekövetkezéséről és hogy milyen nyugodtan áldozta fel Szerbiát, okmányszerűleg is kimutatható, mert 1908 október 5-én jelenti Vesnics párisi szerb követ a kormányának, hogy Iswolski kijelentette, hogy Szerbia az annexióval semmit sem veszít, sőt nyer, mert hiszen a szerbek talán nem gondolnak arra, hogy fegyverrel hódítsák meg Boszniát. De azt is jelenti a követ, hogy Iswolski tudott a Monarchia lépéséről és őt az annexió nem lepte meg.

(Bogisevics XVII. okmány 151 oldal).

Iswolski a Monarchiának az annexiós szándékát szeptember 25- és 26-án Schön német külügyi államtitkárnak is elmondta és az annexióról mint egy nagyon közeli eseményről tett említést. (Hammann „Deutsche Weltpolitik” 181. oldal.)

Mindezek a tények azt mutatják, hogy Buchlauban olyan megegyezés jött létre, amely talán hosszú időre enyhítette volna a közeli keleti ellentéteket. Azonban a sors könyvében ez másképp volt megírva.

Tudniillik mikor Iswolskival Aehrenthal mindent rendbe hozott, egy néhány nappal az annexió előtt levélben értesítette Iswolskit az annexió napjáról, a buchlaui megállapodás értelmében és október 6-án nyilvánosságra hozta az annexiós proklamációt.

Ekkor azonban váratlanul nagy diplomáciai bonyodalom következett be. Iswolski tudniillik a Dardanella terveit csak a Monarchiával közölte, Anglia és Franciaország előtt azonban eltitkolta és mikor az annexió kihirdetése után előállt Párizsban a Dardanella terveivel, Anglia és Franciaország ezekhez hozzájárulni nem akartak és így a Monarchia elérte a célját, Iswolski tervei pedig csak tervek maradtak és ez a rendkívül ravasz diplomata ez alkalommal elszámította magát.

Így aztán Iswolski nagyon kényes helyzetbe került az orosz pánszláv párttal szemben, mely ugyan elviselte volna Szerbia elárulását, ha a tengersizorok kérdésében Oroszország elért volna valamit, de így biztosan Iswolski ellen fordult volna és azért Iswolski egyszerre köpönyeget fordít, a Monarchia ellen foglal állást *és úgy kezd beszélni, mintha ő nem tudott volna semmit az annexió előkészítéséről.*

Így már október 13-án Gruics londoni szerb követ előtt kijelenti,

hogy fel van háborodva a Monarchia ellen és tagadta azt, mintha ő előzőleg hozzájárult volna az annexióhoz, ami pedig ma okmányszerűleg kimutatható. (Bogisevics, 157. oldal.)

Iswolski pálfordulását már október 12-én jelenti Milovánovics Berlinből,

értésítvén a kormányát arról, hogy Iswolski a legélesebben elítéli a Monarchiát, mely elveszítette Oroszország és a nyugati hatalmak bizalmát. Iswolski szerint, jelenti a berlini követ, a Monarchiának ez a fellépése még véresen fogja magát megbosszulni és az osztrák kérdés még aktuálisabb lesz, mint a török és az ő célja az, hogy rendezze az összes orosz kérdéseket Európán kívül, hogy így Oroszországot európai céljaihoz vezesse. A nyugateurópai és az orosz hangulat után ítélve Bosznia még nincs elveszve Szerbia részére, dacára, hogy kimondták az annexiót. Szerbia az ő nemzeti feladatának megoldásában az első lépést a Szandzsák és Bosznia felé fogja tenni . . .”

(Bogisevics, 162-163. oldal.)

. . . „Most azonban adja a tanácsot Iswolski, az összeütközés kerülendő, mert ez sem politikailag, sem katonailag előkészítve nincs.”

A szovjetkormány legújabb kiadványai azonban igen érdekesen magyarázzák meg, hogy Iswolskinak miért kellett az annexió kihirdetése után egyszerre köpönyeget fordítani és letagadni, hogy a Monarchia annexiója az ő hozzájárulásával történt meg. A szovjet legújabb kiadványaiban tudniillik nyilvánosságra hozta a levelezést, amely az annexió alkalmával I. Ferencz József és az orosz cár között végbement és ebből a levelezésből kivehető, hogy Iswolski Aehrenthallal való megállapodását a cár tudta nélkül kötötte meg és mikor aztán a dolog balul ütött ki, akkor a cárnak azt mondta, hogy Aehrenthal őt becsapta. A cár 1908 december 17-i levelében elmondja, tudniillik,

hogyan Aehrenthal és Iswolski az annexiós kérdésben tárgyaltak, mikor Iswolski állítólag azt az ígéretet kapta, hogy kellő időben értesítést fog kapni a Monarchia kormányának elhatározásáról. Ebből a cár azt hitte, hogy a két miniszter közötti eszmecserét ő majd jóvá fogja hagyni. Ez azonban nem történt meg, hanem a cár levele szerint Aehrenthal 24 órával az annexió kihirdetése előtt, erről értesítette az orosz kormányt, miáltal Oroszországot kész tények elé állította, nem törődve Iswolski ellenkezésével.

Ezt a viselkedést a cár igen elítéli és panaszt emel Aehrenthal ellen I. Ferencz Józsefnél. (Kriegsschuldfrage 1926 április, 246. oldal.

I. Ferenc József erre a levélre 1909 január 28-án válaszol és a levelében kifejti,

hogy Aehrenthal új tervei, amelyek ellen a cár annyira kikel,, nem is ötöle származnak, hanem azokkal Iswolski lepte meg a buchlaui találkozás alkalmával és Aehrenthal meg volt győződve, hogy Iswolski a cár meghatalmazásával teszi az ajánlatait: I. Ferenc József továbbá kifejti, hogy ő is csodálkozik azon, miként volt ez lehetséges, hogy a cárnak nem mutatták be Iswolski ajánlatait és igen sajnálja, hogy a cár ezekről a dolgokról már csak a megtörtént tények után értesült. Továbbá elmondja a cárnak, hogy Iswolski ajánlata olykép szólt, hogy öhozzájárul az annexióhoz, sőt még a Szandzsák annexiójához, ha a Monarchia jóakaratot tanúsítana mindazon orosz lépésekkel szemben, amelyek azt a célt fogják szolgálni, hogy a tengerszorosokat orosz hadihajók részére megnyissák. A megegyezésnek ez a pontja, mondja I. Ferenc József, ismeretlen okok miatt kivitelre nem került és biztosítja a cárt arról, hogy a Monarchia kormánya egészen ártatlan és Aehrenthal nem érdemli meg, hogy a cár reája nehezteljen. (Kriegsschuldfrage 1926 április, 248. oldal.)

Ezzel a levelezéssel bebizonyosodott, hogy Iswolski rendezte az egész annexiós kérdést és az Aehrenthallal való megegyezésről a cárt idejekorán nem értesítette. Mikor pedig az annexiós megegyezést Franciaországgal és Angliával elfogadtatni nem tudta, akkor a cárnak lelkiismeretlenül azt állította, hogy őt Aehrenthal becsapta. Ezzel önmagától Összeomlik az a vád, hogy Aehrenthal könnyelműen és lelkiismeretlenül robbantotta volna ki az annexiós válságot és igazolva van az a tény, hogy a Monarchia ezt a kérdést Oroszországgal becsületes tárgyalással és megállapodással akarta elintézni, és ha Iswolski ezeket a megállapodásokat az uralkodójának tudta nélkül intézte, ezért Aehrenthalnak szemrehányást tenni nem lehet.

Iswolski pálfordulásáról szóló diplomáciai jelentések izzásba hozták a kedélyeket Belgrádban, ahol az annexió kihirdetése után az újságok és a közvélemény a szó szoros értelmében örvöngtek a dühtől. Így már október 5-én este a „Politika” különkiadásban követelte az azonnali mozgósítást és az élethalálharcot a Monarchia ellen, mert csak ebben az esetben fogják a többi hatalmak Szerbiát támogatni.

Még vadabb felszólalások történtek a szkupstinában, ahol Bojinovics képviselő a következőket mondta:

„Az egész szerb nemzet mint egy ember a mellvédhez fog állani, hogy a jogait védje és nem fogja megengedni, hogy az osztrák talp a Száva és a Duna mögé lépjen. Hallgass reám szerb kormány, nyisd ki a szemeidet és őrizd meg azt a darabka szabad szerb földet. Ne szakítsd széjjel a szerb népet pártharcokkal, hanem készítsd elő a hadsereget a hősi harcra. Nyugodtan be fogjuk várni Európa döntését. Ha azonban ez az ítélet nem fog igazságos lenni, akkor én, mint olyan ember fia és unokája, akik Bosznia szabadságáért a harctéren estek el, a két fiammal együtt fegyverhez fogunk nyúlni és át fogunk kelni a Drinán. De nemcsak én fogom ezt a fiaimmal megtenni, hanem az összes mezőinken és szakadékainkban dörögni fog a felhívás: fel, fel, testvéreink segítségére! Mi mindnyájan harcba fogunk menni a szerbségért és a szláv-ságért.”

A belgrádi görögkeleti érsek pedig a székesegyházban a következőt mondja:

„Ha eljön az óra, hogy a testvéreinknek segítségére menjünk s hazánkat és létünket védjük, akkor az életért s vagyonáért senki se aggódjék. A mi nagyszüleink és az apáink a harctéren haltak el, hogy mi ma egy szabad államban élhessünk. Ennek a szabad államnak pedig az a kötelessége, hogy a többi szerbet felszabadítsa és egyesítse.”

Ilyen beszédek után természetesen mindjobban feszült a viszony a Monarchia és Szerbia között, miután Szerbia Olaszország és Anglia viselkedéséből azt következtette, hogy ez a két állam nem fog az annexióhoz hozzájárulni, míg Oroszország már nagyon hamar, leintette Szerbiát, hivatkozván arra, hogy a hadserege még nem harcképes.

Csodálatos volt azonban a szövetséges Olaszország viselkedése az annexiós kérdésben. *Ma okmányszerűleg be van bizonyítva, hogy Aehrenthal az annexió előtt az egész dolgot Olaszországgal megbeszélte és Olaszország ehhez a lépéshez a hozzájárulását adta.* Tittoni külügyminiszter a Monarchia nagykövétének kijelentette, hogy majdnem meg van elégedve az annexióval, csak október 4-én még azt kérte, hogy a Monarchia mondjon le a Szandzsákról, a berlini kongresszus XXIX. pontjáról és tegyen a tengerszorosok kérdésében határozott kijelentéseket. Aehrenthal ehhez október 6-án hozzá is járult és így meg volt a két állam között a teljes megegyezés. (Friedjung IL 231-232. oldal.)

Ennek dacára azonban Tittoni 1908 december elején az olasz kamarában nyilvánosan azt állította, hogy ő Aehrenthallal szemben semmiféle kötelezettséget nem vállalt. December 3-án pedig Fortisil volt olasz miniszterelnök az olasz kamarában fulmináns beszédet mondott az annexió ellen és az akkori tengerészeti miniszter, Mirabel(K), ezért meg is ölelte. December 8-án pedig Giolitti miniszterelnök figyelmezteti a kamarát, *hogy időszerűtlen türelmetlenséggel ne rontson el mindent*. Annyira ment akkor az olasz árulás, hogy már a behívók is nyomtatva voltak a Monarchia elleni mozgósításhoz, ami később 1911-ben a tripoliszi háború alkalmával tűnt ki.

Anglia az annexió válságban úgy viselkedett, ahogy az angol diplomácia rendszeresen viselkedik, mikor riválisa bele van keveredve egy konfliktusba. Úgy áll a világ elé mintha pártatlan fellépésével a békét minden áron meg akarná menteni, ugyan akkor pedig riválisának ellenfelét minden eszközzel segíti. Így tudván, hogy a Monarchia nem akarja az annexiót egy új konferencia elé hozni, mert ez rá nézve lealázó lett volna, – minden eszközzel a konferencia mellett kardoskodott. Ugyanakkor pedig a szerb követeléseket is magévá tette és Milovanovics 1908 október 16-án jelenti Londonból,

hogy Grey szavát adta neki, hogy a szerbek területi követeléseit támogatni fogja, ha azokat Oroszország is fenn fogja tartani.

(Bogisevics 148-149. oldal, XII. okmány.)

De nemcsak ezt tette meg a nagyon korrektérzésű Sir Edward Grey, – aki még 1903-ban Sándor király meggyilkolása után az állította, hogy neki megdönthetetlen bizonyítékai vannak arról, hogy Péter király tudott a gyilkosságról és azért évekig nem küldött diplomáciai megbízottat Belgrádba, – hanem Bogisevics tanúsága szerint még Oroszországnak is szemrehányásokat tett, hogy olyan engedékeny a Monarchiával szemben, sőt pénzügyi áldozatokat is hozott, hogy megtudhassa a Monarchia vezérkarának a terveit Szerbiával szemben és azokat Szerbiával tudassa. (Bogisevics 31. oldal)

Milyen csodálatos változáson ment át Sir Edward Grey rövid négy év alatt; először ez az előkelő angol megveti a királygyilkosokat, megfélekedzván arról, hogy angolok is meggyilkolták uralkodójukat, másodszor pedig, mikor az önző angol érdekekről van szó, Belgrádot egyszerre szalonképesnek ismeri el. (Sapientí sat.)

Az angoloknak ezen kétszínű viselkedését már 1908 május havában, a reváli uralkodói találkozó előtt látja a belga diplomácia igazi mivoltában. Így a berlini belga követ, Greindl báró május 30-án a következőt jelenti:

„Nevezük ezt szövetségnek ententenak, vagy ahogy jól esik, de tény az, hogy az angol király által létrehozott államszövetség megvan. Ha ez nem is jelent Németországra azonnali vagy közeli háborút, de a biztonságot mégis csökkenti. A szokásos békés fogadkozások, amelyek Révaiban is minden bizonnyal meg fognak ismétlődni, nem sokat jelentenek oly három hatalomnál, amelyek közül Anglia és Oroszország csak azzal a céllal, hogy nagyobbak legyenek, minden elfogadható ok nélkül kirobbantották a rabló háborút Mandzsúriában és Transzváiban, míg Franciaország éppen most készülődik Marokkó elfoglalására és nem tekinti az ünneplés ígéreteit, pedig más jogcíme nincs, mint az, hogy átvette Anglia jogait, holott ennek sem volt ott semmi joga. Ezek ugyanazok a hatalmak, amelyek az Egyesült Államok társaságában a spanyolországi rabló háború után Hágában mint ultrapacifisták szerepeltek. A hármasszövetség 30 évig biztosította a békét, mert Németország vezetése alatt állott, ez pedig Európa jelenlegi politikai felosztásával meg volt elégedve. Az új szövetség veszélyezteti a békét, mert olyan államokból áll, amelyek a status quo revízióját akarják. Ezt pedig olyan mértékben akarják, hogy emiatt többszázados gyűlölet is elhallgatott, csak hogy ez a kívánság teljesüljön.” (Belgische Aktenstücke 47. szám.)

Azt hiszem, ilyen okmányokhoz magyarázat nem is kell, legfeljebb az, hogy Poincaré úr elfelejti azokat előadásaiban megemlíteni.

Mikor pedig 1909 februárjában az annexió válság kiélestedt és e közben az angol király Berlinben látogatást tett, akkor a belga követ nem tudja visszatartani ennyi alakoskodás feletti a megbotránkozását és a következőt jelenti Bruxellesbe:

... „Az angol király folyton azt hangoztatja, hogy az ő tevékenységének az a célja, hogy a békét fentartsa; ezt azonban már a diplomáciai hadjárat megkezdése előtt is folyton hangoztatta és mégis szerencsésen keresztülvitte Németország elszigetelését. Meg kell jegyezni azt, hogy a világbeke sohasem volt olyan veszélyben, mint amióta az angol király azzal foglalkozik, hogy ezt a békét biztosítsa. Anglia állásfoglalása a balkáni kérdésben oda irányult, hogy a válság megoldása legalább is elodázzódjék, hogy így Németország az elképzelhető legkínosabb és legkényesebb helyzetbe kerüljön.

Ez az állásfoglalás hasonlít ahhoz, amit Anglia a Kongo kérdésben elfoglalt, mikor kijelentette, hogy élénken kívánja Kongó hozzátartozását Belgiumhoz, ugyanakkor pedig diplomáciai művelettel ezt a csatolást majdnem megakadályozta. Vagy ez csak ügyetlenség lett volna? Az angol király látogatása összeesik a tengerészeti költségvetés hatalmas megnövekedésével, új dreadnought típusú páncélosok építésével és a leg-erősebb hajóraj képzésével, amely valaha létezett és amelynek honi kikötője az a pont az északi tengeren, amely a német partokhoz a legközelebb fekszik. Ez az előkészület talán egy olyan támadás elleni óvintézkedés, mely támadásra Németország nem is képes...”

(Belgische Aktenstücke 54. szára.

Csodálatos, hogy ezt az okmányt is hiába keressük a „nagy lotharingiai” előadásaiban.

Franciaország közvéleménye az annexiós válság idejében még nem volt annyira megdolgozva, hogy el tudta volna képzelni azt, hogy a Balkán miatt Franciaországnak háborúba kell keverednie és ezt az oroszok is tudták; azonban ennek dacára Pichon 1909 március 3-án kijelenti az orosz nagykövetnek, *hogy Franciaország eleget fog tenni a szövetségi kötelezettségeinek abban az esetben, ha Oroszország kényszerítve lenne arra, hogy a szerb-osztrák konfliktusba avatkozzék.* Az orosz nagykövet ugyanakkor jelentésében a francia állásfoglalást azzal magyarázza, hogy ezt Franciaország Anglia miatt teszi, mert ha Franciaország Oroszországot elhagyná, akkor ez az angol-francia entente végét is jelentené. (Siebert, Diplomatische Aktenstücke zur Geschichte der Entente Politik der Vorkriegsjahre 82/83. oldal) így aztán megérthető az is, hogy Pourtales gróf 1909 április 5-én Péter várról miért jelentette, hogy Grey kérdőzködésére azt a választ adta, hogy neki az a benyomása, miszerint Angliában a közvélemény már annyira elő van készítve, hogy megengedi az angol kormánynak, hogy Oroszország partján résztvegyen a háborúban.

Oroszország viselkedését az annexiós válságban a készületlen hadsereg miatt a gyengeség jellemzi, azonban a Monarchiának ott kellemetlenkedik, ahol csak tud. Azonban a szerbeket visszatartja attól, hogy meggondolatlan lépésre ragadtassák el magukat, mert segíteni nem tud, de azért Szerbiát folyton a jövővel biztatja.

Így, mikor 1908 november 12-én Pasics a cárnál audiencián volt,

ez nyíltan megmondta neki, hogy jóindulattal viseltetik Szerbiával szemben, azonban a szerbeknek békés magatartást ajánl, meri az orosz előkészületek gyengék. Azonkívül megmondta Pasicnak, hogy a bosnyák-hercegovinai kérdés egyszer mégis csak háborúval fog elintéződni.

(Bogisevics, 149-150. oldal.)

Így aztán hiába kísérleteztek a szerbek, hogy az orosz politikusok támogatását megnyerjék, mert ezek is folyton az orosz készületlenségre hivatkoztak és pl. a későbbi дума elnök és hadügyminiszter, Gutschkov, a szerb követ előtt 1909 március 3-án kijelentette,

hogyha Oroszország egyszer felkészül, akkor le fog számolni a Monarchiával, azonban Szerbia most ne kezdjen háborút, mert ez öngyilkossággal volna egyenlő. Azután pedig azt a tanácsot adta, hogy Szerbia titkolja el terveit és csak készülődjék, mert az örömnapok Szerbia részére el fognak érkezni. (Deutschland schuldig, 112. oldal.)

Március 16-án pedig Iswolski azzal csitítja a szerb követet, hogy Szerbia csak addig fog nyomorogni, míg a Monarchia szétbomlásának a pillanata bekövetkezik. Ezt a pillanatot az annexió közelebb hozta és mikor az be fog következni, akkor Oroszország a szerb kérdést fel fogja vetni és azt meg fogja oldani. Ő maga belátja, hogy a harc a germánsággal kikerülhetetlen.

(Deutsches Weissbuch, 1919 június, 114. oldal.)

Chomjakov думаelnök pedig Kosutics szerb megbízottnak szintén tudomásul adja,

„hogy a cár neki bevallotta, hogy a szerb égen nehéz felhők tornyosulnak és a helyzet azért olyan borzasztó, mert Oroszország nincs felkészülve háborúra. Pedig ha Oroszország vereséget szenvedne, akkor ez a szlávság bukásával volna egyenlő; azonban a cár érzi, hogy a jövőben a germánsággal az összeközösítés kikerülhetetlen.”

(Bogisevics, 150. oldal, XVI. okmány.)

Azonban az orosz tanácsok dacára, a szerb újságok és maga a kormány is olyan hangot használt a Monarchiával szemben, hogy 1909 február-márciusában a két állam között a végletekig feszült a helyzet és Szerbia, *úgy látszik, mégis háborúra akarta vinni a dolgot, gondolván, hogyha már megvan a háború, akkor Oroszország mégis csak támogatni fogja őket.* Legalább erre vall Bogisevicsnek a leleplezése, mely szerint Pasic a döntő minisztertanácson a háború mellett volt, annak

dacára, hogy tisztában volt a szerb készültséggel. (Bogisevics, 31. oldal.)

1909 március 29-én a Monarchia végre megunt a szerb provokációkat és elhatározta a Szerbia és Montenegro elleni mozgósítást; azonban az ügy nagy kárára a szerb követ 1909 március 31-én Bécsben átnyújtott egy jegyzéket, *amelyben a szerb kormány kijelenti, hogy az annexio az ő jogait nem érinti, a tiltakozását az annexio ellen visszavonja és megígéri, hogy a Monarchiával ezentúl lojálisán és barátságosan fog viselkedni.*

Sajnos, a sors éppen a szövetséges Németországot választotta ki, hogy a Monarchia büntető kezét visszatartsa, amely már *végleg* le akart számolni az izgága és alattomos ellen-séggel. A dolog tudniillik úgy történt, hogy Aehrenthal le akarta végleg leplezni Iswolski hamisságát és azért követelte Oroszországtól, hogy ismerje el az annexio tényét. Ha pedig ezt Oroszország nem akarta volna megtenni, akkor Aehrenthal azzal lenyegetodzott, hogy nyilvánosságra hozza mindazokat az okmányokat, amelyből ki volt vehető, hogy Iswolski hozzájárult a buchlaui megállapodásokhoz. Erre Iswolski a német kormányt felkérte, hogy közvetítsen. (G. P. XXVI. kötet 2. oldal 664. oldal.) Bülow erre hajlandó volt és március 21-én Pétervárott tudomásul adta, hogy a Monarchiának azt fogja tanácsolni, hogy a hatalmaknál a berlini kongresszus 25. §-ának hatálytalanítását kérje, azonban ehhez Oroszországnak is hozzá kell járulnia, mert máskülönben Németország vissza fog vonulni és az eseményeknek szabad folyást fog engedni. (Hamann „*Bilder aus der letzten Kaiserzeit*” 155 oldal.)

Ebből Iswolski látta, hogy Németország a Monarchiát Szerbiától többé visszatartani nem fogja és miután Oroszország segíteni nem tudott, Szerbiát pusztulás fenyegette; azért a német közbelépést elfogadta és pedig a nagyvilág előtt az indoklással, *hogy máskülönben az európai béke veszélyben forgott volna. Ez az indok azonban nem volt igaz, ahogy ma ezt az okmányokból látjuk.* Ugyanakkor pedig Iswolski a többi hatalommal együtt a legerélyesebben járt el Belgrádban és így a szerbek még az utolsó pillanatban a jegyzékükkel elhárították a Monarchia fegyveres közbelépését. Hogy pedig Iswolski 1909 márciusában nem a béke miatt déferait, hanem először fegyveres megoldásra is gondolt, látható abból, *hogy ugyanakkor koronatanács is ülésezett, amelyben Rüdiger hadügyminiszter a legerélyesebben*

kijelentette, hogy az orosz hadsereg teljesen harcképtelen. (Suchomlinov Erinnerungen 221. oldal)

A német kormány viselkedése az annexiók válság idejében minden volt, csak nem harcias, úgy, hogy a német okmánygyűjtemény ismerete után új bizonyítékok után kellett kutatni, hogy a német kormány harcias szándékait igazolni tudják. Ezért Schmitt, a chikágói egyetem tanára Moltke és Konrád levelezéséből akarja a volt központi hatalmak harcias kedvét igazolni, így különösen súlyos gravamennek tekinti Moltkénak 1909 január 21-i levelét,

amelyben értesíti Konrádot arról, hogy abban az esetben, ha a Monarchia Szerbia ellen vonulna és Oroszország a Monarchia ellen mozgósítana, akkor nemcsak várják a Monarchia mozgósítását, hanem Németország is mozgósítani fog. Vagyis a casus foederis el fogja ismerni.

Erre a levélre azt mondja Schmitt, hogy túltesz mindazon, amit Sasanov és Poincaré 1912-1914 között rendezett. A kutató csodálkozik azon, hogy Moltke és Conrad levelezését miként lehet összehasonlítani Sasanov és Poincaré mesterkedéseivel? 1908-ban a Monarchia Szerbia ellen 24 hadosztályt mozgósított volna. Tehát ha Oroszország a Monarchia ellen 55 hadosztályt mozgósít részleges mozgósítás esetén, akkor a Monarchia 24 hadosztályával szemben 55 Orosz és 10 szerb hadosztály állott volna, vagyis 41 hadosztály túlerő. Tehát csak komolytalan ember állíthatja azt, hogy a Monarchiának nem kell mozgósítani a még meglévő 24 hadosztályt, mely esetben a túlerő még mindig 17 hadosztályt tett volna ki.

Ma tudjuk, hogy Oroszország 1908-ban sem lett volna részletes mozgósításra képes és ha nem akarta az egész felvonulási tervet veszélyeztetni, kénytelen lett volna 2-3 nap múlva az általános mozgósításra áttérni, amely esetben több mint 100 gyaloghadosztályt állított volna hadilábra. Hogy pedig ebben az esetben az 1879-iki német-osztrák szerződés szerint nem következett volna be a casus foederis, hanem ez csak Moltke és Conrad mesterkedésének eredménye, mutatja legjobban, hogy Schmitt mennyire elfogultan ítéli meg a helyzetet.

Az utolsó pillanatban történt szerb lépésnek nagy hatása volt és Aehrenthal boldogan elfogadta a szerb jegyzéket, kijelentvén, hogy a Monarchia követelése ki vannak elégítve és így fegyveres közbelépésre már nincs szükség.

Hiába ellenezte ezt Conrad és hiába figyelmeztette Aehrenthalt, hogy a kérdés így nincs megoldva, hanem csak elodázva, mert a szerb aknamunka a Monarchia ellen nem fog szünetelni, ellenérveivel nem tudott eredményt elérni. Hiába magyarázta Conrad Aehrenthalnak, hogy a háború lehet józan háború, mikor előre megfontolt szándékkal robbantják ki, mikor az összes esélyek annak az oldalán vannak, aki akarja a háborút. De hiába figyelmeztette Conrad Aehrenthalt, hogy az észnélküli háború ennek ellenkezője és hogy a háborúnak harmadik esete a ki nem kerülhető háború, amire rendszeren az ellenfél kényszeríti a másik felet, mert az utóbbi egy józan, megfontolt háborús alkalom elől kitért. Conrad azonban hiába beszélt az előre megfontolt háborúról, a Monarchiában a pacifizmus győzött, hogy aztán 6 év múlva belesodorják a Conrad által felsorolt harmadik háborúba, mikor az összes esélyek az ellenség oldalán voltak.

Hogy pedig mennyire igaza volt. Conrádnak a szerb időleges meghunyászkodás kérdésében, szószerint idézem a szerb kormánynak a bécsi szerb követhoz intézett 1909 április 17-i rendeletét, mely így szól:

„... A szerb királyi kormány külügyi politikája az egész szerbség érdekeit foglalja magában és számítván Anglia, Franciaország és Oroszország támogatására, el van tökéelve, hogy bevárja azt a pillanatot, mikor Szerbia a legjobb kilátásokkal foghat hozzá jogos érdekeinek realizálásához és pedig úgy a Balkánon, mint az egész délszláv területen. Addig azonban a szerb királyi kormány Béccsel csak tisztán szigorúan üzleti korrekt viszonyt akar, anélkül azonban, hogy politikai egyezséget szándékozna fenntartani. Azért a kormány semmiféle lépést tenni nem fog, hogy elősegítse a Monarchiával való kereskedelmi szerződésnek a felújítását, a nemzeti műkődést pedig a Habsburgi korona tartományaiban új alapokra kívánja fektetni.

Ennélfogva a királyság hivatalos körei, azután a bécsi szerb követség politikai munkatársai, a képviselők és a konzulátusok a Monarchiában minden aktív és személyes közreműködéstől a nemzeti propaganda terén tartózkodjanak. A szerb királyi külügyminisztérium ottani kapcsolatait nyomtalanul el kell tüntetni, azután meg kell szakítani Ausztria-Magyarországon politikusokkal és párttagokkal az összeköttetést és pedig olyan módon, hogy az eddigi levelezés teljesen megszűnjék. A magánleveleket hivatalosan kezelni nem szabad, azokat csak tudomásul kell venni, az okmányokhoz azonban nem kell azokat csatolni. Ennek megfelelőleg a külügyminisztérium, a királyi követségek és a királyi konzulátusok be

fogják szüntetni az összes szubvenciókat. Az eddigi összeköttetések liquidációjához a királyi követség 250.000 dinárt kap, hogy enyhítse elsősorban azt a szerencsétlenséget, amit a zágrábi hazaárulási pör okozott és” még okozni fog... Tekintettel a magyarországi politikai viszonyok fejlődésére és arra a kényszerhelyzetre, amibe Szerbia került, mikor a kereskedelmi összeköttetések a Monarchiával megzavartattak, a királyi követség 4000 dinárt kap, hogy befolyásolja az osztrák és magyar sajtót.

Hogy azonban a királyi kormány külügyi politikája, mely az egész szerbséget átfogja, az előbb felsorolt lemondás dacára mégis fennmaradjon, a királyi kormány az ő nemzeti propagandáját a délszláv területen alárendeli a pánszláv nemzeti propagandának, melynek szervezete a testvéri Oroszországban július 1. végleges alakot kap. Ilyen támogatással a mi aspirációinkat a döntő kérdéseknél a hatalmas orosz császárság állami hatalma biztosítani fogja. Ez a szervezet hatalmas anyagi eszközökkel fog rendelkezni. A testvér cseh királyságban egy új gyúpont van keletkezőben, amely körül mindazok sorakozhatnak, akik a pánszláv gondolat győzelmében az ő nemzeti egyéniségük megmentését látják. Amennyiben azonban forradalmi politikai propaganda szükségesnek mutatkoznék, azt ezentúl Pétervárról és Prágából fogják irányítani. Mi ezt a működést összeköttetéseinkkel támogatni fogjuk és ezeket a kapcsolatokat a jövőben a szerb vezérkar fogja ápolni.”

Ez az okmány azért olyan érdekes, mert három hétre azután látott napvilágot, mikor Szerbia Aehrenthalnak ünnepelesen megígérte, hogy barátságos viszonyban lesz azután a Monarchiával.

Eloolván ezt az okmányt, akármennyire macchiavellisztikusnak minősítjük is azt, olyan klasszikus tiszta, egyszerű programot ad, mely számít az összes viszonyokkal és mérlegeli a szerbség esélyeit, hogy természetesnek kell találnunk a szerb győzelmet olyan emberek politikájával szemben, mint amilyen Aehrenthal volt. Csak egy volna kívánatos, hogy az illetékesek tanuljanak ebből az okmányból az idegen járom alatt sínylődő magyar testvéreink javára.

Ugyanakkor, mikor az annexiós válság a Monarchia és Szerbia között kísértett még egy másik válság zajlott le, amelyről azonban akkortájt nagyon keveset tudtak és amely abból állott, hogy az angolok meg akarták akadályozni a német flotta kiépítését. Ezekről az eseményekről részletesebben fogok megemlékezni, mert iskolapéldák arra nézve, *hogyan kell valótlan-*

ságokkal és csalással a német flotta építését sokkal hatalmasabbnak feltüntetni az angol nemzet előtt, mint ez a valóságban volt és ezáltal az angol népet a német flotta rémével a végletekig felizgatni. Mielőtt azonban az angol áskálódásokra áttérnék, rövidesen elmondom, hogy milyen is volt az a flotta építkezés, ami ellen az angolok olyan nagyon felindultak.

Az 1900. évi június 14 -i flottatörvény a német hajóhad nagyságát úgy állapítja meg, hogy az 34 csatahajóból, 8 nagy cirkálóból, 24 kis cirkálóból, az anyag tartalék pedig 4 páncélosból, 3 nagy cirkálóból és 4 kis cirkálóból álljon, míg a külföldi kikötőkben való állomásozásra 3 nagy cirkálót és 10 kis cirkálót irányoz elő. A hajóhad azonkívül kis torpedókkal is kiegészítettett, azonban ezeket nem veszem figyelembe.

Az 1906. évi első flottanovella valamivel megnagyobbítja a német hajóhadat és pedig a külföldön állomásozó hajóknál 5 nagy cirkálóval, míg az anyag tartaléknál 1 nagy cirkálóval. Ez a flottanovella kimondja azután, hogy a páncélosok 25 év a nagy cirkálók pedig 20 év múlva kicseréltetnek és helyettük új hajók építendőek. Az 1908. évi második flottanovella pedig kimondja, hogy a cirkálók is, de a páncélosok, is 20 év múlva kerülnek kicserélésre. Ezzel aztán meg volt adva a keret, amelyen belül a német flotta épült és ennek nagyságát minden gyerek tudta Németországban, de különösen tudták ezt a német birodalmi gyűlésben, ahol úgysis nagyon nehezen szavazták meg a költségeket a hajók építésére. Hogy tehát titokban, a birodalmi gyűlés tudta nélkül Németországban új nagy hajókat lehetett volna építeni, az, a német viszonyokat figyelembevée, teljes lehetetlen volt, mert hiszen emiatt óriási botrány keletkezett volna a birodalmi gyűlésen, ahol a kedves szociáldemokraták gondoskodtak volna arról, hogy ez titokban ne maradjon. Az elmondottak dacára az angol államférfiak 1908-1909-ben éppen azzal szították az angol nép ellenszenvét Németország ellen, hogy sejtetni engedték, hogy a németek a hajóhadat titokban építik. Így ma tudjuk, hogy 1908 június 20-án Ballin, a Hapag igazgatója, II. Vilmosnak jelentette, hogy Cassel, az ismert angol bankember beszélt vele, kifejtvén előtte, hogy az angol tengerészeti szakkörökben pontosan tudják, hogy a német flotta sokkal nagyobb mértékben épül, mint ahogy azt a hivatalos előadások a birodalmi gyűlés előtt bevallják. Igazán nem tudom, hogy min csodálkozzon jobban az ember, az angol

arcátlanságon, amivel egy egészen lehetetlen dolgot állítanak oda, mint tényt, vagy pedig az ügyetlenségen, hogy nem tudtak maguknak adatokat szerezni az állításaiknak tarthatatlanságáról. Hogy pedig az angol diplomaták mennyire nem ismerték a német hajóhad építési menetét, azt mutatja a következő eset. 1908 augusztus 12-13-án II. Vilmos az angol királlyal Cronoergben találkozott, mikor is Hardinge angol külügyi államtitkár a német császár előtt szintén megpendítette a flotta építés kérdését. A német császár a beszélgetésről Bülow kancellárt levélben tájékoztatta, amely levelet úgy Tirpitz, mint Hammann nyilvánosságra hoztak. Ebből a levélből kivehető, hogy Hardingnak fogalma sem volt a német hajóhad nagyságáról, sőt a császár előtt azt a meg nem érthető állítást kockáztatta meg, hogy 1912. a német hajóhad utói fogja érní, esetleg el is hagyni az angol hajóhadat. A német császár az ő szabad modorával ezt számárságnak minősítette, megkérdezvén Hardingtól, hogy kitől hallotta ezt a dolgot? Mire Harding azt válaszolta, hogy amit ő állít, az nem számárság, mivel állítása az angol admirális hivatalos adataira támaszkodik. Erre a császár felhozatta a német „Nauticust”, az egész világ által elismert német tengerészeti szakkönyvet, amelyben pontosan fel voltak sorolva az egész világ hadihajói és akkor kitűnt, hogy Hardingnak fogalma sem volt arról, hogy ez a szakkönyv egyáltalában létezik. A német császár erre Hardingnak nagy türelemmel megmagyarázta, hogy milyen helytelenül van informálva, azonban Harding mégis azt követelte a császártól, hogy Németország csökkentse a flotta építést, mert máskülönben Angliának is nagy építkezésekbe kell fogni. A német császár erre újból elmagyarázta Hardingnak, hogy ez az angol készülődés teljesen szükségtelen, mert ha a Nauticust áttanulmányozná, akkor látná csak meg, hogy az angol flotta milyen óriási túlsúlyban van, tehát új építkezésre nincs is szükség.

Azonban a hiteles adatok dacára, az angol diplomácia mégis folyton szorította a németeket, különösen a londoni német nagykövetet Metternich grófot, aki erről úgyszólván állandóan jelentéseket küldött Berlinbe.

Az ember nem akar hinni saját szemének, mikor ezeket a jelentéseket olvassa, amelyekből kivehető, hogy Sir Edward Grey milyen merészen mond valótlanosságokat akkor, mikor a német hajóépítkezésekről beszél.

Így Metternichnek 1909 január 4-i jelentése szerint:

Grey neki tudomására adta, hogy az angol admirális szerint 1912 februárjában Németországnak 13 dreadnoughtja

lesz, miután pedig 4 dreadnoughtra előre beszerezték az anyagot, ez a szám 1912 februárjában 17-re fog emelkedni. Ha azonban Németország kihasználja a hajóépítési kapacitását, akkor Németországnak 1912 áprilisában 21 dreadnought fog rendelkezésére állani.

(Tirpitz, Dokumente, 109. oldal.)

A valóság ezzel szemben pedig az volt, hogy Németország 1912 Őszén 13 dreadnoughttal rendelkezett volna. *Ha Grey és társai azt állították az angol közvélemény előtt, hogy Németország 1912 áprilisában 21 dreadnoughttal fog rendelkezni, a valóságban pedig csak 1912 őszén bírt 13 nagy csatahajóval, akkor természetes, hogy Angliában óriási pánik tört ki, mert ilyen építkezési Program esetén Angliában valóban félni kellett a német hajóhad túlsúlyra jutásától.*

Mikor azonban Angliában már belátták, hogy a német flotta fejlődése nem mehet másképp, mint ahogy ezt a flottatörvény előírja, tehát a flotta sokkal kisebb mint ahogy ezt Grey és társai, az igazmondás e nagy mesterei, állították. Ekkor Sir Fischer admirális és Mac Kenna, az admirális első lordja, azzal az új valótlansággal álltak elő, *hogy a német flotta titokban épül, pedig nagyon jól tudták, hogy ez Németországban nem lehetséges.* így a német nagykövet március 3.-i jelentéséből kivehető, hogy Fischer admirális, akinél pedig a nagykövet még bizonyos jóhiszeműséget tétélez fel, az a személy, aki a kollegáit és a többi vezető személyiségeket azzal befolyásolja, hogy Németország a programon túl siettetni az építkezést és azért kéri a birodalmi kancellárt, hogy március 10-ig. egy táviratot juttasson hozzá, amellyel a nála lunchon megjelent minisztereket meggyőzhetné a német flotta építésének valódi menetéről.

Ezt az értesítést a nagykövet meg is kapta és a német tengerészeti attaché parancsot kapott, hogy a nagykövetet a flotta építésének menetéről felvilágosítsa. *Ez azonban hiábavaló volt, mert hiába biztosította Greyt a nagykövet, hogy Németország 1912 őszén csak 12 dreadnought tulajdonában lesz, Asquith és Mac Kenna a parlament előtt március 16-án mégis ünnepélyesen azt a valótlanságot állították, hogy Németország 1911 őszén 13 dreadnoughttal fog rendelkezni és nem említették meg a német nagykövet hiteles adatait.* Mikor pedig emiatt Metternich Sir Greyt felelősségre vonta, ez azzal védekezett, hogy Mac Kenna

állítja, hogy Németországnak 1911 őszen 13 dreadnoughtja lesz és azért nem tették szóvá az ő adatait. Erre a nagykövet kénytelen volt Grey előtt kijelenteni, hogy „az angol admirális előre megfontolt szándékkal félrevezeti úgy a minisztereket, mint a parlamentet, sőt az egész angol közvéleményt is. Március 23-i jelentésében pedig a nagykövet újból felemlíti, hogy Fischer most már azt állítja, hogy Németországnak 1912-ben 17 dreadnoughtja lesz.

Hogy pedig Fischer admirális milyen lelkiismeretlen ember volt, az legjobban látható Widemann német tengerészeti attaché március 27-i jelentéséből.

Ebben az attaché elmondja találkozását Fischerrel, aki megkérdezte tőle, hogy lehetséges e az, hogy talán a német nagykövet a német hajóhadról helytelen adatokat mondott Greynek, amit az attaché kizártnak tartott, mert a nagykövet minden alkalommal megnézte az ő hiteles adatait és éppen azért csodálkozott olyan nagyon, hogy az angolok a legnagyobb csatahajókra vonatkozólag a 13-as számot 17-re ferdítették el.

Mikor pedig az attaché Fischert ilyen módon sarokba szorította, ez bevallotta neki, hogy Asquithnak pánik kellett, hogy a parlament megszavazza az új hadihajókat. Szóval politikai célok érdekében tudatosan ferdítettek az angol miniszterek, akik 1908-ban az angol választók előtt a német flottát olyan nagy-nak tüntették fel, mely nagyságot ez csak 1920-ban ért volna el.

Még a nemzeti alapon álló írók közül is sokan a német flotta fejlesztésében látják elsősorban annak az okát, hogy a német-angol viszony elmérgesedett. *Azt hiszem azonban, hogy az ismert okmányok alapján ez a vád alapos revízió alá veendő, mert az angol-német ellentétet azok szították, akik szemérmetlen valótlanúságoktól sem riadtak vissza, hogy a német hajóhad építésének menetét sokkal hatalmasabbnak tüntessék fel az angol parlament előtt, mint az a valóságban volt.*

Az annexiós válság elmúlása után az európai közvélemény boldogan álmodozott arról, hogy a nagyhatalmak között most már végleg elsimultak a súrlódási felületek. Ma az okmányok alapján állíthatjuk, hogy valóban 1909 és 1910 között bizonyos enyhülés volt észlelhető, de kimutatható az is, hogy ekkor történtek a kulisszák mögött azok a lépések, amelyek 1911 és 1913 között Európát majdnem háborúba taszították. Az okmányok először azt mutatják, hogy Oroszország az an-

nexiós válságban elszenvedett diplomáciai vereséget *nem* tudta elfelejteni és azon törte a fejét, hogy miként álljon bosszút, amint ezt gróf Benckendorf londoni orosz nagykövet 1909 április 6-i jelentéséből tudjuk. (Siebert, 109. oldal.) Ezt a bosszút Oroszország először a Balkán félszigeten levő kis államoknak balkáni szövetségbe való tömörítésével akarta elérni, amely szövetség a Monarchia elleni céllal alakult volna meg. Siebert orosz követségi titkár okmánygyűjteménye élénken világítja meg ezt az orosz törekvést.

Azonban ez a törekvés akkor még nem sikerült, mert a bolgárok a szerb közeledési kísérletekkel szemben tartózkodóan viselkedtek, valószínűleg azért, mert úgy gondolták, hogy a macedón kérdésben Szerbiával úgysem tudnak megegyezésre jutni.

Oroszország azonban nemcsak a balkán államokkal akart megállapodásokat kötni, hanem Olaszországhoz is közeledett és e célból történt meg a cárnak és az olasz királynak 1909 október 24-i találkozása Racconigiben. Ennél a találkozásnál született meg a racconigii szerződés, amelynek egyes pontjait Sasanov orosz külügyminiszternek 1912 november 28-i leveléből ismerjük. Ennek a szerződésnek első pontja kimondja, hogy a Balkán félszigeten a status quo fenn fogják tartani, míg az 5. pont szerint a két hatalom jóakarató állásfoglalást fog tanúsítani egymással szemben, úgymint a tengerszorosok ügyében, mint a tripoliszi kérdésben. (Iswolski 592. okmány.) Ezzel a szerződéssel Olaszország tulajdonképpen a hármasszövetség részére elveszett, mert a tengerszorosok kérdésében a Monarchiával ellentétbe került, amivel az entente tisztában is volt.

Ezzel a német diplomaták is tisztában voltak, azonban a Monarchia és Németország közvéleményét félrevezették, mert hiszen 1915-ben a német külügyi hivatal elárulta, hogy Racconigi óta a hármasszövetségen belüli tárgyalásokat Róma Pétervárra adta tovább. Ez azonban ezt a diplomáciát nem tartotta vissza attól, hogy 1910 február 10-én Aehrenthal berlini látogatása alkalmával a „Norddeutsche Allgemeine Zeitung” című félhivatalos újságban ki ne nyilatkoztassa, *hogy úgy Aehrenthal, mint Bethmann Hollweg nyugodtan ítélik meg Európa jövőjét és a keleten bekövetkező eseményeket Ez a bizalom elsősorban a két államnak Olaszországhoz való szövetségi viszonyán alapul..*

Bethmann Hollweg pedig 1909 december 10-én a birodalmi gyűlés színe előtt kijelentette, hogy az olasz külügyminiszter

a racconigii találkozásról bizalmas felvilágosítást adott és ezek azt mutatták, hogy Olaszország a balkáni politikájában nem megy olyan célok után, amelyek a mi szerződéseinkkel ellentétben volnának. Igazán naivabb hiszékenységet már el sem lehet képzelni!

De maga Aehrenthal is nagyon szomorú szerepet játszott a racconigii találkozás megítélésében, ami látható a bécsi-orsz nagykövetnek 1909 október 27-i jelentéséből, amelyben így nyilatkozik a racconigii találkozásról:

... A hivatalos lapok, a Fremdenblattal az élén, az eseményeknek politikai jelentőséget nem tulajdonítanak, míg a többi lapok, amelyek többé-kevésbé a külügyminisztérium ellenőrzése alatt állanak, azt hangoztatják, hogy ez az esemény kedvező, miután a közeledés Oroszország és Olaszország között diplomáciai biztosíték az általános béke megővésére”.

(Siebert, 451. oldal.)

Micsoda sátáni nevetés hagyhatta el Iswolski ajkait, mikor ezt a jelentést olvasta.

A racconigii találkozással kapcsolatban a német kormányférfiakat súlyos felelősség terheli, mert nem vonták le a következtetéseket abból, amit Olaszországról tudtak és a kimaradt olasz segítséget nem pótolták olyan módon, hogy a német véderőt, mely amúgy is kicsi volt a lakosság számához képest, minden eszközzel fejlesztették volna. Ezek a német államférfiak, az élükön Bethmann Hollweggel, éppen ellenkezőleg úgy viselkedtek, mintha teljesen bíznának Olaszország hűségében. Hiába írta 1909 november 6-án az ismert politikus, gróf Rewentlov, hogy az olasz szövetség reális értéke háború esetén már sok év óta a semmivel egyenlő, hiába figyelmeztette Keim tábornok, vz a kiváló katonai író, 1910 szeptember 10-én a németeket arra, hogy az olasz szövetség nem létezik és azért az új véderőtörvény, amit a kormány előterjesztett, nem elégséges. Hiába írta az új véderőtörvény betérjesztése alkalmával a német tisztí újság is, hogy a német hadsereg már 5 éve nem fejlődött és hogy ez az új törvény további 5 évre teszi lehetetlenné a véderő kifejlesztését, mert ezzel csak a legsürgősebb hiányokat pótolhatják. Hiába sorolta fel a katonai szaklap, hogy a sokkal kevesebb lakossággal bíró Franciaország 4, Oroszország 5, a német birodalom azonban csak 3 8 millió kiképzett katonát vonulathat harcba, a szavak mintegy a pusztában hangzottak

el és az eredmény az volt, hogy Bethmann Holweg 1910 december 10-én a birodalmi gyűlésen kérkedve jelentette ki, hogy az egyesek részéről táplált aggodalmak a véderő elhanyagolását illetően egészen alaptalanok. Nincs elég szó arra, hogy elitéljem ezt a kimondhatatlan, könnyelmű és lelkiismeretlen viselkedést, amit Bethmann és társai a német nemzettel szemben tanúsítottak, mert ma tudjuk, hogy a német haderő tökéletlen fejlődése vetette meg a versaillesi béke alapjait.

Az annexiók válság idejében szereplő német államférfiak valódi képét ma mind jobban ismerjük a különböző publikációkból. Különösen a volt bukaresti követ és későbbi külügyi államtitkár, Kiderlen Wächter, akinek levelei csak legújabban kerültek nyilvánosságra, olyan színben tűnik fel, hogy ezt érdemes a jövő generáció számára is megörökíteni. Ez a diplomata éveken át bukaresti követ volt, előbb azonban segítette megbuktatni Bismarck távozása után a híres Rückversicherungsvertragot. Mint bukaresti követnek ismernie kellett volna a romániai viszonyokat és ezt fel is tételezték róla, mikor, mint a kelet kiváló ismerőjét, 1908-1909-ben az annexiók válság idejében Bülow támogatására Berlinbe rendelték. *A Balkánon tudniillik még a verebek is azt csiripelték, hogy Romániában, az öreg királyt kivéve, mindenki a hármasszövetség ellen van és azért a romániai szövetségi hűség nagyon is problematikus. Ezt a román közvélemény nem is titkolta és minden idegen, aki Romániában megfordult és józan megfigyelő képességgel bírt, ezt azonnal észre is vette.* így járt a német trónörökös is, mikor 1909 márciusában Bukarestben járt. Ő azonban visszatérése után a német császárnak elmondta, hogy Romániában csak egy ember van, aki Németországgal szemben jóindulatú, ez pedig a román király, akinek az elhalálózását már alig várják a francia-angolbarát körök. A német trónörökös ezért figyelmeztette II. Vilmost, hogy ilyen viszonyok mellett nem lehet arra számítani, hogy Románia szövetséges marad, hanem nagy valószínűség szerint az ellenpárthoz fog csatlakozni. A német császár erre a fiát Kiderlen Wachterhez küldte, hogy annak is mondja el, amit látott és hallott. Ezt a trónörökös meg is tette. Kiderlen úr, a kelet nagy szakértője, fölényes mosollyal végighallgatta a trónörökös mondókáját, azután pedig hozzátette, hogy a trónörökös bizonyára tévedett vagy talán rosszul álmódott, mert Románia egészen a csontokig hű a szövetséghez, hiszen ő úgy

ismeri Romániát, mint a mellényzsebét, sőt az oláhok olyan biztosan ragaszkodnak a szövetséghez, mint a kiskorú gyermek a gyámjához. (Kronprinz Wilhelm, Erinnerungen, 109. oldal.) És ez az ember, aki olyan fölényesen intézte el a trónörökös figyelmeztetését, megtette azt is, hogy egy ismerős orosz bárónénak közönséges levélben megírta, „hogy ő az egyedüli, aki előtt a politikáját védeni akarja”, mert a német sajtó kritikájára nem ad semmit. Természetesen ez a levél a francia kormány kezébe került és ezt Caillaux 1919-ben megjelent „Agadir” című könyvében nyilvánosságra is hozta. Ebben a könyvében Caillaux azt is elárulja, hogy Kiderlen az agadiri válság tetőpontján, 1911 augusztusában megtette azt a hihetetlen lépést, hogy párocskájával kirándult Chamonixba, francia területre, amiről Caillaux tudomást szerzett, mire megbízta a francia prefektust, hogy hivatalosan fogadja a szerelmes párocskát. A prefektus ezt meg is tette, mire a megszeppent szerelmesek megszöktek. Azonban Caillaux a menekülőkről fotográfiai felvételeket készíttetett, amelyeket a könyvében nyilvánosságra hozott. Lehet-e ezekután azon csodálkozni, hogy Németország egyedül állott a világon és a diplomáciai baklövések egész sorozatát követte el, ha ilyen ember állott a német külügyi politika élén, mint Kiderlen Wächter.

VI. FEJEZET.

A második marokkói válság és a tripoliszi háború.

Az algecirászi konferencia eredményét az algecirászi szerződés képezte, amelyre a franciák semmit sem adtak, mert hiszen a végcéljuk Marokkó bekebelezése volt, ahogy ez Greindl báró berlini belga követnek 1911. április 21-i jelentéséből látható . . . „*Franciaország azzal az előre megfontolt szándékkal irta alá az algecirászi szerződést, hogy azt úgy sem fogja sohasem betartani...*” (Belgische Aktenstücke, 66 sz.) így aztán nem is csoda, ha nemsokára az algecirászi konferencia után megkezdődtek az incidensek a németek és franciák között, miután Németország ragaszkodott a szerződéshez, Franciaország pedig azt semmibe sem vette. Ez a német-francia ellentét Marokkóban csak akkor enyhült, mikor 1908-ban kitört az annexiós válság és II. Vilmos „*a nyomoralt marokkói ügyet*” végleg el akarta intézni. Ekkor t. i. ebben a kérdésben új tárgyalások kezdődtek, amelyek 1909 február 9-én egy új szerződésben nyertek befejezést. *Ebben az új szerződésben Németország határozottan elismerte, hogy Franciaországnak Marokkóban politikai elsőbbsége van, míg Franciaország elismerte a marokkói birodalom függetlenségét, azután pedig a nyílt ajtók elvét az összes államokra nézve.*

Azonban Franciaország ezt az új szerződést is csak szemfényvesztésnek szánta, mert már 1911-ben olyan lépéseket tett, amelyek sehogy sem voltak összeegyeztethetők Marokkó függetlenségével és evvel az új szerződéssel. így 1911-ben a marokkói felkeléssel kapcsolatban Franciaország megszállta Fezt, Marokkó fővárosát, mire a francia fizetett sajtó követelte a protektorátust Marokkó felett, azon a nagyon is átlátszó ürügy alatt, hogy az európaiak élete Marokkóban nincs biztonságban. *Németország látván, hogy Franciaország túl akarja*

magát tenni az új szerződésen is, 1911 április 30-án figyelmezteti a német félhivatalos útján a franciákat, hogy a marokkói szultán függetlensége nemcsak az algecirászi, de az új szerződésnek is az alapját képezi és ha ezen változás történik, akkor a többi hatalmak is szabad kezet nyernek.

Ez a német figyelmeztetés azonban hiábavaló volt, mert Franciaország tudta, hogy Anglia támogatja és azért a figyelmeztetésre nem is válaszolt. Hogy pedig Anglia valóban mennyire támogatta Franciaországot, látható a londoni orosz nagykövetnek 1911 május 23-i jelentéséből, amelyből a következőket idézem:

„ ... A német nagykövet megjelent Greynél és tudakozódott-nála, hogy a franciáknak Fezbe történt bevonulásával kapcsolatban mi az álláspontja Angliának a marokkói kérdésben? Sir Edward Grey azt válaszolta, hogy az angol és francia megállapodások kötik Angliát, hogy Franciaországol támogassa.”

Mikor pedig a német nagykövet megjegyezte, hogy esetleges váratlan események veszélyeztetik a helyzetet, *akkor Grey azt válaszolta, hogy Anglia minden esetben és minden körülmények között eleget fog tenni a kötelezettségeinek Franciaországgal szemben.* (Siebert, 417. oldal.), Ilyen hatalmas támogatás tudatában a franciák egyáltalában nem törődtek a német tiltakozással, pedig Kiderlen 1911. március 28-án a birodalmi gyűlésen kijelentette, hogy az algecirászi szerződés feladásáról szó sem lehet, mert hiszen ez a szerződés azért jött létre, hogy megakadályozza azt, hogy Marokkót valamely hatalom zsebre - vágja, Mikor azonban a német diplomácia látta, hogy hiába követeli a szerződés megtartását, Kiderlen a császárnak május 3-án azt az ajánlatot tette, hogy abban az esetben, ha franciák megszállják Fezt, német hadihajó induljon Agadirba és onnan addig ne távozzon, míg Franciaország kellő rekompenzációkat nem ad azért, hogy Németország lemond az algecirászi szerződésről. Erre azonban akkortájt nem került a sor, mert mikor Franciaország megszállta Fezt, Cambon berlini francia nagykövet felajánlotta Németországnak kárpótlás gyanánt a francia Kongót.

Így aztán a helyzet valóban olyannak látszott, mintha a két nagyhatalom a békés megegyezést keresné. Hogy azonban ez a békés megegyezés mégsem jött létre, *annak Spanyolország és a francia hamisság volt az oka.* Marokkóban tudniillik Spanyolország is nagyon érdekelve volt és Fez megszállása után félt,

hogy a franciák még azokat a részeket is meg fogják szállani, amelyekre Spanyolország tartott igényt. Azért spanyol csapatok megszállták Larrast és Elcasart, a spanyol miniszterelnök pedig kijelentette, hogyha Larrásba a spanyolok nem vonulnak be, akkor oda franciák jönnek; azonban Spanyolország nem mondhat le a jogairól és azért történt a megszállás.

Így tehát a Német birodalomnak Kiderlen felfogása szerint nem maradt más hátra, minthogy kövesse Spanyolország példáját, annál is inkább, miután a francia nagykövet első kompenzációs javaslata után a külügyi hivatalban nem mutatkozott, dacára annak, hogy időközben Parisban is volt.

Követte pedig Németország a spanyol példát olyan módon, hogy a német kormány a „Panther” nevű kis ágyúnaszádot Agadirbe küldte, miközben az összes hatalmakat erről értesítette, kijelentvén azonban, hogy Agadirt megszállni nem kívánja, mert mihamarabb Marokkóban a rend helyreáll, a hajó onnan el fog távozni. (G. P. XXIX. 353. oldal.)

A második ok pedig, amiért a franciák és a németek Marokkóban nem tudtak megegyezni, Anglia volt. Tudniillik Németországnak a „Panther” elküldését elsősorban Anglia vette zokon és már július 5-én, tehát 4 nappal a „Panther”-nek Agadirba való megérkezése után, jelenti az orosz követségi megbízott Parisból a kormányának, *hogy Anglia ebben a kérdésben nagyon érdekelve van és nem engedheti meg, hogy figyelmen kívül hagyják és hogy Grey biztosította a francia nagykövetet arról, hogy az angol kormány mindenben eleget fog tenni a kötelezettségeinek Franciaországgal szemben.* (Iswolski, 96. okmány.)

Így aztán nagyon nehezen mentek a francia-német tárgyalások és mikor július közepén a tárgyalások megakadtak, Anglia azonnal porondra lépett, hogy Franciaországot támogassa, így július 21-én Grey a német nagykövet előtt kijelentette, hogy jó lesz, ha Németország Angliát is bevonja a tanácskozásokba. Ugyanazon az estén pedig Lloyd George egy vacsora keretében megtartotta híres beszédjét, amelyben egyenesen megfenyegette Németországot, kijelentvén:

„Ha bennünket olyan helyzetbe hoznának, hogy a béke csak úgy maradhatna meg, ha Anglia feladná azt a nagyszerű állását, amelyet évszázados vitéz harcokkal kivívott, vagy pedig ha Angliát létkérdésben úgy kezelnék, mintha már nem volna súlya a nemzetek tanácsában, akkor a minden áron

való béke megalázás volna és azt egy olyan nagy ország, mint mi vagyunk, nem fogadhatja el.”

A német okmányok nem mutatják tisztán, hogy vajjon a „Panther” kiküldése azzal a célzattal történt-e, hogy Németország magának Marokkóban rekompenzációkat szerezzen, de tény az, hogy a német kormány már Lloyd George beszédje előtt kijelentette Greynek, hogy nem követel Franciaországtól lehetetlen dolgot, eszeágában sincs veszélyeztetni az angol érdekeket és csapatokat sem akar Agadirban partra szállítani. (G. P. XXIX.199. oldal.)

Tehát Lloyd George beszédje nem volt más, mint provokáció, amely ellen a német kormány nagyon határozottan és nagyon élesen tiltakozott, (G. P. XXIX. 213. oldal), de elkövette azt a nagy taktikai hibát, hogy az angol kormánynak a nagyon is megérdemelt megleckéztetését nem hozta nyilvánosságra és azért a közvélemény előtt úgy tűnt fel a dolog, mintha a német kormány az angol fenyegetés elől meghátrált volna és emiatt a nacionalisták részéről támadásoknak is volt kitéve.

Mikor az angol fenyegetések utáni izgalom lecsillapodott, a francia-német tárgyalások tovább folytatódtak és Németország hosszú tárgyalások után átengedi Marokkót Franciaországnak, kárpótlásképpen pedig 200.000 km.²-nyi mocsaras területet kapott, amelyből 100.000 km.² olyan őserdő és miazmás mocsár volt, hogy ottan európai ember nem is tudott volna hosszabb ideig tartózkodni, míg viszont Németország német Kamerunból engedett át a franciáknak 12.000 km.² területet» mely többet ért, mint az egész terület.

Ez a csere olyan rossz volt, hogy az akkori gyarmati államtitkár, Lindenquist, nagyon élesen tiltakozott az ilyen örült üzlet ellen és mikor ez nem használt, az állásáról is lemondott.

Kiderlen úr tehát megint győzött, mint ahogy a német trónörökös felett is győzött, azt állítván, hogy a mellényzsebében tartja az oláhokat, azonban valószínűleg most maga is érezhette, hogy a Kongó-mocsarak iszapja igen rossz üzlet.

És ilyen szégyenletes vereség után Bethmann Hollweg 1911 november 9-én a birodalmi gyűlés előtt így büszkélkedik:

„Fantasztikus gyerekségnek kell minősítenem azoknak a gondolkodását, akik azt hangoztatják, hogy Németország csak háborúval tud értékes területeket megszerezni. A politikámnak az az érdeme, hogy nem ült fel a földszerzés agyrémének.”

Vagyis jobban mondva Bethmann a rendkívül termékeny Marokkó miatt, amelynek klímája alatt az európai ember is dolgozhatott, nem akart háborút, de ugyanakkor ügyetlensége következtében a 200.000 km²-nyi miazmás és mocsaras Kongó terület miatt majdnem háború keletkezett, *sőt Kiderlen maga be is vallja, hogy a francia Kongóért még a háborútól sem riadt volna vissza. Ezek az események – azt hiszem – még jobban kidomborítják előttünk Kiderlen valódi arculatát. Szerencse, hogy II. Vilmos nem akarta a háborút, mert máskülönben az a lehetetlen eset következett volna be, hogy a Kongó miazmás területeiért tengernyi embervér folyt volna.*

Ha megvizsgáljuk Bethmann és társainak viselkedését az agadiri eseménnyel kapcsolatban, az a következtetés vonható le, hogy a német diplomácia ezekben a hónapokban éppen olyan tehetetlen volt, mint az 1898-1901 és az 1905-1906 terjedő időszakban.

Már az első marokkói és az annexiós válságból is megtanulhatta volna a német diplomácia, hogy az entente Németország ellen már megszerveződött és azért Anglia Franciaországot minden bizonnyal támogatni fogja, úgy hogy minden német lépés Marokkóban maga után kellett, hogy vonja Anglia beavatkozását, amit Grey 1911 májusában a német nagykövetnek meg is mondott. Ezek után teljesen érthetetlen a német diplomácia azon lépése, hogy a Panther cirkálót Agadirba küldte és ezzel az angol közvéleményt felizgatta, amely egészen logikusan azt következtette, hogy Németország területet akar szerezni a termékeny Marokkóban, mert hiszen a gyakorlati érzékkel bíró angol fel sem tudta tétélezni azt, hogy vannak diplomáciai csodabogarak, akik a kongó miazmás mocsaraiért nemzetközi bonyodalmakat idéznek elő.

Jogilag Németországnak igaza volt abban, hogy kártalanítást követelt Marokkóért, mert hiszen Franciaország egyoldalulags megsértette a német-francia egyezményt, de mivel a német okmányok azt mutatják, hogy Kiderlen Francia Kongóra aspirált, azért a Panther elküldése Adagirba helytelen lépés volt, mert felizgatta Angliát.

A hajót csak akkor lett volna szabad Agadirba elküldeni, ha a német vezető körökben meg lett volna a szilárd elhatározás ahhoz, hogy Marokkóban gyarmatot szerezzenek még háború árán is. Ez a háború megérte volna a véráldozatot, miután Marokkó nagy nyereség lett volna, eltekintve attól, hogy 1911-ben ezt az úgyis el nem kerülhető háborút egész más feltételek mellett harcolta volna keresztül Németország.

A sors kegyetlen iróniája azonban, hogy Bethmann és társai, akik 1911-ben olyan sok hűhót okoztak és a kritikus pillanatokban mégis visszahökkenetek a háborútól, 1914 nyarán pedig kimondhatatlan ügyes ellenségük folytán olyan helyzetbe kerültek, amelyből nem volt más kivezető út, mint a háború, pedig Bethmann ettől egész lelkében irtózott.

Bethmann és társainak ügyetlen viselkedése az agadiri válsággal kapcsolatban a háborús bűnösség kérdésével semmi összefüggésben nincsen. Az entente részéről elhangzott vádak, amelyek a német kormány háborús akarataról szólnak, szemeszédett valótlanságok, ami annál alávalóbb, mert ők maguk is a legtitkosabb diplomáciai okmányokban a németek békés szándékáról meg voltak győződve. Így a londoni orosz nagykövet 1911 augusztus 16-án nagyon bizalmasan a következőt jelenti Pétervárra:

... „Aztán Sir Edward Grey elárulta nekem, hogy ő nem hiszi, hogy Vilmos császár akarta volna a*háborút, mikor ez a válság kitört és azt sem hiszi, hogy most akarná a háborút. Teljesen kizártnak tartom azt, hogy O még a fentemlített helyzetben is ilyen kérdésben háborút akarna, miután a szemei előtt lebegnének az általa előidézett összeütközésnek a következményei”.

Amihez az orosz nagykövet a következőt fűzi hozzá:

„Nem tagadhatom, hogy ez a nyílt bírálat megfelel a valóságnak. Hozzáteszem azonban, hogy ez a beszélgetés szigorúan bizalmas”.

(Siebert, 475. oldal.)

Ez a vallomás annál fontosabb, mert hiszen a legcínikusabb orosz diplomatáknak egyikétől, gróf Benckendorftól ered, azután pedig olyan beszélgetés végén történt, amely beszélgetésben Grey megkérdezte a nagykövettől, hogy mit fog tenni oroszországi komplikációk esetén? Mire a nagykövet azt felelte,

hogy hivatalos választ ugyan nem adhat, de Franciaország és Oroszország között egész terjedelmében fennáll a szövetség, bár a háború Oroszország részére nagy szerencsétlenség volna. Azonban azt gondolja, hogy a szerződés határozmányait pontosan be fogják tartani. Erre Grey azt válaszolta: „Megmondom önnek, hogy miért kell nekem ezt tudnom? Német-francia háború esetén tudniillik Angliának részt kell venni a háborúban. Ha azonban ez a háború még az orosz háborút is maga után vonná, akkor Ausztria is belesodródik a háborúba, pedig nem nagyon akar beavatkozni ebbe a kérdésbe, azonban a viszonyok ebbe mégis belefogják kény-

szeríteni. Nem kétséges, hogy ebben az esetben Albániában is kiélesedik a helyzet. És így ez a párbaj nem Németország és Franciaország között folyik le, hanem ez átalakul világháborúvá.”

(Siebert, 435. oldal.)

Természetes, hogy ilyen rendkívül fontos okmányokat nem találunk meg Poincaré előadásaiban, miután ő ezeket egyszerűen elhallgatta.

Ezekután vizsgáljuk meg Anglia szerepét az agadiri válsággal kapcsolatban annál is inkább, mert már 1911-ben hangzottak el vélemények, hogy a válság kiélesedése miatt csakis egyedül Anglia felelős. *És valóban a világháború után nyilvánosságra került adatok az előbbi véleményeket teljesen igazolják, sőt a képmutató angol államférfiakat pellengérré állítják.*

Így először E. D. Morei leleplezi, hogy a limesnek 1911 július 20-i cikke, amely annyira felizgatta az angol közvéleményt Németország ellen, *csaláson alapult, mert a bennelevő állítások, hogy Németország Franciaországnak teljesíthetetlen feltételeket akar szabni, nem feleltek meg a valóságnak.*

Ma azt is tudjuk, hogy Grey július 21-én, a válság tetőpontján, magához hívatta a német nagykövetet és nagyon határozott hangon beszélt vele, megfenyegetvén őt, hogy esetleg az angol érdekek védelmében lépéseket fog tenni, mire a német nagykövet a leghatározottabban utasította vissza Grey gyanúsításait, kijelentvén előtte, hogy Németországnak esze ágában sincsen, veszélyeztetni az angol érdekeket. De ezen kategorikus kijelentés dacára már egy pár órával későbben angol minisztertanács gyűlésezett, amelyen az összes miniszterek lord Loreburn szavazatával szemben elhatározták, hogy Agadir miatt Németországgal háborúra viszik a dolgot és a miniszteri tanácskozás után tartotta meg Lloyd George páratlan fenyegető beszédjét Németország ellen. Pedig annak a német nagykövet kijelentései után nem volt semmi értelme és nem volt más, mint háborús uszítás.

Hogy pedig Anglia az agadiri válsággal kapcsolatban milyen előkészületeket tett egy angol-német háború esetére, azt a következő adatok mutatják: 1. 1911 június közepén a johannesburgi német konzulátus jelenti a kormányának, hogy Towshend angol tábornok (a későbbi kut el amarai fogoly) egy transzváli német embernek, akit búrnak nézett, elmondta a

a hajón, hogy egy néhány nappal Európából való elutazása előtt Roberts lordnál volt, aki biztosította őt arról, hogy vagy ebben vagy a következő esztendőben meglesz a háború Németországgal és ebben a harcban Anglia Franciaország pártjára fog állani. A haditerv a legapróbb részletekig ki van dolgozva és Anglia Lille irányában 4 hadtestet fog irányítani. 2. Faber angol kapitány 1911 novemberében elárulja „Daily Telegraph”-ban, hogy az angol kormány a marokkói válság tetőpontján el volt szánva a Németország elleni háborúra és már minden készen volt, hogy 150-160 ezer embert Franciaországban partra szállítsanak, azonban ezt a tengerészeti minisztérium ellenezte. 3) 1925-ben megjelent a francia vezérkari munka I. kötete „Les armées françaises dans la grande guerre” és belőle kivehető hogy az agadiri válság legsúlyosabb pillanatában július 20-án az angol vezérkari főnök Wilson és Dubail francia tábornok között tárgyalás volt, amely azzal végződött, hogy minden kérdést tisztáztak, hogy a szövetséges hadsereg együttműködése a legelőnyösebb feltételek alatt biztosítva legyen. Azt hiszem, most már megérthető az is, hogy Lloyd George miért tartotta meg a világtörténelemben is páratlan fenyegető beszédjét Németország ellen július 21-én.

Hogy pedig Anglia milyen alaposan készült a Németország elleni háborúra, és pedig szoros kapcsolatban Franciaországgal együtt, legjobban látható Foch tábornagy leveléből, amelyet 1919 áprilisában felolvastak Londonban Wilson angol vezérkari főnök tiszteletére adott ebéd alkalmával és amelyben Foch így nyilatkozott: „. . . Hosszú idővel a háború előtt Wilson tábornokkal együtt dolgoztunk a német veszedelem elleni harc előkészületein, amit mi ketten előreláttunk”. .. (New York Times 1919. április, 9. szám.)

Látható ez továbbá French tábornagy 1919 május 24-i cikkéből a Daily Telegraph című újságban, amelyben az angol hadikészülődésekről a következőket mondja: „A francia és angol vezérkarok több esztendőn keresztül titkos tanácskozásokat folytattak... Az angol csapatok koncentrációs helye a franciák balszárnyán volt kijelölve, amelyek mind Maubeuge és Le Cateau között feküdtek. A hadsereg főszállása ez utóbbi helyen volt. Valamennyiünk tudtával az angol és francia vezérkarok hosszú időn át tanácskozásokat folytattak és teljes egyetértés jött létre arra a kombinált akcióra, amely határozott

eshetőségek között bekövetkezett volna. A jövődő háborút már 1908 óta biztosra vettem.”

A világháború alatt és annak lezajlása után angol részről történtek a leghevesebb támadások Németország ellen a belga semlegesség megsértése miatt és azért mint különös pikantériát felemlítem, hogy Anglia az agadiri válsággal kapcsolatban, miként akarta tiszteletben tartani a belga semlegességet. A németek által zsákmányolt belga külügyi okmányok azt mutatják, hogy 1912 áprilisában Jungbluth belga vezérkari főnök Bridge angol katonai attachevai beszélgetést folytatott, amikor az angol tiszt a belga vezérkari főnök előtt kijelentette, *hogy a legutolsó eseményekből kifolyólag az angol kormány Belgiumban csapatokat szállított volna partra, még abban az esetben is, ha Belgium nem kért volna segítséget.* Ez ellen Jungbluth tiltakozott, mire Bridge a közismert angol hidegvérrel azt válaszolta, hogy miután ők tudják, hogy Belgium nem tudja megakadályozni a német átvonulást, mindenképen csapatokat szállítottak volna partra Belgiumban. A vezérkari főnök ezt a beszélgetést 1912 április 23-án jelentés alakjában továbbította a belga kormányhoz és ez a többi belga okmányokkal együtt német kezébe került. *Ezt a reminiscenciát, amely mutatja, hogy Anglia milyen módon tiszteli egy más országnak a semlegességét, mikor ez nem felel meg az angol érdekeknek, csemegének szántam azoknak, akik még ma is ideggörcsöket kapnak, ha a belgiumi semlegesség német részről történt megsértéséről van szó.*

Az angolok, igen helyesen, először Anglia biztonságát tartották szem előtt és csak másodsorban a nemzetközi szerződéseket – gondolván, hogy az angol nemzet biztonsága mindennek felett áll. *Csak a fanatikusok hangoztathatják azt, hogy a németek olyan nagy bűnt követtek el, azért, mert egyszer ők is úgy mertek gondolkozni, mint az angolok.*

Hogy pedig az angolok már 1911-ben tisztában voltak azzal, hogy német-francia háború esetén, a németek Belgiumon keresztül fognak vonulni – ha egyáltalában győzelemre gondolnak – ezt maga Churchill, a volt angol tengerészeti miniszter igazolja és ezzel *megdőlt az a legenda, hogy az angolokat egészen készületlenül érte a németek belgiumi betörése, amely miatt Anglia a közvélemény nyomása alatt kénytelen volt Németországnak hadat üzenni.* Churchill elmondja „Weltkrisis” című munkájának 48-50. oldalain, hogy 1911. augusztus 23-án az angol

miniszterelnök összehívta a birodalmi védelmi tanácsot, amely előtt Wilson tábornok, az angol vezérkari főnök felvilágosítást adott a katonai helyzetről és akkor Belgiumról is megemlékezett. *Wilson igen alapos előadásában megmagyarázta, hogy Németország Belgiumon fog keresztülmenni és azt Churchill szerint igen alapos bizonyítékokkal alá is támasztotta.*

Hogy akkor 1911-ben az angol birodalmi védelmi tanács ezen nem háborodott fel, azon nem csodálkozhatunk,

mert az angol vezérkarban minden vezető tiszt tisztában volt azzal 1911-ben, hogy Németország igen kedvezőtlen stratégiai helyzete folytán, csak akkor számíthatott győzelemre, ha Franciaországot egy néhány hét alatt legyőzi, hogy aztán csapatainak nagy részét Oroszország felé tudja irányítani, amely egy néhány hét múlva megjelent” volna a német határon. A németek pedig a franciákkal csak úgy számíthattak gyors győzelemre, ha nem keli nekik áttörni a franciák igen alaposan megerősített keleti erődvonalait. Ez pedig csak úgy volt keresztülvihető, ha a németek a francia erődvonalat kikerülik és oldalba támadják, ez pedig csak Belgiumon keresztül volt lehetséges.

Katonai szempontból vizsgálva a dolgot, a belgiami átvonulás mellőzhetetlen volt, ha a németek győzni akartak és úgy látszik Wilson tábornokot is ugyanazok a szempontok vezérelték, mikor bizonyította a felelős angol államférfiak előtt, hogy Németország Belgiumon fog átvonulni.

Ma azt is tudjuk, hogy a franciák sem idegenkednek attól, hogy egy német-francia háborút a belga semlegesség megsértésével harcoljanak végig. A háború után tudtuk meg, hogy 1911-ben

lépett életbe a 16. számú francia haditerv, amely szerint az egész francia hadseregnek majdnem egy harmada Louxemburg és a tenger között vonul fel. Ennek a felvonulásnak azonban csak akkor van értelme, ha azzal a gondolattal párosul, hogy Belgiumon keresztül kell vonulni Németország ellen, mert máskülönben a francia hadseregnek majdnem egy harmada napokon át ki lett volna kapcsolva a döntő harcokból a belga és a svájci határ között.

Mert esztelenség volna feltételezni a francia vezér kartői azt, hogy a belga határ megfigyelésére a hadseregének harmadát akarta felhasználni, mikor a nyilvánosságra került 1911. évi augusztus 31-iki orosz-francia vezérkari jegyzőkönyv, a francia hadseregnek az egész vonalon a legerőteljesebb támadást írja elő.

Ezek a következtetések a nyilvánosságra került vezérkari jegyzőkönyvnek és a 16-os számú felvonulási tervnek ismerete óta önmagukból adódnak, azonban ezeknek a helyességét ma egy élő tanú is igazolja. Ez a tanu Perçin francia tüzértábornok, aki a „L'ère nouvelle” 1925 január 26-i számában

férfiasan bevallja, hogy ő 1910-1911-ben mini hadseregvezető, hadijátékban vett részt, amelynek lefolyása alatt ki-tűnt, hogy a német támadás az elszász-lotharingiai fronton ki-látástalan és hogy a németeknek nem marad más hátra, mint-hogy Belgiumon át támadjanak, ha eredményt akarnak elérni. Ezért a nagyon tanulságos hadijáték után a francia vezérkar-ban az a nézet alakult ki, hogy Franciaország szintén meg kell, hogy sértse a belga semlegességet és e célból 1912 nyarán Picard tüzérezredes egy csoport vezérkari tiszttel ke-resztül-kasul utazta Belgiumot, hogy ezt a hadművelési terü-letet is áttanulmányozzák.

Azt is bevallja Perçin, hogy Buat tábornok is azon a nézeten volt, hogy a francia hadseregnek háború esetén azon-nal támadásba kell átmennie, még ha meg is sértik a belga semlegességet. Mindezek a tények azt mutatják, hogy a fran-ciák, akik még ma is az egész világ szeme előtt játsszák az ártatlant, mikor a belga semlegesség megsértéséről van szó, a legnagyobb nyugalommal számoltak azzal, hogy ők is meg-sértik a belga semlegességet, és így valótlanság az az állí-tásuk, hogy a belga semlegesség megsértése őket, mint bor-zalmas bűntény, váratlanul meglepte.

Hogy pedig az agadiri válsággal kapcsolatban már 1911-ben miért nem tört ki a világháború, arra három nagyon fontos okmány derít fényt, *de egyúttal meg is dönti az ellenségeinknek azt az állítását, hogy 1911-ben csak az entente békeszeretete aka-dályozta meg a háborút.* Az első okmányt Bogisevics hozza nyilvánosságra és pedig Gruics londoni szerb követnek 1911 szeptember 18-i jelentése alakjában. Ebben a jelentésben elmondja Gruics, hogy Cambon Pál londoni francia nagykövettel beszélt, aki a napokban Parisból tért vissza és aki neki elárulta a beszélgetését, amit egy londoni személyiséggel lefolytatott rö-viddel azelőtt.

„Cambon úrnak, mondja Gruics, az a nézete, hogy a mostani tárgyalások Németországgal be fognak fejeződni és létre fog jönni a megegyezés. Azonban ezzel a megegyezés-sel Németország meglepő politikája miatt a veszély nem fog végleg elmúlni, *hanem a háborút 3 vagy 4 évre ki fogja tolni.* Ha azonban a mostani tárgyalások megszakadnak, ahhoz Franciaország konferenciát fog ajánlani, amit Németország

vissza fog utasítani és akkor Franciaország és Németország között feszült lenne a helyzet, amely háborúra vezetne. Franciaország meg van győződve, hogy a háborút reá fogják kényszeríteni. *Azonban mind Franciaország, mind a szövetségesi ügy gondolkodnak, hogy ezt a háborút még áldozatok árán is elkeli odázni 1914-1915-re.* Ez az elodázás nem a francia hadikészültség miatt történik – hisz ez tökéletes – hanem hogy először a legfőbb hadvezetőséget lehessen megszervezni. Ezt a halogatást Oroszország is kívánja, csak Angliának nincs belőle haszna, mert az angol flotta túlsúlya Németországgal szemben évről-évre csökken. Es a szövetséges készültségre való tekintettel Franciaország is azt ajánlja, hogy most Németországgal egyezzenek meg.”

(Bogisevics, Kriegsursachen, 141. oldal, XI. számú okmány.)

A másik okmányt Ernest Judet, francia író „Georges Louis” című munkájában találjuk meg, ahol Louis pétervári francia nagykövetnek 1911 szeptember 11-i jelentése van leközölve, amely jelentés végén a következő súlyos kitételek vannak:

... Én a cárnak gondolkodását azon szavakban látom visszaadva, amelyekel egyik tábornok-hadsegéde augusztus 21-én nekem mondott és amelyeket meg is táviratoztam Önnek: *„Mi a pártjukon vagyunk, de tegyenek meg mindent, hogy a háborút elkerüljük, mert a háború még túlkorai volna.”*

(Judet, Louis, 167. oldal.)

A harmadik döntő bizonyíték, hogy 1911 nyarán nem az entente békeszeretete akadályozta meg a háborút, Iswolskinak és Caülaux francia miniszterelnöknek 1911 július 25-iki beszélgetése, mikor Iswolski kijelentette, hogy: „Mi nem vagyunk abban a helyzetben, hogy európai háborúban részt vegyünk, miután még legalább két évre van szükségünk, hogy a csapatainkat átszervezzük.” (Katechismus zur Kriegsschuldfrage, 1926, 43. oldal.)

Természetes, hogy most már mindenki mosolyogni fog azon, hogy Poincaré úr ezeket az okmányokat miért felejtette el.

A belga követi jelentések szintén nagyon érdekes megvilágításba helyezik Anglia szerepét és belőlük látható, hogy az agadiri válságban Anglia volt a mozgató erő.

Így 1911 július 28-án Guillaume báró jelenti a kormánynak,

hogy ő már az első naptól kezdve tudta, hogy a helyzet súlypontja Londonban van és csak ott fordulhat a helyzet komolyra. A franciák minden pontban engedni fognak, hogy a békét

fenntartsák, de nem az angolok, akik bizonyos elvek és követelések miatt nem fognak kiegyezni.

(Belgische Akten, 79. szám.)

December 6-án pedig Greindl báró Berlinből jelenti Bruxellesbe:

... „Az entente cordiale nem azért jött létre, hogy megvédje a közös érdekeket, hanem azért, mert gyűlölik a német birodalmat. Ha ezt az entente-ot Parisban másképp fognák fel, akkor ezt nem tekintnék olyan nagy diplomáciai eredménynek, mert akkor a faeftodai megszegyenítést se felejtették volna el. Az entente coraiale ébresztette fel Franciaországban a revanche gondolatát. Ez az entente az oka annak, hogy Európa már 7 év óta nyugtalan és kellemetlen állapotban van.”

(Belgische Aktenstücke, 85. szám)

De azt is tudjuk ma, hogy az agadiri válsággal kapcsolatban már 1911-ben meg volt a szoros viszony Anglia és Amerika között. Így Sims tengernagy 1919 március 14-én egy angol társaságban beszédet mondott,

amelyben kifejtette azt, hogy ő a parancsnokló tengernagynak már 1911-ben titkos jelentést nyújtott át, amelyben elmondotta, hogy az angol hajóhad és hadsereg vezetőivel megbeszéléseket folytatott, amelyből kivette, hogy a háborút már csak 4 évre lehet kitolni és ő maga is ehhez a felfogáshoz csatlakozott.

(Europäische Staats- und Wirtschaftszeitung, 1919 28-29. szám.) Azonkívül azt is tudjuk, hogy Sims 1911-ben a Guildhallban beszédet is mondott, *amelyben hangoztatta, hogy Amerika az angol barátságot az utolsó dollárig és az utolsó csepp vérig be fogja tartani.*

Az agadiri válság kitűnő alkalom arra nézve is, hogy bemutassa Bethmann és társainak politikai világfelfogását és államférfiúi előrelátását. *Az annyira támadott alldeuschok, akik szintén politikai hibákat követtek el, a marokkói válság idejében azzal érveltek, hogy Németország szerezzen birtokot Marokkóban, mert akkor a német gyarmati csapatok, német Marokkó határán le fogják kötni a francia marokkói csapatokat, úgy, hogy ezek európai háború esetén nem fognak tudni átmenni Franciaországba.* Ezt az alldeutsch gondolatot Kiderlen Wächter 1911 november 11-i felszólalásában így akarja nevéssé tenni:

A képviselő úr az imént az afrikai csapatok veszélyét festette a falra, mert ezeket fel lehet használni Németország ellen. Ezen annál is inkább csodálkozom, mert a felszólalt úr az 1870-1871-es háborúval hozakodik elő. A képviselő úr

biztosan tudni fogja, hogy 1870-1871-ben 19.000 színes katonát hoztak át Európába, de 50.000 fehérnek Afrikában kellett maradnia, hogy a rendet fenntartsák és így lesz ez a jövőben is.”

Vagyis Kiderlen úr azt hiszi, hogy a francia gyarmatokon fehér csapatok fogják a rendet fenntartani, ha a feketék Európában meg fognak jelenni és Kiderlen úr szerint, ilyenformán a fekete csapatok még előnyére lesznek Németországnak.

Lássuk, hogyan festett ezzel szemben a világháború tapasztalatai után Kiderlen fantazmagóriája?

Franciaország a világháború alatt csak Marokkóból 250.000 embert hozott át Európába és azok a csapatok, amelyek a marnei csatában a német hadsereg oldalába vonultak, részben marokkóiak is voltak. Sőt mi több, 1917-1918-ban Franciaország a veszteségeit csak a gyarmatok segítségével tudta pótolni, sőt a színes pótlást a fehér hadosztályokba is beosztották, anélkül azonban, hogy Franciaországnak szüksége lett volna arra, hogy a gyarmatokban fehér hadsereget tartson a rend fenntartására. Azt hiszem, ezekután kár volna Bethmann és Kiderlen államférfíúi előrelátásával hosszasan foglalkozni.

Az agadiri válság elmúlásával a központi hatalmak félhivatalos és hivatalos sajtója rendkívül örült és olyan hírokat pengetett, hogy most már éveken át senki sem fogja háborgatni a békét, annak dacára, hogy Tripoliszban akkor folyt javában a harc. *Hogy a központi hatalmak diplomáciája olyan rózsásan ítélte meg a helyzetet, azon azok után, amit róla e munkámban elmondtam, nem is lehet csodálkozni.* Ezzel szemben meg kell, hogy említsem, hogy egy vérbeli diplomata és intrikus, Iswolski, hogyan vélekedik a marokkói válság lefolyásáról és mit vár a jövőre vonatkozólag. Így 1911 decemberében a következőt jelenti Parisból Pétervárra:

...,Csak a három hatalom közös fellépésének tulajdonítható, hogy a béke megmaradt, de a jövőt illetőleg nem vagyok optimista. Az elmúlt válság után a helyzet Európában nagyon bizonytalanná lett és nem kételkedem abban, hogy minden kis helyi összetűzésből európai válság fog fejlődni, amelybe Oroszország és a többi európai nagyhatalom is bele fog avatkozni. Isten segítségével az összetűzés elodázható, de miután minden pillanatban bekövetkezhet, azért mindig reája kell gondolnunk és erre az összeütközésre egész erőnkkel
kell...”.

(Siebert, 447. oldal.)

Vagyis látható, hogy az Iswolski-féle diplomácia nagyon helyesen ítélte meg a helyzetet és Oroszország katonai vezetősége ebből le is vonta a következtetéseket, nagyban dolgozott az orosz hadsereg újbóli felépítésén, mely az orosz-japán háború után forradalmaktól sokat szenvedett. Így most már megérthető, hogy 1910 és 1914 között miért voltak azok a lázas és egymást kergető intézkedések, hogy mindig újból fokozzák az orosz hadsereg harckészségét. Most megérthető az is, miért állított fel Oroszország 6 új hadtestet és 2 lovas hadosztályt, mely új katonai egységek a békelétszámot ugyan nem emelték, de a mozgósított hadsereg erejét 20 hadosztállal nagyobbították. Most megérthető még az is, hogy 1912 március 7-én miért kért az orosz tengerészeti miniszter 503 millió rubelt az új flottajavaslat keretében.

Nézzük meg mostan, hogy a központi hatalmak mit tettek az – Iswolski szerint – előrelátható és biztosan bekövetkező veszéllyel szemben. Vegyük először Németországot.

Nacionalista körök már régen belátták azt, hogy Németországot, mely a két imperialista nagyhatalom, Franciaország és Oroszország közé volt szorítva, e két nagyhatalom óriási fegyverkezése miatt egy pár év múlva katonai téren túl fogja szárnyalni, úgy, hogy a léte is veszedelembé kerülhet és azért megindították az agitációt abban az irányban, hogy Németország teljes egészében használja ki a katonai szolgálat terén 60 milliós népének a számát és legalább is annyira vegye igénybe a nemzetet, mint ahogy ezt Franciaország igénybe vette. Franciaország tudniillik a lakosságának kíméletlen kihasználásával a véderő terén elérte azt, hogy 1911-ben a 38 milliós lakossági szám mellett az évi újoncok száma 261.668 volt, míg a 63 milliós Németország létszáma 273.712 volt, vagyis Franciaország majdnem 50 százalékkal használta ki jobban a lakosságát a véderő terén, mint Németország. (E. Kant Oberst, Fort mit der Schuldlüge 44. oldal.)

Hogy tehát ez a lehetetlen helyzet, amely végveszedelembé sodorhatta volna Németországot, megszűnjék, felszólította Keim tábornok, a német hadiskola volt kiváló tanára, 1911 decemberében a német nemzetet, hogy alakítsa meg a „Wehrvereint”, amely 1912 január hó 28-án valóban meg is alakult.

Ez az egyesület azt tűzte ki célul, hogy felvilágosítsa a német nemzetet arról, hogy milyen veszedelem fenyegeti, ha a hadsereg fejlesztésében nem tart lépést az ellenségeivel. És ezt a hazafias és igen szükséges megnyilatkozást nevezte el a liberalizmus, a szocializmus és a beteges pacifizmus háborús uszításnak, a legélesebb harcot indítván ellene, miközben megállapították „a nemzetközi megértés egyesülését,

amely büszkén írta a zászlajára a jelszót, hogy a céltalan háborús izgatás megakadályozására törekszik. Ez az új egyesülés, amelyre ma nyugodtan mondhatjuk, hogy helyesebb lett volna, ha úgy nevezi el magát, hogy Németország védtelenné tételét kítűző egyesület, aztán folyton harcban is volt a „Wehrvereinall” és a legfőbb protektora nem volt más, mint a birodalom kancellárja Bethmann Hollweg. Ez a szerencsétlen Landrath annyira rabja volt annak a rögeszmének, hogy a szomszédok milyen békések és milyen nyugodt az európai helyzet, hogy azt a német hadügyminisztérium is elhitte és nagyon rózsásnak látta a helyzetet, úgy hogy 1912 tavaszán csak olyan véderő követelésekkel állt elő, amelyek végeredményében a hadsereg békelétszámát 29.000 emberrel emelték. Hiába vette bonckés alá az új véderőtörvényt Keim tábornok, kijelentvén, hogy sem a katonai, sem a politikai követelményeknek nem felel meg és hogy a mai tényleges viszonyokhoz mérten kell az új véderő követeléseket megszabni, eredményt elérni azonban nem tudott. Liebert altábornagy szava is hiábavaló volt, pedig ő még tovább ment mint Keim, kijelentvén, hogy az új véderőjavaslat a maga tökéletlenségében egyszerűen érthetetlen.

A hamis pacifizmus által megdolgozott német közvéleménynek ezek a katonák hiába beszéltek és Bethmannak könnyű dolga volt, mikor a birodalmi gyűlés helyeslése közben 1912 április 12-én nagy büszkén az ő szokott tanítói modorában kijelentette,

hogy az új véderő követelések mélységes megdondolások eredményei, azonban kötelessége kijelenteni azt, hogy az új véderőjavaslatok nem azért lettek beterjesztve, mintha valami veszedelem fenyegetné az országot. Micsoda pokoli gúnycakajt lehetett volna hallani a párisi, londoni és pétérvári külügyi hivatalok salonjaiban, mikor elolvasták Bethmannak a birodalmi gyűlés előtt tett kijelentéseit.

Hogy lássuk, miképen ítélte meg Keim tábornok Hollweggel szemben az európai helyzetet, akit emiatt Bethmann túlfutott nacionalistának minősített, idézek Keim 1912 május havi előadásából, mely előadást a Wehrverein naggyűlésén tartotta meg és ahol az európai helyzetről így nyilatkozik:

... „A döntő pont az orosz-francia szövetség és a két államnak Angliával való együtt-működése. A mai politikai helyzeten lehetetlen valamit változtatni. Ezen az összes szónoklatok és utazások, de Marschall úr londoni missziója sem változtathatnak semmit. A politikai helyzet nem véletlenségekben alakul ki, hanem természeti szükségességekben. Ilyen természeti szükségesség Angliára nézve a gazdasági életkérdés

és azért a folyton fejlődő német kereskedelem miatt ki kell hogy alakuljon az ellenséges viszony Németországgal szemben. A második természeti szükségesség a franciák nemzeti gyűlölete és bosszúvágya; ez pedig a revanche szóban összpontosul. E körül forog minden és aki Franciaországgal való kibékülésről beszél, az vagy buta, vagy pedig olyan ember, aki hallani és látni nem akar. A harmadik természeti szükségesség Oroszország faji gyűlölete és országok utáni sóvárgása. Szilárd meggyőződésem az, hogy ebből a történelmi természeti törvényből kifolyólag a háború egyik napon nem lesz többé elkerülhető és nekünk meg kell hogy legyen a bátorságunk, hogy erre a sorstól megadott kérdésre reámutassunk.

(Keim, Erlebtes und Erstrebtes, 178-179. oldal.)

Keimnek ez a ragyogó okfejtése az illetékes tényezőkre hatással nem volt, annyira befolyásolta őket Bethmann az ő optimizmusával, amely annyira ment, mikor 1912 november 5-én Keim a hadügyminisztérium központi osztályának elnökével Wachs tábornokkal tárgyal és az elfogadott véderőjavaslat hibáit szóba hozta, ez kategorikusan kijelentette, hogy a német hadseregben nincsenek szervezeti hiányok. (Keim, 180-181. oldal.)

Ezekután nem is csoda, ha az angolok Bethmannban az ő emberüket nézték és 1912 március 17-én Sir Edward Grey Metternich gróf előtt ki is jelentette, hogy abszolút bizalommal van Bethmann politikája iránt, azonban attól fél, hogy a német külpolitikában változások fordulhatnak elő *és azért bizonyos biztosítékot kért arra nézve, hogy Bethmann továbbra is kancellár maradjon, ahogy ez Metternichnek 1912 március 17-i jelentéséből látható.* Ebben a megszegyenítő dologban az a leghumorosabb, hogy ezt az ő reája mélyen megszegyenítő jelentést Bethmann 1915 szeptember 8-án a N. A. Z. 249 számában nagy büszkén nyilvánosságra is hozta azzal a céllal, hogy kimutassa, hogy az angolok ő vele mennyire meg voltak elégedve.

Nézzük már mostan, hogy mi történt a Monarchiában, hogyan képzelték az európai helyzetet és milyen következtetéseket vontak le belőle. *A Monarchiában a helyzet nem volt olyan egyszerű, mint Németországban, mert a dualisztikus államforma, melyet az 1866-t nagy vereség hatása alatt a „Gesamtösterreich” kénytelen volt megadni, a válságát élte.*

A folyton fejlődő Magyarország teljes állami egyenjogúságra törekedett, ennek pedig első látható jelét az önálló magyar hadseregben látta, amelynek megadását a legmagasabb

katonai körök, amelyek még mindig a Gesamtösterreich ideológiájában éltek, halálra elleneztek és így kifejlődött az évtizedes harc a magyar önálló hadsereg körül, amely úgy végződött, hogy a magyar országgyűlés egy igen tekintélyes része nem akarta a magyar nemzet előtt idegen közös hadsereg fejlesztését elősegíteni. Az aulikus magyar államférfiak ezt a harcot meg sem értették, s azért ellene is voltak és azt gondolták, hogy egyes kis nemzeti engedmények a hadsereg jelvényeiben meg fogják tenni a maguk hatását a magyar nemzetre és azért ilyen irányban működtek.

Ezáltal azonban erősítették azokat, akik elleneztek a magyar vezényszót és akik legjobban azt szerették volna, hogy az 1867-es kiegyezést törüljék. Ennek megtörténte után pedig vissza akartak térni a mindent boldogító „*In deinem Lager ist Oesterreich*” korszakába. Ezek az aulikus államférfiak semmit sem találtak abban, hogy idegen nyelven vezényeljék a magyar fiúkból álló hadsereget és eltúrték azt is, hogy idegenek kerüljenek vezető helyre, míg a legkisebb katonai fokozatokba is a magyar fiúk csak nagyon nehezen léphettek elő, mert ezt megakadályozta a német nyelv nem tudása. De még ilyen felfogás mellett” sem tudták ezek a magyar államférfiak felfogni azt, hogy a Monarchia külügyi helyzete miatt erőteljes fegyverkezésnek kell bekövetkezni, ahogy ezt szépen igazolja Khuen-Héderváry 1911 decemberi viselkedése. *A Monarchia hadvezetősége ebben az időben tisztában volt azzal, hogy olaszországi szövetségesére többé nem számíthat, és miután Olaszország a Monarchiabeli határain egyik legmodernebb páncélerődjét építette a másik után, a Monarchia hadvezetősége gondoskodni akart a kellő legnehezebb tüzérségről, hogy abban az esetben, ha kitör a habom Olaszországgal, ezeket a páncélerődöket szét lehessen lőni.* Ezt magyarázta behatóan Auffenberg hadügyminiszter az 1911 december 6-i közös minisztertanácson, mikor kérte az új 30'5 cm. mocsarak engedélyezését. Ezeket a követeléseket azonban Héderváry miniszterelnök így utasította vissza: *„Excellenciád-nak a fejtegetéseiből kivettük azt, hogy olyan ágyukról van szó, amelyek elsősorban olasz háborúban kerülnének használatba; miután azonban mi nem akarjuk, hogy ilyen háborúra kerüljön a sor, annál több okunk van arra, hogy ezeket a fegyvereket vissza-utasítsuk.* (Auffenberg: „Aus Oesterreichs Höhe und Niedergang”. 178. oldal.)

Mikor 1915 májusában az egész magyar közvélemény leste az olaszok állásfoglalását, akkor talán Khuen-Héderváry-nak is volt egy pár nyugtalan éjszakája és biztosan szomorú szívvel emlékezett vissza az 1911 december 6-i állásfoglalására.

Mikor pedig a háború elején Antwerpen, Namur, Maubeuge és Lüttich neveitől visszhangzott az egész világ és mikor először szálingóztak a hírek, hogy a mi 30'5 mozsaraink ezen várak szétlövésénél milyen fontos szerepet játszottak, akkor Khuen-Héderváry minden bizonnyal nem dicsekedett azzal, hogy ő ezeknek a mozsaraknak a beszerzését megghiúsította és szerencse volt, hogy Auffenberg azokat Khuen tilalma dacára saját felelőségére mégis megrendelte.

De még valami mást is követelt Auffenberg ezen a december 6-i minisztertanácson. Mikor tudniillik a repülőgép tökéletesítésével az összes nagyhatalmak belátták, hogy a jövő háborúban milyen fontos szerepet fog játszani a repülőgép és azért lázasan építették a hadi repülőgépeket és csak a Monarchiában nem történt semmi ezen a téren, akkor Auffenberg hitelt kért a katonai aviatika fejlesztésére. De ezt a követelését Khuen a következőképpen utasította vissza: *„Ami pedig az aviatikát illeti, excellenciád legjobban tenné, ha a nagy nyilvánosságra hivatkozna, ahol már meg van a kezdet az önkéntes légi flotta megalapításához. Hiszen nagyon sok vállalkozó sporthős_K van, akik örömet találnak abban, ha a nyakukat kitörhetik, így beszél egy magyar miniszterelnök két évvel a háború kitörése előtt a hadi aviatikáról.*

„Azt hiszem, mikor a világháború alatt az olasz fronton levő harcosaink, akik annyit szenvedtek az entente repülőgép támadásaitól, átkozván repülőinket, hogy nem tudtak rajtuk segíteni, tudták volna, hogy miért maradt el annyira ez a fegyvernem, nem egy Isten adtát kívántak volna Khuen-Hédervárynak.

Két hónappal az agadiri válság bekövetkezése után tört ki a háború Tripoliszban Olaszország és Törökország között, *amely háború igazán klasszikus példáját adja a központi hatalmak diplomáciájának a tehetetlenségéről.*

Ennek a háborúnak az olasz földéhségben kereshető az oka, továbbá a Monarchia rövidlátásában. Tudniillik, mikor még Olaszországra a francia-olasz ellentét miatt Németország és a Monarchia számíthatott, a hármas szövetség 2. és 3. felújításánál elismerték Olaszország jogait Tripoliszra, ami azonban a

rendkívül ügyes diplomáciának még nem volt elég, hanem 1901-ben e kérdésben Franciaországgal is megegyezett, viszont elismerte Franciaország jogait Marokkóra. Az olaszoknak azonban még ez sem volt elég és azért 1909-ben Racconigiben a tripoliszi kérdésben Oroszországgal is megegyeztek, úgy hogy Olaszország mohón leste, hogy ennyi biztosíték után mikor fogja tudni rátenni a kezét Tripoliszra. Az alkalom akkor kínálkozott, mikor az agadiri válság alkalmával kitűnt, hogy Németország Marokkóban meghátrált és az olasz diplomácia attól kezdett félni, hogy a megnövekedett francia önérzet Olaszország tripoliszi kívánságait ellenezni fogja és el fogja felejteni a tripoliszi kérdésben tett Ígéreteket. Ezért Olaszország 1911. szeptember 28-án Törökországnak 24 órás ultimátumot adott át és annak letelte után lépéseket tett Tripolisz megszállására. A világtörténelem kevés ilyen lépést ismer, amely tett még a spanyol felfedezőik amerikai hódításával sem hasonlítható össze, sőt még az angol politika közismert lelkiismeretlenségében is csak kevés ilyen eseménnyel dicsekedhet.

A német birodalmi gyűlésen Bassermann képviselő nagyon helyesen megjegyezte, hogy Olaszország tripoliszi lépése csak Agadirnak volt a természetes következménye, mire Bethmann kancellár 1911. november 11-i beszédjében így szellemeskedik:

„Bassermann úr azt hangoztatta, hogy Tripolisz Agadirnak a következménye. Azonban ha az olasz expedíció a marokkói eseményekkel lett volna összefüggésben, akkor ez nem is Agadirral, hanem a franciák Fezbe való vonulásával állana összeköttetésben, miután ez kényszerített bennünket arra, hogy cselekedjünk:

A ma nyilvánosságra jutott titkos okmányok ezt a vitát is eldöntik és igazolják Bassermann-t, azonban mutatják azt is, hogy Bethmann mennyire ismerte félre a helyzetet. Így Iswolski 1911. szeptember 27-én Pétervárra jelenti Tittoni párisi olasz nagykövettel folytatott beszélgetését, amelyből idézem a tripoliszi válságra vonatkozó mondatokat:

„ . . . A tripoliszi olasz lépés elmaradhatatlan következménye Kiderlen-Wächter politikájának. Ha Németország lemond az algecirászi szerződésről és elősegíti a francia protektorátust Marokkó feletl és azért rekompenciációkat követel, akkor Olaszországnak sem marad más hátra, minthogy jogait Tripoliszra érvényesítse, mert attól félhet, hogy a francia kormányválság esetén elfelejtik az olasz jogokat, vagy pedig elévültnek minősítik azokat. (Siebert 495. oldal.)

Ha a központi hatalmak állásfoglalását vizsgáljuk a tripoliszi kérdésben, akkor megoldhatatlan pszichológiai probléma előtt állunk. Mert hogy 1887-ben Németország és a Monarchia hozzájárultak Olaszország tripoliszi kívánságaihoz, az megérthető, mert akkor még Olaszország szilárd támasza volt a hármasszövetségnek; de hogy 1901-ben a szövetség felújításánál hogy lehetett olyan nagy horderejű engedményt tenni Olaszországnak, mikor a német diplomácia már tudta, hogy az olasz szövetség csak papíron van meg, azt józan ésszel nem is lehet megérteni. És ha arra gondolunk, hogy az algecirászi tapasztalatok és az 1908-1909-es események után, mikor Törökországban az új török párt került uralomra, melynek nagy része Németország felé hajlott, Törökországot, a központi hatalmak természetes szövetségését, Olaszországnak prédául odadobták, sőt Olaszországgal szemben jóakaratot is tanúsítottak, mikor már tudták, ki az olasz szövetéses, akkor a központi hatalmak diplomáciájának hihetetlen baklövésével állunk szemben, ha ugyan az ilyen működést egyáltalában ügyes diplomáciának lehet nevezni.

Így nem csoda, ha az öreg király egyik elkeseredett pillanatában így kiáltott fel, mikor egy főherceg egy diploma-tára panaszkodott:

„Der Erzherzog soll sich beruhigen und wissen, dass mir in meiner langen Regierungszeit noch nie einer meiner Diplomaten unterkam, der wohlinformiert gewesen wäre. Von ihnen wurde ich immer aufs Eis geführt, dagegen lässt sich einfach nichts machen.”

(Margutti „Der alte Kaiser”.)

Ha ez a felkiáltás talán nem is egészen így történt meg, de azért ezeket a szavakat a jövőendő diplomatákat nevelő főiskolák minden tantermében ki kellene függeszteni, hogy az új generáció eszébe jusson az, hogy még a leghatalmasabb országokat is tönkretelheti a jóhiszemű, de tájékozatlan diplomácia.

De azért volt a Monarchiában egy ember, aki nem tudta megérteni a központi hatalmak álláspontját a tripoliszi kérdésben és állásából kifolyólag fel is szólalt, ez pedig megint hőtzenorfi Conrad, a vezérkari főnök volt. Akár hogy is gondolkozhatunk Conrának velünk magyarokkal és a magyar önálló állammal tanúsított magatartásáról, a tripoliszi válságban mégis csak egyedül ő ítélte meg helyesen a nagy világpolitikát és az 1911 november 15-i a királyhoz intézett emlékirata mutatja legjobban, milyen tökéletességgel és kérlelhetetlen logikával ítéli meg a Monarchia akkori külpolitikai helyzetét.

Ebben az emlékiratban Conrad igen helyesen leszögezi azt, hogy az olasz szövetség a Monarchiára nézve hátrányos és azért Olaszországgal le kell számolni még mielőtt ez vasutainak és erődtéreseinek építésével elkészül. Ezért 1912 kora tavaszán meg kellene indítani a háborút Olaszország ellen, az összes előkészületeket a legnagyobb titokban meg kell kezdeni és különösen ki kell használni a tripoliszi akció folytán beállott olasz gyengeséget, mert ezt parancsolóan követeli a Monarchia megmaradása. Ragyogóan bizonyítja Conrad az emlékiratában, hogy a Monarchiának ezen lépésénél nem kell attól félni, hogy akár Anglia, akár Oroszország, akár Franciaország közbeléphetne, mert ezek a hatalmak a mai viszonyok mellett Olaszországnak segíteni nem tudnak és azért Conrad a gondolatmenetét így fejezi be: *„Ki kell használni ezt az alkalmat és óva int az alkalomnak az elmulasztásától, mert az egyenlő volna a gondatlansággal.”*

Mielőtt azonban Conrad követeléseinek további sorsáról szólnék, egy rövid epizódot mondok el, mely epizód az orosz-japán háború előtti hetekben történt meg. 1903 karácsonya előtt a gazdag Rotschildnál vacsora volt, amelyen az angol pénzügyi világ kapacitásai is részt vettek, de részt vett a volt német követségi tanácsos, Eckardstein báró is. Ezen a vacsorán nagy vita folyt akörül, hogy lesz-e háború Japán és Oroszország között és a devonshirei herceg, az angol-német szövetség legfőbb szószólója, azt hangoztatta, *hogy az orosz-japán háború történeti szükség Japán részére, ha fejlődési lehetőségét biztosítani akarja.* Rotschild báró erre fogadást ajánlott, hogy a háborúra nem fog sor kerülni 5 éven belül. Eckardstein egynéhány nap múlva Hayashi londoni japán nagykövettel találkozott és elmondta neki a fogadás történetét, amire ez mosolyogva jegyezte meg,

hogy a herceg fogja megnyerni a fogadást, megmagyarázván a német diplomatának az orosz-japán erőviszonyokat, hozzátéve azt, hogyha Japán nem fog soká késlekedni és nem fogja megengedni, hogy Oroszország befejezze a hadikészülődését, akkor Japán meg is fogja nyerni a háborút. De kijelentette azt is a japán diplomata, hogy még hat hét sem fog elmúlni és már ki fog törni a háború Japán és Oroszország között. Természetesen Japánban a sorsdöntő órákban hiányoztak az Aehrenthalok és valóban hat hét múlva meg volt a háború, még mielőtt Oroszország el tudott volna készülni. Vajjon mi történt volna Japánnal, ha egy Aehrenthal öt évre elhalasztja a leszámolást Oroszországgal? Azt hiszem, Japánból sohasem

lett volna nagyhatalom, hanem visszasülyedt volna megint abba az állapotba, amelyből a japán-kínai háború emelte ki.

Sajnos a Monarchiának nem volt sem egy Hayasli-ja, sem Itó-ja, sem Komurá-ja, hanem csak Aehrenthallal rendelkezett és így Konrád előrelátó 'szándékait keresztülvinni nem tudta. Hiába volt akkoriban Auffenberg is Conrad pártján, Aehrenthal keresztülvitte a királynál, hogy ejtse el Conrádot, ami meg is történt, előzőleg azonban a király a kihallgatáson Conrádnak nagyon erélyesen tudomásul adta, hogy Olaszország ellen csak akkor fog háborút viselni, ha Olaszország lesz a támadó fél.

Közismert tény, hogy mikor 1915 májusában Olaszország a Monarchiának megüzente a háborút, ez nagyon súlyosan érintette az öreg királyt és valószínűleg visszaemlékezett az olasz hadüzenet napján az 1911 december 5-iki kihallgatásra, mikor a „hű Eckkard” Conrádnak a sorsa eldőlt.

Így aztán győzött Aehrenthal, a római konzultán pedig jókedvűen nevetettek a markukba, *mikor látták Aehrenthal göröcsös ragaszkodását az olasz szövetséghez és annál nyugodtabban tették meg a további lépéseket, hogy Törökországot Tripoliszról va tó lemondásra kényszerítsék.*

Az agadiri válság, amely Franciaország marokkói protektorátusával végződött, a francia diplomácia nagy győzelme volt, de ahogy ma látjuk, rendkívül súlyos következményekkel járt,

mert felszínre vetette Poincarét, s ezáltal az európai békének megkondult a halálharangja. Nem mintha Poincaré fellépése előtt nem lett volna meg a francia revanchevágy, vagy nem lett volna meg az angol terv, hogy a nagy gazdasági riválist, Németországot, letörjék, vagy nem létezett volna az orosz aspiráció a Dardanellák birtokáért, Poincaré fellépése azért volt olyan veszélyes, mert tervszerű munkájával az előbb említett vágyakat egymással összhangzásba hozta és így a háború nemcsak lehetségessé, hanem elkerülhetetlenné vált.

Franciaországban a diplomáciai győzelem dacára is nagyon fájlalták azt, hogy kénytelenek voltak 200.000 km.² mocsarat a németeknek átengedni és azért a mérsékelt Cailleaux-kormány, amely megegyezett a németekkel, mind élesebb támadásoknak volt kitéve. A revanche után vágyódó körök, attól félvén, hogy ebből a kongói egyezményből még további megegyezések is létre jöhetnek Németországgal, ami veszélyez-

tethetné a revanche szellemét – esetleg az elzász-lotharingiai kérdés is lekerülne a napirendről – azon voltak, hogy a Cailleaux-kormányt megbuktassák, ami végre 1912 januárjában sikerült is.

Cailleaux bukása után került a francia kormány élére Poincaré, aki egyúttal a külügyi tárcát is átvette.

Mint külügyminiszter már január 15-én megjelenik a párisi orosz nagykövetségen, ahol Iswolskinak kijelenti, hogy Franciaország a külpolitikáját a szövetségesekkel való szoros együttműködés alapján fogja vezetni és figyelmezteti Iswolskit arra, hogy a francia-német politikai közeledésről szóló hírek nem felelnek meg a valóságnak.

Ebből Iswolski megtudta, hogy nem kell félnie egy német-francia megegyezéstől. (Iswolski, 186. sz. okmány.)

Az emberiség legnagyobb tragédiája, hogy 1910 telén Iswolskit az orosz politika Pétervárról Parisba helyezte át, hogy: *„kiválsa a gyógyító válságot, mert hogy az európai politika törés pontra érkezzen, hatásosabb Parisban mint Péterváron dolgozni”*, ahogy ezt gróf Muravjev bevallotta Judetnek. (Humanité, 1924 február 21.) Ma a rendelkezésre álló okmányok minden erőszakos belemagyarázás nélkül mutatják, hogy milyen módon szótték a hálót Iswolski és Poincaré, amelybe aztán 1914 júliusában a központi hatalmak bele is akadtak. Iswolski lelkiismeretlen háborús uszító volt, akiről még fiatal kezdő diplomata korából nagyon érdekes vallomások vannak, amelyek az mutatják, hogy ő nála minden a cél volt, míg az eszközök mellékesekek voltak. így pl. gróf Monts, volt német nagykövet, a Kreuzzeitung 1925 január 15-i számában elmondja, hogy ő Bukarestben a fiatal diplomaták közös ebédjén elmesélte, hogy a hétéves háborúban Schweidnitz várát az oroszok csak úgy tudták elfoglalni, hogy a legelső orosz századot a többi század beszorította a várárokba és csak miután a holttestek kitöltötték az árkot, tudott a többi század feljutni a várfalra. Erre Iswolski, aki akkortájt Bukarestben mint kezdődiplomata működött, megjegyezte, *hogy ma is ugyanazt parancsolnák az orosz katonáknak és abban nincs semmi, ha százakat feláldoznak, vagy élve eltemettetnek*. Valamennyi diplomata meghökkent ennyi cinizmus hallatára és egy osztrák követségi tanácsos megjegyezte, *hogy ő azt hiszi, hogy még sok örömről lesz ebben a legényben*. Sok öröme ugyan nem volt Iswolskival az emberi-

ségnek – kivéve ha 10,000.000 ember kiömlött vérének nagy öröme lehetne nevezni.

Miután azonban gróf Monts német ember volt s a szememre vehetik, hogy ő elfogult, azért idézem Judetnek, az Eclair nevű francia újság tulajdonosának – egyik főmilitaristának – véleményét Iswolskiról, amely a következőképp hangzik:

„Életemben csak egyszer beszéltem Iswolskival és ez a találkozás úgy folyt le, hogy ez nemcsak az első, de egyúttal az utolsó találkozás is volt. Kiábrándulásom leírhatatlan volt. Azt hittem, hogy egy valódi államférfiút, egy zárkózott diplomatát fogok látni, aki az összes lehetőségeket gondolatmenetébe kapcsolja és beleütköztem egy ugráló, szeles és a világba beszélő kalandorba. Szép borbély feje madár agyat takart, mely ugyanazokban az illúziókban élt, mint Delcassé és nem ismert mást, mint régi fogásokat, amelyek bennünket Faszodétól Tangerig juttattak. Iswolski az uralkodóját, a cárt, mint Albion örökös kétszínűségének az áldozatát, minden alkalommal elárulta és becsapta. Azonnal kiismertem a valódi arcát, ami csak később tűnt ki, hogy tudniillik lázasan azon dolgozott, hogy a francia-orosz szövetséget megváltoztassa és a tisztán védelmi jellegű szerszámból háborús gépet formáljon” ...

(Deutsche Rundschau, 1924 június. 233. oldal.)

Vagyis látható, hogy Monts gróf még enyhén nyilatkozott Iswolskiról.

Természetesen az ilyen tulajdonságú ember azonnal az elemében érezte magát, mikor Poincaré került a kormányra, *miután a Caillaux kormány átlátott a szitán és óvakodott Iswolskitől, míg Poincaré egy pillanatig sem késlekedett, hogy megmutassa Iswolskinak, hogy az ő embere.* Így Poincaré alig foglalta el január 14-én a miniszterelnöki széket és már 17-én jelenti Iswolski Pétervárra,

hogy Poincaré nem fogadja el az orosz kormány javaslatát, hogy Franciaország és Németország közösen tegyenek lépéseket a tripoliszi kérdésben, sőt Poincaré, – ahogy Iswolski február 28-i jelentésből látható, – meg akart akadályozni minden német kezdeményezést és azért az összes hatalmak közös lépését kívánta (Iswolski, 188. és 211. okmány), azt jelentette, hogy Poincarének nagyon kellemetlenek Németország békítő kísérletei.

Csodálatos, milyen gyorsan találtak egymásra Poincaré és Iswolski. Így már 1912 február 29-én diadalmasan jelenti Iswolski,

hogy a mostani miniszterelnök nagyon kiváló személyiség és milyen hálátlan dolog volt Cruppi és de Selves előd-

jeivel általános politikáról beszélni, olyan hasznosak, sőt szükségesek hasonló tárgyalások most, tekintetbevéve a mai francia kormány összetételét. .. Poincaré velem szemben nagyon előzékeny és sejteti azt a kívánságát, hogy velem többszöri és részletes megbeszéléseket folytasson ...

(Iswolski, 216. okmány.)

Önmagától értetődik, hogy ha ilyen bizalmas viszony fejlődött ki Poincaré és Iswolski között, az utóbbi könnyen megtudhatta Poincarétól, hogy 1912 tavaszán Németország közeledést keresett Franciaországhoz és pedig azon az alapon, hogy Elzász-Lotharingiának széleskörű autonómiát adna, azonban ezt Poincaré visszautasította, a következőket mondván a berlini francia nagykövetnek .. *„Ami engem érdekel, az a német kormány állásfoglalása, mert csökönnyösen ragaszkodik a közeledés hez, amely azonban csak az előbbeni állapot helyreállításával jöhetne létre. Ha mi az olyan ajánlatokra hallgatnánk, akkor Oroszországgal és Angliával is összezőrdülnénk. így aztán elvesztenénk annak a jó politikának az előnyeit, amelyet Franciaország már évek óta folytai”*. (Rapport de la Commission d. Enquete sur Jes faits de Guerre I. 363. oldal.) így aztán tudta Iswolski, hogy Poincaré nem akar a németekkel jó viszonyban lenni, ami annál jobban könnyítette a helyzetét Parisban. *Csak az a csodálatos dolog, hogy Poincaré az előadásaiiban erre az állásfoglalására nem akar visszaemlékezni.*

Mikor tehát Iswolszki tisztába jött Poincaréval és meggyőződött arról, hogy Poincaré őt segíteni fogja, megtette a lépéseket, hogy sötét terveinek egyik legfőbb ellenzőjét az útjából eltávolítsa. *Ez az ellenző nem volt más mint Louis, a pétervári francia nagykövet, aki élesen ellenezte az oroszok kalandor politikáját, miután érezte, hogy ez vérbe és lángba fogja borítani az egész világot.* Az 1924-ben a „Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte” kiadásában megjelent nagy okmánygyűjteményből „Der diplomatische Schriftwechsel Iswolski's 1911 – 1914”, azután pedig Judet Ernő „Georges, Louis” című munkájából, mely 1925-ben jelent meg, pontosan kivehető, hogy ez a hajsza Louis ellen hogyan folyt le és Poincaré milyen szerepet vitt benne. Így Iswolski már február 20-én jelenti Pétervárra,

hogy Louis nem jelenti pontosan azt, amit neki mondanak.
(Iswolski, 216 sz.)

Március 2-án pedig azt jelenti Pétervárra,

hogy ha ő világosítaná fel Poincarét és nem Louis, akkor nem fordulnának elő zavarok.

(Iswolski, 218. sz.)

Március 14-én pedig levélben újból izgat Louis ellen, (Iswolski, 233. sz.), míg végre 1912. március 28-án egyenesen panaszkodik,

hogy Louis az orosz külügyminiszter szándékait helytelenül adja tovább Parisba.

(Iswolski, 242. sz.)

Ennyi folytonos panaszkodásra a pétervári külügyi hivatal is állást foglal Louis ellen, ami Iswolskinak április 11-i leveléből látható, amelyben már Sassonov is panaszkodik Louis ellen, *amit Iswolski arra használ fel, hogy Poincarénál közbenjár, hogy Louist más diplomatával cserélje ki.* (Iswolski, 254. sz.)

Hogy Iswolski melyik napon volt ez ügyben Poincarénál, az az okmányokból még eddig nem derült ki, de Judet könyvében bent van Paleologuenak, a külügyi hivatal igazgatójának, Louishez küldött május 8-i sürgönye, *amelyben értesíti Loait, hogy Poincaré elvárja Louis hazafiságától, hogy a nagyköveti állást rendelkezésére bocsátja, de megígéri, hogy Louist más állásban alkalmazni fogja.* (Judet „Louis” 28. oldal.) Iswolski azonban nem csak Poincarénál lépett fel Louis ellen, hanem a francia sajtóban is és az ismert újságíró, Marcel Hutin, az „Echo de Paris” π^μβ 17-i számában elmondja, *hogy Poincaré a minisztertanácsban kifejtette az orosz panaszokat Louis ellen és azért elhatározották Louis visszahívását.* Iswolski és Poincaré is azonban elszámították magukat, mert Louis nem volt az az ember, aki engedte volna magát, hanem átlátván a szitán, hogy Iswolski vezet ellene a hajszát, május 9-i válaszsürgönyében kijelenti,

hogy már 3 hónapja tudja, hogy Iswolski vele nincs megelégedve, mert decemberben és februárban már láthatta, hogy ellene van Iswolski terveinek, miután ezek Louis elfogása szerint Franciaországra veszedelmesek. Ezért Iswolski folyton titokban támadja Louist és azt hirdeti, hogy visszahívását keresztül fogja vinni.

(Judet, Louis, 36. oldal.) De Louis nemcsak védi magát, hanem támadásba is megy, felkeresvén Kokovcev orosz miniszterelnököt is, akitől megkérdi, igaz-e az, hogy az orosz kormány követeli az ő visszahívását. *Az orosz miniszterelnök az igazságnak megfelelően azt válaszolta, hogyha Louisnak ezt mondták, akkor hazudtak.* Ezzel az ügy Louisra nézve el volt intézve és

Iswolski kezdte magát nagyon kényelmetlenül érezni, miután hazugságban maradt és azért május 17-i levelében panaszodik, hogy Poincaré ügyetlenül rendezte az egészét és Louis visszahívása bizonytalan időre eltolódott. (Iswolski, 285. okmány.) Így aztán Iswolski első támadása Louis ellen nem sikerült és ez a lelkiismeretlen ember kénytelen volt fogcsikorgatva eltűnni Louist Péterváron, pedig nemsokára olyan politikai események következtek be, amikor Iswolski szerint más embernek kellett volna képviselnie Franciaországot Pétervárott, nem Louisnak. Ezek az események pedig a balkáni háborúk voltak, amelyekről azonban más helyen lesz szó.

Iswolski diplomáciai levélváltása nemcsak a Louis-féle epizódról nyújt felvilágosítást, *hanem megvilágítja Poincaré egész működését is, amely pedig abban kulminál, hogy megakadályozza Németország minden diplomáciai megmozdulását.* Így május 30-án Iswolski azt táviratozza,

hogy Poincaré azon a nézeten van, hogy a hármas entente az olasz-török kérdésben mindent előre beszéljen meg és ők tegyenek javaslatot, nehogy Vilmos császár saját kezdeményezéséből tegye meg a békítő lépéseket.

(Iswolski, 303. sz. okmány.)

Ezért aztán Poincaré nagyon kényelmetlenül érzi magát, mikor meghallja, hogy II. Vilmos és az orosz cár a Schaerekben találkozni fognak egymással és különösen az izgatta őt fel, mikor hallotta, hogy a birodalmi kancellár is el fogja kísérni a német császárt.

Poincaré félelme olyan nagy, hogy azonnal táviratozik Louisnak, szerezzen biztosítékokat arra nézve, hogy ennél a találkozásnál a közeli kelet kérdései vagy más politikai kérdések Franciaország mellőzése nélkül, megbeszélés tárgyát nem fogják képezni és ha szükséges, e célból még a cártól is kérjen kihallgatást.

(Iswolski 312. 320. okmány.) Poincarénak ezt az oknélküli félelmét, hogy esetleg Németország és Oroszország között valamilyen formában barátságos megegyezés jöhetne létre, amely aztán befolyásolhatná az orosz-francia szövetséget, az oroszok meg sem értették és ezt a gyanúsítást, hogy ők talán Franciaország rovására akarnának valamit tenni, Sassanow június 9-i táviratában a legélesebben a következő szavakkal utasítja vissza:

. . . „Ami pedig Poincarénak a Schaerekben való találkozásra vonatkozó félelmét illeti, azt a leghatározottabban

visszautasítom és nem értem a francia idegességet, amely csak akkor volna megérthető, ha kölcsönös viszonyunkban változások állanának be, amelyek szövetségünk szilárdságát megrendítenék. A mi részünkről semmi olyan nem történt, ami okot adna ilyen rettegésre és így a franciák részéről táplált gyanú alaptalan, sőt veszedelmes.”

(Iswolski, 322. sz.)

Természetesen Poincaré úr előadásában sehol sem akar visszaemlékezni arra, hogy mennyire meg akart akadályozni minden német-orosz barátságos viszonyt és így az okmányok ismerete után az előadásai nem egyebek, mint a valótlanság, költészet és igazság zagyva keveréke.

Az Iswolski-féle okmányok azonban azt is mutatják, hogy Poincaré még később is folyton minden német lépés ellen fordul és emiatt újból ellentétbe kerül az orosz kormánnyal, így Poincaré az orosz kormányhoz azt a javaslatát, hogy az 5 nagyhatalom közvetítsen Olaszország és Törökország között, csak úgy akarja elfogadni, ha írásban garantálják az önzetlenségüket, amit megint Sassanow utasít vissza. Hogy pedig Poincaré miért viselkedik így, azt megvilágítja Krupenskynek, a római orosz megbízottnak 1912 július 16-i távirata, amelyben jelenti,

hogy a párisi kormány nagyon fél attól, hogy Németországnak sikerülni fog rávenni Törökországot arra, hogy az olasz feltételeket elfogadja, ami Barrère római francia nagykövet felfogása szerint egyedül hozhatná meg a békét és akkor Németország Olaszország hálájára számíthatna.

(Süddeutsche Monatshefte, 1922 júliusi száma, 182. oldal.) *Vagyis Poincaré úrnak az a fő célja, hogy az olasz-török háború tovább tartson, csak Németországnak ne sikerüljön a béke közvetítése, mert ez esetleg erősítené Németország helyzetét.* Nagyon csodálatos, hogy Poincaré úr az előadásában ezekről az eseményekről sem akar megemlékezni.

Azonban nemcsak politikai működést fejtett ki Poincaré miniszterelnök korában, hanem tisztán katonai jellegű intézkedésekben is részt vesz, természetesen Németország és a Monarchia ellen, ahogy ez szintén kivehető Iswolski levelezéséből, így Iswolski még 1911 február 16-án Pichon külügyminiszterrel beszélve meg tudja tőle,

hogy a francia és orosz vezérkarok egymással a legszorosabb viszonyban vannak, míg a két tengerészet között szorosabb

kapcsolat nem létezik. így tehát az oroszok nem ismerik a haditengerészet terveit egy -európai háború esetén és azért Iswolski is csatlakozik az orosz tengerészeti attaché felfogásához, mely szerint az orosz és francia tengerészeti vezérkarok között sürgősen kapcsolat létesítendő. (Iswolski, 20. sz. okmány.)

Azonban Iswolski fellépése dacára egy évig nem történt semmi ebben a dologban, *mihelyt azonban Poincaré kerül a kormányra, az orosz tengerészeti vezérkar Kartzov kapitánynak Parisban azt a parancsot adja, hogy a francia tengerészeti miniszterrel lépjen összekötetésbe és értesítse őt arról, hogy az orosz tengerészeti vezérkarnak a főnöke Parisba fog érkezni, hogy tárgyalásokat folytasson.* (Iswolski, 215. sz. okmány). Ez meg is történt és a tengerészeti vezérkar főnöke nagyon eredményes tárgyalásokat folytatott Parisban, mert már július 18-án jelenti Iswolski,

hogy a két vezérkari főnök abban állapodott meg, hogy a francia katonai konvencióhoz hasonlóan egy tengerészeti konvenciót kell kötni; ezt a konvenciót Paleologue, a francia külügyi hivatal igazgatója, meg is szerkesztette és ez 4 pontból áll. Iswolski elmondja továbbá, hogy Liewen herceg arról értesítette őt, hogy a francia tengerészet főnöke belátta, hogy mind a két hatalomnak az az érdeke, hogy a Monarchiára, esetleg Németországra vagy Olaszországra nyomást gyakoroljanak és így biztosítsák az orosz túlsúlyt a Fekete-tengeren és azért Franciaország bele megy abba, hogy a tengerészeti erőket még a béke idején keletebbre és pedig Bizertában központosítsa.

(Iswolski, 375. sz. okmány.)

Azt hiszem, ehhez a jelentéshez sem kell bővebb kommentár és csak egy különös dologra kell a figyelmet felhívunk, tudniillik Iswolski az első tanácsait ebben a kérdésben 1911 februárjában adja azonban a Caillaux kormány alatt egy évig semmi sem történik ebben a dologban. Mikor azonban Poincaré miniszterelnök lesz, akkor már egy hónap múlva az orosz tengerészet főnöke Parisba utazik és már július 18-án megkötik az orosz-francia tengerészeti konvenciót.

De nagyon jól értették meg magukat Poincaré és Iswolski, hogy ilyen gyorsan ment a dolog 1 Most megérthető az is, ha Paleologue, aki minden áron ki akarja mutatni, hogy ő milyen bennfentes volt Poincarénál, elárulja azt, hogy 1912 májusától kezdve Parisban Poincaré elnöklete alatt titkos összejövetelek

voltak, amelyeken a hadügyminiszter és a vezérkari főnök is részt vettek és amely gyűléseken a háborút készítették elő Németország ellen.

Ehhez sem kell bővebb kommentár, mert az, hogy a katonák évről-évre terveket készítenek háború esetére, ez az összes hadseregekben megvolt és nem jelentett mást, mint elővigyázatot, de hogy az ilyen szigorúan katonai megbeszéléseken a miniszterelnök is résztvegyen, *az azt jelentette, hogy Poincaré gondolta és tudta, hogy nemsokára szükség lesz a katonai tervekre és azért betekintést akart azokba nyerni. Sapiienti sat!*

1912 augusztusában történt meg Poincaré pétervári utazása, amelynek létrejöttével Poincaré, a kis ártatlan, az előadásaiban úgy emlékezik meg,

hogy Falières, akkori köztársasági elnöknek és a kabinet egyes tagjainak Bourgeois, Millerand, Briand és Delcassé rábeszélésére vállalkozott arra, hogy az orosz és francia kormányok között még fennálló idegenkedést elsimítsa, azután pedig azért, mert Parisban ellenőrizhetetlen hírek keringtek egy balkáni szövetségről, de erről Poincaré előadásai szerint sem Louis, sem Iswolski nem jelentett semmit.

Ma tudjuk, hogy ez a pétervári utazás nem volt olyan mellékes dolog, sőt az utazás alkalmával nagyon fontos megbeszélések történtek az aktuális politikai eseményekről.

Oroszország tudniillik hosszú tárgyalások után keresztülvitte azt, hogy 1912 márciusában létrejött a szövetség Bulgária és Szerbia között, amely háborút jelentett és amely szövetség létrejöttével Sassanow Iswolskit 1912 március 30-i táviratában értesítette, kérve őt, hogy erről értesítse Poincarét, azonkívül pedig mondja meg neki, hogy mielőtt a két balkáni hatalom cselekvésre szánná el magát, Oroszország hozzájárulását kell hogy kikérjék. (Iswolski 243. sz. okmány.) Ebből látszik, hogy Poincaré milyen igazságszerető. Persze akkor még nem gondolt arra, hogy az Iswolski-féle okmányok egyszer nyilvánosságra fognak kerülni.

Ebből a táviratból látta Poincaré, hogy Törökországgal háború van készülöben, miután pedig gondolta, hogy Törökország a Monarchia természetes szövetségese és a józan ész is azt parancsolta volna, hogy a Monarchia Törökországnak segítségére siessen, azért egész biztosra vette, hogy a Törökországi háborúból európai háború fejlődhet ki.

Ezzel már azért is biztosan számíthatott Poincaré, mert ő maga volt az, aki 1912 április 16-án a szófiai francia követ

útján megadta a hozzájárulást ahhoz, hogy Bulgária Parisban kölcsönt vehessen fel (Siebert, 155. oldal) és így Poincaré maga adta a pénzt a bolgár fegyverkezésre és a törökök elleni háborúra.

De Poincaré még arról is tudomást szerezhetett, hogy Bulgária és Görögország között már 1912 június 26-án szintén létrejött a szövetség (Siebert, 155. oldal), mert nem tételezhető fel, hogy a nagyon tevékeny francia diplomácia ezt Szófiában és Athénben nem szaglászta volna ki.

Tehát Poincaré a pétervári utasítása előtt mindennel tisztában volt és az utazás 1912 augusztusában azért történt, mert 1912 nyarán Albániában és Macedóniában egyszerre különböző nemzetiségi felkelések törtek ki, amelyekből még a vak is láthatta, hogy Bulgária, Görögország és Montenegro bent van a játékban. Ezekből a felkelésekből látta Poincaré, hogy a Balkánon megkezdődött a dráma előjátéka és azért tudni akarta, hogy Oroszországnak tulajdonképpen mi a végcélja és ez volt a főok, amiért Poincaré Oroszországba utazott és nem pedig az, hogy az orosz-francia kormány közötti kisebb félreértéseket eloszlassa.

Hogy ez valóban így volt, ezt mindenben igazolja a Poincaré látogatása alkalmával megtörtént tárgyalások leírása, amint ez Sassanownak a cár részére írott beszámolójában olvasható.

Ebben az augusztus 17-i jelentésben (Iswolski 401. okmány) Sassanow azt mondja a cárnak,

hogy Poincaré pétervári látogatása alkalmával először a tengerészeti konvencióról volt szó és mind a két miniszterelnök a megelégedettségét fejezte ki afelett, hogy ez az új konvenció létrejött. A beszámoló megemlékezik továbbá a bolgár-szerb szövetségről is és itt bizonyos eltérés mutatkozik Sassanow beszámolója és Poincaré állításai között. Poincaré az előadásaiban tudniillik elmondja, hogy mikor neki Sassanow az orosz eredetiből lefordította a bolgár-szerb megegyezést, ő azonnal a leghatározottabban kijelentette volna, hogy ez a szövetség nagyon veszedelmes dolog, mert a két balkáni állam Oroszország szerepében biztatást fog látni és abban fognak reménykedni, hogy Oroszország céljaik elérésében támogatni fogja őket; ezért ő erre a veszedelemre figyelmeztette Sassanowot. Sassanow jelentése részben valóban igazolja Poincarét, de ugyanakkor olyan részleteket mond el, amelyek azt mutatják, hogy Poincaré állítólagos félelme a veszedelem elől csak alakoskodás volt. Tudniillik a beszámoló elmondja, hogy a végén mind a ketten barátságosan megegyeztek abban, hogy a Balkánt figyelemmel fogják kísérni

és minden eseményt először közösen meg fognak tárgyalni, miközben Poincaré azt a kimondhatatlan nagy horderejű kijelentést teszi, hogy a francia közvélemény nem fogja megengedni a francia kormánynak, hogy tisztán balkáni kérdésekben katonailag fellépjen, kivéve azt az esetet, ha Németország is belekeverednék a dologba, ami feltétlen előidézné a casus foederis. Ebben az esetben Oroszország számíthat arra, hogy Franciaország eleget fog tenni kötelezettségeinek.

Vagyis Poincaré úr, az igazmondásnak ezen nagy bajnoka, aki a saját szavai szerint félt a veszedelemtől, amely a Balkán felől jöhetne, nem azt mondja Sassanownak, hogy Franciaország nem akar a balkáni eseményekkel összekapcsolódni, hanem ellenkezőleg megmagyarázza Sassanownak, *hogy milyen módon lehet a francia nemzetet a balkáni zavarokba belevinni, így aztán természetes is, hogy Poincaré a nagy békebarát, előadásában megfélekedzik e kitűnő tanácsáról.*

De még más rendkívül fontos titkokról is szerzett tudomást Sassanow a galamblelkű Poincarétól. Sassanow a beszámolójában elmondja tudniillik,

hogy az angol-francia viszony letárgyalásánál Poincaré bevallotta neki, hogy a francia-angol viszony nagyon meghitt és hogy Franciaország és Anglia között nincs ugyan írásbeli szerződés, de azért a vezérkarok egymással a legszorosabb összeköttetésben állanak és hogy a legnagyobb nyíltsággal tárgyalnak egymással. Ebből az állandó gondolatcseréből az angol és francia kormány között szóbeli megegyezés alakult ki, amelyben Anglia hajlandónak mutatkozott arra, hogy tengeri és szárazföldi haderejével segítségül jöjjön Franciaországnak, ha ezt Németország megtámadja. Anglia megígérte, hogy a szárazföldön Franciaországot 100.000 emberből álló hadsereggel támogatni fogja, amely csapatokat a belga határra fogja dobni, hogy megakadályozza a németeknek Belgiumon való átvonulását, amelyet a francia vezérkar előrelát.

Azonban, mondja Sassanow, Poincaré nagyon kérte őt, hogy hallgasson erről a dologról az angolok előtt, mert Ő az angoloknak megígérte, hogy ezt titokban fogja tartani. *Szegény Poincaré, ha még az angoloknak adott szavát sem tudta megtartani, hát akkor hogyan lehet tőle követelni, hogy az előadásaiban is mindig az igazságnál maradjon.*

Azonban Sassanownak a beszámolója elárulja azt is, hogy Poincarétól, aki saját vallomása szerint annyira szerette a békét, még egy kitűnő tanácsot kapott, amelyről Poincaré az előadásaiban szintén megfélekedzik.

Tudniillik az orosz-francia tengerészeti konvenció értelmében a francia hajóhadnak az volt a kötelessége, hogy a Monarchia flottáját megakadályozza abban, hogy a Fekete-tengerbe nyomuljon és azért Poincaré azt ajánlja, hogy ugyanazt a feladatot vállalja magára az angol hajóhad is a keleti tengeren és ha Sassanow a legközelebbi alkalommal Angliába utazik, akkor az angol politikussal beszélje meg az orosz és angol flotta együttműködését arra az esetre, ha a hármass entente Németországgal összeütközésbe kerülne. Természetes, hogy Poincaré könnyen érthető okokból erről a tanácsról úgy hallgat, mint a sír.

Magától értetődik, hogy ilyen kitűnő tanácsok után Sassanow egészen el van ragadtatva Poincarétól és a beszámolójának a végén ő róla így nyilatkozott:

„Végül kötelességem megjegyezni, hogy rendkívül örülök az alkalomnak, hogy Poincarét megismertem és vele személyes érintkezésbe léptem. Ezt annál inkább teszem, mert a közöttünk levő eszmecsereből az a benyomásom, hogy Oroszország benne megbízható és hű barátira tett szert, akiben nem közönséges államférfiúi ész és hajlíthatatlan akarat lakik. Ha a nemzetközi viszonylatban válság törne ki, akkor nagyon kívánatos volna, hogy a szövetségesünk kormányának az élén, ha nem maga Poincaré, de egy olyan személyiség állana, aki ugyanolyan elszánt ember volna, mint a mostani francia miniszterelnök és aki éppen úgy nem félne a felelősségtől, mint ő.

Igaza van Sassanownak, mert Poincaré nem félt a felelősségtől, azonban annál jobban fél most az igazságtól, mert a mosakodásai a pétervári útjával kapcsolatban rendkívül szálnalmasak és valótlanak, úgy hogy bátran felvehetne Ignatiev tábornok díszjelzőjét.

Poincaré pétervári útja után már csak a csoda menthette volna meg Európát a világháborútól, mert amióta az oroszok megtudták, hogy Franciaország egy balkáni konfliktusba csak akkor fog fegyveresen beavatkozni, ha Németországot is valahogy belekeverik a válságba és amióta megtudták azt, hogy francia-német háború esetén Anglia egész erejével támogatni fogja Franciaországot, a békének vége volt annál is inkább, mivel az orosz államférfiak tisztában voltak azzal, hogy az orosz hadsereg az 1905-1906. évi forradalmat már kiheverte. Hogy ezt a háborút aztán milyen módon rendezzék, az nekik már nem okozott fejtörést, hiszen Poincaré pétervári útja alkalmával megadta nekik a helyes előírást.

1912 februárjában történt az angolok részéről az utolsó kísérlet, hogy megakadályozzák a német haditengerészet további

fejlődését. Ezzel az eseménnyel részletesebben foglalkozom, miután az úgy az angol államférfiakat, mint Poincarét igazi meztelenségükben mutatja be.

Az agadiri válság alkalmával elhangzott angol fenyegetések hatása alatt Németországban széles rétegekben az a meggyőződés alakult ki, hogy a német hajóhadat tovább kell építeni és Tirpitz egy új flottanovellát készített elő.

Az angol politika ezt meg akarta akadályozni és azért 1912 január végén Cassel angol bankár II. Vilmosnak memorandumot adott át Grey, Churchill és Lloyd George megbízásából,

amely memorandumban ki volt fejtve az, hogyha Németország elismeri a tengeren az angol túlsúlyt és nem fejleszti tovább a német hajóhadat, akkor Anglia előfoga segíteni a német gyarmati kívánságokat, azonkívül pedig kölcsönös semlegességi nyilatkozatban is meg fognak állapodni egy harmadik hatalom támadóterveivel szemben.

Erre a memorandumra a német kormány bizalmas jegyzékkel válaszolt, kifejtvén, hogy az angol kívánságokkal szemben a haditengerészeti kérdésben előzékenyek lesznek, ha az angolok részéről meg lesznek a kellő biztosítékok arra nézve, hogy az angol politikában barátságos irányváltozás fog bekövetkezni Németországgal szemben. Végül pedig a jegyzék a német kormány óhaját tolmácsolja, hogy egy angol miniszter jöjjön megbeszélés végett Berlinbe. Erre 1912 február hó 8-án megjelenik Haldane miniszter Berlinben és február 8-án és 10-én Bethmannal, 9 én pedig II. Vilmossal tárgyalt, aki őt Tirpitz jelenlétében fogadta. Igazán érdekes megfigyelni, hogy Haldane ez alkalommal miként viselkedett.

Bethmann elmondja, hogy Haldane neki bevallotta, hogy Németországnak szüksége van az új flottanovellára és kijelentette, hogy az angol óhajokkal szemben nagy előzékenység volna, ha a három új nagy csatahajó építését csak 1913, 1916 és 1919-ben kezdenék meg. Mikor pedig Tirpitzzel tárgyalt Haldane, akkor bőkezűen odaigérte a németeknek Zanzibart, Angollat, Pambat, sőt egy aequatoriális birodalmat ígért Közép-Afrikán keresztül. A német császárnak arra a kérdésére pedig, hogy Anglia mit tekintene engedménynek a németek részéről, Haldane azt válaszolta, hogy azt, ha a hajók építését 12 évre osztanák be, amihez Tirpitz hozzájárult. De Tirpitz hozzájárult még ahhoz is, hogy az első új nagy csatahajót 1913-ban, a másodikat 1916-ban, a harmadikat pedig 1917-ben kezdjék építeni.

(Tirpitz: „Politische Dokumente“, 286-289. oldal.)

Mikor Haldane ezeket az engedményeket megkapta, akkor hirtelen elárulta magát, mert azt találta kérdezni, hogy miért szükséges egyáltalában keresztülvinni a flottát örvényt, mire a császártól azt a választ kapta, hogy ez törvény, [amit végre kell hajtani.

Haldane erre azonnal takarodót fűjt. Az természetes, hogy Haldane ezeknél a tárgyalásoknál minél nagyobb eredményt akart kiszorítani Anglia részére és azt nem veheti tőle senki rossz néven; de igenis a legélesebb kritikát vonja magára azáltal, hogy Bethmannak ünnepélyesen kijelentette, hogy Angliának nincsenek titkos katonai megállapodásai más hatalmakkal. Ma tudjuk, hogy Haldane a titkos katonai megállapodások alapján, mint hadügyminiszter, éppen Németország ellen vezette a legbizalmasabb katonai tárgyalásokat a francia vezérkarral és így Bethmannak tett kijelentése ünnepélyes valótlanosság volt, annál is inkább, mivel ismerjük Poincarénak Sassanov előtt tett titkos vallomását az angol-francia katonai egyezményről.

Lord Haldane berlini tárgyalásai után magával vitte Londonba a német kormány javaslatát, miközben a németek meggyőződtek arról, hogy Haldane kiküldetése nem volt komoly dolog és csak az volt a célja, hogy megakadályozza a német hajóhad kiépítését, angol engedmények nélkül. Az angolok Londonban nem elégedtek meg azzal, amivel Haldane megelégedett, hanem újabb, sokkal nagyobb követelésekkel léptek elő. Így egyszerre kifogásolni kezdték a flotta legénység létszámának az emelését, amely ellen Haldanenak kifogása nem volt, azután pedig a német tengeralattjárókon is megütköztek, majd nem akartak tudni Zanzibar és Pemba átengedéséről, pedig ezt az ajánlatot Haldane maga tette meg és végül a semlegességi nyilatkozat elől, amelyre pedig Németország az összes engedményeit alapította, a legkörmönfontabb kifogásokkal tértek ki. Mikor pedig az angolok látták, hogy a németek észrevették a maszlagot, tovább nem kerteltek, hanem 1912 március 17-én elfogadhatatlan ajánlatot tettek.

Ez az ajánlat abból állott, hogy a németek vonják egészen vissza a kis flotta-novellát, azután pedig garanciákat köve«« teltek, hogy Bethmann továbbra is állásában maradjon, miáltal olyan feltételt szabtak, amelyet egy önálló állam nem fogadhatott el és így a Haldane-féle tárgyalások eredménytelenül végződtek, mert angol részről hiányzott a komolyság.

Ma az Iswolski okmányok birtokában tudjuk, hogy a Haldane-féle akció nem volt más, mint becsapás, amellyel az

angolok a jóhiszemű Bethmannt beakarták fenni és akit annyira értékelték, hogy azt hitték, hogy vele mindent meglehet tenni, mert máskülönben nem kezdtek volna vele olyan tárgyalásokat, amelyek, ha eredményesen végződnek, feltétlen Franciaországgal és Oroszországgal való szakítást vontak volna maguk után, amire pedig az angolok még álmaikban sem gondoltak. Hogy pedig Anglia és Németország között Bethmann jóhiszeműsége dacára sem jöhetett volna létre közeledés, még abban az esetben sem, ha az angolok részéről bizonyos jóhiszeműséget is tételeznének fel, erre klasszikus bizonyíték Iswolskinak 1912 december 5-i jelentése, amelyből idézem a következő rendkívül érdekes részt:

„ . . .Paleologue és Poincaréval való megbeszélésem alkalmával nagyon bizalmasan megtudtam azt, hogy Lord Haldane ismert berlini útja alkalmával Németország Angliának egész határozott javaslatot tett, amelynek az volt a célja, hogy a londoni kabinet Írásban kötelezze magát arra, hogy sem-Jeges fog maradni, ha Németország olyan háborúba keveredne, amelyet nem ő provokált. A londoni kabinet erről értesítette Poincarét és úglátszik habozott, hogy a javaslatot elfogadja-e vagy visszautasítsa. Poincaré a legnyomatékosabban nyilatkozott az ilyen kötelezettség ellen és az angol kormányt figyelmeztette arra, hogyha ilyen szerződést Németország és Anglia között aláírnak, akkor éz egyszerre véget vetne á francia-angol viszonyoknak, miután Anglia és Franciaország között nincs általános jellegű politikai írásbeli megegyezés. Ez a fellépés eredménnyel járt és a londoni kabinet a német javaslatot visszautasította, ami Berlinben élénk elégedetlenséget okozott.

(Iswolski 608. okmány.)

Így aztán megérthető, hogy a bőbeszédű. Poincaré előadásiban erről a rendkívül terhelő okmányról mélységesen hallgat.

De hogy az angolok sem vették komolyan a német közeledési kísérleteket, erről megint Iswolski ad felvilágosítást, mert 1912 február 29-i levelében értesíti Sassanowot arról,

hogy Haldane berlini akciója Franciaországban idegességet okozott, de amióta az angol kormány nyilvánosan kijelentette, hogy ez akció semmiféle hatással nem lesz az angol francia és orosz politikai kötelékek szilárdságára, az idegesség elmúlt.

(Iswolski, 214 okmány.)

Éppen ez az okmány mutatja az angol politika egész hamiságát. Mert tudta, hogy az angol-francia szövetségben változás be-

következni nem fog és mégis tárgyalásokba bocsátkozott Németországgal, pedig tisztában volt azzal, hogy a német kormány a flottaépítést csak abban az esetben fogja korlátozni, ha Anglia írásbeli kötelezettséget vállal a semlegességre, ha Németország háborúba keveredik, amelyet nem maga provokált.

Mielőtt ezt a fejezetet befejezném, még be akarom mutatni, hogy az 1912. évnek tavaszi és nyári eseményeit, milyen módon ítélte meg a német diplomácia, ami azért nagyon fontos, hogy lássuk, hogy a felelős vezetők mennyire állottak a helyzet magaslatán.

Az Iswolski-féle okmányok (312, 320., 362 sz.) azt mutatják, hogy a baltischporti császártalálkozó tisztán udvariassági tény volt, amely az európai politikára semmi hatással nem lehetett. Bethmann és társai azonban ezt nagy jelentőségű dolognak minősítették és a „N. A. Z.” 157. számában július 7-én a következő hivatalos kommentárt adja:

„ . . . A politikai megbeszélések kimentették az összes napi kérdéseket. Mind a két oldalon úgy gondolkoznak, hogy mind a két államra nézve nagyon előnyös lenne, ha a béke érdekében ezek az összejövetelék, amelyek a kölcsönös bizalmon alapulnak, állandósulnának. Nem lehetett szó új megállapodásokról, mert erre különös ok nem volt, de arról sem volt szó, hogy az európai hatalmak csoportosításában változásokat idézzenek elő, miután ez a csoportosítás úgy az egyensúly mind a béke fenntartására már beállott. A baltischparti találkozót tehát jogosan meglelégedéssel üdvözölhetjük, mert először biztosítja a szilárd és tartós barátságot Oroszország és Németország között, másodsorban pedig szószólója a békés alapgondolatnak, amely a két állam politikáját irányítja.”

Igazán hihetetlen, hogy a német külügyi hivatal milyen rózsásan festi a helyzetet, amelyből aztán a német közvélemény nagyon csalódottan ébredt a valóság tudatára.

Bethmann és társait különösen az alldeutschok támadták külpolitikai kapkodása miatt és azért őket Bethmann, a liberálisok és a demokraták, bolondoknak, beszámíthatatlanoknak és komolytalanoknak nevezte el.

Nézzük már most meg, hogy ezek a nem komoly emberek hogy ítélik meg az európai helyzetet akkor, mikor azt Bethmann és társai olyan rózsás színben tüntetik fel. Az alldeutchook főlapjában, az „Alldeutsche Blätter” 1912 július 27-i számában a következőket olvashatjuk:

„Sem Potsdam, sem Baltischport nem változtatták meg az

oroszk ellenséges érzületét velünk szemben. Ez a két találkozó éppen úgy, mint sok előbbi – nem volt más, mint színház és komédia. Soha Oroszországban szenvedélyesebb németellenes hangulat nem uralkodott, mint ma, soha nagyobb igyekezettel nem készítették elő nyugat felé a háborút, soha még a nép és a hadsereg e háborúra vonatkozólag még nem voltak nagyobb egyetértésben mint ma.” Aki mást állít vagy jelent annak fogalma sincs Oroszország és Németország valódi viszonyairól, az nem ismeri a népet, nem ismeri a vezető személyiségeket és nem tudja azok terveit és szándékait, de nem ismeri az angol-francia befolyásokat és mesterkedéseket sem. Ezen a tudatlanságon nem is lehet csodálkozni, ha ismerjük a mi pétervári diplomáciánk lehetetlen helyzetét, amely külföldön kényelmes külön életet él és nincs összefüggésben azzal, ami a néphangulatot, a dinasztikus kívánságokat és a kormány szándékait magában foglalja. Sem a nagykövet, sem tanácsosai oroszul nem beszélnek, a magasabb személyzet közül csak a katonai tengerészeti attaché bírja az orosz nyelvet. Ez az első hiba. A második hiba az, hogy az új kurzusban az az általános törekvés, hogy haza kellemetlent ne jelentsenek. A harmadik hiba az, hogy azt tételezik fel az oroszokról, hogy ugyanúgy szeretik a békét, mint mi. Nem titok, hogy az új keleti tengeri flotta angol beleegyezéssel épül ellenünk. A hadseregben nyíltan beszélnek, hogy szövetségbe Angliával és Franciaországgal, biztos a győzelem Németország és a Monarchia feleit. Biztosan állítható, hogy a három hatalom között megvan a megegyezés, hogy bennünket az első alkalommal megrohanjanak. Amellett egészen mindegy, hogy ezt a megegyezést ententenak vagy szövetségnek keresztelik el, mert hiszen a fődolog a szándék. így állanak a dolgok a valóságban és nem máskép.”

(Liebig: „Die Politik Bethmann-Hollwegs, 121, 122 oldal.)

Mikor a világháború alatt a németek kezébe kerültek Bruxellesben a belga követségi jelentések és ezeket kiadták, akkor a kiadó 1915 július 29-én a „N. A. Z.” 208. számában így nyilatkozik a belgákról: *„Ezek a hidegen szemlélő diplomaták nagyon éles szemmel észrevették azt, hogy a világbéke, amelyet a hármasszövetség évtizedeken át biztosított, az entente politikai törekvései által veszélyeztetve van.”* Vagyis a belga éleslátás előtt meghajlik a német diplomácia, de amikor ugyanezt már éveken át hangoztatták az alldeutschok, akkor őket bolondoknak, komolytalanoknak minősítették. Hogy az előadottak alapján ki volt a komolytalan, Bethmann és társai, vagy a német nacionalisták, arra a kérdésre, azt hiszem, nem nehéz feleletet adni.

VII. FEJEZET.

Az első balkáni háború előkészítése és annak lefolyása alatt történt politikai események.

Az annexiók válság tárgyalásánál kimutattam azt, hogy az 1908-1909. évi válság csak azért nem végződött fegyveres mérkőzéssel a két európai hatalmi csoport között, mert Oroszország hadereje a forradalmi fellobbanások miatt harcképtelen volt. Ebben a fejezetben be fogom mutatni mindazon jelenségeket, amelyekből kivehető, hogy Oroszország milyen lépéseket tett az 1908-1909. évi diplomáciai vereség kiküszöbölésére.

Ezen vereség nagyon fájt az orosz diplomáciának, ahogy ez a londoni orosz nagykövet 1912 november 24-i jelentéséből látható, *amelyben leplezetlenül kimondja, hogy az egész orosz közvélemény az 1909. évi diplomáciai vereség és a revanche hatása alatt áll.* (Siebert, D. A. 594. oldal.) És így nem csodálkozhatunk azon, ha az orosz kormány a revanche elérésére igen célszerű katonai és politikai intézkedéseket tett.

A katonai intézkedéseknek az volt a céljuk, hogy a forradalomtól sokat szenvedett orosz hadsereg úgy erkölcsi, mint anyagi téren magához térjen. Az első intézkedés az volt, hogy 1909 nyarán Suchomlinov tábornokot nevezték ki hadügyminiszternek, aki hihetetlen energiával 1910-1914 között egyik reorganizációs javaslatot a másik után léptette életbe. Ő 1910-ben a középső Volga mentén 3 új hadtestet és 2 lovashadosztályt állított fel, aminek következtében Oroszország 1914 nyarán 12 új hadosztállyal többet vonultathatott fel, amely hadosztályokkal szemben a volt központi hatalmak új hadosztályokat felállítani nem tudtak.

Az igen célszerű és tisztán katonai intézkedéseken kívül az orosz diplomácia politika terén is folytonosan működött,

hogy annál biztosabban érhesse el a minden oroszok vágyát, a Boszporust és a Dardanellákat. Emiatt az annexiós válság után új szövetségek létrehozásán fáradozott és a kis balkáni államokat igyekezett szövetségbe tömöríteni a Monarchia elleni célzattal.

Siebert nagy okmány gyűjteményének 137-156. oldalain kivethető, hogy Oroszország 1908-1912 között hogyan erőlködött, hogy létrehozza a szövetséget Bulgária és Szerbia között, de azt is mutatja, hogy ez a törekvés először hiábavaló volt, mert a bolgár és szerb ellentétek 1909-1911 között még áthidalhatatlanoknak mutatkoztak.

Ezek a tárgyalások csak 1911 késő őszen kezdtek eredménnyel kecsegtetni, de erről az okmányok hiányoznak* és csak azt tudjuk, *hogy Oroszország 1911 őszen francia szövetségénél egyszerre pengetni kezdi a Dardanella-kérdést, amelyről az orosz diplomácia 1908 óta óvatosan hallgatott.* Az Iswolski okmányok tudniillik azt mutatják, hogy Iswolski 1911 november 4-én a francia külügyminiszternek levelet küldött, amelyben felhossa előtte a Dardanella-kérdést, mint az orosz érdekeket érintő kérdést. Erre a meglepett külügyminiszter azt válaszolta, hogy Franciaország a Dardanellák kérdésében jóakarattal viselkedik Oroszországgal szemben és támogatni fogja azokat az elhatározásokat, amelyeket Oroszország ebben a kérdésben hozni fog. (Iswolski, 154. okmány.) Oroszország azonban ezzel nem elégedett meg, mer-t Judet könyve, George Louis nyilvánosságra hozza, hogy az orosz kormány 1912 február 14-én a franciáknak egy kérdőívet nyújtott át, amely Louis szerint így szólt:

„Kívánatos volna-e megegyezni abban, hogy a bekövetkezendő lehetőségekkel szemben milyen álláspont foglaltassék el, amely szerint azután cselekedni lehetne. Ezek a lehetőségek: a) törökországi belső válság esetén (kormányválság), b) Ausztria aktív fellépésének esete (Szandzsák, Albánia), c) háborús konfliktus esete Törökország és egy balkáni hatalom között (Montenegró, Görögország, Bulgária).”

Ezek a kérdések első pillanatra érthetetlenek, azonban azonnal megérthetők, ha a világháború utáni évek nagy leleplezéseit segítségül vesszük.

* Az orosz szovjetkormány a Krasny Archiv 7-8. füzetében, azóta kiadta az okmányokat a balkáni államok szövetségi tárgyalásáról.

Bogisevics híres munkájában tudniillik nyilvánosságra hozza a bolgár-szerb szövetségi szerződést, amelyet 1912 március 13-án írtak alá, amelynek legfontosabb pontjai így szólnak:

„II. pont. A két szerződő fél kötelezi magát arra, hogy még abban az esetben is az összes erővel támogatják egymást, ha valamely nagyhatalom, bár ideiglenesen is, magához ragadná, vagy csapataival megszállná a Balkán valamely területét, amely jelenleg török fenhatóság alatt áll és ha ezt a két állam valamelyike életérdekeire nézve károsnak tartaná, vagy háborús oknak (casus bellinek) tekintené.” (Bogisevics. Kriegsursachen, 130. oldal.)

A legérdekesebb azonban ennek a szerződésnek a titkos záradéka, amelynek első pontja így szól:

Ha Törökországban belső zavarok törnének ki, amelyek a két szerződő félnek vagy egyiküknek az állami és nemzeti érdekeit veszélyeztetnék, akkor abban az esetben, ha külső és belső nehézségek folytán Törökországban és a Balkánon a status quo megrendülne, az a szerződő fél, amely először győződik meg a fegyveres közbelépés szükségességéről, a másik félnek indokolt ajánlatot tartozik tenni, míg a másik fél köteles ez esetben véleményét tudatni. Ha azonban a másik féllel nem jönne létre megegyezés, akkor is köteles részletes választ adni. Ha azonban a megegyezés a fegyveres fellépés kérdésében létrejön, akkor erről Oroszországot értesíteni kell és ha Oroszország ez elé nem gördít akadályokat, akkor a szövetségesek a megbeszélte háborús operációba kezdenek, miközben a szolidaritás érzése fogja őket vezetni és védeni fogják a két fél érdekeit. Ellenkező esetben, ha a megegyezés nem jönne létre, akkor ezt a kérdést Oroszországnak szakvéleményezés végett be kell mutatni. Oroszország döntése mind a két szerződő félre kötelező. Ha azonban Oroszország nem akar véleményt mondani és emiatt a két szerződő fél között a megegyezés nem jönne létre és ha az a fél, amely a fegyveres beavatkozásra szánta el magát, mégis megkezdte egyedül az ellenségeskedést Törökország ellen, akkor a második fél köteles szövetségesével szemben jóindulatú semlegességet tanúsítani és a katonai konvencióban előírt mozgósítást elrendelni, ha egy harmadik hatalom Törökország oldalára állana”.

A titkos záradék második pontjában a háború utáni határ Bulgária és Szerbia között pontosan körül van írva és Bulgária kötelezi magát arra, hogy ezt a határt elfogadja, ha a cár, aki mint legfelső döntő bíróként fog szerepelni ebben a kérdésben, ezen új határhoz hozzájárul. (Bogisevics. 132-135. oldal.)

Most már aztán könnyen megérthető, hogy február 14-én miért adta át az orosz kormány a francia kormánynak a kérdő-

ívet azzal a három kéréssel, mert hiszen akkortájt folytak Hartwig belgrádi orosz követ közreműködésével a tárgyalások Szófia és Belgrád között és e felsorolt lehetőségek mind bent vannak a bolgár-szerb szövetségi szerződésben.

Hogy pedig Oroszország ettől a szerződéstől mit várt, azt legjobban mutatja az a sürgöny, amit a varsói katonai kerület parancsnoka március 12-én a szerződés aláírását megelőző napon az orosz vezérkari főnöktől kapott és amely így szólt:

Vezérkari főnök

Főszállásmester

29. Márc, 11. ápril 1912

545 szám.

Nagyon titkos.

Igen tisztelt Antonowitsch Györgyi

Azon az értekezleten, amelyet a hadügyminiszter elnökelete alatt március 6-án tartottak meg és amelyen a csapatparancsnokok és a katonai kerületek vezérkari főnökei vettek részt, a háborús cselekmények megkezdéséről volt szó arra az esetre, ha a hármasszövetséggel háború törne ki Egyetértőleg ezzel a tanácskozással március 13-án megjelent a legmagasabb jóváhagyás, hogy abban az esetben, ha a nyugati határokon beállott politikai zavarok miatt az általános mozgósítást elrendelik, akkor a mozgósítási távirat egyidejűleg azt a legfelsőbb parancsot jelenti, hogy Ausztria és Németország ellen meg kell kezdeni az ellenségeskedést, Miután Románia nem fog mindjárt ellenségeink oldalára állani, Romániával szemben az ellenségeskedés megkezdését egy külön parancs fogja tudatni. Erről a legfelsőbb elhatározásról excellenciádat ezennel értesítem.

Schilinsky, vezérkari főnök.

(Günther Franz: Russlands Eintritt in den Weltkrieg, 80, okmány.)

Ez az okmány egész meztelenségében mutatja az orosz politika céljait, mert egy nappal a balkáni szerződés aláírása előtt a cár jóváhagyta azt az irtózatot intézkedést, hogy Oroszország minden hadüzenet nélkül kész megkezdeni az ellenségeskedést, így megérthető most az is, hogy miért mondotta a mostani szerb király 1912 március végén Bogisevicsnek, mikor elárulta neki a szövetségi szerződés létrejöttét, hogy az orosz cár a szövetség létrejötte alkalmával neki személyesen azt mondta, hogy most már végre a szerb aspirációk Ausztria-Magyarországgal szemben nemsokára teljesülni fognak. (Bogisevics, 36. oldal.)

De még valami mást is mutat ez a hihetetlen sürgöny. Mutatja azt a meg nem érthető, lelkiismeretlenséget vagy tudatlanságot a vezérkari főnök részéről, aki 1912 tavaszán, mikor még az orosz hadsereg messze állott attól, hogy háborúra kész legyen, ilyen sürgönyt menesztetett a katonai kerületek parancsnokainak, mely sürgöny a valóság esetén a sokkal gyorsabban mozgósított német hadsereggel szemben a határon levő orosz csapatokat, Varsó és Vilna katonai parancsnokait a legsúlyosabb helyzet elé állította volna. Miután azonban a rendelkezésre álló okmányok azt mutatják, hogy még 1912-1913 telén is a különböző katonai konferenciák megállapítják, hogy az orosz hadsereg harcra nem kész és így 1912 tavaszán még kevésbé lehetett kész, azért ez a távirat *annak az orosz félvad lelkiismeretlen ázsiai világnézetnek a következménye, mely szemrebbenés nélkül áldozott fel 2.000,000 embert céljai elérésére.*

Hogy pedig ez a parancs még Oroszországra is milyen veszedelmet jelentett, látható abból is, hogy 1912 őszén egy katonai értekezlet ennek a parancsnak a felfüggesztését követelte.

Ez a parancs a német hírszolgálat útján 1912 november 15-én a német vezérkar kezébe került és az 1912/1913. évi válság idejében a vezérkar ebben a kérdésben kétszer is jelentett a német külügyi hivatalnak. *Ennek a parancsnak a birtokában a német vezérkar tudta, hogy az orosz általános mozgósítás kihirdetése orosz támadást is jelent és a német vezérkarnak azért követelni kellett a rögtöni német mozgósítást és támadást, mert csak a gyorsabb német mozgósítás segítségével tudta volna ellensúlyozni az orosz túlerőt.*

A bolgár-szerb szövetség létrejötte után a szövetségeseknek pénz kellett a hadikészülődésekre és ezt kölcsön alakjában akarta Bulgária felvenni. Miután a francia politika már az előbbi években különböző bolgár kölcsönök ellen dolgozott, mert Bulgáriát a hármasszövetség szférájához tartozónak gondolta, azért Oroszország arra vállalkozott, hogy megmagyarázza a szövetségesének, hogy Bulgária már megbízható fél és azért a következő szigorúan bizalmas táviratban adta – 1912 március 30-án – tudtul úgy az angoloknak mint a franciáknak az új szövetség létrejöttét.

„Azonos távirat Parisba és Londonba 580. sz. Bizalmas.

A mi tudunkkal Szerbia és Bulgária azért, hogy közösen védekez-

hessenek és érdekeiket védhessék, szövetséget kötöttek arra az esetre, ha a Balkánon a status quo megváltoznék, vagy pedig ha egy harmadik fél a szerződő felek valamelyikét megtámadná. Gesof és a szófiai szerb követ, Spaljkovics, a szerződés létrejöttét az angol szófiai követnek, Ironsidenak tudomására hozták. Kérem önt, hogy ön által megválasztott időben ezt Poincarénak, az ő személyes informálása végett tudomásul hozza, de a legkomolyabban figyelmeztesse, hogy a szövetség létrejötte a legnagyobb titokban maradjon. Hozzáfűzheti még azt is, hogy egy külön nagyon titkos pont, mind a két félre kötelezi, hogy mielőtt aktív intézkedéseket tennének, először Oroszország tanácsát kérjék ki, Nekünk az a véleményünk, hogy ilyen módon mind a két államra befolyási gyakorolhatunk és egyúttal védekezhetünk az ellen is, hogy egy harmadik hatalom a Balkánon terjessze érdekeit.” (Iswolski, 243. sz. okmány. Siebert, 154. oldal.)

Ez a rendkívül fontos okmány, amelyről az ellenségei publikációk egyszerűen megfeledkeznek, azt mutatja, hogy Oroszország hivatalosan elismeri, miszerint az ő közreműködésével jött létre ez a szövetség, de bizonyítja azt is, hogy a két szerződő állam csak az oroszoktól kikért tanács után fogja megtenni a kellő aktív lépéseket.

De mutatja ez az érdekes okmány azt is, hogy mennyire vehető komolyan Poincaré igazmondása, mikor előadásaiban azt állítja, hogy a balkáni szövetség létrejöttéről sem Iswolskitól, sem Louistól jelentést nem kapott. Persze Poincaré úr akkor még nem gondolta, hogy valamikor ez az okmány nyilvánosságra fog kerülni. De a távirat klasszikus példa arra is, hogy mennyire vehető komolyan E. Bourgeois és G. Pages „Les origines et les responsabilités de la grande guerre, Prewes et aveux Paris 1922”, című munka, amelyben a 353. oldalon az a neveltséges állítás van, hogy a cári kormány, anélkül, hogy beavatták volna, belekeveredett a balkáni államok szövetségébe Ausztria ellen.

De az egészben a legcsodálatosabb, hogy az ilyen ember, mint Emile Bourgeois, amelynek munkájában „Les origines et les responsabilités de la grande guerre” hihetetlen mennyiségű valótlanúságot, sőt hamisítást fedeztek fel, azt meri mondani az erkölcs és politikai tudományok akadémiájának 1927, március 19 i. ülésén, hogy a Nagynémet aktapublikáció hamisítás, anélkül azonban, hogy erre bizonyítékokat szolgáltatni tudna. Mondja pedig ezt Bourgeois arról a munkáról, amely az összes idők legnagyobb, de egyúttal legpontosabb és legigazibb politikai okmánygyűjteménye.

Miután pedig ez okmány tanúsága szerint a szófiai angol követ is tudott a szövetség létrejöttéről, mert hiszen a szerződő felek határozottan kívánták,

hogy őt is felvilágosítsák, egész bizonyosra vehető, hogy a követ az egész szövetségi szerződést is megismerte és a kormányának is jelentette, mert hiszen angol diplomata volt, akit bizonyára nem lehetett csak holmi célzásokkal fálnak állítani, így aztán az is megérthető, hogy mikor a londoni orosz nagykövet kormánya megbízásából Nicholson külügyi államtitkárnak a szövetség létrejöttét közölte, ez már tudott az egész dologról. (Siebert, 552. oldal.)

Ezzel be van bizonyítva, hogy az entente tudta, hogy milyen zivatar volt kitörőfélben a Balkánon és azok az állítások, hogy a balkáni zavarok az entente-ot meglepték, nem felelnek meg a valóságnak.

Oroszországnak az az elhatározása, hogy Franciaországnak bejelentette az új szövetség létrejöttét, a bolgár fegyverkezési kölcsön létrejöttére jó hatással volt, mert már április 16-án a szófiai orosz követ jelenti a kormányának,

hogy a szófiai francia követ Gesoff miniszter előtt kijelentette, hogy a francia kormány megadja az elvi hozzájárulását, hogy Bulgária Parisban kölcsönt szerezzen és hogy a részletkérdésekben azonnal meg fognak kezdődni a tárgyalások. (Siebert, 155. oldal.)

A francia kormánynak ez az első hozzájárulása azonban a francia pénzügyi körökre hatását nem éreztette azonnal, mert a francia tőke ösztönszerűen érezte a balkáni veszélyt és féltette a pénzét úgy, hogy mikor Bulgária májusban hozzáfogott a kölcsön realizálásához, a francia bankárok újból nehézségeket okoztak.

Ekkor megint Sassanov külügyminiszter avatkozik a dologba és május 10-i táviratában azt a fenyegetést szegezi a franciák melléne, hogy viselkedésük miatt Bulgária megint Ausztriához fog pártolni. (Iswolski, 280. sz.) Ennek a fellépésnek eredménye is volt, mert már május 15-én jelenti Iswolski, hogy a francia pénzügyminiszter tudatta a bolgár követtel, hogy hozzájárul egy 180 milliós kölcsönhöz.

(Iswolski, 283. sz.)

Míg azonban Parisban a tárgyalások folytak a kölcsön érdekében, addig Szófiában és Belgrádban is fontos események játszódtak le. A bolgár és szerb szövetségi szerződés IV. pontja értelmében tudniillik a két szövetséges hatalom katonai konven-

ciót köteles egymással kötni. Ezt a konvenciót áprilisban és májusban szerkesztették, míg végre júniusban alá is írták. Ezt a konvenciót szintén Bogisevics hozza először nyilvánosságra és belőle azon célból idézek részleteket, hogy bebizonyítsam *hogy ennek nemcsak Törökország ellen volt támadó éle, hanem igenis a Monarchia ellen is.*

A konvenció III. pontjában tudniillik a következőt olvashatjuk:

„Ha Ausztria-Magyarország Szerbiát megtámadná, Bulgária köteles Ausztria – Magyarországnak azonnal hadat üzeni és csapataiból 200.000 embert szerb területre szállítani, hogy azok a szerb hadsereggel együtt vegyenek részt a Monarchia elleni offenzív vagy defenzív hadműveletekben.

Ez a kötelezettség Bulgária részére még akkor is érvényben marad, ha a Monarchia Törökországgal való megegyezés esetén vagy anélkül – vagy bármilyen más okból kifolyólag csapataival bevonulna a novi-pazari Szandzsákba, miáltal Szerbia kényszerítve volna arra, hogy a Monarchiának hadat üzenjen vagy pedig a csapatait a Szandzsákba küldéné ottani érdekeinek a megvédésére és így Szerbia a Monarchiával összeütközésbe kerülne. Ha Törökország Szerbiát támadná meg, akkor Bulgária kötelezi magát arra, hogy azonnal betör török területre és a konvenció I. pontja értelmében mozgósított csapataiból 100.000 embert a vardari hadszíntérre köteles küldeni. Ha Románia Szerbiát támadná meg, akkor Bulgária kötelezi magát arra, hogy a román hadsereg ellen támadólag lép fel, mihelyt ez átlépte a Dunát és szerb területre hatolt.

Ha Bulgária ebben a pontban felsorolt esetekben már maga vagy Szerbiával közösen egy más hatalommal háborúban állana, akkor kötelezi magát arra is, hogy Szerbiát a még rendelkezésre álló összes csapataival segíteni fogja.” (Bogisevics, 137-138. oldal.)

Azt hiszem, hogy e pont ismertetése után a konvenciónak Monarchia elleni élet bővebben kifejtési szükségtelen.

Ugyanazon idő alatt, míg a szerb-bolgár katonai konvenció körül tartottak a tárgyalások, Bulgária és Görögország között szintén tárgyalások folytak, amelyek május végén, akárcsak az előbbieket, szintén eredménnyel végződtek; amennyiben a két hatalom abban egyezett meg, hogy macedóniai testvéreiket a jogaikhoz segítik és azért őket fegyverekkel fogják ellátni, még abban az esetben is, ha emiatt Törökországgal háború keletkezne. (Friedjung: „Das Zeitalter des Imperialismus” III. rész,

178. oldal.) *Ezzel az új szerződéssel a balkáni hármasszövetség kész volt és megkezdhetette céltudatos munkáját, mely abból állott, hogy háborút idézzen elő Törökországgal, de olyan módon, hogy a nagy világ előtt Törökország legyen a bűnös.*

Ez a munka a közismert balkáni recept szerint történt. Először lázadást szítottak Albániában, a montenegrói határon, ahol a kecskepásztorok fegyverrel segítették a felkelőket, ahogy ez a belgrádi orosz követ május 11-i jelentéséből és a cetinjei orosz követ augusztus 19-i jelentéséből látható. (Siebert, 520-521. oldal.) Az albán felkelés valóban sikerrel is járt és Törökország 1912. nyarán hajlandó volt arra, hogy az albán kerületekben nagymérvű koncessziót adjon. Ekkor azonban vérszemet kaptak a macedóniai szerbek és bolgárok, s e vidékeken szintén fegyveres felkelések törtek ki, amelyeket azonban Törökország fegyverrel akart letörni. Erre aztán egész Bulgária és Szerbia lázongott és követelték kormányaiktól, hogy most már szabadítsák fel a rabságban sínylődő testvéreiket. 1912. szeptemberében egész Macedónia forrongott és a kulisszák mögött dolgozó orosz és balkáni diplomácia már érezte, hogy közeledik a pillanat, mikor a háború ki fog törni. Ez annál inkább volt lehetséges, mert 1912. nyarán a balkáni szövetség hihetetlenül fegyverkezett és pl. Szerbia maga 21 millió dinárt szavazott meg csak muníció pótlására, mely muníció azonban éppen Törökországon keresztül jött. Ez az állam szeptember hónapban ezeket a muníciószállítmányokat le is foglalta, ösztönszerűen érezvén, hogy ellene fogják felhasználni, azonban Bethmann-Holwegek és Berchtoldok bölcs tanácsára, hogy háborús veszély nem fenyeget, átengedte azokat Szerbiába,

1912. szeptember havában már Sassanow is tisztában lehetett azzal, hogy most már csak hetek kérdése a háború kitörése és azért elutazott Angliába, hogy egyes kérdéseket Angliával tisztázzon. Poincaré augusztusi utazása alkalmával tudniillik megtudta azt, hogy a balkáni kérdésből kifolyólag Franciaország csak abban az esetben vehet részt egy háborúban, ha Németországot is belekeverik a háborúba, azután megtudta azt is, hogy Anglia német-francia háború esetén segíteni köteles Franciaországnak, Lehetséges, hogy ezt az utóbbit nem hitte el Poincarénak, hiszen ez könyörgött előtte, hogy ezt az angoloknak ne árulja el és talán ezt is akarta tisztázni az angolokkal, azonkívül Poincaré tanácsára Angliával tengerészeti konvenciót is akart kötni. Tehát nagyon sürgős

oka lehetett Sassanownak, hogy 1912 szeptemberében Angliába utazott.

Valószínűleg örök iitok maradt volna az a munka, melyet Sassanov Angliában végzett, ha az orosz bolsevikiek meg nem találják Sassanovnak a cár részére 1912 októberében szerkesztett jelentését, amelyben az angolországi út leírását adja. Ezt a jelentést Pokrowski moszkvai egyetemi tanár:

„A cár titkos levéltárából” cím alatt kiadta és így az egész világ közkincese lett; ez a háború bűnösségének a kérdésében talán a legislegfontosabb történeti okmány, amelyet természetesen az ententera nézve rendkívül kompromittáló tartalma miatt Poincaré és Asquith műveikben egyszerűen agyonhallgatnak.

Ennek a nagy jelentésnek első részében vannak azok a mondatok, amelyek úgy az orosz, mint az angol politikát igazi megvilágításba helyezik és azért a jelentés kezdetét egészében idézem.

Pétervár, 1912 október hó 12-én.

Császári felséged legmagasabb engedélyével és az angol király meghívására szeptember 5-én Balmoral kastélyba mentem, mikor velem együtt a külügyi államtitkár Sir Ed. Grey is odaérkezett.

Kötelességemnek tartom császári felségednek jelentést tenni arról a rendkívül szívélyes fogadtatásról, amelyben engem, mint az orosz kormány képviselőjét, György angol király kegyesen részesített. A látogatásomnak első napján őfelsége egy óránál hosszabb ideig tartó beszélgetés közben mindazokat a kérdéseket érintette, amelyek Oroszország és Anglia politikai-érdekeit képezik és amelyekről későbben Sir Ed. Greyvel is tárgyaltam. Ez alkalommal úgy a király, mint a minisztere nyomatékosan hangsúlyozta Oroszország iránti őszinte barátságát. Továbbá pedig azt a határozott óhaját fejezte ki, hogy Oroszországgal a legszorosabb viszony fejlődjék ki, amely a kölcsönös bizalmon és megértésen alapuljon. Őfelsége egész Balmorali tartózkodásom alatt ilyen értelemben nyilatkozott és elutazásom napján, a búcsú alkalmával ezeket az érzelmeket előttem is megerősítette. Felhatalmazott arra, hogy császári felségednek barátságos üdvözetét adjam át és pedig azzal a meghagyással, hogy ahol az angol és orosz érdekek ezt követelik, ő minden erővel azon lesz, hogy felségeddel együtt cselekedjen.

Hogy jellemezzem az Oroszországgal szemben tapasztalt angliai hangulatot, megjegyzem azt, hogy H. Bonar Law velem egyidejűleg egy pár napig Balmoralban szintén vendég volt. Én megelégedésemet fejeztem ki előtte azért a beszédért,

amelyet az elmúlt tavaszon a kamarában tartott, amely beszédben az ellenzék nevében Sir Ed. Grey politikáját helyeselte, mert ez Oroszországhoz való bizalmasabb közeledést akart. Bonar Law Grey jelenlétében a kijelentéseit megerősítette, azonkívül pedig kijelentette, hogy ez az egyedüli kérdés, amelyben a liberálisok és a konzervatívok között nincs nézeteltérés. Miután az alkalom kedvező volt, szükségesnek tartottam, hogy Grey-el való tanácskozásaim alkalmával felvilágosítást kapjak, hogy mit várhatunk Angliától, ha Németországgal konfliktusba keveredünk. Amit erről a külügyi politika vezetője mondott, rendkívül jellemző, mint amilyen jellemző az, amit később György király is mondott.

Felséged biztosan tudja, hogy Poincaré az elmúlt nyári pétervári tartózkodása alkalmával azt az óhaját fejezte ki miszerint felvilágosítást nyerek afelől, hogy egy ilyen háború esetén mennyire számíthatunk az angol hajóhad közreműködésére.

Miután Greyt a Franciaországgal megkötött tengerészeti konvenció legfőbb pontjairól felvilágosítottam, megjegyeztem azt, hogy a megkötött szerződés alapján a francia hajóhad úgy fogja biztosítani az érdekeinket, hogy megakadályozza az osztrák hajóhadnak a Fekete tengerbe való benyomulását. Azután megkérdeztem tőle, ha az előre látott viszonyok be fognak állani, Anglia nem-e tenné meg nekünk északon ugyanezt a szolgálatot, amennyiben a német hajóhadat a mi keleti tengerünk partjától visszatartaná. *Grey minden habozás nélkül kijelentette, hogy ha az előrelátott viszonyok befognak állani, akkor Anglia minden erővel azon lesz, hogy a német tengerészeire a legérzékenyebb csapást mérje.* A katonai hadműveletek kérdésében a számításba jövő illetékes helyek már tárgyaltak is és ezeknek a tárgyalásoknak az volt a végük, hogy kitűnt, miszerint az angol hajóhad könnyen benyomulhat a Keleti tengerbe, de az ott tartózkodása nagy veszélyt jelent. Mert feltételezve azt, hogy Németországnak sikerülne rátenni a kezét Dániára, akkor el fogja zárni a keleti tengerből a kijáratot és az angol hajóhad egérfogóba kerül. Emiatt Anglia hadműveleteit előreláthatólag csak az északi tengerre fogja korlátozni.

Saját iniciatívájából erősítette meg nekem Grey azt, amit Poincarétól tudtam, tudniillik hogy Franciaország és Anglia között megállapodás létezik Németországgal való háború esetére és Anglia vállalta a kötelezettséget, hogy Franciaországot nemcsak vizén, hanem a szárazföldön is segíteni fogja és pedig úgy, hogy a kontinensre csapatokat fog partraszállítani.

A király a velem való beszélgetések egyikében szintén érintette ezt a kérdést és még élesebben nyilatkozott, mint a miniszter.

Mikor izgatott hangnemben megemlítettem azt, hogy Németország utól akarja érni Anglia tengeri haderejét, őfelsége azt kiáltotta, hogy egy esetleges konfliktus nemcsak a német hadiflottára, hanem Németország tengerentúli kereskedelmére is végzetes következményekkel fog járni, mert az angolok minden német kereskedelmi hajót, amely a kezükbe esik, el fognak süllyeszteni. („We shall, sink every single German, merchant ship we shall get hold of”)

Ezekben a szavakban nemcsak őfelségének személyes érzelmeit láttam, hanem azt a közvéleményt is, amely Németországgal szemben uralkodik.
(Iswolski, 508. okmány.)

Ez a beszámoló tisztán bizonyítja, hogy Sassanov tulajdonképpen miért ment ki Londonba, de igazolja azt is, hogy a hivatalos angol politika mennyire képmutató volt, amikor 1914 augusztusában szemforgató felháborodással hirdette az egész világon, hogy a belga semlegesség megsértésének nagy bűnténye miatt és a kis nemzetek védelmében volt kénytelen Anglia a háborúba beavatkozni. Pedig 1912 őszén még szó sem volt arról, hogy valaki megsértse a belga semlegességet és Anglia mégis hidegvérrel el volt szánva arra, hogy a legelső kínálkozó alkalommal elpusztítsa a rivális német tengerészetet.

Pokrowsky, aki ezt az okmányt nyilvánosságra hozta, igen helyesen a következőket fűzi hozzá:

„A tengerszorosok irányában két akadály mutatkozott. Az első ebben a kérdésben Anglia tartózkodó magatartása volt, a második pedig a francia közvéleménynek, vagyis a francia bourgeoasiának félelme háborús kalandoktól. Azonban létezett egy szer, hogy ezt a második akadályt leküzdjék, ez pedig a Németországgal való háború volt.

Ha ez utóbbi a háborúba belekeveredett, az orosz diplomáciának meg volt a biztosan ható szere, hogy legyőzze a párisi bankárok aggodalmait. De elképzelhető a cári diplomácia öröme, midőn ugyanakkor kitűnt, hogy a Németországgal való háború a legjobb eszköz, hogy az angol jeget is megolvassza. Anglia, természetesen a hivatalos Anglia, mikor a törökországi háborúról volt szó, süketnek tétette magát, de azonnal élesen kezdett hallani, mihelyt vele orosz-német háborúról kezdtek beszélni.”

(Pokrowsky: Aus den Geheimarchiven des Zaren. 16. oldal.)

Így tehát nem csoda, ha Sassanow tudta, hogy számíthat Anglia segítségére, csak Németországot kell belekeverni a háborúba.

Azonban Sassanov tudomására jutott Iswolskinak a helyettes orosz külügyminiszterhez küldött szeptember 13-i nagyon titkos levele is, amelyben ez így nyilatkozik:

„Poincaré kijelentette nekem, hogy a francia kormány a legkomolyabban vizsgálja az összes nemzetközi lehetőségeket. Tisztában van azzal, hogy az egyik vagy másik esemény, pl. Bulgáriának Törökország által való szétrombolása, vagy Ausztria-Magyarország támadása Szerbia ellen, Oroszországot arra kényszerítené, hogy passzív szerepével felhagyjon és hogy először diplomáciai lépéshez, azután pedig katonai intervencióhoz folyamodjék Törökország vagy Ausztria ellen. Egy ilyen esetben a francia kormánynak nekünk adott kijelentései értelmében biztosak lehetünk a legegyszerűbb és legerősebb diplomáciai támogatásban Franciaország részéről. De az események e fázisában a köztársaság kormánya nem volna abban a helyzetben, hogy a parlamenttől vagy pedig a közvéleménytől megkapja a hozzájárulást akármilyen aktív katonai intézkedéshez. Ha azonban a konfliktus Ausztriával maga után vonná Németország fegyveres beavatkozását, akkor ezt a francia kormány már előre is casus foederisnek tekinti és egy pillanattig sem fog habozni, hogy azoknak a köteleességeknek, amelyeket Oroszországgal szemben magára vállalt, eleget ne tegyen. Franciaország, tette hozzá Poincaré, tagadhatatlanul békésszándékú, azonban Németország fellépése Oroszországgal szemben azonnal megváltoztatná a hangulatot és biztosan feltehető, hogy ebben az esetben a parlament és a közvélemény a kormánynak azt az elhatározását, hogy Oroszországot fegyverrel segítse, egészében helyeselni fogja.” (Iswolski, 429. okmány.)

Ebből az okmányból Sassanov meggyőződhetett arról is, hogy abban az esetben, ha Németországot berántja a háborúba, számíthat Poincaré fegyveres segítségére és azért adta a balkáni államoknak a tanácsot, amelyet ezek a balkáni szövetség szerződés titkos záradéka érdekében kötelesek voltak az aktív cselekvés előtt Oroszországtól kikérni. Hogy pedig ez a tanács miként hangzott, következtethetünk abból, hogy a balkáni államok szeptember 30-án elrendelték a mozgósítást és így Európa ma élő generációja nagy tragédiájának az 1914-1918. világháborúnak a prologja megkezdődött.

Hogy pedig már ezt a prologot milyen véresnek és komolynak tervezte Oroszország, azt a legjobban mutatja a varsói katonai kerületnek az alája rendelt VI. hadtesthez szóló október 13-i parancsa. *Ebben a parancsban a kerület figyelmezteti a hadtestparancsnokságot, hogy az általános mozgósítás kihirdetése*

együttal az ellenségeskedés megkezdését is jelenti (Höniger: Russlands Vorbereitung zum Weltkriege, 22. oldal.)

Ebből a parancsból kivehető az, hogy még a szerb, bolgár, görög hadüzenet előtt is az orosz politika újból az emlékezetükbe vési az orosz hadtestparancsnokoknak a mozgósítás és az ellenségeskedés megkezdése közötti összefüggést.

Természetes, hogy ez a rendkívül terhelő okmány nagyon fáj az entente mellett érző szerzőknek és azt úgy akarják elűtni, miszerint azt állítják, hogy ez a parancs csak a hadgyakorlatokra vonatkozik. Ezért gróf Montgelas német tábornok az akkori orosz vezérkar mozgósítási osztályának a főnökéhez, Dobrorolysky tábornokhoz, aki ma Belgrádban él, levelet intézett, amelyben e kérdésben felvilágosítást kér. Az egyenes jellemű orosz tábornok valóban válaszolt is és kijelentette válaszában, hogy ez a parancs hadműveleti rendelkezéseket tartalmazott háború esetére, mely háborút 1912 őszén a szerb-bolgár-török hadüzenettel kapcsolatban várták. Így tehát ez a gyenge védekezés-is önmagától összeomlik.

Eddigi fejtegetéseim, azt hiszem, mindenki előtt igazolják azt, hogy milyen logikus következetességgel játszott a diplomáciai játékot a Poincaré-Sassanov-Iswolski-féle triumvirátus és azért érdekes megvizsgálni azt is, hogy a másik játzó fél, a központi hatalmak diplomáciája és államférfiai, milyen ütőkártyákkal rendelkeztek. *Előre megjegyzem azonban azt, hogy miután az entente által kevert játékban minden a legnagyobb titokban történt, azért a központi hatalmak diplomáciájának nem lehet csak úgy felróni hibául, hogy ezeket a legtitkosabb machinációkat fel nem ismerte és fel nem fedezte. A rendelkezésre álló anyag azonban azt mutatja, hogy mégis voltak olyan jelenségek, amelyekből egy kissé éberebb és élesebb látókörrel bíró diplomácia ki tudta volna hámozni azt, hogy mi készül s így megtehesse a maga ellenlépéseit és hogy különösen a bekövetkezendő eseményekre a közvéleményt előkészítse. A valóságban azonban ez irányban nem történt semmi, sőt ellenkezőleg, a közvéleményt még akkor is, mikor előre látták a veszélyt, 'békefrázisokkal félrevezették.*

Így pl. 1912 áprilisában Berchtold gróf, a Monarchia külügyminisztere, a delegációban expozét olvasott fel, amelyet azonban németül mondott el, miután akkor folyékonyan még magyarul sem tudott, dacára annak, hogy magyaroknak számító-

dott és ebben az *expozéban* bámulatos optimizmussal ítéli meg a helyzetet, sőt még igen megdicséri Sassanovot és vele szemben nagy bizalommal viselkedik. Ez annál csodálatosabb, mert hiszen Berchtold egy pár héttel azelőtt került a petervári nagyköveti állásából a külügyminiszteri székbe és ismernie kellett volna Sassanovot. De még ezt a tájékozatlanságot is meg lehetne érteni, hiszen az oroszok legtitkosabb lépéséről nagyon nehéz volt autentikus híreket szerezni, de azt, amit a Monarchia diplomáciája a következő hónapokban művelt, mikor már a vaknak is látnia kellett, az már igazán semmivel sem menthető. Mikor tudniillik május hónapban a balkáni hatalmak hirtelen fegyverkezése megkezdődött és már a verebek is azt csiripelték a Balkánon, hogy valami nagy dolog készül, mert hiszen pl. Szerbia ezt nem is titkolta és június hónapban a szerb skupstina csak muníció-pótlására 21 millió dinárt szavazott meg, mely összeg a Monarchia nagyságához viszonyítva 500 milliónak felelt meg, a mi felelős tényezőink nyugodtan aludtak és semmit sem akartak észrevenni. *Csak Auffenberg hadügyminiszter sejtette, hogy a Balkánon mi készülődik és azért július hónapban 250 millió új hadi hitelt kért, mely hitelt az akkori magyar pénzügyminiszter, Teleszky, fölényes mosollyal azzal utasított vissza, hiszen veszély nem fenyeget.* (Auffenberg: „Aus Oesterreichs Höhe und Niedergang”, 197. oldal).

De a Monarchia külügyi képviselői közül is nem egynek volt bekötve a szeme és természetes, hogy az ilyen emberek jelentései a Ballplatz körül mindenkit félrevezettek.

Így 1912 szeptember közepén a konstantinápolyi katonai megbízott jelentkezett a hadügyminiszternél és a leghatározottabb megnyugtató kijelentéseket tette a jövőre vonatkozólag. Mikor pedig a hadügyminiszter ezzel szemben figyelmeztette az óriási fegyverkezésre, amely a Balkánon folyik, azt felelte, hogy ez a fegyverkezés a „messze jövőnek” szól. Ha pedig mégis komplikációk keletkeznének, akkor Törökország az ellenségeit nagyon hamar le fogja győzni. (Auffenberg, 203. oldal.)

Hát kérem ha a legfőbb szakértő, aki a veszélyhez a legközelebb volt, így nyilatkozott, *akkor nem csoda, hogy mikor Törökország ösztönszerűen feltartóztatta a területén keresztülmenő municiószállítványokat, a Monarchia és Németország azt a tanácsot adta, hogy csak engedje át ezeket a szállítványokat, mert nem kelt félni semmitől sem.*

Különösen kitüntette magát a balkáni háború kitörése előtti hónapokban a német diplomácia is, pedig a német külügyi hivatal nagyon komoly figyelmeztetésekkel rendelkezett, így először Bogisevics, a berlini szerb követségi megbízott, már júniusban figyelmeztette Kiderlent a bolgár király potsdami látogatása alkalmával, hogy nagyon óvatos legyen; július hónapban pedig Zimmermann államtitkár figyelmeztetést hívja fel a horribilis bolgár katonai készülődésekre és így tulajdonképpen Szerbiával szemben hazaárulást követett el, „amit ettől a nagy szerb hazafitól nem is lehet feltételezni, *hanem a figyelmeztetések az ő részéről valószínűleg azért történtek, mert talán maga sem hitte azt, hogy a balkáni államok megtudjanak birkózni Törökországgal és a vereség előli félelem miatt akarta a német közbelépéssel megakadályozni a háború kitörését.* Természetesen Bogisevics ezt hiába kísérelte meg kerülő úton, mert egy olyan embernek, mint Kiderlen, aki évekig volt bukaresti követ és nem vette észre azt, *amit pedig az utolsó oláh cigány is tudott, hogy Romániában egyedül csak az öreg király van a hármasszövetség mellett és senki más, annak hiába beszélhetett Bogisevics.*

Csak természetes, hogy ilyen mentalitás mellett aztán minden olyan balkáni eseményt, amelyből a helyesen gondolkodó államférfiú tisztán látott volna, Bethmann és társai nem vesznek komolyan, ami jól látható az akkori hónapok német félhivatalos lapjainak híradásaiból, melyek ilyen módon az egész német közvéleményt falnak állították.

Így pl. 1912 szeptember 1-én a jó németeket így nyugtatják meg:

... „Az elmúlt hétig Montegróban, Szerbiában és Bulgáriában az izgatottság még igen nagy volt, azonban a nagyhatalmak komoly figyelmeztetéseinek hatása alatt most már nyugalom fog bekövetkezni”.

(N. A. 205. sz.)

Szeptember 15-én pedig ugyanaz a félhivatalos a külügyi hivatal sugalmazására így nyilatkozik:

„A múlt héten is megújultak azok a hírek, amelyek el akarják hitetni azt, hogy a Balkánon a háború tüze ki fog lobbanni, de ezeket a híreket nem erősítették meg . . .

A háború kitörése ellen leginkább az a körülmény szól, hogy a nagyhatalmak összefogtak, mert meg akarják akadályozni a béke megzavarását”.

(N. A. 217. sz.)

Micsoda gúnyos nevetés lehetett a balkáni államok külügyi hivatalaiban, mikor ezt a cikket olvasták. De még akkor is, mikor szeptember 30-án a balkáni államok a mozgósítást rendelték el, nem talál a német félhivatalos semmi nyugtalanítót és október 3-án a következő épületes megállapítást teszi:

... „Hogy ez a mozgósítás a török előkészületek ellen szóló sakkhúzásnak minősíthető-e, vagy pedig komoly háborús intenciónak tekinthető, még ma sem ismerhető fel”.

Persze a német félhivatalos sohasem ismer fel semmit.

A koronát azonban mindenre reá teszi Kiderlen, a mellényzsebes ember, aki október 2-án a következő nyilatkozatot teszi:

„A Balkánon a helyzet katonailag véve annyira kiélestedt, hogy a háborúval minden pillanatban számolnunk kell”. Azonban hozzáteszi a következőt: „Törökországnak egyedüli komoly ellensége a bolgár királyság, amelynek kormánya és népe békés szándékú (sic), a nyughatatlan elem itt a macedónok!... Oroszország és Franciaország minden kétségen kívül kijelentették, hogy ők a status quot a Balkánon nem akarják megváltoztatni és a Monarchia és Anglia ugyanúgy gondolkoznak Ilyen körülmények között nem érthető meg, hogy a balkáni hatalmak miért akarják a háborút?”

Kiderlen hihetetlen kérdésére nem marad más hátra, mint-hogy a következőképpen válaszoljak:

Mikor 1893-ban megbukott Caprivi német birodalmi kancellár, akkor a nagy Bismarck Herbert fia előtt a következőképpen nyilatkozott: „Nincs okom, hogy Capriviről jót mondjak, mert a távozásom alkalmával, de még későbbben is velem szemben gyalázatosan viselkedett. De azért mégis sajnálom a távozását. Igaz, hogy a külügyi politikában nagy hibákat követett el, politikája azonban, azt egészében figyelembe véve, kifelé jót áll a birodalom biztonságáért.

Ha azonban valamikor az az eset fog bokövetkezni, hogy egy porosz állami hivatalnok, áki az ökörlétrán nagyra nőtt, birodalmi kancellárrá lesz, akkor ez valószínűleg nagyon hamar finis Germaniae-t fog jelenteni, mert az ilyen urak az ő mértéktelen bürokratikus képzelő dësükben azt hiszik, hogy ők mindent tudnak és mindent meg tudnak tenni. Azonban hiányzik belőlük még a saját népük lelkületének ismerete is, nem is szólva arról, hogy a külföld psychéjét sem ismerik.” (Eckardstein, I. kötet, 228-224. oldal.)

Milyen profétai megnyilatkozásban jósolta meg a német birodalom megalapítója a német nemzet bukását, mely valóban akkor vette kezdetét, mikor Bethmann a számárlétrán előretört birodalmi kancellár, 1909-ben átvette a német nemzet

irányítását. De hogy egy ilyen ember vezérkara sem láthatta másképp a külföld psychéjét, aminthogy ezt Bismarck előre megjósolta, erre nagyon szomorú bizonyíték Kiderlen ama kérdése, hogy a balkáni hatalmak tulajdonképpen miért is viselnek háborút?

Nézzük most már meg, hogy a Sassanov, Iswolski és Grey-féle triumvirátus hogyan keverte tovább a kártyákat, mikor a fegyveres összeütközés a Balkánon többé elhárítható nem volt.

A balkáni államok és Törökország közötti háború kétféleképpen végződhetett volna és pedig úgy, hogy vagy győz Törökország, vagy pedig a balkáni szövetségesek. Miután pedig abszolút biztonsággal a balkáni hatalmak győzelmét, Törökország papírformáját figyelembe véve, előre megjósolni nem lehetett, Sassanovnak egyelőre gondoskodni kellett arról, hogy egy esetleges török győzelem esetén a törökök területnagybodást a balkáni szövetségesektől ne kapjanak.

Ezt a munkát Poincaré kezdi meg, mikor azt a javaslatot teszi az oroszoknak, Hogy összes hatalmak a balkáni fővárosokban jelentsék ki, hogy semmit sem tegyenek, ami a békét megzavarná és ha mégis kitörne a háború, a nagyhatalmak már előre jelentsék ki, hogy a győztesek területnagybodásra nem számíthatnak. (Iswolski, 439. okmány.) Ezt a javaslatát aztán Poincaré később megváltoztatja olyan módon, hogy a Monarchia és Oroszország tegye meg a kellő nyomatékos figyelmeztetéseket a balkáni fővárosokban. (Iswolski, 451. okmány.) Ezt az ajánlatot Sassanov is elfogadta (Iswolski, 484. okmány), de a Monarchia is beugrott ennek és október 8-án a Monarchia és Oroszország közösen figyelmeztette a balkáni hatalmakat, hogy győzelem esetén a nagyhatalmak a Balkánon a status quot megváltoztatni nem engedik.

Mikor pedig Sassanov október 8-án Berlinben volt, hogy a komédia még hatásosabb legyen, a National Zeitung-ban megerősítette interview alakjában, hogy a nagyhatalmak a Balkánon területváltozást nem engedélyeznek, annak dacára, hogy az ő közreműködésével jött létre egy olyan szövetségi szerződés, amelyben Bulgária és Szerbia új határai pontosan meg voltak jelölve:

Igazán bámulatos, hogy milyen ügyesen dolgozott az előbb említett triumvirátus, mert azáltal, hogy a Monarchiát reá tudta bírni, hogy elfogadja az ajánlatukat a balkáni status quo kérdésében, a védenek miatt török győzelem esetén nem kellett többé félniök.

Természetesen a balkáni államokban a Monarchia és Oroszország tanácsaira fütyültek, hiszen ők tudták legjobban, hogy Oroszországnak mik a valódi szándékai és mikor október 8-án a követek Nikitánál megjelentek,

hogy figyelmeztetésüket átadják, a kecskepásztorok királya azt válaszolta, hogy végtelenül sajnálja, hogy az urak ő hozzá fáradtak, mert ő éppen egy órával azelőtt üzenté meg Törökországnak a háborút, amihez aztán október 17. és 18-a között a többi balkáni államok is csatlakoztak.

Sassanov kombinációjában eddig minden a legpontosabban vágott.

A háborús események azonban nemsokára olyan irányba terelődtek, amelyek mindenben megfeleltek Sassanov terveinek és így a status quo fentartása már tárgytalan lett.

A balkáni hatalmak tudniillik hosszú hónapokon át készülődtek s olyan katonai készültséggel léptek be a háborúba, hogy egyik győzelmet a másik után aratták az elgyengült Törökország felett, amely államnak hadseregét éppen az átszervezés pillanatában érte a háború.

Hogy Kirkiliszse, Kumanovo, Lüleburgasz egyáltalában létrejöhetett, azt Machmud Muktar pasa könyvének: „Meine Führung im Balkankriege”, elolvasása után mindenki természetesen kell, hogy találja és csak az a szomorú, hogy a központi hatalmak keleti katonai szakértői hogyan ringathatták magukat abban a véleményben, hogy az ifjú Törökország fölényesen el fogja intézni ellenfeleit, mikor a helyszínen meggyőződhetek arról, hogy a török hadsereg átszervezési folyamat alatt áll és így olyan állapotban volt, mint egy lábbadozó beteg egy átélt nagy betegség után.

Így a Monarchia diplomáciája a keleti katonai szakértők véleményére építette az összes diplomáciai lépéseit és azért a török ellentállás összeomlása után a Monarchia minden kombinációja reménytelenül összeomlott.

Most aztán ez a diplomácia elveszítette a fejét és Aufferberg akkori hadügyminiszter a következő szavakkal jellemzi nagyon találóan a Monarchia külügyi politikájának a helyzetét:

„Titokban minden jót kívántak a törököknek, de az ujjukat sem mozdították volna meg, hogy rajtuk segítsenek. Hivatalosan bókolnak a győzőknek, de titokban elátkozták őket és nem tudták, hogy milyen módon állítsák meg a győzők elő-

nyomulását, anélkül azonban, hogy Európa és a Monarchia szláv népei előtt nevetségessé tegyék magukat.” (Auffenberg: „Aus Österreichs Höhe und Niedergang”, 210. oldal.)

Természetesen az orosz és az entente diplomáciát nem hozta zavarba a balkáni hatalmak győzelme és most a munkájuk abban merült ki, hogy visszacsinálják a háború kitörése előtti azon állásfoglalásukat, hogy bármelyik fél is győzne a Balkánon a status quot megbontani nem engedik. Az Iswolski-féle okmányok egész tisztán mutatják ezt a diplomáciai manővert és azért részletesebben foglalkozom vele.

Így először Iswolski azon erőlködik Parisban, hogy előkészítse Poincarét arra az eshetőségre, hogyha Törökország győzne, mert akkor Oroszország nyomást fog gyakorolni Törökországra, mely esetben Iswolski azt akarja, hogy Franciaország Oroszország mellé álljon. (Iswolski, 526. okmány.)

Erre az eshetőségre azonban nem került sor, hiszen a balkáni államok mindjárt kezdettől fogva győztek és győzelmük után már október 29-én Sassanov Berlinbe, Parisba és Londonba előkészítésképpen azt táviratozza:

... „az események olyan gyorsan fejlődnek, hogy jelenleg már mind nehezebbé válik a területi status quo megváltozhatatlanság elvének fentartása ...”

(Iswolski, 534. okmány); mikor pedig a balkániak győzelme többé nem volt elvitatható, akkor Sassanov november 2-án az összes diplomáciai megbízottaknak azt táviratozza,

hogy az elfoglalt török területek a győzők jogán a győzők között osztassanak fel.

(Iswolski, 544. okmány.)

Hogy pedig az egész világ is tudomást szerezzen, hogy a háború kitörése előtti állásfoglalását Sassanov megváltoztatta, november 1-én a „Ruskoje Slovo” című nagy orosz újságban azt a kijelentést tette,

hogy a balkáni államok győzelmei új helyzetet teremtettek, amellyel számolni kell.

Ebbe a diplomáciai munkába aztán bekapcsolódott Anglia is és november 9-én Asquith a Lordmajor ebédjén a Guidhalleban kijelentette, hogy

... „a dolgok nem maradhatnak úgy, ahogy voltak és az államférfiak dolga most a fait accomplit elismerni és elfogadni; Kelet-Európa térképe át lesz alakítva.” ...

Ezzel Anglia is hivatalosan Oroszország mellett foglalt állást és a bécsi külügyi hivatalban egyszerre csak azon vették magukat észre, hogy október elején milyen fényesen estek be a csapdába, amelyet az entente diplomáciája részükre készített

Az eddig lefolyt események előzményeit és az orosz politika céljait az Iswolski-féle okmányokból minden mesterként belemagyarázás nélkül ki lehet venni és azért feltűnő, mikor 1912 november közepétől kezdve az okmányok azt mutatják, hogy Oroszország diplomáciájának működése eddigi irányával a legnagyobb ellentétbe kerül.

Szerbia a nem is remélt győzelem mámorában tudniillik elveszítette a józan mérlegelést és egész Albániát megakartávtartani magának, hogy ilyen módon az Adria partján kikötőhöz jusson. Ezzel aztán ellentétbe került a Monarchiával, amely Parisban, Londonban és Pétervárott a leghatározottabban kijelentette, hogy nem fogja eltűrni, hogy Szerbia megvesse lábát az Adria partjain, hanem egy önálló új Albán állam felállítását követelte.

Ma azonban tudjuk, hogy a Monarchia még abba is belement volna, hogy Szerbia megkapja a korridort az adriai tengerhez és nem kívánt mást, minthogy Szerbia mondjon le monarchiaellenes politikájáról és jöjjön létre a Monarchia és Szerbia között kereskedelmi téren a közeledés. (Musulin „Das Haus am Ballplatz” 202), Miután azonban a Bécsből kiküldött megbízottak Belgrádból visszajöttek és pedig Szerbia ellenséges magatartása miatt eredménytelenül, a Monarchiának nem maradt más hátra, minthogy érdekeinek védelmére, külön Albán állam felállítását követelte. Ezt az epizódot azért említem fel, hogy kellő értékre szállítsam le Massaryknak állításait, hogy Pasics a balkáni háborúk idejében kereste volna a Monarchia barátságát.

Az albán ellentétből keletkezett a válság Szerbia és a Monarchia között és ebből nagyon könnyen európai bonyodalom alakulhatott volna ki. Mert, ha Oroszország Szerbiát segíti, akkor Németország köteles a Monarchia segítségére sietni, miáltal Franciaországnak is be kellett volna avatkoznia a háborúba, így aztán az az eset következett volna be, melyben a francia kormánynak sikerült volna a francia közvéleményt a háborúba behajszolni.

Szerbia és a Monarchia konfliktusából Oroszországra

nézve a legkedvezőbb körülmények fejlődtek volna ki és azért logikusan azt várhattuk volna, hogy az adriai szerb kikötő kérdésében Oroszország Szerbiát ellenállásra fogja buzdítani. A legnagyobb meglepetésre azonban az okmányok, amelyek eddig a legnagyobb következetességgel mutatták az orosz háborús törekvéseket, egyszerre azt bizonyítják, hogy Oroszország Szerbiának azt a tanácsot adta, hogy az adriai és albán kérdésben engedjen.

Így a bukaresti szerb követ már november 13-án jelenti Belgrádba,

hogy az orosz és francia követek, mint Szerbiának barátai, azt a tanácsot adják, hogy az adriai kérdésben Szerbia ne vigye a végsőkéig a dolgot, mert ezáltal európai komplikációk következhetnének be, amelyek az összes eddigi eredményeket veszélyeztethetnék. *Sokkal jobb lesz, hogyha Szerbia, amely kétszer olyan nagy lett, mint eddig volt, megerősödik, hogy minél jobban előkészítve bevárhassa azokat a fontos eseményeket, amelyek a nagyhatalmak között be fognak következni.* (Bogisevics, 127. oldal.)

November 9-én pedig Sassanov Belgrádba küldi az értesítést, hogy nincs megelégedve a szerbek viselkedésével és figyelmezteti Pasicst, hogy a dolgot ne vigye a végletekig. (Iswolski, 558. okmány.)

December 27-én pedig újból figyelmezteti a pétervári szerb követet, *hogy Szerbia elégedjék meg azzal, amit kapott és ezt a jövőbe való lépésnek tekintse, mert a jövő Szerbiáé.* (Bogisevics 128. oldal.)

Az orosz diplomáciának ez a visszavonulása egészen érthetetlen és az Iswolski okmányokból nem is magyarázható meg, annál is inkább, miután Iswolski 1912 november 7-én bejelenti Sassanovnak Poincaré hozzája intézett levelét, amelyben ez kijelenti, *hogy meg kell akadályozni azt, hogy a Monarchia a Balkánon új területet szerezzen. Ebből Sassanov kiveheti, hogy Franciaország a Monarchia ellen kész fellépni, tehát segíteni akarja úgy Szerbiát mint Oroszországot.* Az orosz diplomáciának ezt a visszavonulását azonban nem a békeszeretete okozta, ahogy ezt ellenségeink elhitetni szeretnék, hanem ez tisztán katonai okokban kereshető.

Miután október 13-án a határhadtesteknél kihirdették a parancsot, hogy a mozgósítás elrendelése egyúttal az ellenségeskedés megkezdését is jelenti és miután ugyanazon a napon az orosz távirati iroda egy cári ukázt hozott nyilvános-

ságra, amelyben a monarchiával és Németországgal határos kerületekben nagy próbamozgósításokat rendelt el. Ebből az következtethető, hogy azokban a napokban Oroszország egy esetleges fegyveres közbelépésre is el volt szánva. Tehát az orosz diplomáciának a visszavonulása november – december hónapban érthetetlen. Ezt az érthetlenséget azonban mindjárt meg tudjuk magyarázni, ha segítségül vesszük azokat az okmányokat, amelyeket a németek a világháború alatt egyes katonai központokban zsákmányoltak.

Ezek az okmányok tudniillik azt mutatják, hogy az orosz hadügyi kormányzat 1912 őszén az orosz hadikészültséget még nem tartotta elegendőnek és ezt a politika felelős vezetőivel minden bizonnyal tudatta is. Így tudjuk, hogy a hadügyi hatóságok az ellen a parancs ellen kezdtek mozgolódni, hogy a mozgósítás egyúttal az ellenségeskedés megkezdését is jelenti. Ez kivehető abból a jegyzőkönyvből, amelyet ebben a kérdésben megtörtént tárgyalásokról felvettek és amelyből idézem a következőket:

„... Feltétlen szükséges, hogy az a rendelkezés, miszerint a mozgósítás az ellenségeskedés megkezdését jelenti, megváltoztassák. Egy ilyen parancs a többi államokkal szemben, amelyekkel bármilyen politikai okból kifolyólag a háborút és az ellenségeskedés megkezdését nem azonnal tervezik, súlyos zavarokat okozhat. Másrészt azonban nagyon előnyös volna az ellenségeskedés megkezdése nélkül a felvonulást keresztülvinni, hogy így az ellenségnek ne vegyük el a reményiséget, miszerint a háborút talán mégis ki lehet kerülni. A mi intézkedéseinket ezalatt ügyes diplomáciai tárgyalásokkal el lehetne takarni és így az ellenség félelmét lehetőleg el lehetne altatni. Ha ilyen intézkedésekkel egy néhány napot nyerhetnénk, akkor feltétlen élni kell vele.”
(Franz: „Russlands Eintritt in den Weltkrieg”, 82. okmány.)

Ez a kivonat tehát azt mutatja, hogy a katonai vezetők ellene vannak a már többször említett parancsnak; azonban ennek megváltoztatását azért kérik, *mert titokban és diplomáciai csalások segítségével akarják a határokon a felvonulást befejezni, hogy annál váratlanabban csapjanak reá a mit sem sejtő ellenfélre.*

Ennek a fellépésnek meg is volt az eredménye, mert november 26-án a cár legfelsőbb paranccsal felfüggeszti a rendeletet és így a (Hoeniger: Russlands Vorbereitung zum Weltkrieg 38. oldal) határszéli orosz parancsnokoknak nem

kellett többé félnie, hogy a még készületlen orosz hadsereg meggondolatlan támadásba megy át.

Azonban az a katonai bizottság, amely ezzel a többször említett parancscsal foglalkozott, az orosz hadsereg felszereléséről is tárgyalt és az eredmény lesújtó volt.

Így a bizottság előtt Winneken orosz vezérkari ezredes jelentése is tárgyalás alá került, mely jelentést Brussilow tábornok is magáévá tett és amely jelentésben az orosz lovasság nagy hiányairól van szó. A legsúlyosabb azonban, amit ez a bizottság megállapított az, hogy az orosz hadsereg muníció készlete katasztrofálisan hiányos és hogy a hadseregek muníciója csak az első 2-3 csatára elegendő és hogy 1-2 hónap után az új muníció pótlása nincs biztosítva. (Hoeniger, R. V. z. W. 29. oldal.)

A bizottságnak e megállapításai után most már megértheti az a levél is, amelyet gróf Nostic, a pétervári gárda hadtest vezérkari főnöke, 1912 őszén Parisban élő nejének küldött és amelyben a következő áll: ... „*Nous ne sommes pas prêts, il'nous faudra eucore deux ans environ, mais ce n'est que partie remise.*” (Nem vagyunk készen és körülbelül még két évre van szükségünk, azonban ez csak eltolódás.)

Ezt a „*nous ne sommes pas prêts*” meg kellett hogy értse Sassanov és a szomorú tényes valóság előtt, hogy Oroszország még nem harcképes, kénytelen meghajolni és az albán kérdésben takaródót fújni. Azonban az előbbieket után nyilvánvaló, hogy ez a visszavonulás nem békés szándékok miatt történt.

A lesújtó valósággal szemben nem segítettek a jó hírek sem, amelyek Parisból és Londonból jöttek, hogy Oroszország számíthat a két nagyhatalom segítségére, mert Sassanov tudta^ hogyha Oroszország nem kész, akkor rajta a két szövetségese segíteni nem tud.

Így aztán hiába jelentette Iswolski november 17-én Parisból, hogy *Poincaré előtte összefoglalván a politikai helyzetet, úgy nyilatkozott, hogy az egészet figyelembevéve, minden attól függ, hogy Oroszország háborúba keveredik-e, mert akkor Franciaország ugyanezt fogja tenni, miután tudja, hogy ebben a dologban Németország Ausztria mögött (Iswolski, 567. okmány) áll.*

Iswolskinak november 17-i nagy jelentése óriási vád Poincaréval szemben és azért a nagy lotharingiai 1926-ban megjelent két kötetes nagy munkájában „*Au Service de la france*”

Neuf Années de Souvenirs I. Le Lendemain d' Agadir 1912. II. Les Balkans en feu” 1912. Ennek az okmánynak a lesújtó hatását olyan módon akarja gyengíteni, hogy a munkája II. kötetének 336 oldalán egy eddig ismeretlen okmányt hoz nyilvánosságra, amely 1912 november 16-ról szól s amellyel igazolni akarja, hogy Iswolskinak november 17-i jelentése nem felel meg a valóságnak. Ezt az új okmányt egészében hozom, hogy kivehető legyen belőle, hogy mennyire nem sikerült Poincaré védekezése. Az okmány szó szerint így hangzik:

„Excellenciád engem két, e hó 12-ről szóló jegyzékben értesített azokról a vélemény különbségekről, amelyek abból keletkeztek, hogy a szerb terület esetleg kiterjed az adriai tengerre. A köztársaság kormánya ennek az ügynek a kialakulását a legkomolyabb figyelemmel kíséri, mert tisztában van azzal, hogy a következmények az általános békére veszélyesek lehetnek. Ezért a francia kormány igen eszes és igen bölcsnek tartja azokat az utasításokat, amelyet a császári külügyminiszter az orosz-belgrádi követnek küldött. Én azonnal utasítottam a köztársaság szerbiai megbízottjait, hogy a királyi kormánynak hasonló mérséklő tanáccsal szolgáljon. De Sassanov úr öexcellenciája már előre számít azzal, hogy a Triple Entente kiengesztelő akciója nem fogja elérni azt, hogy Ausztriát a fenyegetéstől vagy kényszereszközöktől visszatartsa és ő velem szemben annak az óhajának ad kifejezést, hogy megismerje azt az álláspontot, amelyet Franciaország ebben az esetben el fog foglalni. Én önnek már kétszer szóbelileg megmondtam, hogy a köztársaság kormánya nem tudja pontosan megadni az irányelveket, mielőtt neki a császári kormány a szándékait el nem árulta. Oroszország valóban ebben a kérdésben elsősorban van érdekelve, ő neki kell átvenni az iniciatíváért, a felelősséget és neki kell az ajánlatokat megszövegezni. Én várom tehát azokat az ajánlatokat, amelyeket a császári kormány a szövetséges hatalom kormányának elő fog terjeszteni. Ezzel a dologgal kapcsolatban nem tartom szükségesnek, hogy egy megjegyzést kijavítsak, amit öexcellenciája Sassanov úr az előbb említett egyik jegyzékében tett és amely így hangzott: „hogy Anglia és Franciaország nyíltan kijelentették, hogy ők egyáltalában nem akarják, hogy a konfliktus a hármasszövetséggel kiéleződjék. Ez a kérdés annál fontosabb, miután a belgrádi orosz követ utasítást kapott, hogy hivatkozzon rája, mikor a szerb kormánynál megteszi az előterjesztéseit. Ami Angliát illeti, arról nem vagyok értesítve, hogy valóban ilyen nyilatkozatot tett volna. Ami pedig a köztársaság kormányát illeti, ez fenntartja magának a jogot, hogy megvizsgálja azokat az intézkedéseket, amelyeket neki a császári kormány előterjeszteni szükségesnek tart és míg ezeket az intézkedéseket

nem ismeri, addig sem nem járulhat hozzájuk, sem pedig barátságosan nem tárgyalhatja őket. Erre való tekintettel a francia kormány eddig semmit sem mondott és semmit sem engedett sejtetni, amit az ő részéről úgy lehetne magyarázni, hogy a támogatása csődöt mondott volna.”

Ez a levél, amit a nagy lotharingiai nagy ágyúnak vontat fel, hogy bebizonyítsa, miszerint Iswolski november 17-i jelentésében valótlant jelentett volna.

Ezt a jelentést Poincaré úr november 16-án a francia minisztertanács előtt jóváhagyatta, azonban ez a levél mindent jelentett, csak azt nem, hogy Poincaré békét akar; mert benne Poincaré a leghatározottabban tiltakozik az ellen, hogy Franciaország és Anglia kimondta volna, hogy nem akarja a hármasszövetséggel az összeütközést kiélezni. Természetesen, hogy mikor Iswolski november 16-án Poincarétól ezt a levelet megkapta, azonnal hozzája sietett, hogy magyarázatot kérjen tőle tiltakozása miatt. És akkor Poincaré úr az Iswolskival való beszélgetés közben, mikor nem kellett félnie a francia kormány békebarát tagjaitól, egész másképen nyilatkozott és kereken kijelentette, hogy minden attól függ, hogy Oroszország háborúba keveredik-e, mert akkor Franciaország is azt fogja tenni, miután tudja, hogy ebben a dologban Németország Ausztria mögött áll, amit aztán Iswolski november 17-i jelentésében hüen tovább is adott. *Vagyis Poincarénak november 16-i jelentése nemcsak, hogy” nem hazudtolja meg Iswolski november 17-i jelentését, hanem azt mindenben igazolja.* Hogy pedig ez a november 16-i levél mennyire nem vehető bizonyítéknak, hogy Poincaré 1912 novemberében nem akarta a háborút, azt legjobban bizonyítja ennek a levélnek az a kitétele, mikor azt állítja, hogy a francia követ szintén kapott utasítást, hogy Belgrádba mérsékletre intsen, és eltítkolja a francia kabinet tagjai előtt azt, hogy ez az utasítás a valóságban miként szólt. A „Les Affaires Balkaniques”, 258. számú okmánya szerint Poincaré ez alkalommal azt az utasítást adta a francia követnek, hogy a demarchénál az orosz követnek engedje át az elsőséget és semmi olyat ne mondjon, amiből a szerb kormány gyanítaná, hogy Oroszország Franciaországra való tekintettel teszi a mérséklő tanácsait Belgrádban. Igazán igen jó, hogy az „Affaires Balkanique” olyan csattanósan leplezi le Poincarét. Ami pedig Poincarénak azt a görcsös erőlködését illeti, *hogy a legújabb munkájában a balkáni válságból*

kifolyólag Iswolskit hazudozónak akarja feltüntetni és azt kívánja, hogy neki higgyenek és nem Iswolskinak, arra csak az a megjegyzésem, hogy az az ember, aki 5 évig operált a francia sárga könyvokmányaival mind bizonyítékokkal a háborús bűnösség kérdésében, mikor tudta, hogy ezek az okmányok a leghitványabb hamisítások, amelyek az ő legmagasabb pártfogásával készültek, akkor ennek az embernek a szavahihetősége olyan gyenge lábon áll, hogy Iswolski okmányainak helyességét kétségbe vonni nem lehet.

De a londoni orosz nagykövet november 20-i nagyjelentése is hasztalan maradt,

pedig ebben tanácsokat is ad Sassanovnak, hogy Anglia milyen feltételek mellett avatkozna be a háborúba. Az egyik feltétel az, hogy Franciaország fellépésével a háború általános háborúvá fajuljon, a második feltétel pedig az, hogy a támadásért a felelősséget az ellenség viselje, mert az angol közvélemény a támadónak igazat adni nem fog és azért annál jobban kell kidomborítani a német és osztrák politikai agreszivitását.

(Siebert, 587. oldal.)

De még sokkal fontosabb hírek sem tudták Sassanov politikáját a szomorú valóság kényszere miatt megváltoztatni így pld. december 2-án a nagykövet azt jelenti Londonból:

hogyha a tengerszorosok kérdését napirendre tűzik, Oroszország számíthat Anglia támogatására, mert ő Angliától biztatást kapott, pedig az orosz nagykövet ebben a kérdésben nem volt kezdeményező.

De még a november 14-i londoni jelentés sincs nagy hatással Sassanovra, pedig abból azt a nagyértékű hírt hallja,

hogy Nicholson angol külügyi államtitkár Cambon francia nagykövetnek megmondta, hogy abban az esetben, ha a hármasszövetség a kettős szövetséggel harcba keveredik, Anglia is részt vesz a háborúban.

(Siebert, 562. oldal.)

Milyen gyenge lehetett az orosz hadsereg készülsége, hogy ilyen kimondhatatlan fontos hírek dacára sem merte 1912 őszén Sassanov kirobbantani a háborút.

Sassanovnak ezt az állásfoglalását azonban még egy másik nagyon fontos dolog is befolyásolta. Tudniillik 1912 november 20-án Iswolski két táviratban jelenti Pétervárra, *hogy Tittoni párisi olasz nagykövet Poincarénak, megmondta, hogy Olaszország az adriai szerb kikötő kérdésében fegyverrel fogja segíteni a Mon-*

archidit, mire Poincaré azt válaszolta Tittoninak, hogy ezt a viselkedést nem tartja összeegyeztethetőnek az 1902-es olasz-francia és az 1909-i orosz-olasz szerződéssel. Tittoni azonban legkevésbé sem jött zavarba Poincaré megjegyzéseire, hanem azt válaszolta hogy miután az olasz-osztrák szerződés régebbi, mint az említett kettő, az kötelező Olaszországra nézve. *Poincaré, írja Iswolski, őt azonnal fogadta Tittoni után és az elhangzott kijelentések hatása alatt Poincaré egészen kővé merevedett.* (Iswolski, 573, 574. okmány.)

De nemcsak Poincaré merevedett kővé Tittoni kijelentései után, hanem Sassanov is nagyon meglepődhetett, mikor Iswolski jelentését megkapta és így annál több oka volt arra, hogy az albániai szerb kikötő kérdésében takarodót fűjjon.

Sassanovnak ez a tartózkodó viselkedése a francia kormánynak azonban nagyon kellemetlen volt, mert Poincaré és Millerand el voltak szánva a háborúra és Sassanov e viselkedése számításait keresztezte.

Ebből az ellentétből egy nagyon érdekes incidens keletkezett, amelyről az Iswolski-okmányok egész tiszta képet nyújtanak és mely incidens igazi megvilágításba helyezi Poincarét és valódi értékére szállítja le azokat a mosakodásokat, amelyekkel előadásában előhozakodik.

Így látható Iswolskinak 1912 december 9-i jelentéséből,

hogy Millerand hadügyminiszter panaszt tesz Poincarénál, mert az orosz hadikészülődések a Monarchia hadikészülődései mögött maradtak. (Iswolski, 614. okmány). Ez pedig természetes is volt, mert ma tudjuk, hogy Oroszország nem akarta a végletekig feszíteni a húrt. Emiatt aztán Poincaré december 11-én panaszkodik Iswolskinak, hogy a francia vezérkar hirei szerint Oroszország nem tesz ellenintézkedéseket és nagyon fél, hogy ebből Németországnak lesz előnye. (Iswolski, 620. okmány.)

Ugyanakkor azonban a francia hadügyminiszter megbízásából Pétervárott La Guiche ezredes is eljár az orosz hadügyminisztériumban,

ahol nagyon kellemetlen lehetett a francia érdeklődés, mert hiszen ott legjobban tudták, hogy Oroszország háborúra nem képes és azért egész nyíltan megmagyarázták a francia ezredesnek, hogy az osztrák intézkedések az orosz határon csak védelmi jelleggel bírnak és hogy ők egyáltalában nem hisznek abban, hogy Oroszországot a Monarchia meg akarja támadni. Végül, hogy a francia ezredesnek tiszta bort önt-

senek a poharába, kijelentették, hogyha azonban a Monarchia mégis megtámadná Szerbiát, emiatt Oroszország háborút viselni nem fog. Hogy pedig illusztrálják La Guiche előtt, hogy mennyire nem hisznek a háborúban, kijelentették előtte, hogy a hadügyminiszter december 23-án Németországba és azután Franciaországba fog utazni.

La Guiche jelentése, mint a bomba csapott le Parisban és Poincaré azonnal Iswolskihoz fordul panaszával és ez alig tudja megnyugtatni. Eközben Poincaré elmondja neki, *hogy Franciaország nyugodtan néz szembe a háborúval és hogy a keleti határokon a mozgósítás már át is van vizsgálva, sőt a hadianyag is már készen áll.* (Iswolski, 630. 639. okmány.)

De Millerand hadügyminiszter sem nyugszik ám bele La buiche jelentésébe, hanem magához hivatja Ignatiew orosz katonai attachét, de a közöttük lefolyt párbeszédet nem fogjuk megtalálni sem Recoulynál, sem BourgOisnál, sem Poincarénál, sem azoknál a francia szerzőknél, akik esküdöznek a központi hatalmak bűnösségére. Hogy ezen párbeszédet miért leplezik annyira, kitűnik a párbeszédéből, mely így folyt le:

Millerand: „Ezredes úr, mi a felfogása az osztrák mozgósítás céljairól?”

Ignatiew: „Ezt előre megállapítani nagyon nehéz, de az osztrák intézkedések mindenestre Oroszország ellen védelmi jelleggel bírnak!”

Millerand: „Ez szép, önök tehát Szerbia megszállását nem tekintik háborús kihívásnak?”

Ignatiew: „Erre a kérdésre nem válaszolhatok, de tudom, hogy mi európai háborút előidézni nem akarunk és olyan intézkedéseket sem akarunk tenni, amelyek európai tüzet okoznának.”

Millerand: „Ebből az következhetik, hogy önök Szerbiát sorsára fogják hagyni. Ez természetes az önök dolga, de tudni kell azt, hogy ez nem a mi hibánkból történik, mert mi készen vagyunk és ezt számításba kell venni. Nem tudná nekem megmondani, hogy Oroszországban hogy gondolkoznak a Balkánról?”

Ignatiew: „A szlávság ügye nagyon a szívünkön fekszik, azonban a történet megtanított arra, hogy legelőször a mi állami érdekeinkre gondoljunk és ezeket absztrakt ideáért fel ne áldozzuk.”

Millerand: „De ön megérti ezredes úr, hogy itt sem Szerbiáról, sem Albániáról, sem Durazzóról nincs szó, hanem a Mon-

archia hatalmi túlsúlyáról a Balkán félszigeten . . . Talán mégis csak tenni fognak valamit katonai téren.” (Adamov, Iswestija, 1924 július 29., 171. sz.)

Azt hiszem, hogy ehhez a párbeszédhez nem kell kommentár és ezt csak azért említem fel, hogy talán most már Marczali sem fogja többé Poincarének arra az állítására, hogy Franciaország soha sem gondol háborúra, azt mondani, hogy: *„amit egy nagyhatalom ilyen kiváló feje ex cathedra mond, az kétségbe nem vonható, hanem talán benne is az a felfogás fog kialakulni, mint bennem, hogy ennek a nagy franciának és kiváló fejnek a legnagyobb gyengéje, hogy mondataiban 'nagyon messze' van az igazságtól!*

Hogy pedig Anglia, a béke apostola, ezekben a hetekben, hogyan gondolkozott, idézem Lerchenfeld berlini bajor követ 1912 december 12-i jelentéséből a következőt:

. . . „Tegnap nálam volt a császár, hogy kifejezze részvétét Luitpold halála alkalmával és velem külpolitikáról azután Angliáról kezdett beszélni és így a következőket tudtam meg. Haldane, az előbbi hadügyminiszter, aki itten a semlegesség kérdésében tárgyalásokat folytatott, nemrég felkereste Lychnowsky londoni nagykövetet és tudomására adta neki, hogy abban az esetben, ha kitör a háború a négy nagyhatalom között, akkor akár Németország volna a támadó, akár pedig Németországot támadják meg, Anglia hadat fog üzeni Németországnak. Mert Anglia nem engedheti meg, hogy Németország legyűrje a franciákat, mert így a kontinensen egy hatalom keletkezhetne, amelynek meg volna az abszolút fölénye, ezt pedig Anglia érdekei nem engedhetik meg.”

(Der grosse Betrug. Süddeutsche Monatshefte, 1921 július, 294. 295. oldal.)

Ezt az okmányt különösen azoknak ajánlom tanulmányozásra, akik még ma is azt hangoztatják, hogy Anglia a kis nemzetek és a belga semlegesség megsértése miatt avatkozott be a világháborúba.

Nézzük most már meg, hogy a balkán-hatalmak győzelme után Németország és a Monarchia, hogy viselkedtek, hogy ilyen módon összehasonlítsuk állásfoglalásukat az entente állásfoglalásával.

A Monarchia, miután a török birodalom katonai erejét egészen félreismerte, nyugodtan megengedte a balkáni hatalmak háborúját, gondolván, hogy Törökország majd lerázza támadóit. Ha pedig nem tudná őket lerázni és a balkáni hatalmak győzni fognak, akkor abban a megegyezésben bízott, mely szerint

akárhogy végződik is a háború, a status quo a Balkánon változást szenvedni nem fog. *Mikor azonban a balkánt hatalmak győztek és az entente hallani sem akart többé arról, hogy a status quo megmaradjon, akkor a Monarchia diplomáciája kínos dilemma elé került.* A bécsi Ballplatz-on tisztában lehetek azzal, hogy a megnövekedett Szerbia halálos veszedelmet jelent a Monarchia jugoszláv területeire, amelyek elszakítása már csak idő kérdése volt és azért, mikor Szerbia előnyomult az Adria tengerig, elhatározták, hogy megakadályozzák a szerbek megtelepedését Albániában és ezt az elhatározást Berlinben be is jelentették.

Bethmann és társai azonban a Monarchia végső parancsoló intézkedéseihez korlátolt pacifista világnézetük miatt nem akartak hozzájárulni és nem akarták észrevenni a Monarchiát érintő veszélyt. Azért Ausztria-Magyarországot mérsékletre intették, ami természetesen ezeket az agyaglábu államférfiakat nem tartotta vissza attól, hogy másfél évvel később, mikor már a nagy európai politikai helyzet kilátástalansága miatt a Szerbiával való leszámolást minden áron meg kellett volna akadályozni, ezt nem tették meg, sőt jó néven is vették.

Bethmann és társai hatása alatt állott II. Vilmos is, aki még annyira, ment, hogy Szerbiát az albán partokra ki akarta engedni és ezt a véleményét igen impulzív szavakban adja tudomásul a német külügyi hivatalnak is.

Így 1912 november 7-én a következőket írja a német külügyi hivatalnak:

„Az osztrák sajtó állásfoglalásából látom, hogy Ausztria esetleg erőszakkal is meg akarja akadályozni, hogy Szerbia az Adriai tengerig terjedjen. Szerbia éppen úgy, mint a többi tengerélnküli államok, a tengerre gravitál. Én abban veszélyt nem látok, ha egy szerb kikötő lenne az Adrián és azért veszedelmesnek tartom a szerb kívánságoknak ellentmondani; mert Oroszország segíteni fogja Szerbiát és emiatt olyan helyzet fog kialakulni, mint a Szandzsák-kérdés idejében. Így van ez Albániában is. A bécsi képzelődésekből, amelyek figyelembe véve az osztrák álláspontot – bizonyos jogosultsággal bírhatnak, Ausztria levonhatja a következtetéseket, de mi nem. Ha én a háború elején nem ismertem el a casus foederist, annak dacára, hogy Szerbia bevonult a Szandzsákba, ezt most sem fogom elismerni, amidőn a szerbek Albániában és Durazzóban vannak. A hármasszövetség szellemének nem is felel meg az ilyen tág kötelezettség, miután a hármasszövetség csak a tényleges tulajdont akarja biztosítani. Az biztos, hogy több ilyen balkáni változás Bécsnek nagyon kellemetlen lesz,

de egy sem olyan fontos, hogy miatta háborúba keveredjünk és én azért sem a népem sem pedig a lelkiismeretem előtt a felelősséget nem vállalom. 1908-ban más volt a helyzet, miután akkor olyan területről volt szó, mely már régóta Ausztriához tartozott . . .”

November 9-én pedig a következőket írja II. Vilmos:

„... A birodalmi kancellárral beszéltem és határozottan tudtára adtam neki, hogy Durazzó és Albánia miatt semmi szin alatt sem vagyok hajlandó Paris és Moszkva felé mentelni és azért azt javasolom, hogy alakuljon meg a független Albánia egy szerb herceg alatt és az új állam közös kikötő használatára társuljon a többi balkáni hatalommal. Szögyénnel ilyen irányban kell tárgyalni . . .”

November 11-én pedig egyik feljegyzésében kifejti,

hogy Németország miért nem avatkozhat be egy háborúba és aztán a következő fontos megállapítást teszi: „. . . A hármasszövetségi szerződés a három hatalom tényleges birtokát biztosítja és nem kötelező, ha mások tulajdona körül vannak súrlódások. A casus foederis, igaz, akkor következik be, ha Oroszország megtámadja Ausztriát, de csak az esetben, ha Ausztria az orosz támadást nem provokálta.”

(Süddeutsche Monatshefte, 1922 május, 99-101. oldal.)

A német császár e feljegyzései azt mutatják, hogy II. Vilmos 1912 őszén mennyire félreismerte a Monarchia és a Szerbia közötti viszony kialakulását és naivitásában még az albániai szerb kikötőt is pártolja; *a történet ezért mindenestre pálcát fog törni felette, mert politikailag aránylag igen kedvező helyzetben megakadályozta a Monarchiának Szerbiával való leszámolását, de amikor ezt másfél év múlva minden eszközzel meg kellett volna akadályoznia, nem tette meg.*

Ezek a feljegyzések azonban egészen mást is mutatnak és ad abszurdum viszik azt az entente részéről hangoztatott hazugságot, hogy a Németbirodalom már a balkáni háborúk idejében izgatta a Monarchiát Szerbia ellen.

De II. Vilmos feljegyzései még egy ententelegendát semmisítenek meg. Tudniillik a nagy német aktagyűjtemény nyilvánosságra hozza a német kormánynak 1908 június 26-i utasítását a bécsi nagykövethez, amelyben kifejezésre van juttatva a német kormánynak azon álláspontja, hogy a Balkánon Németország részére a szövetséges Monarchiának szükségletei és érdekei elsősorban irányadók. Ebből az okmányból aztán Schmitt amerikai tanár azt a vádat kovácsolja, hogy Németország haj-

landó volt a közeli kelet kérdéseiben a Monarchiát a végletekig támogatni. Schmitt szerint ez a támogatás semmivel sem különbözik attól a támogatástól, amellyel Franciaország támogatta Oroszországot. Azt hiszem, nem kell részletesebben kitérnem arra, hogy II. Vilmos császár viselkedése a balkáni háborúk alatt, mennyire nevétségessé teszi Schmitt tanár állításait.

Hogy pedig milyen abszurdumot magyaráz bele Schmitt a német kormánynak 1908 június 26-i utasításába, a legjobban igazolja Kiderlen Wächternek 1912 szeptember 2-i levele Bethmann-Hollweghez. Ezen levél klasszikus egyszerűséggel magyarázza meg a német diplomáciának felfogását a balkáni kérdésben és pedig olyan időben, mikor igazán alkalom lett volna, a monarchia terveit az 1908 június 26-i utasítás értelmében mindenben támogatni. A levél így hangzik: „... Ausztria-Magyarországgal kötött, szerződéseink és megállapodásaink értelmében nem vagyunk kötelesek támogatni Ausztria-Magyarország keleti terveit, nem szólva kalandjait. Erre mi már azért sem vagyunk kötelesek, miután Ausztria-Magyarország Franciaország elleni támogatását sem ígérte csak úgy oda. Ha az utolsó időkben többször túlmentünk is ezeken a kötelezettségeken, azt azért tettük, hogy szövetségünket kifelé erősítsük és biztosítsuk. Az osztrák fellépéssel szemben állásfoglalásunkat úgy a keleti, mint a balkáni kérdésekben esetről-esetre fel kell hogy tartsuk magunknak.

Ha az osztrák meglepetések olyan lépésekkel ismétlődnek, amelyeket az osztrák-magyar miniszter mindjárt az összes hatalmáknál megtesz, anélkül, hogy előbb velünk érintkezésbe lépett volna, akkor könnyen bekövetkezhetnék az, hogy egy különleges esetből kifolyólag kénytelenek volnánk a szövetségéstől eltávolodni. Ezt azonban a kölcsönös összpolicánk érdekében élénken sajnálnánk. Éppen azért, hogy egy ilyen lehetőségnek kitérjünk, különösen súlyt kell fektetnünk arra, hogy Ausztria-Magyarország a döntés előtt velünk érintkezést keressed, éppúgy, ahogy ezt mi tesszük.

Nagyon hasznosnak tartanám, ha Excellenciád ezt a felfogást Buchlauban barátságos formában ugyan, de határozottan kifejezésre juttatná. Mi nem akarjuk keleten az osztrák Satellit szerepét játszani. („Gr. Politik, 33. kötet, 12135 okmány.)

Ha pedig összehasonlítjuk II. Vilmos feljegyzéseit azokkal az okmányokkal, amelyek Iswolski, Sasanov, Poincaré és Grey

között cserélődtek ki a balkáni válság alkalmából, akkor a háborús uszítók és a háború előkészítők után nem is kell kutatni.

II. Vilmos császár még akkor sem akart hozzájárulni egy Szerbia elleni fellépéshez, mikor 1912 november 22-én Ferenc Ferdinánd Springeben udvari vadászaton jelent meg és ott a német császárnak a Monarchia fellépésének szükségességét magyarázta. (Friedjung, III. 228. oldal.)

Hogy pedig II. Vilmos ezekben a napokban valóban mérsékletre intett, igazolja maga Beyens báró berlini belga követ, mikor a trónörökös látogatásáról november 30-án így emlékezik meg:

... „Mikor II. Vilmos vendégét az állomásra kísérte, mérséklő tanácsait családiásán a következőképen foglalta össze: „Mindenekelőtt semmiféle butaságot I. Én ennek a tanácsnak a hitelességét igazolhatom, mert ezt nekem nagykövetek mesélték el ...”

Tovább pedig így nyilatkozik:

„Abban nem is lehet kételkedni, hogy a császár, a kancellár és a külügyi államtitkár szenvedélyesen a béke mellett vannak. Akármilyenek is Kiderlen Wächter tervei, aki azzal a nagy gondolattal foglalkozik, hogy a fiatal Balkánállamok szimpátiáját az országa részére megnyerje, egy biztos, hogy el van szánva arra, hogy az európai tűzvészt megakadályozza. Ebben a pontban találkozik a német politika az angol és a francia politikával, akik szintén határozottan békeszeretők. (Belgische Aktenstücke, 96. szám.)

Hogy pedig a belga követ az angol és francia békeszeretetet mennyire félreismerte, azt azok után az okmányok után, amelyeket ebben a fejezetben ezekről a kritikus napokról megemlítettem, bővebb bizonyításra nem szorul.

A sors azonban a központi hatalmakkal megint jót akart, mert 1912 december 12-én újból Hötendorfi Conrad lett a Monarchia vezérkari főnöke, aki egész fényes pályafutása alatt sohasem uralta és ismerte annyira az általános európai helyzetet, mint ezekben az izgalmas hetekben. De Conrad sajnos úgy szerepel, mint egy próféta a sivatagban, akinek kiáltó szavai elvesznek a pusztában, mert az illetékes tényezők nem hallgattak rá.

December 14-én, tehát két nappal kinevezése után, azonnal működésbe lép és Ferenc Ferdinándnak egy elaborátumot nyújt át, melyből a következőket idézem:

„Cs. és kir. Fenség I Kineveztetvén vezérkari főnökké, első kötelességem kiismerni a helyzetet, amelyben jelenleg a Monarchia van. Ez a helyzet a balkáni háború következménye és Szerbia mint független állam a Monarchiára veszélyt jelent. A délszláv nemzet összeforrása olyan nemzetmozgató jelenség, amelyet sem letagadni, sem mesterségesen megakadályozni nem lehet. Arról van csak szó, hogy ez az összeforrás a Monarchián belül, tehát Szerbia rovására fog-e történni, vagy pedig Szerbia égíse alatt, tehát a Monarchia költségére.

Ezek a költségek reánk nézve abból állanak, hogy elveszítenénk a délszláv országokat és ezzel majd az egész tengerpart vidéket is. A területi és presztízs-veszteségek azonban ez esetben a Monarchiából kis államot alkotnának.

A megoldás esélyei már nem olyan kedvezők, mint amilyenek előbb voltak, de már előre biztosra vehető, hogy ezek az esélyek évről-évre rosszabbodni fognak, mert: 1. Az új, megnagyobbodott Szerbia államilag, de különösen katonailag megerősödik. 2. Ennek a felvirágzó Szerbiának agitációja a délszláv vidékeken mind eredményesebb lesz. 3. Az orosz katonai erők mind jobban fognak fejlődni. 4. Romániában olyan viszonyok következhetnek be, amelyek a mostani szövetségi barátságot kérdéssé tennék.

Ennek a beadványnak azonban nem volt eredménye és azért Conrad 1912 december 23-án gróf Berchtold külügyminiszternek levelet ír, amelyből a következő megkapó részeket idézem:

... „A Monarchia békés politikája esetén a balkáni válságból a következő hátrányok adódhatnak. Presztízs és ezáltal politikai és gazdasághatalmi veszteség. A szövetségesek kételkedni fognak a Monarchia erejében és így a szövetség értékében. Ma, de egész biztosan a jövőben be fognak következni ellenségeink túlzó követelései a Monarchiával szemben és ezek a túlzások minden újabb engedmény esetén új követeléseket fognak maguk után vonni és ez összhangzásban lesz a pillanatnyi föellenségnek, Szerbiának, mind kihívóbb fellépésével. A szláv lakosságban a szimpátia a nagy szerb aspirációkkal szemben növekedni fog, míg a többi nemzetiségeknél az állam tehetetlenségé folytán csökkenni fog a hazafias szellem.

De a katonai szellem és a hadseregnek önmagába való bizalma is csökkenni fog, mert ezt a tétlenséget a hadsereg a bizalmatlanság jelének veszi, a tisztikar pedig nyomott hangulatba fog kerülni.

De meg van az a veszély is, hogy a délszláv területek elvesznek és ezáltal a tengeri hatalom is. A magánvállalkozások a folytonos válságok miatt gazdaságilag tönkremennek, míg az állam a készütség nagy költségei miatt gazdaságilag szintén tönkremegy, mert pozitív nyereség eléréséről szó sincs.

Végül hosszabb várakozással a helyzet folyton rosszabodni fog. A megoldás egyetlen eszköze Szerbiát háborúval legyűrni, tekintet nélkül ennek a lépésnek a lehetséges következményeire, mert abból kell kiindulni, hogy a további passzivitás a Monarchia biztos pusztulását jelenti, míg erélyes és cselekvő fellépéssel a helyzetet egy csapással a Monarchia javára lehetne billenteni. Ha az entente államoknak Szerbián kívül meg is van az a hatalmi eszközük, hogy közösen fenyegetssék a Monarchiát, ennek mégis olyan hatalmi eszközök állanak rendelkezésre, amelyekkel ezeket az államokat egy általános háború elé állíthatja, mely háborútól azonban az államok legtöbbször mégis fél. Ha a Monarchia ezt a létkérdést most nem oldja meg, akkor ezt rövid idő múlva még sokkal kedvezőtlenebb viszonyok között lesz kénytelen megoldani.

A Szerbiával való konfliktusban nem arról van szó, hogy ez engedni fog-e az albán és a kikötő kérdésben, hanem arról, hogy a délszláv kérdést Szerbia a maga javára fogja megoldani, ez tehát létkérdés, amelyet mindenáron meg kell oldani ...”

(Conrad, II. 395-396. oldal.)

Conrad figyelmeztető szavait azonban Berchtold föl sem vette és azért 1912 december 30-án Conrad egy új beadványban fordul a trónörököshez, amelyből a következőket idézem:

... „A nagyszerb aspirációk megnövekedése a következőket fogja eredményezni: Egy megnagyobbodott, majdnem megkétszerezedett Szerbiát kétszer olyan nagy hadsereggel, amely hadsereg most már mint fontos tényező jön számításba, mert ez mindig a Monarchia ellenségeivel fog szövetkezni.

A pánszláv különválási tendenciák fellángolnak a Monarchia szlávágánál, ami hatással lesz a Monarchia szláv csapatainak szellemére és megbízhatóságára, pedig ezek a haderőnek a negyedét képezik. Veszedelemben lesz: B. H. D. esetleg Horvátország és Délmagyarország, mert ezeket a területeket elveszítethetjük és ezzel kapcsolatban a tengerpartvidéket is, miáltal a Monarchia tengeri hatalma megszűnik. Elveszítjük a Monarchia politikai hatalmát és a gazdasági prosperitási is.

Hogy ezek a következmények ne álljanak be, nem marad más hátra, mint a bajt gyökeresen kigyógyítani.

A bajnak az oka, ahogy fent már kifejtettem, a hirtelen megnövekedett Szerbia hatalma, ezért ezt le kell törni és a további aggodalmak Önmaguktól megszűnnek. A helyzet oda fejlődött, hogy belőle a Monarchia és Szerbia közötti erőpróba alakult ki. Ezt az erőpróbát végig kell harcolni. Minden más, pl. Albánia, a kikötő kérdése, a konzul kérdés, kereskedelmi szerződések mellékesek.

Ha ez az erőpróba a Monarchia javára dől el, akkor a Monarchia szlávágája azonnal az erősebb mellé fog állani és

a Monarchia délszláv területei biztosítva lennének. Szerbia pedig mint katonai faktor el volna intézve és nem képezne többé az irredenta törekvések részére vonzási pontot és megszűnne a veszedelmes agitációnak tűzhelyévé lenni. Ezáltal kitűnne a Monarchia életképessége, amelyet mindjobban kétségbevonnak és ezáltal emelkednék a Monarchia tekintélye, politikai befolyása, úgy hogy az ellenségek félnének tőle, míg a barátok őt keresnék.

Az összes ellenséges aspirációk, mint az olasz, román, magyaroszláv éppen úgy, mint a nagyszerb elhallgatnának.

A Monarchia belső erőfaktorai megerősödnek és ezeket össze lehetne fogni.

A dinasztia hatalma és tekintélye kifelé és befelé is növekednék. A hadseregbe visszatérne az önbizalom. A gazdasági helyzet mindjárt megjavulna és kedvező kilátások előtt állana.

A politikai helyzetet tehát az a szükségesség jellemzi, hogy Szerbiát háborúval le kell verni.

Az összes aggodalmak, akárhogy érthetők is azok, tárgyaltalanok, mert ha a háborús leszámolás lépésétől félnek, akkor az előbb felsorolt következmények, amelyek a Monarchia bukását maguk után fogják vonni, éppen úgy be fognak következni, mint annakidején a Monarchia olasz birtokára bekövetkeztek, csak még sokkal súlyosabb következményekkel.

A békés elintézés talán pillanatnyilag egy csendes látszólagos existenciát fog biztosítani, de biztosan kényszeríteni fogja a Monarchiát arra, hogy már rövid idő múlva sokkal kedvezőtlenebb viszonyok között mégis a háborús döntéshez fog folyamodni.

Amíg ez a kérdés nincs elintézve, teljesen céltalan más katonai kérdésekkel, intézkedésekkel, tervezetekkel foglalkozni és sok szót pazarolni. Minden attól függ, hogy az összes katonai intézkedéseket a szerb kérdés háborús megoldására összpontosítsuk és hogy ezt a megoldást minél előbb keresztül vigyük.”

(Conrad, II. 411-412. oldal.)

A trónörökös, aki velünk magyarokkal szemben példátlan gyűlölettel viseltetett és aki olyan nagy örömmel szeretett volna Magyarországra a hadsereg élén bevonulni, a szerb veszélyt nem nagyon érthette meg, mert akkor a német diplomácia és a bécsi Ballplatzal szemben is keresztülvitte volna akaratát. Azonban úgy látszik, ő benne csak a magyarok letiprására volt meg a kellő energia, míg Szerbia ellen, ahol ez az energia igenis helyénvaló lett volna, hiányzott és így Conradsnak ez a lépése is hiábavaló volt.

Conrad azonban nem nyugszik és az eddigi hiábavaló lépéseitől sem vesztí el a kedvét és már január 25-én, mikor Enver pasa megbuktatta a régi török kormányt és mikor a december 4-én megkötött fegyverszünet felmondása lépett előtérbe, újból egy memorandummal lép őfelsége elé, amelyben követeli a Szerbiával való leszámolást. Ebben a felterjesztésben újból felsorolja Conrad a szerb kérdés veszélyességét és követeli a Szerbia elleni háborút, miközben igen helyesen megjegyzi azt,

hogyha Németország csak egy kissé belátna a jövőbe, akkor észre kellene, hogy vegye azt, hogy keleti politikája csődöt mondott, mert Törökország bukása után a balkáni hatalmakkal megerősített hármasantente Németország ellen fog fordulni. A Monarchiának azért mindent el kell követni, hogy 1913 tavaszán Szerbia ellen megkezdődhessen a háború, mely háborút azzal kell a világ előtt igazolni, hogy Szerbia nyíltan kijelentette, miszerint ő aspirál a Monarchia területeire és így a Monarchia veszélyeztetve van.

(Conrad, III. 12-14. oldal.)

Conrádnak ez a fellépése is eredménytelen maradt, mert a bécsi Ballplatz célszerű és logikus elhatározásra jutni nem tudott.

Conrádnak minden előrelátó munkáját azonban a németek is megakadályozták és maga Moltke vezérkari főnök 1913 február 10-i levelében így indokolja meg a békés állásfoglalását:

„Excellenciád biztosan tudja, hogy egy olyan háború, amelyben az állam létéről van szó, megkívánja a nemzet lelkesedését és áldozatkész hozzájárulását. Németországban a Monarchiával szemben nagyon erős a szövetségi hűség, mely különösen akkor nyilvánulna meg elemi erővel, ha Ausztria idegen támadás folytán veszélybe kerülne. Ha azonban Ausztria háborút provokál, ebben az esetben igen nehéz volna egy hatásos jelszót találni, mert a német nemzet ezt a háborút nem tudná megérteni. . .”

A levél végén pedig Moltke így érvel:

„Biztosan csodálkozni fog excellenciád fejtegetéseimen és ezek valóban nem is tartoznak két katonai hivatal levelezései közé. Politikus nem vagyok, de a köztünk levő barátságos viszony feljogosít arra, hogy az eseményekről bizalmasan nyilatkozhassam. A politika és a hadvezetőség egymásra vannak utalva. Én is azt hiszem, hogy az európai háborúnak legrövidebb idő múlva ki kell törnie és akkor a germánok és a szlávok közötti harcról lesz szó. A német

kultúrával bíró államok kötelessége, hogy erre készülődjenek. A támadásnak azonban szláv oldalról kell jönnie. Aki ezt a harcot jönni látja, az tisztába kell hogy legyen azzal, hogy annak érdekében az összes erőket össze kell fogni. Továbbá ki kell használni az összes lehetőségeket, de elsősorban a népeknek a világtörténelmi döntésekkel szemben való teljes megértését.

Moltke.

Ezt a levelet boncolgatva, arra az eredményre kell jutnunk, hogy Moltke mint ember, de mint katona is békebarát volt. Azonban ha valaki mint vezérkari főnök, akkor békebarát, amikor feltétlenül fegyverhez kell nyúlnia, úgy egész nemzetekre katasztrófát hoz és pedig későbbi időpontban, mikor az ellenség már sokkal kedvezőtlenebb körülmények között erőszakolja ki a háborús döntést. Moltkenak az az érvelése, hogy a német nemzet nem tudta volna megérteni a támadó háborút a Monarchia részéről, határozottan helytelen. Mert aki egyszer csak rövid ideig is nyílt szemekkel vizsgálta a Monarchia jugoszláv területein a viszonyokat, mindjárt tisztában lehetett azzal, hogy milyen aknamunka folyik ott a szerbek részéről ezen területek elszakadása érdekében. Ezt pedig Moltkenak tudnia kellett volna és a Monarchia fellépését Szerbia ellen a német nemzet előtt megdönthetetlen érvekkel alá kellett volna támasztania. Minthogy pedig a Monarchia 1912-1913 ban nem lépett fel Szerbia ellen, úgy járt, mint az az ember, aki házának ablakából nézi, hogyan ássa ki valaki az alapfalakat és csak abban a pillanatban ugrik a megrontójára, mikor már az épület is összedőlt, ahogy ez 1914 nyarán meg is történt. Hogy azonban az események ennyire fejlődhetek, ebben Moltke is nagyon hibás, annál is inkább, mivel ő maga is azt mondja a levelében, hogy a politika és sztratégia egymás kezére kell, hogy járjanak Moltkenak tehát a német politika vezetőire nyomást kellett volna gyakorolni, mert hiszen mint vezérkari főnök a rendelkezésre álló jelentésekből láthatta volna, hogy az orosz hadsereg évről-évre milyen félelmetesen fejlődik, úgy, hogy rövid időn belül a Monarchia szerbiai leszámolását a biztosra vehető orosz beavatkozás miatt már nem fogja tudni keresztülvinni és így neki is az azonnali szerb háború érdekében kellett volna dolgoznia, annál is inkább, miután Szerbia egy pár év múlva félelmetes ellenséggé nőheti ki magát, mely a Monarchiát bármilyen konfliktusból kifolyólag hátba támadhatja.

Mikor Conrad tusáját Berchtolddal, II. Vilmostal, Moltkeval

és a német diplomáciával olvasom, eszembe jut egy esemény, amelynél szintén olyan nehezen ment a háború kierőszakolása. Az 1866-iki porosz-osztrák háborúra gondolok, amely a német birodalom egységét kovácsolta össze. Ezt a háborút akkor egyedül Bismarck akarta, kijelentvén, hogy még egy testvérháborútól sem szabad visszariadni, ha ez a német birodalmi egységet fogja létre hozni. Természetesen ezt akkor az államférfiak közül sokan nem akarták megérteni és utópiának minősítették és különösen egy Bethmann, a szerencsétlenkezű Bethmann-Hollweg egyik nagybátyja dolgozott a porosz királynál Bismarck és az osztrák háború ellen. Gróf Heinrich Lehndorf, I. Vilmos császár tábornok Hadsegédje, elmondja, hogy Bismarck mégis milyen módon vitte keresztül a hadüzenetet annak dacára, hogy I. Vilmos a végletekig ellenezte azt. Hogy mindenki láthassa, hogy birodalmat fenntartó államférfiaknak milyeneknek kell lenniök, elmondom az egész esemény lefolyását.

Lehndorf elmondja, hogy ő ezen a napon, amelyen Roon hadügyminiszter, Bismarck és Moltke a porosz király előtt megjelentek, hogy a háborús döntést kierőszakolják, szolgálattevő hadsegéd volt és így az egész dolgot személyesen átélte. Először Moltke került a király elé, de rövid idő múlva kijött és elmondta, hogy a királyt meg akarta győzni arról, hogyha azonnal támadásba mennek át, akkor megvolna a külső vonal előnye. Ha azonban várnak, akkor Ausztria ki fogja használni a belső vonal előnyét, mire a király megjegyezte, hogy miután ő háborúra nem is gondol, a külső és belső vonal feletti elmélkedés tárgytalan. Utána Roon hadügyminiszter járult a király elé és megmagyarázta neki, hogy nem tartható fenn a félszeg helyzet, amely a háborús készültség és a mozgósítás között van, amire aztán a király azt válaszolta, hogy miután háború úgy sem lesz, mozgósításra nincs szükség. Roon után Bismarck került a király elé. A vitatkozás a király és Bismarck között olyan heves lett, hogy Lehndorf attól félvén, hogy a szolgálatszélyzet közül valaki ezt meghallja, a mellékszobát kiürítette és senkit sem engedett be. Rövid idő múlva az ajtót felszakították és Bismarck lépett a szobába; őrvöngve dobta magát a pamlagra és szakgatottan beszélt az új német birodalomról, amelynek megalakításában a király őt meg akarta akadályozni. Lehndorf azt hitte, hogy Bismarck meghibbant. Egy bizonyos idő múlva azonban Bismarck felkelt és megkérte Lehndorfot,

hogy jelentse őt újból be a királynak. Ezt ő meg is tette. A király azonban azt mondta, hogy nem fogadja Bismarckot, de Bismarck meg sem várva a választ, Lehndorfot félretolta és bejelentés nélkül lépett be az uralkodóhoz. A beszélgetés az első perctől kezdve nagyon hangos és izgatott volt olyannyira, hogy az uralkodó és Bismarck egymásra hangosan kiabáltak. Lehndorf izgatottan várta, hogy mi lesz, azonban a hangok mind csendesebbek lettek és végül többé semmit sem lehetett hallani. Egyszerre csak kinyilik az ajtó és megjelenik kréta fehéren és zavarodottan Bismarck. Gyenge ájulás jött reá és lefeküdvén az előszoba pamlagára, azt mondta Lehndorfnak: „Kérek egy konyakot és szállítson minél hamarább élve haza. A háború el van határozva.”

Az ilyen emberek munkája aztán nem is végződhetett másképp, mint a versaillesi császárcoronázással, míg a Helmuth Moltkék, Berchtoldok, Aehrenthalok és Bethmann Hollwegek szereplésének más eredménye nem lehetett, mint a marnei csata, az 1914 júliusi ultimátum és a versaillesi és trianoni békeszerződések.

Conrádnak 1907-1913 közötti fellépése egész eredménytelen volt, mert nem tudta rávenni a Monarchia felelős tényezőit, hogy változtassák meg a békés politikát, amelyhez görcsösen ragaszkodtak. Ezáltal Conrad hiábavaló erőlködései óriási vádat jelentenek azzal a politikával szemben, amely minden áron a békéhez ragaszkodott. De ez a vád egyúttal a legmeggyőzőbb bizonyíték arra is, hogy micsoda valótlanság az entente által terjesztett állítás, hogy a Monarchia már évekkel a világháború kitörése előtt háborús politikát űzött volna.

Hogy pedig mennyire ártott a Monarchia prestigének Berchtoldnak gyenge fellépése, azt legjobban mutatja a Monarchia és Montenegró között 1913 tavaszán kitört válság.

Níkita király látván tudniillik a Monarchia kapkodását, egész Európa gaudiumára és minden figyelmeztetés dacára, rohamoztatta Skutarit, pedig a londoni nagyköveti konferencia Skutarit Albániának ítélte, tehát az ostromnak a montenegróiak részéről nem volt semmi értelme.

És amikor az orosz követ figyelmeztette Nikitát arra, hogy ezért minden felelősséget viselni tartozik, akkor Nikita el sem mondható kifejezéssel illette a nagyhatalmakat és tudtára adta a követnek, hogy nem ad semmit a nagyhatalmakra,

úgy, hogy az orosz követ kénytelen volt a királlyal való társalgást megszakítani.

(Siebert. Einkreisung. Süddeutsche Monatshefte, 1922 január, 222. oldal.)

Nikita fellépésének aztán meg is volt az eredménye, mert Essad pasával, *a tömeggyilkossal és a Ferenc József-rend lovagkeresztésével*, olyan megegyezést létesített, hogy ez 1913 április 23-án Nikitának adta át Skutarit, aki erre nagy hangerővel kijelentette, hogy Skutarit többé ő élve nem adja át. Így aztán *Berchtold és a német diplomácia eddigi gyengesége miatt az egész világ előtt neveltségessé lett a két szövetséges nagy hatalom.*

Aki pedig Conrádnál elolvassa, hogy az új pofon után Berchtold, hogy viselkedett, azon csak kacagni fog, mert mint egy nagy hatalom külügyminisztere pl. *azt a kérdést tette fel egy tanácskozás alkalmával, hogy milyen módon lehetne eltávolítani a montenegróiakat Skutariból. Mintha azokra mással, mint ágyúval hatni lehetett volna.* Természetesen, ha már ilyen kérdést intézett Berchtold, akkor a nagy tanácskozásnak csak az lehetett a vége, hogy a nagyhatalmakhoz is azt a kérdést intézték, hogy ezek milyen lépéseket fognak tenni a montenegróiak Skutariból való eltávolítására, amely kérdésre a külügyi hivatalok szobáiban valószínűleg jóízű nevetés volt a felelet.

Ezt a tétovázást végre meguntá Conrad és 1913 április 29-i levelében nagyon erélyesen követeli a leszámolást Montenegróval és ajánlja Berchtoldnak, hogy kérje az uralkodótól a mozgósítás elrendelését. *Ennek a fellépésnek részben meg volt a hatása és a megszállt tartományokban megtörténtek azok a katonai intézkedések, amelyek végre az egész világ előtt bizonyították, hogy a Monarchia el van szánva fegyveresen kényszeríteni Montenegróra, hogy Skutarit kiürítse.*

És ennek a fellépésnek, amelytől a pacifizmus egész beteg lett, igazán varázshatása volt. Nikita, aki még napokkal azelőtt verte a mellét és hajtogatta, hogy Skutarit nem adja ki élve kezéből, már május 4-én kijelentette, hogy kiüríti Skutarit. Ez annyira meghatotta Berchtoldot, hogy május 4-i minisztertanácsban Montenegrónak már ultimátumot sem akart küldeni és az uralkodónál keresztül is vitte azt, hogy Montenegróhoz csak egy fenyegető jegyzék ment el ultimátumi jelleg nélkül és *így Nikita nagy gesztussal átengedhette Skutarit az európai nagyhatalmaknak, amely várost nemsokára reá nemzetközi csapatok meg*

is szállották. Nikita saját ügyességének, de elsősorban Berchtold hihetetlen tétovázásának köszönhető, hogy utolsó pillanatban el tudta háritani a megérdemelt büntetést. Azonban még így is halálos döfést mért a Monarchia nagyhatalmi állására és a világ összes viclapjai gúnyolódtak a macska és egér harcáról.

Mielőtt ezt a fejezetet befejezném, be akarom mutatni azokat az intézkedéseket, amelyeket az orosz államhatalom életbe léptetett, hogy minnél hamarabb kiláboljon abból a készületlenségi állapotból, amelyet 1912 őszén katonai bizottságok feltártak, *hogy mintának állíthassam oda, hogyan kell a valóságban a politikának és hadügyi kormányzatnak összedolgozni.*

Az 1912 őszi válságból kifolyólag az orosz hadügyi kormányzat először azt az évfolyamot tartotta vissza fegyver alatt, amely már 1912 őszén katonai szolgálatát leszolgált és ezt az intézkedést állandósította, mert ugyanezt 1913-1914 telén is megtette.

Ezzel az intézkedéssel az orosz hadügyi kormányzat a téli hónapokban 3 teljes gyalogsági évfolyam felett rendelkezett a tüzérségnél, és lovasságnál pedig 4-el. Azonban ehhez hozzá kellett még adni az új behívott évfolyamot, amely még katonai kiképzés alatt állott, úgy hogy ezáltal az orosz hadsereg békelétszáma olyan óriási módon növekedett, hogy egy esetleges mozgósítás esetében az átmenet a hadilétszámra minden feltűnés nélkül eszközölhető volt. Ezáltal Oroszország a Monarchiával és Németországgal szemben óriási előnybe került, mert ez a két nagyhatalom minden összefoglalóan hazabocsátotta a kiszolgált harmadik évfolyamot így a hadsereg tulajdonképpen csak két kiképzett évfolyamból állott, mert a ki nem képzett újoncok harcképes katonaságnak még nem voltak minősíthetők. Ilyen módon Oroszország a téli hónapokban politikai válság esetén, minden feltűnés nélkül teljes hadilétszámra emelhetette a hadsereget, ami a volt központi hatalmakra óriási veszélyt jelentett.

A második intézkedés, amellyel az orosz hadügyi kormányzat céltudatosan hamar ki akarta küszöbölni az 1912 őszén tapasztalt tökéletlenségeket, *az úgynevezett háborút előkészítő időszak fogalmának a bevezetése volt.*

Hogy pedig ez az intézkedés mit jelentelt, azt már maga a háborús korszakról szóló hivatalos, nagyon titkos rendelet első pontja mutatja, mely így szól:

„Háborús előkészítő időszak alatt értendő a diplomáciai

bonyodalmak azon időszaka, amely megelőzi az ellenségeskedés megkezdését és mely időszak alatt a hatóságok megteszik az összes intézkedéseket, amelyek a hadsereg, a flotta és a várak mozgósításait biztosítják, de biztosítják a hadseregnek a felvonulását a veszélyeztetett határok mentén is.” (Frantz: „Rasslands Eintritt in den Weltkrieg”, 36. okmány.)

A háborút előkészítő korszak bevezetése természetes következménye volt annak a parancsnak, amely kimondja, hogy a mozgósítás az ellenségeskedés megkezdését jelenti. Mert hogy az orosz hadsereg már a mozgósítás kihirdetésénél támadásba tudjon átmenni, szüksége volt egy néhány napi titkos mozgósításra és ezt a titkos mozgósítást a háborús előkészítő korszak jelszava alatt el lehetett végezni.

A háborús előkészítő korszakra szóló szabályzat ennek megfelelően olyan intézkedéseket is tartalmaz, amelyek feltétlen mozgósítási jelleggel bírnak. Pl. az az intézkedés, *hogy a határon levő hadtesteknél a tartalékosokat gyakorlatokra hívták be és őket határhadtestekre osztották fel, egyértelmű volt a határhadtestek hadi létszámra való emelésével.* (Frantz, 195. oldal) De a háborús előkészítő korszak szabályzata még tovább is ment ebben a kérdésben.

Pl. az intézkedések 7. pontja értelmében a lovasságnak és határterületeken elhelyezett gyalogságnak hadgyakorlatok jelszava alatt el kellett foglalnia azokat a pozíciókat, amelyek a mozgósítást és a csapatok felvonulását biztosították. Katonai szempontból ezekkel az igazán előrelátó és zseniális intézkedésekkel sok olyan dolgot intéztek el a háborút előkészítő korszak alatt, amely intézkedéseket a központi hatalmak csak a mozgósítás hivatalos elrendelésével léptettek életbe és így Oroszország a központi hatalmakkal szemben menetelési és hadművelleti készségben előnyt szerzett magának.

De különösen azért volt a háborút előkészítő korszak olyan veszedelmes, mert az orosz katonai hatóságok hivatalosan tudták azt, hogy a már egyszer megindított intézkedések a háborút jelentik. A diplomáciai tárgyalások, amelyek még mindig tartottak, csak színleg lettek lefolytatva, hogy az ellenségei minél hosszabb ideig abban a tévhitben tartsák, hogy Oroszország nem akar mindenáron háborút viselni.

A harmadik intézkedés, amellyel Oroszország a háborús készséget hamar el akarta érni, az volt, hogy 1913 tavaszán az úgynevezett nagy program kiviteléhez fogtak, mely programot 5 év alatt kellett volna keresztülvinni. Ezt a programot csak 1914 tavaszán tárgyalták a törvényhozási les-

tületek, azonban ezt már 1914-ben keresztül akarták vinni, ami legjobban abból látható, hogy a hadügyminisztérium 1914 december elsejétől egy új mozgósítási áttekintést akart életbe léptetni, amely változás a nagy program keresztülvitele nélkül el sem volt képzelhető.

Hogy pedig ez a program milyen arányokban emelie volna az orosz hadsereg harci értékét, látható abból, hogy az új program értelmében a hadsereg békelétszáma 11,772 tiszttel és 468,200 emberrel emelkedett. Hogy pedig ez az emelkedés mit jelentett, legjobban megítélhető abból, hogy pl. a Monarchia egész hadseregének békelétszáma 478.000 emberből állott.

A nagy program azonban a hadsereg technikai felkészültségét is nagy mértékben emelte és pl. a tüzérségnél az ütegek számát 558 üteggel szaporították, miáltal egy orosz hadosztálynál a tábori ágyuk száma 77-re emelkedett, míg ugyanakkor a Monarchia hadosztályainak tüzérsége nem állott többől, mint 48 ágyúból. A nagy program két új hadtest felállítását is tervbe veszi, míg a lovas ezredeknek a számát 26-al emeli.

Ilyen nagy előkészületek mellett Suchomlinov hadügyminiszter nyugodtan állíthatta, hogy: ... „Még két évig tartson a béke és Oroszország az ő 180 millió lakosával olyan hatalmas hadsereggel fog bírni, hogy képes lesz az összes szárazföldi problémákat a maga előnyére megoldani. (Suchomlinov, 350. oldal.)

A sors azonban másképp akarta, mert nem engedte meg Oroszországnak, hogy hadseregét egészen kiépítse, mert ezek az óriási előkészületek, amelyek a nagy programban tervbe voltak véve, a legmagasabb katonai körök ítélőképességét is megzavarták és ezek azt hitték, hogy Oroszország 1914 nyarán el volt készülve a háborúra és így az orosz népet lelkiismeretlenül háborúba vitték. Az orosz részleges készütség ugyan elég volt arra, hogy megakadályozza 2,000.000 katona halála árán, hogy Németország legyőzze Angliát és Franciaországot, de nem volt elegendő arra, hogy megakadályozza az orosz összeomlást. A világtörténelem talán e legnagyobb katonai és állami összeomlását, amely beláthatatlan időre visszadobta az orosz nemzetet azon célok elérésétől, amelyek elérése már csak rövid idő kérdése volt, de amelyet egy lelkiismeretlen kis klique *nagyási* hóbortja *talán végleg* meg hiúsított.

VIII. FEJEZET.

Az európai politikai események lefolyása a balkáni háborútól a sarajevói gyilkosságig.

Mikor a balkáni hatalmak győzelme 1912 november elején nem volt többé letagadható és mikor ezáltal a Balkánon egy új katonai tényező keletkezett, amely a központi hatalmak háborúja esetén a Monarchiát mindenkép hátra támadta volna, *akkor a német vezérkar belátta, hogy itt az utolsó alkalom, hogy az elavult német véderőtörvényt egy újjal pótolja, amely törvény számolni fog a megváltozott katonai helyzettel és meg fogja erősíteni a német hadsereget.* Így született meg” Ludendorff által 1912 december hónapjában szerkesztett nagy emlékirat, amelyben a német vezérkar meggyőzően indokolja, hogy itt az utolsó alkalom, hogy Németország kellően kifejlessze a haderejét.

Ez az emlékirat két részből áll. És pedig az első rész Németország katonai helyzetét tárgyalja, míg a második rész azokat az intézkedéseket foglalja magában, amelyek elő fogják segíteni a véderő megnagyobbodását.

Az első részből kivehető, hogy a központi hatalmak katonai helyzete 1912 őszén már minden volt, csak nem elégséges, mert a német vezérkar meggyőződést szerzett magának arról, hogy Olaszország, francia-német háború esetén nem fogja elküldeni Elzászba segítő hadseregét, amelyre a hármas szövetségi szerződés értelmében kötelezve volt. Ilyen módon Németország a nyugati fronton öt hadtesttel és két lovashadosztállyal kisebbitett hadsereggel rendelkezett volna háború esetén és így a nyugati fronton az ellenséges túlsúly 124 zászlóaljra emelkedett. Még katasztrofálisabb volt a helyzet keleten, ahol a Monarchiával, Németországgal és Romániával szemben egy orosz túlerő volt, amely 1574 zászlóalj gyalogságból, 319 lovasszázadból és 82 ütegből állott. Ez a túlerő azonban az orosz készületlenség folytán még 1912-1913-ban nem érezte volna a hatását úgy, mint 1914-ben.

Az emlékiratnak második része aztán magában foglalja azokat az intézkedéseket, amelyekkel Németország ezt a nagy túlerőt némileg paralizálni tudná. Az első intézkedés az lett volna, hogy az évi újonclétszámot felemelik, ami annál könnyebben volt lehetséges, mert hiszen Németországban 100 katonaköteles közül 52-54, míg Franciaországban 82 teljesített katonai szolgálatot. Ezzel az emeléssel aztán a német hadsereg évi újonclétszáma 150.000 emberrel, a békelétszám pedig 300.000 emberrel emelkedett volna. *Ebből a felemelt békelétszámból akarták aztán felállítani azt a három új hadtestet, amelyre Ludendorff a fősúlyt fektette és amellyel az elmaradt olasz segítséget pótolni akarták.*

A vezérkar beadványának azonban csak részleges sikere volt, mert az akkori német hadügyminiszter Heeringen, aki talán mindennek megfelelt volna, csak nem hadügyminiszternek, a saját bevallása szerint a centrum és a szociáldemokraták előtti félelmében a három hadtest felállítását a német császárnak nem ajánlotta, úgy, hogy II. Vilmos ezt a követelést törölte. De az évi 150.000 újonctöbbletet is erősen lefagarta Bethmann-Hollweg, úgy, hogy az évi újonctöbblet 117.267 embert tett ki és így megint évente 33.000 ember maradt ki a katonai szolgálatból, *nem számítva azt a két millió embert, akik katonailag alkalmasak voltak, de az előbbi évek folyamán a véderőtörvény hiányossága miatt katonai kiképzésben nem részesültek. Hogy a ranglétrán előlépett birodalmi kancellár egy pár ezer embert lecsípett, az kisebb baj volt, azonban a három hadtest törlése Németország történetében valóságos katasztrófává lett.* Ezt érezhette előre Ludendorff is, aki tudta, hogy ezek a hadtestek a kimaradt olasz segítséget a nyugati fronton voltak hivatva pótolni és azért egész egyéniségével az új hadtestek felállításáért szállt síkra.

Ezzel azonban csak azt érte el, hogy már 1913-ban kiemelték a vezérkARBól és csapatszolgálatra osztották be. A három új hadtest felállításának a mellőzése volt a főoka annak, hogy 1914 nyarán Németország a marnei csatában a háborús döntést kierőszakolni nem tudta és ezzel a világháborút tulajdonképpen el is vesztette. Három új aktiv hadtest felállítása után tudniillik ezek mindegyike egy tartalékhadtestet állított volna fel mozgósítás esetén úgy, hogy ezáltal a német hadsereg 12 új hadosztállyal léphetett volna 1914 nyarán a háborúba és ezek a hadosztályok elegendők lettek volna arra, hogy keleten megakadályozzák az oroszok beözönlését Kelet-Poroszországba, de elegendők lettek volna arra is, hogy a német hadsereg

jobbszárnyán egy megfelelő tartalékhadsereg vonult volna be Franciországba, amely a marnei csata kedvezőtlen kialakulását megakadályozta volna.

Vajjon II. Vilmos doorni magányában gondolkozván minden dolog mulékonyságán, nem érez-e lelkiismeret furdalást, mert hiszen jórészt ő rajta múlt, hogy ezek az új hadtestek felállítva nem lettek.

A három hadtest törlésének története nagyon alkalmas arra, hogy bemutassam II. Vilmos és környezetének egész működését és ez igen jellemző II. Vilmos egész korára. így először feltűnik az, hogy Moltke, a vezérkari főnök, engedte eltávolítani Ludendorffot, másodszer pedig, hogy nem vonta le a következtetést a hadtestek törléséből, annál is inkább, mert neki kellett volna a legjobban tudni, hogy ezek mit jelentettek a német hadsereg részére. Moltkenak vissza kellett emlékezni, hogy mikor 1906 januárjában Schlieffen gróftól átvette a vezérkari főnöki állást, hogy létezik egy olyan haditerv, amelyet az elődje 1905 decemberében végzett be és amelynek értelmében majdnem az egész német haderő nyugaton vonul fel és ennek nagy része még hozzá Belgiumon keresztül, míg a hadsereg elenyésző kis része, 8-10 hadosztály, Keletporoszország védelmét látja el, mert Schlieffen igen helyesen ítélte meg akkor az orosz hadsereg harci készségét, mely az orosz forradalom miatt igen hiányos volt. 1912 őszén azonban már hét esztendő múlt el és e hét esztendő alatt az orosz hadsereg óriási lépésekkel közeledett a teljes harcikészség felé, úgy hogy német-orosz-francia háború esetén az az egynéhány hadosztály Keletporoszországban nem volt elég az orosz hadsereg visszatartására. Pedig Schlieffen tervének alapgondolata az volt, hogy addig, amíg nyugaton a döntés be nem következik, a keleti csapatok az oroszokat vissza tudják tartani. Éppen azért Moltkenak mindenáron még állásának rendelkezésre bocsátásával is keresztül kellett volna hajszolni a három új hadtest felállítását, hogy meg tudja erősíteni azokat a kisszámú keleti csapatokat, amelyek amúgy is Keletporoszország kedvezőtlen földrajzi helyzete folytán nagyon nehéz sztratégiai helyzetben voltak. Vagy ha már számbeli erősítést nem tudott volna adni, akkor határmenti erődítményekkel kellett volna biztosítani a keleti csapatok helyzetét, annál is inkább, hiszen az egész nyugati terv azzal állt és bukott, hogy keleten lehetséges lesz e az

orosz tömegeket visszatartani, míg nyugaton a döntés megtörténik. Hogy tehát Moltke ilyen nagy horderejű ügyben mi-ként nyugodhatott bele a három hadtest törlésébe az egészen érthetetlen; de érthetetlen II. Vilmos állásfoglalása is, mikor ezt a három hadtestet törülte, pedig neki is tudnia kellett volna a Schlieffen-féle tervezetről.

A világháború után a katonai kritika Moltke felett pálcát tört egyrészt azért, mert nem vette tekintetbe Schlieffen tervének a megváltozását, éppen a megváltozott orosz helyzet miatt, másrészt pedig azért, mert a terven nem célszerű változásokat eszközölt. Azért Moltke felesége 1922-ben, hogy igazolja elhalt urát, különböző okmányokat és leveleket hozott nyilvánosságra. Ezek között van egy levél, amely 1905 január 29-ről szól, amelyből aztán Moltke kitűnően megítélhető. Ebben a levélben Moltke leírja a császárral megtörtént beszélgetését, mely alkalommal a császár neki felajánlotta a vezérkari főnöki állást. Moltke a császárnak azt válaszolta, hogy ő nem is tudja, hogy milyen lesz a modern háború és azt a hihetetlen megjegyzést teszi, hogy egyetlen egy ember sem tudja, hogy egyáltalában lehetséges-e, vagy miként lesz lehetséges a tömeghadseregek egységes vezetése. *És ez az ember, aki ezt a vallomást teszi, egy év múlva a német hadsereg vezérkari főnöke lesz. Így II. Vilmos különös színben tűnik fel, hogy Moltket vallomása dacára mégis kinevezte vezérkari főnöknek. Hát lett-e valaha könnyelműbben és lelküismeretlenebbül odaadva és elfogadva a vezérkari főnöki állás, mint ez esetben?* Így aztán megérthető Moltkenak erélytelen viselkedése a nagy véderőjavaslat körül, de még jobban megérthető teljes csődje a marnei csatában.

Az igazság kedvéért azonban kénytelen vagyok megemlíteni, hogy a vezérkar által követelt három új hadtest törlését nemcsak Moltke gerinctelen viselkedése idézte elő, hanem abban a német birodalmi hadügyminiszter Heeringen tábornok, viseli a legnagyobb felelősséget, Hans Herzfeld, egyetemi tanárnak kitűnő tanulmánya: „Die deutsche Rüstungspolitik vor dem Weltkrieg”, ezt a kérdést igen alaposan megvilágítja és belőle hihetetlen tények kerülnek napvilágra. Így kitűnik, hogy 1912 decemberétől egész 1913 februárjáig élethalálharc folyt, nem talán a vezérkar és valami szociálistapárt között, hanem az olvasó a saját szemeinek nem akar hinni, a vezérkar és a hadügyminisztérium között, mert ez ellenezte a vezérkar követe-

léseit. Különösen Heeringen hadügyminiszter ellenezte a legelősebben a három hadtest felállítását teljesen érthetetlen nem helytálló okok miatt és az ő fellépésének köszönhető, hogy II. Vilmos is törülte a követelt három új hadtest felállítását. Az egész világtörténelemben talán alig van eset, hogy egy hivatásos katona, a hadügyminiszter ellenezte az annyira szükséges hadseregfejlesztést. Ez pedig azzal magyarázható, hogy Heeringen is egészen Bethmann-Hollweg befolyása alatt állott, aki nem hitte, hogy valaha háború fog kitörni és azért Heeringen sem tartotta szükségesnek a hadsereg nagymérvű emelését. Heeringen állásfoglalását befolyásolta még az is, hogy félt a német birodalmi gyűlés ellenzésétől, azután pedig az, hogy tisztán szervezési kérdésekkel foglalkozván, elveszítette a stratégiai politikai áttekintést Európa akkori katonai helyzete felett, mert akkor nem lett volna lehetséges, hogy az entente óriási katonai készülődései reá nem lettek volna hatással.

Moltkenak erélytelen viselkedése az új hadtestek felállításának kérdésében már azért is érthetetlen, hiszen a német Wehrverein az egész birodalomban az új hadtestek mellett foglalt állást, Keim és Litzmann tábornokok vezetése mellett. Litzmann tábornokról ezért különösen Erzberger centumpárti vezér nyilatkozott kedvezőtlenül a birodalmi gyűlésben, kijelentvén, hogy azok a nyugdíjazott katonák, akik a Wehrvereinben működnek, katonai kérdésekben nem vehetők komolyan, hiszen őket katonai tehetetlenségük folytán nyugdíjazták. Hogy pedig kimutassam mindenki előtt, hogy a tehetetlen Litzmann és az őt kritizáló Erzberger mivé fejlődtek a világháború alatt, mind a kettőről jellemző dolgokat fogok elmondani és akkor mindenkinek a szabad tetszésére bízom, hogy magának róluk a véleményt megalkossa.

Mindenki, aki a világháború történetét csak nagy vonásokban ismeri, biztosan hallott a brzezini áttörésről, a haditörténelem egyik legragyogóbb tetteről, biztosan hallott a téli mazuri csatáról, hallott Kovno várának hihetetlen elfoglalásáról, hallott az erdélyi harcokról és hallott végre az 1917. évi kaluszi nagy ütközetről. Mindazoknak, akik ezt még nem tudják, elmondom, hogy ezeknek a nagy eseményeknek főhőse Litzmann tábornok volt, akiről Erzberger azt állította, hogy katonai képzetlensége folytán nyugdíjaztak. Nézzük már most meg, hogy a történet Erzberger úrról mit jegyez fel. Az első feljegyzés arról

szól, hogy a berlini törvényszék büntető kamarája megállapítja 1907-ben azt, hogy Erzberger kapcsolatot tartott fenn azzal a tolvajjal, aki Keim tábornok asztalából okmányokat lopott el, azonban ez ügyben Erzberger vallomást tenni nem volt hajlandó. A második feljegyzés Erzbergerről úgy szól, hogy az ő révén a világháborúban egy kimondhatlan horderejű állami titok került az ellenségeink tudomására. Vége a harmadik feljegyzés elmondja, hogy Erzbergert Hellferich volt birodalmi helyettes-kancellár a nagy nyilvánosság előtt a legpiszkosabb bűnökkel vádolta, azonban a leipzig-i birodalmi törvényszék a vádat igazoltaknak látván, Hellferichet a rágalmazás alól felmentette. Azonban az Ítélet indokolásában Erzbergerről azt a megállapítást teszi, hogy bebizonyított hazugságainál nem egyes esetekről van szó, hanem ezek egy belső hazug természetből következnek.

Nem szomorú, hogy a gondolkodók és tudósok nemzetében lehetséges volt, hogy egy ilyen Erzberger-féle egyén becsületes emberek felett tört pálcát és a hazafiakat akarta nevetségessé tenni a nemzet előtt?

A német vezérkarnak 1912 decemberében írt beadványa azonban nemcsak igen jellemző II. Vilmos korára, hanem klasszikus példa arra nézve is, hogy a franciák milyen módon dolgoztak azon, hogy kimutassák a németekről, miszerint ők már 1912 óta rendszeresen készültek a háborúra. A francia sárga könyvben tudniillik második okmány gyanánt szerepel Etienne hadügyminiszternek Jonnart külügyminiszterhez írt jelentése, amelyben ez a német haderő fejlesztéséről szóló jegyzéket a külügyminiszternek tudomására hozza. Ez a jegyzék különösen a második részben igen részletesen tárgyalja a német állítólagos békebontó szándékokat. Ezek valóban igen terhelő adatok volnának, ha közben a német vezérkari jegyzék nem került volna nyilvánosságra, amelyből még a laikus is könnyen kiveheti, *hogy a francia sárga könyv 2. okmánya durva hamisítás. Az a csaló tudniillik, aki a francia sárga könyv okmányait összeállította, nem is tartotta szükségesnek pontosan megnézni, hogy 1913 áprilisában ki volt a francia külügyminiszter, mert akkor az okmány nem szólhatott volna Jonnart külügyminiszternek, mert ez utóbbi már március 26.-a óta nem volt külügyminiszter és helyette Pichon volt a külügyi hivatal vezetője. A hamisítás mértékét figyelembe véve, egész biztos, hogy a német vezérkari*

jegyzék valóban a franciák kezére került, amelyet aztán a háború alatt, hogy a németek előre megfontolt szándékát bizonyítsák, a sárga könyv hamisítója és szerkesztője megfelelően meghamisított. Miután pedig az ilyen hazugságok és hamisítások csak nagyon rövid ideig tarthatók fenn, az igazság igen hamar a napvilágra került, *bizonyítván azt, hogy a francia sárga könyv milyen történeti megbízhatósággal bír.* Ez különösen kitűnik Demartial („L'Evangile du Quai d'Orsay”, Paris 1926) című munkájából, ahol be van bizonyítva, hogy a francia külügyi hivatalban három hónapig dolgoztak azon, hogy az eredeti táviratokba új mondatokat illesszenek be, azután pedig az egyes táviratokat egészen átdolgozták, mielőtt kiadták volna a francia sárga könyvet. \ Azon idő alatt, mikor Németországban megkezdődött a harc az új véderőtörvény érdekében, Franciaországban vészjelző változások következtek be, mert 1913 január 17-én Franciaország új köztársasági elnököt választott Poincaré személyében. Remegve írja Iswolski február 16-án Pétervárra:

. . . „Holnap lesz az elnökválasztás. Ha Poincaré vereséget szenvedne, amit Isten akadályozzon meg, akkor ez reánk nézve szerencsétlenség lenne, mert a Combes-féle korszak fog bekövetkezni...”

(Iswolski, 686. okmány.)

A sors azonban nem akarta azt, amitől Iswolski olyan nagyon remegett és Poincaré lett a köztársasági elnök, aki már január 20-án Iswolskinak tudtul adja,

hogy Oroszországban igen helyesen ítélnék, ha az ő megválasztásában a szövetség megszilárdítását látják és az ő megválasztása Oroszországgal való szoros együttműködést jelenti.

Iswolski, 690. okmány.)

Hogy pedig Poincaré ezt az együttműködést hogyan értette, idézem Iswolskinak 1913 január 29-i táviratát, mely Poincaré jellemzésére a legnagyobb értékkel bír és amely így szól:

... „Éppen most beszélgettem el hosszasan Poincaréval, aki előttem úgy nyilatkozott, hogy ő, mint a köztársaság elnöke, egyenes befolyást gyakorol Franciaország külpolitikájára és ő nem fog késni, hogy ezzel a befolyással éljen és hogy így a következő hét esztendőben biztosítsa annak a politikának a változatlanlanságát, amely a szoros orosz szövetségen alapszik. O nekem azt az óhaját fejezte ki, hogy továbbra is többször fogjuk látni egymást és arra kért, hogy olyan esetekben, ame-

lyekben én azt szükségesnek tartom, direkt ő hozzá forduljak. A napi kérdésekben körülbelül ugyanazt ismételte, amit tegnap jonnartól hallottam. *Szavai szerint rendkívül fontos a francia „kormányra, hogy meg legyen a lehetősége annak, hogy előkészítse a francia közvéleményt arra, hogy Franciaország részt vegyen egy olyan háborúban, amely a balkáni helyzetből keletkezett. Azért bennünket a francia kormány arra kért, hogy semmiféle külön intézkedést, amellyel egy ilyen háborút előidézhetne, ne tegyünk, mielőtt Franciaországgal a véleménykicserélődés meg nem történik.”*

Ilswolski, 705. okmány.)

Január 30-án pedig Iswolski levél alakjában újból méltatja Poincarét és miután ez a levél nagyon kellemetlen Poincarénak, egyszerűen agyonhallgatja. De miután ez a levél a világháború előtti időszak egyik legfontosabb okmánya, csaknem egészében idézem, hogy mindenki véleményt alkothasson magának annak a jelentőségéről.

„A párisi orosz nagykövet az orosz külügyminiszternek:

Paris, 1913 január 17/30

Ahogy Ön a távirataimból tudja, három heti komoly betegségemből felépülvén 15-én és 16-án hosszú megbeszéléseket folytattam az új külügyminiszterrel és Poincaréval, akit épp most választottak meg köztársasági elnöknek. Franciaország legmagasabb vezetésében megtörtént változás reánk nézve nagyon kedvező oldallal bír. Poincarénak a köztársaság legmagasabb állásába való beválasztása azt jelenti, hogy a mérsékelt politikai körök döntően győztek a szélső radikalizmus felett, mely radikalizmus Oroszországgal és a francia-orosz szövetséggel szemben mindig ellenségesképpen viselkedett. Poincaré tettereje, elszántsága és jellemének zártsága biztosíték arra nézve, hogy ő mint köztársasági elnök nem fog megelégedni tisztán passzív, vagy hogy szabadon fejezzem ki magamat, dekoratív szerepléssel, mint Fallières, hanem befolyásolni fogja mindenkör a rendelkezésre álló összes eszközökkel a francia, de különösen a francia külügyi politikát. Maga az alkotmány, mint a gyakorlat által kidolgozott állami mechanizmus, sokkal több érvényesülést enged meg a köztársasági elnöknek, mint ahogy ezt általában hiszik. Ő ugyan nem hagyhat kormányon olyan kabinetet, amely kisebbségben maradt, de azért elsősorban ő tőle függ a kabinet összeállítására és hogy ez az ő felfogásának megfelelő és megbízható külügyminisztert válasszon. Tehát 7 éves hivataloskodása alatt biztosítva vagyunk az ellen, hogy a kormány élére vagy a diplomáciai közigazgatásba olyan emberek kerüljenek, mint Caillaux, Cruppi, Monis urak. Azonkívül ő tőle függ a miniszter-

tanácsban az elnöki vezetés, amely elé komoly külügyi bonyodalmak esetén kivétel nélkül az összes folyó diplomáciai tárgyalások kerülnek letárgyalás végett. A francia külügyminisztériumhoz való viszony azonban nagyon komplikált és nehézkes lesz, mert a Quai d'Orsayba Poincaré erőteljes személyisége helyett Jonnart került, akinek ugyan kitűnő híre van, a diplomáciai ügyekben azonban nagyon kevésbé jártas. Addig, amíg az elnök hivatalát tényleg elfoglalja, ami csak három hét múlva fog megtörténni, Poincaré minden nap a minisztériumban lesz és Jonnart az ő tudta és beleegyezése nélkül sem válaszokat nem ad, sem pedig véleményt nem nyilvánít. A táviratomból biztosan ismeri már, hogy Poincaré előttem annak az óhajának adott kifejezést, hogy az elyséi bevonulása után is többször jöjjön össze velem és arra kért, hogy mindig ő hozzá forduljak, ha én azt szükségesnek tartom. Ez az itteni szokásoktól való eltérés a mai nagyon! komplikált viszonyokban reánk nézve nagyon kedvező és hasznos lesz. Ami pedig azokat a kijelentéseket illeti, amelyeket először Jonnart, azután Poincaré nekem tett, ezek egymással egyeznek, ahogy ezt a távirataimból is láthatta és ezek nem egy véletlen véleménynek a kifejezői, hanem pontosan visszaadják azt az álláspontot, amelyet az egész francia kormány magáévá tett. A két államférfival történt hosszú megbeszéléseim alapján azt a következtetést vontam le, hogy a francia kormány szilárdan el van határozva, hogy velünk szemben szövetségi kötelezettségeinek teljes mértékben eleget tegyen, hidegvérrel és tudatosan számol azzal a lehetőséggel, hogy a jelenlegi zavarokból kifolyólag egy általános háborúban részt vegyen.

Hogy Franciaország mikor lesz kényszerülve kardot rántani, ezt az időpontot a francia-orosz katonai megállapodás pontosan megadja és ezen a téren a francia minisztereknél sem kétely, sem pedig habozás nem áll fenn. Máskülönb a francia kormánynak számolni kell a francia parlament hangulatával és a közvéleménnyel. Ezeknek a balkáni félszigeten lepergő események bizonyos fokig idegenek és csak közvetve érintik Franciaország létérdekeit. A mai viszonyok mellett és figyelembe véve a meglévő szövetségi rendszereket és megállapodásokat, azonnal általános európai háború következhetne be, ha egyik vagy a másik hatalom a balkáni ügyekben külön járna el. *A francia kormány teljes egészében megérti és felismeri az orosz kormány különleges helyzetét, mely a nemzeti érzés és hatalmas történelmi tradíciók hatása alatt áll. Azért a francia kormány egyáltalában nem törekszik arra, hogy megfossa Oroszországot cselekvő szabadságától és nem tagadja meg Oroszország erkölcsi kötelezettségeit a balkáni államokkal szemben. Oroszország tehát Franciaország részéről nemcsak az orosz-francia megállapodásban megállapított esetben várhat segítséget, hanem a leghatározottabb támogatását várhatja*

azokhoz az intézkedésekhez, amelyeket az orosz kormány az említett államok érdekében fog megtenni. De éppen azért, hogy Franciaország Oroszországnak minden pillanatban teljes mértékben baráti és szövetségi segítséget nyújthasson, a francia kormány tőlünk azt kéri, hogy semmiféle egyoldalú lépéseket ne tegyünk, mielőtt a szövetséges Franciaországgal előzetes véleménycserét nem folytattunk volna, mert csak ilyen feltétel mellett tudja a francia kormány a francia közvéleményt eredményesen előkészíteni arra, hogy a háborúban részt vegyen ...” (Iswolski, 711. okmány.)

Csak borzalommal olvashatja ki mindenki ebből az okmányokból, hogy az Iswolski-Poincaré-féle társaság milyen hidegvérrel volt elszámva a háborúra, akkor, amikor még nem is volt szó a Monarchia Szerbiának szóló ultimátumáról és megértheti azt is, hogy miért kellemetlenek oly nagyon Poincarénak az orosz fekete könyvek.

Vajjon milyen diadalordítás hangzott volna el az entente államokban, ha a sok ezer német diplomáciai okmány közül csak egyet is találtak volna, amely csak a századrészét tartalmazta volna annak, amit a fent említett okmány tartalmaz. És milyen nevetségesnek tűnik fel ezzel szemben a franciáknak az az igyekezete, hogy a háborús felelősséget a központi hatalmakra hárítsák és emiatt következetesen valótlanosságokkal dolgoznak. Ilyen valótlanosság pl. a sárga könyvnek a 3. és 6. okmánya is. A harmadik okmányban Cambon, a berlini francia nagykövet, 1913 május 6-án a kormányának Moltke vezérezredes egyik felszólalását jelenti, amelyben ez állítólag a preventív háborút ajánlja Franciaország ellen. Ebben a kérdésben maga Moltke vezérezredes nyilatkozott és 1914 december 18-án a német külügyi államtitkárnak írt levelében kijelenti, hogy az ő állítólagos felszólalása elejétől végig misztifikáció. (Deutsches Weissbuch 1919, 75. oldal.)

A 6. okmányban pedig ugyanaz a nagykövet azt jelenti haza, hogy 1913 november 22-én Vilmos császár a belga király előtt azt hangoztatta volna, hogy a háború Francia és Németország között kikerülhetetlen, amire Moltke hozzátette volna, hogy most az egyszer véget kell vetni a dolognak. Erre az állítólagos kijelentésre Moltke szintén azt állítja előbb említett levelében, hogy ő ezeket a szavakat sohasem használta. Hogy Recoup, az ismert francia publicista, miként nevezheti ezek után a „Les heures tragiques d. Avant Guerre” című munka-

jában ezt a táviratot „cette admirable dépêche an 22 novembre 1913”

és hogy tulajdonít ennek a hamisításnak továbbra is jelentőséget, ez valószínűleg azzal a mentalitással magyarázható meg, amely Franciaországban divatos volt és amely Dreyfuss kapitányt is hidegvérrel engedte volna elpusztulni annak dacára, hogy ártatlansága mindenből kitűnt.

Recouly úrhoz csak egy kérdést intézek, amelyre természetesen választ nem várok, hiszen Recouly úrhoz már sokan intéztek kérdést a művében előforduló helytelen állítások és hamisítások tárgyában, választ azonban sohasem kaptak. *Ez a kérdés pedig az volna, hogy milyen jelzővel látná el ő Iswolskinak az előbb említett nagy levelét és hogy miért nem vesz ő tudomást erről az okmányról publikációiban, holott ez az okmány kitűnően alkalmas volna arra, hogy Poincaré egész működését pszologaiilag megvilágítsa.*

De még egy másik kérdést is intézek Recouly úrhoz a Figaró volt szerkesztőjéhez és a „Revue de France” igazgatójához, ^amelyből mindenki kiveheti, hogy milyen emberek hirdetik a központi hatalmak háborús bűnösségét. Ez a kérdés pedig az volna, hogy Recouly úr neve hogy kerül bele *az orosz titkos rendőrség vezetőjének, Cremin ezredesnek 1912 október hó 8-i 113280 számú igen titkos jelentésébe. Ebből t. i. kitűnik, hogy Recouly úr. az orosz titkos rendőrség fizetett ágense, aki az orosz politikai menekültek denunciálásával foglalkozott és aki a „Humanité” 1922 november 17-i száma szerint ezért havonta 500 frank fizetést kapott.*

Iswolskinak ez a nagy levele arra engedett következtetni, hogy mihelyt Poincaré át fogja venni a köztársasági elnöki széket, egy pillanatig sem fog gondolkozni azon, hogy eltávolítsa azokat az embereket, akik politikájának útjában állnának. Az első ember, akit Poincaré eltávolított, Louis, a pétervári francia nagykövet volt, akit 1912 folyamán Poincarénak nem sikerült kibuktatni. Poincaré csak február 18 án vette át az elnöki széket, de már 17-én jelenti Iswolski Pétervárra, hogy a francia külügyminiszter őt arról értesítette, hogy Louist vissza fogják hívni és utódjául Delcassét fogják kinevezni pétervári nagykövetnek. (Iswolski, 734. okmány.) Ugyanazon a napon pedig Jonnart külügyminiszter Louist egy táviratban értesítette, hogy Pétervárról visszarendelték. (Judet „Louis” 215. oldal).

Egy francia alezredes, F. Gouttenoire de Toury, aki vitézül végigküzdötte a háborút, az egész világon ismert könyvében „Poincaré a-t-il voulu la guerre?” azt veti a szemére Poincarének, hogy miért hívta vissza a békebarát Louist és miért küldte helyette Delcassét Pétervárra? Ezzel a szemrehányással szemben Poincaré nagyon szánalmasan vergődve védekezik, amin az előzményeket figyelembe véve, nem is lehet csodálkozni. Hogy pedig Louis személyesen miért volt olyan kellemetlen Poincarének és miért kellett neki távoznia Pétervárról az emberiség nagy hátrányára, azt legújabban igazolják Louis naplójegyzetei, így 1915 január 14-én Louis egy beszélgetést jegyez fel, amely közötté és Pichon volt külügyminiszter között folyt le, és amely így szól: *Pichon: Ja, ha Önt Pétervárott hagyták volna mint nagykövetet és ha én a külügyi hivatalban maradok, akkor nem lett volna háború. Louis: Egész biztos, ha Ön Quai d'Orsay-n és Failures az Elyséeben lett volna, a háború nem tört volna ki. Én ezt sokszor mondtam a barátaimnak. Pichon: Dutasta, aki 14 nappal azelőtt Pétervárott volt, szintén azt mondta Sassanovnak, hogyha Fallières és Pichon állásban lennének, akkor kikerülték volna a háborút. Mire Sassanov azt válaszolta, hogy lehetséges.* (L'Europe 1924 november 15. 279.) Louise megrázó feljegyzései ellen Pichon, Cambon és Poincaré cáfolatot adtak ki, amelyeket senki se hisz el és különösen Poincaré cáfolata nem vehető komolyan, miután e munka keretében is kiténik, hogy Poincaré hányszor nem mondott igazat.

Így aztán Delcassé került Pétervárra, aki 1905-ben háborús céljai miatt bukott meg. Hogy pedig miért éppen Delcasséra esett Poincaré választása, az látható Iswolskinak február 17-i jelentéséből,

ahol elmondja, hogy a francia kormány azért választotta Delcassét, mert az ő személye a franciák szemében a francia-orosz szövetség perszónifikációja. Miután pedig az európai helyzet nagyon feszült és a francia-orosz szövetség alkalmazására sor kerülhet, azért ilyen ember kell, hogy képviselje Franciaországot Pétervárott.

(Iswolski, 734. okmány.)

Így aztán megérthető az is, hogy Delcassénak, mint polgárembernek még katonai megbízatása is volt Pétervárott, amit ki lehet venni Iswolskinak 1913. március 13-i Sassanovhoz intézett leveléből mely így szól:

„Ön biztosan tudja, hogy Delcassé nemcsak külpolitikai kérdésekben illetékes, hanem illetékes a hadsereg, de különösen a flottakérdésekben is. A katonai attachénk tudomása szerint azt a különleges megbízást is kapta, hogy meggyőzze a mi katonai igazgatásunkat arról, miszerint sztratégiai utaink számát meg kell növelni, hogy ezáltal a hadseregünk összevonása a nyugati határon gyorsabban történjék meg. Delcassé ebben a kérdésben annyira kiismeri magát és úgy ismeri a francia vezérkar felfogását, hogy ezt a kérdést a mi katonai hatóságainkkal egész önállóan megtárgyalhatja. *De fel van hatalmazva azonkívül arra is, hogy erre a célra szükséges pénzeket megfelelő vasúti kölcsönök alakjában Oroszországnak felajánlja.*

(Iswolski, 762. okmány.)

De nemcsak Iswolski jelenti Pétervárra, hogy Delcassénak mi a feladata, hanem maga Poincaré is, aki a cárhoz intézett levelében 1913 március 20-án erről így nyilatkozik:

„Mikor tavaly az a megtiszteltetés ért, hogy Felsőged Peterhofban fogadott, felhívtam figyelmét arra a célszerűsége, hogy a vezérkaraink felfogásának megfelelőleg a császárság nyugati határain bizonyos vasúti vonalak építése meggyorsíttassék. Az a nagy katonai erőlködés, amelyet a francia kormány abból a célból tesz, hogy az európai erők egyensúlyát fentartsa, nagyon sürgössé teszi ezeket a megfelelő intézkedéseket, amelyek szükségességéről a két vezérkar már úgymint megegyezett. M. Delcassé felségeddel és a császári kormánnyal ezekről a fontos kérdésekről beszélni fog. Azonban olyanokról is fog tárgyalni, amelyek a szövetség működését (le fonctionnement) érintik és amelyek megengedik azt, hogy a béke fentartása érdekében még hatásosabban örködjünk.

(Iswolski, 800 okmány.)

A szegény fehér cárt, hogy ne ijedjen meg nagyon Delcassé működésétől, egy Kis békemaszlaggal meg kellett nyugtatni.

Hogy pedig Delcassé Pétervárott a béke érdekében hogy működött, az kivehető 1913 augusztus 3-ki jelentéséből, amelyben a következőket jelenti:

„Azon a kihallgatáson, amelyet a cár nekem március 20-án engedélyezett, két nappal Pétervárra való érkezésem után, beleegyezett a sztratégiai vasutak építésébe és javításába, amit a francia és orosz vezérkari főnökök feltétlen szükségesnek tartónak . . .

. . . Ettől a naptól kezdve folyton ennek az ügynek további fejlődésével foglalkoztam és a szükségességét hangsúlyoztam,

hogy az eszköz jó állapotban tartassák, mert ezáltal az orosz hadseregnek lehetővé lesz téve, hogy az offenzívát ugyanolyan módon kezdje meg, mint a mi hadseregünk, Németország pedig kényszerítve lesz a csapatait megosztani...”

Azt hiszem, ehhez a jelentéshez sem kell részletesebb kommentár.

Azonban Delcassé pétervári megbízásában nemcsak azt kapta feladatának, hogy az oroszokat a sztratégiai vonalak kiépítésére szorítsa, *hanem még az is volt a megbízatásában, hogy beszélje meg orosz-német-francia háború esetére az elérendő háborús célokat.* Hogy ez valóban így volt, azt igazolják Iswolski jelentései a világháború idejéből.

1914 szeptember 27-én Sassanov tudniillik egy igen bizalmas táviratban felszólítja Iswolskit, hogy bizalmasan érdeklődjék, hogy a háború befejezése után Franciaország milyen követeléseket fog támasztani. Erre a bizalmas felszólításra Tswolski október 13-án válaszol. A válaszában előadja, hogy Delcasséval már többször beszélt ebben a kérdésben, aki tudtára adta neki, hogy még korai a medve bőrére osztozkodni, azonban hozzátette, hogy a háborús célok kérdésében Franciaország és Oroszország között nincs eltérés, miután Delcassé Sassanovval előbb már erről a kérdéstről egészen nyíltan tárgyalt.

Iswolski tovább elmondja, hogy Delcassé szerint Franciaország háborús célja Elzász-Lotharingia visszaszerzése, de a három hatalom legfőbb közös célja a Németbirodalmat megsemmisíteni, azonkívül gyengíteni Poroszország katonai és politikai hatalmát. Delcassé továbbá hivatkozik azokra a tárgyalásokra, amelyeket 1913-ban Pétervárott folytatott és ezekre való tekintettel felhívja Sassanov figyelmét arra a tényre, hogy azóta Franciaország követelései és kívánságai ugyanazok maradtak, kivéve azt a kívánságot, hogy Németország gazdasági és politikai hatalmát megsemmisítsék. (Stievé: „Iswolski im Weltkrieg”, 219., 224. és 225. sz. okmány.)

De Poincaré úr, a nagy békebarát, nemcsak Delcassé útján ajánl pénzt az amúgyis óriási orosz hadsereg további fejlesztésére, hanem az oroszokra még úgy is gyakorol pressziót, hogy minden orosz kölcseönt csak úgy engedélyez, hogyha Oroszország gyorsítja hadseregének fejlesztését, amint ez legjobban látható az orosz pénzügyminiszternek az orosz külügyminiszterhez írt 1913 június 27-i leveléből, amelynek eleje így szól:

„De Verneuil, a párisi tőzsdealkuszok kamarájának elnöke, pétervári tartózkodása alkalmával tudomásomra adta, hogy ő meg van bízva azzal, hogy elmondja nekünk a francia kormány álláspontját, amelyet ez az orosz államkölsönök és államilag garantált kölcsönök emissziójában elfoglal. Ezt az állásfoglalást nekem a következőképpen magyarázta meg: Fel vagyok hatalmazva, hogy önnek megmondjam, miszerint a francia kormány hajlandó megengedni az orosz kormánynak, hogy évenként a párisi piacon 400-500 millió frankot felvegyen, akár államkölsön, akár államilag garantált kölcsön alakjában és pedig abból a célból, hogy az egész birodalomban egy vasútiépítési programot valósítson meg. Ez azonban csak a következő két feltétel mellett történhetik: 1. *Hogy azoknak a stratégiai vonalaknak az építését, amelyeket a francia vezérkarral együtt terveztek meg, azonnal munkába veszik.* 2. *Hogy az orosz hadsereg békelétszáma tetemesen megnagyobbíttassék.*

(Iswolski, 936. okmány.)

Ez a hihetetlen okmány mutatja, hogy a francia kormány egyenesen erőszakolta az oroszokat, hogy hadseregüket még tovább fejlesszék, pedig akkor hadseregük erősebb volt, mint a német és osztrák-magyar hadsereg együttvéve és így ez a további hadseregfejlesztés a volt központi hatalmak részére óriási veszedelmet jelentett. Vajjon mit szoltak volna Poincaré, Viviani, Bourgois urak, ha a központi hatalmak okmánygyűjteményeiben ilyen hasonló okmányt találtak volna, amelynek alapján igen is jogosan Ítélték volna el a központi hatalmakat. Így azonban, hogy ne kellessen önmagukat elítélni, az okmányról nem vesznek tudomást, ami a tudományos csalással egyenlő.

Hogy ilyen tényekkel szemben, hogy lehet az akkori francia kormányt békebarátnak nevezni, ahogy ezt Poincaré úr az előadásában feltüntetni szereti, azt már csak Poincaré úr igazmondására lehet bízni.

Poincarének elnökké való választása azonban már akkor-tájt nagy nyugtalanságot okozott Európában és különösen a belga követi jelentések igen jól jellemzik az új francia elnököt.

Így 1913 február 14-én Guillaume báró a kormányának küldött jelentésében Poincaréről így nyilatkozik:

. . . „Poincaré úr lotharingiai származású és egy alkalmas sem mulaszt el, hogy erre ne emlékeztessen. Ő volt Millerandnak segítőtársa és militarista politikájának a felbújtója. Mikor meghallotta, hogy a köztársaság elnökévé választották,

első szava abban a pillanatban az volt, hogy megígérte, miszerint örködni fog a nemzeti védelem összes eszközei fölött.”

(Belg. Akten, 97. sz.)

Február 21-én pedig ugyanaz a követ arra a hírre, hogy Delcassé kerül Pétervárra, Poincaréről így nyilatkozik:

. . . „Ezekben a mozgalmas időkben, amelyekben ma Európa van, az a veszélyes, hogy Poincaré úr az Elyséeben tartózkodik. Hiszen az ő minisztériuma alatt ébredtek fel a francia nemzetben a katonai és sovén indulatok! Ebben a változásban az ő keze felismerhető volt.”
(B. Akten 1905-1914, 166. oldal.)

Hogy pedig ugyanabban az időben a későbbi fanatikus német gyűlölő berlini belga követ, Beyens báró miként nyilatkozik a német császárról, látható az 1913 március 8-i jelentéséből, amelyből a következőket idézem:

. . . „Ami pedig a háborús terveket illeti, amelyeket Németországra fognak, ahhoz elég, ha minden reggel egy párisi újságot fellapozunk és akkor tiszta a helyzet. Ilyen tervek nehezen egyeztethetők össze a császárnak mély vallásos és békeszerető érzületével. Az ő miszticizmusa mindjobban erősödik, ami abból a sok szónoklatból látható, amelyeket Ófelsége ebben az évben tartott. Természetesen ezekben utalás történik azokra a 100 év előtti dicső emlékekre, mikor Németország győzelmesen harcolt, hogy újból elnyerje függetlenségét és mikor a csatatereken építette fel nemzeti egységének alaposzlopait. De a császár ezekben az összefüggésekben mindig Isten ujját látja, amely a német népet vallásos hite miatt úgy jutalmazta meg, hogy az idegen járom alól felszabadította. *Ez nem egy olyan embernek a beszéde, aki háborús és foglalási terveken törné az esztét.*”
(B. Dokumente. IV. 128. oldal. Schwertfeger.)

Azt hiszem, hogy Beyens bárónak, a fanatikus német gyűlölőnek, nem fogják a szemére hányni azt, hogy németbarát, mint ahogy ezt Poincaré az elődjéről, Greindl báróról feltételezi.

Nézzük már most, milyen dologban működött közre Poincaré, amelyektől még a belga diplomaták is olyannyira félték. Erről a működésről felvilágosítást ad nekünk Iswolskinak 1913 március 13-i jelentése, amelyből kivehető az, hogy a három éves katonai szolgálatnak újbóli behozatala volt Poincarének legfontosabb programja és különösen ez a program volt szálka a belga diplomaták szemében.

Iswolski elmondja jelentésében, hogy Poincaré már március 4-én az Elyséeben összehívatta a legmagasabb haditanácsot, amelynek minden egyes tagját Poincaré meghallgatta, hogy ilyen módon megtudja, miként vélekednek azok a 3 éves katonai szolgálatról. Ugyanazon az estén pedig megjelenik a hivatalos jelentés, hogy a legfőbb haditanács szükségesnek tartja, hogy a hadsereg megnagyobbíttassék és ennek megfelelően már március 6-án a hadügyminiszter be is terjeszti az új véderőjavaslatot a kamarához. Azt is elmondja Iswolski, hogy ez a beterjesztés nem ment olyan simán, mert különösen a szocialisták vad ordítással ellenezték a javaslatnak a tárgyalását és hogy a javaslatnak a megindokolása igen nehezen sikerült.

Ennek a javaslatnak az értelmében a francia hadsereg hadi létszáma változást nem szenved, mert Franciaország már az eddigi véderő törvénnyel is minden épkézlábú embert katonának képezett ki, de igenis a hadsereg békelétszáma 160.000 emberrel növekedett.

Ezt a létszám emelkedést pedig úgy akarták kihasználni, hogy a határ hadtestekben a századok létszámát 200-ra, az ország belsejében pedig 150-re emelték, úgy, hogy az összes határhadtesteknél a csapattestek majdnem megközelítették a mozgósított létszámot. (Iswolski, 760. okmány.)

Ezzel az új javaslattal bekövetkezett az a helyzet, hogy Németország határán egy csomó hadtest majdnem hadilétszámon volt akkor, amikor a német határhadtesteknél a századok létszáma még 150 ember alatt maradt.

A világháború előtti idők történetírói, különösen az entente országokban, azt szeretnék bizonyítani, hogy a Poincaré által bevezetett 3 éves katonai szolgálat, amely óriási terhet rótt a francia nemzetre és amely intézkedés a háborús bűnösség kérdésében is döntő szerepet játszik, csak természetes következménye volt az 1913. évi új német véderőtörvénynek, amit még ma is széles rétegekben elhisznek.

Ma tudjak, hogy ez a felfogás hamis, mert Poincaré a 3 éves katonai szolgálat bevezetését akkor vette tervbe, mikor még az új német véderőtörvényről szó sem volt

Morel a „Truth and the War” című munkájának (193. oldal) 4-ik mellékletében elmondja, hogy a 3 éves katonai szolgálat újbóli bevezetése ellen elsősorban Clemenceau foglalt állást, akit emiatt Poincaré, akkor már köztársasági elnök, maga elé hiva-

tott és vele ebben a kérdésben elbeszélgetett. Erről a beszélgetésről a „V Humanité” részleteket is hozott a nyilvánosságra. *Poincaré e kihallgatás alkalmával figyelmeztette Clemenceaut arra, hogy nagyon komoly események állanak a küszöbön, mert előbb-utóbb fel fog vetődni az osztrák kérdés és akkor biztosan nemzetközi bonyodalmak fognak bekövetkezni.*

Előtte az 1912. évi nyári pétérvári utazása alkalmával orosz részről annak a gyanúnak adtak kifejezést, hogy Franciaország hadereje már nem áll azon a magaslaton, mint 1892-ben, amikor a francia-orosz szövetséget megkötötték, mert akkor még a 3 éves katonai szolgálat volt meg. Ezért Poincaré elhatározta, hogy újból bevezeti a 3 éves katonai szolgálatot és Delcassé pétérvári megbízatása is evvel az üggyel áll szoros kapcsolatban. *Látható tehát, hogy akkortájt Poincarénak esze ágában sem volt előhozakodni a németekkel, ezt csak a világháború után gondolták ki, hogy a németeket még jobban állíthassák oda háborús bűnösnek.*

Hogy pedig a 3 éves katonai szolgálat milyen terheket jelentett Franciaország részére és hogy milyen kihatással lehetett Európa egész politikai helyzetére, az a következőkből látható.

1914 tavaszán adta ki Frobenius Herrmann, német alezredes és katonai író, az egész világon ismertté vált kis munkáját „Des Deutschen Reiches Schicksalstunde”-t, amely munkát különösen pacifista, szocialista részről élesen támadtak és amely munka miatt Bethmann-Hollweg és a német trónörökös között is súlyos konfliktus keletkezett úgy, hogy a birodalmi kancellár a császárhoz is fordult panaszával a trónörökös ellen. Pedig ebben a kis munkában Frobenius alezredes nem tesz mást, mint hogy a 12-74. oldalakon megmagyarázza azt, hogy a 3 éves katonai szolgálat Franciaország részére mit jelent. Ennek az új törvénynek értelmében Franciaország 1914 őszén be fogja hívni az 1894. évfolyamot, de ugyanakkor a törvényt egészen az 1891. évfolyamig érvényben fogják tartani, miáltal Franciaország 1915-ig 4 évfolyamot fog fegyver alatt tartani és ez a helyzet 1916 őszéig fog megmaradni, mikor már az 1892-1893. évfolyamot el kell bocsátani.

Ebből a helyzetből Frobenius igen helyesen azt következteti, hogy 1916 őszéig Franciaország nagyon gyorsan mozgósíthat és ha tehát Franciaország 1916 őszéig nem tudja

rábírni Angliát és Oroszországot arra, hogy Németország ellen háborút kezdjenek, akkor vagy le kell hogy mondjon egészen a háborúról vagy pedig gazdaságilag tönkre kell hogy menjen. Azért Franciaországnak 1915-1916-ban feltétlenül mindenáron ki kell erőszakolnia egy háborút.

Emiatt Frobenius az 1915-1916. esztendőket Németország szempontjából nagyon kritikus éveknak tartja és követeli, hogy Németország egész katonai erejét feszítse meg és hadseregét olyan mértékben fejlessze ki, hogy nyugodtan nézzen a veszély elé.

Minden ember, akinek csak egy kis katonai érzéke volt és aki nem a berlini külügyi hivatal félhivatalos újságjainak pápaszemén keresztül nézte az európai politikai konstellációt, láthatta Frobenius kérlelhetetlen logikával levezetett gondolatmenetéből, hogy Németország részére a következő évek óriási veszélyt jelentenek. Annál inkább, miután Oroszország is akkor kezdte keresztülvinni óriási hadseregfejlesztését. Azok közé az emberek közé, akik megértették Frobenius rendkívül komoly fejtegetéseit, a nyílt eszű német trónörökös is tartozott, aki 1914 júliusában Frobeniust táviratilag üdvözölte. Természetesen Bethmann Holweg, akinek fogalma sem volt az entente mentalitásáról, emiatt panaszra ment a német császárhoz, aki azután fiát meg is fedtte.

(Deutsche Dokumente zum Krieausbruch 84. és 105. okmány.)

A világháború története azonban azt mutatja, hogy Frobenius a világháború kitörésének időpontjában csak 1 évvel tévedett és hogy az ellene folytatott hajsza teljesen tájékozatlan emberek műve volt, akiknek fogalmuk sem volt* arról, hogy mi is történik az európai diplomácia kulisszái mögött.

Frobenius bámulatatos előrelátását annyival is inkább csodálni kell, mert a belga követi jelentésekből is kivehető, hogy a bölcs belga diplomaták az ő legtitkosabb jelentéseikben pontosan úgy ítélik meg a helyzetet, mint Frobenius ezt a könyvében megírta.

Így a három éves szolgálati idő tárgyalása alkalmával Guillaume báró, párisi belga követ, június 12-i jelentésében a három éves katonai szolgálatról így nyilatkozott:

... „Most már biztos, hogy a francia törvényhozásba olyan megállapításokat vesznek fel, amelyeket az ország valószínűleg nem fog sokáig elviselni. Az új törvénynek a terhei a lakosság részére olyan súlyosak, a kiadások, amelyek vele járnak, olyan óriásiak, hogy az ország tiltakozni fog és Franciaország az elé a kérdés elé lesz állítva, hogy: vagy lemondani, amit nem fog tudni elviselni, vagy pedig a legrövidebb időn belül háborút kell viselnie. Azok azonban, akik a nemzetet

ebbe a helyzetbe hozták, súlyos felelősséget kell hogy viseljenek”.

(B. Ak. 1905-1914. 124. oldal.)

1914 január 16-i jelentésében pedig ugyanez a követ így nyilatkozik:

. . . „Már volt szerencsém Önnek jelenteni, hogy Poincaré, Delcassé, Millerand urak és barátai voltak azok, akik a nacionalista katonai és sovinszta politikát kigondolták és ahhoz tartották magukat, ahogy ezt mi megállapítottuk. *Ez a politika veszedelmet jelent Európára és Belgiumra. Ebben látom a legnagyobb veszélyt, amely az európai békét fenyegeti.* Nem mintha azt tételezném azt, hogy a francia kormány előre megfontolt szándékkal a békét zavarni fogja, én éppen az ellenkezőjét hiszem ... hanem azért, mert a Barthou-féle kabinet állásfoglalása Németországban a katonai hajlamokat növesztette meg.

Törökország háborús szándékai és a három éves katonai szolgálatról szóló törvény képezik az egyedüli veszélyt, amely Európa békéjét fenyegeti. Azt hiszem, abban a helyzetben vagyok, hogy kimutassam azokat a veszélyeket, amelyeket a köztársaság mai véderő törvényhozása magában foglal.

Franciaország, mely a születések csökkenése folytán meggyöngült, nem viselheti el sokáig a három éves szolgálati időről szóló törvényrendszert. Az erőlködés túl nagy, úgy pénzügyi tekintetben, mint a személyi terhek szempontjából. Ilyen erőlködést Franciaország nem fog elviselni és mit fog tenni, hogy kilábaljon abból a nehéz helyzetből, amelyben benne lesz?”

(B. Ak. 1905-1914. 127. oldal.)

1914 május 8-i nagy jelentésében pedig így vélekedik a 3 éves szolgálati időről:

... „Egy tapasztalt és magas állású diplomata nemrég azt mondta, hogyha most egyik napon Franciaország és Németország között komoly incidens keletkeznék, akkor a két ország államférfiai arra kell hogy törekedjenek, hogy ezt 3 napon belül békésen intézzék el, mert másképp háború lesz. A legveszedelmesebb pillanat a jelenlegi helyzetben az, hogy Franciaország visszatért a három éves szolgálati idő rendszeréhez. *Ezt a katonai párt könnyelműen hajtotta keresztül, de az ország nem fogja tudni elviselni. Két éven belül vagy lékeli róla mondani, vagy pedig háborút viselni*”

(B. Ak. 1905-1914. 134. oldal.)

Hogy pedig a párisi belga követ milyen jól érezte meg a hároméves katonai szolgálat visszaállításának jelentőségét

és hogy ez milyen összefüggésben van Oroszországgal, látható a követnek 1914 június 9-i jelentéséből, ahol a kérdésről a következő klasszikus megállapítást teszi:

... „Igaz-e az, hogy a pétervári kabinet az országot a hároméves szolgálati időről szóló törvény elfogadására szorította és most annak fentartását egész hatalmával követeli? Még nem sikerült erről a kényes pontról felvilágosításokat nyerni, de ez a pont annál komolyabb jelentőségű, mert azon embereknek, akik a cári birodalom sorsát intézik, tudniok kell, azt, hogy az a megerőltetés, amit a francia nemzettől feltételeznek, túl nagy és nem tarthat sokáig. Vagy talán a pétervári kabinet állásfoglalása azon a meggyőződésen alapszik, hogy az események annyira közel vannak, hogy az eszközt, amelyet a szövetségesnek kezébe adni akarnak, fel akarják használni? (Belgische Aktenstücke, 116. okmány.)

Nem csodálatos dolog, hogy két hónap múlva Európa olyan háborúba keveredett, amely úgy jött létre, ahogy ezt a belga diplomata elképzelte.

Olvasván Poincarének az 1912-1913. években kifejtett erőlködését, miszerint a francia közvéleményt úgy dolgozza meg, hogy ez hatalmazza őt fel arra, hogy a balkáni zavarokból keletkezett európai háborúba beavatkozhasson, egy dolog nem érhető meg. Ez pedig az, hogy a francia politikai élet úgynevezett szociál-radikális pártja, mely a kamarában több mint 100 tagot számlált, az orosz-francia háborús machinációk ellen nem tudott eredményt elérni. Pedig ez a párt nyilvánosan folyton azt hangoztatta, hogy ellene van a háborús komplikációknak és különösen akkor hangoztatta, mikor az 1924. évi választások alkalmával megbuktatta Poincarét és Herriot-val és Painlevével az élén kormányra került.

Hogy ez miként volt lehetséges, ma egész tisztán áll előttünk. Mondhatom, hogy ennek az ügynek felderítése az emberiség fejlődésében és különösen az újságírás történetében egy nagyon szegyenletes, gyalázatos mozzanat, mert azt mutatja, hogy egy politikai pártot, amely erőteljesen foglalt állást a háború ellen, úgy szereltek le, hogy annak újságjait és politikai szerkesztőit pénzen megvették, mire ezek a háború elleni harcot beszüntették és így a politikai pártot is leszerelték.

Ennek a gyalázatos machinációnak leleplezését egy nagycsomó hiteles okmány igazolja, amelyek részben az Iswolski levelezésekben található meg, de megtalálhatók azok között az okmányok között is, amelyeket a francia szocialisták lapja,

a L'Humanité, hozott nyilvánosságra és amely publikációból 1924-ben pör is keletkezett a Matin és a L'Humanité között.

A pör alkalmával tanúként a volt orosz miniszterelnök, Kokovtsev is megjelent és eskü alatt vallotta, hogy a bemutatott okmányok hitelességéhez szó sem férhet; *de hozzá tette még azt is, hogy saját tapasztalatai is vannak a francia sajtó gyalázatos megvásárolhatóságáról.* Ezek az okmányok azt mutatják, hogy Oroszország már az orosz-japán háború óta hatalmas pénzüsszeget használt fel, hogy a francia sajtót megvegye. Sőt! Erre a célra a párisi nagykövetség mellett egy Raffalovics nevű külön pénzembert tartott, aki a pétervári pénzügyminisztérium egyik osztályának vezetőjével, Davidov titkos tanácsossal együtt bonyolította le ezeket a piszkos üzleteket. Már az orosz-japán háború idejéből származó okmányok is rendkívül sok érdekes anyagot tartalmaznak, de ezek közül csak egyet ismertetek, amiből látható lesz, hogy az újságok megvásárlásánál milyen eljárást használtak és így az 1911-1913. évekről szóló hasonló tartalmú okmányok könnyebben legyenek megérthetők.

Így Raffalovics 1904 augusztus 30-án a pénzügyminiszternek a következőt írja:

„Van szerencsém exellenciádnak a francia sajtóval történt megállapodásokról jelentést tenni. E célból Hottin-guer bankárnak és a Banque de Paris et des Pays-Bas igazgatójának, Chevrandnak a tanácsát kértem ki, akik úgy gondolkoznak, mint én. Ha nem is kerülhető ki, hogy további pénzáldozatokat hozzunk, azért mégis szükséges, hogy ezeket az áldozatokat korlátozzuk és bizonyos idő múlva az e célra szolgáló nagy kiadásokat tetemesen csökkentjük. Azért a következő megegyezésben állapodtunk meg. A havi szubvenciók 100.000 frankkal csökkentve lesznek és azok mindig 15-étől 15-éig esedékesek.

A költségvetési év első tíz hónapjában nekünk a francia sajtó förtelmes megvesztegethetősége (abominable vénalité) 600.000 frankba került, eltekintve azoktól a kifizetésektől, amelyek P. B. kontóra a célból történtek, hogy a különböző kölcsönöket kedvezően fogadják el. Ebbe pedig nincs beszámítva az a 300.000 frank, amelyet a bankszindikátus erre a célra elhasznált. A közbenjáró, akit nekem e célból Rouvier úr ajánlott, Lenoir úr, *a becsületrend lovagja, ki tőlem a fáradozásáért 10 százalék komissziót kap.* Az újságoknak és az újságíróknak szóló összegeket nekem a Banque de Paris et des Pays-Bas utalja át, amely ezzel a minisztériumtól meg van bízva. Én

ezeket az összegeket Lenoir úr külön kontójára a „Compagnie Algérienne” bankba fizetem be. Ez minden újság vagy újságíró részére külön csekket állít ki, amelyeket aláírással lát el, és ezek a csekkek a megtörtént kifizetés után az átvevő girójával ellátva nekem bizonyosággá átadatnak, ahonnan chiffrizott kimutatással ellátva az orosz pénzügyminisztériumba továbbíthatnak. Sem az orosz kormány neve, sem az enyém, mint a pénzügyminiszter képviselője, ezzel a kombinációval kifejezésre nem jut. A kifizetésekkel a Banque de Paris et de Pays-Bas-nél elhelyezett kölcsön kiadások kontója lesz megterhelve. *Ezen egyének közül azonban többen megtagadják a csekk átvételét és azt akarják, hogy kézből-kézbe fizessék ki őket.*

Ezek a kifizetések nemcsak az orosz hitelnek Franciaországban való védelmét szolgálják, hanem megakadályozzák a kormányunk elleni rendszeres támadásokat. Ha később az orosz politika más irányait is újságokkal kellene támogatnunk, akkor fel kell használnunk előnyök szerzésére azt, hogy befolylást gyakorolunk az egész francia sajtó felett.”

(Charles Hartmann: Deutsche Rundschau, 1924 április, 2. oldal.)

Ez a klasszikus okmány igazán érdemes arra, hogy az összes újságírói főiskolák tantermeiben kitegyék, hogy a jövő újságíró generáció elretentő példa gyanánt láthassa, hogy micsoda egyének irányították már a világháború előtt tiz esztendővel a francia közvéleményt, mely aztán 1914-ben minden ellenzés nélkül beugrott a fizetett egyének által a világháború érdekében rendezett agitációnak.

Ezek az emberek azonban nemcsak, hogy elfogadták a pénzt, hanem revolverezni is kezdtek az orosz kormány ellen, mikor ez nem akart fizetni; legalább is ezt mutatja Raffalovicznak két távirata 1905 március 22-ről és október 24-ről, amelyek így szólnak:

„A Petit Journal és Petit Parisien, amelyek a búroktól havonként 30.000 frankot kaptak. (Roels, a Temps főszerkesztője, volt a közvetítő), nem akarnak tőlünk most kevesebbet, mint 15.000 frankot havonta. A leghatározottabban tiltakoztam ez ellen. Drumont (Libre Parole) a kért 6200 helyett 3200-ért kapitulált. Nem hittem volna, hogy Dupuys ennyire megvehető. *Napról-napra mindjobban megvetem ezt a csöcseléket.* Raffalovics.”

Az október 24-i sürgöny pedig így szól:

„Lenoir azt mondja, hogy a párisi újságok ellenségesen akarnak fellépni, hogy az eddigi támogatások csökkentését megbosszulják. Ő azt gondolja, hogy 50.000 frank emeléssel december 1-ig ráveheti a Temps-t, Petit Parisien-t, Petit

Journal-t, Figarót, Gouloist és Agence Havast, hogy a hajsztát beszüntessék. Kérek távirati választ. Raffalovics.” (Charles Hartmann, D. R. 1924 április, 8. oldal.)

Hogy pedig ez a csöcselék, amely közül nem egy még ma az a központi hatalmakra akarja kenni a háborús bűnösség ódiúját 1905-ben mennyibe került az orosz államnak, látható az orosz pénzügyminisztérium irodájának 1906. január 23-i jegyzékéből, amelyből meggyőződhetünk, hogy az orosz kormány a francia újságoknak 1905-ben nem kevesebb, mint 1,732.000 frankot fizetett ki. Az orosz adózópolgároknak a francia szövetség nem volt valami olcsó multság.

Ez a csöcselék azonban a japán háború elmúltával is folytatta garázdálkodását. Különösen 1911-1913 között kitűnően értett ahhoz, hogy a balkáni bonyodalommal kapcsolatban mindig újból megfizettesse magának az orosz és a Poincaré-féle tervekhez való hozzájárulását. Különösen az apró újságok, amelyek majdnem mind a szociális-radikális párthoz tartoztak,, voltak a főzsarolók és Iswolski 1912 május 23-i nagy levelében így nyilatkozik róluk:

... „Sokkal súlyosabb a helyzet, mert nem tudom a kis sajtót, amely zsarolásokból és ajándékokból él, kellően befolyásolni. Egy évvel ezelőtt ebben a kérdésben W. W» Kokovtzevnek írtam, de eredmény nélkül. Normális időkben ezt nem lehetne észrevenni, mert a komoly újságokhoz nagyon jó a kapcsolat, ami nagyon előnyös volt. De szükséges, hogy válságos pillanatban eszközeim legyenek, hogy a kis újságok éhes falkáját gyorsan befolyásolhassam. Ön azonban tudja, hogy ezek az eszközök nálam hiányzanak.”

(Iswolski, 296. okmány.)

„Egy ilyen kis újság, amely a szociál-radikalista párthoz tartozott, volt a „Le Radical”, amelynek tulajdonosa Justin Perchot senator volt, a szociális-radikalista párt oszlopos tagja. Perchot a becületrend tisztje volt, magas kitüntetésekkel bírt, óriási vagyonnal rendelkezett, amin nem is lehet csodálkozni, hiszen a Banque industrielle de Chine-nek volt az adminisztrátora, 17 kereskedelmi társulatnak pedig az igazgatója, azután a Dél-Atlanti hajózási társulatnak a megalapítója.”

Az ő újságja csak 500 példányban jelent meg, de ezt csak szenátorok és képviselők olvasták, úgy hogy ezekre nagy befolyást is gyakorolt. Raffalovics, a párisi orosz megbízott, valószínűleg nem ismervén a lap nagy befolyását, a laptól nem sokat tartván, pénzzel támogatni elfelejtette. Vagy talán nem

is akarta. *Perchot úr, a sokszoros milliomos, valószínűleg a szociális-radikális világnézetnek megfelelő leg azt gondolta, hogy ha a többi újság kap jó orosz pénzt, miért ne kapjon ő is és azért 1911. május 13-án Raffalovicznak a következőket írja:*

„ . . . Különböző alkalommal megkíséreltem önnél, hogy a „Le Radical” című újságom részére megkapjam azokat a kedvezményeket, amelyeket a többi napilap is megkap. Azonban még máig is hiábavalók voltak az ez irányban tett fáradozásaim. Bátor vagyok tehát önnél újból felszólalni, hogy az újságom részére ezt az előnyt keresztül vigye ...”
(Charles Hartmann: D. R. 1924 június, 231. oldal.)

Raffalovics ezt a levelet május 11-én továbbítja Pétervárra és hozzáteszi, hogy az ily kis példányszámmal megjelenő újságot nem is kell figyelembe venni. Azonban Raffalovics tévedett, mert ez a kis újság csak úgy ontotta rövid idő múlva a méregtől csöpögő támadó cikkeket Oroszország ellen. Hogy pedig Perchot-t lecsillapítsák, az orosz kormány neki adta vállalkozásba a Fekete-tenger partján fekvő Touapse kikötő építését,

Perchot és a „Le Radical” megnyugodott egy rövid időre, azonban úgy látszik, a becsületrend tisztje a kikötő építésénél nem tudván eleget keresni vagy pedig könnyebb foglalkozásnak nézte, ha az újságját fizetik meg, 1912 tavaszán újból megközelíti Raffalovicst, hogy pénzzel segítse újságját. Legalább is arra vall Raffalovicznak Kokovtzev pénzügyminiszterhez 1912. április hó 23-án intézett levele, amely így szól:

„ ... Tegnap fogadtam Leven urnák a látogatását, aki a „Le Radical”-nak, a szociál radikálisok orgánumának a titkára, mely lap Perchot szenátornak, a tousei kikötőépítkezések vállalkozójának a tulajdona. Kérését, hogy újságja pénzbeli támogatást kapjon, annak idején visszautasították. A meghatalmazottja erre egyenesen a követhoz fordult, aki őt ismét hozzám irányította. En azt ajánlottam neki, hogy írásbeli beadványt készítsen és hogy ezt Perchot írja alá. Tudniillik azt gondoltam magamban, hogy ha ez az ember valamikor újból megtámadja Oroszországot, akkor legalább egy irat lesz ellene a kezeinkben. Ez megtörtént és Leven ma hozzám jött, hogy a beadvány eredményét megtudja. Én megmagyaráztam neki, hogy az új rezsim alatt ezeket a tételeket a dumának kell engedélyezni. Erre fel volt háborodva azokra a nehézségekre és vonakodásokra, amelyek a mi részünkről történnek Perchot-val, a szenátorral, a francia nagyvállalkozóval és az újságtulajdonossal szemben. Perchot azt hiszi, hogy joga van arra, mi-

szerint jobban figyelembe vegyék. Én megkérdeztem a látogatómat, hogy brutális nyíltsággal és bizalommal beszélhetek-e vele. Azután pedig megmondtam neki, hogy ha Perchot azt képzeli magáról, hogy bennünket újságírói hajszával meg fog ijeszteni, hogy engedékenyek legyünk, akkor nanus után van, miután ezáltal összes üzleteit el fogja rontani. Én azt ajánlottam neki, hogy vegye reá Perchot-t, miszerint írásbeli beadványt tegyen az összes panaszairól és én őket jóindulatú megítélésre fogom a minisztériumnak betervezni. . . . Leven azt kérdezte tőlem, hogy a követnek, vagy nekem nincs-e további alapom újságok részére. Egy centime sincs, válaszoltam. Mire ő megjegyezte, hogy a két ország közt lassankint nagy elkedvetlenedtség következett be. De nem a mi részünkről, válaszoltam én.

A szociál radikális párt befolyásos tagjai nem tudják megérteni, hogy tulajdonképpen mit akarnak megindítani. „Nagyon szükséges volna, ha a közvéleményt felvilágosítanák”, mondta Leven.”

(Ch. H. D. R., 1924 június, 232. oldal.)

További okmányok nem állanak rendelkezésre arra, hogy 1912 nyarán Perchot úr és társai kaptak e valamit, de valószínű, hogy nem, mert 1912 őszén, a balkáni háború kitérő idejében, a *Le Radical* „Laza levelek” cím alatt egy cikksorozatot hozott nyilvánosságra, *amelyben támadja Oroszországot és Poincarét, őket békebontóknak nevezvén el, miáltal a cikksorozat egész Franciaországban nagy feltűnést keltett.*

A *Le Radical*nak ez a támadása nagyon kellemetlen lehetett Poincarénak, mert az Iswolski-féle okmányok mutatják, hogy Iswolski pénzt követel Pétervárról Perchot elnémitására. Így 1912 október 23-i levelében először elmondja az előbbi évek munkáját az újságok megvásárlása ügyében, azután pedig így folytatja:

„Miután nekem személyesen kevés a gyakorlatom az újságok támogatásában, Raffalovics titkos tanácsoshoz fordultam, aki ezekben a folyó ügyekben otthon van és aki a következő, működési tervet ajánlja: „Teljesen elegendő volna, ha a fent említett célra most körülbelül 300.000 frankot utalványoznának ki, amely összeg hat hónap alatt kerülne kiadásra. A támogatások kiosztása Lenoir közreműködésével, vagy az ő közbenjárásával történne meg, aki ezzel a dologgal már 1905-ben meg volt bízva. Egy párisi banknál megfelelő hitelt kell nyitni. Ezt a hitelt csekkekkel kell felhasználni, mely csekkek az átvevők nyugtái gyanánt szerepelhetnének.” Ha ezt a tervet célszerűnek fogadják el, akkor részemről még a következő fel-

tételek figyelembevételét tartom szükségesnek: A közvetlen keresztülvitellel nem a követség volna megbízva, hanem a pénzügyi attaché, aki nagy gyakorlattal bír ebben az ügyben, de természetesen csak az én hozzájárulásommal. Azonban nagyon fontos, hogy ne történjék semmi Poincaré értesítése és az ő hozzájárulása nélkül; mert csak ilyen feltételek mellett várhatók kedvező eredmények ...

A francia államférfiak már nagyon megszokták az ilyenmű üzleteket! Poincaréval való beszélgetésem meggyőzött arról, hogy ő ebben az ügyben hajlandó a segítségünkre jönni és megadni nekünk a pénz felosztására a legkedvezőbb tervet.”

(Iswolski, 527. okmány.)

Nem rendkívül csodálatos dolog, hogy Poincaré úr előadásai-ban ezekről a pénzfelosztási tervekről bölcsen és mélységesen hallgat? Iswolskinak a levelére aztán október 30-án az orosz külügyminiszter azt válaszolja, hogy Iswolski kérvényét az orosz minisztertanács megvitatta és abban állapodtak meg, hogy 300.000 frankot engedélyeznek és hogy a pétervári hitelosztály igazgatóját, Davidovot, Parisba küldik, hogy ez intézze el ott a dolgot, de közvetítőnek ne Lenoirt, hanem valaki mást vegyennek. (Iswolski, 538. okmány.)

Ugyanazon a napon pedig Kokovtzev orosz miniszterelnök szintén levelet ír Poincarénak, amelyben Davidov párisi kiküldését bejelenti és őt arra kéri, hogy Davidovval nyilntan intézzen el mindent. (Iswolski, 539. okmány.)

Mielőtt azonban Davidov Parisba érkezett volna, Perchot a Le Radicalban a legvehemensebb támadásokat intézi Oroszország és Poincaré ellen úgy, hogy Iswolski november 5-én a következőt táviratozza Pétervárra:

„Figyelembe véve azt a harcot, amelyet Perchot újságja a „Le Radical” Poincaré és így közvetve Oroszország ellen megindított, kötelességemnek tartom, hogy még egyszer felhívjam a figyelmét erre az ügyre, amelyről önnek már 300. szám alatt táviratoztam.”

(Iswolski, 548. okmány.)

Sajnos, ez a 300. számú okmány eddig még nem került nyilvánosságra, azonban ismerjük Raffalovicsnak az orosz miniszterelnökhöz küldött november 6-i táviratát, mely így szól:

„Poincaré urat nagyon nyugtalanítják azok a cikkek, amelyeket ez a csirkefogó Perchot (cette canaille de Perchot) a Le Radical-ban megjelentet és amelyekben „Laza levelek” címe alatt Oroszországot alattomosan támadja.”

Iswolski úr Önnek már táviratozott. Hétfőn Perchotval beszélni fogok. Inkább szeretném rosszul fogadni, mert zsarolókkal szemben nem kellene, hogy tekintettel legyünk. Máskülönben jó volna, ha megnyugtathatnánk”.

(Ch. H. D. R. 1924 június. 233. oldal)

Hogy ennek a találkozásnak milyen volt az eredménye, nem tudjuk, mert okmányok hiányzanak még, azonban az eredmény nem lehetett valami kedvező, mert a Parisba megérkezett Davidov november 12-én Pétervárra a következőt táviratozza:

„Poincaréval és a nagykövettel megtörtént tárgyalások összefoglalása: Mind a kettőnek az a nézete, hogy az újságok megfizetését halasszuk el, de szükségesnek tartják, hogy egy 300.000 frankos hitelt tartsanak készenlétben, hogyha a jövőben erre szükség lesz, azonnal közbe tudjanak lépni. Ez józan dolog és én ezt Excellenciához való továbbításra elfogadtam. A kérésünkre Poincaré holnap Lenoirral együtt ezt a műveletet esetleg meg fogja tervezni. *Poincaré arra kér, hogy Perchot-t fogadjam és kíséreljem meg a megnyugtatóását, mert a hadjárata, amelyet a radikális párton belül vezet, Poincarénak és a szövetségnek nagyon kényelmetlen lesz*”.

(Iswolski, 564. okmány.)

Természetes, hogy ez a hadjárat nagyon kényelmetlen volt, mert hiszen azokban a hetekben az albániai kérdés miatt könnyen európai háború keletkezhetett volna, amit Perchót meg tudott volna akadályozni.

Úgy látszik azonban, hogy a Perchot-féle ügyben még későbbben sem volt eredmény, mert Iswolski november 21-i levelében erről a kérdésről így emlékszik meg:

. . . „Csak félelemmel gondolok arra, hogy mi történhetett volna, ha a mai válságos pillanatokban a francia kormány élén Caillaux vagy Clemenceau állt volna. Ne felejtse el, hogy Poincarénak saját pártjának befolyásos tagjai ellen kell harcolni, akik Oroszországgal szemben ellenséges indulattal vannak és akik nyíltan hangoztatják azt, hogy Franciaországnak a balkáni eseményekből kifolyólag nem szabad háborúba keveredni. Ebből a szempontból nagyon sajnálom, hogy Perchot ügyében még eddig semmi sem történt, miután ez az ügy Poincaré részére komoly gondok forrása” ...

(Iswolski 575. okmány.)

Az orosz pénzügyminisztérium azonban Iswolski táviratai dacára nagyon görcsösen ragaszkodik a pénzhez, valószínűleg azért, mert fél, hogy a francia újságok nem fognak kellő ellenszolgáltatást nyújtani, mire aztán maga Klotz francia pénzügy-

miniszter is beavatkozik, ami kivethető Raffalovicznak december 3-i táviratából, amelyben jelenti, hogy Lenoirtól megtudta, miszerint Klotz fel van amiatt háborodva, hogy a pénzt még nem kapta meg. *Ezért december 9-én magához hivatja Raffalovicot és tudtul adja neki, hogy végre tudni akarja, hogy ki lesz megfizetve és a francia pénzügyminisztérium rendelkezésére további 75.000 frankot kér.* Klotz fellépése miatt december 12-én Davidov Raffalovicnak azt táviratozza Parisba, hogy Lenoir kiadhatja a 35.000 frankot, a megmaradt 35.000-ról pedig külön írásbeli utasításokat fog kapni. (Iswolski, 625. okmány.) Ez az engedmény azonban nem volt elegendő és azért Raffalovic december 13-án a következő táviratot meneszti:

„A párisi orosz nagykövet igen rossz kedvű, a helyzetet nagyon komolynak tartja és számol azzal a lehetőséggel, hogy Szerbia fővárosát megszállják, ha ez vonakodnék aláírni a jó szomszédságról szóló szerződést, ami egyenlő volna a királyság politikai szabadságának a megsemmisülésével. A párisi orosz nagykövetnek az a véleménye, hogy a hitel megmaradt részét, a 75.000 frankot, további alkudozás nélkül a pénzügyminiszter rendelkezésére bocsássák. Kérem táviratozza meg Őexcellenciája a hozzájárulását. Arról is értesítem, hogy Lenoir távol van. Az orosz nagykövet ezenkívül 30.000 frankot követel közvetlen elosztás céljaira anélkül, hogy rajta kívül bárki is tudná a neveket.”

(Iswolski, 628. okmány.)

Erre a kérésre december 14-én Davidov táviratilag értesíti Raffalovicot, hogy az orosz pénzügyminiszter hozzájárul ahhoz, hogy Iswolski 25.000 frankot használjon fel. (Iswolski, 632. okmány.)

Hogy pedig Poincarének milyen szerepe volt a francia sajtó megvásárlásában, az látható megint Raffalovic december 15-i leveléből, amelyet az orosz miniszterelnöknek küldött és amely így hangzik:

Ma fogadtam Lenoirt, aki azért jött, hogy megkérdezze tőlem, hogy a sajtó megszervezésében történt-e már valami. Ezt már Ön ismeri és Excellenciád s én ezzel az ügyel szemben ugyanazzal az ellenszennvel viseltetünk. A mi érzéseinknek azonban Poincaré és Klotz megjegyzéseivel szemben, amelyeket Lenoir nekünk továbbított, háttérben kell maradniok. A dolog úgy néz ki, mintha az Ön francia kollegájának a radikálszocialisták által vezetett sajtóhadjárat kellemetlen volna, miután azt a nyilatkozatot foglalja magában, hogy nem fogunk olyan háborút tűrni, amelynek kiinduló pontja a keleti kérdések

és különösen a Szerbia és Ausztria közötti viszony lennének. Hogy ezeknek a sajtótámadásoknak elejét vegyék, pénzre volna szükség és Lenoir azért jött hozzám, hogy tudassa velem, miszerint a „L'Auroreban” és a „La Lanternében” már bizonyos mennyiségű pénzt befektetett. Említette a „L' Evénement” újság nevét, amelynek igazgatója valami Israel, aki a kormány ügynöke a parlamentáriusoknál, azután pedig a „France” nevét, ahol valami Julia ír, akit protezsálnak. En a vállamat vonogattam és ennek az embernek, aki ilyen üzletekkel foglalkozik, azt válaszoltam, hogy egy kicsit túl lövünk a célon, hogyha három hónapon keresztül 2000 frankot kellene minden újságnak engedélyezni. Ezt a konyhát mi Pétervárott nem nagyon figyeltük, bármennyire is azon voltunk, hogy a francia kollegákkal szemben kedvesek legyünk. A fejős tehén szerepe reánk nem nagyon illik. Ön fogja nekem megmondani, hogy nem volt-e igazam. De azt hiszem, hogy legalább jó üzletet kössünk” . . .

(Iswolski, 638. okmány.)

Ez a folytonos pénzkövetelés végre porondra hívja magát az orosz miniszterelnököt, aki december 16-i nagy levelében a külügyminisztert az egész ügy állásáról informálja és felhívja figyelmét arra, hogy ez az ügy olyan mederbe kezd terelődni, amely a megállapodásokkal ellentétben van. (Iswolski, 635. okmány.) Hiába mondja azonban az orosz miniszterelnök, hogy ez az ügy neki nem tetszik, mert már december 24-én Raffalovics újból kérdi táviratilag Pétervárt, hogy adhat-e Lenoirnak 25.000 frankot, amelyet ez a francia pénzügyminisztérium megbízásából már előre kiadott és hogy átengedheti-e a 75.000 frankot a francia pénzügyminisztérium részére. (Iswolski, 647. okmány.) Ugyanazon a napon pedig nagyobb levélben értesíti Iswolskit, hogy Klotz francia pénzügyminiszter megbízásából Lenoir 25.000 frankot fizetett ki az újságoknak és most visszakéri a pénzt. (Iswolski, 648. okmány.) Raffalovics azonban egyidejűleg az orosz pénzügyminisztérium hitelosztálya főnökének is ír egy nagy levelet, amelyből fényesen látható, hogy a francia kormány az újságok lepénzelésében milyen módon működött közre és azért a levelet majdnem egészében ismeretem.

„Kedves Kollega! Tegnap nagy vonásokban megírtam Kokovtzev kegyelmesnek Klotzzal való beszélgetésünk tartalmát. Ha Ön a táviratom miatt, amelynek tartalmát részben szóserint Klotznak elmondtam, meg volt lepve, annál inkább lepődtem meg én, mikor Klotz nekem száraz szavakban elő-

adta kívánságát, hogy egyelőre 100 000 frankot akar Lenoir rendelkezésére bocsátani, hogy így a januári és decemberi szükségleteknek eleget tudjon tenni. Klotz tudomásomra adta, hogy a terv kezdeményezője Iswolski volt, aki erről Poincaréval beszélt. Poincaré a gondolatot a két ország általános érdekei miatt elfogadta. Meg lett beszélve, hogy a felosztást mi vezessük és Lenoir az elfogadókat meg fogja nevezni, mert mi abban a helyzetben vagyunk, hogy őket ismerjük, míg önk nem. Nagy súlyt fektetünk arra, hogy tudjuk, ki kapja a pénzt.

Azután azt mondtam neki, hogy legalább értékes cikkek jelenjenek meg, így pl. a L'Aurore és a La Lanterne újságokban, mert hiszen arról van szó, hogy a szociál-radikális táborában működjenek. Azután kifejtettem, hogy a La France és a L'Évenement ellen kifogással kell élnem. Klotz erre azt válaszolta nekem, hogy 300.000 frankkal mást nem lehet elérni, minthogy az újságoknál fel fognak ébredni a vad szenvedélyek és így sokkal jobb volna, ha egyesekre, pl. igazgatókra, újságszerkesztőkre, akiknek van követőjük a parlamentben és a sajtóban, hatást gyakorolnánk. Ezért jelölték meg nekünk a La France-t és a L'Évenement-t, mert a kérdéses személyek nagyon befolyásosán működnek. Arról van tudnillik szó, hogy az esetleges támadásokat paralizáljuk, vagy hogy azokat bizonyos irányba tereljük.

A mi szép reményseink, hogy ezt a háborús kincset érintetlenül lássuk, megsemmisültek, legalább az első részletre a 100.000 frankra vonatkozólag.

Ha már egyszer elvben hozzájárultunk ahhoz a hadművelethez, amelyet Iswolski annyira szorított és amelynek vezetése attól a perctől kezdve kicsúszott a kezéből, mikor azt Poincaréval megtárgyalta és miután ezt az ügyet Klotz kezébe adta, akkor a közvetlen előny csak abból áll, hogy fel vagyunk mentve az újságírók kiválasztásától, a szétosztás gondjaitól, de minden felelősegtől is. Ok arra kötelezték magukat, hogy paralizálják az Oroszország elleni támadásokat úgy a parlamentben, mint a sajtónak azon részében, amelyre befolyással bírnak.

A megütközés tárgya Perchotnak az esete. Amennyire Klotzt megértettem, úgy Poincaré kabinetjének mint indirekt nekünk is lesznek kellemetlenségeink, ha megoldást nem találnak.

Ez az egész sajtóügy, amelynek részleteiről önnek többször irtam, nagyon csodálatos és érdekes. Különleges fényben mutatja be a kormányt és a politika szervezettségét.

Ezt mind el kellene tenni irattárainkba, úgy mint Verneuil híres levelét a mukdeni csata után.

Várom öntől a felhatalmazást, hogy Lenoirnak megadjam a rendelkezést az első részlet, a 100 000 frank felett. Klotz

nagyon csodálkozó arcot csinált, mert a felhatalmazás még ma sem jött meg.”

(Iswolski, 649. okmány.)

December 26-án Raffalovics újból levélben fordul az orosz miniszterelnökhöz és tolmácsolja Iswolski azon nézetét, hogy a 100.000 frank ügyében ne alkudozzanak tovább. Azután pedig elmondja, hogy amikor azoknak neveit kérte, akik pénzt kapnak, hogy őket Lenoir útján kifizettesse, akkor Iswolski megtagadta a nevek említését azzal az indokkal, hogy a *pénzt* ő fogja négyszemközt kifizetni és a neveket csak ő fogja tudni. (Iswolski, 652. okmány.) Vagyis az újságíró urak mindent elkövetnek, hogy a piszkosságok napvilágra ne kerülhessenek.

Ezek a piszkos pénzügyi machinációk, úgylátszik, Kokovtzev miniszterelnöknek nem tetszettek és talán felfogásának kifejezést is adhatott, mert Iswolski 1913 február 14-i levelében újból felújítja az egész vesztegetési ügyet és nagy kegyesen kijelenti, hogy a neki rendelkezésre álló 25.000 frankot nem veszi igénybe, hanem ő a saját személyi kiadásaiból fogja az újságírókat kifizetni. (Iswolski, 731, 732. okmány.)

Iswolskinak azonban nem álltak nagy pénzösszegek rendelkezésre és mikor Franciaországban 1913 tavaszán és nyarán dúlt a harc a hároméves katonai szolgálat körül, a francia kormány tagjai sem szegyeitek magukat, hogy az oroszoktól újból pénzt kérjenek a hároméves katonai szolgálat keresztül-hajszolásának az érdekében, amint ez az orosz miniszterelnöknek 1913 június 17-i Sassanov külügyminiszterhez szóló alábbi leveléből látható:

„Sergej Dimitrievics úr!

Raffalovics titkos tanácsos, a pénzügyminisztérium párisi ügynöke, tudomásomra adta, hogy a francia belügyminiszter, Klotz azt kívánja, hogy Lenoir részére 100.000 frankot kapjon abból az összegből, amelyet mi sajtókiadásokra szánunk. Klotz feltétlen szükségesnek tartja, hogy ilyen nagy kiadást tegyünk a sajtó részére és pedig azért, mert lehetséges, hogy hajszá alakul ki az új katonai törvény ellen és mert a francia kabinet általános helyzete nagyon nehéz.

Az előbbiek alapján meggyőződhet arról, hogy mi Klotz javaslatára az említett összeget nem az orosz kormány, hanem a francia kormány szükségleteire adjuk ki, ami nehezen felel meg azoknak a céloknak, amelyeket szemünk előtt tartottunk, mikor ezt a különleges sajtóalapot létrehoztuk.

Az előbbieket figyelembe véve, kételyeim vannak, hogy a francia belügyminiszter kívánságának eleget tegyék és mielőtt Raffalovics titkos tanácsosnak válaszolnék, azzal a sürgős kéréssel fordulok excellenciához, hogy Klotz részére kiutalandó 100.000 frankos előleg kérdésében elhatározásáról értesítsen.”

(Iswolski, 920. okmány.)

Klotz francia belügyminiszternek azonban nagyon sürgős lehetett a dolog, mert ugyanazon a napon, június 17-én Raffalovics már Pétervárra táviratozik, hogy Pichon-nál egy reggeli alkalmával a belügyminiszter ötöle a második részletet követelte. (Iswolski, 921.)

Ezek a piszkos pénzügyi dolgok, úgy látszik, már Raffalovicsra is rossz hatást tehetek, mert már előbb és pedig április 26-án Kokovtzevnek a következő gúnyos levelet írja:

„Az emberek és a dolgok az összes szélességi fokok alatt egyformák. Ha hiszünk Vickers Maximnak, akkor megtudjuk, hogy Braziliában minden egyes páncélosért, amelyet a kormány rendel, a köztársasági elnök magának kommisszióképpen több milliót fizettet ki. Európában ez valamivel másképp történik. Az államfő és miniszterei rendszeren elérhetetlenek, de a hadiszállítók, a municiógyárosok ismerik az egyenes utat. Ez pedig abból áll, hogy a közvéleményt befolyásolják a sajtó által.

Ők vagy tulajdonosai, vagy pedig csendes társai a nagy újságoknak vagy pedig újságokat vásárolnak még, hogy azok céljaikat támogassák. Ezek az újságírók aztán belefújnak a hazafias trombitába és a szomszéd katonai készülődéseit túlozzák. Kigondolnak gyanút előidéző incidenseket, német vagy francia fenyegetésekkel félelmet terjesztenek, ünnepelik a hősi szellemet és a hazaszeretetet. A megvesztegetés minden lehetséges formában történik. Kezdve a lukulluszi ó-borokkal öntözött ebédektől, amelyek szép nők társaságában folynak le, akiket a vendéglátó már előre kifizetett és akikkel a jobb oldalon ülő generális az éjjelt fogja tölteni, egészen a finomabb vagy durvább csalétekig. Előléptetések, koncessziók, pénzzel való kenés. Hogy az ilyen ágyúgyárosok a belföldön, de a külföldön is ismerik a katonai titkokat, az természetes.”

(D. R. 1924 június, 235-236. oldal.)

Raffalovics azonban hiába gúnyolódott a gazságokon, mert már 1913 július 1-én megkapja a külügyminiszter értesítését, hogy 100.000 frankot Lenoir részére rendelkezésre bocsátanak. (Iswolski, 941. okmány.) Ez a levél azonban több napon át volt úton, mert július 3-án Klotz úr meg van sértve,

hogy a 100.000 frankot még mindig nem kapta meg. (Iswolski, 943. okmány) Végre aztán július 11-én az orosz pénzügyminisztérium hitelosztályának az igazgatója, Davidov, hivatalosan is értesíti Raffalovicsot, hogy a 100.000 frank rendelkezésre áll. (Iswolski, 952. okmány.)

Szegény Raffalovics azonban rosszul járt, mert mikor Klotznak az eddigi késedelmesség okait meg akarta magyarázni, az valósággal dühöngött és Raffalovics maga mondja, hogy Klotz vele nem volt nagyon megelégedve. (Iswolski, 958. okmánya)

Időközben azonban úgy látszik, ez a 100 000 frank is nagyon kevés lehetett, mert júliusban a harmadik balkáni háború kitörése alkalmával európai háború fejlődhetett volna ki és azért a francia közvélemény megdolgozására nem 100.000 frankra, hanem sokkal több pénzre van szüksége Poincarének. Ezt a pénzt Poincaré 1913 július 21-én Iswolskival történt beszélgetése alkalmával kéri, mely beszélgetést Iswolski kormányának azonnal levélileg jelenti, amely pedig így szól:

„Nagyon titkos.”

Tisztelt Dimitrievics Sergej!

Mikor Önnek visszaküldöm a hadügyminiszter *levelét*, amelyet nekem Őexcellenciájának 623. számú február 19-i iratával küldtek, jelentést teszek a mai beszélgetésről, amelyet az előbbi miniszterelnökkel és a mai köztársasági elnökkel folytattam.

Betekintvén a hadügyminiszter expozéjába, magyarázó előadásom után Poincaré úr bizonyos habozás után beismerte azt, hogy még egy időben sem volt a különleges nemzetközi helyzet és a politikai konstelláció olyan kedvező a szövetségesek céljaira, mint jelenleg.

Ebből a beszélgetésből meggyőződtem arról, hogy Poincaré úr minden tekintetben velünk van és azt tartja, hogy *végre megjött az időpont, amikor a mi tradicionális politikánk százéves céljait megvalósíthatják (a réaliser les aspirations séculaires) és így az elszakított elzász-lotharingiai tartományok visszaszerzése után az európai egyensúly megint helyreálljon.*

Ő nem tagadta előttem azokat a nagy nehézségeket, amelyeket nekünk ezen az utón le kell győzni és kifejezésre juttatta a szerintem nagyon is igazolható kívánságát, hogy mi ez irányban semmi olyan meg nem változtatható döntést nem fogunk tenni anélkül, hogy őt mindenről ne értesítsük.

A legnagyobb akadályt a szociál-radikalisták részéről látja, mert ezek minden háborúval, de különösen olyan hábo-

rúval szemben, amely a Balkánon indulna meg, ellenszenvvel viseltetnek, úgy tőzsdei mint üzleti okokból kifolyólag. Ez a párt nagyon tehetséges fejekkel bír, Caillaux, Herriot, Painlevé, de igen tekintélyes számú képviselővel és újsággal is rendelkezik.

Ez utóbbiak közül a Le Radical, La Lanterne, Le Rappel, L'Action, L'Aurore, La Dépêche de Toulouse nem nagy olvasóközönsséggel bírnak ugyan, de azért mégis nagy a befolyásuk. Ezek az újságok egy-egy kiváló vezető szócsovei és ennek követői. A követendő jelszót szigorú pártszempontból elfogadják. Az újságtulajdonosok és vezetők mögött egy csoport képviselő és szenátor áll, akik a magasba akarnak kapaszkodni és azért ellenzés nélkül alávetik magukat. A vezető ugyan befolyásolja az újság szellemét, ha azonban az újságra pénzügyileg nyomást sikerülne gyakorolnunk, ez viszont a vezető és követőinek a gondolkodására lenne befolyással.

Poincaré úr velem együtt úgy gondolkozik, hogy e célból nekünk nagy áldozatot kell hoznunk. *Nem is merem az összeget megemlíteni, mert ez 3,000 000 frank volna, amelyből 250.000 frank esne magára a Radicalra, Perchot szenátor orgánumára.*

Ha figyelembe vesszük, hogy a török kormány a francia sajtó befolyásolására 5 milliót használt fel és egyikét a legjobb írónak is megvásárolta, továbbá, ha mérlegeljük azt, hogy milyen jelentéktelen összeg ez azokkal a világot megváltoztató célokkal szemben, amely célokhoz ezen összeg segítségével közelebb jutunk, akkor talán vállalni fogja, hogy ezt az előterjesztést a minisztertanács elé hozza, hogy ezt azonnal engedélyezzék.

Azt ajánlom, hogy ezeket a segélyeket úgy, mint előbb hónaonként osszák el, hogy így minden pillanatban biztosak lehessünk az újságok hajlandóságáról. Előnyösnek tartom, hogy ez esetben ne Lenoirt, hanem Laffont használjuk fel. Laffon, akit Péterváron alkalmam volt megítélni, úgy tetszik nekem, nagyon ügyes. Ő a Matinre, ahol pénzügyi igazgató volt, azután pedig a többi nagy napi újságokra jelentős befolyással bír.

Az egész ügyet a vele való közvetlen érintkezéssel és Poincaré úrral való folytonos tanácskozással fogom elintézni, Raffalovics titkos tanácsos teljes kihagyásával. Az ő kicsinyes takarékosága és kevésbé simulékony magatartása sokat ártott. Ő nagyon szorgalmas és kötelességtudó hivatalnok, elsőrangú pénzügyi ember, de nem politikus. Midőn excellenciádat aláztatosan arra kérem, hogy előbbieket a miniszterelnök úrral tudassa” ... és így tovább.

(CharlesHartmann: Deutsche Rundschau, 1924 június, 226. oldal.)

Ez a rendkívül nagyfontosságú okmány azt mutatja, hogy az előbbi okmányokban felemlített 300.000 frank a francia sajtó megfizetésére nem volt elég és miután Raffalovics nagyon bizalmatlan volt az egész ügygel szemben, azért az új milliós kiosztásoknál Iswolski félre akarta őt tolni, ami azonban csak részben sikerült, amint ez Sassanovnak július 28-i átiratából látható, amelyben Iswolskit arról értesíti, hogy a cár elnöklete alatti minisztertanács jóváhagyta Iswolski legújabb ajánlatát és a pénzt engedélyezi. Azonban mégis Raffalovicsot bizza meg a pénz formai kiutalásával és e célból Davidov államtanácsos széleskörű megbízatással Parisba fog utazni. (Charles Hartmann: D. R. 1924 június, 228. oldal)

Hogy azonban ne hányhassa nekem senki a szememre azt, hogy Perchot, a becsületrendes tiszt és a „Le Radical gyalázatos pizskos üzletei miatt még nem lehet az egész szociál-radikálista sajtót vádolni azzal, hogy eladták magukat Poincaré háborús terveinek, azért idézem Raffalovicsnak 1913 november 7-i jelentését, mely így szól:

„Nagyon titkos.

A szentpétervári pénzügyminisztérium hitelügyek irodájának.

Davidov úrral egyetértve 27 csekket nyújtok önnek át 100.000 frank összegben, amelyeket nekem a kiosztással megbízott bizonyosságként adott át:

La Lanterne	42.000 franc
L'Aurore	17.000 „
L'Événement	11.000 „
L'Action	9.000 „
La France.....	11.000 „
Le Rappel	7.000 „
Le Gil Blas.....	2.000 „
Paris Journal.....	1.000 „

Ezen lista összes lapjai kizárólag a szociál-radikálista párt orgánumai. Egyesek csak tisztán parlamentáris vagy politikai léttel bírnak anélkül, hogy a nagy közönség közt elvolnának terjedve. Figyelembe kell venni, hogy ennek az első hónapi részletnek a felhasználása, éppen úgy mint a[másodiké, csak a francia kormány által történt meg a mi beavatkozásunk nélkül és anélkül, hogy az elfogadók meg lettek volna jelölve. Davidov úr meg fogja ezt erősíteni, miután ezekről a levelekről sem a másolatot, sem a fogalmazványt nem tartom vissza. A felosztás kizárólag a parlamenti politikai szövetség érdekében történik. Kérem számomra igazolni az átvételt anélkül,

hogy a csekkeket vagy azoknak felhasználását megemlítenék, Hozzáteszem, hogy a kifizetés a Banque de France által történik a szétosztónk rendeletére. A. Raffalovics.” (Iswolski, 1134. okmány.)

Azt hiszem, a szociál-radikálista sajtó működéséről bővebb magyarázat nem is szükséges.

Itt említem meg, hogy Iswolskinak 1913 július 21-i nagy jelentését, – amelyet Charles Hartmann francia konzul 1924-ben a Deutsche Ruadschau júniusi számában először hozott nyilvánosságra, – hitelességére vonatkozólag bizonyos kétellyel fogadják és ezt maga Wegener, a kiváló kutató, a Kriegsschuldfrage folyóirat 1924 augusztusi számában is hangsúlyozza, tezzal indokolván gyanúját, hogy a jelentés elején az a kitétel van, hogy az előbbi miniszterelnök, a mostani köztársasági elnök, mert szerinte Sassanovnak 1913 július 21-én tudnia kellett volna, hogy Poincaré előbb miniszterelnök volt és azért szerinte ez a kitétel a jelentésben igen gyanús.

Ezzel szemben figyelmeztettek arra, hogy 1924 január 11-én a L'Humanité nyilvánosságra hozta Iswolskinak 1913 február 14-i levelét, amelyben ez az egész ujságmegvesztegetési ügyet elmondja és amely levél elején a következő kitétel van: „Beszélgetésem tartama alatt, amelyet az előbbi miniszterelnökkel Poincaréval, a köztársaság jelenlegi elnökével folytatam» ... Ez a kitétel tehát ebben a táviratban is megvan. Dacára, hogy Poincaré január 20-a óta köztársasági elnök és mégis Iswolski február 14 én így ír Sassanovnak, pedig Sassanovnak tudnia kellett már azt, hogy Poincaré előbb miniszterelnök volt.” És ennek dacára senki sem vonta kétségbe a Humanité által nyilvánosságra hozott okmány hitelességét. Sőt az okmány hitelessége olyan, hogy Stieve az ő 5 kötetes munkájában „Der Diplomatische Schriftwechsel Iswolskis, 1911-1914” 732. számú okmány alatt be is vette. Éppen azért e kitételek alapján a Hartmann-féle okmány hitelességét nem lehet kétségbevonni.

A Hartmann-féle okmány hitelességét azonban a következő nagyon nyomós okok is igazolják. *Az 1912-1913. évi Iswolski okmányokban mindig csak egy 300.000 frankos sajtó alapról van szó, amelynek 100.000 frankos részletei körül folyik a harc Raffalovics és Klotz pénzügyminiszter között, amelynek egyik százezer frankos részletéről szól az Iswolski-féle okmány gyűjteményben az 1134. számú okmány. Ezzel szemben Charles Hartmann nyil-*

vánosságra hozza a D. R. 1914 júniusi számának 229. oldalán Raffalovicsnak 1913 november 19-i kimutatását, amelyben 14 csekkel 410.000 frank van elszámolva és pedig a következő újságokra *Le Radical* (2. részlet) 120.000 fr., *La Lanterne* 35 000 frank, *Le Figaro* 25.000, *Le Temps* 50.000. *La Libre parole* 80.000, *ü Aurore* (2. részlet) 45.000, *Le Goulois* 25.000, *La liberté* 30.000 frank. Ezt a 410.000 frankot pedig sehogy sem lehet kielégíteni azzal a 300.000 frankkal, amelyet az orosz kormány 1912- 1913-ban a sajtó részére tartalékképpen tett félre, annál is inkább, mert hiszen ebben a kimutatásban a *Radical* és a *L'Aurore* második részlettel szerepel és Raffalovics biztosan az első részletekről is beszámolt, azonban ezek az okmányok még eddig nyilvánosságra nem kerültek és ezek az óriási pénzösszegek csakis abból a 3 millió frankból voltak fedezhetőek, amelyeket Iswolski július 21-i jelentésében kért és kapott az orosz kormánytól.

Így Hartmann új, nagyon terhelő okmányainak hitelességében kételkedni nem lehet.

A rendelkezésre álló fontos okmányszerű bizonyítékok alapján ma már nem kétséges többé, hogy *Poincaré úr volt a világháború értelmi szerzője* és talán még sokkal jobban van terhelve ebben a kérdésben, mint a pétérvári diplomácia. Ez a megállapítás minden hazugságon áttöri magát és lassankint a köztudatba megy át, így Franciaországban is, ahol Victor Marguerite, a híres francia író a *Le peuple* 1924 szeptember 24-i számában így nyilatkozik Poincaréről:

... „A német, osztrák és orosz irattárakból kikerült sok publikáció bizonyosságot szolgáltat arra, hogy a sötét Poincaré és a gyenge cár voltak azok, akik a háborút valóban akarták és ki is robbantották. Franciák, nekünk igazságosan és logikusan kell gondolkoznunk! ...”

Mindenben aláírható Margueritte ítélete Poincaréről azonban figyelembe kell venni ő nála azt, hogy – lotharingiai lévén – minden idegszála azért feszült, hogy Lotharingia ismét Franciaországhoz kerüljön, azután pedig Franciaország birtokába akarta keríteni a Rajnát, az évszázados francia politika végcélját.

Ezek a nagy francia célok háború nélkül elérhetőek nem voltak és ezért Poincaré a háborútól sem riadt vissza, amely az egész világot vérbe borította.

De hogy a francia szociál-radikális párt és sajtója, amely mindig azt hangoztatta, hogy elítéli a háborút, mégis pénz

által megvásároltatván, a háborút megengedte, ez az emberiség és különösen a francia sajtó történetében a leggyalázatosabb momentum és a kellő értékre szállítja le a ma kormányon levő szociál-radikálisok nagyhangú béke és pacifista frázisait.

Azokban a hónapokban, mikor Poincaré és Iswolski a guruló orosz rubelek segítségével magyarzták a francia szociál-radikálisoknak és sajtójuknak, hogy nem kell annyira félni egy balkáni ügyből keletkezett európai háborútól, amelyben Franciaországnak is részt kell vennie, a keleten, a Balkánon majdnem tönkrementek mindazok a tervek, amelyeket az orosz-francia diplomácia szőtt. A balkáni háborúban tudniillik Bulgária hozta a legnagyobb áldozatokat és az ő feladata volt a török főerők legyőzése, amelyeket a bolgár hadsereg a rohamtaktika alkalmazásával meg is oldott. Azonban a modern ismétlőfegyverekkel szemben katasztrofálisan súlyos veszteségeket szenvedett, míg Szerbia és Görögország csak alárendeltebb haderőkkel harcolt és azért kevés volt veszteségük. Miután a bolgárok csapatait Konstantinápoly irányában használták fel, a szerbek és görögök csapataikkal olyan területeket is megszálltak, amelyeket a bolgár-szerb szövetségi szerződés Bulgáriának ítélt oda, miből aztán zavarok keletkeztek. Tudniillik mielőtt a Monarchia a londoni nagyköveti tanácskozáson keresztülvitte a független Albánia felállítását, a szerbek igényt tartottak egész Albániára, dacára, hogy ott egyetlen egy szerb sem lakott; mikor azonban Albániáról le kellett mondaniok, egyszerre azt kezdték hangoztatni, hogy emiatt a bolgár-szerb megállapodás elveszítette érvényét és azokra a területekre tartottak igényt, amelyeket a bolgár-szerb szövetségi szerződés Bulgáriának ítélt oda. Hozzájárult még a helyzet komplikálásához az is, hogy Románia is egyszerre rekompenzációs követelésekkel járult Bulgária elé. Így tehát Bulgáriának természetellenes szövetségi politikája mindjárt a háború után csődöt mondott

Szerbiának új állásfoglalása folytán 1913 áprilisában a Balkánon a végsőkéig feszült a helyzet, ami természetesen Oroszország részére nagyon kínos volt, mert az orosz diplomácia – normálisan gondolkozván – azt hitte, hogy a Monarchia Bulgária mellett be fog avatkozni a szerb-bolgár esetleges konfliktusba és azért mindent megtett, hogy az ellentétek

kiegyenlítődjenek. Emiatt Sassanov Szerbiának a Monarchia területéből ígér részeket, amint ez a szerb pétervári követnek 1913 május 12-i táviratából látható, mely így szól:

... „Sassanov újból tudtomra adta, hogy nekünk a jövőnkért kell dolgoznunk, miután sok területet fogunk kapni Ausztriából. Azt válaszoltam neki, hogy Monasztirt szívesen odaadjuk a bolgároknak, ha Boszniát és Ausztria más orszá-gait megkapjuk.”

(Bogisevics, VII. okmány, 124. oldal.)

De Sassanov is már egy héttel azelőtt, május 6-án Hartwig belgrádi orosz követ útján a szerbeknek a következő tanácsokat adja:

„Szerbia történeti fejlődésének első korszakán ment keresztül. Hogy azonban céljait elérje, még egy borzalmas harcon kell keresztül mennie, miközben az egész léte veszélyben foroghat. Szerbia ígéret földje a mai Ausztria-Magyarország területén fekszik és nem ott, ahová most törekszik és ahol a bolgárok útjában állanak. Ilyen viszonyok mellett Szerbiának életfeltétel az, hogy egyrészt megtartsa a maga részére Bulgária szövetségét, másrészt pedig, hogy szívós és türelmes munkával elérje a készütségnek azon fokát, amelyre a jövőben kikerülhetetlen harcban szüksége lesz. Az idő Szerbiának dolgozik, az ellenségeinek pedig pusztulására, amelyen már láthatók a bomlás jelei.”

(Deutschland Schuldig, 299. oldal.)

Hogy lássuk, miért nem tört ki 1913 tavaszán a „balkáni bonyodalmakból a világháború, azért kivonatosan idézek Vesnic párisi szerb követ 1913 március 27-i jelentéséből:

„... Egy illetékes személy, akivel e napokban bizalmasan társalogtam, tudomásomra adta, hogy a múlt hét közepén általános európai háború veszedelme előtt állottunk. Az ok, amiért a háború, ha bizonyos erkölcsi áldozatok árán is, elkerültetett, máson kívül azzal a kívánsággal magyarázható, hogy a balkáni szövetségeseknek alkalom adassék, hogy pihenjenek és magukhoz térjenek, aztán pedig, hogy előkészülhessenek azokra az eshetőségekre, amelyek a nem meszi jövőben bekövetkezhetnek ...”

Azt hiszem ezek után a jelentések után nem is kell bővebb kommentár és látható, hogy L. Ivanovics szerb államférfiú, aki elárulta, hogy a szerb kormány már előre tudta a szarajevói gyilkosságot és aki most, hogy a leleplezés hatását tompítsa, a „Novi zivot” és a „Politika” című újságokban egy

cikksorozatban értekezik a szerbek 1912-1913. évi békés szándékairól, mennyire szépíti a helyzetet.

Ugyanakkor azonban, mikor Oroszország Szerbiával tárgyal, Bulgáriára is nyomást gyakorolt és az orosz cár 1913 június 8-án táviratot intéz a bolgár királyhoz, amelyben megdöbbenésének ad kifejezést, hogy a balkáni államok testvérháborúba akarnak keveredni és hivatkozik arra, hogy a bolgár-szerb szövetség értelmében, vitás kérdésekben Oroszország a döntő bíró és figyelmezteti a bolgár királyt arra, hogy az az állam, amely megkezdí az ellenségeskedést, viseli a felelősséget a szlávság előtt. (Bogisevics XX. okmány, 169 oldal.)

A cár közbelépése azonban hiábavaló volt, mert Bulgáriában az összes vezető embereket elhagyta a józan ész. A bolgár nagyzási hóbort, amelyet mindenki érezhetett, akinek a világháborúban bolgárokkal dolga volt, a bolgár kormányt olyan intézkedésekre hajtotta, amelyek feltétlen katasztrófát vontak maguk után. Ha a szerbek a bolgárok által követelt terület elég nagy részét a kezükben tartották is, azért Macedonia igen tekintélyes része és a Szalonikitől keletre fekvő partvidék bolgár kézen volt, úgy hogy Bulgária ezáltal igen tekintélyes terület nyereségre tett volna szert és azért egyelőre evvel is megelégedhetett volna. A szerbek által elfoglalt területek visszahódítását pedig nyugodtan későbbi időkre halaszthatta volna. A bolgár étvágy azonban túl nagy volt és nem engedte meg, hogy a bolgár gyomrot fenyegető veszélyt a bolgárok észrevegyék.

Bulgária a balkáni két háborúban óriási veszteségeket szenvedett olyannyira, hogy a belátó és józaneszű Fitschev tábornok, vezérkari főnök, már 1912 decemberében az első török békeajánlat elfogadását ajánlotta, amit azonban nem fogadtak el. Szerbiának és Görögországnak viszont alig voltak veszteségei. Mikor még nyilvánvaló volt, hogy Románia is be fog avatkozni, Szerbia és Görögország pedig szövetséget kötöttek Bulgária ellen, azután pedig nyilvánvaló volt, hogy Törökország is hátra fogja támadni Bulgáriát, akkor a bolgár államférfiaknak tisztában kellett volna lenniök azzal, hogy fegyverrel semmi sem érhető el. A fegyveres mérkőzésnek csak akkor lett volna eredménye, ha a Monarchia avatkozik bele Bulgária oldalán a háborúba, vagy pedig ha Oroszország veszi át fegyveres védelmét, amire szövetségi szerződése értelmében köte-

lezve volt. Bulgária azonban sem az egyik, sem a másik eshetőséghez nem alkalmazkodott, hanem nagyzási hóbortjában maga akarta a kérdést megoldani.

A bolgár tábornokok tudniillik azt az örült tervet gondolták ki, hogy hadüzenet nélkül gyors megrohanással le kell gyűrni a szerbeket és a görögöket, azután pedig egynéhány nap alatt az összes csapatokat Románia és Törökország ellen kell útba indítani. Hogy tábornokok, felelős állásban lévő emberek, hogy jöhettek a bolgár király elé ilyen lehetetlenséggel, azt fel sem lehet fogni. Mert aki csak egyszer látta azt a terepet, amelyen a második szerb-bolgár háború lefolyt, az el sem tudja képzelni, hogy lehetett arra a gondolatra jutni, hogy egynéhány nap alatt döntően vernék meg a szerbeket, mikor olyan Tettenetes nehéz terepen még a legkisebb csapat egységek is abban a helyzetben voltak, hogy nagy csapattömegekkel szemben hosszabb ideig is sikeres ellentállást fejtsenek ki. Mert ha Bulgária csakis Szerbia és Görögországgal állt volna szemben, akkor is az egy-palánkai és a kotsánai sávon támadni nem lett volna szabad, hanem kevés csapattal védelemre kellett volna berendezkedni és az összes csapatokkal Szaloniki irányában a görögöket kellett volna megtámadni. Először, mert a görögök harci értéke nagyon kicsi volt, másodsor, mert a terep nem volt nehéz és harmadszor, mert rendelkezésre állt a Drinápoly-Szaloniki vasút, mely az előnyomuló bolgár hadsereg utánpótlását tudta volna biztosítani. Mikor aztán meg lett volna a győzelem a görögök felett, akkor a szerb hegyi front a bolgár határon önmagától megingott volna, mert délről a Vardar völgyében a felgöngyölítés veszélye fenyegette. Így azonban a szerb-görög-román-török fojtó gyűrű katonailag megtörhető nem volt és a katonai megoldásra csak akkor kerülhetett volna a sor, mikor a diplomácia a szorító lánc szemeit meglazította volna. Bulgária akkortájt hasonló helyzetben állott^ mint a Trianon utáni Csonkamagyarország, amely az őt szorító gyűrűt katonai feladat alakjában széttörni nem tudja, miután diplomáciailag a gyűrű meglazítása a magyar diplomáciának még nem sikerült.

Ilyen előzmények után a bolgár tervnek természetesen össze kellett omlania, amihez hozzájárult még az is, hogy egyes bolgár csapattesteknél majdnem lázadásra került a dolog, mert ellenezték a testvérháborút. Azután pedig úgy látszik,

egyes parancsnokok maguk is tisztában lehettek azzal, hogy a dolog kivihetetlen és azért csak félszívvvel voltak az ügy mellett, Mikor pedig június 29-én kiadták a támadási parancsot, mely még hozzá nem is volt egészen határozott, a támadásba menő bolgár hadsereg egyes részei nem egy időben támadtak és azért a támadást váró szerbek több napos véres csatában a támadást meghiúsították. A jobb szárnyon levő görög hadsereg pedig a vele szemben álló bolgár gyenge biztosító osztagokat a kedvező terepviszonyok miatt visszaszorította és előrenyomulván, felgöngyölítéssel fenyegette a bolgár hegyi frontot, amely ellen a szerbek csak nagyon lassan tudtak tért hódítani. A helyzet Bulgáriára nézve azonban még ^kilátástalanabb lett, azáltal, mert július 11-én a románok is átkeltek a Dunán, a törökök pedig Enver pasa vezetése alatt július 22-én megszállták Drinápolyt. Hogy Románia is be tudott avatkozni a Bulgária elleni háborúba, ezt csak Bulgária észnélküli viselkedésének tulajdonítható, mert hiszen Bulgária orosz-bolgár szövetséggel biztosítva volt a román támadás ellen és Oroszország még 1912 őszén nagyon komolyan figyelmeztette a románokat arra az esetre, ha beleavatkoznának a bolgár ügyekbe. Miután azonban Oroszország már 1912 decemberében látta, hogy a bolgár győzelem a bolgár államférfiak fejébe szállt és miután azt vélte észrevenni, hogy Bulgária nem fog törődni az orosz érdekekkel a tengerszorosok körül (Siebert, D. A. 562. oldal), azért ez már 1912 decemberében elkedvetlenedést okozott az orosz diplomáciánál Bulgária ellen. Mikor aztán 1913 májusában és júniusában Bulgária nem akart hallgatni Oroszországra, hanem háborúval akarta megoldani a vitás kérdéseket, akkor Oroszország attól félt, hogy esetleg Bulgária legyőzi Szerbiát és akkor még kevésbé fog törődni az oroszoknak a tengerszorosokra való igényeivel. Azért tehát, hogy Bulgária ne győzhessen, Oroszország egyenesen felbátorította Romániát, hogy avatkozzék bele a háborúba. Ez pedig akkor történt, mikor a román követ megjelent Sassanov előtt és bejelentette neki, hogy Románia a kitörő háborúba be fog avatkozni. A követ tudniillik megkérdezte Sassanovtól, hogy mi lesz ebben az esetben Oroszország állásfoglalása, mire Sassanov azt mondta, hogy Oroszország Bulgáriát ez esetben segíteni nem fogja. (Siebert, Einreisung. Süd. Monatshefte 1922 január, 191. oldal.)

Ezzel Oroszország Bulgáriát gyalázatosan elárulta és Románia nyugodtan avatkozhatott be a háborúba, hiszen tudta, hogy Oroszország nem fog Bulgáriának segíteni. Így aztán Bulgáriának nem maradt más hátra, minthogy július 30-án fegyverszünetet kössön, amely után már augusztus 10-én bekövetkezett a bukaresti béke, mely megfosztotta Bulgáriát összes új területeitől és a sok véráldozat mind hiábavaló volt, mert egy esztelen, lehetetlen politika uralkodott ebben a szerencsétlen országban.

A második és harmadik balkáni háborúról nyilvánosságra került adatok egész meztelenségében mutatják be a Monarchia és Németország diplomáciájának tehetetlenségét. Azért ezzel a kérdéssel hosszasan foglalkozom, de már előre megjegyzem, hogy a Monarchia diplomáciája többször akart erélyesen fellépni Bulgária érdekében, azonban a számárlétrán naggyá nőtt Bethmann és társai ezt mindig megakadályozták.

Első dolog, amit a német diplomácia a balkáni kérdésekben elhibázott az volt, hogy állást foglalt amellet, hogy Bulgária Romániának területi rekompenciákat adjon. A másik hiba az volt, hogy meghosszabbították 3913 februárjában a Monarchia, Németország és Románia közötti szövetségi szerződést, mely szerződés teljesen értéktelen volt, mert egész Romániában egyedül csak az agg Károly király volt az, aki a szövetségi szerződést komolyan vette. Azonban neki hiányzott a hatalma, hogy ezt a felfogását az ország közvéleményével elfogadtassa. Hogy pedig II. Vilmos és diplomáciája hogyan támogathatta annak a Romániának az igényeit, amely egy szemmel mindig Erdélyre nézett Bulgáriával szemben, mely ország a Monarchiának és Németországnak természetes szövetségese volt, az Vilmos császárnak azzal a különös mentalitásával magyarázható, miszerint ő azt hitte, hogy egy balkáni államban az uralkodó szembe tud szállni a nemzet közvéleményével. Mikor példaképpen az lebeghetett szeme előtt, hogy ő ezt már sokszor megtette Németországban, sajnos a német nemzet mérhetetlen nagy kárára.

Igen nagy hiba volt az is, hogy Bethmann és társai a balkáni helyzet veszélyességét bűnös módon titkolták a német közvélemény előtt és pl. 1913. május 30-án, mikor Törökország és a balkáni hatalmak között létrejött az előzetes béke és mikor már a verebek is azt csiripelték, hogy most egymást

fogják ütni a balkáni hatalmak, akkor a német félhivatalos csalogány az N. A. 127. számában a békéről így dalol:

... „Az összes józan mérlegelések egy új háború kitörése ellen szólnak. A nagyhatalmak között megszűnt az összeütközések veszélye és a közeli keleten nemsokára az utolsó felhők is el fognak oszlanı.” *Bűnösebben közvéleményt félrevezetni nem is lehetett, mint ahogy ezt Bethmann megtette.*

Mikor aztán dacára Bethmann jóslatának június végén kitört a harmadik balkáni háború és a Monarchia megakart akadályozni, hogy Bulgáriát letörjék, akkor Bethmann megint közbelépett az ő bölcs tanácsaival és a Monarchia fellépéséből ismét nem lett semmi. A Monarchia tudniillik a szerb-bolgár háború kitörése után igen helyesen végre belátta azt, hogy *legy* szerb győzelem esetén a szerb öntudat a szerb királyságban annyira megnövekednek, hogy a Monarchia délszláv területei veszélyben volnának és azért Berchtold 1913 július 3-án magához hívatta a bécsi német nagykövetet, Tschirschkyt és tudomására adta neki, hogy a Monarchia be fog avatkozni a bolgár-szerb háborúba, nehogy egy túlnagy Szerbia keletkezzék. Ez t. i. a Monarchia délszláv területeire nagy veszélyt jelentene és azért kéri a nagykövetet, hogy Németország értse meg a Monarchia nagyon súlyos helyzetét. Ez a bécsi német nagykövetnek július 3-i jelentéséből látható (Deutsche Allgemeine Zeitung, 1920 március 7, 123. szám.) Berchtold fellépésére Bethmann még aznap válaszol Tschirschkynek és igazi néptanítói modorban, kitanítja Tschirschkyt, hogy Nagyszerbia egyáltalában nem jelent veszélyt a Monarchia részére. Tudomására hozza továbbá Tschirschkynek, hogy II. Vilmos is nagyon elhibáztottnak tartja azt, hogy a Monarchia Monasztirért annyira exponálja magát, mint annak idején Durazzoért. (D. A. Z. 1920, március 7, 123. szám.) Egy hét múlva Olaszország is tagadó választ adott ebben a kérdésben és így Berchtold gróf elejtette a tervét.

Ezekben a napokban azonban Bethmann és társai megint egy más eseménnyel kapcsolatban igen lelkiismeretlenül vezették félre a német közvéleményt. Tudniillik július 2-án Kieiben találkozott II. Vilmos az olasz királlyal és akkor a N. A. Z. német félhivatalos a 154. számában erről a találkozóóról így nyilatkozik:

„A déli szövetségeseinkhöz való viszony minden zavartól mentes. Németországban növekedő megértéssel ismerik el a

modern Olaszország katonai, tengerészeti és gazdasági tevékenységét, azután pedig politikájának erős nemzeti alapját és növekedő befolyását a hatalmak tanácsában.”

És ezt a maszlagot adja be a német népnek Bethmann-Hollweg akkor, amikor a nagy német vezérkar 1912 decemberi emlékiratából tudja minden kétséget kizáróan, hogy Olaszország nem fog eleget tenni a szövetségi kötelességeinek háború esetén és így a hármasszövetség tehát nem létező valami.

Lelkiismeretlenebbül és bűnösebben közvéleményt félrevezetni nem is lehetett, mint ahogy ezt Bethmann tette, így azután megérthető a központi hatalmak közvéleményének kínos meglepetése, mikor 1914 augusztusában Olaszország kivonta magát a szövetségi kötelezettség alól.

Tschirschkynek 1913 július 3-i jelentése és Bethmannak erre vonatkozó válasza egészében mutatják, hogy Németország azokban a napokban visszatartotta a Monarchiát jogos érdekeinek a megvédésében. *Azonban dacára annak, az entente-propaganda azt állítja, hogy Németország a Monarchiát már ekkor cselekvésre ösztönözte volna.* Ez a vád Giollitti, volt olasz miniszterelnök kijelentésén alapszik, aki 1914 december 5-én az olasz kamarában kijelentette, hogy 1913 augusztus 9-én kapta volna meg San Giuliano olasz külügyminisztertől a sürgönyt, amelyben ez bejelenti a Monarchia szándékait Szerbiával szemben. Erre Giollitti azt válaszolta, hogy ebben az esetben a hármasszövetségi szerződés nem léphet életbe és annak az óhajának adott kifejezést, hogy Németország vissza fogja tartani a Monarchiát. Giollittinak e felszólalásából gyártja aztán az ententeirodalom a vádat Németország ellen. Ebben a dologban azonban az a csodálatos, hogy Giollitti a megtörtént eseményt augusztusba teszi át és ezt az emlékirataiban (német fordítás 218. oldalán) is fentartja, pedig a nyilvánosságra került Tschirschky-féle jelentés és az erre vonatkozó válasz ismerete után nem lehet kétség, hogy a Monarchia július első napjaiban akart beavatkozni a szerb-bolgár háborúba.

A Németbirodalom és a Monarchia politikája közötti ellentét azonban nemcsak ez alkalommal mutatkozott ríktó színekben, hanem különösen akkor tűnt ki, mikor 1913. augusztusában a bukaresti béketárgyalások folytak.

A Monarchia igen helyesen Bulgáriának fogta a pártját, míg Németország Románia és Görögország igényeit támogatta

és pl. Kavallát Görögország csak a német pártolásnak köszönhetette. Hogy pedig a német császár hogyan támogathatta Görögországot Bulgáriával szemben, melynek érdekei azonosak voltak Németország és a Monarchia érdekeivel, az érthetetlen. Hiszen Görögország földrajzi fekvésénél fogva olyan függő viszonyban volt Angliával és Franciaországgal, hogy kizártnak volt tekinthető, hogy Görögország esetleg Németország pártjára álljon egy bekövetkezendő nagy nemzetközi konflagráció esetén. Ha pedig a német császár azt hitte, hogy azért kell Görögország pártjára állania, mert sógora volt Konstantin görög királynak és hogy majd a király a saját nemzetével szemben keresztül tudja vinni akaratát egy német barátság és szövetség érdekében, akkor csak azt mutatja, hogy mennyire igazuk van, sajnos, azoknak a német nacionalista köröknek, amelyek II. Vilmos minden politikai tehetségét tagadják.

A görögökkel szemben azonban a német viselkedés már azért sem volt céltudatos, mert 1913 júniusában az idősebb Theotokis, a kiváló görög államférfi, Berlinben volt és Németországnak szövetségi szerződést ajánlott fel, amelyet azonban Bethmann és Jagow barátságos formák között visszautasítottak. Hasonló módon, mint annakidején Bülow az angol szövetségi ajánlatokat, mert Jagow saját szavait idézván, „Németország nem akart mélyebben belekeveredni a balkáni kérdésekbe”. [Süddeutsche Monatshefte 1924 júliusi száma; Die Deutsche Politik 1913 und 1914 vor dem Weltkriege (Jagovtól.) (Sapientia sat.)

Mikor aztán Bukarestben megkötötték a békét, amely Bulgária teljes kirablásával végződött, akkor a Monarchia Bulgária érdekében a béke revízióját követelte, mire a német félhivatalos csalogány a 187. számában a békét így üdvözli: „Ma örülünk annak a szerencsésen befejeződött munkának, amelyet egy bölcs és erélyes államművészet vitt véghez és amely Európában és a történelemben babért és elismerést fog biztosítani öfelségének Károly királynak és tanácsadóinak”.

Nagyon érdekes volna megtudni, hogy mikor 1916 augusztus 28-án a táviró meghozta Berlinbe és Plessbe, a német főhadiszállásra a román hadüzenet hírét, Bethmann és társai még mindig babért és elismerést kívántak-e a román tanácsadóknak?

Hogy pedig a reális balkáni diplomácia mit látott a német félhivatalos által megdicsért bukaresti békében, azt Bogisevics bizonyítja, akinek Pasics 1913 augusztusában Marienbadban a következőt mondta:

Én már az első balkáni háború idejében kirobbanhattam volna az európai háborút és pedig azért, hogy Boszniát és Hercegovinát megkaphassam, de miután féltem, hogy akkor nekünk Bulgáriának Macedóniában nagyobb engedményeket kell tennünk, azért először Szerbia részére Macedóniát akartam biztosítani, hogy csak aztán lássak hozzá Bosznia és Hercegovina megszerzéséhez.

(Bogisevics, Kriegsursachen, 65. oldal.)

Pasics szövetségesei előtt valódi céljait a bukaresti békével nem is titkolta, mert mikor Bukarestben aláírtak a békét, a tárgyalási teremből való kijövetel alkalmával Pasics Politgs görög megbízottnak a vállára ütött és a következőket mondta neki: „*La première manche est gagnée maintenant il faut préparer la seconde manche contre l'Autriche.*” (Az első játékot megnyertük, most a másikat kell előkészíteni Ausztria ellen.) Bogisevics: Kriegsursacheti, 65. oldal.)

Persze Pasics nem volt Bethmann-Hollweg, hanem céltudatosan tört előre a kitűzött cél felé. Pedig Németországban voltak emberek, akik tisztán láttak. Bethmannnak csak el kellett volna olvasnia az „Unsere Zukunft” című könyvet Bernhardi német tábornoktól, amelyben ez a kiváló katonai szaktekintély és katonai politikai író a balkánról 1912 telén így nyilatkozik:

„... A jövőben azzal biztosan számolni kell, hogy egy európai háború esetén a balkáni államok a tripleentente oldalán fognak állani, azért, hogy Ausztria rovására tovább terjeszkedjenek. Emiatt elvész a hármasszövetség részére az eddig biztosított út Törökországba. Románia is valószínűleg ki fog esni mint a hármasszövetséget támogató hatalom. De Románia eddig mint a hármasszövetségnek a szövetségese számított és emiatt nemcsak az 5 hadteste esik ki mint segítség, hanem velük szembe legalább 5 osztrák hadtestet kell felállítani és így még egy további 5 hadtestből álló veszteség következik be. De azonkívül Olaszország minden körülmények között 2-3 hadiestet fog lekötni a határain. Mindezek a hátrányok Németországot úgy érintik, mint Ausztriát, de az utak lezárása Ausztriát talán még súlyosabban fogja érinteni, így aztán megvan az élelmiszer-, a petroleum-, a gabonahiánya és ha mi ezt a német nép alkalmazkodó képessége miatt ki is fogjuk tudni bírni, azért az a rossz politika, amelynek ezt köszönhetjük, ezzel nem lesz jobb.”

Bernhardi tábornok azonban, akinek műveit az egész világ olvasta, nem volt tekintély Bethmann szemében és így szavai csak a pusztaságban hangzottak el . . .

Miután a bukaresti béke revíziója körüli vita a nagy nyilvánosság előtt zajlott le és kitűnt, hogy Németország Romániát és Görögországot, a Monarchia pedig Bulgáriát támogatja, Szerbia ezt az ellentétet ki akarta használni és azért a bukaresti béke után Albánia egyes részeit nem akarta kiüríteni. Erre a szerb csapatok még beljebb vonultak Albániába és ott az albán népet kegyetlenül irtották. Ezt a Monarchia természetesen nem nézhette nyugodt szemmel, de Németország sem és azért Jagow államtitkár magához hívatta Bogisevics berlini szerb követségi megbízottat és figyelmeztette őt, hogy Szerbia ne játsszék a tűzzel, miután a Monarchia elveszti majd türelmét és katonailag fog Szerbiával szemben fellépni. *Azonban ez az eset is mutatja, hogy a Monarchiának mennyire sülyedt a tekintélye a Balkánon a folytonos engedékenység miatt. Mert amikor Bogisevics Belgrádba utazott és ott a német figyelmeztetést leadta, a külügyi hivatal akkori vezetője, Spalajkovits a figyelmeztetésre semmit sem adott és úgy viselkedett, mintha a Monarchiától nem kellene tartani semmit sem.* (Bogisevics, 73. oldal.)

Így aztán a Monarchiának végre nem maradt más hátra, minthogy 1913 október 18-án ultimátumszerű jegyzéket adott át Belgrádban, amelyben az albán területek kiürítését 8 napon belül követelte. Miután ehhez a lépéshez végre II. Vilmos is hozzájárult, aki Conrad vezérkari főnök előtt kijelentette, hogy ő mindig a béke mellett volt, de ami sok, az már sok és miután a Monarchia ez egyszer, elég későn, érvényt is akart szerezni a követeléseinek, Szerbia azonnal meghátrált és kiürítette Albániát. Így a Monarchia megint nem tudott Szerbiával leszámolni.

A harmadik balkáni háborúval kapcsolatos eseményekben Németország akadályozta meg a Monarchiát, hogy Szerbiával leszámoljon. De azért a Monarchia külügyi politikája szintén nyomatékosan kritizálható és pedig azért, mert a Monarchia két egymással össze nem egyeztethető cél után törekedett. 1913 telén ugyanis megújították a szövetséget Romániával; tehát a Monarchiának, ha hitt ebben a szövetségben, gondolkodás nélkül kellett volna támogatnia a román érdekeket, ha pedig nem, úgy feltétlen Bulgária mellé kellett volna állania; mert hiszen Bulgária nem kacsingatott Erdélyre, mint Románia. Amit azonban a Monarchia tett, éppen a legrosszabb volt, mert Romániával szövetségben lenni és támogatni a Románia által gyűlölt Bulgáriát, az igazán érthetetlen lett volt. Ezáltal Romániában elvesztettük azt a kevés embert

is, akik még a Monarchia mellett voltak. Pedig Bulgáriában, ahol nagy reményeket fűztek a Monarchia közbelépéséhez, különösen a bukaresti béke revíziója érdekében, csak azt látták, hogy a Monarchia mint nagyhatalom hogyan enged magával játszani, úgy Szerbia, mint Románia részéről és így a Monarchia Bulgáriában egész tekintélyét elvesztette.

Hogy Bulgária 1914 júliusában, a szerb hadüzenet idejében, nem csatlakozott a Monarchiához, annak nagyrészt Berchtold gróf 1913. évi kapkodása volt az oka.

Alig hogy elmúltak a balkáni háborúk, új veszedelem fenyegette Európa békéjét. Most azonban Konstantinápolyból indult ki az új veszedelem, *mely csak azért nem fejlődött háborús konfliktussá, mert Németország súlyos diplomáciai vereség árán visszavonult, bebizonyítván ezzel is, hogy inkább a diplomáciai vereséget is elviseli, semhogy háborúba keveredjék.* Az új veszedelmet Konstantinápolyban az idézte elő, hogy Törökország belátván azt, miszerint hadseregét át kell reformálnia és erre nem elég az, hogy idegen oktató tisztek mint tanácsadók szerepeljenek, hanem ezek tényleges katonai hatalmat is kell, hogy gyakoroljanak, hogy így a török hadseregben gondolkodásuk és felfogásuk a gyakorlatban is érvényesülhessen. Azért a német kormánytól egy katonai missziót kért és annak a parancsnokát, Limán von Sanders altábornagyot, a konstantinápolyi hadtest parancsnokává nevezte ki 1913 december 2-án.

Törökország szuverén állam lévén, azt nevezhette ki parancsnokul, akit akart. Miután azonban a német tisztek egynéhány évi céltudatos munkával az amúgy is vitéz török hadsereget a modern vezetés és felszerelés terén is magas fokra emelték volna és így Oroszország aspirációi a Dardanellákra csak nehezen lettek volna kivihetők, Oroszország, Franciaország és Anglia azonnal állást foglaltak a német katonai misszió ellen, de ezt az állásfoglalást nagyon ügyesen úgy módosították, hogy ellene vannak annak, miszerint Konstantinápolyban német tábornok parancsoljon. Ugyanakkor azonban elkerülte a figyelmüket az, hogy a török haditengerészet legfőbb parancsnoka és reorganizátora angol tiszt volt, míg Görögországban a hadsereg átszervezését Eydoux francia tábornok végezte különleges teljhatalommal és az ellen tiltakozásukat elfelejtették bejelenteni. És itt különösen megint a francia kormány az, mely biztatja az oroszokat és Iswolski már 1913 november 26-án, mikor még Limán von Sanders, a Dardanellák későbbi védelmezője, még nem is volt kinevezve konstantinápolyi hadtest-

parancsnoknak, azt jelenti Pétervárra, *hogy Pichon mindenben osztja Sassanov felfogását, hogy nem engedhető az, hogy Konstantinápolyban német tisztek parancsoljanak.* (Iswolski, 1140. okmány.) Franciaország pedig nem engedheti meg, hogy németek parancsoljanak Szmirnában és Beirutban. Hogy Franciaország miért nem akarta eltérni, hogy német tisztek parancsoljanak Szmirnában és Beirutban, az első pillanatban érthetetlen, de azonnal megérthető, ha elolvassuk azt a 15 okmányt, amelyeket Achmed Djemal pasa: „Erinnerungen eines türkischen Staatsmannes” című munkájának 257-277. oldalain hoz nyilvánosságra. *Ezekből az okmányokból látható, hogy a damaszkuszi, beiruti és kairói francia konzulok és rajtuk keresztül a francia kormány szoros összeköttetésben állott azokkal az arab elemekkel, akik el akarták szakítani Szíriát Törökországtól és francia protektorátussal felcserélni.* Német parancsnokok esetén természetesen ennek a játéknak is nagyon hamar vége lett volna és így most már könnyen megérthető, hogy Franciország miért nem tudta elviselni, hogy Beirutban németek parancsoljanak. A franciák azonban még tovább mentek tanácsaikban és Bombard konstantinápolyi követ azt ajánlotta az oroszoknak, hogy küldjenek be egy orosz páncélost a Boszporusba, amely csak akkor távozna el, mikor Limán von Sanders Konstantinápolyt elhagyta. (Iswolski, 1198. okmány. Affaires Balcaniques III., 157. okmány.) Ez a tanács pedig feltétlen háborút jelentett volna. Azonban a nagy békebarát Poincaré is nagyon békés tanácsokat ad az oroszoknak, mert 1914. január 5-én Iswolski jelenti, *hogy Poincaré szavaiból azt veszi ki, hogy Franciaországban megvan a nyugodt elhatározás, hogy a jelenlegi körülmények között nem fog kibújni azok alól a kötelezettségek alól, amelyekre őt a szövetség kötelezi.* (Iswolski, 1212. okmány.) Január 15-én pedig újból jelenti Iswolski Pétervárra, hogy Franciaország eleget fog tenni szövetségi kötelezettségének. (Iswolski, 1227. okmány.) *Nem csodálatos dolog, hogy ezek a szövetségi hűségnyilatkozatok mindig olyan válságos pillanatban történnek?*

Hogy pedig Oroszország miért nem akarta megengedni, hogy a török hadsereg német vezetés alatt újból megerősödjék, az látható Sassanovnak a cárhoz intézett 1913 december 8-ról keltezett nagy beadványából, amelynek egyes részeit egészben idézem: (Iswolski, 1157. okmány.)

A jelentés elején Sassanov megemlékezik arról, hogy a balkáni háborúk után bekövetkezett helyzethez az orosz külügyi politika milyen állást foglaljon el. Kijelenti továbbá, hogy miután a török állam helyzete a balkáni háborúk folytán vigasztalan lett, azért az európai hatalmak nem bíznak a török uralom állandóságában és emiatt már most számolnak a török császárság felosztásával és azon gondolkoznak, hogy annak jogait és érdekeit Kisázsia egyes tartományaiiban hogyan biztosítsák. Hozzáteszi azonban azt, hogy Törökországról már 200 év óta hirdetik hogy el fog pusztulni és beismeri, hogy ügyes külpolitika mellett Törökország még sokáig létezhet.

Éppen ezek a viszonyok, folytatja Sassanov, nehéz probléma elé állítják Oroszországot, mert előtérbe jön megint a tengerszorosok kérdése és azért ezeknek jelentőségét méltatja. Miután azonban Törökország élete nem biztos, azért Sassanov szerint Oroszországnak azt a kérdést kell megvizsgálnia, hogy előkészüljenek-e olyan eseményekre, amelyek Konstantinápolyban és a tengerszorosokban egészen megváltoztatják a helyzetet, így ahhoz a konklúzióhoz jön, hogy Oroszország a tengerszorosokat más hatalomnak nem engedheti át és majd szó szerinti így érvel: „Harminc éve annak, hogy az elhalt III. Sándor cár akarata újból feltámasztotta a feketetengeri hajóhadat. Hatvan évvel ezelőtt kezdődött a hajózás a Feketetengeren kereskedelmi hajók segítségével. Mind a két vállalkozás össze van kapcsolva Oroszország hatalmával és azzal a lehetőséggel, hogy érdekeinket a tengerszorosokkal kapcsolatban biztosítsuk. Az odesszai kerületben száz milliókat adtak ki erre a vállalkozásra, de annak a hadseregnek a fenntartására is, mely hadsereg a hajóhadunkkal együtt működnek. Tudniillik már 1895-ben az örmény mészárlások alkalmával felvetették azt a kérdést, hogy Anglia tudtával és beleegyezésével, amely pedig akkortájt a legveszedelmesebb riválisunk volt, csapataink ideiglenesen megszállják-e Konstantinápolyt. Erről a tervről le kellett mondanunk, mert a szállítóeszközeink hiányosak voltak és mert a szárazföldi mozgósításunk tökéletlen volt.

Azóta 18 év múlt el és még mindig száz és százmilliókat adunk ki, de a célunkat még egy lépéssel sem közeleltettük meg. Hadihajók épülnek és évenként nagy összegeket adnak ki a kereskedelmi hajóhad fenntartására. Mégis, mikor a pillanat bekövetkezik, amelyben kívánatos volna, hogy egy jelentős partraszállási művelethez fogjanak, a kormány húzódozik tőle, mert annak keresztülvitele majdnem lehetetlen. *Mikor a múlt évben arról volt szó, hogy hadseregeink előretörést rendezzenek Konstantinápoly felé, akkor kitűnt, hogy két hónapon belül csak kis szállításokkal tudnánk 2 hadtestet átszállítani és*

hogy a mozgósítási előkészületek úgy a szállító hajókra, mint a hadsereg mozgására nézve annyi időt vesznek igénybe, hogy a hadművelet senkit sem ért volna meglepetésszerűen. Más szavakkal, a nevezett vállalkozás kivihetetlennek látszott, nem is szólva arról, hogy a partraszállt hadsereg számereje nem állt volna helyes viszonyban azokkal a feladatokkal szemben, amelyeket meg kellett volna oldania.

Különben is arról nincs most szó, hogy Törökország ellen komoly vállalkozások lehetetlenek-e vagy nem, hanem csak arról, hogy még az eszközök is hiányzanak, amelyekkel a hajóépítési terv ellen védjük magunkat, amelyet most Törökországban keresztülvisznek”. Megérthető tehát, hogy Oroszország miért nem tudta eddig a tengersizorosokat elfoglalni, dacára, hogy megvolt hozzá az akarat.

Sassanov továbbá arról beszél ebben a jelentésben, hogy Törökország tengeri hadereje egy pár évig túlsúlyban lesz és ezt Oroszország nem engedheti meg, majd szószerint így folytatja:

A politikai előrelátás azt követeli tehát, hogy figyelmesen készüljünk el az akcióra, amely szükséges lehet. Az előkészítés csak olyan jellegű program lehet, amely a legkisebb részletekét is tartalmazza és amelyekben különböző ügysztyályok is résztvesznek.

Át kell gondolni az esetleges intézkedéseket, amelyek a fekete-tengeri szárazföldi és tengeri haderőnknek növekedését célozzák. Mi a dolguk a hadügyi és haditengerészeti osztályoknak, hogy új vasúti vonalak építésével és szállító eszközeink javításával a mozgósítást a kívánt mértékben gyorsítsák? Milyen feladatok elé állíthatók a mi szállítási eszközeink és körülbelül mennyi időnk lesz, hogy elkészüljünk? Lehetséges lesz-e vagy nem, hogy a hadseregnek vagy hajóhadunknak azt adjuk feladatul, hogy a tengersizorosokat erőszakkal vegyék el vagy megszállják Konstantinápolyt, ha ezt a körülmények szükségessé fogják tenni?

Most áttérek előkészületeink politikai oldalára. Meg kell azonban ismételni, hogy Törökország mielőbbi szétesése nekünk nem kívánatos és szükséges, hogy egy diplomáciai művelet keretében minden lehetőséget megtegyünk, hogy Törökország végét kitoljuk.

Ezek a felvetett kérdések azt kívánják, hogy azok az anyagi intézkedések, amelyekhez nyúlni kell, megvitattassanak, hogy ezáltal:

1. Egy számbelileg is elég erős partra szállítandó hadtestnek a mozgósítása meggyorsabbodjék.
2. A szükséges összekötőutak a mozgósításra rendeztessenek be.
3. A fekete-tengeri hajóhadat olyan módon kell megnagyobbítani, hogy

az ottoman flottát túlszárnyalja és képes legyen arra, hogy a szárazföldi hadsereggel együtt a tengerszorosokat legyőzze és így azok ideiglenes, vagy ha szükséges, végleges megszállását keresztülvigye. 4. Ki kell bővíteni a szállítási eszközeinket, hogy helyes arányban álljanak a partraszállási műveletünk terjedelmével.”

A békés Sassanov tehát ilyen nagyszerű programot ad a „fehér béke cárnak”, azonban mint reális politikus kénytelen bevalani hogy nem kívánatos még Törökország felosztása, mert Oroszország katonailag még a partraszállási műveletét megoldani nem tudja és azért először ennek a kérdésnek a megoldásához kell látni.

Hogy pedig az orosz politika a Kaukázus határán milyen zseniális és logikus intézkedéseket tesz, hogy ázsiai Törökország martalékul essék Oroszországnak, erről a jelentés következő részei tesznek tanúbizonyságot:

„A külügyminisztérium eddig arra törekedett, hogy minden kigondolható módon lehetőleg elodázza határaink közelében a törökvasutak kiépítését. Az orosz diplomáciának az a hálátlan szerep jut osztályrészül, hogy koncessziókat nyerjen az utak fel nem építésére, míg a többi nagyhatalmak egymással versengve felajánlják szolgálataikat Törökországnak, hogy ezeket az utakat kiépítsék és kijavítsák. Természetes, hogy ilyen erőlködésünk Törökországban gyanút fog kelteni és Törökországot arra fogja készíteni, hogy azokra a vasutakra, amelyek Oroszországra nem kívánatosak, annál nagyobb figyelmet fordítson. Azért nem lesz könnyű biztosítani azt, hogy ezen utak hiányozzanak a határos török tartományokban. Ha azonban egyszer a mi forgalmi útjaink kérdése a Kaukázusban kielégítően meg lesz oldva és első sorban az átvezető vasút ki lesz építve, mely meg fogja engedni csapataink gyorsabb összevonását a török határon, akkor a török vasúti hálózat kiépítése reánk nézve elveszíténé fenyegető jellegét és éppen a mi érdekeinket szolgálná. Ebben az esetben a török vasutak sokkal többet használnának nekünk, a Törökországba való behatolásnál, minthogy megkönnyítenék a török betörést a Kaukázusba. Összehasonlítva Törökországot Oroszországgal a forgalmi utakban éppen olyan túlsúlyban lennének, mint amilyen túlsúlyban vannak a nyugati szomszédaink Oroszország felett. A különbség csak az, hogy Törökország nincs abban a helyzetben, hogy még békében nagy haderővel pótolja ezt a hiányt, ahogy ezt mi a nyugati tartományokban tesszük . . .”

Most már a vak is láthatja, hogy Törökország miért nem tudott Armeniában évtizedeken át vasutat építeni és igazán meg kell hajolni az orosz diplomácia ügyes munkája előtt.

A jelentés végső részében pedig befejezésül rendkívül fontos elmélkedést vet papírra Sassanov, mely elmélkedés a háborús bűnösség kérdésében is nagyjelentőségű és így szól: *„Végül meg kell ismételnem azt, hogy a tengerszorosok /cérdése másképp, mint európai zavarokon keresztül nehezen mehet még csak egy lépéssel is előre. Ezek a zavarok, a mai viszonyok után ítélve, bennünket Franciaországgal szövetségben találnának. Ez Angliával is lehetséges volna, de ez nem biztos; azonban ez utóbbi velünk szemben jóakarátú semlegességet tanúsítana európai zavarok esetén. A Balkánon Szerbiára, esetleg Romániára is számíthatunk. A diplomáciánk feladata világos és abból áll, hogy kedvező előfeltételeket hozzon létre a Romániához való bizalmas, közeledésre. Ezt a vállalkozást folytonosan és elővigyázatosan elfogultság nélkül kell keresztülvinni. Románia pozíciója a balkáni országok között sokban hasonlít Olaszország európai helyzetéhez. Mind a két hatalom nagyzási háborúban szenved és miután nincs meg a hatalmuk, hogy terveiket nyíltan keresztülvigyék, arra vannak kényszerítve, hogy egyelőre célszerű politikával elégedjenek meg, miközben megfigyelik, hogy kinek az oldalán van a hatalom, hogy így aztán erre az oldalra álljanak. Mérlegelve az erőket, egyelőre éppen olyan veszedelmes volna előre számítani az ilyen húzódozó elemekre, mint ahogy nem volna ésszerű őket egészen figyelmen kívül hagyni.*

A Balkánon a mai bizonytalan helyzetben két tényező játsza a főszerepet. Az első Ausztria-Magyarország, ahol a nemzetiégi mozgalom láthatólag növekedik, miután ezt a szerbek és románok sikere elősegítette, de elősegíti ezt még az a hatás is, amit ezek az eredmények a Habsburg-Monarchia határain belül levő földiekre gyakorolnak. A második tényező az, hogy Bulgária nem képes megnyugodni a bukaresti béke fájdalmas következményeiben. Ez a két állam megtalálhatja egymást egy közös célban, ez pedig az volna, hogy a balkáni térkép megváltozzék. De találkozhatnak ellenséges táborban is, ha Bulgáriának meg van a reménye, hogy Macedóniát más úton megszerezze. Akármilyen nehéz is Szerbiát és Bulgáriát egymáshoz közel hozni, a két hatalom csak akkor folytathatja a nemzeti ideáloknak megfelelő törekvést, ha egymással szövetkeznek. Mint ellenség a két állam egymást kölcsönösen paralizálja. Szerbia csak akkor viheti keresztül azt a magasztos ideált, hogy az egész szerb nemzetet egyesítse, ha ennek Bulgária nem szegül, ellen, hanem még segíti is és jutalomképp megkapja az el-

*vesztett Macedóniát. Nem lehet abban kételkedni, hogy úgy az egyik, mint a másik elmélet csak akkor alkalmazható a valóságban, ha Oroszország ebben az időpontban arra törekedik, hogy történeti céljait valóra váltsa és ezekkel a hatalmakkal együtt cselekszik. Mert a balkáni hatalmak magukra hagyatván, menthetetlenül összeütközésbe kerülnének egymással, amit egyedül Oroszország, mint tetterős és vezető hatalom akadályozhat meg. . .**

Ezek a sorok óriási jelentőségűek, mert azt mutatják, hogy Sassanov, aki még a balkáni háborúk idejében ellenezte Poincarénak azt az igyekezetét, hogy a balkáni konfliktust európai háborúra kell kiszélesíteni, 1913 decemberében megváltoztatta eddigi felfogását és most ő is azt vallja, hogy csak azon az utón boldogulhat Oroszország, amely utat Poincaré már egy esztendővel ezelőtt megjelölt. *Ezzel tulajdonképpen meg volt pecsételve Európa békéje, mert attól a pillanattól kezdve, mikor Oroszország és Franciaország is ügy gondolkodtak, hogy a központi hatalmak elleni támadással érhetők csak el a történelmi politikai célok, amelyeket ez a két nagyhatalom magának kitűzött, a világháború kitörése minden pillanatban várható volt és annak kirobbantása csak attól függött, hogy a háborúra elkészült Franciaország és Oroszország mikor tudja meg azt, hogy Anglia mikor fog részt venni ebben a harcban, miután Anglia nélkül ez a harc matematikai pontossággal vereséggel végződött volna.*

Hogy Sassanov milyen befolyások alatt állott, mikor 1913 decemberében külpolitikai nézeteit annyira megváltoztatta, azt nem tudjuk, de ez nem is fontos, miután tudjuk, hogy Sassanov reálpolitikus és nem kapkodó pacifistafantasza volt, mint Bethmann-Hollweg. Sassanov tudniillik nagyon is jól tudta, hogy 1908-ban Iswolski azért nem tudta megoldani a tengerszorosok kérdését, mert a legkompetensebb tényező, és pedig a hadügyi kormányzat Iswolskinak tudomásul adta, hogy a hadsereg nem harcképes. Mikor pedig Iswolski diplomáciai utón akarta rendezni a tengerszorosok kérdését és a Monarchiával meg egyezett, akkor kitűnt, hogy Anglia, sőt a szövetséges Franciaország sem tartotta időszerűnek a kérdés felvetését, és így a kérdés megoldása ezért eltolódott.

Iswolski távozása után azonban Sassanovnak évről-évre látnia kellett azt, hogy azok a körülmények, amelyek Iswolski idejében megakadályozták a tengerszorosok kérdésének a megoldását, mikép változnak Oroszország előnyére. Így Sas-

sanov tudta Benckendorf londoni orosz nagykövettől, hogy Angliának már nincs kifogása a tengerszorosok kérdésének orosz felfogás szerinti megoldása ellen, azután pedig látta Iswolski számtalan jelentéséből, hogy Poincaré hajlandó a balkáni kérdésekből kifolyólag Franciaországot egy európai háborúba keverni. Ezek az okok azonban még mind nem voltak döntő befolyással, mert a döntő változást Sassanov felfogásában az okozta, hogy Sassanov megtudta az orosz hadügyi kormányzattól, hogy 1912-1913-ban Oroszország hadereje milyen óriási módon fejlődött és hogy 1914-ben még mennyire fog fejlődni a nagy program gyors keresztülvételének befolyása alatt. Azután pedig tudta azt is, hogy a megnagyobbodott Szerbia rövid idő múlva a Monarchia hadseregének tekintélyes részét fogja lekötni és így ezek a csapatok hiányozni fognak az orosz harctéren. így tehát Sassanov igen ésszerűen cselekedett, mikor bevárta azt az időt, amikor a harcképes orosz hadsereg megmozdulhat és így számításba beillesztette a háborút a központi hatalmak ellen.

Tehát éppen megfordítva cselekedett, mint Bethmann-Hollweg, Bülow és a Monarchia diplomáciája, akik addig, amíg a központi hatalmak hadi készsége az entente hatalmakkal szemben olyan volt, hogy biztos győzelemre lehetett kilátás, diplomáciai terveikből a háború lehetőségét kiküszöbölték, akkor pedig, amikor ez a fölény megszűnt és mikor az entente minden téren túlszárnyalta őket, a Monarchiának Szerbia elleni háborúját tervbe vették, gondolván, hogy a leszámolás simán fog menni.

Sassanovnak ezt a jelentését elolvasva, látjuk csak igazában, hogy milyen bűnös mulasztás volt a Bethmann-féle diplomácia részéről, hogy felfogta a Monarchia ütni készülő karját, mikor a balkáni háborúk idejében le akart sújtani Szerbiára. *Kétségen kívül áll az is, hogy a világtörténelemben még olyan naivul és ügyefogyottan egy birodalom sorsát sem intézték, mint ahogyan Bethmann intézte Németország sorsát', mert akkor nem lett volna lehetséges, hogy 1913 december 9-én a birodalmi gyűlés előtt így nyilatkozzék az európai helyzetről.*

. . . „A nagyhatalmak egyetértése és az a megismerés, hogy a nagyhatalmak között levő általános békés helyzet a balkáni viszonyok újjárendezése folytán megrázkódtatásnak ne legyen kitéve, okozta azt, hogy hosszú hónapok nehéz munkája folytán, amely munkát az első ágyúlövésnek a Balkánon történt eldőrdülése óta el kellett végezni, a nagyhatalmak egyetértése nem csökkent, hanem állandóan még erősödött, miközben a szövetséges Ausztria-Magyarország és Olaszország különleges érdekeit erőteljesen és hatásosan támogattuk.

Ugyanakkor Angliával teljes bizalommal működtünk együtt és az orosz barátságos viszonyunkra támaszkodván, az európai koncertnek szolgálatot tettünk, mely munkát megkönnyítette Franciaországgal való korrekt viszonyunk ... Emellett az általánosan észlelt türtőztetés mellett remélhetjük, hogy Törökország jövője miatt is belátható időn belül az európai nagyhatalmak között politikai összetűzésre nem fog sor kerülni.” *Micsoda gúnyos nevetés verhetette fel a Quai d'Orsay és a párvári külügyi hivatal termeit, mikor Sassanov egy nappát emlékiratának beadása után elolvasta Bethmann-Hollweg úrnak a helyzet mély megismeréséből fakadó tanúbizonyságát.*

De nem is csoda ezek után, hogy már december 17-én Oroszország a német misszió kérdésében a következő követelésekkel lép a magas porta elé:

1. Az örmény tartományokban a csendőrség parancsnokául orosz tisztet neveztesse ki. 2. A tengersizorok tovább ne erődíttessenek meg, hanem az akkori állapotban hagyandók. 3. Örményországban építendő vasutak olyan nyomtávolságúak legyenek, mint az orosz kaukázusi vonalak.

Törökország ezeket a követeléseket visszautasította és úgy látszik, hogy az ügy komoly következményekkel kecsegtetett, mikor Németország, hogy ebből az esetből komplikáció ne támadjon, visszavonulót fűjt és már január 12-én belement abba, hogy Sanderst felmentsék a konstantinápolyi hadtest parancsnoksága alól és kinevezzék hadsereg-felügyelővé.

Így aztán az ügy elsimult, azonban annak dacára 1914 január 13-án Pétervárott nagy miniszteri tanácskozás volt, amelyben állást foglaltak amellett, hogy milyen módon kényszerítsék Törökországot arra, hogy Konstantinápolyból eltávolítsa Limann von Sanderst. Ennek a minisztertanácsnak a jegyzőkönyvét Pokrowsky moszkvai egyetemi tanár: „Drei Konferenzen” cím alatt nyilvánosságra hozta és így kivethető belőle az, hogy Kokovtzev nagyon erélyesen a békés megoldás mellett foglalt állást és azokat az intézkedéseket, amelyeket úgy a külügyminiszter, mint a hadügyi és tengerészeti miniszterek ajánlottak, nem fogadta el, miután ezek Németországgal való háborúhoz vezetnének és nyíltan feltette a kérdést, hogy kívánatos-e háborút Németország ellen vezetni és Oroszország képes-e erre a háborúra. *A hadügyminiszter és a vezérkari főnök erre a leghatározottabban kijelentették, hogy Oroszország kész a Németország elleni párbajra, Ausztriáról nem is szólva. Ez a pár-*

baj azonban nagyon valószínűtlen, mert bizonyára a hármasszövetség-al fog menni a dolog.

Hosszabb vitatkozás után a minisztertanács a következő szakvéleményt adja ebben a kérdésben:

„1. Szükséges, hogy Berlinben tiltakozzanak az ellen, hogy egy német tábornok Konstantinápolyban csapattest felett parancsnokoljon, miután ez Oroszország érdekei szempontjából meg nem engedhető. Azonban megengedhető, hogy a német katonai misszió vezetőjének megadják a felhatalmazást, hogy a török hadsereg felett az általános felügyeletet gyakorolja.

2. A Berlinnel való tárgyalások addig folytatandók, míg azok eredménytelensége tisztán nem tűnnek ki.

3. Hozzá kell látni – Berlint mellőzve – azokhoz a tervbe vett hatást ígérő intézkedésekhez, amelyek Angliával és Franciaországgal egyetértésben fognak megtörténni.

4. *Ha azonban Franciaország és Anglia aktív közreműködése Oroszországgal együtt biztosítva nincs, akkor lehetetlen olyan nyomást gyakoroló eszközökhöz folyamodni, amelyek maguk után vonnák a Németországgal való háborút.* Aláírások.”

Ennek a minisztertanácsnak a határozata azért olyan fontos, mert mutatja, hogy Oroszország abban az esetben, ha Németország nem enged, Törökországgal szemben az entente-al közösen tért volna represszáliák terére, azonban kijelenti, ha Franciaország és Anglia nem csatlakozik Oroszországhoz, akkor nem tehetnek olyan intézkedést, amely maga után vonná a háborút Németországgal; *vagyis, mikor Oroszország 1914 július 30-án elrendelte a mozgósítást, bírta Anglia és Franciaország hozzájárulását, mert ez oly intézkedés volt, mely maga után vonta a háborút Németországgal.*

Erre a lépésre azonban 1914 januárban nem volt még szükség, mert Németország engedett, azonban ennek dacára a minisztertanácsot követő napon az orosz hivatalos katonai lap „Raswjadsik” az újévi cikkében így fenyegetődzik:

„Valamennyiünk előtt jól ismeretes, hogy háborúra készülődünk a nyugati határainkon és pedig különösképpen a németek ellen ...

Nemcsak a csapatok, hanem az egész orosz nép meg kell, hogy szokja azt a gondolatot, hogy fegyverkezzünk a németek elleni végső harcra, mert a német államokat el kell pusztítani, még ha közben százazrek el is veszítik életüket.”

(Hoeniger: Russlands Vorbereitung zum Weltkrieg, 43. oldal.)

De hiába engedett Németország, a németek elleni hárcikédv nem lanyhult el, amennyiben a Limán-féle incidens elsimulása után 1914 február hó 21-én Sassanov elnöklése alatt újból összeül egy értekezlet, amelyen a legmagasabb katonai méltóságok vettek részt és amelyen Sassanov bejelenti azt, hogy fenforog annak a lehetősége, hogy a legközelebbi időben olyan események következhetnek be, amelyek a tengerszorosok nemzetközi helyzetét radikálisan megváltoztathatják. Azért szükséges, hogy egy olyan terv dolgoztassék ki, amely a tengerszorosok kérdését orosz irányban oldaná meg és azért kéri az értekezletet, hogy foglalkozzék a következő kérdésekkel:

1. Intézkedni kell, hogy egy megfelelő erős partra szállítandó csapat mozgósítása meggyorsíttassék.
2. Intézkedni kell, hogy az ehhez szükséges forgalmi utak felszereltessenek.
3. Olyan méretekre kell nagyobbítani a szállítási eszközeinket, hogy ezek egy partraszállítási műveletnek megfeleljenek.
4. Megfelelő intézkedésekkel a feketetengeri hajóhadat olyan állapotba kell hozni, hogy a török hajóhadat túlszárnyalja, hogy a hadsereggel együtt meg tudja oldani a tengerszorosokon való áttörés feladatát és hogy ezeket ideiglenesen vagy ha szükséges véglegesen megtudja szállani.
5. Meg kell oldani a Kaukázusban a hegyivasút kérdését, amely nem választható el azoktól az intézkedésektől, amelyek a Fekete-tenger vizein és Törökország határán a védelmi eszközök erősítését „célozzák.

Az értekezleten minden egyes pontról élénk vita fejlődött, miközben Sassanov azt a rendkívül nagyhorderejű kijelentést tette, *hogy el sem képzelhető, hogy a tengerszorosok ellen irányuló művelet általános európai háború nélkül következhetnék be és föltételezi, hogy ez esetben Szerbia összes erőivel a Monarchia ellen fog vonulni.* Az értekezlet részletesen megvitattván az egész katonai és politikai helyzetet, a tengerszorosok megszállásának kérdésében a külügyminiszter óhajának megfelelőleg kimondja azt, hogy a kormány az összes illetékes hatóságokon keresztül tegye meg a szükséges lépéseket ennek a feladatnak technikai keresztülvihetősége érdekében és e célból a következő intézkedések vitessenek keresztül:

1. A 13. és 16. hadosztály és a 4. lövészdandár, melyek a konstantinápolyi expedíció első csoportját képezik és legelőször kerülnek a partra, olyan századlétszámmal bírjanak, mely 84 sornak felel meg.
2. Az odesszai kerület tüzérségét osztagonként meg kell erősíteni úgy, ahogy ez már a határ-

kerületekben még a béke idejében elő van irányozva, vagyis 6 ágyúval és 12 lőszerkocsival. 3. A pénzügy-, ipar-, kereskedelmi és a tengerészeti minisztérium kellő megerősítéssel meg kell, hogy tegye a legsürgősebb és leghatásosabb intézkedéseket, hogy a feketetengeri szállítóeszközeink erősítést kapjanak. A kormánynak különösen az államilag támogatott gőzhajtársaságokkal kell a flotta megerősödésére megállapodást kötni, de csak olyan hajókra, amelyek építésük és felszerelésüknél fogva megfelelnek a csapatszállítás különleges követelményeinek.

4. A tengerészeti osztály a legközelebbi időben meg kell hogy találja az eszközt, amelynek segítségével a partra szállítandó hadsereg első csoportjának mozgósítási ideje 4-5 napra kisebbíttessék, attól a naptól számítva, amikor az erre vonatkozó parancs kiadatik.

5. A fekete-tengeri hajóhadunkat lehetőleg rövid idő alatt meg kell erősíteni egy második dandárral, amely a legmodernebb nagy csatahajókból áll.

6. A legrövidebb idő alatt ki kell építeni az átfutó kétvágányú vasutat Tiflistől kezdve Karsz és Sarykamison keresztül Karaurgánba és ki kell építeni a hegyiháti vasutat is. Azonkívül szükséges Michailovo állomástól Bozshonon keresztül Karsszig vezetni a vasútvonalat, de kívánatos volna még, hogy magánvállalkozók építsék ki a vasutat Batumtól Karsszig.

Az értekezlet ajánlatához az orosz cár 1914 április 5-én hozzájárult és így az orosz kormány megkezdhetette az összes előkészületeket Konstantinápoly elfoglalására.

Ennek az értekezletnek az állásfoglalása azért oly kimondhatatlanul fontos, mert dacára annak, hogy Sassanov kijelentette, hogy a tengerszorosok kérdését csak egy európai háború keretén belül lehet megoldani, mégis egy olyan határozatot hozott az értekezleten, amely magában foglalja az előkészületeket Konstantinápoly elfoglalására és így ebben el volt határozva a világháború megindítása. Ez az elhatározás azonban még nem jelentette azt, hogy 1914 júniusában kell megindítani a háborút, hanem a háború időpontja valószínűleg arra az időre volt számításba véve, mikor az új orosz nagy Program az orosz hadsereget a harci készség tetőpontjára emelte volna. Ez pedig 1916-1917 re volt várható és akkor került volna a sor a konstantinápolyi expedícióra is.

Ezért mindazok az intézkedések, amelyeket az orosz kormány 1914 első felében tett, mint pl. a Duma által engedélyezett 500 millió rubel, amelyről Kokovtzev miniszterelnök kijelentette, hogy ez egy olyan kincs, amelyhez csak a háború esetén szabad hozzányúlni, mind csak azt célozták, hogy az orosz hadsereg harci készségét és felszerelését emeljék; de semmi összefüg-

gésben nincsenek az úgynevezett mozgósítási intézkedésekkel. *Így pl. nem fogadható el ma, a hiteles adatok birtokában az az állítás, hogy Oroszország az 1914 júliusi mozgósításkor már 1914 március-áprilisában kezdte meg a csapatok szállítását Szibériából.* Az igaz, hogy 1914. március-áprilisában nagy csapatömegeket szállítottak át Európába, azonban ezek a nagy csapatmozdulatok éppen az ellenkezője voltak a mozgósításnak. Oroszország tudniillik 1912-1913 és 1918-1914 telén a kiszolgált évfolyamot fegyver alatt tartotta, míg az újoncok a kellő kiképzésben nem részesültek. Ezek az Európába jövő csapattek a leszerelés alatt álló évfolyamot képezték, amelyeket Európába hoztak át leszerelés végett, miután a szibériai hadtestek katonái nagyrészt az európai katonai kerületekből származtak.

Hogy pedig a világháború elején fogságba esett orosz katonák közül sokan azt vallották, hogy már hetekkel azelőtt lettek behíva a mozgósítás előtt, az semmit sem jelent, mert Oroszországban a mozgósítás előtt a nagy birodalom különböző részein hadgyakorlatok, próbamozgósítások folytak, amelyek az 1914 júliusi mozgósítással semmi összefüggésben nem voltak. Miután pedig az általános mozgósítás kihirdetése sok ilyen gyakorlatra behívott egyént a különböző csapatoknál talált, ezért alakult ki az a nézet, hogy Oroszország már hónapokkal előbb kezdte volna meg a mozgósítást.

Az az állítás pedig, hogy a világháború kitörésénél a csapataink már szibériai hadtestekre bukkantak volna, már annál inkább sem felel meg a valóságnak, mert a németek kezébe került katonai okmányok azt mutatják, hogy a szibéria hadtestek közül a III-ik 1914 szeptember 10-én lépett harcba Lyck mellett Poroszországban, míg a H-ik és I-ső csak október elején került a frontra. A IV. és V-ik szibériai hadtest pedig augusztus elején még Wladiwosztokban Chabarovskban volt, tehát lehetetlenség, hogy a háború kitörésekor a Monarchia és Németország határain lettek volna.

(Frantz: Russlands Eintritt in den Weltkrieg, 95-99. oldal.)

Mikor 1924 tavaszán és nyarán e munkámat Sopron város közönségének egy előadási sorozatban felolvastam, az akkori adatok alapján én is azt gondoltam, hogy valóban Oroszország előbb kezdte meg a mozgósítást, azonban a mai hiteles adatok alapján ez már nem felel meg a tényeknek. A hiteles adatok tudniillik azt mutatják, hogy Oroszország az első mozgósítási intézkedéseket 1914 július 24-én léptette életbe és előbbi időpontból mozgósítási intézkedés nem mutatható ki.

Ez természetes is, mert hiszen az előbb említett konferencia határozmányai nem határozták el a háborút 1914 júliusára, ahogy ez ma Dobrovolsky orosz tábornok megbízható cikkeiből kivethető: (Die Kriegsbereitschaft der russischen Armee im Jahre 1914, megjelent a Die Kriegsschuldfrage 1925. év, 1. szám.) (Die Mobilmachung der russischen Armee im Jahre 1914, megjelent a Beiträge zur Schuldfrage, 1. füzetében.) Oroszországnak nagy érdekei fűződtek ahhoz, hogy 1914 júliusban még békében maradjon, hogy nyugodtan keresztülvigye a nagy programot és hogy az orosz hadsereg különböző technikai hiányait pótolhassa. *Hogy aztán Oroszország 1914 július 24-én mégis miért határozta el a háborút és az orosz diplomácia miért hagyta el egyszerre az eddig logikusan keresztül vitt tervét, hogy először bevárják az orosz hadsereg teljes harckészségét és csak akkor lépnek harcba, ezt kielégítően megmagyarázni talán sohasem fog sikerülni.* Hogy az 1914 július 24-i páfördulást az okozta talán, hogy a nagy hadiprogram eddigi eredményeitől elvakítva, az orosz hadvezetőség elvesztette a józan mérlegelést vagy pedig más okozta ezt, azt biztosan tudni nem lehet, de tény az, hogy nagyjában véve akármilyen jól volt is elkészülve az orosz hadsereg 1914. nyarán a mi határainkon,

mégis voltak súlyos technikai hibák, így különösen a muníció pótlás nem volt kellően megszervezve, amely aztán 1914 télétől kezdve katasztrófális tüzérségi munícióhiányt okozott, amelynek Oroszország az 1915. évi nagy vereségét köszönhetette. Ezek a hiányok okozták azt, hogy Oroszország 1914-ben nem tudott úgy érvényesülni, mint ahogy óriási tömegénél fogva kellett volna és csak óriási emberáldozatok árán tudta megakadályozni azt, hogy Németország a döntést nyugaton kieroszakolja. Ezzel azonban megásta magának sírját és a központi hatalmakkal együtt szintén letört és így megboszulta magát az eddigi bámulatos célszerűséggel dolgozó orosz politika hirtelen páfördulása, mely nem akarta bevárni az 1916-i esztendő, mikor az orosz hadsereg harci készsége a legmagasabb fokon állott volna.

Oroszország vezető politikusainak az a nyílt állásfoglalása, hogy el vannak szánva fegyverrel megoldani a tengerszorosok kérdését és így az európai háborút tudatosan kirobbantani, természetesen tudomására jutott Franciaországnak is, *mely már 1912 óta folyton dörögte szövetségesei fülébe, hogy a balkáni bonyodalomból kirobbanó európai háborúban részt akar venni és azért amikor tudomást szerez az orosz Dardanella-tervek-*

ről, a francia politikusok a háborúval már számolnak is. Így mikor 1914 elején visszahívták Delcassé francia nagykövetet Pétervárról, mert már az oroszok maguk is unták a folytonos nógatást az orosz hadsereg fejlesztése körül (Belgische Aktenstücke 1905-1914, 130. oldal), akkor a francia kormány a volt szófiai követet és a későbbi külügyi hivatal igazgatóját, Paleologue-ot, nevezte ki nagykövetnek Pétervárra.

Ez az ember, akiről azt lehet állítani, hogy a világháború szereplői között a leglelkiismeretlenebb uszítók egyike és akiről Morhard, az „Emberi liga” volt főtitkára, nagy művében: („Les preuves, Le crime de droit commune, Le crime diplomatique”) nyilvánosan azt állítja, hogy hazudik, csal és hamisít; nyíltan azzal dicsekszik, hogy a kinevezése előtt 1913 december 28-án beszélt Doumerguel, a francia miniszterelnökkel, akinek bejelentette, hogy Európa általános helyzete közeli válságot jósol és hogy nem hajlandó Pétervárra menni, mert nem akarja Caillaux németbarát politikáját támogatni.

Mikor pedig 1914 június 5-én Pétervárról Párisba érkezett, kijelentette Briandnak, hogy nem hajlandó tovább Pétervárt maradni, ha Viviani a hároméves katonai szolgálatot nem veszi nyíltan programjába.

„Hát olyan biztosan meg van győződve, hogy a háború küszöbén állunk?” kérdezte Briand. „Alegbelsőbb meggyőződésem”, mondta Paleologue, „hogy vihar elé nézünk”. „A láthatárnak melyik pontján és melyik napon fog kitörni?” kérdi tovább Briand. »Azt nem mondhatom”, válaszolt Paleologue, „azonban a háború mostantól kezdve teljesen biztos és rövideesen esedékes is lesz.”

1914 június 18-án Viviani új miniszterelnök előtt is megismétli, hogy a háború rövid idő múlva fenyeget és erre Franciaország készüljön el. Vivianin a legnagyobb izgalom vesz erőt és csak szakadozva kérdi Paleologue-ot:

„Igazán? A háború kitörhet? Milyen alkalommal és milyen ürügy alatt fog kitörni? Általános háború lesz-e? Világégés lesz-e?”

Paleologue művében azt mondja, hogy Vivianinak újból előadta bizonyítékait, hogy miért lesz háború, azonban ezeket a bizonyítékokat a munkájában nem említi és Vivianinak azt ajánlja, hogy először a szövetségi rendszert szilárdítsák meg és különösen Angliával kell kiegészíteni az összes megállapodásokat, hogy hajóhadára és hadseregére számíthassanak. Paleologue, ahogy maga mondja, nem képes ugyan megmondani

a dátumot a háború kitörésének időpontjára nézve, azonban nagyon meglepődne, ha az a villanyos feszültség, amelyben Európa jelenleg van, nemsokára katasztrófában nem sülné ki. Paleologue Vivianit meggyőzi, aki egészen lelkesedve mondja: *„Jó, ha ennek így kell lennie, teljesíteni fogjuk a kötelességünket Franciaország meg fogja találni magát és olyan lesz, mint mindig volt, nagy hősiességet fog tanúsítani és minden áldozatot meg fog hozni. Az 1792-es nagy napok lesznek majd láthatók.”* Viviani lelkesedésére Paleologue egészen nyugodt maradt és csak azt kérdezte Vivianitól, hogy el van-e szánva, hogy a katonai törvényt változatlanul megtartja és jelentheti-e ezt Miklós cárnak. Mire Viviani azt válaszolta:

„Igen, biztosíthatja a cárt, hogy a hároméves szolgálati idő változatlan marad és hogy nem fogok engedni semmi olyat, ami a szövetségünket Oroszországgal gyengítené vagy ltízitaná.”

(Paleologue: Revue des deux mondes 1921 január 15.)

Paleologuenak ez a kérdése és Viviani válasza azért olyan érdekes, mert június 14-én a pétervári „Birschewija Wjedomosti” orosz újságban Suchomlinov hadügyminiszter sugalmazására „Oroszország kész, Franciaországnak is késznek kell lenni” cím alatt egy nagy cikk jelent meg, amelyet egészében hozok, hogy az orosz-francia együttműködés nagyságáról meggyőződhesünk.

A cikk így szól:

„Oroszország nem engedi meg magának azt, hogy egy idegen állam belügyeibe avatkozzék, azonban a szövetséges és baráti állam válságában sem maradhat érzéktelen néző» Ha a francia parlament feljogosítva érzi magát arra, hogy Oroszország belső ügyeire, így a hadiszállításokra, rámutasson, amelyek bizonyos gazdasági előnyöket jelentenek a megbízóra, úgy Oroszország sem maradhat közömbös egy tisztán politikai kérdésben. Ez a kérdés pedig a hároméves szolgálati idő, amely a francia pártok között széthúzást idéz elő. Oroszország ebben a kérdésben nem bírhat megosztott véleménynyel, » Oroszország mindent megtett, amire őt a francia szövetség kötelezte és azért elvárja, hogy a szövetséges is eleget fog tenni kötelességének. Közismert dolog, hogy Oroszország milyen óriási áldozatokat hozott, hogy a francia-orosz szövetséget ideálisan magasra emelje. Az orosz katonai ügyosztály reformjai az orosz haderők képezése körül tútesznek minden eddigi erőlködésen. Az évi újonclétszám a legutolsó legmagasabb ukáz értelmében 450.000-ról 580.000 emberre

emelkedett és a szolgálati idő 6 hónappal meg lett hosszabítva. Ennek az intézkedésnek köszönhető az, hogy minden télen 4 évfolyam újonc áll fegyver alatt, ez pedig 2,300.000 emberből álló hadsereget jelent. Ezt a fényűzést csak a hatalmas és nagy Oroszország engedheti meg magának. Németország 880.000, Ausztria 500.000 en felül és Olaszország 400.000 ember felett rendelkezik. Természetes tehát, hogy Oroszország 770.000 embert vár el Franciaország részéről ez pedig csak a hároméves szolgálati idő mellett lehetséges. Meg kell jegyezni, hogy a hadseregnek békében való ilyen fejlesztése kizárólag a gyors mozgósítást szolgálja. Oroszország amellet új reformokra veti magát. Kiepit egy egész sztratégiai hálózatot, csak azért, hogy minél gyorsabban összesíthesse hadseregét háború esetén. Ezt kívánja Oroszország Franciaországtól is és ez csak úgy vihető keresztül, ha megmarad a hároméves szolgálati idő.

Oroszország és Franciaország nem akarnak háborút, de Oroszország kész és Franciaországnak is késznek kell lennie.”

(Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch, 2. okmány.)

Azt hiszem, e cikk elolvasása után mindenki belátja azt, hogy Paleologue miért beszélt olyan határozottan Brianggal és Vivianival, hogy a háború nagyon közel van.

Azonban nem csak a francia diplomácia számolt a nagyon közeli háborúval, de még a francia hadügyi kormányzat is tudta, hogy nemsokára be fog következni a nagy európai konflagráció és azért megteszi a kellő előkészületeket. így tudjuk Louis Dausset párisi városi tanácsos 1915-ben kiadott beszámolójából, – amely a Conseil municipal költségvetéséhez volt mellékelve, – hogy 1914 januárjában a francia hadügyminisztérium egyszerre érdeklődni kezdett Paris lisztkészletéről és nagy összegeket bocsátott rendelkezésre a városnak liszttel való ellátására, annak dacára, *hogy az előbbi években a hadügyminisztérium mindig tiltakozott az ellen, hogy hozzájáruljon Paris élelmezéséhez háború esetére.* Abban a bizottságban, amely evvel à kérdéssel foglalkozott, megjelent Michel tábornok, Paris katonai kormányzója is és 1914 január 14-én a döntés sürgőségét kívánva a következőket jelentette ki:

„Az idő sürget, mert ez az esztendő rendkívüli esztendő és nem tudjuk, hogy mit fog hozni. Nem tudjuk, hogy márciusban vagy áprilisban lesz-e mozgósítás.”

A városi tanács erre 400.000 frankot engedélyezett lisztvásárlásra, miután úgy Michel, mint Ducuing hadbiztos meg-

ható szavakban hozták elő hazafias gondolataikat, amelyek a gyűlés résztvevőinek mélyen bevésődtek az emlékezetébe. (Schoen: Berliner Lokalanzeiger, 643. sz. 1918 december 21-én.)

Ehhez az eseményhez nem teszek semmit, csupán emlékeztetem olvasóimat arra, hogy 1914 január 13-án volt Pétervárott az a minisztertanács, mely elhatározta, hogy a katonai ügyosztályok bevonásával meg teszik az előkészületeket Konstantinápoly elfoglalására, annak dacára, hogy a konferencia alkalmával kijelentették, hogy a tengerszorosok megszállása csak egy európai háború keretében lehetséges.

Viszont Michel tábornok működésével szemben minden megjegyzés nélkül csak azt a tényt hozom fel,

hogy 1914 július 9-én a francia határon levő német erőd városok, Strassburg és Neubreisach élelmezése ügyében a német hadügyminisztérium egyik osztálya azt írja a 15-ik német hadtestparancsnokságnak, hogy e két erőd előirt élelmezése 1915 április 1-ig halasztassék el. (Helfferich: Vorgeschichte des Weltkrieges, 184. oldal.)

Az oroszoknak az az elhatározása, hogy egy európai háború keretén belül a tengerszorosok kérdését megoldják, úgy látszik Clemenceauxnak a vén rókanak is tudomására jutott, mert máskülönben nem mondhatta volna Sabini olasz kereskedelmi attachénak 1914 áprilisában: „*Három hónap múlva itt lesz a háború, vajjon Olaszország velünk lesz-e?*” (Sabini: Le found d'uno guerelle. 1921.)

Oroszország 1914. évi nagy katonai készülődései úgylátzik Suchomlinov hadügyminiszter önérzetét megnövesztették és ellentétben az emlékirataiban folyton hangoztatott békés szándékaival, egyik cikket a másik után jelentetett meg az orosz újságokban, amelyekben az orosz közvélemény részére hangoztatja, hogy Oroszország mennyire kész a háborúra. így a Birschewija Wjedomoszti március 12-i számában: „Oroszország ugyan akarja a békét, de a háborúra is kész” cím alatt egy cikk jelent meg, amelyet ő maga mondott tollba és amelyben a következő kitételek vannak:

„Büszkén állíthatjuk, hogy a fenyegetés időszaka elmúlt, Oroszország nem fél többé idegen fenyegetésektől és az orosz közvéleménynek nincs többé oka nyugtalankodni. Az orosz hadsereg, amely mindig győzött és háborúit az ellenség országában vívta ki, egészen el fogja felejteni a védelem fogalmát, amelyre őt állami életünk legfiatalabb korszakában

szoktatták. . . A legmagasabb hadúrral egyetértőleg Oroszország békét akar. Azonban Oroszország kész ...”

A többi magasabb orosz tiszt sem tudott hallgatni afölötti örömeiben, hogy Oroszország olyan nagymérvű fegyverkezést folytatott és mikor 1914 márciusában a hadügyminiszter elnöklete alatt titkos haditanács tartatott, a hadi akadémia parancsnoka, Schterbatschev tábornok, aki a gyűlésen szintén résztvett, a hadiiskola kaszinójában a tisztek előtt így nyilatkozott:

„A hármasszövetséggel való háború ügylátszik kikerülhetetlen, mert Ausztria politikája a Balkánon ellenünk irányul. Azok a hírek, amelyeket Hartwig belgrádi követől nyertünk, arra engednek következtetni, hogy ez a háború még a nyár folyamán ki fog törni. Mi fel vagyunk szerelve és készen vagyunk, francia szövetségeseink szintén. A haditervet és közös műveleteinket ép az imént véglegesen megállapítottuk és ezek mind a két részről jóváhagyattak. A határozatok természetesen szigorúan titkosak, de annyit elárulhatok Önöknek, hogy nekünk esik osztályrészül az a megtisztelő feladat, hogy azonnal megkezdjük a támadást. Egész erőnkkel az ellenségre vetjük magunkat, mert Franciaország azonnali támadásra nem képes. Tehát minden pillanatban harcra készen kell lennünk”. (Renauld, Histoire populaire de la guerre. (79, 80 oldal.)

Ezek a hírek így természetesen az egész orosz tisztikar tudomására jutottak. Rövid idő múlva egész Oroszországban más témáról nem is beszéltek a tisztek, mint a nagyon közeli háborúról, amely annál biztosabbnak látszott, miután a tisztek a saját csapataiknál is látták az orosz hadvezetőség óriási erőlködését a hadsereg harci készségének emelésére. Az orosz tisztek ezekről a nagyarányú készülődésekről természetesen nem is titkolódtak, amint ez a berlini belga követ 1914 április 4-i jelentéséből látható, amelyben kormányának tudtul adja,

hogy Németországba egy japán katonai misszió érkezett, amely elmondta, hogy az orosz tiszti étkezdékben nyíltan beszélnek a közeli háborúról Németország és a Monarchia ellen és hogy az orosz hadsereg kész hadbavonulni, mert a mostani pillanat úgy az oroszokra, mint a franciákra kedvező. (Schwertfeger: Belga okmányok, IV. kötet 88. szám.)

Miután Oroszországban a nagy katonai erőlködés titok nem maradhatott, első sorban a pánszláv orosz párt szerzett róla tudomást, miután ez a párt közel állott a legmagasabb katonai és politikai körökhöz. Miután pedig a központi hatal-

makkal való háború a pánszláv mozgalom egyik főcélja volt, ez már most érdeklődött a nyugati szövetségeseknél a háborús helyzetről. így Brantsaninov, a pánszláv mozgalom vezetője, 1914 március 28-án a „Novoje Zweno” című pánszláv hetilapban elmondja, *hogy felkereste Poincarét és Greyt, amikor Greytől megtudta, hogy Anglia a nagy háborúban részt fog venni és hogy ez egy néhány hónap múlva kifog törni, mire Brantsaninov gúnyosan hozzáteszi, hogy erről az angolok csak alakoskodással és barátságos beszélgetés közben nyilatkoznak, hogy erről senki semmit se tudjon.*

Azonban annál nagyobb önérettel nyilatkoznak a pánszlávpárt tagjai arról, hogy Oroszország egész közvéleménye a háború mellett van, s szemtelenségük már annyira ment, hogy Mitrofanoff pétervári egyetemi tanár 1914 április 4-én Delbrück berlini egyetemi tanárhoz egy nyílt levelet intézett,

amelyben elmondja, hogy nagy szerencsétlenség volna a háború Németország ellen, de ha Németország nem adja a hozzájárulását ahhoz, hogy Oroszország a tengersizségeket elfoglalja és a Monarchiát szétbontja, akkor biztos a háború Németország ellen és büszkén hozzáteszi, hogy felfogását sok százezer orosz osztja.

(Preussische Jahrbücher, 1914 június, 386. oldal.)

Mitrofanoff nyílt levele igazán intő példaképpel kellett volna, hogy szolgáljon a központi hatalmak diplomáciájának, hogy az 1914-es Oroszország más, mint az 1908-1909 és az 1912-es Oroszország. De még a békebarát gróf Witte, volt orosz miniszterelnök sem tudta „félreismerni azt a nagy lelki átalakulást, amelyen Oroszország 1914-ig keresztül ment és egy pár héttel a sarajevói gyilkosság előtt egy német diplomatának így nyilatkozik: „A háború útban van, reátok nézve nem lesz-e már késő? Egy pár évvel ezelőtt jobban álltatok volna?” (Deutsche Revue, 1921, szeptember, 209. oldal.)

De nemcsak Oroszországban vették észre, hogy az európai béke nemsokára a múlté lesz, hanem Romániában és Bulgáriában is, mely két ország államférfiai tudták, hogy ez a két állam nem fogja tudni kivonni magát a két nagyhatalmi csoport harcából. Így a bolgár király már 1913-ban karácsony előtt kijelentette Massov német ezredes előtt, *hogy a világháború kitörése, mely háború Németország diplomáciai bekerítésének következménye, nem fog magára sokat várni és azért óvja a központi*

hatalmakat Románia és Olaszország elöl, amelyek mint szövetségesek teljesen megbízhatatlanok. (Grenzbote, 1919. 20. szám.)

Az öreg román király is, aki jól tudta, hogy ő az egyedüli ember egész Romániában, aki becsületesen kitart a Monarchia és Németország mellett, 1914 májusában rezignáltan jelentette ki Colyn holland hadügyminiszter előtt, *hogy ő már nem fog sokáig élni, de biztosan számít arra, hogy a nagy európai háború még az ő életében fog kitörni.* (Colyn: Ower den Weltkrijg.)

Hogy pedig Szerbia Oroszország viselkedéséről mit tartott és hogy Oroszországnak milyen szándékai voltak Szerbiával, az kivehető Pasics szerb miniszterelnök nagy jelentéséből, amelyet Pétervárról küldött 1914 február 2-án Belgrádba, amelyben leírja az orosz cár és a közötté lefolyt beszélgetés tartalmát.

Ebből a beszélgetésből kivehető, hogy a cár maga figyelmezteti Pasicsot arra, *hogy a Monarchiának 3.5 millió román alattvalója van, akik mind a Romániához való csatlakozást akarják. Mire Pasics megjegyezte, hogy az erdélyi románok még nagyobb hazafiak, mint az oláhországiak.* Pasics azután fegyvert és muniációt kért, amit a cár meg is ígért. A beszélgetés végén pedig arra kérte a cárt, engedje meg,

hogy egy nagyhercegnő férjhez menjen a szerb trónörököshöz és annak az örömének adott kifejezést, hogyha a cárnak egyik leánya szerb királyné lesz, akkor ez az egész szerb nemzet bizalmát fogja élvezni s ha Isten és a körülmények meg fogják engedni, akkor ő lesz még a délszláv szerb-horvát nemzetnek a cárnéja.

Pasics tehát bejelenti a cárnak, hogy a leánya az egész délszláv nemzetnek lesz a cárnéja, vagyis annak a nemzetnek, amely nemzetből 1914 februárjában csak 3 millió élt Szerbia területén, a többi 5 millió pedig a Monarchia országaihoz tartozott. Azt hiszem, Pasics iratához sem kell bővebb kommentár.

De ennél még érdekesebb, hogy a fehér cár hogyan fogadta Pasicsnak ezt az ajánlatát, mely ajánlattal a cárnak is tisztában kellett lennie, hogy leánya csak a Monarchia szétDarabolásával kerülhet az összes délszlávok trónjára. Pasics tudniillik szó szerint így jelenti a cár választát:

„A cár látható örömmel hallgatta szavaimat. A pillanat benyomása nagyon jó volt. Legkevésebbé sem vettem észre, hogy a cárnak ez kellemetlen lett volna és még azt mondtam neki, hogy a trónörökös még egy pár napig itt maradhat” ... A cár azt felelte: ... „Itt maradhat, sok az

ismerőse és jól mulathat” ... A búcsúzásnál az ajtóig kísért és többször üdvözöltette a királyt, de nemcsak a maga részéről, hanem a cárné és a családja részéről is. Jó egészséget kívánt a királynak és kért, hogy mondjam még neki, „Szerbiáért mindent meg fogunk tenni”.

(Bogisevics, Kriegsursachen, XXL okmány.)

Azt hiszem, Pasics eleget tudott meg ebből a búcsúzásból és most már nyugodtan vérbe boríthatta az egész világot. Nézzük meg már most, hogy 1914-ben a világháború előtt a volt központi hatalmak diplomáciája és vezető államférfiai milyen módon ítélik meg az európai helyzetet, annál is inkább, mert az entente-propaganda még ma is szélteben hirdeti, hogy 1914 első felében tették meg a volt központi hatalmak az utolsó előkészületeket az 1914 nyarán kitört világháborúhoz. *A mai rendelkezésre álló legtitkosabb okmányok azonban azt mutatják, hogy ez az állítás a leghitványabb hazugság, sőt ellenkezőleg, a volt központi hatalmak népei nagyon súlyos szemrehányást tehetnek országaik vezetőinek, hogy egyáltalában nem vették észre azt, hogy dacára az Oroszországban végbement véstjölő változásoknak a központi hatalmak közvéleményét továbbra is az örök béke ideológiájában tartották, amelyből aztán durván ébresztették fel a magyar és német nemzetet a szarajevói gyilkos lövések.*

Ebben a kérdésben azonban Németország és a Monarchia vezetősége kétféleképpen viselkedett. A Monarchia külpolitikájának vezetősége észrevette, hogy Oroszország részéről biztos veszély fenyeget és hogy Románia már nem megbízható többé. Azért helyette más szövetséges után akart nézni és egész balkáni politikáját meg akarta változtatni. Azt azonban, hogy bárminemű háborús veszély fenyegetné a közel jövőben a Monarchiát, arról nem is álmodtak. A német diplomácia ezzel ellentétben nem akarta elhinni Románia megbízhatatlanságát és folyton azt hangoztatta, hogy Romániával továbbra is mint szövetséggel kell számolni.

Az olvasó sírni szeretne, ha pl. olvassa Tschirschky bécsi nagykövet 1914 március 23-i jelentését, (Deutsche Politik, 1920 június 11-én), amelyben tudtul adja kormányának II. Vilmosnak I. Ferenc Józseffel és Berchtolddal, azután Tiszával történt beszélgetéseit, s amelyből kivehető, hogy II. Vilmos milyen naivul fogta fel az egész európai helyzetet. Így I. Ferenc József és Berchtold nyíltan kijelentették II. Vilmosnak,

hogy Románia a hármasszövetség számára már elveszett és hogy Oroszország fegyveres készülődése már nagyon aggasztó. Mire II. Vilmos kijelentette előttük, hogy a helyzet nem olyan komor, elmondván nekik, hogy a román trónörökös legutoljára Berlinben oda nyilatkozott előtte, hogy Románia érdekei azt parancsolják, hogy a hármasszövetség oldalán foglaljon helyet. A leghihetlenebb ebben az egészben azonban az volt, hogy erre a maszlagra Berchtold bedült, pedig ha senkinek, de neki tudnia kellett volna azt, hogy Románia már elveszett a hármasszövetség részére és hogy II. Vilmos kijelentése nem felel meg a politikai helyzetnek.

Igazán csodálatos, hogy II. Vilmos hivatkozik uralkodók szavára a balkáni államokban, ahol a közvélemény egy pillanattig sem gondolkozott volna azon, hogy az uralkodót eltávolítsa, ha az ellentétbe kerül a nemzet közvéleményével.

Nagyon érdekes volna megtudni, hogy amikor 1916 augusztusában két nappal a hadüzenet előtt, a román király becsületszavát adta, hogy a háborúba nem fog beleavatkozni és dacára annak, megtörtént a hadüzenet, vajjon a német császár még akkor is meg volt-e győződve arról, hogy a Balkánon az uralkodó szava az ország szavát jelenti, még ha az illető Hohenzollern is?

Ahogy pedig II. Vilmos a Monarchia aggályait az orosz kérdésben el akarja oszlatni, az egyenesen érthetetlen.

Így kijelenti, hogy az orosz készülődések ugyan le nem tagadhatók, azonban nem hiszi, hogy ezek a készülődések a központi hatalmak elleni meglévő háborús akarattal magyarázhatók, hanem azzal, hogy Törökország ellen akarnak* fellépni és azért a nyugati és délnyugati határokon biztosítani akarják magukat.

Természetesen Berchtold gróf meggyőzte magát II. Vilmos által és így hiába mondta Tisza gróf a német császárnak, hogy az entente hatalmak a Balkánon együtt működnek és azért célszerű volna, hogy a hármasszövetség is minden egyes politikai tervet beszéljen először meg és csak azután vigyék keresztül. *Hiába érvelt Tisza arról, hogy az entente most már a Balkánra vetette magát, mely egy nagy európai háború idején a Monarchia ellen mint rohamkos fog szerepelni, hogy ilyen módon a Monarchiát megakadályozzák abban, hogy segítsen Németországnak, amely állam ilyen módon két oldali támadásnak volna kitéve.*

Miután a német nagykövet jelentéséből látható, hogy Tisza komoly intelmére II. Vilmos semmit sem szólt, kivehető belőle

az is, hogy Tiszának szavai a pusztában hangzottak el, amin II. Vilmos hihetetlen önteltségét figyelembe véve, nem is lehet nagyon csodálkozni.

Hogy pedig Tisza mennyivel helyesebben ítélte meg Európa és a Monarchia helyzetét, mint II. Vilmos, a német diplomácia és a Ballplatz, kivehető 1914 március 15-i, a király részére szerkesztett nagy helyzetjelentéséből. (Fraknói: A magyar kormány és a világháború keletkezése.) Ebben a jelentésben Tisza először is összefoglalja a balkáni háborúk utáni helyzetet és miután kifejti, hogy a jövőben célszerűbb politikát kell folytatni, délkelet Európáról így nyilatkozik:

„Ezért nemcsak saját szándékainkkal, de Németországgal is tisztába kell hogy jöjjünk. A feladatunk magában véve nagyon nehéz és eredményről addig nem is lehet szó, míg nincs teljes biztosítékunk az irányban, hogy Németország bennünket megérteni és támogatni fog. Németország be kell hogy lássa, miszerint a Balkán nemcsak mi értünk van, hanem a Német birodalom részére is döntő fontosságú.

Oroszország magaviselete valóban olyan, hogy minden kételyt eloszlasson. A mostani kardcsörtetésnek nem a momentán háborús szándék az oka, azonban az orosz birodalomnak ez a kihívó állásfoglalása arra alkalmas, hogy megmutassa a balkáni népek előtt a háborús kedvet és a háborúra való felkészültséget.

Ebből a szempontból az orosz politikát segíti a román és szerb nagyzási hóbort és Bulgária veszélyeztetett helyzete. Feltétlen igaz, hogy ezt az államot a saját örült politikája és ianácsaink meg nem hallgatása hozta ebbe az elkeseredett helyzetbe. Azonban biztos, hogy befogva a román, szerb és a görög entente által s nyugtalanítva a török kormánytól is, Oroszország karjaiba fogja magát dobni, ha nem jövünk abba a helyzetbe, hogy biztos támasza legyünk. Az a kombináció, amely az orosz védnökség szárnyai alatt ki fogja békíteni Bulgáriát a többi keresztény államokkal és Macedóniát Bulgária részére biztosítja, egy a Monarchia ellen irányult szerencsés hódító háború következménye lenne. Ez a kombináció végleg összekovácsolná a bennünket körülvevő vasgyűrűt, amelyen Oroszország olyan szívósan és céltudatosan dolgozik, miáltal az entente katonai fölénye a kontinensen valósággá válna. Egyúttal azonban bekövetkeznék az a régen várt pillanat is, mikor Oroszország és Franciaország a győzelem reményében kirobbanthatják a világháborút, hogy Németországot túlnyomó erővel megtámadhassák”.

„Németországnak két szomszédja” folytatja Tisza valódi prófétaí előrelátással, a katonai készülődést folytatni fogja

addig, míg el nem érték az ellenünk irányuló csoportosulást a balkáni népek részéről és mikor a Monarchia egy három oldalról meginduló támadásnak volna kitéve és így csapataink nagyobb része a déli és keleti határainkon le volna kötve. Az európai politika súlypontja tehát még a németek szempontjából is a Balkánon van és azért osztrák-magyar, de éppen úgy német életérdek, hogy a céltudatos és Franciaországra támaszkodó orosz balkáni politikával szemben egy éppen olyan céltudatos, harmonikus német-osztrák politika állíttassék fel ...”

Azután pedig Romániáról is megemlékezik Tisza, de itt látható, hogy Romániával még nem volt egészen tisztában,, azonban vezérlő gondolata egész helyesen mindig a Bulgáriával való együttműködés és ennek érdekében a következő' rendkívül határozott véleményt kockáztatja meg:

„A hármasszövetség nem tehetne vézesebb hibát, minthogy Bulgáriát magától ellökje és Németországnak a saját érdekeivel szemben való helyes érzéke rá kell, hogy vegye, miszerint bennünket egy jól átgondolt bolgár barát politikában támogasson.”

. . . Olvasva Tiszának ezt a ragyogó, minden ellenérvet legyűrő okfejtését, ökölbe szorul az embernek a keze, mikor látja, hogy Tiszának minden okfejtése hiábavaló. Mert mikor egy néhány nap múlva, II. Vilmos Ferenc Ferdinánd ti önörökssel találkozik Miramareban, akkor mind a ketten abban állapodnak meg, hogy Romániát és Görögországot kell a hármasszövetséghez kapcsolni, miközben a trónörökös a legélesebben kritizálja a Monarchiának Bulgáriához való közeledését, ami kivehető Treutler, a német császár mellé beosztott diplomatának a birodalmi kancellár részére írott jelentéséből. (Deutsche Politik, 1920 június 11.) Hogy pedig miként lehetett azt a Görögországot bevonni egy kombinációba, mely földrajzi helyzeténél fogva annyira függ Angliától, hogy még szövetség esetén is az angol blokádtól való félelmében soha sem tudott volna szövetségi kötelezettségének eleget tenni, azt józan észszel felfogni nem is lehet.

Még csodálatosabb azonban, hogy Tisza ragyogó okfejtése dacára II. Vilmos és Ferenc Ferdinánd 1914 júniusában Konopischtban abban állapodnak meg, hogy mindketten személyes antipatiával viseltetnek a bolgár királlyal szemben. Hát van-e ennél szomorúbb indok? Azért, mert egy államnak az uralkodójával szemben II. Vilmos és Ferenc Ferdinánd személyes ellenszenvvel viseltetnek, nem lehet azt a politikát

folytatni, mely az adott viszonyok közt az egyedüli igazán helyes politika volt, ez igazán megható.

Tiszának március 15-i nagyszerű elaboratumát elolvasva, azonban egy különös hiányra lesz figyelmes az olvasó. Tisza tudniillik foglalkozik a nagyarányú orosz készülődésekkel is és megemlíti, hogy egy esetleges balkáni konföderáció a Monarchia hadseregének nagy részét le fogja kötni és így Németország is kellemetlen helyzetbe fog kerülni, mert a Monarchia éppen lekötöttsége folytán nem fog tudni elég segítséget nyújtani,

de azért egy szóval sem emlékszik meg arról, hogy helyes politika mellett a Monarchia hadseregének nagymérvű megnagyobbodására is szükség van, mert hiszen neki kellett legjobban tudni azt, hogy mily nevetségesen kicsiny a Monarchia hadserege Franciaország vagy Oroszország hadseregéhez viszonyítva. A hadsereg fejlesztésénél már a magyar ellenzék-től sem kellett Tiszának félnie, mert hiszen 1912 óta Tisza volt a magyar törvényhozás korlátlan ura és még sem látjuk, hogy Tisza a magyar nemzet katonai erejét fokozni kívánja, ahogy ezt pl. Franciaország teszi. Úgy látszik, a Monarchia és Németország legnagyobb átka a pacifista világnézet volt, mely ezt a nagy elmét is belevonta a maga bűvkörébe. Ez azonban döntő bizonyíték arra nézve is, hogy Tisza nem is gondolt arra, hogy fegyverrel borítsa vérbe Európa népeit.

Ha Tiszának Bulgária felé irányult egyedül helyes politikája nem is tetszett a német császárnak és Ferenc Ferdinándnak, mégis hatással volt a Ballplatzra, mert 1914 májusában a Ballplatzhoz beosztott Flotow báró memorandum szerkesztésébe kezdett, amely memorandum a Monarchiának Romániával és Szerbiával szemben követendő politikáját is tárgyalja. Ebből a memorandumból alakult ki az a nagy helyzetjelentés, amelyet aztán Berchtold a sarajevói gyilkosság után küldött Berlinbe, hogy megnyerje a német diplomáciát Szerbia elleni terveihez.

Miután ennek a memorandumnak az egész keletkezése ma tisztázva van, kitűnő alkalom arra, hogy rámutassak, miszerint Poincaré előadásában milyen módon állít valótlant, amikor azt hangoztatja, hogy miután I. Ferenc József levelében, amely ehhez a memorandumhoz 1914 júliusában csatolva lett, az a kitétel foglaltatik, „hogy a Monarchia politikája a jövőben Szerbia megcsonkítását és elszigetelését tűzte ki célul, s a Monarchia már június 28-ka előtt cinikusan kimondta Szerbia tönkretételét. *Poincaré tudniillik elhallgatja olvasói előtt azt, hogy*

I. Ferenc Józsefnek ez a megjegyzése csak akkor került a levélbe, mikor már a memorandum elkészült és pedig a szarajevói gyilkosság után. Így tehát valótlanság Poincarénak az az állítása, hogy a Monarchia már június 28-ka előtt határozta volna el Szerbia megcsonkítását. Sőt ellenkezőleg, az egész memorandum kialakulása ragyogóan bizonyítja, hogy a Monarchiának még egy pár nappal a gyilkosság előtt Szerbia ellen semmiféle támadó szándékai nem voltak és hajlandó lett volna Szerbiával békülni. Így Flotov fogalmazásában, amely májusban készült, Szerbiáról így emlékszik meg:

„Tekintve Romániának Szerbiához való barátságos viszonyát, át lehetne engedni Károly királynak vagy a kormányának azt a szerepet, hogy gondoskodjanak a Monarchia és Szerbia közötti közeledésről, miközben a Monarchia Szerbiával szemben a leglojálisabb előzékenységet fogja tanúsítani.”

(Gooss: Das Wiener Kabinet und die Entstehung des Weltkrieges, 5. oldal.) Hát támadó szándék ez kérem?

Flotov munkáját Pogatscher rendkívüli követ is átdolgozta, míg végre Berchtold báró Matscheko osztálytanácsost bizta meg a memorandum kidolgozásával, aki felhasználva az előbbi két diplomata munkáját június 24-ig elvégezte az elaboratum tervezetét. Ebben a tervezetben 4 nappal a szarajevói gyilkosság előtt Szerbiáról a következőt mondja:

„Ha Románia súlyt fektet arra, hogy a mostani barátságos viszonya Szerbiához továbbra is megmaradjon, akkor a Monarchia Bukarestben kijelentheti, hogyha Románia Belgrádban egy olyan lépést tenne, mely azt célozná, hogy Szerbia megváltoztassa magatartását a Monarchiával szemben, akkor ezt a Monarchia a maga részéről úgy támogatná, hogy Szerbiával szemben politikai és gazdasági téren előzékeny magatartást tanúsítana.”

Így néz ki a valóságban a Monarchia állásfoglalása Szerbiával szemben 4 nappal a szarajevói gyilkosság előtt, nem pedig úgy, ahogy ezt Poincaré előadásaiban a francia közönséggel el akarja hitetni.

Június 24 én ezt az elaboratumot letisztázták, azonban a Szerbiáról szóló rész bent maradt és így került az okmány Berchtoid külügyminiszter kezeibe, aki a szarajevói gyilkosság hatása alatt kihagyta a Szerbiáról szóló mondatokat és a memorandum végén most már a következőket írja: *A mellékelt emlékirat éppen kész volt, mikor bekövetkeztek a szarajevói események.*

A lelkiismeretlen gyilkosság egész kihatása ma még nem tekinthető át...” Azután jönnek a kirohanások Szerbia ellen.

Az egész memorandum keletkezési története tehát éppen azt bizonyítja, hogy a Monarchiának Szerbia ellen még 4 nappal a sarajevói merénylet előtt támadó szándéka nem volt, sőt ellenkezőleg, Szerbiával is szívesen megegyezett volna.

A júliusi memorandummal kapcsolatban meg kell emlékezni még egy eseményről és pedig a konopishti látogatásról. Miután az ententepropaganda szerint ott beszélték volna meg a háborút és maga Dimitrijevic szerb vezérkari alezredes kijelentése szerint, aki a trónörökös párt meggyilkoltatta, ezt csak azért tette, mert az orosz vezérkartól azt a hírt kapta, hogy Konopischtban II. Vilmos és Ferenc Ferdinánd elhatározták a háborút Szerbia ellen. A konopishti látogatás 1914 június hó 12-13-án zajlott le és annak lefolyásáról ma hitelesen értesülve vagyunk, mert a Vilmos császár mellé beosztott diplomatának, Treutler követnek, a találkozás lefolyásáról szóló és a birodalmi kancellár részére küldött jelentése a „Deutsche Politik” 1920 május 14-i számában nyilvánosságra került. Miután pedig emberi számítás szerint soha senki sem gondolta akkor, hogy a német külügyi hivatal okmányai még valamikor egészükben nyilvánosságra kerülnek és mivel ezeket akkor a legnagyobb államtitokként kezelték, a szerzők bennük a legbizalmasabb dolgokat tárgyalják» így kétség sem lehet afelől, hogy Treutler valóban azt jelentette, ami a konopishti tárgyaláson megtörtént.

Treutler jelentésében elmondja, hogy a látogatás második napján ebéd előtt és ebéd után két beszélgetés folyt le II. Vilmos és Ferenc Ferdinánd között. Az első beszélgetés alatt II. Vilmos magához hívatta Treutlert és a trónörökös jelenlétében összefoglalta a társalgás lefolyását, hogy ezt Bethmannnak továbbítsa Berlinbe. *Az összefoglalásból kitűnik, hogy az eszmecsere Romániáról és Görögországról folyt. Szerbia pedig egyáltalában szóba sem került.* A délutáni négyszemközti beszélgetésről pedig II. Vilmos a következő napon értesítette Treutlert, amely értesítésből kivehető,

hogy Szerbiáról megint nem volt szó, hanem csak Albániáról, míg a társalgás többi részében csak a Monarchia belügyi kérdéseiről tárgyaltak és csak a beszélgetés végén nyilatkozott a trónörökös Oroszországról, amelytől szerinte nem kell félni, miután Oroszország belső nehézségei olyan nagyok, hogy nem engedik meg részére a támadó külső politika folytatását.

Így tehát látható, hogy az entente és Szerbia részéről a konopischtli látogatáshoz fűzött következmények minden alapot nélkülöznek és ezek csak hazug propagandacélokat szolgálnak,

de mutatja azt is, hogy a nagyvilágban milyen tudatlanság uralkodik, mert akkor nem jöhetett volna létre az a hihetetlen eset, hogy Prágából egy kongresszus résztvevői Konopischtba rándultak, hogy lássák azt a helyet, ahol a világháborút! megbeszélték.

Hogy pedig a német császár mennyire nem gondolt arra, hogy Konopischtban háborús kalandok részére kösse le magát, bizonyítja maga Conrad tábornagy is, aki a szarajevói merénylet után július 5-én I. Ferenc József előtti kihallgatás alkalmával erről meggyőződött. Conrad a király előtt kifejtette, hogy Szerbiát a gyilkosság miatt háborúval kell büntetni, amihez az uralkodó megjegyezte, hogy ez igaz, de hozzátette, hogy elképzelhető-e a háború, ha valamennyien és különösen Oroszország, reánk fognak támadni, mire Conrad Németországra, mint szövetségesre, hivatkozott. Őfelsége csodálkozva nézett Conrádra és azt kérdezte tőle:

„És Ön Németországban olyan biztos?” Mert ő a trónörökösnek a konopischtli látogatás alkalmával azt a parancsot adta, hogy kérdezze meg a német császártól, hogy a Monarchia a jövőben feltétlen számíthat-e Németország támogatására, azonban a német császár a kérdés elől kitért és a válasszal adós maradt.”

(Conrad, IV- kötet, 36. oldal.)

Azt hiszem, ezek után arról regélni, hogy a szarajevói gyilkosság előtti napokban a volt központi hatalmak előre megfontolt háborús szándékot tanúsítottak volna Szerbiával szemben, nem egyéb dajkamesénél!

A konopischtli látogatással kapcsolatban még egy jelenségre hívom fel a figyelmet és pedig a trónörökös azon felfogására, hogy Oroszország támadó külső politikára még nem képes. Miután Ferenc Ferdinánd volt a tulajdonképpeni hadsereg-főparancsnok, ezt a felfogását csak a vezérkar útján kapott adatok alapján vállalhatta

s ebből önként következik, hogy Conrad és vezérkara 2 héttel a sarajevói gyilkosság előtt egyáltalában nem volt tisztában az Oroszországban uralkodó viszonyokkal. Ez volt az oka annak, hogy a Monarchia a háború elején olyan súlyos hadászati hibát követett el. Csak Oroszország teljes félreismerése hozhatta

magával azt, hogy Conrad 1914 júliusában még azt hitte, hogy lehetséges lesz a Szerbiával való leszámolás Oroszország beavatkozása nélkül és ennek megfelelőleg 1914 július 25-én csak a részleges mozgósítás elrendelését kérte Szerbia ellen. Mikor aztán július 31-én mégis Oroszország ellen is el kellett rendelni az általános mozgósítást, akkor a szállítási viszonyok miatt egész hadseregek maradtak lent a szerb harctéren, amelyeknek feltétlen az orosz fronton lett volna helyük és így ezek hiánya volt az oka az első nagy vereségeinknek Galíciában, míg a szerb határon felvonult hadseregek a hadvezetőséget arra csábították, hogy Szerbia ellen is támadásba fogjon, amely a csapatok elégtelen száma miatt előreláthatólag biztos vereséggel kellett hogy végződjék, amint ez a valószínűségben meg is történt. Hogy Conrad 1906-1913-ig nagyon helyesen ítélte meg az európai helyzetet, azt a rendelkezésre álló adatok után még az ellenlábasai is be kell hogy ismerjék, de hogy ő 1914 júliusában egész hamisan ítélte meg Oroszországot és hogy ez volt az oka a Monarchia vereségének a háború első hónapjában, azt még a legnagyobb védői sem tudják letagadni.

Hogy mi volt az oka annak, hogy a Monarchia hírszolgálatára Oroszországban 1914-ben csődöt mondott, azt biztosan nem tudni, de valószínűleg elsősorban az a nevetséges összeg játszott közre, amely a hadvezetőségnek kémkedésre állt rendelkezésre, míg a második ok valószínűleg az volt, *hogy Oroszország ismerte a mi kémeinket, melyeket Redl ezredes elárult azokat lefogta és most azok csak azt jelentették, amit „az orosz hadvezetőség akart. Hogy pedig az orosz hadvezetőség a Monarchia összes haditerveit ismerte, legjobban látható Danilow orosz főszállásmester 1914 évi emlékiratából, ahol okmányok alapján van kifejtve a Monarchiának Oroszország elleni felvonulása.*

A sors jót akart a Monarchiának, mikor 1913 késő tavaszán az igazságszolgáltatás kezébe szolgáltatta Redl vezérkari ezredest, a 8-ik hadtest vezérkari főnökét, mikor alkalom lett volna ebből a nyomorult gazemberből kivenni az egész orosz kémkedési hálózatot és azt is meg lehetett volna tudni, hogy tulajdonképpen mit árult el. *Ahelyett azonban revolvert csúszttattak a kezébe, hogy öngyilkos legyen s így gonoszságait a sírba vitte.* A Monarchia vezérkara meg nem magyarázható okok miatt nem volt kíváncsi a vallomásra. Pedig Kelet-Galícia rónáin elfolyt tengernyi vér volt a következménye a vezérkar ezen semmivel sem igazolható tetteinek.

A Monarchia diplomáciája, ha nem is olyan helyesen ítélte

meg a politikai helyzetet, mint ahogy ezt Tisza tette, mégis belátta, hogy az eddigi balkáni politikát meg kell változtatni és elsősorban Bulgáriára és Törökországra kell támaszkodni. Azonban sajnos, Oroszországról szintén egész hamis felfogása volt. *A német diplomácia ezzel szemben Oroszország részéről semmiféle veszélyt nem látott, de a Balkánon esküdözött a román állam szövetségi megbízhatóságára, amelynek azonban semmi alapja nem volt és nem nézte jó szemmel a bolgár orientálódást* A német politika ezekben a hónapokban felhőket sehol nem látott és gondosan csak arra ügyelt, hogy semmi olyat ne tegyen, ami Angliát izgatta volna s így a kelet felől jövő veszedelmet nem is vette komolyan, gondolván, ha Angliával nincs baj, akkor kelet felől sem fenyeget veszedelem.

Pedig a német külügyi hivatalnak tudnia kellett volna, hogy Angliával nincs minden rendben, mert kellő figyelmeztetéseket kapott Anglia titkos szándékairól. Így Schnee, Német-Keletafrika volt kormányzója elárulja, hogy 1913-ban egy nagyon magas állású bur figyelmeztette kerülő úton a német kormányt arra a körülményre, hogy Anglia szorítja a Délafrikai Uniót, hogy az előkészületeket tegye meg, hogy annakidején Német-Nyugatafrika ellen felvonulhasson. (Schnee: Weltpolitik, 455 oldal). Természetesen Bethmann az ilyen figyelmeztetéseket nem komoly dolognak minősítette. Még tragikusabbak azonban Schovalter wittenbergi szuperintendens leleplezései Anglia gálád szándékairól. Schovalter tudniillik mint lelkész hosszabb ideig működött a burok között, mikor is barátságot kötött Botha Lajossal, a bur főparancsnokkal. Később aztán Schovalter visszatért Európába, ahol őt 1909 telén Kissingen fürdőben felkereste Botha, akkor már mind a Délafrikai Unió miniszterelnöke és felkérte őt, hogy bizalmasan értesítse a német kormányt arról, hogy Németország az angolokkal való háború elől nem térhet ki, mert ő az angol birodalmi konferencia alkalmával meggyőződött arról, hogy a háború nem kerülhető el, akármit is tesz Németország. Botha azonban hozzátette, hogy ezt a figyelmeztetést azért teszi, mert meg akarja hálálni azt a sok jót, amit a németek a buroknak tettek. Ezt a kimondhatatlan fontos hírt Schovalter a bajor követ útján Bülownak személyesen meg akarta mondani, azonban a német nemzetnek ez az aranyszájú szónoka Schovaltert nem is akarta fogadni. Később a világháború kitörése előtt Schovalter ezt a figyelmeztetést

tetést nyilvánosságra is hozta, azonban a Bethmann diplomácia csak mosolygott a világjárt pap erőlködésein. (Schnee: Welt-politik, 455 oldal.)

Mikor 1914-ben a német vezérkar megbízható híreket akart kapni a német külügyi hivatal útján az orosz hadsereg nagyarányú fejlesztéséről, akkor az oroszországi német diplomácia folyton azt jelentette, hogy a helyzet egyáltalában nem aggasztó. Mikor pedig a német vezérkar ügynökei útján akart valóságnak megfelelő hírekhez jutni, akkor a német diplomácia ezt kifogásolta, mert ezáltal Oroszország esetleg sértve érezné magát.

(Kabisch: Die Streitfragen des Weltkrieges.)

Ezzel ellentétben ma tudjuk, hogy az összes entente-hatalmak diplomáciai, megbízottai, sőt még a kereskedelmi konzulok is nagyarányú kémkedést folytattak a volt központi hatalmak államaiban, míg ezzel szemben a német diplomáciai és kereskedelmi megbízottak a külföldön hazájuk iránti kötelességeiket olyan módon magyarázták, hogy mikor a német vezérkar hozzájuk fordult, hogy kellő hírek birtokába jusson, akkor a külügyi hivatal azzal bújt ki a kérdés elől, miszerint a saját kémvizsgálatauk és az idegen kémvizsgálata megakadályozása zavarják Németország és a külföld közötti barátságos viszonyt.

(Nicolai: Geheime Mächte, 20. oldal.) -

Ilyen viszonyok mellett természetesen a berlini külügyi hivatalnak a tagjai mindazokat a híreket, amelyek Oroszországból másuton érkeztek, misztifikációnak minősítették és közülnök egyesek olyan nézeteket hangoztattak, amelyeket ma meg sem tudunk érteni.

Így Rizler titkos követségi tanácsos, Bethmann-Hollweg bizalmi embere, aki a világháborúban a külügyi hivatalt képviselte a német császár mellett, 1914 tavaszán „Grundzüge der Weltpolitik” cím alatt egy nagyobb művet adott ki, amelyben az általános politikai helyzetről és az egyes európai nagyhatalmokról nyilatkozik s Oroszországról és Franciaországról a következő épületes állításokat kockáztatja meg. *„Az orosz diplomácia biztosan mindig csillapítani fogja Franciaországban a revanche vágyakat, ha ezek háborút akarnának előidézni. De éppen úgy a francia politika is Pétervárott latba veti befolyását a béke érdekében, ha az orosz politika veszélyeztetné a békét.”* Azután pedig az anexió és balkáni háborús válságok tanulságai után ez az aktív diplomata a következőt meri megkockáztatni: *„Addigi*

amíg Oroszország Mongóliában és Perzsiában kevés nehézséggel terjeszkedhet, nem fogja terjeszkedési ösztönét Ausztria-Magyarország a Balkán és Konstantinápoly felé irányítani.”

Olvasván Rizler titkos követségi tanácsos ezen fényes elmékedéseit, elképzelhető, hogy milyen diplomáciai tanácsokkal szolgálhatott Vilmos császárnak a háború alatt De ezek után megérthető az is,

hogy mikor a világháborúban Anglia már közel két évig vezette az éhségblokádot a német gyerekek, aggok és betegek ellen s mikor emiatt 1916 tavaszán a korlátlan tengeralattjáró harcot akarták életbe léptetni, akkor Rizler legmagasabb főnöke, Bethmann-Hollweg, a birodalmi gyűlésen a tengeralattjáró harc ellen foglalt állást, amit azzal indokolt, hogy Anglia eddig nem vette komolyan a háborút, ha azonban a korlátlan tengeralattjáró harcmodorhoz folyamodnak, Anglia nem fog kiugrani a háborúból, amelytől mindenáron szabadulni akar, hanem ezt komolyan fogja venni.

Azt hiszem, ehhez sem kell bővebb kommentár és teljesen megfelel a Rizler-féle ideológiának.

A Rizler és Bethmann ideológiájában élő német külügyi hivatal természetesen agyémnek minősítette a bolond és komolytalan alldeutschok, azután a Wehrverein intelmeit, akik azt hangoztatták, hogy Németország sorsdöntő órái közeledőben vannak. így az Alldeutscher Verband elnöke már 1913 április 20-án így nyilatkozik: *Mindazok után, amit megbízható tudósítóink jelentenek, az a meggyőződésünk, hogy Oroszország és közöttünk a legrövidebb időn be fog következni a leszámolás és pedig az orosz-osztrák ellentéttel kapcsolatban vagy pedig közvetlen összezördülés folytán”.*

1914 április 19 én pedig az alldeutsch szövetség nagyválasztmánya a következő határozatot hozta, amelyet örök időkre ki kellene függeszteni a német diplomatakat nevelő főiskola főbejára s amely következőképpen hangzik:

„Az alldeutsch szövetség nagy választmánya leszögezi azt, hogy a balkáni háborúk befejezése után nem állott be az európai külpolitikai helyzetben a várt enyhülés. Sőt, a külpolitikai helyzet még feszültebb lett, miután Franciaország és Oroszország rendkívül fegyverkezik s miután a két szomszédos állam illetékes rétegeiben németellenes hangulat urakodik és végül, mert ezek kormányai barátságatlan magatartást tanúsítanak. A választmány ezekből a jelenségekből azt következteti, hogy Franciaország és Oroszország a Német-

birodalom és Ausztria-Magyarország ellen a döntő; harcot készíti elő és hogy mind a kettőnek ez a szándéka, hogy megkezdje a harcot, mihelyt erre kedvező alkalom kínálkozik. A választmány továbbá megvan győződve arról is, hogy ez a harc a messze jövőre szól, de lehetséges, hogy mindörökkre el fogja dönteni a német nemzet sorsát, amellyel a többi európai germán népek sorsa szoros kapcsolatban áll. A választmány azért a kormány legsürgősebb feladatának tekinti azt, hogy katonai fegyverkezésünk terén még a legkisebb hiány is pótoltsáék és hogy különösen az általános védkötelezettség teljes keresztülvitele mielőbb valóra váljon. A választmány ismervén a mi nagy nyilvánosságunkat azt állítja, hogy ha a német nemzetet a helyzet komolyságáról nyíltan felvilágosítják, akkor ez nem fog habozni, hogy hazafias áldozatkészségének eleget tegyen-e?”

Az Alldeutscher Verband azonban hiába figyelmeztette a közvéleményt, mert hiszen a demokratikus sajtó őket napról-napra éretleneknek minősítette, ujjongva hozván Jagow külügyi államtitkár 1914 április 29-i felszólalását, amely szerint úgy az oroszok, mint a németek kormányának eltökélt szándéka a régi baráti viszonyt fentartani és hogy meg van az a remény, hogy a régi viszony megmaradjon annak dacára, hogy egy le nem tagadható alsó áramlat is létezik és hogy bizonyos viták folytak a sajtóban is a nagy nyilvánosság előtt. (N. A. Z. 99. sz.)

Azonban hiába óvta a bekövetkező veszély előtt a német nemzetet a Wehrverein érdemes elnöke, Keim tábornok, mikor 1914 februárjában Essenben a nagy nyilvánosság előtt így beszélt:

„A szabadságháborúkat és az 1870-71-i háborút szent háborúnak nevezték el. De azért a valódi szent háború, amelyben Németország sorsáról lesz szó, nem fog elmaradni. Ez a háború sokkal közelebb van, mint ahogy sokan hiszik és már talán ebben az évben kitörhet. Ha ezt a háborút elveszítjük, akkor ez a mi nyomorúságunkat fogja jelenteni, de jelenteni fogja keleten és nyugaton országrészek elvesztését. Jelenteni fog sok milliárdos áldozatot. Éppen azért, ha már a háború kikerülhetetlen, mindent el kell követnünk, hogy a háborút megnyerjük.”

Ennek a beszédnek az volt a hatása, hogy a bajor hivatalos újságban Hertling bajor miniszterelnök kijelentette:

„Hogy Keim tábornok egy groteszk politikus, mert katonai célokra egy fél milliárdot követel, pedig a német nemzet nem

képes egy fillérrel sem többet kiadni a véderő céljaira, mint ez eddig történt.”

(Keim: Erlebtes und Erstrebtes, 188-189. oldal.)

A sors iróniája azonban nagyon csodálatos, öt év múlva, hogy Hertfing kijelentette, hogy a német nemzetnek egy fillérje sincs a véderő céljaira, kitűnt, hogy a német nemzetnek 200 milliárd aranymárkája van a franciák részére. Vajjon ha 1913-1914-ben meg lett volna az a fél milliárd, amit Keim követelt, akkor is kellett volna a németeknek fizetni a 200 milliárdot aranyban? Azt hiszem nem.

A demokrata sajtó természetesen nagy lármát csapott, mikor a Wehrverein és az Alldeutscher Verband 1914 kora tavaszán Keim fellépése folytán követelte, hogy be kell vonulni katonai szolgálatra még azt a 38.000 embert is, akiket az 1913 évi véderőtörvény hiányossága folytán katonai kiképzésben részesíteni nem lehetett és nagy diadalittasan tállták fél olvasóiknak Jagow 1914 május 14-i beszédjét, amelyben ez gúnyosan emlékezik meg „*érdemes, nyugdíjas katonatisztről, akik kardjukat tükrösen csörtetik.*” (N. A. Z 111.) *Azt hiszem, mikor 1914 június 28-án Berlinbe is elvitte a táviró a hírt a szarajevói lövésekről, akkor talán Jagow úr is megsajnálta azok kigunyolását, akik már évekkel ezelőtt réamutattak a Németbirodalom elégtelen véderejére, ennek megfelelő fejlesztését követelvén, minden áldozatra való tekintet nélkül.*

Az eddig felsorolt tények a központi hatalmak diplomáciájára a legszomorúbb fényt vetik, másrészt azonban döntő bizonyítékok az ellen a neveltséges hazug állítás ellen, hogy a volt központi hatalmak lázas módon készültek a háborúra egy néhány hónappal a világháború kitörése előtt. Hogy azonban ez a kérdés még jobban tisztázva legyen, még három vallo-mást idézek, amelyek ellenséges részről hangzottak el; ezek azonban azt fogják megmutatni, hogy kik voltak azok, akiknek szemében a béke szálfka volt.

Az első vallomás Beyens báró berlini belga követnek 1914 június 12-i nagy jelentése, amely azért bír olyan nagy fontossággal, mert ő volt az, aki a világháború alatt belga miniszterelnök lett és aki azután feneketlenül gyűlölte a németeket. Ez a jelentés még abból az időből való, mikor még a vak gyűlölet az éleslátását nem homályosította el Ebben a nagy jelentésben Beyens megmagyarázza, hogy miért jött létre

az új 1913. évi német véderőtörvény. Lojálisán megemlíti, hogy a két nemzet egymást háborús szándékkal vádolja és aztán szószerint a következőt mondja: *„A francia nép többsége bizonyára nem akar háborút, Németországnak nincs is szüksége erre a háborúra. Egy néhány esztendő múlva közötté és a szomszédja között az erők kiegyensúlyozása nem lesz többé lehetséges. Németországnak csak türelmesen várnia kell és nem kell mást tennie, mint békességben tovább fejleszteni pénzügyi és gazdasági hatalmát s be kell, hogy várja születési feleslegének a hatását s akkor ellenkezés és harc nélkül egész Középeurópában uralkodni fog. A Barthou és Poincaré urak talán mégis csak jobban tették volna, ha több hidegvérrel vizsgálják meg a kérdést, hogy nincs-e jobb eszköz Németország és Franciaország között a béke fentartására, mint ez a verseny a fegyverkezésben és a létszám emelésében, miután Franciaország ezt a terhet nem tudja olyan sokáig elviselni, mint Németország”* . . . (Belgische Aktenstücke, 118. sz., II. kötet, 202. oldal.)

A második vallomás pedig a belga külügyminisztérium 1914 július 3-i rendelete, amelyben a következő rendkívül fontos kitételek vannak: . . . *„Franciaország és Oroszország ebben a pillanatban nagyon veszedelmes játékot űznek. Ők egymást kölcsönösen a végtetekig ösztökélik a fegyverkezés terén és különösen Oroszország egy blöffnek adja magát oda, mely a legkomolyabb következményekkel járhat”* ... (Belga okmányok, IV. kötet, 205-206. oldal.) Nem csodálatos, hogy a belga külügyminiszter jelentése után négy hétre meg volt a világháború?

A harmadik vallomás magától Paleologuetól származik, aki elmondja a „Revue de deux Mondes” hasábjain, hogy Vilmos császár 1914 júniusában a monakói fejedelem útján megüzentette Parisnak, hogy a kiéli regatta alkalmával egy kiváló francia képviselőt szeretne vendégül látni, amely kérésnek Viviani eleget akart tenni, hogy Németország és Franciaország között enyhüljön a feszültség. Paleologue ennek azonban ellentmond, kijelentvén, hogy

„Vilmos császár az illető urat virágokkal fogja bontani és ki fogja előtte fejteni azt, hogy a legforróbb kívánsága és egyedüli gondolata, hogy Franciaország barátságát, sőt szeretetét is megnyerhesse s azért előzékenységgel fogja elhalmozni, így aztán a világ szemei előtt a legbékésebb, a legkevésbé támadó és a legbékülékenyebb uralkodó látszatát fogja kelteni. A mi közvéleményünk és elsősorban X úr el

lesz csábítva ezektől a szép külsőségektől, közben azonban éppen ön meg fog ismerkedni a német diplomácia hivatalos valóságaival, meg nem alkuvásával és vexálásával . . .*

Viviani erre nem küldött senkit Kielbe.

Azt hiszem, mind a három vallomás mutatja, hogy hol kell keresnünk azokat, akik Európában a békét veszélyeztették.

Ennek a fejezetnek a végén végül vizsgálat tárgyává teszem az angol államférfiak működését a háború előtti hét esztendőben, miután úgy Asquit, mint Sir Grey a háború előzményeiről munkákat is jelentettek meg, amelyekben az angol politika békés céljait hangoztatják, minden okmányyszerű bizonyíték nélkül.

Az angol államférfiak egész mentalitása, szavahihetősége és becsületessége legjobban ítélhető meg az angol-francia megállapodás alapján, amelynek értelmében Anglia köteles volt segíteni Franciaországot német háború esetén.

Hogy ez a megállapodás meg volt, azon kételkedni többé nem lehet, mert annak létezését bizonyítja Sassanov orosz külügyminiszter 1912 augusztus 17-i és 1912 októberi cári beszámolója.

Ma tudjuk, hogy a parlamentarizmus országában, Angliában erről a becsületbeli, szóbeli megállapodásról az angol parlament semmit sem tudott, sőt az angol minisztérium tagjai közül csak négyen, köztük Asquith és Grey tudtak erről a szerződést pótló megállapodásról.

Az angol parlamenti élet kiválóságai közül sokan, akik élénken figyelték Anglia működését, az agadiri incidensből kifolyólag, de a balkáni háborúk alkalmával is ebből a viselkedésből azt gyanították, hogy Anglia és Franciaország között valami megegyezésnek kell lenni, amely Angliát háborúba sodorhatja és azért ebben a kérdésben többször történtek interpellációk az angol parlamentben. Ilyen történeti interpelláció 1913 március 13-án is elhangzott, mikor Lord Hugh Cecil, aki úgy látszik, ismerte az angol külpolitika összes ravaszságait, az interpellációban nem egy angol-francia szövetség kérdését tette szóvá, hanem szószerint így tette fel a kérdést:

„Nagyon elterjedt az a nézet, hogy ennek az országnak kötelezettsége van, amely kötelezettségnek azonban nem szerződés képezi az alapját, hanem olyan ígérek, amelyeket diplomáciai tárgyalások alkalmával a minisztérium tett. Ez az

ígéret pedig az volna, hogy egy erős felfegyverzett hadsereget az ország határain túl fog küldeni, hogy Európában operáljon. Ezt általában feltételezik.”

Asquith, aki akkor miniszterelnök volt, azt válaszolta: *„Ki kell jelentenem, hogy ez nem igaz.”* Ma tudjuk az okmányok alapján, hogy Asquith az angol parlament színe előtt ünnepélyesen valótlant mondott. (Lujó Brentano: *Der Weltkrieg und E. Morel*, 71. oldal.) Ezt az ünnepélyes valótlanságot március 24-én úgy Asquith, mint Sir Grey újból megismételték, mikor Sir W. Byles és Mr. King hasonló kérdést intéztek hozzájuk.

Azt hiszem, az elmondott esetek eléggé megvilágítják Grey és Asquith szavahihetőségét és igazságszeretetét, de a következő események még jobban kidomborítják az igazmondás ezen nagy bajnokainak egyéniségét.

Angliában tudniillik volt egy ember, aki nem tudott hinni az angol kormány határozott kijelentéseinek, hogy Anglia és Franciaország között nem volna valamilyen megállapodás, amely Angliát arra kényszeríthetné, hogy egy európai háborúban részt vegyen és azért ezt a kérdést folyton napirenden tartotta. *Ez az ember pedig E. Morel volt, a nemes angol pacifista, aki az emberiség nagy kárára 1924 november 13-án kihelpte nemes lelkét.* Ez a nagy ember, akihez legfeljebb Jaurès lehet hasonlítani, folyton figyelmeztette az angol közvéleményt az 1911-1913-as években, hogy a Grey-féle külpolitika abszolút biztonsággal a háborút fogja eredményezni Németországgal és azért a liberális kabinet politikája ellen írásban és szóban heves harcot folytatott. *Az angol liberális választóközönségnek – halvány fogalma sem volt arról, hogy vezéreik, Grey és Asquith, őket az orruknál fogva vezetik, de nem csak őket, hanem az egész parlamentáris Angliát is, mert hiszen Franciaországgal olyan szóbeli megállapodást létesítettek, amely ha 1911-1914 között nyilvánosságra került volna, a liberális minisztérium, de elsősorban Grey és Asquith bukását vonta volna maga után.* Ez a közönség mindenben lelkesen egyetértett Morel harcával és azért Morelt a birkenheadi liberális párt felszólította 1912 októberében, hogy a következő választásoknál a kerület liberális képviselőjelöltje legyen. Morel húzódozott és nyíltan hangoztatta, hogy ellene van a kabinet külügyi politikájának, azonban az egész liberális párt mégis mögéje sorakozott, mire a jelölést elfogadta, sok választói beszédet tartott a kerületben, folytonosan abbeli

aggodalma hangoztatván, hogy Anglia és Franciaország között egy olyan egyezmény van, amely Angliát háborúba kényszerítheti. Többek között 1913 április 14-én, mikor gyanúját újból hangoztatta az angol-francia viszonyra vonatkozólag, a mellette álló Runcimann miniszter, aki vele jött, hogy a választási harcban támogassa, szót kért és a választók előtt a következőt mondta: „Engedjék meg, hogy a leghatározottabban kijelentsem azt, miszerint semmiféle titkos megállapodást nem kötöttünk egy európai hatalommal sem, mely bennünket európai háborúba keverhetne.”

Május 3-án pedig Harcourt, a gyarmatügyi államtitkár még határozottabban kijelentette, hogy ő nem tud olyan körülményt elképzelni, hogy a kontinensen véghezvitt hadműveletek ne volnának bünténynek minősíthetők ezen ország (Anglia) lakossága ellen.”

Ilyen kategorikus kijelentések után maga Morel is megnyugodott és többé nem feszegette a kérdést, bár ma tudjuk, hogy Runcimann és Harcourt is jóhiszeműen állítottak olyasmit, ami nem volt igaz, mert maguk sem tudták, hogy Grey és Asquith az ő tudtukon kívül már lekötötték magukat a franciáknak. Asquith és Grey pedig hallgattak, mikor hallották és olvasták Runcimann és Harcourt beszédeit s még szégyenpír sem futotta el arcukat, sőt ez Greyt legkevésbé sem tartotta vissza attól, hogy még nagyobb arcátlansággal 1914 április 28-án ki ne jelentse, miszerint Anglia nem kötött szárazföldi hatalmakkal megállapodásokat. (Neilson: „Ahogy diplomaták rendezik a háborút”, Morel: „Az igazság és a háború”.) És az ilyen egyének, akiknek az emlékező képességük olyan gyenge és akik az igazmondással szemben moral insanity-ben szenvednek, azt akarják, hogy a világháború után megjelent kinyilatkoztatásaikat igaznak ismerje el az emberiség. De megérthető most az is, hogy az ilyen államférfiak miért tartották a tisztességgel összeegyeztethetőnek azt, hogy a szarajevói asszonygyilkosokat és azoknak értelmi szerzőit védelmükbe vegyék.

Ugyanúgy, ahogy az angol-francia viszony kérdésében Grey többször tett olyan kijelentéseket, amelyek homlokegyenest ellenkeztek az igazsággal, éppen úgy mondott valótlan Grey akkor, amikor 1914 késő tavaszán az angol parlament színe előtt kérdések hangoztak el az állítólagos angol-orosz tengerészeti konvenció tárgyában.

Az orosz politika tudniillik, mikor 1914 első felében látta az orosz hadsereg óriási fejlődését és zsebében érezte a francia ígéretet, melyszerint háború esetén Franciaország is fegyveresen be fog avatkozni, Angliát is minden áron le akarta kötni, hogy ez is részt vegyen a háborúban és azért 1914 tavaszán megkezdődtek a tárgyalások e kérdésben, E kérdés akkor kerül először felszínre, mikor az új francia nagykövet Paléologue Pétervárott átadja a cárnak megbízó levelét s mikor ez kijelenti Paléologuenak, hogy „nagyon kívánatos volna az angol kabinetet meggyőzni arról, hogy Oroszországgal szemben pontosabb és kötelezőbb kötelezettségeket vállaljon.” (Isvolski, 1297. okmány.)

Ezt Paléologue természetesen jelentette kormányának és amikor Isvolski Poincaréval és Doumergue miniszterelnökkel beszélt, ezek kijelentették előtte, hogy mikor 1914 április hónapban az angol királyi pár Parisba fog érkezni, akkor Greynek és az angol királynak meg fogják említeni az angol és orosz viszony kimélyítésének a szükségességét. (Isvolski, 1297. okmány.) Mikor aztán az angol királyi pár április 21-én Parisba érkezett, Doumergue valóban megemlíti Greynek ezt a kérdést, kifejtve neki, hogy Anglia és Oroszország között fe kívánatos volna egy tengerészeti egyezmény, amelynek értelmében az angol hajóhad egy része az északi és keleti tengeren operálna. Grey azt válaszolta, hogy ő ezzel a tervvel szemben simpatíával viselkedik, de köteles kijelenteni, hogy a kormánypártban, de még a minisztérium tagjai között is vannak egyesek, akik a további közeledést Oroszországhoz nem kívánják. (Isvolski, 1327. okmány.)

Grey visszaérkezvén Londonba, azonnal munkába állhatott mert már május 16-án Benckendorff londoni orosz nagykövet jelenti, hogy az angol minisztertanács elfogadta Grey állásfoglalását ebben a kérdésben, aki úgy képzei el a dolgot, hogy az angol és orosz tengerészeti vezérkar között a tengerészeti konvenció kérdésében folyjanak le a tárgyalások. Közben megemlíti Benckendorff Cambon londoni francia nagykövet azon tanácsát, hogy a londoni orosz tengerészeti megbízott kapja meg a tárgyalásokra a meghatalmazást, miután annak utazásai London és Pétervár között nem tűnnének fel, mert ha más magasrangú tisztek érkeznek Londonba, akkor ez feltűnést keltene és különböző találgatásokra adna okot. (Isvolski, 1340. okmány.)

Május 22-én Grey, Cambon és az orosz nagykövet között egy beszélgetés folyt le, amelynek folyamán Grey személyesen mondta meg az orosz nagykövetnek, hogy az angol minisztertanács helyeselte Grey állásfoglalását és most a következő dolog az lenne, hogy az orosz katonai attaché az angol admirális vezérkarával kapcsolatot keressen.

Benckendorffnak e május 23-i levelére (Iswolski, 1349. okmány; Sassanov már május 28-án válaszol, mely válaszból kivehető, hogy május 26-án az orosz tengerészeti vezérkar főnökénél tanácskozás folyt le, amelynek eredményeképpen Wolkow tengerészeti kapitány megkapta a kellő utasításokat, mely utasításokat egy mellékletben a miniszter a nagykövetnek is tudomásul hozza. (Iswolski, 1353. okmány.)

Ezen utasítás legfontosabb része az, amely felsorolja, hogy Anglia a német hajóhad nagy részét mikép kösse le az Északi tengeren. Ez esetben ugyanis lehetséges lesz Pomerániában partra szállni. Miután azonban Oroszországnak e célra nem áll elég kereskedelmi hajó rendelkezésére, szükség volna arra, hogy még a hadművelet megkezdése előtt az angol kormány egy csomó kereskedelmi hajót küldjön az orosz balti kikötőkbe.

Junius 11-én megérkezik Londonba Wolkow kapitány a megfelelő felhatalmazásokkal és Grey azonnal értesíti erről is az angol admirális. (Iswolski, 1364. okmány.) így aztán megkezdődtek a tárgyalások az orosz és az angol admirális között, amelyek ugyan nem fejeződtek be egy tengerészeti konvenció alakjában, mert közben kitört a háború. De, hogy legalább részben bizonyos megállapodások történtek, mutatják Conybeare angol egyetemi tanár leleplezései a „Foreign Affairs” 1921 március 9-i számában. *Ebben a számban ez a nagynevű történettudós azt állítja, hogy Anglia egynéhány nappal a szarajevói gyilkosság előtt üres angol kereskedelmi hajókat küldött Kronstadtba.*

Conybeare elmondja, hogy nála egy tanú is jelentkezett, aki 1914 júniusában angol Lloyd-ágens volt Pétervárott és aki egy pár nappal a szarajevói gyilkosság előtt táviratot kapott Londonból, hogy azonnal menjen Kronstadtba és készítsen jelentést egy nagy kereskedelmi flottáról, amely Angliából érkezett. Mikor kiért Kronstadtba, a legnagyobb csodálkozására látta, hogy a hajók üresek és mikor ez irányban kérdést intézett, azt a választ kapta, hogy ezek a hajók csapatokat fognak

szállítani Pomerániába. Ez a nagyon súlyos leleplezés, amelynek kellő értékelése csak akkor lesz lehetséges, ha az angol titkos, okmányok is nyilvánosságra kerülnek, azt mutatja, hogy az angol admirális nagyon közelinek tartotta a háborút és azért Wolkow kapitány megbízásával szoros kapcsolatban elküldte a hajókat Pétervárra.

Ez az okmányokon alapuló bizonyítás mutatja azt, hogy 1914 tavaszán Oroszország és Anglia között egy tengerészeti konvenció megkötése tárgyában megindultak a tárgyalások és ezekben Grey kimagasló, sőt döntő szerepet játszott, ami azonban őt nem tartotta vissza attól, hogy az angol parlament színe előtt ebben a kérdésben az igazsággal össze nem egyeztethető kijelentéseket tegyen.

A dolog tudniillik úgy alakult, hogy Angliában valószínűleg indiszkréción folytán az angol-orosz tárgyalásokról valami kiszivárgott és azok az angol politikusok, akik mindig attól féltek, hogy Anglia európai háborúba keveredhet, ezt a kérdést az angol parlamentben szóba hozták.

Így 1914 júniusában Mr. King azt a kérdést intézte az angol kormányhoz, hogy legújabban nem jött-e létre tengerészeti konvenció Oroszország és Anglia között és hogy nem történtek-e legújabban tárgyalások egy tengerészeti konvenció érdekében.

Sir William Byles pedig azt kérdezte Greytől, hogy nem tehet-e közléseket az új tengerészeti konvenció tárgyában, amelyről azt állítják, hogy létezik és hogy mennyiben érinti ez Anglia és Németország viszonyát és végül, hogy hajlandó-e okmányokat bemutatni.

Sir Grey ezekre a kérdésekre a következőképpen válaszolt:

„North Somerset igen tisztelt képviselője már tavaly intézett hasonló kérdést a szárazföldi csapatokról, míg North Salford igen tisztelt képviselője ugyanazon a napon hasonló kérdést intézett, mint ahogy ezt ma teszi. A miniszterelnök akkoriban azt válaszolta, hogy nyilvánosságra nem hozott megállapodások nem léteznek, amelyek a kormány vagy a parlament szabadságát megkötnék abban, hogy azon kérdésben döntsön, miszerint Anglia résztvegyen-e egy oly háborúban, mely az európai hatalmak közt tört ki. Ez a válasz fedi a két írásbeli kérdést és az igazságnak ma is megfelel éppen úgy, mint egy évvel azelőtt, mivel azóta egyetlen egy hatalommal sem folytatódtek olyan tárgyalások, amelyek ez állítás valóságát kétségbevonják. Ilyen tárgyalások nincsenek is folyamatban és azt hiszem, ahogy a helyzetet megítélem, nincsenek is tervbe véve. Ha

azonban valamilyen megállapodást meg kellene kötni, amely szükségessé tenné a miniszterelnök tavalyi kijelentésének visszavonását vagy megváltoztatását, akkor nézetem szerint ezt a parlamentnek be kellene mutatni, ami meg is történnék.”

(Owen: Rede über die Kriegsschuld frage. 117. oldal.)

Az okmányok birtokában ma tudjuk, hogy Grey egész válszában egyetlen egy szó sem felelt meg az igazságnak és az igazmondás e nagy bajnoka megtette még azt is, hogy június 24-én Lychnowsky német nagykövet előtt kijelentette, miszerint Nagybritannia és a többi entente állam között nincsenek nyilvánosságra nem hozott megállapodások és hogy ő sohasem tett semmit abban az irányban, hogy az entente-nak éle legyen Németország ellen. (Deutsche Dokumente zum Kriegsausbruch, I. kötet, 5. számú okmány.)

És ilyen gyenge emlékező tehetséggel bíró ember „Huszonöt év a politikában” című nagy munkájában a következő állításokat kockáztatja meg 7 évvel a világháború után: 1. Franciaország félt a háborútól és mindent megtett, hogy kitérjen előle. 2. Azt a gondolatot, hogy Elzász-Lotharingiát visszanyerjék, hallgatagon elejtették, azonban a francia kormány nem merte megmondani a nyilvánosságnak, hogy ezeket örökre feladták ... 3. Franciaország sohasem kereste a háborút és utolsó pillanatig azon volt, hogy a háborút elhárítsa. Még egy csomó hasonló épületes állítást talál fel Viscount Edward Grey of Fallodon hiszékeny olvasóinak, amihez csak az tehető, hogy Grey magához hű maradt és az emberek rászedését tovább folytatja a háború után, amint ezt az angol parlamentben a világháború előtt tette.

Befejezés.

Ezen munka keretében hiánytalanul sikerült kimutatnom azt, hogy az egész világon elterjedt ama nézet, mely szerint a volt központi hatalmak már évtizedekkel a világháború előtt készülődtek volna erre a háborúra, nem egyéb szemenszedett valót-lanságnál, amelyet egy fizetett és hazug propaganda terjesztett és terjeszt s amelynek az a célja, hogy megakadályozza a volt központi hatalmak országaiban annak a felismerésnek a győzelmét, hogy éppen a központi hatalmak vezető államférfiainak helytelen pacifizmusa, a nemzeti erők kellő ki nem használása vitte ezeket az államokat oda, ahol ma vannak.

E munka keretében sikerült azonban még más dolgokat is kimutatnom, olyanokat, amelyek az entente államférfiai részére nagyon terhelőek. Ezt azonban a velük szimpatizáló sajtó továbbra is agyon fogja hallgatni, bár meg van már a reménység arra, hogy a volt ellenséges országokban is a Poincaré, Iswolski, Pasics, Grey-féle szövetségről a helyes képet meg fogják látni...

A bizonyítás menetében világosan kitűnik, hogy 1870-1890-ig a Német-birodalom megalapítója, Bismarck, csak békés politikát folytatott és a nagy válságok 1878, 1885, 1887/1888-ban csak neki köszönhetik, hogy már akkor nem fejlődtek világháborúvá. Cselekedte pedig Bismarck ezt a békés munkáját annak dacára, hogy a német katonai körök reámutattak arra, miszerint Németország háborúja Franciaország ellen kikerülhetetlen, amiért Franciaországgal le kell számolni, még mielőtt ez kellő szövetségesekre tenne szert. Bismarck ragyogó diplomáciai munkájának valóban sikerült is megakadályozni az orosz-francia szövetséget, míg II. Vilmos túlfűtött önérzetében kiszolgált rossz cselédként hajtotta el a német birodalom megalapítóját, amely baklövés következménye az 1892. orosz-francia szövetség volt, amely az 1914. évi világháborúhoz az első lépést képezte. II. Vilmos kapkodó diplomáciája 1898-1901. között a különböző és legkomolyabb angol szövetségi ajánlatokat utasította vissza, mert nem akarta ezáltal Oroszországot izgatni, másodsor, mert félt, hogy Anglia nem fog

a szövetségi kötelezettségeknek eleget tenni, ha Németország egy osztrák-magyar-orosz háborúba avatkozik, amire a hármasszövetségi szerződés értelmében kötelezve volt.

Ezért Németország követelte Angliától, hogy ne csak Németországgal, hanem a hármasszövetséggel is lépjen szövetségre, amit ez visszautasított és így a szövetség nem jött létre.

Németország viselkedése az angol szövetségi ajánlatokkal szemben, történelmének egyik legnagyobb hibája, mert egy angol-német szövetség évtizedekre biztosította volna a békét, még abban az esetben is, ha Anglia csak Németországgal kötött volna olyan szövetséget, amely egy orosz-osztrák-német háborúra nem lett volna kötelező. Ha ebben az esetben Anglia csak semleges maradt volna, ez is óriásit jelentett és pedig nem kevesebbet, mint a központi hatalmak biztos győzelmét Franciaország és Oroszország fölött.

Anglia a visszautasított szövetségi ajánlata miatt mély gyanúval kísérte Németország gazdasági fejlődését és óriási ipari fellendülését, azután pedig a német hadiflotta folytonos növekedését és azért legyőzvé több 100 éves ellenszenvét Franciaországgal szemben, 1904 tavaszán közelebbi viszonyba lép a Csatornán-túli szomszédokkal és így létre jött az angol-francia entente. A német flotta-politika, még ha a rizikó gondolatot is vesszük alapul, mégis hibás volt, mert Németországnak, mikor látta Anglia bekerítő politikáját, meg kellett volna egyezni Angliával, ha pedig ez nem ment. akkor a flottát még jobban kellett volna fejleszteni. Azonban az, ahogy Bethmann intézte a flotta kérdését, a legrosszabb volt, mert ő feladta az Angliával való megegyezést, mert érezte, hogy az lehetetlen, de ugyanakkor meglassította a német hajóhad kiépítését, így aztán a német hajóhad, miután Angliát leverni nem tudta, tulajdonképpen nem teljesítette a feladatát és a kiadott pénzek elvesztek a német szárazföldi hadsereg részére pedig Németországnak elsősorban a szárazföldi hadsereget kellett volna fejlesztenie rendkívül kedvezőtlen sztratégiai helyzete folytán. így aztán Németország katonai hadereje a birodalom lakosságának számához képest nagyon visszamaradt és ez képezte főokát annak, hogy a világháború kedvezőtlenül végződött.

A központi hatalmak azonban a visszamaradt katonai haderő mellett is győzelmesen végezhetek volna politikai ellenfelekkel, ha az első marokkói válságkor, az agadiri

incidenskor, az annexió válság alatt és a balkáni háborúk idejében akarták volna a háborút preventív háború alakjában, mikor az orosz hadsereg siralmas helyzetben volt. Ezt azonban a központi hatalmak nem tették, sőt Németország még a súlyos diplomáciai vereséget is zsebre vágta, csakhogy a háborút kikerülje. Pedig ez akkortájt máskép, mint német sikerrel nem is végződhetett volna” így aztán önmagától összedül a vád a központi hatalmak előre megfontolt háborús szándékára vonatkozólag.

Azt azonban, amit Németországra és a Monarchiára mondani lehet, az nem vonatkoztatható az entente csoportosulásra, mert ezek jóval a világháború előtt el voltak szánva egy háborúra, amely Európát lángba borítja. Csak Oroszország készületlensége kényszerítette őket arra, hogy a háborút elhalasszák. Különösen Franciaország volt az, amely legkönnyebben ugrott volna be a háborúba és az orosz szövetségest folyton biztatta is, hogy követni fogja, amit ez katonai készületlensége folytán nem vehetett figyelembe. Mikor azonban 1914-ben az orosz hadsereg annyira fejlődött, hogy a katonai szakértők véleménye szerint felvehette a harcot a központi hatalmak seregével, akkor következett be az európai politikában az a helyzet, amelyben bármilyen ellentét a két hatalmi csoportosulás között máskép, mint fegyverrel elintézhető nem volt. Ez az ellentét aztán akkor robbant ki, mikor a sarajevói merénylettel kapcsolatban a Monarchia Szerbiától elégtételt követelt, mikor Oroszország Szerbia mögé állott, amivel a világháború többé kikerülhető nem volt.

Hogy pedig a sarajevói lövések milyen módon borították lángba a világot, azt e munka II-ik kötete fogja tárgyalni.

Kimutatás

azon forrásmunkák *egész* címéről, amelyek csak rövidítve lesznek említve.

Siebert = Siebert: „Diplomatische Aktenstücke zur Geschichte der Ententepolitik der Vorkriegsjahre”.

Iswolski = Iswolski: Der Diplomatische Schriftwechsel Iswolskis 1911-1914.

Bogisevics = Bogisevics: „Kriegsursachen”.

Schwertfeger: „Belga követi jelentések”. = feger: Zur europäischen Politik 1897-1914”. „Belga követi jelentések”. = „Belgische Aktenstücke 1905-1914.

G. P.: = Die grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914.

